Kiinteistöopin ja talousoikeuden julkaisuja
Espoo 2004 A 36

MAANOMISTAJAN ASEMA JA VAIKUTUSMAHDOLLISUUDET TILUSJÄRJESTELYISSÄ, ERITYISESTI PEDERSÖRESSÄ ISOJAOSTA NYKYPÄIVÄÄN

Olli Ahllund

Tekniikan tohtorin tutkinnon suorittamiseksi laadittu väitöskirja, joka esitetään Teknillisen korkeakoulun maanmittausosaston luvalla julkisesti tarkastettavaksi korkeakoulun päärakennuksen luentosalissa M1 huhtikuun 16. päivänä 2004, klo 12.

Teknillinen korkeakoulu
Maanmittausosasto
Kiinteistöopin laboratorio

Jakelu:
Olli Ahllund
E-mail: Olli.Ahllund@pietarsaari.fi

© Olli Ahllund

ISBN 951-22-7005-6 (painettuna)
ISBN 951-22-7006-4 (elektronisena)
ISSN 0785-5079

Otamedia Oy
Espoo 2004

TEKNILLINEN KORKEAKOULU PL 1000, 02015 TKK http://www.hut.fi	VÄITÖSKIRJAN TIIVISTELMÄ

Tekijä TkL Olli Ahllund

Väitöskirjan nimi

Maanomistajan asema ja vaikutusmahdollisuudet tilusjärjestelyissä, erityisesti Pedersöressä isojaosta nykyaikaan

Käsikirjoituksen jättämispäivämäärä 27.10.2003	Väitöstilaisuuden ajankohta 16.04.2004

☑ Monografia ☐ Yhdistelmäväitöskirja (yhteenveto + erillisartikkelit)

Osasto	Maanmittausosasto
Laboratorio	Kiinteistöopin laboratorio
Tutkimusala	Kiinteistöoppi
Vastaväittäjä(t)	TkT Juha Talvitie
Työn valvoja (Työn ohjaaja)	Professori Kauko Viitanen

Tiivistelmä

Tutkimuksessa selvitettiin minkälainen maanomistajan asema ja vaikutusmahdollisuudet ovat olleet tilusjärjestelytoiminnassa yleensä ja erityisesti Pedersöressä. Tarkastelutasoina ovat yksityisen maanomistajan päätöksentekoon ja vaikutusmahdollisuuksiin vaikuttavat tekijät ja tilusjärjestelyjen yleinen kehitys.

Tutkimuksessa pääpaino on maanomistajan todellisten vaikutusmahdollisuuksien selvittämisessä ja miten ne ovat käytännössä ilmenneet. Samalla on myös selvitetty suomalaisen tilusjärjestelytoiminnan jatkuvuutta. Onko kyseessä ollut pitkäaikainen ja hidas maareformi vai ovatko toimitukset olleet luonteeltaan erillisiä teknisiä toimenpiteitä?

Tutkimuksen empiirinen aineisto koostuu Pedersören alueella 1900-luvulla toteutettujen tilusjärjestelytoimitusten pöytäkirjoista ja paikallislehden artikkeleista, jotka ovat käsitelleet näitä toimituksia. Tutkimusmenetelmänä on ollut tekstien kvalitatiivinen sisällönanalyysi.

Valtiovallan toimenpiteet tilusjärjestelyjen rahoituksessa ovat tutkimusalueella toimineet herätetekijänä, mutta ne eivät yksinään ole olleet riittäviä käynnistämään toimituksia. Järjestelyalueen sisäisten tekijöiden osalta toimitusten taloudellisuuteen liittyvät tekijät ja mielipidevaikuttajien toimet ovat olleet keskeisessä asemassa. Tilusjärjestelyjen pitkä kestoaika on merkittävästi vaikeuttanut maanomistajien mahdollisuuksia arvioida järjestelyjen taloudellisuutta.

Tutkimusalueella on toteutunut pitkäaikainen ja lähes yhtäjaksoinen maareformi. Sen pääasiallisena tarkoituksena on ollut isojaon puutteiden korjaaminen ja maatilojen tuotantokustannusten alentaminen paremman tilussijoituksen ja perusparannusten avulla.

Asiasanat tilusjärjestely, maanomistajan asema, vaikutusmahdollisuudet

UDK	Sivumäärä 251
ISBN (painettu) 951-22-7005-6	ISBN (pdf) 951-22-7006-4
ISBN (muut)	ISSN 0785-5079

Julkaisija Kiinteistöopin laboratorio, Teknillinen korkeakoulu

Painetun väitöskirjan jakelu Olli Ahllund, Pohjoisnummikatu 3 B, 68600 Pietarsaari

☑ Luettavissa verkossa osoitteessa http://lib.hut.fi/Diss/ 2004/isbn9512270064

HELSINKI UNIVERSITY OF TECHNOLOGY
P.O. BOX 1000, FIN-02015 HUT
http://www.hut.fi

ABSTRACT OF DOCTORAL DISSERTATION

Author Olli Ahllund Lic.Sc. (Tech)

Name of the dissertation

The position of the landowner and his/her degree of influence on land consolidations specially within the municipality of Pedersöre from early land consolidations to present time

Date of manuscript 27 October 2003

Date of the dissertation 16 April 2004

☑ Monograph

☐ Article dissertation (summary + original articles)

Department Department of Surveying

Laboratory Institute of Real Estate Studies

Field of research Land management

Opponent(s) D.Sc. (Tech.) Juha Talvitie

Supervisor (Instructor) Professor Kauko Viitanen

Abstract

The aim of this study was to investigate the position of the landowner and his/her degree of influence on land consolidation in general an specially within the municipality of Pedersöre. This study is divided into two fields: a) the decision-making and the degree of influence of a private landowner and b) the general development of land consolidation.

This study emphasizes the real possibilities the landowner has of influencing land consolidation and how these possibilities appear in practise. The continuity of Finnish land consolidation activity is also investigated. The aim was to find out if the land reform process has been a slow and long lasting or if the cadastral procedures have been separate technical procedures.

The empiric data for this study was collected from land consoldation records and articles published in a local newspaper from Pedersöre during the 20th century. The method used in this study was a qualitative content analysis.

Financial measures taken by the state in land consolidation procedures has, according to this study stimulated the implementation of land consolidation procedures. But this alone has not been sufficient to start the land consolidation process. Opinion leaders among the landowners and the economic results of the procedures have been central internal factors. These have also influenced the implementation of land consolidation procedures. The long duration of land consolidation procedures has made it significantly difficult for a landowner to estimate the economic outcome of land consolidation.

This study suggests that there has been a long lasting and almost continuous land reform within the research area (Pedersöre). Its main purpose has been to correct the defects of early land consolidation and to lower the costs of production on the farms by improving draining, access roads and the division of land.

Keywords land consolidation, the position of a landowner, possibilities of influencing

UDC

Number of pages 251

ISBN (printed) 951-22-7005-6

ISBN (pdf) 951-22-7006-4

ISBN (others)

ISSN 0785-5079

Publisher Institute of Real Estate Studies, Helsinki University of Technology

Print distribution Olli Ahllund

☑ The dissertation can be read at http://lib.hut.fi/Diss/ 2004/isbn9512270064

Esipuhe

Esitän kiitokseni kaikille niille henkilöille, jotka ovat auttaneet minua tämän tutkimuksen tekemisessä sen eri vaiheissa. Erityiset kiitokset osoitan vaimolleni KTT Pia-Lena Leskiselle, joka on ohjannut minut kvalitatiivisten tutkimusmenetelmien ja tieteellisen ajattelun maailmaan. Lisäksi kiitän poikaani tekn. yo. Dan Ahllundia avusta tekstin- ja kuvankäsittelyssä.

Työni valvojalle professori Kauko Viitaselle esitän kiitoksen kaikesta rohkaisevasta kannustuksesta ja asiantuntevasta ohjauksesta, jota olen saanut tutkimustyön aikana. Kiitän myös työni tarkastajia TkT Aulis Tenkasta ja HTT Eeva Rantamaa neuvoista työn viimeistelyssä.

Suomen Akatemia ja Maanmittauslaitos ovat taloudellisella tuellaan tehneet mahdolliseksi tämän tutkimuksen tekemisen, mistä esitän kiitokseni. Kiitän myös nykyistä työnantajaani Pietarsaaren kaupungin teknistä virastoa joustavuudesta tutkimustyölle tarpeellisten virkavapauksien myöntämisessä.

Pietarsaaressa, lokakuussa 2003

Olli Ahllund

SISÄLLYSLUETTELO

Tiivistelmä
Abstract
Esipuhe
Sisällysluettelo
Säädös- ja lyhenneluettelo

1. JOHDANTO 1

1.1 Tutkimustehtävän asettaminen 3
1.1.1 Tilusjärjestely – taustaa ja lähtökohtia 3
1.1.2 Tutkimusongelma ja tutkimuksen tavoite 4
1.1.3 Tutkimusmenetelmät ja tutkimuksen rajaaminen 6

1.2 Tutkimuksen rakenne 8

2. TUTKIMUKSEN YHTEISKUNNALLINEN JA TEOREETTINEN VIITEKEHYS 10

2.1 Yhteiskunnallinen kehitys 11
2.1.1 Teollistuminen 15
2.1.2 Väestökehitys 16
2.1.3 Maatalouden kehitys Suomessa 19
2.1.4 Maanomistuksen kehitys 26
2.1.5 Tilusjärjestelyjen yhteiskuntapoliittiset tavoitteet 29

2.2 Päätöksenteko ja vaikuttamismahdollisuudet 32
2.2.1 Property rights –teoria 34
2.2.2 Ostromin päätöksentekomalli 35
2.2.3 Mattssonin vaikuttamisportaikko 37

2.3 Tilusjärjestelyihin liittyvä tutkimus 38
2.3.1 Anglo-amerikkalainen tutkimus 39
2.3.2 Ruotsalainen tutkimus 42
2.3.3 Suomalainen tutkimus 46

3. ISOJAKO JA SITÄ EDELTÄNYT KEHITYS 49

3.1 Isojakoon johtanut kehitys 49
3.1.1 Varhaisia tilusjärjestelyjä eri maissa 53

3.2 Isojakosäädökset ja ohjeet 58

3.3 Isojaon toteuttaminen 62

3.4 Isojaon merkitys 67

3.5 Maanomistajien vaikutusmahdollisuudet isojaossa 70

4. TILUSJÄRJESTELYT ISOJAON JÄLKEEN RUOTSISSA JA SUOMESSA 72

4.1 Enskifte- ja laga skifte-jaot Ruotsissa 72

4.2 Isojaonjärjestely Suomessa 78

4.3 Kiinteistöjärjestelyt ja uusjako 81
4.3.1 Kiinteistöjärjestelyt Ruotsissa 81
4.3.2 Uusjako Suomessa 83
4.3.3 Uusjakojen toteuttaminen 87
4.3.4 Erityislakien mukaiset tilusjärjestelyt 90

4.4 Uusjakojen kannattavuus ja tulokset 93
4.4.1 Uusjakojen tukeminen valtion varoilla 93
4.4.2 Uusjakojen laajuus ja kannattavuuden arviointi 94
4.4.3 Uusjakojen tulokset 98

4.5 Uusjakojen kestoajat 108

4.6 Uusjakojen laatu ja asiakastyytyväisyys 112

4.7 Tilusjärjestelyjen kehitysnäkymät 114
4.7.1 Ruotsi 115
4.7.2 Suomi 116

4.8 Maanomistajat uusjaoissa 133

5. EMPIIRINEN AINEISTO – TILUSJÄRJESTELYT PEDERSÖRESSÄ 138

5.1 Tutkimusalue 138
5.1.1 Isojako 138
5.1.2 Isojaonjärjestelyt ja uusjaot 143

5.2 Tutkimusmenetelmä 144
5.2.1 Tutkimusaineisto 145
5.2.2 Tutkimuksen luotettavuus 148

5.3 Toimituspöytäkirjojen sisällönanalyysi 150
5.3.1 Essen isojaon täydennys 151
5.3.2 Lappforsin isojaonjärjestely 152
5.3.3 Östensön isojaonjärjestely 154
5.3.4 Vestersundin I uusjako 155
5.3.5 Forsbyn uusjako 157
5.3.6 Lepplax – Norrbyn uusjako 159
5.3.7 Bennäs – Lövön uusjako 161
5.3.8 Ytteressen uusjako 163
5.3.9 Vestersundin II uusjako 165
5.3.10 Maanomistajien vaikutusmahdollisuudet 167

5.4 Lehtiartikkeleiden sisällönanalyysi 169
5.4.1 Intressiriidat 172
5.4.2 Tarpeellisuus ja hyöty 179
5.4.3 Tarkoituksenmukaisuus 186
5.4.4 Tasapuolisuus 191
5.4.5 Oikeudenmukaisuus 193
5.4.6 Oikeuskäsittelyt 197
5.4.7 Yleisinformaatio 199
5.4.8 Johtopäätökset eri teemoista 204

5.5 Teemoissa esiintyvät keskeiset tekijät 208

6. TUTKIMUSTULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET 212

6.1 Maanomistajien vaikutusmahdollisuudet 212
6.2 Suomalainen maareformi 220
6.3 Tutkimustulosten arviointia 227

7. DISKUSSIO 231

7.1 Uusjakojen tulevaisuus 231
7.2 Jatkotutkimusten tarve 235

8. YHTEENVETO 236

Lähdeluettelo 241
Liitteet

Säädös- ja lyhenneluettelo:

AJ	Asetus jakolaitoksesta 26.10.1916/82
ATK	Automaattinen tietojenkäsittely
DL	Taalainmaanlaki (Ruotsi)
ETilJL	Laki eräistä tilusjärjestelyistä 31.1.1975/54
EU	Euroopan Unioni
FBL	Fastighetsbildningslag 17.12.1970/988 (Ruotsi)
IsojakoA 1757	Kongl. Maj:ts kungörelse och förordning om hemmansegors läggande istorskiften 5.4.1757
IsojakoA 1762	Kongl. Maj:ts förnyade stadga om storskiftesdelningar och hvad dervid iakttagas bör 17.8.1762
IsojakoA 1775	Kongl. Förordningen angående Storskiftesdelningar i Finland och hvad dervid iakttagas bör 27.7.1775
JA	Jakoasetus 28.11.1952/407
JDL	Lag om delning av jord å landet 18.6.1926/326 (Ruotsi)
JL	Jakolaki 14.12.1951/604
KaavJL	Kaavoitusaluiden jakolaki 20.2.1960/101
KKO	Korkein oikeus
KMA	Kiinteistönmuodostamisasetus 20.12.1996/1189
KML	Kiinteistönmuodostamislaki 12.4.1995/554
KTH	Kungliga Tekniska Högskolan (Tukholman Teknillinen korkeakoulu)
LunL	Laki kiinteän omaisuuden ja erityisten oikeuksien lunastuksesta 29.7.1977/603
MaanmA 1749	Kongl. Förordningen, angående Landtmätare och deras förrättningar 1.3.1749
MHL	Maanhankintalaki 5.5.1945/396
MHOL	Laki oikeudesta hankkia maa- ja metsätalousmaata 26.5.1978/391
MML	Maanmittauslaitos
MMM	Maa- ja metsätalousministeriö
MJO	Maanjako-oikeus
MO	Maaoikeus
MO 1848	Ohjesääntö maanmittaustoimesta, tilusjako- ja veronpanolaitoksesta sekä pituus-, astia- ja painomittain vakaamisesta Suomessa 15.5.1848
MOTTI	MML:ssä käytetty nimitys hankkeelle, jossa tutkittiin tilusjärjestelyn käyttöä moottoritien toteuttamisessa
MTL	Maatilalaki 188/77
PL	Perustuslaki 731/1999
RTilJL	Rajakuntien tilusjärjestelylaki 9.6.1960/282
SUTO	MML:ssä käytetty nimitys suojelualueiden toteuttamiselle tilusjärjestelyjen avulla
TE-keskus	Työvoima- ja elinkeinokeskus
TKK	Teknillinen korkeakoulu
TukemisL	Laki uusjakojen tukemisesta valtion varoilla 24/81
UusjTukiA	Asetus uusjakojen tukemisesta valtion varoilla
VL	Vesilaki 19.5.1961/264
VTilJL	Laki eräistä vesitilusjärjestelyistä 11.1.1980/31
YVAL	Laki ympäristövaikutusten arviointimenettelystä 468/94
YVAA	Asetus ympäristövaikutusten arviointimenettelystä 792/94

1 JOHDANTO

Tilusjärjestelyillä on maassamme takanaan pitkä historia alkaen muinaisista jaoista ja sarkajaosta nykyisiin uusjakoihin ja hankeuusjakoihin. Tässä tutkimuksessa tarkastelu rajataan tilusjärjestelytoimintaan 1700-luvun puolivälistä alkaen, jolloin ensimmäiset säädökset isojaosta annettiin. Pääpaino on 1900-luvulla toteutetuissa toimenpiteissä. Käytännössä koko valtakunnan alue on ollut isojaon kohteena, mutta toimitusten toteuttaminen on kestänyt todella pitkään, sillä viimeinen isojako lopetettiin Kuusamossa vasta 1960-luvulla. Isojaon tavoitteena oli koota tilojen hajanaisesti sijaitsevat palstat yhteen tai mahdollisimman vähälukuisiin palstoihin sekä jakaa yhteiset metsämaat. Isojaon tavoitteiden saavuttaminen vaihteli eri jakokuntien välillä ja niiden sisälläkin huomattavasti ja varsin nopeasti tuli tarpeelliseksi täydentää vanhaa isojakoa, vaikka se olikin ajateltu lopulliseksi jaoksi.

Isojaonjärjestelyjen toteuttaminen alkoi 1800-luvun puolivälissä ja niitä toimeenpantiin aina 1900-luvun alkuun saakka, jolloin lainsäädäntöön saatiin säädökset uusjaosta. Näiden molempien toimituslajien tavoitteena oli parantaa isojaon aikaansaamaa tilusjärjestystä ja parantaa maatilojen tuotantotaloudellisia edellytyksiä. Tavoitteet koota hajallaan sijaitsevia palstoja yhteen ja talouskeskuksen ja tilusten keskietäisyyden lyhentäminen johtivat verrattain laajaan tilojen siirtoon, jonka seurauksena vanhat ryhmäkylät monin paikoin hajosivat. Talonsiirtojen myötä isojaonjärjestelyillä ja uusjaoilla saavutettiin isojaon aikaiset maatilataloudelliset tavoitteet huomattavasti aiempaa paremmin.

Uusjakoa koskevia säädöksiä on uudistettu kiinteistölainsäädännössä 1950-luvun alussa ja 1990-luvun puolivälissä. Uusjakotoimitukset ovat aikaa myöten kehittyneet siten, että niiden yhteydessä on toteutettu sekä kiinteistöteknisiä parannuksia että itse maatalouteen liittyviä perusparannuksia kuten ojituksia ja tientekoa. Maatilauusjakojen tavoitteena on ollut alueellisesti ratkaista yhdessä toimituksessa kaikki maankäyttöön ja tilussijoitukseen liittyvät ongelmat sekä perusparantaa kiinteistörunko vastaamaan uusia olosuhteita. Toimitusalueet paisuivat hyvinkin laajoiksi ja se on myös näkynyt toimitusten kestoaikojen huomattavana pitenemisenä. Valtio on aikaa myöten lisännyt osallistumistaan tilusjärjestelyjen kustannuksiin ja tällä hetkellä toimitukset rahoitetaan täysin valtion ennakkorahoituksella ja huomattava osa kustannuksista jää valtion lopulliseksi menoksi.

Tällä hetkellä tilusjärjestelyjen ajankohtaisina kehityssuuntina ovat tavanomaisten maatilauusjakojen lisäksi toiminnan suuntaaminen tiettyjen rajattujen hankkeiden toteuttamiseen ns. hankeuusjakoina. Tällaisilla toimituksilla voidaan esimerkiksi edistää suojelualueiden toteuttamista ja vähentää uusien tiehankkeiden tilussijoitukselle aiheuttamia pirstoutumishaittoja yhdistämällä vastikemaan käyttö ja tilusjärjestely.

Maanjakojen ajallinen sijoittuminen esitetään kuvassa 1/1, joka perustuu Rosenqvistin (1999, s. 9) kuvaan.

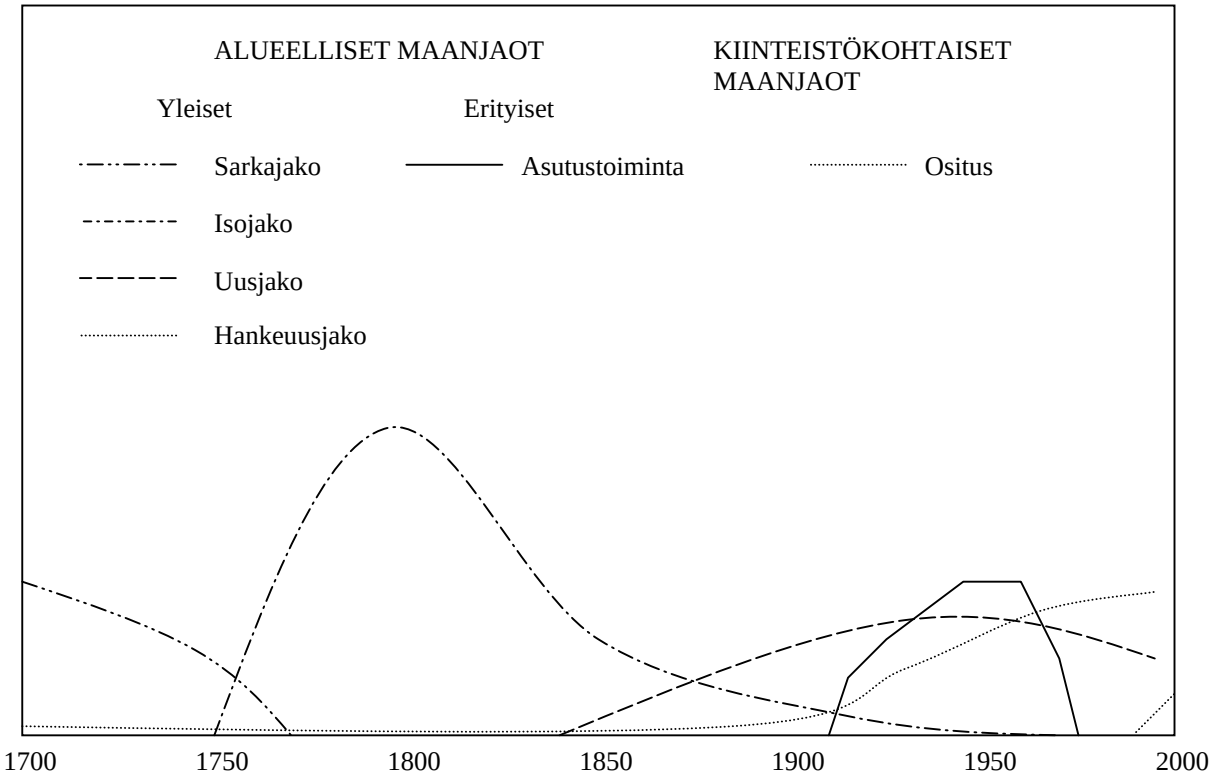

Kuva 1/1. Tilusjärjestelyjen ajallinen sijoittuminen (soveltaen Rosenqvist 1999, s.9).

Isojako on ollut yksi historiamme tärkeistä käännekohdista (vrt. Ylikangas H, 1986). Nykyaikaisen maatalouden harjoittaminen ei olisi mahdollista isojakoa edeltäneissä olosuhteissa ja myös yksityisomistuksen vakiinnuttamisessa isojaolla oli keskeinen merkitys. Varsinkin metsien yksityisomistuksen osalta merkitys on ollut huomattava ja saha- ja puunjalostusteollisuuden nousu 1800-luvun lopulla loi aivan uudet mahdollisuudet maatalouden kehittymiselle (vrt. Kerkelä 1996).

Isojaonjärjestelyjen ja uusjakojen merkitys on jossain määrin jäänyt 1900-luvulla toteutettujen suurten yhteiskunnallisten uudistusten, torpparienvapautuslain, asutuslakien (mm. Lex Kallio) sekä maanhankintalakien varjoon. Siitä huolimatta niillä on ollut tärkeä asema maatilatalouden kilpailukyvyn parantamisessa, suuruusrationalisoinnin toteuttamisessa ja erityisesti Pohjanmaalla sovintojakojen purkamisessa. Saavutetut tulokset ovat olleet hyviä erityisesti niissä toimituksissa, joiden yhteydessä valtion maanhankinta on ollut aktiivista ja joissa suuruusrationalisointi on voitu yhdistää tilussijoituksen parantamiseen.

1.1 Tutkimustehtävän asettaminen

1.1.1 Tilusjärjestely – taustaa ja lähtökohtia

Maanjakoihin on turvauduttu monesta eri syystä. Näin tapahtui, kun haluttiin perustaa ja turvata maan yksityisomistus, kun haluttiin siirtyä henkilöpohjaisesta verotuksesta pinta-ala- ja tuottopohjaiseen maaverotukseen, kun haluttiin edistää asutuksen leviämistä, kun haluttiin korvata sarkajako vainiopakkoineen lohkojakoisella maankäyttöjärjestelmällä, kun haluttiin saada voimaan laillinen omistus- ja tilajärjestelmä Pohjanmaan sovintojakoalueilla ja vihdoin myös tilanteissa, joissa pirstoutuneen tilussijoituksen aiheuttamat yksityistaloudelliset haitat olivat kasvaneet yleisen edunkin kannalta merkittävän suuriksi. (Ylikangas 1999 b, s. 6-7). Tässä tutkimuksessa tulen käyttämään tilusjärjestely-termiä kuvaamaan edellä mainitunlaisia toimenpiteitä, joissa tilusten uudelleen sijoittaminen on pääosassa, mutta joihin voi sisältyä myös muita toimenpiteitä. Tilusjärjestelyjä on maassamme toteutettu maanmittaustoimituksissa, joita on kutsuttu mm. isojaoksi, isojaonjärjestelyksi, uusjaoksi ja hankeuusjaoksi kulloinkin voimassa olleiden säädösten mukaisesti.

Länsi-Euroopassa toteutetut tilusjärjestelyt olivat laajimmillaan 1700-luvun jälkipuoliskolla ja 1800-luvun alussa ja niitä on yleensä pidetty ratkaisevina uudistuksina maatalouden kehitykselle. Samalla ne myös tasoittivat tietä useille myöhemmin toteutuneille uudistuksille maataloudessa. Maatalouden uudistuksille on kuvaavaa, että ne tapahtuvat usein vähitellen pitkän ajanjakson aikana, jolloin ei aina ole helppoa sitoa tilusjärjestelytoimenpiteitä niihin. Ruotsi-Suomen isojakotoimitus perustui pitkälti Englannissa toteutettuihin aitaamistoimituksiin (enclosure at open fields), joita toteutettiin jo 1500-luvulta alkaen, mutta varsinaisen huippunsa ne saavuttivat 1700-luvun jälkipuoliskolla eli samaan aikaan kuin isojakotoiminta lähti käyntiin. Englannissa maatalouden kehitys kulki aitaamistoimitusten toteuttamisen jälkeen kohti suurtilataloutta ja maatalousväestö alkoi siirtyä teollistumisen myötä asutuskeskuksiin teollisuuden ja palveluiden työvoimaksi. Aitaamistoimitusten jälkeen Englannissa ei ole toteutettu vastaavanlaisia mittavia tilusjärjestelyjä.

Ruotsissa ja Suomessa isojakojen tulokset jäivät osittain puutteelliseksi etenkin tilussijoituksen ja palstojen lukumäärän suhteen. Tavoitetta yhdistää hajanaiset tilukset muutamaksi suureksi lohkoksi ei saavutettu. Historiankulku johti 1800-luvun alussa eriytyvään lainsäädäntöön. Ruotsissa isojako sai varsin nopeasti jatkoa enskifte- ja laga skifte –toimitusten myötä jo ennen 1800-luvun puoliväliä. Suomessa isojaon puutteiden korjaaminen käynnistyi vasta 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa.

Laga skifte –toimitusten toteuttamisen myötä torpparilaitos hävisi lähes tyystin Ruotsista, mutta Suomessa se jatkui ja muodostui 1900-luvun vaihteessa suureksi yhteiskuntapoliittiseksi kysymykseksi. Torppien itsenäistäminen ja asutuslainsäädäntöön liittyneet toimenpiteet vaikuttivat merkittävällä tavalla maatilojen suuruuden ja lukumäärän kehitykseen. (vrt. Aspelund 1983, Åberg 1983, Poutanen 1983). Tuloksena tästä kehityksestä meillä oli 1900-luvun puolivälissä Ruotsiin verrattuna aivan erilainen kokojakautuma maatiloilla. Maatalouden kehittyessä ja koneellistuessa suuruusrationalisoinnin tarve nousikin keskeisesti esiin. Maanjaoille on sekä Ruotsissa että Suomessa useimmiten annettu poliittisen ratkaisun luonne, joka pakotettiin ylhäältä käsin tavoitteena lisätä maataloustuotantoa. Myös muita näkökantoja on esitetty, mutta ne ovat jääneet vähemmälle huomiolle. Maareformit on myös nähty maatalouden sisäisen pa-

kon sanelemina, kun tietyt edellytykset ovat täyttyneet tai saavuttaneet tietyn pisteen. Tällöin oli kyseessä kehitys, joka lähti maatalouden omista edellytyksistä. Edellä mainitut näkökulmat eivät kuitenkaan ole toisensa poissulkevia. (Olai 1983, s.1).

Tilusjärjestelyjen tunnusomaisia piirteitä arvioitaessa kuva hahmottuu sekä historiankirjoituksen välittämän kuvan että viime vuosikymmeninä toteutettujen uusjakotoimitusten julkisuuskuvan perusteella. Näin muodostunutta kuvaa voi kuvailla adjektiiveilla laaja-alainen, pitkäkestoinen ja riitainen. Siihen voidaan liittää myös käsitteet tilussijoituksen parantaminen, sovintojaon purkaminen, perusparannusten toteuttaminen ja viranomaistoiminta. Nykyajan käsityksiä ovat omakohtaisten kokemusten lisäksi muovanneet joukkoviestimien välittämät uutiset uusjaoista, joissa usein ovat painottuneet ristiriidat ja pakko.

Tilusjärjestelyjen julkisuuskuvaa ovat läpi vuosisatojen leimanneet voimakkaat kannanotot ja erityisesti kriittiset kannanotot ovat nousseet esille. Toimintaa on syytetty viranomaisjohtoisuudesta, jossa valta on kokonaan toimitusmiehillä sekä edellytyksistä ja laajuudesta päätettäessä että jakosuunnitelmaa vahvistettaessa. Myös toiminnan epädemokraattisuutta on arvosteltu, varsinkin kun vain yksikin maanomistaja on saattanut saada järjestelyn vireille. Tilusjärjestelyjen toteuttaminen on vaikeutunut niinä aikoina, jolloin lainsäädännössä on vaadittu maanomistajien yksimielisyyttä edellytyksenä järjestelyn toteutumiselle. Isojaon osalta on lainsäädännössä aluksi vaadittu maanomistajien yksimielisyyttä edellytyksenä toteuttamiselle, mutta rajoitus poistettiin varsin nopeasti, koska toimitukset eivät lähteneet käyntiin toivotulla tavalla. Uusjaon osalta vaadittiin jakolaissa kolmen neljäsosan kannatusta (JL 12 §), mikäli isojaon tai aikaisemman jaon päättymisestä ei ollut kulunut 30 vuotta. Rajoitus poistettiin lainmuutoksella vuonna 1975, jotta tarpeellisiksi katsottuja toimituksia saataisiin käyntiin.

Uusjakotoiminnan yhtenä keskeisenä ongelmana on ollut toimitusten pitkä kestoaika. Maanmittausviranomaisten tavoite järjestellä mahdollisimman laajoja alueita kerralla ja samalla toteuttaa mahdollisimman paljon perusparannuksia, johti erityisesti 1960- ja 1970-luvulta lähtien siihen, että jo ennestään pitkät kestoajat vain pitenivät. Kestoaikaan liittyvää ongelmaa on pohdittu eri aikoina varsin paljon, mutta toimenpiteitä sen lyhentämiseksi ei tehty ennen kuin 1990-luvulla, kun alkoi näyttää siltä, että uusjakotoimituksille ei enää olisi kysyntää. Myös maanomistajat ovat nostaneet esille pitkien kestoaikojen aiheuttamia haittoja maatalouden kehittämiselle. Tulossa olevat muutokset ovat aiheuttaneet epävarmuutta ja vaikeuttaneet tilojen pitkäjänteistä kehittämistä. Tilusjärjestelyn kestäessä useita vuosikymmeniä on helposti käynyt niin, että isäntä on vaihtunut, ennen kuin toimitus on saatu päätökseen.

1.1.2 Tutkimusongelma ja tutkimuksen tavoite

Maanjakojen vaikutuksia maaseutualueiden kiinteistörakenteeseen selvittävän kotimaisen kiinteistöopillisen tutkimuksen pääpaino on ollut tilusjärjestelyjen hyötyjen ja niiden laskentaperusteiden selvittämisessä. Tutkimuksissa on keskitytty selvittämään tilusjärjestelyn taloudellista ja teknillistä tulosta sekä niiden mittaamista. Taloudellisista seikoista esillä ovat olleet erityisesti palstojen keskietäisyyden ja niiden koon merkitys ja teknisistä seikoista palstojen lukumäärä ja muoto. Tutkimuksen painopiste on ollut maanjakojen seurausten arvioinnissa, kun taasen maanjakojen toimeenpanemiseen joh-

tanut kehitys, maanomistajien vaikutusmahdollisuudet ja yhteiskunnalliset vaikutukset ovat jääneet vähemmälle huomiolle. Muutoksia ei pitäisi arvioida vain määrällisesti, vaan tarvitaan myös kuvausta ja käsitteellistä ajattelua täydentämään kokonaiskuvaa.

Maanjakojen osalta sekä menettelyä että tulosta voidaan tarkastella eri näkökulmista. Wiiala nimeää tärkeimmiksi oikeudenmukaisuuden ja tarkoituksenmukaisuuden. Menettelyn oikeudenmukaisuus käsittää tällöin sen, että toimituksen aikana on noudatettu kaikkiin asianosaisiin nähden tasapuolisuutta. Sitä vaatii sekä julkinen intressi että jokaisen oikeus tulla häntä koskevassa asiassa kuulluksi. Menettelyn tarkoituksenmukaisuus puolestaan ilmenee siinä, että toimituksen kulku ja käsittely on järjestetty jakotuloksen saavuttamiseksi mahdollisimman nopeaksi, varmaksi ja halvaksi. Jakotuloksen oikeudenmukaisuus taas näkyy siinä, että syrjäyttämättä mitään etuja jokainen asianosainen on jaettavista tai järjesteltävistä omaisuusosista saanut hänelle tulevan osuuden. Jakotuloksen tarkoituksenmukaisuutta arvostellaan sen mukaan, miten tulos täyttää toimituksen tarkoituksen. (Wiiala 1952, s. 13-14).

Tilusjärjestelyt on perinteisesti toteutettu viranomaistoimintana, jota on leimannut tietynlainen pakkokeinomaisuus erityisesti mitä tulee toimitusten vireilletuloon ja toimitusmenettelyyn. Maanmittausviranomaiset ovat olleet aktiivisia toimijoita sekä aloitteentekijöinä että toteuttajina ja maanomistajien asema toiminnassa on jäänyt vähemmälle huomiolle. Toimintaa on yleensä arvioitu pelkästään taloudellisten tulosten perusteella, ja maanomistajien aseman ja vaikutusmahdollisuuksien tutkiminen on jäänyt vähäiseksi. Toiminnan yhteys yleiseen yhteiskunnalliseen kehitykseen on myös jäänyt sivuun.

Tutkimus etenee kahdella tarkastelutasolla, yleisellä ja yksityisellä, jotka pyrin liittämään toisiinsa tilusjärjestelytoiminnan kokonaiskuvan hahmottamiseksi. Yhteiskunnallinen kehitys ja valtiovallan toimenpiteet muodostavat kehyksen, jonka puitteissa maanomistajien asemaa ja vaikutusmahdollisuuksia tutkitaan. Yleisen kehityksen osalta lähtökohtana ovat yhteiskunnallisen, väestön, maatalouden ja maanomistuksen kehityksen vaikutukset tilusjärjestelytoimintaan. Maanomistajan aseman ja vaikutusmahdollisuuksien osalta huomio tutkimuksessa kiinnittyy yksilön päätöksentekoon ja vaikuttamiseen liittyviin seikkoihin ja niiden kehitykseen erilaisten tilusjärjestelyjen toteutuksessa.

Tutkimuksessa tarkastellaan tilusjärjestelytoimintaa sekä yleiseltä kannalta että yksittäisen maanomistajan vaikutusmahdollisuuksien kannalta. Pääpaino on kuitenkin maanomistajan asemassa, joten tutkimusongelman voi tiivistää seuraavasti:

- minkälainen maanomistajan asema ja vaikutusmahdollisuudet ovat olleet tilusjärjestelytoiminnassa isojaosta uusjakoon?

Edellä mainittujen kahden tarkastelutason pohjalta tutkimuksen pääongelmaa voi täydentää seuraavilla selventävillä ja tarkentavilla osaongelmilla:

- onko Suomessa toteutettu pitkäaikainen yhtäjaksoinen maareformi vai ovatko tilusjärjestelyt olleet toisistaan riippumattomia teknisiä toimituksia?

- mitkä ovat olleet tilusjärjestelyjen keskeiset tavoitteet ja ovatko ne muuttuneet aikaa myöten?

- minkälaisia vaikutuskeinoja maanomistajilla on ollut käytössään?

- miten tilusjärjestelyjen kannattajat ja vastustajat ovat eri aikoina perustelleet näkökantojaan?

Tutkimuksen tavoitteena on ensisijaisesti selvittää maanomistajan todellisia vaikutusmahdollisuuksia tilusjärjestelyissä ja miten ne käytännössä ovat ilmenneet. Tutkimuksen pääpaino on itse toimitusmenettelyyn liittyvässä maanomistajan asemassa ja siinä ”liikkumavarassa”, joka asianosaisella on käytössään tilusjärjestelyssä eikä niinkään toimituksen vireilletulon ja toteuttamisen juridisessa puolessa.

Tutkimuksen tavoitteena on myös selvittää suomalaisen tilusjärjestelytoiminnan jatkuvuutta eli, onko kyseessä ollut hyvin pitkäaikainen ja hidas maareformi vai ovatko toimenpiteet olleet luonteeltaan erillisiä teknisiä toimenpiteitä, joita on toteutettu eri lähtökohdista eri aikoina. Maanomistajien aseman osalta otetaan myös huomioon tilusjärjestelyjen toteuttamisen pitkä aikajänne ja selvitetään, onko vaikutusmahdollisuuksien osalta tapahtunut merkittäviä muutoksia eri aikakausina.

1.1.3 Tutkimusmenetelmät ja tutkimuksen rajaaminen

Tilusjärjestelytoiminnan laajuuden ja tutkimusongelman rajauksen perusteella olen valinnut tutkimusmenetelmiksi teoreettisen kirjallisuusselvityksen ja case-tyyppisen empiirisen tutkimuksen toteutetuista tilusjärjestelyistä. Kirjallisuuden avulla pyrin selvittämään isojaon toimeenpanoa ja tuloksia sekä Suomessa että muutamissa muissa maissa. Lisäksi vertailen lainsäädännön kehitystä ja tilusjärjestelytoimintaa Suomessa ja Ruotsissa. Case-tutkimuksessa selvitän maanomistajan asemaa ja vaikutusmahdollisuuksia ja niiden kehitystä tilusjärjestelyissä suhteellisen pienellä ja rajatulla alueella.

Maanomistajien asemaa ja sen kehitystä voi tutkia toimitusten pöytäkirjojen avulla, asianosaisille ja toimitusmiehille suunnatulla kyselyllä tai haastatteluilla, lehtiartikkeleiden avulla sekä vertailemalla aiemmin tehtyihin tutkimuksiin. Tutkimukseni perustuu pääosin toimituspöytäkirjojen ja toimituksia käsitelleiden lehtiartikkeleiden analysointiin ja tulosten vertaamisesta muihin tutkimuksiin ja lähteisiin. Maanomistajan aseman ja vaikutusmahdollisuuksien arviointi pelkästään toimituspöytäkirjojen perusteella ei ole riittävää, koska pöytäkirjojen sisällöstä on vastannut yksinomaan toimitusinsinööri ja käsittelytapa vaihtelee huomattavasti toimitusten ja eri toimitusinsinöörien välillä. Julkinen sana on seurannut vaihtelevalla mielenkiinnolla toteutettuja tilusjärjestelytoimituksia ja pöytäkirjojen välittämää kuvaa voidaan täydentää ja tarkentaa analysoimalla tutkimusalueella julkaistuja tilusjärjestelyjä koskevia lehtikirjoituksia. Lehtiartikkeleiden avulla voidaan tarkastella runsaan sadan vuoden aikajänteellä maanomistajien aseman ja vaikutusmahdollisuuksien sekä tilusjärjestelyjen kehityskaarta. Tätä kuvaa täydennän vielä huomioimalla kiinteistölainsäädännön kehityksen vastaavana aikana.

Tutkimusalueella on tehty muutamia tilusjärjestelyn asianosaisia koskevia haastattelututkimuksia, joiden tuloksia käytetään täydentämään tämän tutkimuksen tuloksia.

Mahdollisen haastattelututkimuksen aikajänne olisi ollut lyhyempi kuin valitussa tutkimusmenetelmässä, mikä osaltaan vaikutti menetelmien valintaan.

Tutkimuksen aikajänne rajaa mahdollisen tutkimusalueen valintaa, koska uusjakoja on viimeisen 50 vuoden aikana toteutettu pääasiassa vain Pohjanmaalla. Tutkimusalueen eri kylissä isojaon tulee olla toteutunut kutakuinkin samaan aikaan ja koko alueen tulee muodostaa alueellisesti riittävän laaja kokonaisuus, jotta tilusjärjestelyjen toteutumista voidaan tutkia eri näkökulmista. Varhaisten isojakojen on yleisesti katsottu epäonnistuneen palstojen yhdistämiseen liittyvän tavoitteen osalta (vrt. Olai 1987) ja tällöin voidaan olettaa, että tällaisilla alueilla uusien tai täydentävien tilusjärjestelyjen tarve oli huomattava. Pedersören kunnan alueella isojako on toteutettu 9 kylän alueella pääosin 1770-luvulla eli suhteellisen varhaisessa vaiheessa. Kunnan pinta-ala on noin 830 km2 ja se muodostettiin vuonna 1997 kuntaliitoksella, jossa yhdistyivät Pietarsaaren maalaiskunta, Ähtävän (ruotsiksi Esse) kunta ja Purmon kunta. Alueen päälehti on Jakobstads Tidning, joka on ilmestynyt vuodesta 1898 lähtien.

Isojakojen osalta tutkimus perustuu pelkästään kirjallisuusselvitykseen, koska tältä ajalta ei ole mahdollista tehdä toimituspöytäkirjojen ja julkisen sanan välittämän kuvan vertailua. Isojakotoimitukset poikkesivat sisällöltään niitä seuranneista tilusjärjestelyistä siinä mielessä, että niiden yhteydessä jaettiin pääsääntöisesti yhteiset alueet ja luotiin näin perusta nykyisenkaltaiselle yksityisomistukselle. Isojako mahdollisti myös luopumisen kylän yhteistoimintaan perustuvasta viljelyjärjestelmästä.

Tutkimuksen empiirisen aineiston tarkastelutaso lähtee tutkimusalueella toteutettujen tilusjärjestelyjen pöytäkirjojen ja toimituksia käsittelevien lehtiartikkeleiden analysoinnista. Maanomistajien vaikutusmahdollisuuksia ja toimintatapoja vertaillaan eri toimituksissa ja niitä analysoidaan viitekehyksessä, jossa lähtökohtana on tilusjärjestelyjen toteuttamisaikana tapahtunut yhteiskunnallinen muutos ja yksittäisen maanomistajan päätöksentekoon vaikuttaneet seikat. (ks. kuva 1 /2). Käsittelen tutkimusmenetelmää ja tutkimusaineistoa tarkemmin vielä kohdassa 5.2.

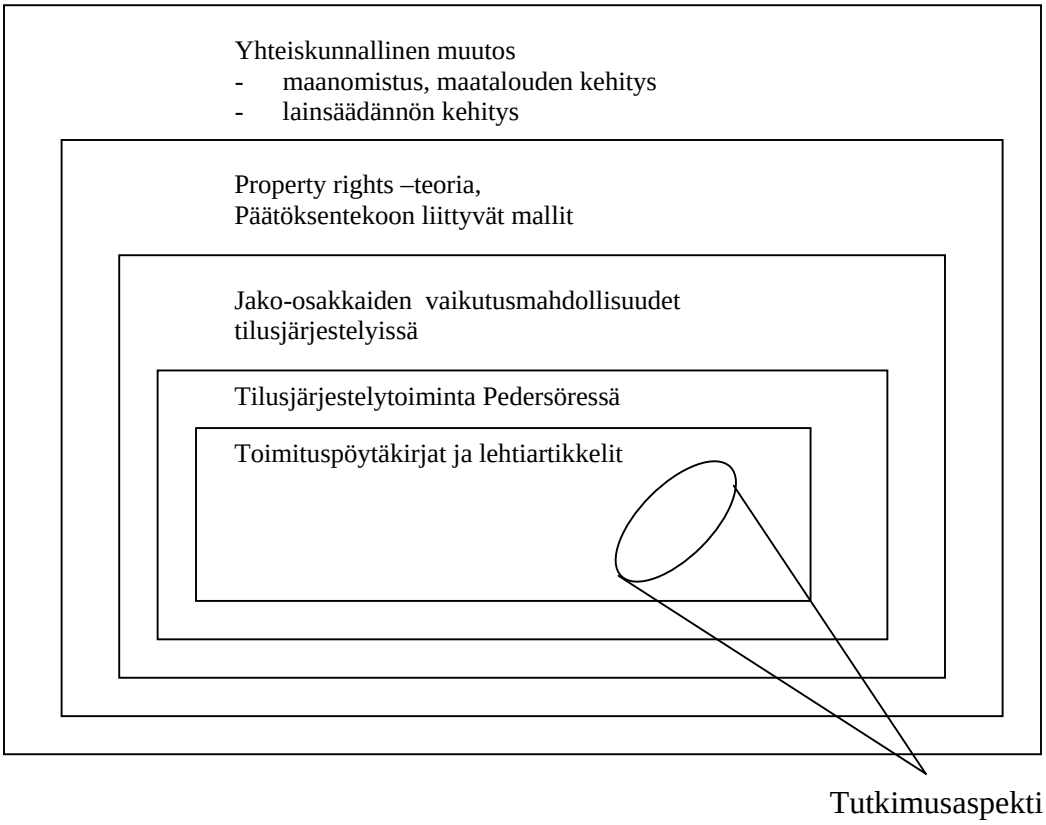

Kuva 1/ 2. Tutkimuksen tarkastelutasot ja tutkimusaspekti.

1.2 Tutkimuksen rakenne

Tutkimuksen teoreettinen osa muodostuu kolmesta pääluvusta. Luvussa 2 esittelen tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen. Luvussa 3 tarkastelen isojakotoimitusta ja sen toteuttamiseen johtanutta kehitystä erityisesti Ruotsi-Suomessa. Luvussa 4 tarkastelen isojaon jälkeen toteutettuja tilusjärjestelyjä Suomessa ja Ruotsissa. Pääpaino on kehityksellä Suomessa, mutta yhteisen isojakohistorian vuoksi vertailu Ruotsin kehitykseen on mielenkiintoinen ja syventää tarkastelunäkökulmaa. Lukujen 3 ja 4 rakenne johtuu siitä, että tutkimuksessa halutaan selvittää suomalaisen tilusjärjestelytoiminnan jatkuvuutta sekä maanomistajien aseman ja vaikutusmahdollisuuksien kehitystä toiminnan eri vaiheissa.

Tutkimuksen empiirinen osa koostuu kahdesta pääluvusta. Luvussa 5 esitän tutkimuksen metodologiset valinnat ja Pedersören tutkimusaineiston. Luvussa 6 esitän tutkimustulokset ja johtopäätökset.

Tutkimuksen 7. luku käsittelee tilusjärjestelyjen kehitysnäkymiä ja 8. luku on yhteenveto tutkimuksesta. Tutkimuksen rakenne on esitetty kuvassa 1/3.

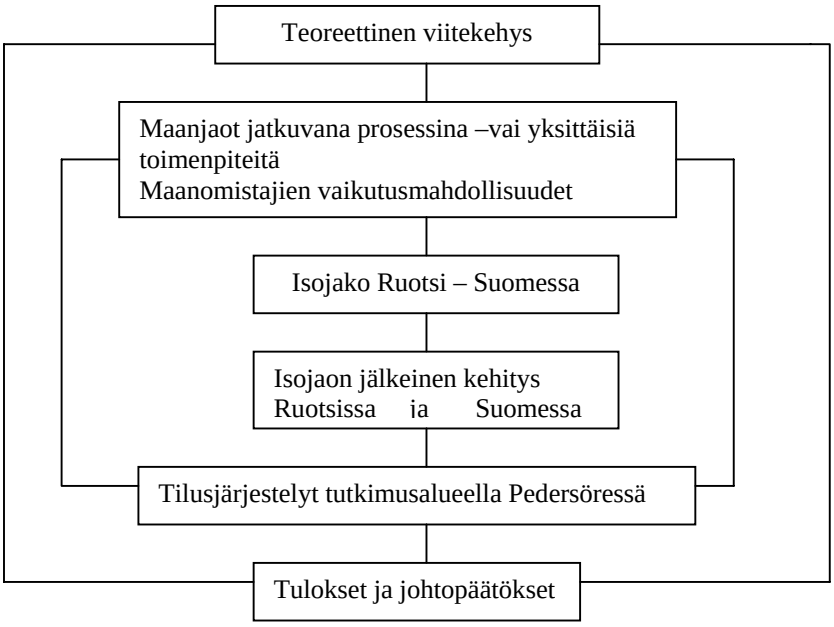

Kuva 1/3. Tutkimuksen rakenne.

2 TUTKIMUKSEN YHTEISKUNNALLINEN JA TEOREETTINEN VIITEKEHYS

Tutkimuksen viitekehyksessä on yhteiskunnallinen kehitys tarkastelun lähtökohtana. Tämän kehityksen keskeisiä elementtejä tutkimuksen kannalta ovat teollistuminen ja väestökehitys, maatalouden ja maanomistuksen kehitys sekä maanjakotoimintaa ohjaavan lainsäädännön kehitys. Itse tilusjärjestelytoimintaa ja maanomistajien asemaa toimituksissa tutkitaan property rights –teorian ja päätöksentekoon ja vaikuttamismahdollisuuksiin liittyvien mallien pohjalta, ks. kuva 2/1. Tilusjärjestelyjä koskeva tutkimustoiminta ja sen tulokset ovat luonnollisesti myös keskeisessä asemassa viitekehyksessä.

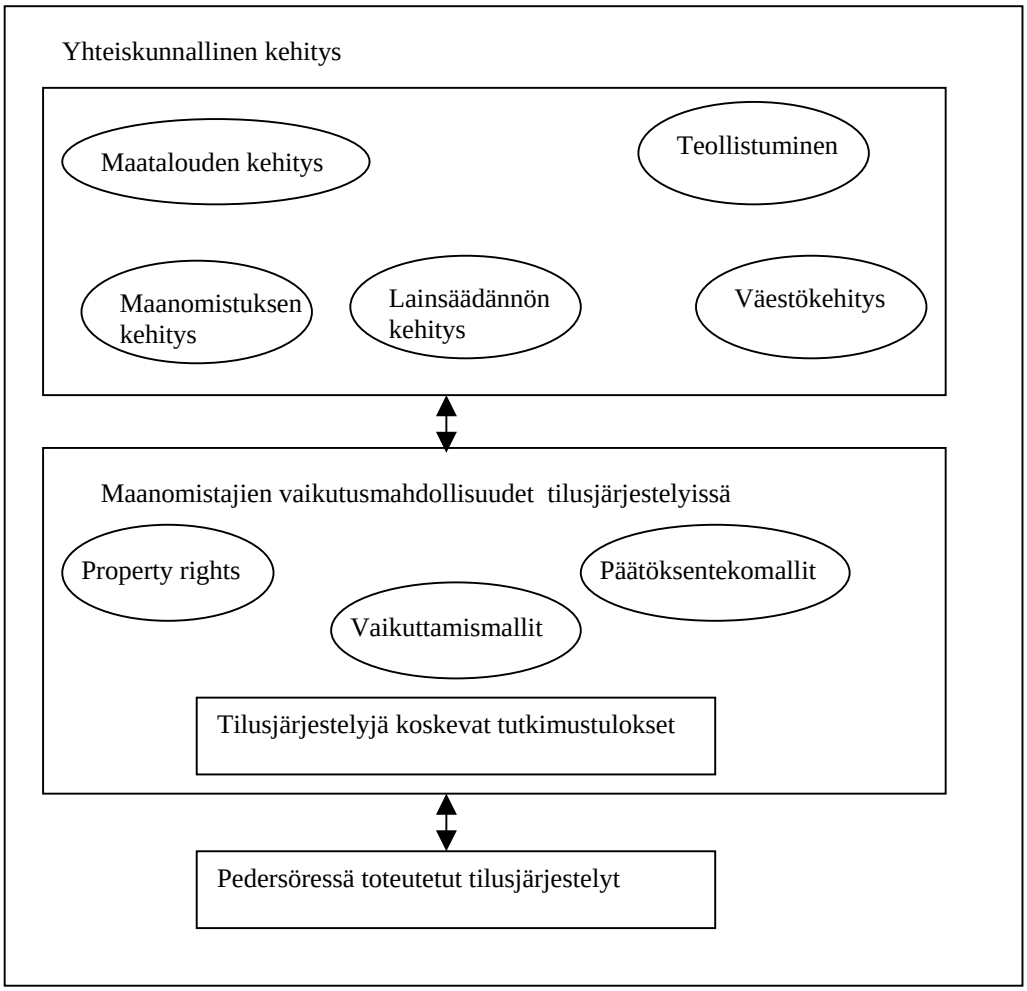

Kuva 2/1. Tutkimuksen viitekehys.

2.1 Yhteiskunnallinen kehitys

Monet tutkijat ovat pohtineet modernin yhteiskunnan syntyä ja siihen vaikuttaneita tekijöitä. Isojaon toteuttamisen syitä arvioitaessa on usein tuotu esille sekä kansantaloudellisten tekijöiden että väestömuutosten aiheuttamat paineet maatalouden tuotannon lisäämiseen ja tehostamiseen.

Kansantaloustieteen synty ajoittuu 1600- ja 1700-luvun Länsi-Eurooppaan, jossa vaihtoon perustuva markkinatalousjärjestelmä korvasi kotitarvetuotantoon perustuneen feodalistisen talousjärjestelmän. Tästä alkoi kehitys kohti nykyisenlaista, taloudelliseen ja teolliseen kasvuun perustuvaa yhteiskuntajärjestelmää. Kansantaloustieteen hallitsevaksi suuntaukseksi nousi 1800-luvulla klassinen poliittinen taloustiede, jonka keskeisiä kiinnostuksen kohteita olivat markkinat ja taloudellinen kasvu, joka perustui ajatukselle, että yhteiskunta perustuu yksinkertaisiin säännönmukaisuuksiin. Tämän suuntauksen merkittävimmät edustajat olivat David Ricardo (1772-1823), Thomas Malthus (1766-1834) ja John Stuart Mill (1806-1873), jotka kaikki kannattivat taloudellista vapautta ja pitivät kapitalismia yhteiskunnan luonnollisen kehityksen tuloksena. (Hoffrén 1994, s. 18-19).

Malthusin teorian lähtökohdan mukaan kaikki viljelysmaa on tasalaatuista, joten väestön kasvaessa kehitys voi jatkua normaalina aina siihen asti, kunnes kaikki viljelysmaa on otettu käyttöön. Tämän jälkeen viljelysmaan hinta nousee rajusti. Tätä Malthusin käsitystä siitä, kuinka ihminen törmää luonnon asettamiin rajoituksiin, on kutsuttu absoluuttisen niukkuuden teoriaksi. Ricardon maankorkoteorian mukaan ensin otetaan maataloustuotantoon hedelmällisin ja edullisimmin sijaitseva maa. Sen vaihtoarvo (hinta) määräytyy tuottamisesta ja markkinoille saattamisesta aiheutuvan kustannuksen mukaan. Väestön lisääntyessä joudutaan ottamaan käyttöön asteittain yhä huonompaa maata ja tällöin nousee tuoton vaihtoarvo, koska sen aikaansaamiseksi tarvitaan enemmän työtä. Kun vaihtoarvo määräytyy epäedullisimman käytössä olevan maan aiheuttamien kustannusten mukaan, synnyttävät parempilaatuiset maat maankorkoa. Ricardon esittämää periaatetta on kutsuttu suhteellisen niukkuuden teoriaksi. Myöhemmin suhteellisen niukkuuden käsitteen on tulkittu merkitsevän sitä, että ehtyvät luonnonvarat on mahdollista korvata toisilla, kun taas Malthusin absoluuttisen niukkuuden on tulkittu merkitsevän korvaamisen mahdottomuutta. Mill hyväksyi sekä Malthusin että Ricardon näkökulmat, mutta hän oletti suhteellisen niukkuuden toteutuvan ennen absoluuttista niukkuutta. Mill myös laajensi luonnonvarojen käsitteen koskemaan luonnon ja ympäristön tarjoamia aineettomia palveluksia ja esteettisiä kokemuksia. (Hoffrén 1994, s. 21-22, Virtanen 1982, s. 6).

Tarkasteltaessa maatalouden kehitystä esiteollisena aikana ei voida sivuuttaa väestökehitystä ja sitä kuvaavia teorioita. Malthus lähti tarkastelussaan siitä, että maataloustuotanto on rajoittava tekijä väestönkasvulle ja asettaa rajat sille, kuinka paljon väestö voi kasvaa. Katsantokannan mukaan jokaisena ajanjaksona yhteiskunnassa on edellytykset tietyn suuruisen väestön ylläpitämiseen ja todellinen väestökehitys seuraa tätä trendiä. Toinen katsantokanta on, että väestökehitys vaikuttaa maatalouteen. Väestönkasvu pakottaa maataloustuotannon kasvuun ja ensisijaisesti uudisraivaukseen niin kauan kuin tähän on mahdollisuuksia ja toissijaisesti entistä tehokkaampaan tuotantoon käytettävissä olevalla maalla. (Olai 1983, s. 5).

Saksalainen von Thünen täydensi Ricardon havaintoja. Kun Ricardo katsoi maasta saatavan tuoton (ja maankoron) perustuvan maaperän luontaiseen hyvyyteen ja hyvyyseroihin, niin von Thünen havaitsi saman tuottavuuseroilmiön syntyvän myös alueiden erilaisesta sijainnista (kulutuspisteeseen eli ”kaupunkiin” nähden). Viljelijän saama tuotto pienenee, kun etäisyys markkinoille kasvaa. Lähellä kuluttajia olevat alueet ovat siten arvokkaampia kuin syrjäisemmin sijaitsevat. Erityisesti von Thünen korosti, että sadon kuljetuskustannukset hehtaaria kohden vaihtelevat tuotteittain, riippuen hehtaarisadon painosta. Tämän perusteella voitiin hänen mukaansa päätellä, mitä milläkin etäisyysvyöhykkeellä on edullista tuottaa; kyseessä oli tietynlainen edullisuusvyöhykkeiden määritys eri tuotteilla. Näin syntyivät tunnetut von Thünenin renkaat. (Virtanen 1982, s. 6).

Perusajatuksena von Thünenin kehäteoriassa on, että korkeinta maankorkoa tietyssä paikassa tuottava käyttömuoto syrjäyttää muut käyttömuodot. Maatilalla voidaan ajatella, että korkean viljelyintensiteetin kasvit ja voimaperäinen viljely hyödyntävät parhaiten maan kasvukykyä ja tuottavat siten parhaan maankoron. Toisaalta korkeasta viljelyintensiteetistä johtuen viljelyetäisyys on merkittävä kustannusten aiheuttaja ja logistiikkakustannukset alentavat nopeasti maankorkoa viljelyetäisyyden kasvaessa. Näin tietyllä etäisyydellä talouskeskuksesta korkeinta rajatuottoa tuottava viljelykasvi syrjäyttää muut kasvit. Tästä seuraisi teorian mukaan eri viljelykasvien kehämuotoinen asettuminen talouskeskuksen ympärille, ks. kuva 2/2. (Myyrä 2000, s. 27-28).

Havainto, joka voidaan tehdä von Thünenin kehäteorian avulla on, ettei viljelmän peltohehtaaria kohti laskettu maankorko laske suoraviivaisesti viljelyetäisyyden kasvaessa. Puhtaan tuoton aleneminen on hidastuvaa, vaikka logistiikkakustannukset kasvaisivat lineaarisesti. Viljelyintensiteetistä, hintasuhteista, tuista, logistiikkakustannuksista ja viljelyvaatimuksista yms. riippuen saattaa nykyään olla kannattavaa ottaa viljelysmaata ”tuotantoon” esim. kesannoksi tai ympäristötuen erityistukialueeksi hyvinkin suurien etäisyyksien päästä. On huomattavaa, että taloudellisesti järkevissä suurimmissa viljelyetäisyyksissä voi tapahtua nopeita muutoksia, esimerkiksi tukitasojen tai hintojen muuttuessa. (Myyrä 2000, s. 27-28).

Valtiovallan puuttuminen maatalouden kehitykseen ja sääntelyn kehittyminen ovat vaihdelleet eri aikakausina. Samoin sääntelyn tavoitteet ovat vaihdelleet. Ensimmäisessä vaiheessa sääntelyn tavoitteena oli tuotannon kasvattaminen kasvavan väestön elättämiseksi. Tuotannon tehostuminen synnytti 1900-luvun loppupuolella kokonaan uudenlaisen ohjaustarpeen, kun sääntely tähtäsi ylituotannon leikkaamiseen. Viimeaikainen kehitys on taas johtamassa ohjauksen lisääntymiseen ja keskeiseksi tavoitteeksi ovat tuotannon ohjauksen lisäksi nousseet ympäristönsuojeluun ja –hoitoon liittyvät tarpeet. Yleisenä huomiona voi todeta trendimäisen piirteen; valtion ja viranomaisten puuttuminen maatalouteen on koko ajan lisääntynyt sitä mukaa, kun on ilmaantunut uusia, mitä moninaisimpia ohjaustarpeita. Vilander (1996, s. 37) on havainnollistanut sääntelyn kehitystä taulukon 2/1 avulla.

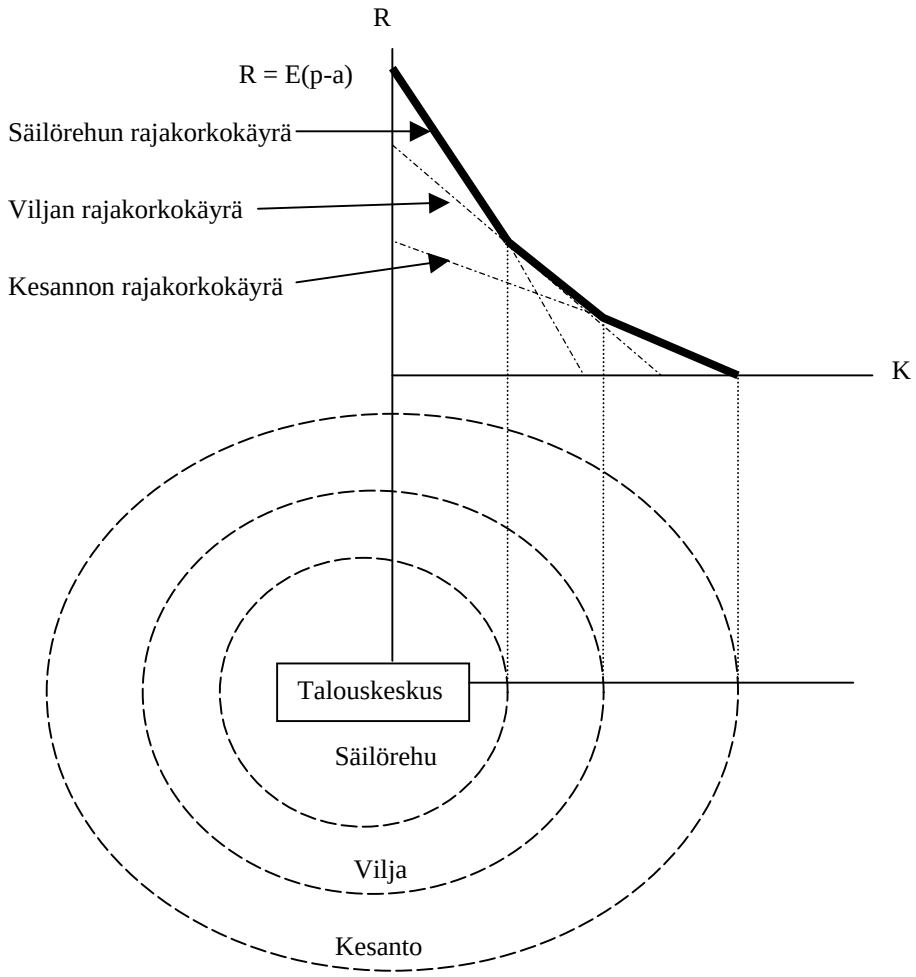

Kuva 2/2. Maankoron (R) ja kuljetuskustannusten (K) vaikutus viljelyn järjestämiseen maatilalla von Thünenin kehäteorian mukaan (Myyrä 2000, s. 28).

Taloustieteilijät näkevät, että yksityisomistus ja etenkin poissulkevat oikeudet edistävät tehokkuutta. Länsimainen omistusjärjestelmä on siten talouskasvun välttämätön, joskaan ei yksin riittävä, perusedellytys. Esimerkiksi Ronald Coasen (1960) mukaan ympäristöongelmat ovat seurausta siitä, että ympäristöhyödykkeiden omistusoikeuksia ei ole määritelty tarpeeksi tarkasti. Markkinat kykenisivät korjaamaan tilanteen, mikäli näin olisi. Coaselainen näkökulma kytkeytyy läheisesti yhteisomistuksessa olevien resurssien liikakäyttöön, jonka seurauksena on esimerkiksi pintamaan eroosio. Niukkojen resurssien kohtuullinen ja kestävän kehityksen mukainen käyttö voi toteutua omistusoikeuksien määrittelyllä. (Angelli 1999, s. 103).

Meille itsestään selvä kysymys ”Kuka omistaa maan” ei ollut relevantti esikapitalistisessa yhteiskunnassa. Usein omistajana pidettiin yhteisöä ja maanomistaja-maankäyttäjä suhdetta säätelivät muut kuin yksityisoikeudelliset määritelmät. Sosiaalisessa arvoasteikossa oli merkityksellisempää olla laajan alueen käyttäjä kuin sen muodollinen omistaja. Käyttöoikeudet olivat tuohon aikaan keskeisiä. Rosenin (1991, s.

257-258) mukaan kapitalistisen tuotantotavan syntyminen edellytti, että esikapitalistiseen yhteiskuntaan ”sisäänrakennetut” esteet oli voitettava. Nämä esteet olivat luonteeltaan maanomistukseen, organisaatioihin ja tekniikkaan liittyviä. Maanomistukseen liittyvät esteet olivat esimerkiksi yhteisomistukseen ja sopimuksiin liittyviä ja ne perustuivat perinteeseen ja tapoihin. Organisatoriset esteet liittyivät esimerkiksi vaikeuteen muodostaa yhtenäisiä ”kannattavaa” kokoa olevia käyttöyksiköitä ja pääomien puutteeseen. Tekniikkaan liittyviä esteitä olivat puutteellinen infrastruktuuri eli teiden puute ja yhteyksien kehittymättömyys. Näiden esteiden voittaminen sai erilaisia muotoja riippuen yhteiskuntarakenteista, joista maanomistus- ja maankäyttörakenne olivat merkittävimmät.

Taulukko 2/1. Yhteiskunnan kehitysvaiheen ja maataloustuotannon sääntelyn liittyminen toisiinsa eri ajanjaksoina. (Vilander 1996, s. 37).

Ajanjakso	Lähtötilanteen luonnehdinta	Sääntelyn primaaritavoite	Kehitysvaiheen seuraus
Esiteollinen maatalous-yhteiskunta	- maata yllin kyllin - väestön tarpeet lisääntyvät	- tuotannon lisääminen	- enemmän alueita tuotantoon
Teollinen yhteiskunta/ tehomaatalous	- kaikki alueet käytössä - lisätuotantoa ensisijaisesti tuotantoa tehostamalla	- alueellisen ylituotannon hallinta	- tuotannon rajoittaminen alkaa
Jälkiteollinen yhteiskunta	- ympäristötuhojen kärjistyminen - alueellinen ruokapula	- ympäristönsuojelu - ruuantuotannon turvaaminen maailmassa	- luomuviljely rinnan tehomaatalouden kanssa

Maataloudessa tapahtunut suuri murros osuu ajallisesti yhteen isojaon toteuttamisen kanssa ja se oli osa laajempaa yhteiskunnallista murrosta. Maataloutta on yleisesti pidetty varsin staattisena ennen isojaon aikaa (esim. Heckscher 1970), mutta myös vastakkaisia väitteitä on esitetty (esim. Olai 1983). Maataloudessa tapahtunut kehitys liittyy läheisesti muuhun yhteiskuntakehitykseen ja sitä kautta tilusjärjestelyjen toteuttamiseen, minkä vuoksi seuraavassa käsitellään tarkemmin teollistumista, väestökehitystä, maatalouden ja maatalouspolitiikan kehitystä, maanomistuksen kehitystä sekä tilusjärjestelyjen yhteiskuntapoliittisia tavoitteita. Teollistuminen ja väestökehitys Euroopassa olivat suuria mullistuksia 1700- ja 1800-luvuilla. Niiden kytkeytyminen tilusjärjestelyjen toteutukseen on ilmeinen ja ne antoivat mitä ilmeisimmin ärsykkeen maatalouden kehittämiselle ja sitä kautta tilusjärjestelyjen toteutumiseen.

2.1.1 Teollistuminen

Teollistuminen lähti käyntiin Euroopassa vaiheittain ja se alkoi eri maissa eri aikoina. Kyrö (1997) jaottelee teollistumisen kolmeen ajanjaksoon, jotka ovat esiteollinen aika, teollistumisen kehittyminen ja jälkiteollinen aika. Ensimmäinen vaihe ajoittuu keskiajasta feodalismin murtumiseen ja teolliseen vallankumoukseen, 1700-luvulle. Toinen ajoittuu 1700-luvulta aina 1970-luvulle ja kolmas aikaan 1970-luvun jälkeen. Aikajaksojen kohtaamispinta ei ole tarkkarajainen, kuten ei teollistumisen tarinassa yleensäkään. Eri lähtökohdista ja tulkinnoista tapahtumat ja niiden luonne jaksottuvat eri lailla. (Kyrö 1997, s. 26-27).

Kehitystä voidaan kuvata monesta lähtökohdasta ja sille voidaan antaa monenlaisia selityksiä. Keskiajan viimeisinä vuosisatoina vallitsi kaksi luonteeltaan erilaista teollista tuotantomuotoa. Toinen valmisti tuotteita paikallisia markkinoita varten, toinen kansainvälistä kauppaa varten. Paikallista yrittäjyyttä ja staattisia voimia edusti perinteinen feodaaliyhteiskunta ja ammattikuntalaitos käsityömäisine työtapoineen. Dynaamiset voimat ilmenivät puolestaan teollisen tuotantomuodon, kansainvälisen kaupan ja suurteollisuuden kehittymisessä. Markkinat kasvoivat samaan aikaan voimakkaan väestönkasvun johdosta. Kysynnän ja tarjonnan kasvulle oli Euroopassa edellytyksiä, koska käytössä oli tarvittavia luonnonvaroja, väestö kasvoi ja tuotantotekniikka kehittyi. Teollinen vallankumous käynnistyi Englannista ja se ajoittui siellä vuosille 1760-1840, USA:ssa vuosille 1860-1900 ja Saksassa vuosille 1870-1910. (Kyrö 1997, s. 89)

Ruotsi oli 1800-luvun alussa teollistumiskehityksessä kaukana kärkimaista, mutta vuosisadan toisella puoliskolla kehityksen vauhti kiihtyi, varsinkin parin kolmen viimeisen vuosikymmenen aikana. Vuosina 1870-1913 tuotanto henkeä kohti kasvoi Ruotsissa enemmän kuin missään muussa Euroopan maassa, 2,3 %/v. Menestymisen salaisuus oli se, että Ruotsi pystyi varhain sopeutumaan teollistuneiden maitten määräämään kansainväliseen työnjakoon ja se löysi kansainvälisiltä markkinoilta omalle erikoisosaamiselleen otolliset alueet. 1800-luvun puolivälissä Ruotsin vientituotteet olivat raakaaineita ja alhaisen jalostusasteen kulutustavaroita, mutta jo 1900-luvun alussa sen teollisuus oli pitkälle kehittynyttä. (Cameron 1995, s. 287-289).

Mielenkiintoista teollistumisen alkamisen ajankohdassa Englannissa on, että se oli samanaikainen aitaamistoimitusten (ks. kohta 3.1.1) vilkkaimman toteuttamiskauden kanssa ja että aitaamistoimitusten jälkeen itsenäisten talonpoikien määrä laski selvästi tilarakenteen kehittyessä kohti suurtilataloutta. Myös Ruotsissa teollistuminen käynnistyi kuta kuinkin samaan aikaan laga skifte –toimitusten kanssa, joiden toteuttamisen jälkeen torpparilaitos hävisi verrattain nopeasti, mutta Ruotsissa maatalouden kehitys perustui edelleen perheviljelmiin. (vrt. Gadd 2000).

Suomessa teollistuminen lähti saha- ja metsäteollisuuden johdolla käyntiin 1800-luvun loppupuolella, mutta esimerkiksi Ruotsiin verrattuna kehityksemme oli hitaampaa ja toteutui myöhemmin. Teollistumisen myötä maatalouden merkitys väheni. Taantumisen suhteellista suuruutta kuvaa hyvin se, kuinka suuri osa väestöstä sai elantonsa maataloudesta. Esimerkiksi Ruotsissa maatalousväestön osuus koko väestöstä laski vuoden 1870 72,4 %:sta vuoteen 1920 mennessä 44,0 %:iin. (Heckscher 1970, s. 255).

Suomessa vastaava osuus oli 65 % vuonna 1920. Huomattavaa kuitenkin on, että absoluuttisina lukuina vähennykset eivät olleet näin merkittäviä, koska väestömäärä kasvoi koko ajan huomattavan nopeasti. (vrt. Wiiala 1952).

2.1.2 Väestökehitys

Tanskalainen Ester Boserup on kehittänyt alkeellisen yhteiskunnan viljelymenetelmien analysointiin pohjautuvan teorian väestökehityksen vaikutuksesta muutoksiin maataloustuotannossa. Boserupin (1977) mukaan vasta kaupunkien kasvava väestömäärä aiheutti elintarvikkeiden tarpeen kasvun ja väestönkasvu maaseudulla huolehti tehokkaamman maatalouden tarvitseman työvoiman saannin turvaamisesta. Näin ollen väestönkasvu johtaa tehokkaampien viljelyjärjestelmien käyttöönottoon ja maatalouden kokonaistuoton kasvuun. Emanuelsson (1997) kuvaa väestökehityksen vaikutusta maatalouden kehitykseen viitenä tasona lähtien metsästys- ja keräilykulttuurista nykyiseen keinolannoitteita käyttävään maatalouteen, ks. kuva 2/3. (Boserup 1977, s. 42-43, Emanuelsson 1997, s. 50).

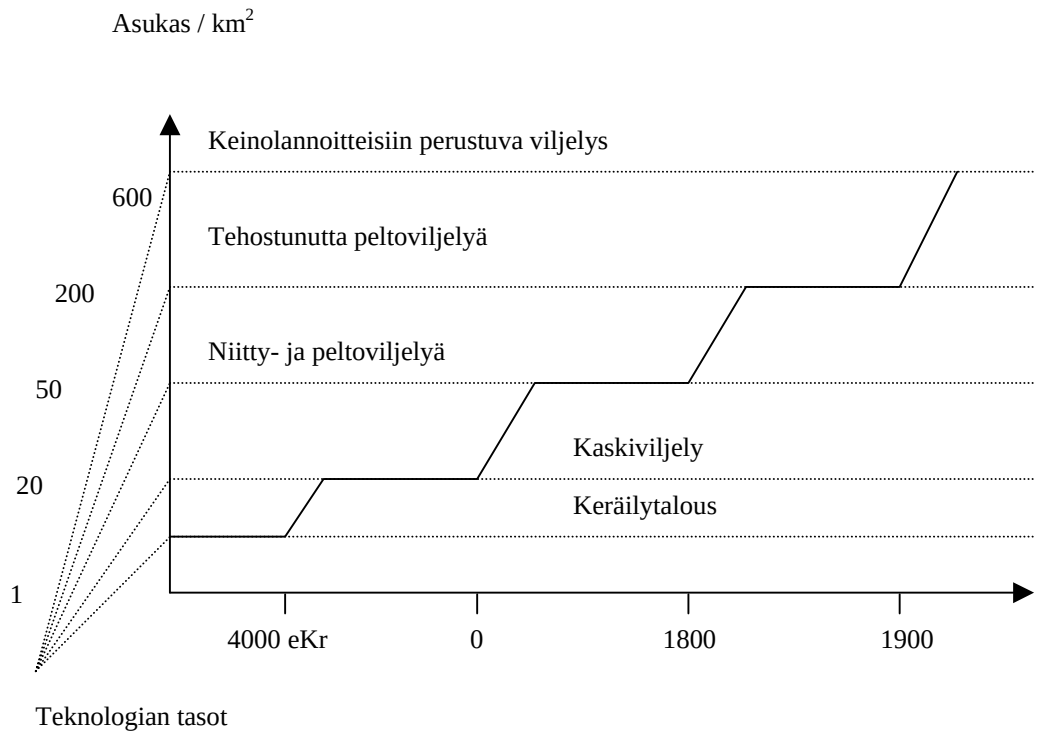

Kuva 2/3. Väestökasvun periaatteellinen liittyminen tekniseen kehitykseen. (Emanuelsson 1997, s. 50).

Myös Karlsson (1976) on väitöskirjassaan Länsi-Smoolannin väestöstä ja toimeentulomahdollisuuksista vuosina 1800-1850 todennut väestökehityksen vaikutuksen maatalouden rakenteen ja taloustekijöiden kehitykseen. Tutkimuksessa ongelma rajattiin koskemaan ensi sijassa pellon suhteellista osuutta eri osa-alueilla sen mukaan, miten lähellä Länsi-Smoolannin kaupunkeja ne sijaitsivat. Tutkimustulosten mukaan asutuskes-

kuksen läheisyys vaikutti pellon suhteelliseen osuuteen ja väestökehitys heijastui ympäröivän maaseudun kehitykseen.

Todennäköisesti asutuskeskusten läheisyys – ja yleisesti ottaen niiden kasvu – on nopeuttanut ympäröivän maaseudun kaupallistumista. Mitä suuremmasta asutuskeskuksesta on ollut kyse, sitä voimakkaampi vaikutus on ollut. Maatalousyritysten pyrkimystä siirtyä pääasiassa omavaraistuotannosta markkinatuotantoon tulee Karlssonin mukaan tarkastella suhteessa tarjolla oleviin markkinoihin – ts. ei-talonpoikaisen väestön suuruuteen esimerkiksi lähikaupungissa. Mitä suuremmat nämä markkinat ovat, sen pidemmälle niiden vaikutus ulottuu. Tämä vaikutus näkyy markkinasuuntautuneen maatalouden suurempana muutoshalukkuutena. Tiedossa on, että tilat, jotka suuntautuivat tuotteidensa myymiseen, pyrkivät määrätietoisemmin toiminnan parantamiseen ja tehostamiseen. (Karlsson 1976, s. 78-79).

Olai (1987, s. 28) on päätynyt siihen, että vuosien 1750-1850 välisenä aikana, jolloin tilusjärjestelytoiminta oli useissa Länsi-Euroopan maissa vilkasta, toteutettujen uudistusten käyttövoimana täytyi olla voimakkaan väestönkasvun, sillä väkiluku kaksinkertaistui kyseisenä aikana. Olai katsoo, että väestömäärä oli aivan ratkaiseva agraariyhteiskunnan kehitykselle. Kasvavaa väestöä oli ruokittava ja viljantuotantoa lisättävä. Tämä edellytti intensiivisempää tuotantoa olemassa olevan maatalousjärjestelmän puitteissa, jos se oli mahdollista, tai radikaalia muutosta uuteen, kun olemassa olevat resurssit oli käytetty ja kehitysmahdollisuudet vanhassa järjestelmässä ehtyivät. (Olai 1987, s. 29-33). Talonpoikaisyhteiskunnassa vuosina 1750-1850 tapahtuneita muutoksia kuvataan taulukossa 2/2.

Väestömuutosten arviointi pitkällä aikavälillä on vaikeaa, koska tilastotietoja ei ole yleismaailmallisesti saatavilla ajalta ennen 1800-lukua. Tältä osin Ruotsi-Suomen valtakunta tekee poikkeuksen, koska väestötietoja on saatavilla 1700-luvun puolivälistä. Yleinen väestökehitys lienee kuitenkin selvitettävissä ja Heckscherin (1970) mukaan väestömäärä eri maissa vaihteli usein hyvinkin voimakkaasti, mutta pysyvä väestönkasvu oli hyvin vähäistä tai jopa olematonta. Vaikka syntyvyys oli nykymittapuun mukaan valtavaa, noin 3,5 % vuosittain, niin kuolleisuus oli niin korkeaa, että väestö ei juuri lisääntynyt. Maataloustuotanto oli riittämätöntä ja niin hyvät satovuodet kuin katovuodetkin heijastuivat suoraan väestömäärään kuolleisuuden vaihtelun kautta. Kuolleisuus kääntyi selvään laskuun 1800-luvun alkupuolella ja syntyvyyden pysyessä korkeana johti tämä nopeaan väestönkasvuun koko Euroopan alueella. Kuolleisuuden laskuun oli mitä ilmeisimmin syynä lisääntyneen maataloustuotannon tuoma elintason nousu. 1800-luvun puolivälin jälkeen voimakas väestönkasvu aiheutti Euroopassa vaikeuksia elättää koko väestöä ja se purkautui varsin mittavana siirtolaisuutena Yhdysvaltoihin. Osaltaan kehitykseen vaikuttivat myös paremmat toimeentulomahdollisuudet Yhdysvalloissa. (Heckscher 1970, s. 21-23, 98-100,197).

Taulukko 2/2. Muutokset talonpoikaisyhteiskunnassa vv. 1750-1850. (Olai 1987, s. 28).

SELITTÄVÄ TEKIJÄ	HAVAITTAVAT MUUTOKSET 1850
1. Tekijät, joihin ihmiset eivät voi vaikuttaa	
Ilmastolliset	ei relevanssia, ei dramaattisia ilmastonmuutoksia, vain satunnaisia katovuosia
Demograafiset	kaksinkertaistunut väkiluku (vuodesta 1750)
2. Tekijät, joihin ihmiset voivat vaikuttaa	
Ideologiset	rationaalinen valistusajattelu perustana muuttuneille asenteille ja muuttuneelle käyttäytymiselle
Poliittiset/hallinnolliset	talonpoikien vaikutusvallan kasvu, maatalouden uudistukset
Psykologiset	muuttunut mentaliteetti sekularisoinnin tahdissa lisääntyvä materiaalisen elintason tarve, talonpoikien ylemmän kerroksen muuttuneet elintavat, suurempi vastaanottavuus muutoksille koskien maatalousinformaatiota, -koulutusta ja yleistä koulutusta
Teknologiset	laajemmassa merkityksessä; parantuneet kuljetusmahdollisuudet (rautatiet), kaupallistuminen/kaupan erikoistuminen, alkava kaupungistuminen ja teollistuminen suoraan agraarisessa merkityksessä, uusia maataloustyökaluja/koneita, uusia rakennustapoja
Sosio-ekonomiset	vahvistuva polarisoituminen yksityiskapitalistisessa yhteiskunnassa: 1) sosiaalinen – proletarisoituminen 2) taloudellinen – muuttunut maanomistus, lisääntynyt kauppa maaomaisuudella/ kiinteistöillä pankkitoiminta – lainoitus- ja investointimahdollisuudet
Fiskaaliset/ kameraaliset	positiivinen muutos maanomistuksessa peruskorko muuttumaton huolimatta inflaatiosta verotusarvot maatalouskiinteistöille, lainoituksen perusta
Tuotanto/ käyttötalous (suoraan maataloudellisia tekijöitä)	lisääntyvä viljantuotanto – vienti lisääntyvä markkinataloudellinen tuotanto uusi maanjakojärjestelmä uudet viljelyjärjestelmät, uudisraivaus, salaojitus, järvenlaskuhankkeet

Vuonna 1749 toimitettiin ensimmäinen väestölaskenta Ruotsi-Suomessa. Sen mukaan maan asukasluku oli 2,25 miljoonaa asukasta, joista 409 000 asui Suomessa (Jutikkala

1958, s. 235). Keskiväkiluvun kehitys Suomessa vuosina 1751 - 2001 on esitetty taulukossa 2/3.

Taulukko 2/3. Keskiväkiluku Suomessa 1751-2001. (Tilastokeskus 2002, s. 124).

Vuosi	Vuosikeskiarvo
1751-60	456 940
1781-90	685 655
1811-20	1 096 190
1841-50	1 543 235
1871-80	1 915 300
1901-10	2 785 425
1931-40	3 589 696
1971-75	4 663 975
2001	5 188 008

2.1.3 Maatalouden kehitys Suomessa

Valtiovallan toimenpiteillä oli huomattava merkitys maatalouden kehitykselle 1700-luvulla. Aikaisempina vuosisatoina maatalous oli ennen kaikkea verotuskohde ja kruunu oli aina pyrkinyt mahdollisimman tehokkaasti ”leikkaamaan” talonpoikien tuotannon ylijäämää itselleen. Tämä asenne muuttui vähitellen 1700-luvulta alkaen ja aiempaa pitkäjänteisempi toimintatapa nousi esille. Valtiovalta alkoi entistä enemmän huolehtia maan taloudellisten resurssien kehittämisestä. Maataloustuotannon lisääminen oli 1700-luvun alkupuolella suuri yhteiskunnallinen tavoite. Tuohon aikaan ei tunnettu teknisiä keinoja, joilla olisi sanottavasti voitu kohottaa maatalouden voimaperäisyyttä, jolloin jäljelle jäi vain viljelysalan laajentaminen. Tähän pyrittiin myöntämällä verovapauksia uudisraivauksille. Tuotannon lisääntyminen 1700-luvun lopulla tapahtuikin pääasiallisesti yksityisen maanraivauksen ja yksityisten harjoittaman uudisasutuksen pohjalta. (Gadd 2000, s. 190, Jutikkala 1958, s. 238-240).

Maataloustuotanto lisääntyi 1800-luvulla yleisesti koko Euroopassa ja se johtui viljelyalan kasvusta ja maatalouden tuottavuuden kohoamisesta. 1800-luvun talouden merkittävimpiä rakennemuutoksia oli maataloussektorin pieneneminen suhteessa koko talouteen. Maatalous ei menettänyt merkitystään, mutta sen suhteellinen osuus saattoi pienentyä, koska sen tuottavuus parani. (Cameron 1995, s. 216, 345).

1800-luku oli Suomessa talonpoikien nousukautta. Vuoden 1789 säännökset olivat vapauttaneet perintötalonpojat siitä kruunun holhouksesta, jossa he aiemmin olivat olleet. Maa- ja metsätaloudessa tapahtui samaan aikaan murros, jonka vaikutuksesta talonpoikaisvarallisuus lisääntyi 1800-luvun jälkipuoliskolla nopeammin kuin milloinkaan aikaisemmin. Vuosisadan alkupuolella taloudellinen kehitys oli hidasta. Entisajan sovinnaiset maatalousmenetelmät olivat edelleen käytössä. Suhteellisen korkeiden viljanhintojen ja suositun kotitarpeen viinanpolton vaikutuksesta maatalous ylituotantoalueilla muuttui yhä yksipuolisemmaksi rukiinviljelyksi. Luonnonniittyjä käännettiin pelloiksi, jolloin rehupula pakotti vähentämään karjaa. Mutta karjanhoidon taantuminen kostautui

viljanviljelylle, sillä pellot jäivät yhä heikommalle lannoitukselle. Sääolosuhteet olivat 1860-luvulla hyvin epäsuotuisat ja viljanviljelysvaltaisen maatalouden kausi Suomen historiassa päättyi romahdukseen, vuoden 1867 katoon. (Jutikkala 1958, s. 313).

Valtiovalta pyrki 1800-luvulla ohjaamaan yhteiskunnallista kehitystä mm. sitomalla kasvavan väestön mahdollisuuksien mukaan maatalouteen. Tämä johti laajan torpparilaitoksen syntymiseen, mikä puolestaan vaikutti maatilojen kiinteistörakenteeseen varsin radikaalisti siinä vaiheessa, kun torpparilaitos purettiin ja torpat itsenäistettiin. Myös maanhankinta- ja asutuslainsäädäntö voimistivat tätä kehitystä. Ne johtivat 1900-luvun puoliväliin mennessä hyvin pientilavaltaiseen rakenteeseen maataloudessamme. (vrt. Jutikkala 1958). Itsenäisyyden aikana harjoitettu maapolitiikka on ollut lähtökohdiltaan kolmentyyppistä. Normaalioloissa (rauhanaikana) on pyritty varmistamaan maankäyttöoikeus niissä tapauksissa, joissa maanvuokraajaa on uhannut häätö alueeltaan joko vuokrakauden päättymisen tai omistajan mielivallan takia. Toiseksi on pyritty asuttamaan maatonta väestöä, jolla ei ole ollut mahdollisuuksia saada työpaikkoja muissakaan elinkeinoissa. Tämä on ollut osaksi sosiaalipainotteista toimintaa, mutta osaksi sillä on pyritty kansantaloudellisesti myönteiseen tulokseen elintarvikeomavaraisuuden kautta. Kolmas asutustoiminnan tyyppi on toisen maailmansodan seurauksena suoritettu laaja siirtoväen asuttaminen, joka toteutettiin hyvin nopeasti sekä maaseudulla että kaupunkialueilla. (Virtanen ja Halme 1983, s. 3). Tilojen lukumäärä, peltoala ja keskikoko vuosina 1929-1999 on esitetty taulukossa 2/4.

Viljatullit oli lakkautettu Suomessa vuonna 1864 ja edullinen amerikkalainen vilja painoi hintaa alas. 1880-luvulla viljanhinta laski romahdusmaisesti kahteen kolmasosaan entisestään. Samaan aikaan työpalkat nousivat selvästi, mutta koneet ja järkiperäisemmät menetelmät vähensivät työvoiman tarvetta. Muutosta kiihdytti myös tekninen kehitys: ruis leikattiin edelleen sirpillä ja puitiin käsin varstoilla, joten sen viljeleminen vaati yhä sangen runsaasti työvoimaa, kun taas heinäpellolle ilmestyivät niittokoneet ja hevosharavat. Siirtyminen lypsykarjatalouteen oli alkanut jo 1800-luvun puolivälissä, mutta viljanhinnan romahdus 1880-luvulla aiheutti selvän painopisteen siirtymisen lypsykarjatalouteen, jonka tuotteilla oli kasvavaa kysyntää sekä kotimaassa että ulkomailla. Kaupallistuvan maatilatalouden tärkeimmiksi myyntituotteiksi nousivat maito ja voi. Viljanviljely muuttui entistä enemmän omavaraistuotannoksi palvellen omaa kulutusta ja karjan rehuntarvetta. Tuontiviljan merkitys kasvoi suureksi ja sen osuus koko kulutuksesta oli noin 40 % 1920-luvun alussa. (Jutikkala 1958, s. 315 ja Vilander 1996, s. 91).

Siirtyminen uuteen tuotantotapaan, uudenaikaisten maatalousvälineiden hankinta ja entistä tarkoituksenmukaisempien ja kestävämpien rakennusten pystyttäminen vaati pääomia. Suomen talonpojille siirtyminen uudenaikaiseen maatalouteen oli vaivattomampaa kuin muiden Euroopan maiden talonpojille, jotka eivät yleensä omistaneet metsiä eivätkä myöskään päässeet osallisiksi sellaisesta maanarvon noususta, mitä Suomessa esiintyi 1800-luvun jälkipuoliskolla. Juuri maatalouden murroskautena sahausliikkeen vapauduttua ja mekaanisen puumassan valmistuksen alkaessa 1860-luvulla ja selluloosateollisuuden syntyessä 1880-luvulla metsät kohosivat ennen aavistamattomaan arvoon. Tällä oli hyvin keskeinen merkitys maalaiselämän kaikinpuoliseen nousuun. (Jutikkala 1958, s. 316).

Raivaustoiminta oli vilkasta 1920- ja 30-luvuilla ja se johtui pitkälti valtion tukitoimenpiteistä, uudisviljelypalkkioista ja korottomista uudisviljelylainoista. Peltoala kasvoi

vuoden 1920 n. 2 miljoonasta hehtaarista n. 2,7 miljoonaan hehtaariin vuoteen 1970 mennessä. Samaan aikaan myös satomäärät nousivat huomattavasti ja viljantuotannon osalta tapahtui suuri mullistus, sillä maamme tuli lähes omavaraiseksi viljan suhteen. Suotuisa kehitys johtui pääasiassa järkiperäisempien viljelysmenetelmien yleistymisestä, lisääntyneestä väkilannoitteiden käytöstä ja määrätietoisesta kasvinjalostuksesta. Itsenäisyyden kaksi ensimmäistä vuosikymmentä olivat maanviljelijöille todellista kultaaikaa, sillä vuosina 1926-38 maatalouden puhdas tuotto kasvoi 82 %:lla ja metsänomistajien kantorahatulo kasvoi peräti 100 %:lla. (Jutikkala 1958, s. 432-435).

Kokonaispeltoala kasvoi koko 1900-luvun aina 1960-luvun lopulle saakka. Jo 1950-luvulla todettiin, että peltoalan lisääminen tulee johtamaan ylituotantoon, minkä tähden suhtautuminen pellon raivaukseen alkoi muuttua. Ylituotanto-ongelmat ja vientivaikeudet johtivat 1970-luvun alussa pellonvarausjärjestelmään. Sen puitteissa peltoa poistettiin tuotannosta maksamalla valtion varoista tukea niille viljelijöille, jotka luopuivat kokonaan tilansa viljelystä. Tämän toiminnan tuloksena peltopinta-ala kääntyi laskuun. Kokonaispeltoala jatkoi vähenemistään lähes koko 1980-luvun ajan, mutta kääntyi jälleen kasvuun vuosikymmenen lopulla lisääntyneen pellonraivauksen takia. Erityisenä syynä raivaamiselle oli pellonraivausta rajoittavan lain valmistelu. Laki pellonraivausmaksusta oli voimassa vuosina 1987-1994. (Vilander 1996, s. 88-89).

Taulukko 2/4. Peltoala, tilojen lukumäärä ja keskikoko vuosina 1929-1999. (Vilander 1996, s. 90, Maataloustilastollinen vuosikirja 1994, s. 55 ja MTTL 2001, s. 30 ja 85).

Vuosi	Peltoala 1000 ha	Tilojen lukumäärä (yli 1 ha, 1000 kpl)	Keskikoko (peltoa ha/tila)
1929	2 240	249,2	8,9
1941	2 296	245,8	9,4
1950	2 431	305,3	8,0
1959	2 633	331,3	7,9
1969	2 699	297,3	9,0
1975	2 501	248,7	10,1
1980	2 463	224,7	11,0
1985	2 420	200,5	12,1
1990	2 544	199,4	12,8
1993	2 582	197,6	13,5
1996	2 460	155,3	15,8
1999	2 180	149,0	16,8

Sotien jälkeisen ajan suuri tilamäärä tuli myöhemmin merkitsemään dramaattista yhteiskunnallista muutosta. Tilat olivat usein liian pieniä antamaan riittävän toimeentulon viljelijäperheelle. Tiloja oli myös perustettu syrjäseuduille ja kauas pohjoiseen, jossa edellytykset maatalouden harjoittamiselle olivat huonot. 1960-luvulla alkoi muutto maaseudulta kaupunkeihin ja asutuskeskuksiin, mistä on seurannut monenlaisia yhteiskunnallisia ongelmia kuten koulujen, kauppojen yms. palvelujen vähentymistä. (Kettunen 1992, s. 18).

Tilastoissa olevat pienet tilat vääristävät usein keskustelua Suomen maatalouden rakenteesta. Jos tarkastelu kohdistetaan varsinaisiin aktiivisiin päätoimisiin maatiloihin, tilojen lukumäärä on selvästi pienempi ja keskikoko vastaavasti suurempi. Pieniä tiloja on jäänyt jatkuvasti pois tuotannosta, mutta muutoin rakennekehitys on ollut hidasta. (Kettunen 1998, s. 10). Aivan viime vuosina rakennekehitys on kuitenkin EU:n vaikutuksesta nopeutunut varsinkin ns. aktiivitilojen osalta. Niiden lukumäärä oli 90 200 vuonna 1997 ja tiloilla oli peltoa keskimäärin 24 ha/tila. Vuoteen 2000 mennessä aktiivitilojen lukumäärä oli alentunut 78 000:een ja pellon keskipinta-ala oli kasvanut runsaaseen 28 hehtaariin. (Myyrä 2000, MTTL 2001).

Maataloudessamme on itsenäisyyden aikana tapahtunut useita murroksia, joista erityisesti merkittäviä ovat olleet torpparivapautus, sotien aikaiset ja niiden jälkeen toteutetut asutustoimenpiteet, maaseudun yleinen kehitys ja EU:n mukanaan tuomat muutokset, joista merkittävin lienee tilojen lukumäärän erittäin nopea väheneminen. Lehtosen ym. (1999) arvion mukaan viljelyala laskee nykyisestä noin kahdesta miljoonasta hehtaarista noin 1,15-1,45 miljoonaan hehtaariin vuoteen 2008 mennessä eli vuosittain noin 80 000 – 120 000 hehtaaria. Samaan aikaan aktiivitilojen lukumäärä laskee nykyisestä noin 78 000:sta noin 25 000 – 36 000:een ja tilojen keskimääräinen peltopinta-ala kasvaa noin 50 hehtaariin. Tällainen kehitys johtaisi mm. siihen, että noin 70 % leipäviljasta jouduttaisiin tuomaan maahan vuonna 2008. (Lehtonen ym. 1999, s. 104-105).

Suomalainen maatalous on perustunut perheviljelmiin aina nykypäiviin saakka. Vasta aivan viimeaikaisessa kehityksessä on nähtävissä uudentyyppistä yhtiömuotoiseen viljelyyn perustuvaa maataloutta. Tuotantoyksiköiden koon voimakas kasvu johtanee tulevaisuudessa yhtiömuotoisen viljelyn yleistymiseen samalla, kun perinteisen perheviljelmän merkitys vähenee. (vrt. Helsingin Sanomat 30.9.2002: ”Osakeyhtiö yhä useammin maatilan laajentamisen apuna”). Myös maanomistuksen asema maataloudessa on muuttumassa, kun yhä suurempi osa tilojen käytössä olevasta peltomaasta on vuokralla toiselta maanomistajalta. Aktiivitilojen lukumäärän voimakas väheneminen tulee jatkossa todennäköisesti johtamaan siihen, että vuokrapeltojen osuus kasvaa entisestään.

Maatilojen kiinteistö- ja tilusrakenteen kehitys

Wiialan mukaan tärkeimmät maatilakohtaiset kiinteistörakennetekijät ovat: (Wiiala 1969, s. 56-57)

1. Kokonaisala ja palstaluku
2. Peltoala
3. Peltokappaleiden lukumäärä ja suuruus
4. Peltojen sisäinen liikenneasema
5. Tuotantolohkojen lukumäärä, suuruus, muoto ja ojitussuhteet
6. Peltotyyppisuhteet
7. Talouskeskuksen ulkoinen liikenneasema
8. Metsäala
9. Metsäkappaleet

Tilusrakenne kuvaa maatilan peltojen ominaisuuksia ja sijaintia talouskeskukseen nähden. Maatalouden tuotantorakenteella ja maatalouden rakennekehityksellä tarkoitetaan yleensä maatilojen kokoa ja koon kehitystä.

Ensimmäiset maamme tilatason tilusrakennetta kuvaavat tilastotiedot esitti Suomela peltojen sijainnin vaikutuksia maatilan talouteen käsitelleessä tutkimuksessaan vuonna 1950. Suomela totesi tilussuhteiden olleen heikoimpia Pohjanlahteen rajoittuvalla alueella, joka alkoi Varsinais-Suomen pohjoisosista ja jatkui aina Tornionjokilaaksoon asti. Tilusrakenteet osoittautuivat epäedullisiksi myös itäisellä Uudellamaalla ja Kymen läänin länsiosissa. 1940-luvulla merkittävin tilusrakenteeseen vaikuttanut toimenpide oli maanhankintalain toimeenpano. Siirtolaisväestön asutustoiminnalla oli myös positiivisia vaikutuksia tilusrakenteeseen. Tilojen keskikoon pienentyessä viljelyetäisyydet lyhenivät, sillä asutustarkoituksiin otettiin yleensä luovuttaneen viljelmän talouskeskuksesta kauimpana olleita peltoja. (Suomela 1950, s. 43-47).

Viimeisin selvitys viljelmien tilussijoituksesta koko Suomessa on tehty maanmittaushallituksessa vuonna 1979 perustuen vuoden 1973 maatilarekisterin perusaineistoon. Tutkimuksen mukaan tilusrakenne oli edelleen huonoin Vaasan ja Kymen läänien sekä Ahvenanmaan alueella. (Tenkanen 1979, s. 3)

Tilusrakenteen kvantitatiivinen mittaaminen on Myyrän (2000) mukaan osoittautunut vaikeaksi. Karkeasti tilat voidaan jakaa epäedullisen ja edullisen tilusrakenteen omaaviin tiloihin. Tilusrakennetta voidaan pitää edullisena, jos tilan viljelykset ovat isoissa säännöllisen muotoisissa lohkoissa talouskeskuksen välittömässä läheisyydessä. Tilusrakenteen edullisuuteen vaikuttavat myös tieolosuhteet, lohkojen kaltevuudet ja maalajit. On siis olemassa lukuisa joukko yksittäisiä, mitattavissa olevia lohko-ominaisuuksia, joiden mittaaminen suuresta tilalukumäärästä on työlästä. Vielä monimutkaisempaa on tilusrakenneominaisuuksien yhteismitallistaminen tai tärkeysjärjestykseen asettaminen. Suomalaisissa viljelyolosuhteissa tärkeimpänä tilusrakennetta kuvaavana tekijöinä on pidetty viljelysten etäisyyttä talouskeskuksesta ja palstojen tai peltojen kokoa ja muotoa. (Myyrä 2000, s. 11).

Ensimmäiset tutkimustulokset viljelmien etäisyyden ja peltomaan tuotannollisen arvon suhteesta esitti Piponius vuonna 1906. Tuolloin pellon tuottoarvo laski noin 20 % viljelyetäisyyden lisääntyessä yhdellä kilometrillä. 1930-luvulla selvitettiin peltopalstoille siirtymiseen kuluvan ajan osuus tilalla tehtävästä kokonaistyöajasta. Viljelyetäisyyden kasvaessa lisääntyvän työmenekin kasvun todettiin myös alentavan pellon puhdasta tuottoa. Suomelan (1950) tutkimuksesta saatiin ensimmäisen kerran käsitys peltojen viljelyetäisyyden vaikutuksesta liikeylijäämään. Tilusrakenteen ja liikeylijäämän välillä on selvä yhteys, ja 10-50 hehtaarin tilakokoluokissa liikeylijäämä alenee 99 %:n todennäköisyydellä etäisyyden kasvaessa. Pienimpien (alle 10 ha) tilojen liikeylijäämään etäisyydet eivät vaikuttaneet yhtä suurella tilastollisella todennäköisyydellä. Tämä onkin ymmärrettävää, sillä pieniltä tiloilta havaitut pienet viljelyetäisyydet eivät ole esteenä hyvän taloudellisen tuloksen tekemiselle. Toinen Suomelan tekemä tärkeä havainto oli, ettei etäällä olevien peltolohkojen työmenekki olennaisesti eroa lähellä olevien peltojen työmenekistä. Tämä ei kuitenkaan johdu siitä, etteikö etäisyys lisäisi logistiikkakustannuksia, vaan siitä, että etäällä olevien viljelysten viljelyintensiteetti on alempi kuin lähellä olevien viljelmien. Pirstoutunut tilarakenne ei niinkään lisännyt työmenekkiä, vaan laski kokonaistuottoa. Keskimääräisen viljelyetäisyyden lisääntyessä kannattavuuden aleneminen johtui lähinnä kokonaistuotannon alenemisesta. (Myyrä 2001, s. 8).

Suomelan tutkimuksessa kustannukset laskettiin hevostyövoiman käytön mukaan ja jo silloin hän totesi erittäin suureksi sen työn määrän, joka vuosien ja vuosikymmenien aikana kulutetaan maassamme ”hyödyttömään ajeluun pitkin maanteitä”.
1950-luvun jälkeen tapahtunut voimakas koneellistuminen nosti maatalouden tuottoa ja ongelma painui taka-alalle. Viimeisten vuosien tilakoon kasvukehitys on johtanut yhä pienempien ja kauempana talouskeskuksesta sijaitsevien lisämaapalstojen hankintaan, jolloin epäedulliseen tilussijoitukseen ja etäisyyteen liittyvät haittatekijät ovat jälleen nousemassa esille. Kuvaavaa kehitykselle on, että Maaseudun Tulevaisuus –lehti pohti pääkirjoituksessaan huhtikuussa 2000 tulevaa siten, että ”sarkajako johti aikoinaan vainiopakkoon, josta vapautuminen kesti parisataa vuotta, ja nyt maannälkä ja tilusten pirstaloituminen voivat johtaa maantiepakkoon, joka voi ennen pitkää vaatia omat tilusjärjestelynsä.” (Maaseudun Tulevaisuus 18.4.2000)

Viime aikoina maatalouden rakennekehitys on ollut nopeaa. Nopean rakennekehityksen vaikutuksia tilusrakenteeseen ei ole kuitenkaan tutkittu. On esitetty arveluja, että tilusrakenne olisi pirstaloitunut. Nämä arviot perustuvat Myyrän mukaan siihen olettamukseen, ettei tuotantoaan laajentavien tilojen aina ole ollut mahdollista hankkia lisämaita aikaisempien tilusten välittömästä läheisyydestä. Toisaalta ei ole myöskään selvitetty tilusrakenteen ja luontaisten edellytysten vaikutuksia toteutuneeseen rakennekehitykseen, eikä sitä, kuinka suuret mahdollisuudet rakennekehityksellä on edelleen alentaa maataloustuotteiden yksikkökustannuksia. Suomen olosuhteissa tuotantoaan laajentavien maatilojen kohtaamia suurtuotannon haittoja voivat olla peltolohkojen suuret etäisyydet talouskeskuksesta, pieni lohkokoko sekä lohkojen epäedullinen muoto ja keskinäinen sijainti. Vallitseva tilusrakenne ei riipu ainoastaan maanjako-oloista. Pinnanmuodoista, vesistöistä ja metsistä johtuen luontaiset edellytykset hyvän tilusrakenteen saavuttamiseksi ovat Suomessa melko heikot. Maankäyttölajeittain tarkasteltuna peltoaukeat sijaitsevat usein hajallaan metsien ja vesistöjen erottamina ja pellon suhteellinen osuus on alhainen. (Myyrä 2000, s. 7-10).

Pieni lohkokoko on varsin yleinen suomalaisten maatilojen kohtaama viljelyhaitta, joka ei ainoastaan lisää työmenekkiä, vaan myös rajoittaa viljelijän käytössä olevia teknologiavalintoja. Maatalousteknologian uusimpien innovaatioiden, tuottavuutta ja tehokkuutta nostavien tuotantomenetelmien ja koneiden käyttöönotto voi osoittautua mahdottomaksi pienillä lohkoilla. Nykyinen tukijärjestelmä vaikeuttaa tilusrakenteen taloudellisten vaikutusten hahmottamista. Ero tilusrakenteeltaan huonoimpien lohkojen tuottaman tuoton (kesantokorvaus) ja kasvinviljelyssä keskimäärin aikaansaadun maatalousylijäämän välillä ei ole suuri. Tukijärjestelmä kompensoikin melko tehokkaasti tilusrakenteen taloudellisia vaikutuksia tilusrakenteeltaan heikkolaatuisimpien lohkojen osalta. Tämä saattaa aiheuttaa sen, että tilusrakenteen taloudelliset vaikutukset tulevat aliarvioiduiksi. Tilusrakenneominaisuuksiltaan huonoimmat lohkot ovat kesantona. Kesantolohkojen keskikoko on pieni ja ne ovat etäällä talouskeskuksesta. Suorat tuet pääomittuvat pellon hintaan, joten kesantopalkkio nostaa huonolaatuisimpien peltolohkojen hintaa. Tilusrakenteella on siis muitakin taloudellisia vaikutuksia kuin ainoastaan logistiikkakustannus. (Myyrä 2000, s. 24-33).

Myyrän mukaan näyttää siltä, että tilarakenteen taloudellinen vaikutus on pienentynyt. Tilusrakenne vaikuttaa yhä edelleen tuotannon järjestämiseen. Kasvinviljelytuotteiden hintojen lasku ja pinta-alaperusteisten tukien nousu pienentävät epäedullisesta tilusrakenteesta aiheutuvia taloudellisia haittoja. Tilusrakenteen ja maatilan taloudellisen tuloksen välillä on silti yhteys. Yksittäisten tilusrakenneominaisuuksien, kuten perusloh-

kojen talouskeskusetäisyyden ja lohkojen koon, taloudellisten vaikutusten arviointi on osoittautunut vaikeaksi. Jos Myyrän tutkimusten tuloksia kytketään aikaisempiin tuloksiin, voidaan huomata lohkokoon taloudellisen merkityksen nousseen. Maatalouskoneiden koon kasvun ja pienten peltolohkojen aiheuttaman haitan välillä on havaittavissa yhteys. Todennäköisesti peltojen pienestä koosta aiheutuvia haittoja on aliarvioitu ja näin ollen esimerkiksi tilusjärjestelyillä saavutettavissa oleva hyöty olisi suurempi kuin yleensä on arvioitu. (Myyrä 2001, s. 8, 24-25, Myyrä 2002, s. 17-27).

Maatalouspolitiikka

Maatalouspolitiikalle voidaan esittää useita määritelmiä, mutta yleensä sillä tarkoitetaan kaikkia niitä toimia, joilla julkinen valta puuttuu maataloussektorin toimintaan. Maataloustulolait, jotka antoivat puitteet tuottajahintojen määräämiselle ja tuotannonohjaukselle, olivat keskeinen tekijä maatalouspolitiikassa 1950-luvulta alkaen. Omavaraisuuden ylläpitäminen kaikissa olosuhteissa on ollut yksi maatalouspolitiikan tärkeimpiä tavoitteita ja tuotanto on tämän vuoksi mitoitettu yli kotimaisen kulutuksen. Viljelijöiden aseman parantamiseen on pyritty myös välillisesti kehittämällä maatalouden rakennetta. Rakennepolitiikan tavoitteena on aina 1960-luvulta lähtien ollut tilakoon kasvattaminen ja rationalisointitoimien edistäminen. Aina EU-jäsenyyden toteutumiseen saakka hintojen ja markkinoiden sääntely perustui maataloustuotteiden markkinajärjestelmään (ja maataloustulolakeihin) sekä tuontimaksuja, valmisteveroja, hinnanerokorvauksia ja erilaisia tuki- ja tuotannonohjaustoimenpiteitä koskevaan lainsäädäntöön. Maataloustuotteiden hinnanmuodostus oli lähes kokonaan erotettu kansainvälisistä markkinoista. Hinnoista päätettiin itsenäisesti ja ylijäämät vietiin ulkomaille huolimatta siitä, oliko toiminnalle taloudellisia edellytyksiä.

Suomen liittyminen Euroopan unioniin muutti maatalouteen liittyvän sääntelyn käyttömahdollisuuksia olennaisella tavalla, koska päätöksenteko siirtyi kansalliselta tasolta unionin puitteisiin. Yhteisön maatalouspolitiikka on periaatteessa täysimääräisesti korvannut jäsenvaltioiden kansalliset maatalouspolitiikat. Jäsenvaltiot eivät voi noudattaa kansallista maatalouspolitiikkaa tai antaa kansallisia säännöksiä asioista, joista on säännelty yhteisötasolla. Kaikki maatalouden keskeiset hintoja, tukia ja yhteistä rajasuojaa koskevat päätökset tehdään koko unionia koskevina ja jäsenvaltioilla on liikkumavapautta lähinnä vain toimenpiteiden hallinnon organisoinnissa. (ks. Vilander 1996, s. 23-103, Lehtonen ym. 1999, s. 14-15).

Maaseutupolitiikka

Elinkeinorakenteen ja ansiolähteiden muutos yhteiskunnassa on muuttanut suhtautumista maatilatalouteen ja sen rakenteeseen. Maatalouspolitiikka on laajentunut maaseutupolitiikaksi, jossa huomioidaan entistä laajemmin maatalouden kytkennät maaseutuun ja siellä asuviin ihmisiin. Maaseutupolitiikka on merkittävällä tavalla kytköksissä aluepoliittiseen lainsäädäntöön, jota uudistettiin vuonna 1994 voimaan tulleella lailla alueiden kehittämisestä (1135/93). Uudistuksen tavoitteena olivat alueellisen omatoimisuuden edistäminen ja samalla maan tasapainoinen alueellinen kehittäminen. Merkittävimmät uudistukset koskivat siirtymistä ohjelmaperusteiseen aluepolitiikkaan ja päätöksenteon siirtämistä alue- ja kuntahallinnolle, kun aikaisemmin kehittämisvastuu kuului valtion keskus- ja aluehallintoviranomaisille. Uutta oli myös käyttöön otettu partnership-periaate viranomaisten ja muiden tahojen yhteistoiminnassa. Uudistus merkitsi

käytännössä päätösvallan siirtoa virkamiehiltä luottamushenkilöille. (Vilander 1996, s. 108-109).

Maaseutupolitiikan yksi peruslähtökohta on, että talouden ja työmarkkinoiden lohkoutumisprosessi luo kysyntää itsenäisten maaseutuyrittäjien tuottamille palveluille, pienyritysten yhteistyöverkoille ja erityisesti alihankintatoiminnalle. Maaseutupolitiikassa onkin päädytty painottamaan hyvin voimakkaasti yhtäältä yksilöiden yrittäjyyden merkitystä ja toisaalta yrittäjien yhteistyön tarpeellisuutta maaseudun asuttuna pitämisen resurssina. Tähän liittyy tiettyjä ongelmia: paitsi että ihmiset eivät usko tulevaisuuteen, ”muutosvastarinta”, ”pitäytyminen nykyisessä” ja maaseudun ”vallitseva elinkeinopoliittinen ilmasto” estävät maaseudun kehittämistä suunnitellulla tavalla. (Ruuskanen 1999, s. 35).

Ruuskanen esittää 1990-luvun maaseudun suuren kertomuksen maaseutupolitiikkaa mukaillen tiivistetysti seuraavasti: (Ruuskanen 1995, s. 65-66)

> ”Markkinoiden yhdentyminen jatkuu, työnjaon ja vaihdannan asema korostuu. Samalla kansainvälinen kilpailu kovenee ja kilpailukyvyn vaatimuksista johtuen alueellinen työnjako muuttuu ja tuotanto keskittyy. Kehitys on väistämätöntä, ja siitä seuraa maatalouden supistumista ja työtilaisuuksien vähenemistä maaseudun perinteisissä ammateissa. Uudessa kilpailutilanteessa valtiolle ei enää kuulu, eikä sille ole mahdollisuuttakaan ottaa vastuuta maaseudun työtilaisuuksista ja asuttuna pitämisestä. Omaehtoinen toiminta korostuu ja vastuu kuuluu yksilölle: mahdolliset uudet työpaikat ovat perinteisten alojen ulkopuolella, ja ne perustaa maaseudun yksittäinen ihminen. Hänestä tulee yrittäjä tai vapaan ammatin harjoittaja, jonka joustavan työskentelyn ehtoja maaseudun uusissa elinkeinoissa ja toiminnoissa eivät korporaatiot sääntele. Kehityksen keskiössä on yrittäjyys, jota systemaattisesti edistetään ja johon maaseutupolitiikan toimenpitein kannustetaan, koulutetaan ja kasvatetaan. Tavoitteena on, että yrittäjyys kattaa kaikki ammatit, jolloin palkkatyön merkitys luonnollisesti vähenee entisestään.”

2.1.4 Maanomistuksen kehitys

Suomalaisruotsalaisen oikeusjärjestyksen käsitys maanomistusoikeudesta on seurannut yleiseurooppalaisia kehityslinjoja. Hyvönen (1998) on esittänyt sen kehityksen suuntaviivat ja leimalliset piirteet hyvin kattavasti. Varhaiskeskiaikainen maanomistusoikeus ennen maanlakeja ja kirjallisia lähteitä on jokseenkin vähän tunnettua. Omistusoikeuksia oli useita eri lajeja, eri tasoisia ja eri tavoin rajoitettuja, ja osaksi sellaisiakin, joita nyt pidettäisiin julkisoikeudellisina. Myöhäiskeskiaikainen maanomistusoikeus näyttäisi perustuvan maanlakien säädöksiin ja oli jokseenkin yksinkertainen ja vahva. Murroskausi saapui viljelysalueen kyliin vasta seitsemännentoista vuosisadan mukana maaverojen vakiinnuttua. (Hyvönen 1998, s. 82-83).

Haatajan (1949) mukaan maamme ensimmäiset asukkaat saivat elantonsa metsästyksestä ja kalastuksesta, jolle kuvaavaa oli siirtyminen vapaasti paikasta toiseen. Tällainen asutusmuoto ei edellytä eikä muodosta yksityistä maanomistusta. Yksityinen maanomistus alkoi muodostua vasta siinä vaiheessa, kun väestö rupesi viljelemään maata ja sen johdosta asettui määrätyille asuinpaikoille. (Haataja 1949, s. 1). Määtän (1999) mukaan suomalaisen maanomistusoikeuden katsotaan syntyneen alun perin yksityisomis-

tuksena. Toisaalta on ilmeistä, että omistamisen varhaisiinkin muotoihin liittyi myös yhteisöllisiä piirteitä ja alkuvaiheessa omistuksen eri muotoja esiintyi rinnakkain. (Määttä 1999, s. 86).

Määttä katsoo omistamisen varhaisimmiksi muodoiksi luonnon eri osien käyttämisen siten, että haltuunotettujen luonnonosien hallussapitoa ja omaa elinreviiriä puolustetaan muiden haltuunottoyrityksiä tai kilpailevaa käyttöä vastaan. Tällaiselle käyttäytymiselle ei kuitenkaan ennen omistamisen oikeudellistamista annettu oikeudellista suojaa, vaikka sosiaaliset normit ovat tällaistakin käyttäytymistä ohjanneet. Omistusoikeus oikeudellisesti suojattuna merkitsee, että yhteisön muilla jäsenillä on velvollisuus hyväksyä omistajan haltuunotto, vaikka hän ei jossakin tietyssä tilanteessa ole itse paikalla puolustamassa hallintaansa. Tarve sovitella hyödykkeiden jakoon liittyviä konflikteja seuraa hyödykkeiden niukkuudesta. Niin kauan kuin jokainen voi saada luonnosta helposti yhtä hyvää yhtä paljon kuin muutkin ovat jo saaneet, luonnon osien haltuunottoon ei liity sovittamattomia konflikteja. Oikeustaloustieteellinen tarkastelu tuo niukkuuden rinnalle toisen edellytyksen: omistamisen oikeudellisesta suojaamisesta saatavien etujen on oltava suurempia kuin suojan järjestämisestä (konfliktien sovittelusta) aiheutuvien oikeussuojakustannusten ja sovittelemattomista konflikteista aiheutuvien haittojen. (Määttä 1999, s. 81-82).

Jaollinen omistusoikeus sisältää feodaalisen maanomistusoikeuden teoreettiset perustelut. Läänityslaitos tuli Ruotsi-Suomeen Kustaa Vaasan toimesta ja sen purkaminen alkoi vuosien 1655 ja 1680 reduktioista. Oppi jaetusta omistusoikeudesta pysyi merkityksellisenä aina 1800-luvun loppupuoliskolle asti. Talonpojan omistusoikeus oli sen mukaisesti tilan asumiseen ja viljelemiseen liittyvä käyttöoikeus, kun taas varsinainen omistusoikeus samaan maahan kuului kruunulle tai lahjoituksen perusteella donataarille. Se sisälsi oikeuden maan tuottoon ja ilmeni ulkonaisesti veronkanto-oikeutena. (Hyvönen 1998, s. 88).

Merkantilistinen omistusoikeus maahan ei kehittynyt talonpojan oikeussuojan eikä maatalouden edistämiseksi vaan kansallisvaltion vahvistamiseksi ja sen verotulojen turvaamiseksi. Talonpoikainen maanomistaja oli nyt sidottu tiiviisti kruunun ylivaltaan, valvontaan ja rajoituksiin. Perintötalon omistaja ei esimerkiksi vuoden 1684 jälkeen saanut myydä tilaansa suvun ulkopuolelle tarjoamatta sitä ensin kruunulle. Kolmen vuoden maksamattomista veroista tila saattoi edelleen joutua verohylkynä kruunulle. Valistuksenajan omistusoikeus oli omistajakeskeinen, yksilön oikeussuojaa painottava, kun taas feodaalinen oikeusjärjestys oli painottanut aateliston näkemystä ja merkantilistinen kruunun näkökulmaa. Valistus vaati oikeusjärjestykseltä päämäärää ja suuntaa sekä kehitystä eteenpäin ja yhteiskunnallista tarkoitusta, ajan henkeä. (Hyvönen 1998, s. 89-91).

Vuoden 1789 kuninkaan vakuutus ja vahvistus talonpoikien vapauksista ja oikeuksista sekä asetus kruununtalojen perinnöksi myymisestä samalta vuodelta, olivat merkittäviä Suomen talonpoikien kannalta. Ne sisälsivät osaksi jo vakiintumassa olevaa käytäntöä ja osaksi niissä muodostettiin uutta aikakautta. Uudisraivaukset vapautettiin veroista ja maaveron korottaminen kävi mahdolliseksi vain perustuslakia muuttamalla. Näin 1800-luvun loppupuoliskon taloudellinen edistys koitui myös talonpoikaisväestön hyväksi. Talonpojille myönnettiin perintötilaan yhtä laaja ja täydellinen omistusoikeus kuin aatelismiehellä oli rälssitilaan. Perintötilaa ei enää tarvinnut tarjota kruunulle suvun ulkopuolelle myytäessä eikä se joutunut maksamattomista veroista verohylkynä kruunun

omistukseen eivätkä kruunun viranomaiset enää valvoneet talonpitoa. Samalla kruununtilojen perinnöksiostot käynnistyivät voimakkaasti. (Hyvönen 1998, s. 91).

Omistusoikeuden historiallista kehityskaarta tarkastellessa elämme pitkään jatkunutta vaihetta, jolloin maanomistusoikeuden merkitys omistamisen kokonaisuudessa on vähenevä: viimeisimpänä vaiheena muun muassa immateriaalioikeudet ovat uusi omistamisen ulottuvuus, joka ei liity maahan. Sosiaalinen omistusoikeus kehittyi 1900-luvun oikeuselämässä maailmanlaajuisena ilmiönä. Se on luopunut jälleen yksipuolisesta omistajanvapaudesta ja omaksunut tilalle omistusoikeuden sosiaalisen sidonnaisuuden periaatteen. Omistusoikeus velvoittaa omistajaansa käyttämään omaisuuttaan samalla kertaa omaksi ja koko yhteiskunnan hyödyksi. Käytännössä tämä on merkinnyt varsin voimakkaita omistusoikeuden rajoituksia kaikilla tahoilla. Kaavoitus- ja rakennuslainsäädäntö sekä pakkolunastuslainsäädäntö ovat rajoittaneet omistajan käyttövapautta yhteiskunnan hyväksi. Hyvösen mukaan kiinteistönmuodostamislain (1995) perustelut osoittavat, että yhteiskuntamme on irtautumassa sosiaaliselle omistusoikeudelle tunnusomaisista ylenmääräisistä rajoituksista ja holhousyhteiskunnasta. Määttä sen sijaan arvioi omistusoikeuden sosiaalisten piirteiden muun muassa ympäristöllisistä syistä olevan edelleen korostumassa. (Hyvönen 1998, s. 99-104, Määttä 1999, s. 91-96).

Nykyisin omaisuudensuojasta säädetään perustuslaissa, jonka mukaan jokaisen omaisuus on turvattu ja omaisuuden pakkolunastuksesta yleiseen tarpeeseen täyttä korvausta vastaan säädetään lailla (PL 15 §). Omaisuudensuoja on ollut pitkään erityisasemassa, mutta vuoden 1997 perustuslain uudistuksen jälkeen se voidaan nähdä selkeämmin yhtenä perusoikeutena muiden joukossa. Mikkola (2003) on tarkastellut omaisuudensuojaa eduskunnan perustuslakivaliokunnan kannanottoihin tukeutuen ja ottaa esille kolme periaatetta. Kohtuullisuusperiaatteen mukaan vallitseva tulkinta on ollut, että omaisuudenkäyttöä rajoittava laki voidaan säätää normaalissa järjestyksessä, mikäli rajoitukset eivät loukkaa omaisuuden normaalia, kohtuullista ja järkevää hyväksikäyttöä. Suhteellisuusperiaatteessa lähtökohtana on, että yhtäältä tarkastellaan omaisuudenkäytönrajoituksen suhteellista voimakkuutta välillä vähäinen puuttuminen – syvälle käyvät, ankarat rajoitukset ja toisaalta taas arvioidaan, miten huomattavasta yleisestä intressistä lakihankkeessa on kyse. Kolmantena on joustavan tulkinnan periaate, joka lähtee sitä, että omaisuudensuojaakin tulee tulkita joustavasti yhteiskunnan muuttuessa. Erityisesti ympäristökysymysten yhä lisääntyvä huomioon ottaminen luo paineita tähän suuntaan varsinkin, kun oikeus ja vastuu ympäristöstä on yksi perusoikeuksista. (Mikkola 2003, s. 16-17).

Westholm toteaa omistusoikeudesta, että esine itsessään ei ole kiinnostava vaan oikeudet, joita omistus tuo mukanaan. Yksilön oikeus käyttää maaomaisuuttaan ja tehdä päätöksiä omistusoikeutensa perusteella ei koskaan ole absoluuttista, vaan sitä rajoittavat erilaiset määräykset, joita annetaan lainsäädännön kautta. Omistusoikeus on sekä sosiaalinen että poliittinen rakennelma ja jokaisella ajalla on oma tapansa ymmärtää sen sisältöä. On ilmeistä, että omistusoikeus primäärin tarkoituksensa lisäksi vaikuttaa myös asemaan ja valtaan ja näiden kautta vaikuttaa paikalliseen kulttuuriin, alueelliseen identiteettiin jne. (Westholm 1992, s. 31).

Kuva maanomistuksesta ja sen sisällöstä on muuttunut tuotantojärjestelmien muutoksen mukana viimeisten vuosisatojen aikana. Teollistumiseen saakka yksityinen ja yhteinen maanomistus oli sekoittunut keskenään ja tuolloin oli itsestään selvää, että maanomistus tarkoitti tiettyä rajoitettua oikeutta käyttää maata. Eri ihmisillä oli erilaisia oikeuksia

samaan maa-alueeseen ja usein oikeus oli käyttöoikeuden luonteinen ja sitä ei voinut luovuttaa edelleen. Vanhimmat maanjakojärjestelmät perustuivat sille, että sama maa-alue saattoi vuorotellen olla yksityisessä ja yhteisessä omistuksessa. Viljelykauden aikana maa oli talonpojan yksityisomistuksessa, mutta sen jälkeen se siirtyi yhteiseksi laidunmaaksi. Menettelytapa johti toisiinsa liitettyjen omistusoikeuksien ja käyttöoikeuksien verkostoon muodostaen perustan agraariyhteiskunnalle sosiaalisena, taloudellisena ja alueellisena yksikkönä. Rajattu omistusoikeus alkoi asteittain laajentua markkinatalouden esiinmarssin myötä. Maanomistusoikeuden merkitys kasvoi, kun maan osto ja myynti tulivat laajemmassa merkityksessä mahdollisiksi. Mitä enemmän vaihdanta vapautui rajoituksista sen enemmän käsitettiin kauppaa käytävän esineellä kuin oikeuksilla. (Westholm 1992, s. 31-32).

Maanomistusoikeus ei koskaan ole ollut absoluuttista ja rajoittamatonta missään tunnetussa yhteiskunnassa. Myös taloudelliset järjestelmät, joissa on vallalla täydellinen yksityisomistus, rajoittavat jossain määrin omistusoikeuden sisältöä. Vähimmillään nämä rajoitukset koskevat maan käyttämistä sellaisella tavalla, joka saattaa vahingoittaa toista yksilöä. Dahlman (1980) toteaa, että ihmisen rationaalinen ja ennustettava käyttäytyminen on oleellinen edellytys maanomistuksen ja sen merkityksen tutkimiselle. Yksilö toimii rationaalisesti omasta lähtökohdastaan ja käytettävissään olevan informaation perusteella. Jos haluaa ymmärtää maanomistajan asenteita ja toimintaa, tulee yksilön käsitemaailmaan kiinnittää huomiota. Suhtautumistapa ja toimet näyttävät loogiselta seurausselta, jos ymmärrämme maanomistajan tavoitteet. (Dahlman 1980, s. 70-71, Westholm 1992, s. 41).

2.1.5 Tilusjärjestelyjen yhteiskuntapoliittiset tavoitteet

Maankäyttöön liittyvät yhteiskuntapoliittiset tavoitteet ovat selvimmin näkyvissä tavanomaisissa maareformeissa, joilla yleensä tarkoitetaan valtiovallan toimesta toteutettuja suuria maan omistus- ja hallintasuhteiden muutoksia. Maareformeilla pyritään poistamaan yhteiskunnassa havaittuja taloudellisia ja sosiaalisia ongelmia tai estämään niiden syntyminen. Laajemmassa mielessä voidaan Virtasen mukaan maareformeihin lukea myös suuret tilusjärjestelyt ja asutustoiminta. (Virtanen 2003, s. 9). Seuraavassa tarkastelen tilusjärjestelylainsäädännön yhteiskuntapoliittisten tavoitteiden pääpiirteitä. Isojako- ja uusjakolainsäädännön sisältöä tarkastelen yksityiskohtaisemmin luvuissa 3 ja 4.

Isojakouudistus käynnistyi Ruotsi-Suomessa merkantilismin hengessä. Tällöin tavoitteena oli aikaansaada sekä taloudellisesti että väestömäärältään merkittävä valtio. Keskeisessä asemassa tämän tavoitteen saavuttamisessa oli maatalouden kehittäminen. Vallitsevan sarkajaon katsottiin olevan suurimpana esteenä tavoitellulle kehitykselle. Sen suurimpana puutteena oli ns. vainiopakko, joka sitoi kylän osakkaat toisiinsa maanviljelyssä. Tällöin hitaimmat ja kykenemättömimmät osakkaat olivat edistyksellisen toiminnan esteenä. Lisäksi metsien yhteisomistus johti paikoitellen metsän haaskaukseen. Sarkajaon katsottiin estävän maatalouden tarkoituksenmukaisen kehittämisen ja tuotannon lisäämisen. Tämä puolestaan johti siihen, että väestömäärä ei voinut kasvaa, koska tiloja ei voinut halkoa. Avioliiton lakisääteisenä ehtona oli tuolloin, että aviopari pystyi takaamaan toimeentulonsa ja siihen tarvittiin yleensä viljelysmaata. (Olai 1983, s. 83, Haataja 1949, s. 53-56).

Isojaon päätarkoituksena oli parantaa viljelysmaan tilussijoitusta yhdistämällä hajanaisia palstoja sekä jakaa aiemmin yhteiset maa-alueet osakasten kesken. Lainsäädännössä uudistusta perusteltiin tarpeella lisätä viljan tuotantoa, joka mahdollistaisi väestön kasvun. Isojakolainsäädännössä omaksuttiin kanta, jonka mukaan valtiovallalla tuli olla mahdollisuus pakottaa yksityinen alistumaan jakotoimitukseen, jota yleinen etu vaati. (Haataja 1949, s. 59-62, Olai 1987, s. 24-25).

Isojakolainsäädäntö säilyi perusteiltaan muuttumattomana koko 1800-luvun ajan. Vuoden 1848 MO:ssa koottiin yhteen Ruotsin vallan aikaisia säädöksiä parannellen niitä vain jonkin verran. Haatajan mukaan siihen otetut säädökset isojaon järjestelystä ja täydentämisestä olivat jo silloisiin oloihin nähden puutteellisia. Taloudellinen kehitys oli nopeaa 1800-luvun puolivälin jälkeen ja jo 1860-luvulla ryhdyttiin jakolainsäädännön uudistamiseen. Isojaonjärjestelyjen toteuttamista vaikeutti vaatimus osakkaiden yksimielisyydestä järjestelyn tarpeellisuudesta päätettäessä. Jos joku osakkaista vastusti toteuttamista, tarvittiin senaatin oikeusosaston päätös. (Haataja 1917, s. 1).

Tilusjärjestelyjä koskevia säädöksiä muutettiin merkittävästi vuoden 1917 AJ:ssa. Haatajan mukaan oleellisin muutos oli, että vanhan jaon epätarkoituksenmukainen tilussijoitus oli riittävä ehto uusjaon suorittamiselle. Enää ei tarvittu asianosaisten yksimielisyyttä tai senaatin oikeusosaston päätöstä. (Haataja 1917, s. 67).

Lainvalmistelukunta perusteli uusjaon tarpeellisuutta mm. seuraavasti (Haataja 1917, s. 63-65):
- Varhaisessa vaiheessa isojaetuissa kylissä oli epätyydyttävä tilussijoitus
- Huonosti toimitettuja vanhoja isojakoja oli tarve korjata
- Maatalouden kehitystä ei ole voitu hyödyntää johtuen osin lainsäädännön ja osin sen soveltamisen puutteista
- Enemmistöpäätös jaon toteuttamisesta johtaisi vahvemman oikeuteen ilman että olisi takuita tai luotettavaa selvitystä toimituksen tarpeellisuudesta
- Uusjakojen toimeenpanossa otettava huomioon yleinen etu ja toimituksesta saatava hyöty
- Uusjakojen ”turhaa” hakemista hillitsee se, että hakija joutuu maksamaan toimituskulut, mikäli toimitukselle ei katsota olevan laillisia edellytyksiä
- Toimitusmiesten tulee selvittää uusjaon edellytykset katselmuksella toimitusalueella sekä selvityksellä toimituksen hyödyistä
- Asianosaisten tyytymättömyys päätökseen toteuttaa uusjako johtaa alistukseen maanjako-oikeuteen

Valtiovalta ryhtyi tukemaan tilusjärjestelyjä 1800-luvun lopulla. 1900-luvun alkupuolella säädökset vanhentuivat pääasiassa rahanarvon alentumisen ja olojen muuttumisen johdosta. Uusjakojen osakkaiden maksukykyyn nähden korkeat kustannukset jarruttivat 1920- ja 1930-luvuilla toimitusten toteuttamista, koska asianosaiset eivät korkeiden kustannusten pelossa uskaltaneet saattaa toimituksia vireille. Valtiovalta piti hallituksen esityksen mukaan uusjakojen kansantaloudellista hyötyä kuitenkin niin merkittävänä, ettei tarpeellisten uusjakojen toteuttamista olisi saanut lykätä. Näin ollen valtiovalta pyrki edistämään uusjakojen toteuttamista lisäämällä tukeaan uusjaoille vuonna 1939 annetulla lailla maanmittaustoimitusten avustamisesta valtion varoilla. (HE 1938, s. 1).

Uusjakotoimitusten toteuttamisessa teknistaloudelliset seikat olivat keskeisessä asemassa. Uusjakojen yhteiskunnallinen päätavoite oli vielä 1940-luvun lopulla maatalouden

tuoton nostaminen. Olosuhteiden muutokset johtivat melko nopeasti AJ:n säädösten vanhentumiseen ja uutta jakolakia ryhdyttiin valmistelemaan jo 1930-luvulla. Hiilloksen (1948 s. 6-11) mukaan AJ:n suurimmat puutteet liittyivät:
- jyvitykseen
- oikeuskäytäntöön
- viranomaisten mahdollisuuteen saada jako vireille, jotta toiminta kohdistuisi niihin jakokuntiin, joissa saatava hyöty on suurin
- puuston huomioimiseen jyvityksessä ja jaossa
- jaon laatuun, jonka takaamiseen tarvittaisiin kokeneita valvojia

Wiialan (1948 b) mukaan uusjakolainsäädäntöä tuli korjata niin, että tilanmuodostamisvapautta laajennetaan taloudellisten ja teknisten seikkojen huomioon ottamisen osalta. Tällaisia muutoksia edellyttivät sekä kansan- että yksityistaloudelliset seikat. Päähuomio tulisi kiinnittää uuden jakosuunnitelman tarkoituksenmukaisuuteen, uusjaon kestoon ja yrittäjän mahdollisuuksiin käyttää viivytyksettä hyväkseen jaon luomia uusia edellytyksiä. (Wiiala 1948 b, s. 18-19).

Hallituksen esityksessä jakolaiksi kiinnitettiin huomiota siihen, että tilusten haltuunotto uusjaon lopettamisen jälkeen aiheutti ongelmia. Siirto- ja rakennuspaikkoja ei voitu määrätä etukäteen, jolloin rakennuksia jouduttiin toimituksen aikana rakentamaan entiselle tontille, mikä vaikeutti uusjaon tarkoituksenmukaista suorittamista. Uudistusta kaipasivat myös säännökset, jotka koskivat vesiperäisten maiden kuivatusta ja tien tekoa uusjaon yhteydessä. Hallitus totesi esityksessään maanmittaustoimitusten menestyksellisen suorittamisen edellyttävän, että ne saadaan toteutettua tarpeellisella nopeudella, että niissä aikaansaatu uusi tilusten järjestys todella tulee tarkoituksenmukaiseksi ja etteivät ne tule maanomistajille suhteettoman kalliiksi. (HE 1950, s. 1-2).

1950-luvulla maatalouden kannattavuutta pyrittiin kohentamaan suorittamalla perusparannuksia kuten peruskuivatusta, salaojitusta ja maatalouden koneellistamista. Valtiovalta painotti uusjaoissa aikaansaatavien parannusten merkitystä yleiseltä kannalta ja valtion osuutta uusjakojen kustannuksista nostettiin merkittävästi. (HE 1959, s. 1).

Uusjakojen pitkät kestoajat muodostuivat ongelmaksi, josta vuoden 1962 valtiopäivillä eduskunta totesi aiheutuvan jakokunnan osakkaille vaikeuksia ja taloudellisia menetyksiä ja että siitä saattoi olla myös yhteiskunnallisia haittoja. (HE 1974, s. 1).
Uusjakolainsäädäntöön tehtiinkin, tosin vasta vuonna 1975 varsin suuria muutoksia, joista merkittävimpiä olivat toimitusten vireille tuloon ja hyötylaskelmien tekoon liittyneet muutokset. Uudistuksessa luovuttiin 30 vuoden määräajasta uuden uusjaon toimittamiselle, koska hallitus totesi olosuhteiden muuttuvan huomattavasti nopeammin kuin jakolain säätämisen aikoihin, eikä enää ollut perusteltua rajoittaa mahdollisuuksia uusjakojen toteuttamiseen tältä osin. Hallitus katsoi myös, että eräissä tapauksissa maanmittaushallituksella tulee olla oikeus viran puolesta määrätä uusjako vireille. Tämä tuli koskemaan tapauksia, joissa uusjako käsitti laajahkon alueen ja sillä oli huomattava merkitys paikkakunnan taloudellisten olojen parantamisessa. Viran puolesta voisi uusjaon panna vireille myös, kun tarve siihen on aiheutunut yleisten teiden rakentamisesta, vesilakiin perustuvista toimenpiteistä, yleiseen tarpeeseen tapahtuvasta pakkolunastuksesta tai kun valtio on hankkinut huomattavassa määrin maata käytettäväksi tilojen koon suurentamiseen ja tilussijoituksen parantamiseen. Hyötylaskelmien tekemisestä luovuttiin alueilla, joilla tiluksia huomattavalta osalta hallitaan sovintojaon perusteella. Hallitus katsoi myös, että käsittelyn jouduttamiseksi saattoi suurissa uusjakotoimituk-

sissa osoittautua tarpeelliseksi jakaa toimitus kahdeksi tai useammaksi toimitukseksi. (He 1974, s. 1-2).

Uusjakojen tukemislain (1980) säätämisen yhteydessä hallitus totesi, että uusjaoilla edistetään tilusten tarkoituksenmukaista käyttöä. Uusjaoista koituu hyötyä etenkin maatilataloudelle, mutta useissa tapauksissa uusjaosta hyötyy myös kunnan elinkeinoelämä yleensä. Uusjakojen toimittamista on hallituksen mukaan tämän vuoksi pidettävä paitsi osakkaiden yksityisen edun myös yleisen edun mukaisena. Kehitysalueilla uusjaoilla on vieläpä erittäin suuri merkitys maatalouden rakennerationalisoinnin toteuttamisessa ja kunnan elinkeinoelämän kehittämisessä. (HE 1980, s. 1-2).

Uudella kiinteistönmuodostamislailla pyritään hallituksen esityksen mukaan parantamaan kiinteistörakennetta edistämällä tilusjärjestelyjen suorittamista ja siksi uusjakoa koskevia säännöksiä on kehitetty entistä joustavammiksi ja monipuolisemmiksi. Uusjaon päätavoitteiden, maa- ja metsätalouden toimintaedellytysten parantamisen ja tuotantokustannusten alentamisen ohella järjestelyn tavoitteena on vastaisuudessa uusjaon käyttö myös kiinteistöjaotuksen parantamiseksi siten, että sillä edistetään kaikenlaatuisten kiinteistöjen nykyistä ja odotettavissa olevaa käyttöä. (HE 1994, s. 11, 33).

Uusjakojen ja maanmittaustoimitusten tukemista koskevien lakien perusteluista käy selvästi ilmi valtiovallan käsitys tilusjärjestelyjen tarpeellisuudesta ja niiden toteuttamiseen liittyneistä yleisistä eduista. Valtiovalta onkin pyrkinyt edistämään uusjakojen toteutumista osallistumalla merkittävällä osuudella toimituksista aiheutuneisiin kustannuksiin. Laajojen uusjakojen toteuttamiseen liittyneiden yhteiskuntapoliittisten tavoitteiden vuoksi niiden luokitteleminen maareformeiksi onkin perusteltua.

2.2 Päätöksenteko ja vaikuttamismahdollisuudet

Valtiovalta luo lainsäädännön avulla puitteet, jotka rajaavat yksilön toimintamahdollisuuksia. Myös yhteiskunnan normit ohjaavat ja vaikuttavat omalta osaltaan yksilön toimintaan. Taulukossa 2/5 on esitetty Vitikaisen (2003) mukaan eri aikoina voimassa olleen lainsäädännön mukainen päätösvallan jakautuminen tilusjärjestelyjen toimijoiden kesken toimituksen eri vaiheissa. Tilusjärjestelyhankkeen vireille tulon osalta lainsäädännössä ei ole tapahtunut suuria muutoksia, vaan pääsääntöisesti jo yhden maanomistajan aloite on ainakin käynnistänyt toimitusprosessin. Toimitusmiesten asema on ollut keskeinen tilusjärjestelyjen eri vaiheiden toteutuksessa aina uusjakojen alkuajoista lähtien. Toimitusmiesten päätösvalta ei kuitenkaan automaattisesti merkitse maanomistajien aseman ja vaikutusmahdollisuuksien heikentymistä, sillä lainsäädäntö on rajannut ja ohjannut toimitusmiesten päätösvaltaa.

Yksilötasolla erilaisten vaihtoehtojen välistä valintaa ohjaavat monet mekanismit, joista muutamista tilusjärjestelyjen kannalta keskeisistä olen muodostanut tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen. Muutamissa ruotsalaisissa tutkimuksissa on tarkasteltu isojakotoimintaa property rights –teorian näkökulmasta. Ostrom (1990) tuo yhteisalueen hallinnon päätöksentekoa kuvaavassa mallissaan esille tekijöitä, jotka oleellisella tavalla vaikuttavat asianosaisten valintoihin. Mattsson (1985) tarkastelee vaikuttamisportaikon avulla asianosaisten vaikutusmahdollisuuksia kaavoituksessa ja se antaa käyttökelpoisen mallin myös tilusjärjestelyjen tarkasteluun.

Teoreettisen viitekehykseen olisi luonnollisesti voinut valita myös muiden tutkijoiden esittämiä teorioita ja malleja, mutta tämän tutkimuksen valintoja on ohjannut varsin pitkälle tutkijan oma esikäsitys tutkimusaiheesta ja se yleiskuva, joka tulisjärjestelyistä on välittynyt ammattijulkaisujen ja aiempien tutkimusten kautta. Tutkimusnäkökulma on myös vaikuttanut viitekehyksen valintoihin.

Taulukko 2/5. Päätösvallan jakautuminen toimijoiden kesken eri maanjakotoimituksissa. (Vitikainen 2003, s. 61).

Tehtävä / toimenpide	Toimituslaji/päätöksentekijä / toimija
Hankeen vireilletulo	Sarkajako: Maanomistajien aloite (esim. 1/6 maanomistajista). Isojako: Vähintään yhden maanomistajan hakemus tai yleensä maaherran määräys ilman maanomistajien myötävaikutusta. Uusjako MO 1848: Vähintään yhden maanomistajan hakemus ja kaikkien maanomistajien yksimielinen suostumus tai senaatin OO:n suostumus. Uusjako AJ 1916 ja JL 1951: Vähintään yhden maanomistajan hakemus ja toimitusmiesten päätös edellytyksistä. Uusjako JL 1975: Vähintään yhden maanomistajan hakemus tai maanmittaustoimiston määräys ja toimitusmiesten päätös edellytyksistä. Uusjako KML 1995: Vähintään yhden maanomistajan tai hankeuusjaossa hankkeen toteuttajan hakemus tahi maanmittaustoimiston määräys ja toimitusmiesten päätös edellytyksistä.
Prosessin johto	Sarkajako: Maanomistajat itse tai heidän valitsemansa jakomiehet. Isojako - uusjako KML 1995: Maanmittari (toimitusmiehet).
Tilusten mittaus ja kartoitus	Sarkajako: Maanomistajat itse tai heidän valitsemansa jakomiehet. Isojako: Maanmittari (maanomistajien valitsema). Uusjako MO 1848 - KML 1995: Maanmittari (toimitusinsinööri).
Jyvitys:	Sarkajako: Ei suoritettu. Isojako: Maanomistajien sopimus (ellei sopimukseen päästy MO ratkaisi erimielisyydet). Uusjako MO 1848: Maaomistajien yksimielinen sopimus tai toimitusmiesten päätös. Uusjako AJ 1916 - KML 1995: Toimitusmiesten päätös.
Jakosuunnitelman laatiminen	Sarkajako: Maanomistajat itse tai heidän valitsemansa jakomiehet. Isojako: Maanomistajien sopimus (ellei sopimukseen päästy MO ratkaisi erimielisyydet). Uusjako MO 1848 - KML 1995: Toimitusmiesten päätös.
Talouskeskusten siirrot	Sarkajako: Ei suoritettu. Isojako: Maanomistajien sopimus (ellei sopimukseen päästy MO päätti siirroista). Uusjako MO 1848: Toimitusmiesten päätös tai toimitusmiesten hyväksymä maanomistajien sopimus. Uusjako AJ 1916 - KML 1995: Toimitusmiesten päätös.

2.2.1 Property rights –teoria

Dahlmanin (1980) mukaan taloustieteellisen property rights –teorian keskeinen sisältö on, että omistus- ja päätöksenteko-oikeuksia tarkastellaan taloudellisten vaihtoehtojen muuttujina. Omistus- ja päätöksenteko-oikeuksien muutoksiin ei pakoteta ulkoapäin, vaan muutokset kehittyvät taloudellisen järjestelmän sisällä ja niiden tarkoituksena on toteuttaa tiettyjä taloudellisia toimintoja. Erilaisten maankäytön järjestelmien tehokkuuteen liittyvät piirteet ovat olleet keskeisesti esillä property rights –teoriaa käsittelevässä kirjallisuudessa. Huomiota on kiinnitetty siihen, että jotkut järjestelmät tuottavat paremman taloudellisen tuloksen kuin toiset. Myös järjestelmästä toiseen siirtymisen muutoskustannukset ovat osoittautuneet oleellisiksi. (Dahlman 1980, s. 3).

Petterssonin (1983) mukaan keskeistä property rights –teoriassa on näkemys, että omistusoikeus- ja organisaatiojärjestelmät ovat taloudellisten valintojen kohteita aivan vastaavasti kuin muut muuttujat taloudellisessa järjestelmässä. Ne eivät aiheudu ulkoisista pakotteista, vaan ennemminkin kehittyvät taloudellisen järjestelmän sisällä toteuttamaan tiettyjä taloudellisia toimintoja. Ne toimivat sosiaalisen valvonnan ja yksilöllisen toiminnan mekanismeina. Säätelyjärjestelmä muodostaa ohjausmekanismin, joka saa talouden toimijat toimimaan tietyllä tavalla ja välttämään toisia toimintoja. (Pettersson 1983, s. 13).

Property rights –teoriaa on käytetty hyväksi mm. tutkittaessa syitä ns. aitaamistoimitusten toteuttamiseen Englannissa. Pettersson on soveltanut teoriaa Ruotsin oloihin tutkiessaan isojaon ja erityisesti laga skifte –toimitusten toteuttamista. Teorian avulla on pyritty selvittämään, minkälaiset maan hallintaan ja käyttöön sekä markkinatalouteen liittyvät mekanismit johtavat tilusjärjestelyjen toteuttamiseen. Maanjakotoimintaa ei nähdä valtiovallan pakkotoimina, vaan toiminnan lähtökohtia etsitään maatalouden ja maankäytön sisältä useiden erilaisten osatekijöiden summana.

Property rights –teoreetikkojen yleinen teesi hallintaoikeuksien muutoksesta on, että ne tulee nähdä osana jatkuvasti käynnissä olevaa pyrkimystä lisätä yhteistä tuotantotulosta. Suuri osa tästä kehityksestä on tapahtunut oma-aloitteisesti, mutta lainsäädännön avulla tätä kehitystä on sekä vahvistettu että saatettu loppuun. Teesi oma-aloitteisesta kehityksestä kohti yhä tehokkaampia hallintaoikeuksia on usein lähtenyt siitä, että oikeuksilla, jotka mahdollistavat, että haltija sulkee pois muiden käyttömahdollisuudet, on selkeä ero sellaisiin, joissa tätä mahdollisuutta ei ole. Tämän teesin perusteella on historiallista kehitystä tulkittu siirtymisenä tehottomista yhteisistä hallintaoikeuksista tehokkaisiin yksityisiin tai toiset poissulkeviin hallintaoikeuksiin. Teesi perustuu ajatukseen, jonka mukaan yhteiskunnallinen tuotantotulos kasvaa voimakkaasti, jos yksityisen saaman taloudellisen tuloksen ja yhteiskunnan kokonaistuotantotuloksen välillä on läheinen yhteys. Näkökanta rakentuu oletukselle, että yksilöt kaiken kaikkiaan pyrkivät omalta osaltaan parhaaseen mahdolliseen tulokseen. (Pettersson 1983, s. 23).

Dahlmanin tutkimuksen keskeinen johtopäätös on, että sarkajakoa koskeva kirjallisuus kärsii liiallisesta painotuksesta maatalouden teknologian eri puoliin ja erilaisten sarkajaettujen kylien paikallisiin ja yksilöllisiin ominaispiirteisiin. Hän pitää valitettavana, ettei juuri kukaan ole käsitellyt ongelmaa siltä kannalta, että sarkajako oli organisaatiomuoto, joka oli tarkoitettu tiettyjen tehtävien hoitamiseen. Sarkajakojärjestelmän toiminta perustui organisaatiorakenteeseen, jolla oli selkeästi määritelty tarkoitus, ja siitä johtuvat käsitteelliset ongelmat ovat Dahlmanin mukaan merkitykseltään verrattavis-

sa keskusteluun teknologian kehityksestä, kyläjärjestyksistä, aitaamistoimitusten kulusta jne. Dahlman etsi uutta näkökulmaa tutkimukseen käsitellessään sarkajakoa instituutiona, joka oli asetettu tiettyä tarkoitusta varten, ja hän pyrki selvittämään, mikä tuo tarkoitus oli. Hänen mukaansa se, mikä monesti näyttää silmiinpistävältä epäsäännöllisyydeltä järjestelmässä, erityisesti palstojen hajanainen sijainti ja joidenkin alueiden yhteisomistus, osoittautuukin älykkääksi ratkaisuksi, joka on osa hienosta ja monimutkaisesta rakenteesta. (Dahlman 1980, s. 2).

Dahlmanin mukaan maankäyttöön liittyviä oikeuksia on mahdotonta analysoida, jollei samalla hyväksytä, että ne muodostavat sosiaaliset välineet, joilla vaikutetaan tulonjakoon kuten myös poliittisilla ja taloudellisilla päätöksenteko-oikeuksilla. Täten tulonjakoon liittyvät ongelmat ovat keskeisiä näitä oikeuksia tarkasteltaessa. Maankäyttöön liittyvien oikeuksien osalta jää myös avoimeksi mahdollisuus, että erilaiset ryhmät voivat muodostaa vapaaehtoisin sopimuksin eritasoisia yhteenliittymiä. On myös huomattava, että institutionaalisten muutosten häviäjillä voi olla sellainen neuvotteluasema, josta he voivat hyötyä. Vaikka esimerkiksi aitaamistoimituksista tehtiin paljon valituksia, ei niitä tutkimustulosten mukaan voi tulkita siten, että valittajat olisivat myös aina hävinneet toimituksen tuloksena. Valittaminen saattoi olla tapa vaikuttaa prosessin kulkuun tai keino, jolla valittajat siirsivät kustannuksia muutosten kannattajien vastattaviksi. (Dahlman 1980, s. 220).

Property rights –teoria antaa mielenkiintoisen lähtökohdan maanomistajien päätöksentekoprosessin analysoimiselle tilusjärjestelyjen toteuttamisessa sekä alueellisten erojen ja toimituskohtaisten erojen selvittämisessä. Kylissä, joissa isojaon jälkeen oli samankaltainen kiinteistörakenne, on voinut olla aivan erilainen kehitys, vaikka ulkoiset tekijät ovat olleet samat. Myös alueellisesti tilusjärjestelyjen toteutuminen näyttäisi olevan melko sattumanvaraista ja uusjakojen toteuttamisen ajankohta on vaihdellut hyvin paljon. Ulkoisten tekijöiden ollessa samanlaisia täytyy syitä tilusjärjestelyjen erilaiseen toteutumiseen etsiä sisäisistä tekijöistä.

2.2.2 Ostromin päätöksentekomalli

Ostrom (1990) on tutkinut yhteisalueiden ja yhteisten etuuksien hallinnon järjestämiseen liittyvää asianosaisten päätöksentekoa mm. yhteisten niittyjen ja metsien, kastelujärjestelmien, pohjavesien ja öljyesiintymien sekä kalastuksen osalta eri maissa ja maanosissa. Ostrom pohtii, miksi osa yhteisten alueiden tai etuuksien omistajista tai käyttäjistä pyrkii ratkaisemaan yhteiskäyttöön liittyviä ongelmia toisten vastustaessa muutoksia, vaikka muutokset näyttäisivät johtavan kokonaisuuden kannalta aiempaa edullisempaan tulokseen. Erot saattavat johtua eri ryhmittymien sisäisistä tekijöistä tai voi olla yksinkertaisesti niin, että asianosaiset eivät pysty viestimään keskenään, eivät luota toisiinsa sopimuskumppanina, tai eivät miellä, että he tulevaisuudessakin ovat riippuvaisia toisistaan. Toisaalta vahvat yksilöt, jotka hyötyvät nykytilanteesta, saattavat estää heikompien tai vähemmän vaikutusvaltaisten asianosaisten yritykset muuttaa yhteisen edun käyttöä sääteleviä määräyksiä. Tällaisessa tilanteessa heikompi osapuoli tarvitsee ulkopuolista apua, kuten esimerkiksi lainsäädäntötoimia, voidakseen muuttaa nykytilannetta. (Ostrom 1990, s. 21).

Ostromin kuvaamaa yhteisten alueiden tai etuuksien haltijoiden asemaa ja päätöksentekoa muutosprosessissa voi hyvin verrata maanomistajan asemaan tilusjärjestelyssä, sillä molemmissa muutokset johtavat yleensä kokonaisuuden kannalta aiempaa edullisempaan lopputulokseen. Ostromin mukaan neljä sisäistä muuttujaa – odotettavissa olevat hyödyt ja kustannukset, sisäiset normit sekä korkotaso – vaikuttavat yksilön valintoihin yleisellä tasolla edellyttäen, että yksilö toimii rationaalisesti. Yhteisön tai etuuden muiden käyttäjien erilaisissa tilanteissa soveltamat normit vaikuttavat myös yksilötasolla. Korkotasolla on merkitystä hyötyjen ja kustannusten vertailussa. Kuvan 2/4 malli on esitetty yleistävästi ja sitä voidaan täydentää tilanteen mukaan tarkemmilla ja yksityiskohtaisemmilla muuttujilla.

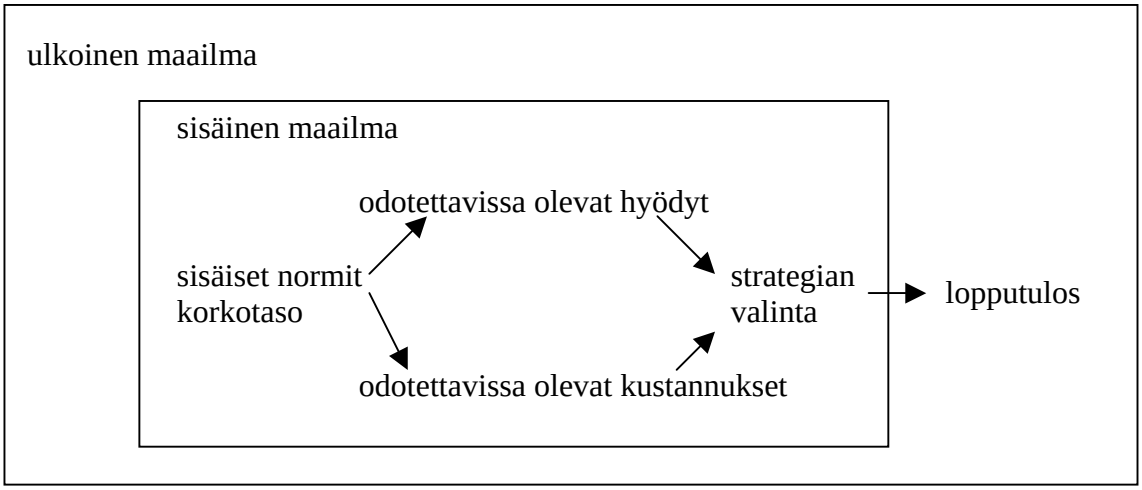

Kuva 2/4. Yksilöllisen valinnan sisäinen maailma. (Ostrom 1990, s. 37).

Yhteisten etuuksien käytössä on usein ongelmana se, että vaikka uusilla käyttöä koskevilla säännöillä voitaisiin lisätä etuuden antamaa kokonaishyötyä, eivät kaikki osakkaat ole halukkaita osallistumaan muutoksen toteuttamisen kustannuksiin. Ostromin mukaan yhteisten etuuksien käytön säätelyyn liittyvien ongelmien ratkaisuun vaikuttavat yleensä yksi tai useampi seuraavista tekijöistä: (Ostrom 1990, s. 188)

1. päätöksentekijöiden lukumäärä
2. osakkaiden vähimmäismäärä, joka tarvitaan muutoksen toteuttamiseksi
3. vallitseva korkokanta
4. osakkaiden yhteiset intressit
5. osakkaiden joukossa olevat johtohahmot

Edellä mainituista tekijöistä Ostrom pitää päätöksentekijöiden lukumäärää keskeisenä. Muutostilanteissa voiton maksimointi on useimmiten lähtökohtana tehtäville valinnoille, mutta valintatilanteessa asianosaiset painottavat yleensä enemmän mahdollisia tappioita kuin mahdollisia voittoja, mikä osaltaan vaikuttaa lopulliseen kannanottoon. Sisäisten tekijöiden lisäksi yksilölliseen valintaan vaikuttaa myös ulkoisia tekijöitä, jolloin kuva päätöksentekoon vaikuttavista tekijöistä täydentyy kuvan 2/5 mukaiseksi. (Ostrom 1990, s. 193)

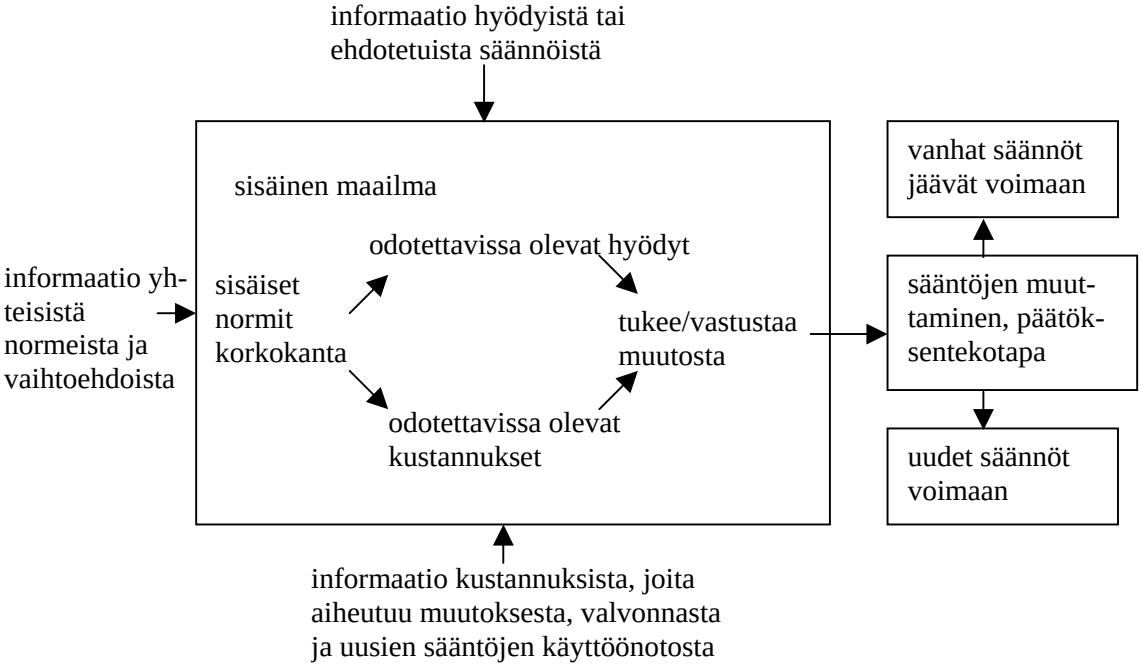

Kuva 2/5. Yhdistelmä päätöksentekoon vaikuttavista muuttujista. (Ostrom 1990, s. 193).

Myös Libecap (1989) on tutkimuksessaan käyttöoikeuksien määrittelystä ja muuttamisesta päätynyt samansuuntaisiin tuloksiin kuin Ostrom. Libecapin tutkimus koski kaivosoikeuksia, liittovaltion maapolitiikkaa, kalastusta ja öljykenttien hyödyntämistä, mutta tulokset ovat sovellettavissa myös tilusjärjestelyihin.
Kokonaishyödyn määrä ja etuuksien jakautuminen ovat keskeisessä asemassa päätettäessä muutoksista käyttöoikeuksissa, mutta Libecap kytkee tulevat muutokset myös jo toteutuneeseen kehitykseen. Aikaisemman lainsäädännön ja sääntöjen kehityksen pohjalle ja perinteelle rakentuvat uudistukset ovat hänen mukaansa helpommin hyväksyttävissä. Muutoksen toteuttamiseen vaikuttavat kokonaishyödyn suuruus, asianosaisten lukumäärä ja hyödyn/etujen jakautuminen asianosaisten kesken. (Libecap 1989, s. 6-24).

2.2.3 Mattssonin vaikuttamisportaikko

Mattsson (1985) on tutkinut asianosaisten vaikutusmahdollisuuksia kaavoituksessa. Tutkimustulokset on yhdistetty portaikoksi, joka kuvaa vaikutusmahdollisuuksien eri tasoja alkaen niiden puuttumisesta kokonaan ja päätyen täyteen päätäntävaltaan, kuva 2/6. (Mattsson 1985, s. 15)

Ei vaikutusvaltaa	Ei kuulemista Kuuleminen päätöksen jälkeen Kuuleminen ennen päätöstä	Osallis-tuminen	Vaikut-taminen
Osallistumisoikeus	Neuvotteluoikeus Neuvotteluoikeus maanomistajien kesken Neuvotteluoikeus kunnan kanssa Rajoitettu päätösvalta		
Päätäntävalta	Oikeus jättäytyä kaavoituksen ulkopuolelle Oikeus pysäyttää kaavoitus Täysi päätäntäoikeus		

Kuva 2/6. Mattssonin vaikuttamisportaikko (Mattsson 1985, s. 15)

Mattssonin vaikuttamisportaikkoa voidaan soveltaa myös maanomistajien aseman analysoimiseen tilusjärjestelyn eri vaiheissa. Huomio kiinnittyy tällöin kolmeen eri vaiheeseen toimitusmenettelyssä eli tilusjärjestelyn vireille tuloon, jakoehdotuksen hyväksymiseen ja lopputoimenpiteisiin (lähinnä tilikorvauksiin).

Viitanen (1996) näkee kaavoituksen eri toimijoiden vaikutusmahdollisuudet vallankäyttönä: kenellä on oikeus vaikuttaa päätöksiin ja kuinka suuri tämä vaikutusmahdollisuus on (Viitanen 1996, s. 8). Sama pätee mitä suuremmassa määrin myös tilusjärjestelyihin, sillä läheskään aina ei tärkeintä näytä olevan se, kuinka paljon yksittäinen maanomistaja itse hyötyy järjestelystä, vaan kuinka paljon se on suhteessa muiden saamiin hyötyihin.

2.3 Tilusjärjestelyihin liittyvä tutkimus

Isojakotoimitusta ja sen englantilaista vastinetta aitaamistoimitusta on tutkittu varsin paljon jo 1800-luvun lopulta lähtien. Viimeisten parin vuosikymmenen aikana vanhojen tutkimusten johtopäätöksiä on kritisoitu ja niitä on osittain kumottu tai saatettu uuteen valoon. Anglo-amerikkalainen tutkimus käsittelee aitaamistoimitusten syitä ja seurauksia. Tutkimusnäkökulma on usein taloudellinen ja kehitystä tarkastellaan esimerkiksi riskinhallinnan ja markkinoiden kehityksen kannalta.

Sekä ruotsalaisessa että anglo-amerikkalaisessa tilusjärjestelytutkimuksessa on yleisin käsittein pyritty erittelemään tekijöitä, jotka ovat osaltaan edistäneet tai hidastaneet tilusjärjestelyjen toteuttamista. Edistäviksi tekijöiksi on usein esitetty väestönkasvua, markkinoiden kasvua ja maataloustuotteiden hinnannousua sekä maatalousteknikan että viljelyjärjestelmien kehittymistä. Hinnat voivat vaihdella hyvinkin nopeasti, kun taas väestö ja tekniikka muuttuvat selvästi pidemmällä aikajänteellä. Edistäviin tekijöihin voidaan myös lukea laajenemisvaikutuksen positiiviset kokemukset ja informaatio aiemmin toteutetuista tilusjärjestelyistä, sillä ne murtavat vastarintaa ja vähentävät epäröintiä muutoksen suhteen. Tosin tämä voi toimia myös toisinpäin eli negatiiviset kokemukset voivat lisätä vastarintaa uusissa toimituksissa. Hidastaviksi tekijöiksi ovat

monissa tutkimuksissa osoittautuneet maataloustuotannon luontaiset erilaiset edellytykset, maanomistusolot ja maankäytön tehottomuus, joka johtui sarkajaosta tai vanhasta puutteellisesta jaosta. (Pettersson 1983, s. 138-139).

Westholmin (1992) mukaan tietyn alueen tilusjärjestys ja –sijoitus heijastavat alueen sosiaalisia rakenteita ja sen vuoksi tilusjärjestelyt vaikuttavat suoraan paikalliseen jokapäiväiseen elämään. Tilusjärjestely muuttaa sekä ihmisten välisiä keskinäisiä suhteita että ihmisen ja yhteiskunnan välisiä suhteita. Valtiovalta pyrkii vaikuttamaan sekä lainsäädännön että taloudellisten ohjauskeinojen avulla maankäyttöön, jolloin tilusjärjestelyt toteutetaan jännitekentässä, jossa vastakkain ovat paikalliset ja kansalliset intressit. (Westholm 1992, s. 23). Westholmin päätelmät koskevat ruotsalaista kiinteistöjärjestelyä, joissa etenkin pienosakkaiden asema on ollut epävarma, koska lainsäädäntö on mahdollistanut heidän omistuksensa lunastuksen järjestelyn yhteydessä.

Vanhemmassa ruotsalaisessa ja anglo-amerikkalaisessa tutkimuksessa asetettiin maatalouskeniikan ja viljelymenetelmien muutokselle suuri merkitys pohdittaessa isojakotoiminnan alkamista ja leviämistä. Tavallisesti nämä tekijät vielä yhdistettiin maataloustuotteiden kysynnän lisääntymiseen. Tilusjärjestelyn jälkeen oli mahdollista muuttaa viljelymenetelmiä ja lisätä tuotantoa. Uudemmassa tutkimuksessa näiden näkökohtien rinnalle on tuotu monipuolisempi kuva tilusjärjestelytoimintaan johtaneesta kehityksestä ja toiminnan seurauksista. Taloudellisten ja päätöksentekoon liittyvien tekijöiden merkitys on näissä tutkimuksissa korostunut ja kuva tilusjärjestelyistä on muuttunut monivivahteisemmaksi ja monimutkaisemmaksi.

Ruotsalainen tutkimus kohdistuu sekä isojaon että sitä seuranneiden enskifte ja laga skifte –toimitusten syiden ja seurausten selvittämiseen. Kotimainen tutkimus ei ole paneutunut tilusjärjestelyjen syihin yhtä perusteellisesti kuin ruotsalainen tutkimus, vaan pääpaino on saksalaisten esimerkkien mukaan ollut tilusrakenteen muutosten ja niistä aiheutuneiden hyötyjen analysoinnissa ja mittaamisessa matemaattisilla suureilla (mm. Piponius 1906, Kokkonen 1931, Wiiala 1948). Kotimaista tutkimusta tarkastellaan jäljempänä muita maita laajemmin isojaosta lähtien nykyisiin uusjakoihin.

2.3.1 Anglo-amerikkalainen tutkimus

Englannissa toteutettuja tilusjärjestelyjä koskevasta pitkäaikaisesta tutkimuksesta rajaan tarkastelun muutamaan viime vuosikymmeneen ja ajanjakson muutamien johtavien asiantuntijoiden tutkimustulosten esittelyyn. Tutkimukset ovat keskittyneet viljelyjärjestelmien kehitykseen, erityisesti sarkajaon syntyyn ja häviämiseen sekä aitaamistoimituksiin johtaneiden syiden selvittelyyn property rights –teorian näkökulmasta.

Dahlman (1980) on ottanut esille markkinoiden laajentumisen selityksenä englantilaisen tilusjärjestelytoiminnan pitkäaikaiselle kehitykselle. Yelling (1977) toi esille markkinoiden luonteen tutkiessaan sarkajakoa ja aitaamistoimitusten jälkeistä uutta viljelyjärjestelmää, jotka esiintyivät rinnakkain usean vuosisadan ajan. McCloskey (1975) on tutkinut syitä sekä aitaamistoimitusten toteuttamiseen että erilaisten viljelyjärjestelmien käyttöön riskinhallinnan kannalta. Cohen ja Weitzman (1975) tutkivat aitaamistoimituksia taloudellisesta näkökulmasta ja kytkivät ne muutoksiin kokonaistuotannossa ja voiton maksimointiin. Dodgshon (1980) kytki viljelyjärjestelmien kehityksen yhteen

maaseutuyhteiskunnan yleiseen kehitykseen ja näki monia erilaisia syy-yhteyksiä tässä kehityskulussa.

Cohenin ja Weitzmanin (1975) mukaan aiemmissa tutkimuksissa on yleensä todettu aitaamistoimitusten yhteys lampaanhoitoon, viljelysmaan muuttamiseen laitumeksi ja maaseudun alenevaan väestökehitykseen. Maaseudun väestökehitys on myös yhdistetty siihen, että lampaanhoito vaatii vähemmän työpanosta kuin viljan ja kasviksien tuotanto. Maanvuokrat näyttävät nousseen tiloilla, joilla hiljattain oli toteutettu aitaamistoimitus. Cohen ja Weitzman arvioivat maanvuokrien keskimäärin kaksinkertaistuneen aitaamistoimituksen jälkeen. Nousu oli voimakkainta niillä alueilla, joilla toimituksiin oli kuulunut paljon laidunmaata. Aitaamistoimitukset aiheuttivat aina muutoksen kokonaistuotantoon ja ne olivat jatkuva prosessi, jota vei eteenpäin viljelijöiden halu maksimoida kaupallisen maatalouden voitot. Cohen ja Weitzman katsovat harhaanjohtaviksi selitykset, joiden mukaan aitaamistoimitukset olivat sarja erillisiä tapahtumia, joiden toteutumiseen vaikuttivat mekaanisesti erilaiset ulkoiset voimat. Yleisin esimerkki tällaisista historiallisista väitteistä oli villan kysynnän nousu, jota pidettiin syynä vuosien 1450 ja 1550 välisenä aikana toteutuneille toimituksille. Taipumus painottaa vain kysyntää on heidän mielestään luonut virheellisen kuvan aitaamistoimitusten ja villakaupan yhteydestä. Aitaamistoimituksen pelkistetyt taloudelliset vaikutukset johtivat aina siihen, että maaseutuväestö väheni, toimituksen kohteena olleiden tilojen vuokra-arvo kohosi ja toimitusalueella siirryttiin vähemmän työvaltaiseen tuotantoprosessiin. (Cohen ja Weitzman 1975, s. 171-176).

Yelling (1977) toi esille huomionarvoisena seikkana markkinoiden luonteen merkittävän muutoksen sen pitkän ajanjakson aikana, jolloin aitaamistoimituksia toteutettiin. Hän pyrki löytämään syitä aitaamistoimitusten levinneisyyteen tutkimalla yksityiskohtaisesti sekä sarkajakoista viljelyjärjestelmää että aitaamistoimituksen jälkeen vallinnutta uutta järjestelmää. Yelling vertaili niiden välisiä yhteyksiä, sillä molemmat viljelyjärjestelmät esiintyivät rinnakkain usean vuosisadan ajan. Myös aitaamistoimitusten vaikutukset maanomistuksen rakenteeseen ja tilakoon kasvuun sekä toimituskustannusten suuruus ja niiden jakautuminen asianosaisten kesken saivat osakseen huomiota. Yellingin mukaan sarkajaon puitteissa voitiin lisätä tuotantoa ilman muutoksia tuotantomenetelmissä, mm. parantamalla maan muokkaamista ja korkeampilaatuisen siemenviljan käytöllä. Myös suhteellisen voimakkaisiin markkinavaikutuksiin oli mahdollista vastata tällaisilla muutoksilla. Järjestelmä oli myös riittävän joustava ja uusia lajikkeita voitiin ottaa käyttöön. Maatalouden tekninen kehitys alkoi kauan ennen tilusjärjestelytoimintaa ja se oli edennyt jo varsin pitkälle siinä vaiheessa, kun jakotoimituksia toteutettiin. (Yelling 1977, s. 172).

McCloskey on tutkinut sarkajaon pysyvyyttä ja aitaamistoimitusten toteuttamista taloudellisista lähtökohdista. Erityisesti riskienhallintaan ja kannattavuuteen liittyvät näkökohdat ovat keskeisessä asemassa hänen tutkimuksissaan. Sarkajaon alkuperää pohtivissa keskusteluissa ovat esillä useimmiten olleet ajatukset, että järjestelmän avulla maanomistaja sai osuutensa niin hyvästä kuin huonostakin maasta ja se oli näin ollen oikeudenmukainen ja tasapuolinen järjestelmä yhteisomistukseen perustuvassa maan hallintatilanteessa. McCloskeyn mukaan sisäisen oikeudenmukaisuuden ja tasapuolisuuden liiallinen painottaminen sarkajaon syynä on vääristänyt kuvaa 1700-luvun aitaamistoimituksista. Hänen mukaansa viljelijät tasasivat viljelyyn liittyviä riskejä sarkajaon avulla, mikä osaltaan vaikutti sen pitkään pysyvyyteen. Taloudelliset seikat olivat oikeudenmukaisuutta ja tasapuolisuutta keskeisempiä tekijöitä ja aitaamistoimituksen

toimeenpanon edellytyksenä oli, että odotettavissa olevat hyödyt olivat kustannuksia suuremmat. Näin ollen korkotason vaihtelut heijastuivat toteuttamiseen ja maan arvon kohoaminen aitaamistoimituksen seurauksena näkyi maan vuokratason kohoamisena. (McCloskey 1975 b, s. 138-155).

McCloskeyn mukaan maataloustuotteiden hintojen muutokset ja tuotannon lisäämismahdollisuudet olivat tärkeitä osatekijöitä aitaamistoimitusten kysynnässä. Korkotasolla oli huomattava merkitys aitaamistoimitusten kokonaiskustannuksiin ja sen kautta toimitusten kannattavuuteen. Tilusjärjestelystä johtuva tuottavuuden kasvu oli kuitenkin niin suuri, että viljan reaalihintojen vaihtelun vaikutus tuottoon oli suhteellisen vähäinen. (McCloskey 1975 b, s. 152-154)

Maataloustuotteiden hinnat ovat vaihdelleet säännöllisesti ja hinnanmuutokset on yhdistetty tilusjärjestelytoimintaan, kun kyseessä ovat olleet muutokset noin 10-15 vuoden ajanjaksolla. Hinnannousut on yhdistetty tilusjärjestelytoimintaan kahden yhdistävän tekijän kautta. Ensinnäkin on painotettu hintojen vaikutusta likviditeettiin. Tilusjärjestelyihin liittyi aina kustannuksia ja maanomistajilla oli aika ajoin vaikeuksia rahoittaa omaa osuuttaan investoinnista ja tällöin maataloustuotteiden hinnat vaikuttivat näihin mahdollisuuksiin. Toinen vaikuttava tekijä oli korkotaso. Sen ollessa korkea tilusjärjestelystä saattoi tulla hyvin kallis investointi ja kustannussyyt saattoivat muodostua esteeksi tilusjärjestelyyn osallistumiseen monille isoillekin maanomistajille. (Pettersson 1983, s. 144-145).

McCloskeyn mukaan aitaamistoimitusten toteuttamisen ajankohta ja laajuus eri alueilla Englannissa tukee myös selitystä riskien hajauttamisesta. Esimerkiksi Midlandin alueen savimaat olivat herkempiä sääolosuhteille kuin Itä-Englannin helposti kuivuvat hiekkamaat, ja niinpä ei olekaan yllättävää, että aitaamistoimitukset etenivät hitaammin Midlandin alueella. Riskien hajauttamisteoria antaa tuon aikakauden maanviljelijöistä kuvan taloudellisesti varsin valveutuneina ja laskelmoivina toimijoina, jotka kehittivät viljelyjärjestelmiään mahdollisimman edullisiksi tuon ajan niukoissa olosuhteissa. (McCloskey 1975, s. 113-119).

Dodgshonin mukaan viljelyjärjestelmät eivät olleet tietoisen suunnittelun tulosta. Hän hylkäsi McCloskeyn ajatuksen maanviljelijäyhteisöstä, jossa yhdessä suunnitellaan viljelyjärjestelmä, joka suoraan vastaa osakkaiden odotuksia tilussijoituksesta ja viljelyjärjestelyistä. Sen sijaan hän tarkasteli viljelyjärjestelmiä monen eri tekijän sekoituksena, joista kaikki eivät suoraan tai yksinomaan liity tilusten sijaintiin. Jotkut ovat ulkoisia tekijöitä, jotka liittyvät viljelijöiden päätöksenteko-oikeuksiin ja vaikuttavat heidän käyttäytymiseensä tavalla tai toisella. Dodgshon näki tilusten sijoituksen pienenä ongelmana selvitettäessä viljelyjärjestelmien alkuperää ja hän katsoikin, että ratkaisua tulisi etsiä maaseutuyhdyskuntien laajemmasta historiallisesta taustasta. Lisäksi hän esitti, että tekijät, jotka ovat muokanneet viljelyjärjestelmien rakennetta, olivat samanlaisia kaikkialla Englannissa, niin alankoseuduilla kuin ylämaalla. Alueelliset erot aiheutuivat tavasta, jolla ne sekoittuivat keskenään tai painottuivat eri alueilla. Hän kyseenalaistaa väitteen alueellisista tyypeistä, jotka erosivat olennaisesti toisistaan, ja katsoi, että viljelyjärjestelmät rakentuivat koko maassa vastauksena samoihin perusongelmiin. (Dodgshon 1980, s. 22-25).

Dahlman tuo esille maataloustuotteiden markkinoiden laajentumisen selityksenä englantilaisen tilusjärjestelytoiminnan pitkäaikaiselle kehitykselle. Hän ei näe ristiriitaa

sarkajakoisen kylän ja tilusjärjestellyn kylän välillä markkinatuotannon kannalta tarkasteltuna. Organisaatiomuotojen erona on, että sarkajaossa integroitiin eläinkunta- ja kasvikuntatuotanto yhteen ja samaan tuotantojärjestelmään, kun taasen tilusjärjestely johti järjestelmään, jossa viljelijät erikoistuivat jompaankumpaan tuoteryhmään. Jokainen seutu tai kylä saattoi lisätä tulojaan erikoistumalla siihen tuotteeseen, jossa sillä oli suhteellista etua muihin nähden. Markkinoiden laajentuminen johtaa Dahlmanin mukaan tällaiseen erikoistumiseen jokaisessa kylässä. Jos viljamarkkinat esimerkiksi laajenevat voimakkaasti niin, että jossain kylässä pidetään karjaa vain omaa kulutusta varten, muuttuvat viljelijöiden tuotannon edellytykset. Enää ei ole tarpeen käyttää samaa aluetta vuorotellen eläinkunnan ja kasvikunnan tuotteiden tuotantoon. Muuttuneessa tilanteessa tuotanto omaa tarvetta varten alistetaan markkinatuotannolle, jonka paras mahdollinen taloudellinen tulos nousee ensisijaiseksi. Viljanviljelyyn erikoistuneet viljelijät eivät enää ole halukkaita vastaamaan kustannuksista, joita tilushajaannus aiheuttaa, huolimatta suurtuotannon eduista karjankasvatuksessa, koska eläintuotanto saa toissijaisen merkityksen. Tällaisissa tilanteissa hajallaan olevien tilusten yhdistäminen on odotettavissa olevaa kehitystä. Myös yhteislaitumet käyvät tarpeettomiksi ja ne voidaan jakaa ja yhdistää ennestään viljeltyihin peltoihin. Dahlmanin mukaan hänen analyysinsä selittää tosin vain pääpiirteet tilusjärjestelyjen pitkäaikaisessa kehityksessä. (Dahlman 1980, s. 154-156, ks. myös Pettersson 1983, s. 143-144).

2.3.2 Ruotsalainen tutkimus

Tilusjärjestelyjen asemaa ja merkitystä maatalouden kehityksessä on tutkittu Ruotsissa koko viime vuosisadan ajan. Uudempi tutkimus on kyseenalaistanut perinteistä kuvaa varsinkin varhaisista tilusjärjestelyistä ylhäältä päin määrättyinä toimenpiteinä, jotka suosivat suurtilallisia. Kuva tilusjärjestelyjen syistä ja merkityksestä on näiden tutkimusten ansiosta laajentunut ja monipuolistunut. Rajaan ruotsalaista tutkimusta käsittelevän osan pääosin tämän uudemman tutkimuksen tarkasteluun.

Helmfrid (1961) on tutkinut isojaon sekä enskifte- ja laga skifte –jakojen leviämistä ja laajuutta Ruotsissa sekä näiden toimitusten yleisiä piirteitä ja toimintaperiaatteita. Hänen laatimansa kartat havainnollistavat hyvin jakotoimitusten toimeenpanoa ja alueellista levinneisyyttä. (ks. kohdat 3.1 ja 3.2)

Karlsson (1976) on Ruotsin oloissa tutkinut tilusjärjestelyjen määrän ja vaihtelun riippuvuutta viljan hintakehityksestä. Hän totesi tuotantomahdollisuuksien lisäämisen olleen yksi syy tilusjärjestelyjen toteuttamiseen. Ajanjaksona, jolloin maataloustuotteiden hinta nousi, tilusjärjestelyt olivat houkuttelevia maanomistajien kannalta, koska niiden tuloksena tuotanto saattoi kasvaa. Erityisesti näin oli alueilla, jotka sijaintinsa ja viljelyedellytystensä perusteella sopivat viljanviljelyyn ja sen markkinointiin. Karlsson havaitsi, että tilusjärjestelyjen toteuttaminen ja viljanhintojen muutos osoittivat selvää riippuvuutta 1776 – 1820 välisenä aikana. Jönköpingin läänissä alkoi isojakojen lukumäärä kasvaa 1780-luvun loppupuolella, aikana jolloin viljanhinta nousi voimakkaasti. Myös muissa Etelä-Ruotsin lääneissä – Kronobergin, Blekingen ja molemmissa Skoonen lääneissä – voidaan havaita sama kuvio. (Karlsson 1976, s. 496).

Tilusjärjestelyt ja viljanhinnan vaihtelut korreloivat keskenään ja Karlsson katsoo taloudellisten tekijöiden vaikuttaneen pääasiassa viljanhinnan kautta halukkuuteen toteut-

taa tilusjärjestelyjä. Näkemys poikkeaa jonkin verran esimerkiksi McCloskeyn (1975) näkemyksestä, jonka mukaan hinta oli vain yksi osatekijä monen muun rinnalla.

Olai (1983) on tutkinut isojaon syitä ja sen merkitystä maatalouden kehityksessä. Uudistuksen lähtökohtia selvittäessään hän on lähtenyt väestökasvun ja maatalouden markkinatuotannon tarpeen luomasta tilanteesta. Isojako on hänen mukaansa merkinnyt käännekohtaa maatalouden kehityksessä, koska se mursi 500-vuotisen maanjaon perinteen ja koska sitä joudutettiin myös puhtaasti poliittisin perustein. Hän on myös tutkimustuloksillaan kumonnut aiemman kuvan siitä, että uudistus olisi ollut pelkästään erillinen poliittinen toimenpide, maatalouden pakkotoimi, jota arvostivat vain muutamat uudistusmieliset säätyläiset ja jota talonpojat yleisesti vihasivat. Olai on todennut, että isojaon hakijoista monet olivat talonpoikia ja näiden osalta ei kyseessä voinut olla pakkotoimi, kuin korkeintaan niiden osalta, jotka passiivisesti joutuivat mukaan isojakoon. (Olai 1983, s. 225).

Olain tutkimusalueena oli vain yhden pitäjän alue, jolloin rajatun alueen etuna oli, että tutkimuksesta oli mahdollista tehdä syväluotaava. Vertailemalla tilannetta ennen ja jälkeen isojaon sekä yhdistelemällä eri tekijöitä pidemmän ajanjakson kuluessa oli mahdollista saada esille yleistä laatua olevia mekanismeja, jotka olivat aiheuttaneet muutokset. Näin isojakotoimitukset on voitu asettaa oikealle paikalleen maatalouden kehityksessä. Olai toteaa, että yhtymäkohta Boserupin teoriaan (ks. kohta 2.1.2) väestökehityksen toimimisesta maatalouden kehityksen käyttövoimana on oikea. Se antaa selityksen isojaon toteuttamisen ajankohdalle, sillä väestömäärä kasvoi voimakkaasti 1700-luvulla. Maatalouden muutokset tapahtuvat tietyllä hitaudella ja uudistuksia toteutetaan mahdollisimman pitkälle olemassa olevan järjestelmän sisällä. Tämän vuoksi isojaon toteuttaminen kesti pitkän ajan ja kehityskulku oli erilainen eri alueilla. Näin isojakouudistuksen leima irrallisena poliittisena päätöksenä muuttuu maatalousuudistuksen toteuttamisen hallinnolliseksi apuvälineeksi.

Maatalouden kehitys riippuu ensi sijassa siitä, miten riittävä tuotanto on. Kun tuotanto ei riitä elättämään kasvavaa väestömäärää tai jatkuvat katovuodet pienentävät satoa, täytyy tuotantoa lisätä. Yksinkertaisimmillaan se tarkoittaa peltoalan lisäämistä uudisraivauksella, mikäli viljelyskelpoista maata on käytettävissä olemassa olevan viljely- ja maanjakojärjestelmän puitteissa. Olai totesi tutkimuksessaan, että viljelysmaan pintaala lisääntyi voimakkaasti jo 1600- ja 1700-luvuilla eli ennen isojakotoimintaa. Vanhojen karttojen avulla hän osoitti, että uudisraivaus oli tullut käännekohtaan juuri ennen isojakoaikaa. Käytännöllisesti katsoen kaikki viljelyskelpoinen maa oli otettu käyttöön vallitsevan viljelyjärjestelmän puitteissa. Tämä tarkoitti sitä, että kylän kummatkin vainiot olivat kokonaan peltoa ja niihin aikaisemmin sisältynyt niittymaa oli hävinnyt. Tuotannon lisäämismahdollisuudet uudisraivauksen avulla oli käytetty loppuun ja muita keinoja täytyi etsiä. Isojako tarjosi mahdollisuuden nostaa tuotannon tehokkuutta. (Olai 1983, s. 226-230).

1700-luvun alkupuolella valtiovalta pyrki lisäämään viljantuotantoa ja se heijastui selvänä kiihokkeena muutosten toteuttamisessa maataloudessa. Isojako oli yksi muutoskeino ja siihen sopeuduttiin, kun tarve sitä vaati. Isojakomenettely nousi esiin tuottavuutta kohottavana toimenpiteenä, kun tavanomaiset kehittämiskeinot oli käytetty. Uudistus ei Olain mukaan ollut itsetarkoitus ja se, että sen toteuttaminen osui yleisesti ottaen samaan aikaan, kun muualla Länsi-Euroopassa toteutettiin samanlaisia uudistuksia, voidaan vain selittää siten, että kehitys muuallakin oli samassa vaiheessa kuin Ruotsis-

sa. Oli aika antaa maataloudelle järkiperäisemmät mahdollisuudet välttämättömään markkinatuotantoon, koska väestön määrä kasvoi yhä suuremmaksi ja niiden osuus, jotka eivät elättäneet itseään omalla maataloustuotannollaan, kasvoi. (Olai 1983, s. 232-233).

Bäck (1984) on tutkinut talonpoikien vaikutusmahdollisuuksia yhteiskunnallisissa asioissa Itä-Göötanmaalla 1700-luvulla ja yhtenä tutkituista osa-alueista oli isojakotoiminta. Tutkimuksen mukaan isojakotoiminta levisi hyvin nopeasti Itä-Göötanmaalla ja 15 vuodessa toteutettiin noin 500 toimitusta, jotka koskivat noin 27 % läänin kokonaismanttaalista. Jakotoiminnan nopea toteuttaminen viittaa Bäckin mukaan siihen, että isojakoon tunnettiin alueella kiinnostusta. Ainakin osan talonpoikaisväestöstä on täytynyt kannattaa toimintaa, sillä keskushallinnon pakkotoimena se ei todennäköisesti olisi voinut levitä niin nopeasti. Isojakoasetusten säätämisen yhteydessä talonpoikaissääty toimi Bäckin mukaan hyvinkin johdonmukaisesti. Säädyn enemmistö ei missään vaiheessa vastustanut uudistusta sellaisenaan. Sitä vastoin talonpoikaissääty vastusti sitä, että isojako voitiin toteuttaa, jos yksikin sitä halusi, ja vaatimusta yhdistää omistukset yhteen palstaan. Jokaisen osakkaan oikeus saada yksin isojako vireille oli talonpoikaisyhteisössä totuttujen tapojen ja perinteiden vastaista. Enemmistöpäätökset eivät olleet vielä saaneet kaikkien hyväksyntää ja esimerkiksi pitäjänkokouksissa vaadittiin vielä tuolloin yksimielisyyttä. Talonpoikien reaktiot isojakoja vastaan olivat hyvin maltillisia. Vain noin 15 %:ssa toimituksista valitettiin. Ennen vuotta 1762 tavanomaisin valitusperuste oli itse jaon toteuttaminen, kun taas sen jälkeen valitukset kohdistuivat eniten maanmittarien toimintaan. Talonpoikien valitukset menestyivät hyvin maaherran ja käräjäoikeuden käsittelyssä, sillä valittajat saivat yli kolmessa neljänneksessä tapauksista aikaiseksi muutoksen, joko niin, että valitus kokonaisuudessaan tai osa siitä hyväksyttiin. Yleensä talonpojat käyttivät hyväkseen lainsäädännön suomia valitusmahdollisuuksia ja vain muutamissa harvoissa tapauksissa he ottivat lain omiin käsiinsä. (Bäck 1984, s. 208-271).

Pettersson (1983) on väitöskirjassaan tutkinut laga skifte –toimitusten toteutumista Hallandin läänissä vuosina 1827-1876. Tutkimuksessa on selvitetty toimitusten vireille tuloon ja levinneisyyteen sekä selvitetty toimitusten käsittelyyn liittyviä yksityiskohtia. Tutkimuksessa pohditaan myös syitä siihen, miksi osa toimituksista jätettiin sikseen. Pettersson on kytkenyt tutkimuksensa hallintaoikeuksissa tapahtuvista muutoksista viite-kehykseen, joka nojaa property rights –teoriaan.

Westholm (1992) on tutkinut nykyaikaisen tilusjärjestelyn toteuttamista Taalainmaan ns. isojakoseudulla, jolla tilushajaannus vielä nykyään on pahimpia koko Euroopan mittakaavassa. Keskeisenä kysymyksenä tutkimuksessa oli, mitkä tekijät ja prosessit ovat mahdollistaneet alueen tavanomaisesta poikkeavien maanomistusolojen säilymisen aina nykypäiviin saakka. Tämänhetkinen kiinteistöjaotus on syntynyt suurimmaksi osaksi 1900-luvun aikana ja tilusten pirstoutuminen on jatkunut, vaikka maa- ja metsätalous samaan aikaan on käynyt läpi keskittymisen ja erikoistumisen nopean muutosprosessin. Tutkimuksen lähtökohtana oli, että taloudellisten tekijöiden lisäksi myös ei-materiaalisilla tekijöillä kuten symbolisella vallalla, arvostuksilla ja kulttuuritekijöillä on merkitystä ja että ne vaikuttavat toisiinsa. Ulkoiset voimat, kuten valtiovallan toiminta, vaikuttavat myös paikallistason kehitykseen. Westholm painottaa, että valtio ei ole vain yksi toimijoista, vaan sen rooli on monitahoisempi, ja sen roolin ymmärtämiseksi on tärkeää tarkastella toimintaa eri maantieteellisillä tasoilla ja eri sektorien näkökulmasta. (Westholm 1992, s. 22, 46).

Westholm ei tutkimuksessaan löydä yksittäistä syytä tilushajaannuksen kehitykselle eikä jatkumiselle. Tilushajaannus ei johdu pelkästään maataloustekniikan ja -järjestelmien kehityksestä, vaan se on nähtävä sopeutumisena moniin vaikutuksiin ja olosuhteisiin laajemmassa yhteiskunnallisessa kontekstissa. Maanomistuksen suhteella sosiaaliseen organisaatioon on suuri merkitys ja niiden keskinäinen vaikutus on ilmeinen. Muutokset maanjako-oloissa aiheuttavat suuria rasituksia sosiaaliselle järjestelmälle ja niiden toteutuminen edellyttää tietynlaisen ”todellisen tarpeen” ilmenemistä. Pitkään jatkuneen maanjakojärjestelmän on Westholmin mukaan täytynyt olla tehokas vallinneissa oloissa. (Westholm 1992, s. 80).

Viime vuosikymmeninä toteutettuja tilusjärjestelyjä on tutkittu muutamissa Tukholman Teknillisessä korkeakoulussa (KTH) tehdyissä diplomitöissä, joissa on käsitelty mm. asianosaisten saamaa informaatiota tilusjärjestelyistä ja sen vaikutusta heidän suhtautumiseensa tilusjärjestelyyn ja toimitusmenettelyyn sekä tilusjärjestelyjen vaikutuksia järjestelyalueen kehitykseen lyhyellä ja pidemmällä aikavälillä.

Kånåhols-Pettersson ja Pettersson (1982) tutkivat Bonäs-Vårmhusin tilusjärjestelyaluetta ja totesivat, että enemmistö (77 %) maanomistajista piti viranomaisten antamaa informaatiota tilusjärjestelystä hyvänä. Noin 15 % vastanneista ilmoitti, että heidän suhtautumisensa oli muuttunut positiiviseksi asian käsittelyn aikana. Muutoksen mielipiteissä oli aiheuttanut tilushajaannuksen epäedullisuuden ymmärtäminen, tilusjärjestelyn hyötyjen selkiintyminen ja pinta-alavaatimukseen ja yhteisomistukseen liittyvien rajoitusten lieventäminen. (Blomqvist 1994 b, s. 94, ensisijainen viite Kånåhols-Pettersson ja Pettersson 1982).

Wahl on tutkinut tilusjärjestelyn vaikutuksia Säljestassa 1960-luvun lopulla toteutetussa toimituksessa 15 vuotta sen lopettamisen jälkeen ja verrannut tuloksia 10 vuotta aikaisemmin tehtyyn seurantaan. Heti toimituksen päättymisen jälkeen maatilayritysten investoinnit kasvoivat huomattavasti, jota pidettiin positiivisena ja osoituksena taloudellisesta elinvoimasta. Maatalouden osalta hyödyt ilmenivät tuolloin pääasiassa tilusten kasvaneena keskikokona ja erikoistumisessa maidontuotantoon. Metsätalouden osalta hyödyt tulivat suuremmista palstoista, jotka oli sopeutettu uudenaikaiseen metsänhoitotekniikkaan. Tutkimuksessa kävi ilmi, että investointien taso oli säilynyt korkeana ja varsinkin päätoimiset maanviljelijät pitivät järjestelyä ehdottomana edellytyksenä nykyiselle toiminnalleen. Osa-aikaiset viljelijät eivät nähneet samanlaisia hyötyjä omalta osaltaan. Vaikka asianosaisten mielipiteet toimituksesta vaihtelivatkin paljon, olivat positiiviset arviot kuitenkin enemmistönä. (Wahl 1986, s. 28-30).

Eklund, Karlsson ja Pehrson (1997) tutkivat Taalainmaalla 1980- ja 1990-luvun vaihteessa toteutettujen kolmen kiinteistöjärjestelytoimituksen tuloksia maanomistajien kannalta katsoen. Kiinteistöjärjestelyjen päätavoite, maa- ja metsätalouden kannattavuuden parantaminen, toteutui parhaiten suurten maanomistajien mielestä. Pienemmät maanomistajat, jotka eivät saa pääasiallista toimeentuloaan maa- ja metsätaloudesta, arvostivat yleensä muita seikkoja, kuten perinteitä ja virkistystä, enemmän kuin kohonnutta tuottoa. Lopputuloksen kannalta on tärkeää, että myös pienten tilojen omistajat tuntevat voivansa osallistua ja vaikuttaa järjestelyn toteuttamiseen. Maanomistajien asenne järjestelyn toteuttamiseen ja tuloksiin näyttää muuttuneen positiivisemmaksi, kun toteutuksesta on kulunut joitain vuosia ja lopputulokseen on ollut aikaa tottua.

2.3.3 Suomalainen tutkimus

Kotimainen maanjakojen tutkimustoiminta on keskittynyt pääasiassa jakotoimitusten tulosten analysointiin tilusten keskikoon ja keskietäisyyden muutosten perusteella. Tutkimustapa ja ongelmanasettelu nojaa paljolti saksalaiseen tutkimusperinteeseen. Tilusjärjestelyjen tarpeessa ja toimitusten sisällössä 1970-luvulta lähtien tapahtuneet muutokset ovat heijastuneet viime aikoina varsinkin Teknillisessä korkeakoulussa tehtyihin diplomitöihin, joissa erityisesti 1990-luvun puolivälissä painottuivat selvästi uusjakotarpeen selvittämiseen ja kustannus-hyöty –analyysin kehittämiseen liittyvät aiheet. Seuraavassa käsittelen 1900-luvun tutkimustoiminnan keskeisiä osia.

Piponiuksen (1906) mukaan viljelykustannukset riippuvat ensisijaisesti siitä, miten tilukset sijaitsevat talouskeskukseen nähden ja kannattavuuden saavuttamiseksi on valittava tilussuhteisiin sopiva viljelysjärjestelmä. Viljelyksien arvo riippuu lähinnä niiden keskietäisyydestä talouskeskukseen. 1900-luvun alkupuolen olosuhteissa pellon arvo laski noin 20 % ja suoviljelyksen noin 10 % jokaista kilometriä kohti etäisyyden kasvaessa. Myös palstojen muoto, lukumäärä ja suuruus vaikuttivat maatilan arvoon, sillä pitkänomaiset ja vuosilohkoa pienemmät palstat lisäsivät sekä aitaus- että viljelykustannuksia. Tilusjärjestelyn hyötyä arvioitaessa oli ennen kaikkea otettava huomioon tilusten keskietäisyydessä tapahtunut muutos. Piponius laati keskietäisyyden muutoksiin perustuvan laskentamallin, jonka avulla voitiin määrittää tilusjärjestelystä saatavan hyödyn suuruus.

Kuusi (1914) tutki isojaon alkuvaiheita Pohjanmaalla. Tutkimuksesta ilmenivät selvästi isojaon toteuttamisen alkuvaikeudet, mutta myös se miten nopeasti maanomistajien suhtautuminen muuttui. Hyvin suuri osa valituksista, joita alkuvaiheessa tehtiin isojakoa vastaan tarkastustilaisuuksissa, johtui siitä, että isojakomenetelmää ei tunnettu. Maanomistajien vaikutusmahdollisuudet olivat varsin hyvät, mistä ovat osoituksena lukuisat muutokset, joita toimituksiin tehtiin tarkastusten yhteydessä, ja muutamissa tapauksissa jopa koko toimitus kumottiin valitusten perusteella. Mielialat ja suhtautuminen isojakoon muuttuivat jo 1760-luvulla kokemusten karttuessa ja vuoden 1765-66 valtiopäiväkertomuksessa Pohjanmaan deputaatio lausui, että ”asukkaat isojakoon pannuissa pitäjissä olivat ihastuneita oloonsa ja että he olivat huomanneet toimineensa omia etujaan vastaan”. (Kuusi 1914, s. 150-152).

Sarvi (1915) on tutkinut Laihialla ja Jurvassa vuosina 1890-1909 toteutettua isojaonjärjestelyä ja sen tuloksia. Tuloksista hän nostaa erityisesti esille tilojen palstaluvun pienentymisen ja tilusten keskietäisyyden lyhenemisen talouskeskukseen nähden. Palstojen lukumäärä oli vähentynyt lähes 90 % ja palstojen keskikoko kasvanut noin 5 – 8 kertaa entistä suuremmaksi. Sarvi on myös kiinnittänyt huomiota palstojen muotoon arvioidessaan järjestelystä aiheutunutta hyötyä. Toimitukseen käytetystä ajasta noin 12 vuotta oli maanmittarien työskentelyyn kulunutta aikaa ja 7 vuotta kului tuomioistuinkäsittelyihin. Sarvi arvioi, että järjestelyalueen tilojen arvo nousi noin 36 %:lla toimituksen johdosta ja arvonnousu oli noin kolminkertainen kustannuksiin nähden. (Sarvi 1915, s. 135-160).

Kokkonen (1931, 1940) tutki 1930-luvulla tilusten muodon ja etäisyyden vaikutuksia maatilatalouteen. Laskelmiensa perusteella hän tuli siihen tulokseen, että kannattavan

peltoviljelyn rajaetäisyytenä oli keskimäärin 2 kilometrin etäisyys talouskeskuksesta, tosin etäisyyteen vaikutti tien laatu ja kunto sekä viljelyn voimaperäisyys. Hyvien tieolojen vallitessa saatettiin tilalla viljellä tyydyttävästi jopa 10 kilometrin päässä talouskeskuksesta. Kokkonen käsitteli tutkimuksissaan myös tilusten muotoa. Voidakseen osoittaa määrätyn tilan, palstan tai kuvion muodon edullisuutta hän kehitti ns. muotoluvun, joka saadaan jakamalla tutkittavan alueen muodostaman monikulmion piirin pituus vastaavan suuruisen neliön piirin pituudella. Tällöin neliön muotoisen kuvion muotoluku on 1, jonka hän katsoi edullisimmaksi.

Wiiala (1948) tutki väitöskirjassaan uusjaon vaikutusta jakokunnan maatalouteen Pyhtään Siltakylässä selvittämällä kokemusperäisesti maataloudelliset muutokset. Uusjaon yksityistaloudellista hyötyä hän arvioi tilusaseman ja –muodon edullisuuden perusteella kahtena ajanjaksona, joista toinen sijoittuu aikaan ennen uusjakoa ja toinen sen jälkeiseen aikaan. Wiiala esitti tutkimustulostensa perusteella taulukon, josta voidaan suoraan lukea uusjaon prosentuaalinen vaikutus kokonaistuottoon, työkustannukseen, liikekustannukseen ja puhtaaseen tuottoon. Taulukon käyttö edellyttää, että tunnetaan keskietäisyys ennen jakoa ja sen jälkeen. Myöhemmässä laajassa kirjallisessa tuotannossaan Wiiala on tutkinut mm. maatilan muodostamiseen liittyviä eri tekijöitä.

Jutikkala (1983) on tutkimuksissaan sarkajaon synnystä päätynyt lopputulokseen, jonka mukaan jakolohkojen ja eri talojen sarkojen suunnaton lukumäärä johtui tuonaikaisesta mittaustekniikasta eikä suinkaan maanlaadusta, kuten vanhemmassa historiallisessa kirjallisuudessa on väitetty. Hän piti mahdottomana, että talonpoikaiset mittaajat olisivat pystyneet erottamaan kylän pelloilla kymmeniä eriarvoisia maanlaatuja. Niistä sarkajakokartoista, joissa oli tietoja maan viljavuudesta, voi havaita, että yhdessä ainoassa sarassa oli monenlaatuista maata, mikä oli luonnollista, koska sarka saattoi esimerkiksi alkaa harjanteelta ja päättyä notkelmaan. Kun tilukset jaettiin lukuisiin pienempiin sarkoihin, hajautuivat maanlaatuun liittyvät riskit tasaisesti osakkaiden kesken. Lohkon jako ei juuri koskaan mennyt tasan ja reunaan jäävää ”jakoperää” saatettiin käyttää tasoittamaan esimerkiksi sarkojen erilaisesta pituudesta johtuvia eroja. (Jutikkala 1983, s. 11)

Jutikkalan näkemys sarkajaon synnystä tukee Dodgshonin (1980) näkemystä, jonka mukaan sarkajako ei ollut tietoisen suunnittelun tulosta. Järjestelmään sisältynyt riskien hajautus ja sisäinen tasapuolisuus on mitä ilmeisimmin edesauttanut järjestelmän säilymistä ja vasta markkinoihin suuntautuneen maatalouden synty johti järjestelmän häviämiseen.

Heiskanen ja Tapanainen (1970) ovat 1970-luvun alussa tutkineet uusjakotoimitusten rationalisointitarvetta. Tilusjärjestelyjen pitkä käsittelyaika koettiin ongelmaksi jo isojaon täydennysten ja järjestelyjen aikaan 1800-luvun loppupuolella ja se on ollut ajankohtainen myös uusjakojen toteuttamisaikana. Kysymys nousi uudestaan ajankohtaiseksi 1950-luvun loppupuolella. Heiskanen ja Tapanainen päätyivät tutkimuksessaan siihen, että uusjakojen kestoaikaa voidaan lyhentää vähentämällä työmäärää, lisäämällä resursseja ja vähentämällä keskeytyksiä. Työmäärää voidaan vähentää sekä lainsäädännöllisin että teknisin keinoin.

Tenkanen on 1970-luvun lopulla laatinut viimeisimmän laajemman tutkimuksen tilussijoituksen laadusta maassamme. Tutkimuksen mukaan tilusrakenne oli huonoin Vaasan ja Kymen läänien alueella. Tämän lisäksi Tenkanen on tutkinut tilusjärjestelytarvetta ja kiinteistösuunnittelua maanmittaustoimituksissa. (Tenkanen 1979 ja 1986).

Vitikainen (1991) on 1990-luvun alussa kehittänyt olosuhteisiimme sopivan moniulotteisen edullisuusvertailumenetelmän sovellutuksen uusjakojen hyötyjen arvioimiseksi. Menetelmän avulla pyritään lisäämään uusjaon edullisuusselvityksen suunnitelmallisuutta, systemaattisuutta, objektiivisuutta ja luotettavuutta sekä tuottamaan päätöksentekijöille nykyistä enemmän tietoa uusjaon toimenpiteiden vaikutuksista ja kyvystä parantaa maaseutualueiden elinolosuhteita. Edullisuusvertailulla tarkoitetaan investointihankkeiden, ohjelmien ja yleensä toimintavaihtoehtojen systemaattista edullisuustarkastelua. Edullisuusvertailussa niiden erilaiset ja mahdollisesti eri osapuolille aiheutuvat seuraukset pyritään selvittämään ja saattamaan keskenään vertailukelpoisiksi päätösvaihtoehtojen keskinäisen hyvyyden tai edullisuuden arviointia varten. Vitikainen (2003) on väitöskirjassaan selvittänyt uusjakotoimitusten kestoaikoihin ja kustannuksiin liittyviä avaintekijöitä. Tutkimuksen mukaan prosessin läpimenoaikaa voidaan todennäköisesti lyhentää merkittävästi nykyisestä ja samalla saavuttaa myös selviä säästöjä toimituskustannuksissa ilman, että hankkeiden lopputulokset muuttuisivat sanottavasti.

Ahllund (1995) on tutkinut tilusjärjestelyn käyttömahdollisuuksia kunnan maapolitiikan toteuttamisessa yleiskaava-alueella. Tutkimuksessa on kehitetty yleiskaavatilusjärjestely, jonka avulla voidaan parantaa kunnan omistamien alueiden tilussijoitusta ja lisätä kunnan maanomistusta yleiskaavan pohjalta niin, että tulevan detaljikaavoituksen toteuttaminen helpottuu ja alueiden kaavanmukainen toteutuminen varmistuu. Menettelyllä voidaan myös turvata maa- ja metsätaloutta elinkeinonaan harjoittavien maanomistajien mahdollisuudet jatkaa entistä elinkeinoaan.

Myyrä (2000, 2001 ja 2002) on viime vuosina tutkinut maatilojen tilusrakennetta, sen taloudellisia vaikutuksia ja vaikutuksia tuotannon järjestämiseen ja kannattavuuteen. Tutkimusten mukaan maatilamme kärsivät pienestä peruslohkojen koosta, ja lohkokoon suurentamisesta on merkittävää taloudellista hyötyä. Viljelyetäisyydet eivät niinkään Myyrän tutkimusten mukaan vaikuta kannattavuuteen. Tutkimukset antavat myös viitteitä siitä, että peltojen pienestä koosta aiheutuvat haitat on aliarvostettu. Tällä seikalla on merkitystä tilusjärjestelyjen kannattavuuslaskelmissa ja ilmeisesti järjestelyistä saatava hyöty on todellisuudessa suurempi kuin kannattavuuslaskelmat osoittavat.

Teknillisessä korkeakoulussa on tehty useita tilusjärjestelyjen eri osa-alueita käsitteleviä diplomitöitä 1980- ja 1990-luvuilla. Näiden tutkimusten aihepiiri on selvästi sivunnut tilusjärjestelyjen toteuttamisen ja kehittämisen kannalta ajankohtaisia aiheita. Erityisesti ATK:n hyväksikäyttöön liittyviä tutkimuksia on tehty useampia ja uusjakojen tarpeeseen ja hyötylaskelmiin liittyneet aiheet olivat esillä 1990-luvun puolivälissä. ATK:n tehokkaampi hyväksikäyttö uusjakojen toteuttamisessa liittyi tuolloin käynnissä olleeseen keskusteluun mahdollisuuksista lyhentää toimitusten kestoaikoja. Tutkimus uusjaon tarpeesta ja hyötylaskelmista liittyi keskusteluun uusjakojen tarpeellisuudesta tilanteessa, jossa koko toiminnan jatkuminen oli vaakalaudalla. Viime vuosina maaseudun kehittämiseen ja erilaisiin hankekohtaisiin tilusjärjestelyihin liittyneet tutkimukset ovat olleet keskeisesti esillä. Tarkastelen näitä tutkimustuloksia tarkemmin 4 luvussa uusjakoja käsittelevissä kohdissa.

3 ISOJAKO JA SITÄ EDELTÄNYT KEHITYS

Tässä luvussa tarkastelen isojakoa ja sitä edeltäneitä tilusjärjestelyjä. Varhaisten järjestelyjen toteuttamista selostetaan muutamissa maissa, jotka ovat olleet esimerkkeinä Ruotsi-Suomessa toteutetuille isojaoille. Käyn läpi isojakosäädösten pääpiirteet ja isojakojen toteuttamisen. Lopuksi tarkastelen isojaon merkitystä ja maanomistajien vaikutusmahdollisuuksia toimituksissa.

3.1 Isojakoon johtanut kehitys

Sarkajaon mukainen tilusjärjestys on ollut yleinen koko Länsi-Euroopassa. Tunnusomaista tälle järjestelmälle on, että se sitoi maanomistajat yhteen tilusten osittaisen yhteiskäytön ja yhteisten käyttömääräysten kautta. Sarkajakoiset alueet olivat maatalousyhteiskuntia, joissa sosiaaliset suhteet ja vaikutukset olivat yhteen kietoutuneita. Etsittäessä syitä erilaisten maanjakojärjestelmien syntyyn on usein lähdetty olettamuksesta, että ne ovat maatalousyhteiskunnan sosiaalisten ja muiden tarpeiden tulosta; tietynlainen kiinteistöjärjestelmä saattoi edesauttaa tietyn ryhmän aseman vahvistumista ja kehittymistä. Toinen mahdollinen selitys on, että ylivalta toteutti järjestelyn hallinnollisten tavoitteiden, pääasiassa verotuksen takia. Kolmas mahdollinen selitys on, että järjestelmä on syntynyt puhtaasti tuotantoteknisten ongelmien ja tarpeiden ratkaisuna. Tämän näkökannan edustajat painottavat, että maanviljelijäyhteisö ei ehkä ollutkaan niin pitkälle yhteenkietoutunut sosiaalinen rakenne kuin on väitetty ja yhteistä olikin vain itse maanviljely. (Westholm 1992, s. 57-58).

Dodgshonin mielestä on ilmeistä, että tilussijoitusta ei ole voitu luoda vastauksena tietyille tarpeille olemassa olevassa maatalousyhteiskunnassa, vaan se on kehittynyt yhtä aikaa muiden rakenteiden kanssa. Maanjakojärjestelmä ja sosiaaliset rakenteet ovat muotoutuneet yhteistyössä ja molemminpuolisen vuorovaikutuksen alaisena. Erityisesti Dodgshon painottaa, että kehityksen ymmärtäminen edellyttää tarkastelua maatalousyhteiskunnan ulkopuolelta. Maanjakojärjestelmä tulee nähdä useiden vaikutteiden tuloksena, joista jotkut ovat sellaisia, joilla ei ole tekemistä maatalouden kanssa. Maanjakojärjestelmään vaikuttaneet tekijät ovat kaikkialla olleet samoja, mutta eri tekijöiden merkitys on vaihdellut ajan ja paikan mukaan johtaen täten erilaisiin lopputuloksiin. (Dodgshon 1980, s. 151).

Jutikkalan mukaan sarkajako ei ole syntynyt spontaanisesti talonpoikaisyhteisön piirissä, vaan se on ylhäältä päin suoritetun, perinpohjaisen järjestelyn tulosta. Suomessa, missä puuttui feodaaliylimystö, toimeenpantiin sarkajako kruunun aloitteesta, sillä kruunulle yhä raskaampien maaverojen kantajana oli tärkeätä saada jokaisen talonpojan maaomaisuus tarkkaan suhteeseen siihen verolukuun, jonka mukaan tämän oli maaveroa talostaan maksettava. Sellaisten möhkälemäisten monikulmioiden suuruutta, joita taloilla oli ennen sarkajaon aikaa, oli maanmittauslaitoksen puuttuessa vaikea arvioida. Yhtenäinen, kylän kaikki tilukset käsittävä jaonjärjestely oli suoritettava, mutta jaon toimeenpano jätettiin talonpojille ja näiden itsehallinnolle. On lähdettävä siitä, että nämä tehtävään joutuessaan olivat sidottuja talonpoikaisyhteisön ajatustottumuksiin ja sen piirissä kehittyneisiin menetelmiin. (Jutikkala 1958, s. 76).

Jutikkala on osoittanut, että sarkajako on syntynyt jakotoimituksen sivutuotteena. Peltojen jokaisessa lohkossa olivat yleensä kaikki saman talon sarat yhtä leveät, ja koska

lohkon leveys on sarkojen leveyden summa, olivat myös kaikki lohkot keskenään yhtä leveät. Vainioita ei jaettu etukäteen lohkoihin ja siten suoritettu monimutkaisia mittauksia, jotta kukin lohko olisi tullut jaetuksi oikeassa suhteessa osakkaiden kesken. Sarkojen suuri lukumäärä ei johtunut jyvityksen outoudesta, vaan kansanomainen mittaustekniikka vei pellon pirstoutumiseen satoihin kapeisiin kaistaleisiin. Niin matemaattisen kaavamaiselta kuin sarkajako näyttääkin ja niin kruunun etuja kuin se palvelikin, se Suomessa oli pohjimmiltaan talonpoikainen jakomenetelmä. (Jutikkala 1958, s. 70-77).

Sarkajaon peruspiirteisiin kuului, että kylän tonttimaa, pelto ja niitty olivat talonpoikien yksityisnautinnassa siten, että jakoa toimitettaessa kullekin jaettiin veroluvun osoittama alue niistä. Kuitenkin vain tontti varustettiin pysyvin rajamerkein. Kun jakotekniikka oli alkeellinen, oli tasaisen jaon aikaansaamiseksi kustakin kylän viljelys- ja niittyaukiosta annettava kullekin talolle sarkansa, niin että kukin tuli saamaan saran niin hyvin parempi- kuin huonompilaatuisesta pelto- ja niittylohkosta. Toisena sarkajaon peruspiirteenä oli, että kylän metsä- ja vesialueet yleensä pysytettiin talojen yhteisnautinnassa veroluvun osoittaessa kunkin talon osuuden niistä. Yhteisnautinnassa olevat alueet voitiin jakaa talojen kesken, mutta tällaiset jaot olivat harvinaisia. (Pietilä 1974, s. 15-16).

Sarkajako ei ollut pysyvä jako siinä mielessä, että kerran muodostetut sarkapalstat olisivat luoneet pysyvän pohjan tilusten omistukselle kylässä. Olosuhteitten niin vaatiessa voitiin sarkajako kylässä tai sen osassa suorittaa uudelleen. (Suomaa 1974, s. 19).

Suomessa sarkajako koski miltei yksinomaan läntistä osaa maasta, jossa sitä toimeenpantiin useita vuosisatoja. Varsinais-Suomessa sen toteuttaminen alkoi 1300-luvulla, mutta vasta 1500-luvulla se tuli Hämeessä yleiseksi. Sarkajako saattoi Suomessa toteutua äärimmäisen säännöllisenä, mutta myös epäsäännöllisyyttä ilmeni mm. Etelä-Pohjanmaalla ja Vakka-Suomessa, jossa maan kivikkoisuuden vuoksi ei juuri lainkaan käytetty tangoitusta. Lounais-Suomen kylissä pellot olivat yleensä kahdessa vainioaitauksessa. Kaksivuoroviljelyn vallitessa toinen vainio oli viljalla, silloin kun toinen oli kesantona. Pelloilla vallitsi ns. vainiopakko, mikä tarkoitti sitä, että talojen peltotyöt oli suoritettava samanaikaisesti ja että jokaisen talon oli mukauduttava samaan viljelyjärjestelmään. Vainiopakon aikana talonpojille kuitenkin tarjoutui mahdollisuus yhteistoimintaan. Kyläasutusta vailla olevan Itä-Suomen taloilla vallitsivat edelleen aikaisemmat, vähälukuisempia, mutta yleensä epäsäännöllisempiä peltokappaleita käsittävät tilussijoitussuhteet. (Wiiala 1952, s. 199).

Niissä osissa maata, joissa sarkajakoa ei toimitettu, olivat talojen viljelykset keskiajalla jaetut suurempiin lohkoihin, siten että kullakin talolla olivat määrätyt epäsäännölliset lohkonsa, joiden suuruutta ei voitu mitata tankomitalla, kuten sarkajaetussa kylässä, vaan sen kylvömäärän perusteella, jota ne vastasivat. Yksinäistaloilla tällaiset lohkot luonnollisesti syntyivät haltuunoton kautta. Historiantutkijat ovat nimittäneet tällaista tilusjärjestystä lohkojaoksi. Tilusjärjestys perustui kuitenkin alkuperäiseen haltuunottoon ja raivaukseen eikä siinä mielessä ollut syntynyt jaon perusteella, ja sana lohkojako antaakin sille väärän leiman. (Haataja 1949, s. 21-22).

Talojen verollepanot alkoivat 1600-luvun puolivälissä ja vuonna 1690 vahvistettiin verollepanomenetelmä silloista Uudenmaan lääniä varten, jota menetelmää myöhemmin annetun määräyksen mukaan noudatettiin Turun ja Porin läänissä. Vastaava ohjesääntö annettiin Pohjanmaata varten vasta vuonna 1749. Ohjeiden mukaan kylän kaikkien talojen tilukset oli kartoitettava ja selitettävä sekä tuottokyvyn mukaan verolle pantava.

Manttaalista tuli tämän jälkeen yleinen talon veronkantavuutta osoittava veroluku. (Wiiala 1952, s. 200).

Verotusjärjestelmän puutteet ja virheet olivat 1700-luvun alussa talonpojille suurempi ongelma kuin hajanainen tilussijoitus. Pohjanmaalla ja Savossa manttaaliluvut oli määritelty 1600-luvulla ja summittain tehty verollepano oli aiheuttanut suurta epätasaisuutta ja hyvinkin erilaisen ja epäoikeudenmukaisen verorasituksen maan eri osissa. Vuosien 1738-39 valtiopäivillä päätettiin Pohjanmaan talonpoikien anomuksesta, että maakuntaan laaditaan oma verotusjärjestelmä, joka soveltuu alueellisiin olosuhteisiin. Verollepanoa ryhdyttiin valmistelemaan ja se edellytti mm., että maakunnan kaikki tilukset mitattaisiin, joka senaikaiselle maanmittarikunnalle oli lähes ylivoimainen tehtävä. Pohjanmaan verollepanoasia kypsyi kohti ratkaisuaan samoihin aikoihin, kun isojako nousi keskeiseksi maatalouspoliittiseksi kysymykseksi. Näin verollepano ja isojako tulivat kytketyksi yhteen, ja tällä seikalla oli ratkaiseva merkitys maanmittaustoiminnan organisoinnissa. (Saarenheimo 1983, s. 21).

Ruotsissa sarkajako oli kodifioitu keskiaikaisiin maakuntalakeihin, joiden mukaan viljelysmaat oli järjestettävä sarka- ja vainiomuotoon. Valtion säädöksiin perustuvana sarkajako olisi voinut aiheuttaa sen, että ruotsalainen talonpoikaisyhteiskunta olisi muita pidempään säilyttänyt vanhanaikaisen tilussijoituksensa ja että maatalouden uudistaminen olisi tapahtunut myöhemmin kuin muualla Länsi-Euroopassa, jossa sarkajako ei perustunut vastaavanlaisiin säädöksiin. Siitä huolimatta vain joillain harvoilla alueilla Euroopassa toteutettiin sarkajaon purkaminen ennen Ruotsia ja tällöinkin toimenpiteet koskivat vain pieniä alueita. (Hoppe 1997, s. 258).

Valtiovalta oli Ruotsi-Suomessa jo aikaisessa vaiheessa kiinnittänyt huomiota maatalouden tilaan. Vuonna 1725 asetettiin talouskomissio, jonka tehtävänä oli selvittää maatalouden asemaa maan eri osissa. Skoonen osalta kiinnitettiin huomiota moniin epäkohtiin, mm. tilusten muotoon ja viljelyyn, siemenviljan laatuun ja puutteelliseen ojitukseen. Ehdotusta jakouudistuksen toteuttamisesta ei kuitenkaan vielä annettu, mutta kuninkaan kirjeellä maaherrat velvoitettiin toimimaan maatalouden kehittämiseksi komission esitysten mukaisesti. Ensimmäisen isojakoasetuksen aikaan Skoonen maatalous oli jäänyt kehityksestä jälkeen. Tämä oli luonnollista seurausta erosta Tanskasta, jolloin kauppayhteydet vanhaan emämaahan ja Manner-Eurooppaan olivat katkenneet ja aika ajoin olleet kiellettyjä. (Frostensson 1976 a, s. 296-297).

Valtiolliset muutokset olivat köyhdyttäneet valtakuntaa. 1700-luvun alkupuolella maatalous ei pystynyt tuottamaan riittävästi elintarvikkeita ja esimerkiksi viljaa jouduttiin tuomaan. Vuonna 1736-37 se muodosti noin kolmanneksen koko tuonnista. Kotimaisen viljantuotannon edistämiseksi käytettiin korkeita suojatulleja, joilla pyrittiin rajoittamaan halvan viljan tuontia. Viljantuotantoa ei voitu edistää pelkästään suojatullien avulla, vaan viljellyn pinta-alan suurentamiseen ja itse maanviljelyn tehostamiseen kiinnitettiin huomiota. Viljelysmaiden alan lisääminen oli tarkoituksena vuoden 1731 asetuksella metsien jaosta yksityisten kesken ja samaan tähtäsivät suoasetukset, joista ensimmäinen annettiin vuonna 1740. Maanviljelyn tehostamiseksi pyrittiin saamaan käyttöön uusia viljelystapoja, ojitusta pyrittiin lisäämään ja parantamaan sekä uusia viljelyskasveja ottamaan käyttöön. (Kuusi 1914, s. 34-37).

Suomi oli erityisesti kärsinyt suuresta Pohjan sodasta. Maa oli sen jälkeen suurimmaksi osaksi autiona, siinä asui vain muutamia satoja tuhansia ihmisiä, talot oli hävitetty, vil-

jelys rappiolla ja huomattava osa maasta oli luovutettu Venäjälle. Tällaisissa oloissa oli valtiovallan ryhdyttävä suunnittelemaan maan taloudellista nostamista. Huomio kiinnitettiinkin maatalouden kohottamisen tarpeeseen ja erityisen tärkeäksi katsottiin metsäkysymyksen tyydyttävä ratkaisu, mikä osaltaan tuli vaikuttamaan isojaon kulkuun. (Haataja 1949, s. 66). Yhteisomistuksessa olevia metsiä käytettiin varsin tuhlaillen sekä kaskenpolttoon että tervanpolttoon ja laajoilla alueilla tämä oli jo johtanut pulaan rakennuspuista. Pääsyyksi metsänhaaskaukseen nähtiin yhteisomistus. Metsien jako oli esillä valtiopäivillä vuosina 1726-27, jolloin jakoa perusteltiin sillä, että haaskaaminen tulisi vähenemään, jos metsät jaetaan manttaalien mukaan talojen kesken ja jokainen saisi oman metsäpalstansa. Valtiopäivillä vuonna 1731 määrättiin, että kaikki, jotka halusivat, saivat osansa erotetuksi muiden metsästä ja jokaisen olisi osallistuttava kustannuksiin talonsa suuruuden mukaan. (Kuusi 1914, s. 37-38).

Keskustelu isojaon tarpeellisuudesta lähti liikkeelle Jakob Faggotin v. 1746 julkaisemasta kirjasta ”Svenska lantbrukets hinder och hjälp”. Faggot piti maanjako-oloja perussyynä maatalouden kehnoon tilaan. Sarkajako ja vainiopakko estivät hänen mukaansa kaiken edistyksen maanviljelyksessä. Parannuksiin ja uudistuksiin halukas talonpoika ei kyennyt toteuttamaan ajatuksiaan vanhoillisten naapurien vastustuksen vuoksi, ja ahkera sekä toimelias viljelijä sai mukautua laiskimman ja saamattomimman tahtiin. Maanjakojärjestelmä esti Faggotin mukaan myös uudisraivauksen, ja ulkotilusten yhteisomistus suorastaan kannusti metsänhaaskaukseen. Parannuskeinoksi Faggot tarjosi maanjakoa, jossa kukin viljelijä saisi tiluksensa mahdollisimman harvana, mieluimmin yhtenä lohkona. Tällaisia suuria lohkoja – siitä nimitys isojako – olisi helpompi viljellä, eikä yksi viljelijä olisi riippuvainen muista (Saarenheimo 1983 s. 20).

Karlssonin mukaan on aivan selvää, että puutteelliset tiedot isojakotoiminnasta jarruttivat aluksi talonpoikien intoa anoa jakoja. Ensimmäinen edellytys uudistuksen leviämiselle on, että asianosaiset ovat selvillä uudistuksen sisällöstä ja ovat saaneet mahdollisuuden arvioida sen vaikutuksia heidän omaan tilanteeseensa. Sen sijaan ei ole yhtä selvää, mikä on myöhemmin viivästyttänyt uudistuksen hyväksymistä ja leviämistä. Yleinen konservatiivisuus, puhdas varovaisuus tai kyläkunnan huomioon ottaminen ovat mahdollisia selityksiä. Negatiivisten vaikutusten pelko on voinut perustua epämääräisiin ja liioiteltuihin odotuksiin. Ne voivat myös olla seurausta siitä, että maanmittarit joutuivat isojaon alkuvaiheessa soveltamaan vaikeasti tulkittavia määräyksiä, joilla saattoi olla seurauksia, joita talonpoikien oli mahdotonta hyväksyä. Isojakoasetuksia muutettiin myös useaan otteeseen jakotoiminnan alkuvaiheessa. Alkuvaihe näyttääkin olleen jonkinlaista kokeilukautta. Konkreettinen este oli varmasti myös vaikeus selviytyä isojaon aiheuttamista kustannuksista. (Karlsson 1976, s. 345-346).

Päätelmiä

Verotusjärjestelmän puutteet ja virheet olivat ongelmallisia talonpojille 1700-luvun alkupuolella varsinkin Pohjanmaalla. Tervanpoltto verotti voimakkaasti yhteiskäytössä olleita metsiä ja johti omalta osaltaan tarpeeseen jakaa yhteiset metsämaat. Verotuksen uudistaminen ja isojaon toimeenpano tulivat vireille suunnilleen samaan aikaan ja valtiovalta yhdisti näiden uudistusten toteuttamisen. Maatalous ei vielä tuohon aikaan ollut kaupallistunut ja talonpoikien kannalta katsoen tarve parantaa peltojen tilussijoitusta ei ollut kiireellistä. Metsien yhteisomistuksen purku oli kuitenkin talonpoikienkin edun mukaista ja näin ollen isojako oli heille tältä osin tarpeellinen.

3.1.1 Varhaisia tilusjärjestelyjä eri maissa

Maanjakouudistuksia toteutettiin Länsi-Euroopassa monella eri taholla samoihin aikoihin kuin isojakoa. Ne eivät kuitenkaan olleet yhtä laaja-alaisia kuin isojako. Haataja piti ruotsalais-suomalaista isojakoa varhaisimpana totaalisena maareformina Euroopassa, joka toteutettiin yksityiskohdissaan jokseenkin omintakeiselta pohjalta, omissa oloissa esiintyneiden epäkohtien aiheuttamana. Ulkomaisilla malleilla saattoi olla maanomistusolojen eroavuuksien takia vain periaatteellista merkitystä. (Haataja 1949, s. 63-64).

Varhaisten tilusjärjestelyjen osalta tämä esitys rajataan julkisiin maanjakouudistuksiin 1700-luvulta eteenpäin. Sitä ennen paikka paikoin toteutetuista yksityisistä tai ei-julkisista uudistuksista mainitaan vain ohimennen. Nämä uudistusliikkeet eivät saaneet laajempaa levinneisyyttä, vaan ne koskivat säännönmukaisesti maantieteellisesti pienehköjä alueita. Tällaisia uudistuksia esiintyi Englannissa 1500- ja 1600-luvuilla, Schleswig-Holsteinissa samana aikana sekä 1700-luvun alkupuoliskolla, pienehköllä alueella Baijerissa, Kemptenissä 1500-1791 sekä osissa Ranskaa suunnilleen samaan aikaan. Uudistusten laajuus vaihteli alueittain. Radikaalein oli ilmeisesti Kemptenissä toteutettu. Siellä toteutettiin pitkälle viety hajanaisten tilusten yhdistäminen sekä laajat talouskeskusten siirrot uusille tonttipaikoille. (Pettersson 1983, s. 54-55).

Englannissa, Tanskassa, Ruotsissa (osin Suomessa) ja Preussissa toteutettiin ensimmäisiä täydellisiä maanjakotoimituksia, joissa jaettiin yhteiset alueet ja jokaisen tilan hajanaiset tilukset yhdistettiin yhdeksi tai muutamaksi yhtenäiseksi lohkoksi. Jonkin verran myöhemmin tämän laatuisia maanjakouudistuksia toteutettiin Norjassa ja osassa Saksaa. Toteuttamistapa ei ole aivan yksiselitteinen näissä maissa. Pisimmälle toimitukset vietiin vanhan rakennuskannan hajauttamisen osalta Tanskassa ja Ruotsissa. (Pettersson 1983, s. 55).

Siirtyminen yhteisistä hallintaoikeuksista yksityisiin koski yleensä näissä toimituksissa takamaita. Voimaperäisemmin käytetyt kotitilukset olivat yleensä yksityisen hallinnan alaisina, mutta niiden käyttöön saattoi kohdistua yhteisiä rajoituksia, joita yleensä lievennettiin tai poistettiin toimitusten yhteydessä. Toimituksiin liittyi usein hajallaan sijaitsevien tilusten kokoamista yhteen suuremmiksi palstoiksi, mutta tämä ei ollut välttämätöntä. Järjestely saattoi myös rajoittua rajojen oikaisuun, rasiteoikeuksien käsittelyyn ja toimenpiteisiin, joilla tilusten käyttö tehtiin riippumattomaksi toisten omistamien tilusten käytöstä. (vrt. Pettersson 1983 s. 79).

Yleensä tilusjärjestelyt perustuivat yleiseen lainsäädäntöön, joka määritteli periaatteet järjestelyn toteuttamiselle ja maan jakamiselle. Myös toteutuksesta vastasi yleensä julkinen viranomainen, joko erityisesti tätä tehtävää varten asetettu tai olemassa oleva, jonka päätehtävä kuitenkin oli toinen. Englantilainen järjestelmä poikkesi tästä sikäli, että maanjako toteutettiin toimituksittain erillislain nojalla ja toteuttamisesta vastasivat yksityiset toimitusmiehet. (vrt. Pettersson 1983, s. 86-87).

Aitaamistoimitukset Englannissa

Englantilaisen talonpoikaisyhteiskunnan rakenneuudistukseen johtaneet muutokset toteutuivat aikaisemmin kuin muissa Euroopan maissa. Vapaaehtoinen tilusjärjestelytoiminta 1500-luvulta lähtien toi mukanaan useita organisatorisia muutoksia. Maataloustuotanto muuttui viljanviljelystä karjatalouteen ja yksiköiden koko kasvoi ja tilusasema keskittyi. Englannin eteläisissä ja itäisissä osissa tapahtui jo 1500-luvulla väestön huomattava taloudellinen eriarvoistuminen. Maataomistavassa väestössä tapahtui rakennemuutos samaan aikaan, kun taloudellinen eriarvoistuminen lisääntyi. (Rosen 1991, s. 262).

Englannissa toimeenpannut aitaamistoimitukset vastasivat isojakoa ja niissä pääpaino oli tilusten yhdistämisessä mahdollisimman vähälukuisiin palstoihin ja yhteisomistuksessa olevan maan jakaminen yksityisille maanomistajille. Aitaamistoimituksia oli tehty jo 1500-luvulta lähtien, mutta toiminta lähti uudelleen vauhtiin 1700-luvun loppupuolella, jolloin toimitusten lukumäärä oli huomattavasti aiempaa suurempi. Ennen vuotta 1760 parlamentin päätökseen perustuvia aitaamistoimituksia tehtiin varsin vähän ja toimitusten päävaihe ajoittui 1760- ja 1770-luvuille. Näiden kahden vuosikymmenen aikana noin 0,7 miljoonaa hehtaaria maata oli toimitusten kohteena. 1800-luvun alkupuolella vanha germaaninen maanjakojärjestelmä oli purettu ja samanaikaisesti itse maataloustuotanto oli käynyt läpi suuren uudistumisen. Samassa yhteydessä tilusjärjestelyjen kanssa myös maanhallinta ja viljelmien koko kävi läpi valtavan muutoksen, jota Heckscherin mukaan kuitenkin on jossain määrin tulkittu väärin. Aitaamistoimitusten jälkeen pienviljelijät ja pientilat hävisivät Englannista ja siitä tuli kartanoiden ja suurtilojen maa. Tämä kehitys ei johtunut tilusjärjestelyistä, kuten aikaisemmin on otaksuttu. Muissa maissa tehdyt vastaavat tilusjärjestelyt eivät aikaansaaneet kohtalokkaita seurauksia talonpoikien asemaan eikä pientilojen määrään. Siirtyminen suurtiloihin ja kartanoihin oli Heckscherin mukaan saanut alkunsa jo 1600-luvulla. Hajallaan olevien tilusten yhdistäminen vaikutti enemmän maatyöläisten tarpeeseen kuin itse maanomistukseen, koska siitä talonpojat olivat luopuneet suurelta osin jo aikaisemmin. Tilusjärjestelyjen kalleus saattoi jossain määrin vaikuttaa pienviljelijöiden häviämiseen, koska maanomistajat joutuivat kustantamaan toimenpiteet. Myös erittäin korkeat köyhäinhoitokustannukset, joista maanomistajat joutuivat huolehtimaan, aiheuttivat todennäköisesti, että osa viljelijöistä luopui omistamastaan maasta. Kehitykseen on myös omalta osaltaan vaikuttanut samanaikainen teollistuminen, joka tarjosi uusia mahdollisuuksia ja valtavasti uusia työpaikkoja, jotka osaltaan ovat houkuttaneet maalaisväestöä. Teollistuminen vaikutti hyvin voimakkaasti maassa, jossa kartanot ja suurtilat olivat jo aiemmin nousseet keskeiseen asemaan. Monien tekijöiden yhteisvaikutuksesta tuloksena ei ollut yksinomaan teollisuustyöntekijöiden määrän valtava lisäys verrattuna maataloustyöntekijöihin, vaan myös useimpien pientilojen ja niiden omistajien häviäminen. (Heckscher 1970, s. 63-66, Yelling 1977, s. 5-15).

Aitaamistoimitukseen liittyi kolme erilaista piirrettä, jotka olivat hajallaan sijaitsevien palstojen yhdistäminen ja tilussekaannuksen poistaminen, tiluksiin kohdistuvien yhteisten oikeuksien poistaminen ja yksittäisten maanomistusyksiköiden aitaaminen ja ojittaminen toimituksen jälkeen. Tämä viimeinen piirre sisältää tosiasiallisen ”aitaamisen”, joka on antanut nimen toimenpiteiden sarjalle, jonka se päättää. (Yelling 1977, s. 5-15).

Yellingin mukaan aitaamiset yhdistettiin usein kahden eri viljelyjärjestelmän käyttöön, joista toinen perustui juurikasvien ja toinen pitkäaikaisten kylvönurmien tai pysyvien

laitumien käyttöön. Molempien käyttö liittyi maaperään ja aitaamisen toteuttamisaika liittyi mahdollisuuksiin ottaa käyttöön uusia viljelymenetelmiä. Kaupungistumis- ja teollistumiskehitys vaikutti osaltaan maankäyttöön ja kaupunkien lähellä sijaitsevaa maata alettiin muuttaa laidunkäyttöön varsinkin maitotuotteiden tuottamiseksi. Kasvava kysyntä ja kuljetusmahdollisuuksien kehittyminen mahdollistivat myös maataloustuotteiden kuljettamisen kauempaa ja lisääntyvän kilpailun kautta ne vaikuttivat lähialueiden maankäyttöön. Kaupunkien ja teollisuuden merkitys näkyi myös työmarkkinoilla. Ne houkuttelivat ihmisiä läheisiltä maatalousalueilta ja näin edistivät muutosta. (Yelling 1977, s. 36-37).

Isojako Tanskassa

Yhteisomistuksen purkaminen isojaon avulla oli alkanut oma-aloitteisesti Etelä-Jyllannissa jo 1600-luvun alkupuolella, mutta toimintaan ei tuolloin liittynyt kylärakenteen hajauttamista. Varsinainen isojako toteutettiin Tanskassa suhteellisen lyhyessä ajassa ja varsin radikaalissa muodossa. Toiminta käynnistyi varsinaisesti kolmen asetuksen pohjalta, jotka annettiin vuosina 1758-1760. Ne koskivat usean kylän yhteisten takamaiden jakamista ja asetuksen päätavoitteena oli takamaiden uudisraivauksen edistäminen. Uudistustyö jatkui asetuksilla, jotka annettiin vuonna 1769 ja 1776. Edellinen koski vielä yhteisten maiden jakamista ja jälkimmäinen kylän yksittäisten tilojen välistä jakoa. Sen mukaan kylän osakkaalla oli mahdollisuus vaatia jakoa ja tilusten järjestelyä korkeintaan kolmeen palstaan riippumatta osuuden suuruudesta. Pääosa uudistuksesta perustui kuitenkin vuoden 1781 asetukseen, joka antoi kaikille osakkaille mahdollisuuden vaatia tilusten isojakoa ja yhdistämistä korkeintaan 2-3 palstaan. 1780-luku oli isojakotoiminnan läpimurtokausi ja toiminnan huippu osui vuosisadan vaihteeseen. Vuonna 1807 oli arviolta kolme neljäsosaa saarten maa-alasta ja puolet Jyllannin maa-alasta tullut jaetuksi. 1830-luvun alussa vain noin 3 % maa-alasta oli jakamatta. (vrt. Helmfrid 1961, s. 122, Pettersson 1983, s. 56-57 ja Bäck 1992, s. 30).

Uudistuksen toteuttivat maanomistajat ja vuokramiehillä ei ollut oikeutta kieltäytyä ulosmuutosta. Isojaon toteuttaminen tapahtui ennen kuin talonpojat vapautettiin feodaalisesta järjestelmästä ja tämä olikin ilmeinen etu, joka edesauttoi uudistuksen nopeaa toteutusta. Näin ollen tilusjärjestely oli vain osa maareformia, joka tähtäsi maatalouden uudistamiseen. Tanskan maaseutu uudistui perinpohjin sekä maiseman osalta että taloudellisesti ja sosiaalisesti alle puolen vuosisadan ajanjakson kuluessa. Toimintaa on monestakin syystä pidetty menestyksekkäimpänä Euroopassa tuona aikana toteutetuista maanjakouudistuksista. Suhteellisen lyhyessä ajassa onnistuttiin jakamaan pääosa maan alueesta ilman mainittavaa vastarintaa tavalla, jonka tulokset jäivät pysyviksi pitkäksi ajaksi. Tulokset saavutettiin yhdellä kertaa jokaisessa kylässä. Maanjakouudistus oli osa laajaa uudistusohjelmaa, jonka tavoitteena oli nykyaikaistaa maatalous perustanaan voimakas talonpoikaisviljely. (vrt. helmfrid 1961, s. 122, Pettersson 1983, s. 56-57 ja Bäck 1992, s. 30).

Keski- ja Etelä-Eurooppa

Schleswig sai vuonna 1766 jakoasetuksen, jonka mukaan jokaisella talonpojalla oli oikeus saada osuutensa erotetuksi ja aidatuksi erilleen muista. Jos hakemuksen takana oli yli 2/3 talonpojista, niin koko kylä jaettiin. Jakoon sisältyivät myös yhteismaat. Vuonna

1770 kiristettiin pakkokeinoja jakojen vastustajia kohtaan. Kylän kaikki tilukset tuli mitata ja jyvittää, vaikka vain yksi maanomistaja halusi jakoa. Myös niiden, jotka eivät halunneet jakoa, oli pakko osallistua jaon kustannuksiin. Koko kylän jakamiseen tarvittiin osakkaiden enemmistön tuki. Holstein sai samansisältöisen lainsäädännön vuonna 1771. Uudistusten toteuttaminen lisääntyi huomattavasti edellä mainittujen lakimuutosten avulla. Vuoteen 1823 mennessä kaikki olennaiset uudistukset oli toteutettu. (Pettersson 1983, s. 61-62).

Preussissa isojaot alkoivat 1750-luvulla lainsäädännöllä, jonka tavoitteena oli yhteisten alueiden jakaminen. Jakoon voitiin ryhtyä yhdenkin maanomistajan hakemuksesta. Yhteisalueiden jako oli uudistusten keskeinen sisältö, vaikka myös tilusten yhdistämiseen pyrittiin. Preussin uudistukset lähtivät varsinaisesti liikkeelle vuoden 1821 asetuksesta, joka myös koski yhteismaiden jakoa. Yhteismaiden jako tarkoitti ensinnäkin sitä, että kaikki yhteiset oikeudet viljeltyyn maahan kumottiin. Toiseksi se tarkoitti yhteisen laidunmaan ja metsän jakamista yksittäisten osakkaiden kesken. Jo alusta saakka nämä jaot yhdistettiin hajallaan sijaitsevien pelto- ja niittypalstojen yhdistämiseen. Vuoteen 1866 mennessä noin 15 miljoonaa hehtaaria oli jaettu ja jaot olivat koskeneet noin 1,6 miljoonaa maanomistajaa. Noin 56 % kyseisten provinssien maa-alueista oli ollut tilusjärjestelyjen kohteena. (Pettersson 1983, s. 62-64).

Venäjällä maaorjuus lakkautettiin 1860-luvun alussa ja tällöin muodostui maahan kyläyhteisöön perustuva maanomistus, jossa tilukset oli jaettu sarkajaon periaatteiden mukaisesti talonpojille. Palstojen lukumäärä oli suuri ja tilussijoitus heikko. Tilussijoituksen parantamiseksi maanomistajat alkoivat 1880-luvulla paikka paikoin toteuttaa vapaaehtoisia isojaon tapaisia tilusjärjestelyjä, joissa kylän yhteinen maa jaettiin ja hajallaan olevat palstat yhdistettiin yleensä yhdeksi palstaksi tilaa kohti. Tämän mahdollistamiseksi tilusjärjestelyissä toteutettiin runsaasti talonsiirtoja. Toiminta sai alkunsa lähinnä Baltian maista ja Saksasta saapuneiden siirtolaisten aloitteesta ja perustui siellä aiemmin toteutettuihin jakoihin. Maareformi sai organisoidut muodot 1900-luvun alussa ja sitä kutsuttiin Stolypinin uudistukseksi silloisen pääministerin mukaan. Tilusjärjestelyt levisivät nopeasti laajalle alueelle, mutta niiden toteutus loppui Venäjän vallankumoukseen vuonna 1917. Vuosien 1907-1917 välisenä aikana toteutettiin tilusjärjestely noin 15 miljoonan hehtaarin alueella ja niissä oli osallisena noin 1,4 miljoonaa talonpoikaa. Järjestelyjen oleellisena osana oli tilojen siirto ja tilusten radikaali yhdistäminen yleensä vain yhteen tai kahteen palstaan, ks. kuva 3/1. (vrt. Koefoed 1985).

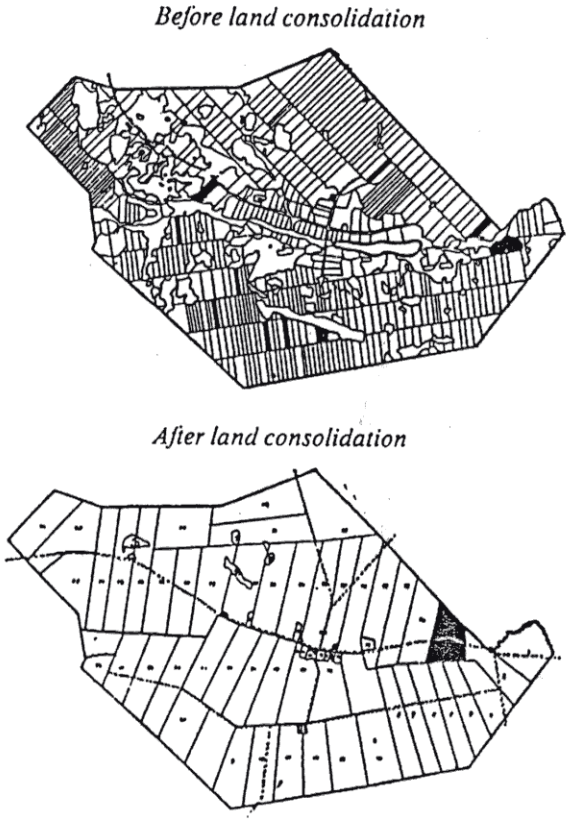

Kuva 3/1. Tilanne ennen tilusjärjestelyä ja sen jälkeen n. 1200 ha suuruisessa Subrinkan kylässä Venäjällä vuonna 1886. (Koefoed 1985, s. 61).

Ranskassa toteutettiin laaja, yhteismaiden jakamisen ja tilusten yhdistämisen käsittävä täydellinen maanjakouudistus verrattain myöhäisessä vaiheessa. Tämänlaatuiset uudistukset käynnistyivät laajemmassa mitassa vasta toisen maailmansodan jälkeen. 1700- ja 1800-luvuilla toimenpiteet rajoittuivat osittaisiin muutoksiin hallintaoikeuksissa. Kuten myös useissa muissa maissa nämä ensimmäiset uudistukset toteutettiin 1700-luvun puolivälissä. Niillä pyrittiin vähentämään niitä rajoituksia, joita kohdistui yksityisen maanviljelijän pellon käyttöön sekä yhteismaiden jakamiseen. Varsinaisten maanjakouudistusten puuttuminen Ranskasta ei tarkoita sitä, että maatalouden harjoittamista jatkettiin muuttumattomissa oloissa. Merkittäviä muutoksia toteutettiin ilman lainsäädännöllistä apua ja useat yhteiset oikeudet ja rajoitukset hävisivät vähitellen ilman valtion puuttumista asiaan. (Pettersson 1983, s. 67-71).

Pohjois-Euroopassa 1700- ja 1800-lukujen aikana toteutettujen maanjakouudistusten tyyppiset uudistukset olivat Etelä-Euroopassa myöhäinen ilmiö. Tehokas lainsäädäntö saatiin aikaiseksi vasta 1900-luvulla. Italiassa viranomaiset yrittivät lisätä tilusvaihtoja ja maakauppaa, joka olisi parantanut tilussijoitusta 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alussa, mutta varsinainen tilusjärjestelylainsäädäntö syntyi vasta vuonna 1933. Portugalissa säädettiin tilusjärjestelylaki vuonna 1919 ja Espanjassa vuonna 1952. (Pettersson 1983, s. 75).

Päätelmiä

Isojaon ja siihen verrattavien tilusjärjestelyjen toteuttaminen Euroopassa tapahtui suunnilleen samaan aikaan ja uudistusten toteuttamistavoista on huomattavissa, että ne myös vaikuttivat toisiinsa. Varsinkin Englannin ja Tanskan tilusjärjestelyistä otettiin mallia muissa maissa. Paikalliset olosuhteet vaikuttivat merkittävästi sekä uudistusten tavoitteisiin että lopputuloksiin, jotka ovatkin vaihdelleet huomattavasti eri maissa. Englannissa uudistukset johtivat suurtilavaltaiseen maatalouteen, kun taasen Pohjoismaissa päädyttiin perheviljelmiin.

3.2 Isojakosäädökset ja ohjeet

Isojakoa käsiteltiin ensimmäisen kerran v. 1746-47 valtiopäivillä, jonka päätökset kuitenkin olivat verrattain vaatimattomia. Tilusten halkominen tuli luvalliseksi ja tämä osaltaan lisäsi epäkohtia. Uusien ajatusten vaikutukset näkyivät v. 1749 asetuksessa maanmittareista ja heidän tehtävistään, jossa säädettiin mm., että ”maanmittareiden tulee huomauttaa talonpojille sarkajaon vahingollisuudesta erittäinkin siellä, missä epäkohdat ovat suuret, ja siellä, missä kaikki osakkaat ovat asiassa yksimielisiä, sovittamaan heidän suostumuksellaan tilukset maanlajien eri laadun ja hyvyyden mukaan, joka talolle niin, että osakkaat saavat tiluksensa yhteen palstaan, tai ainakin, jos kaikki ovat tyytyväisiä, katsomaan, että pienet sarkalohkot voidaan muuttaa niin harvoiksi isoiksi lohkoiksi kun on mahdollista” (Kuusi 1914, s. 52-53). Asetukseen liittynyt vaatimus osakkaiden yksimielisyydestä jaon edellytyksenä aiheutti sen, että isojakotoiminta lähti hyvin hitaasti käyntiin.

Vuoden 1751 valtiopäivillä oli Kuusen mukaan jo varsin suopea ilmapiiri isojakoa kohtaan ja talonpojat olivat monelta eri alueelta tulleissa valituksissa esittäneet, että pellon ja niityn jaossa järjestettäisiin isoja lohkoja, mikäli se on eri seuduilla ja paikoilla mahdollista, ja että tähän ei vaadittaisi kaikkien osakasten suostumusta. Varsinaista isojakoasetusta ei vielä annettu, mutta asian valmistelu käynnistyi. (Kuusi 1914, s. 61).

Ensimmäinen varsinainen isojakoa koskeva asetus annettiin v. 1757 ja sen mukaan kullakin talollisella, joka sitä halusi, oli oikeus saada tiluksensa erilleen jaetuksi isojaolla ja yhdistetyksi yhteen palstaan. Isojaon perusajatus yhdestä palstasta ei toteutunut alkuunkaan. Sarven mukaan se ilmeisesti johtui siitä, että ajatus oli osakkaille vielä uusi ja sen toteuttaminen näytti mahdottomalta ilman, että joillekin osakkaille koituisi suoranaista vahinkoa (Sarvi 1915, s. 24). Kylissä, joissa talot sijaitsivat lähekkäin, oli vaikeaa toteuttaa isojakoa niin, että pellot olisivat olleet vain yhdessä palstassa ilman lukuisia talonsiirtoja. Tämä olisi johtanut lopputulokseen, jossa osalla pellot olisivat olleet lähellä talouskeskusta, mutta osalla hyvinkin kaukana. Tavallista oli, että pellot jaettiin 2-4 lohkoon sen mukaan, minkälainen viljelyjärjestelmä oli vallitseva paikkakunnalla. Kaksi- ja nelilohkoinen isojako sopi parhaiten kaksivuoroviljelyyn ja kolmilohkoinen taas kolmivuoroviljelyyn. Mitään varsinaisia määräyksiä isojakolohkon minimikoosta ei ollut. (Kuusi 1914, s. 127).

Lainsäädäntö eriytyi 1760-luvulla ja v. 1762 annettiin Suomea ja eräitä Ruotsin osia varten omat isojakoasetuksensa, joissa peräännyttiin alkuperäisistä jakoperiaatteista melkein kaikissa olennaisissa kohdissa. Talojen kesken vaihdettujen maakappaleiden tuli olla edes jossain määrin yhtä hyviä laadultaan, minkä vuoksi maa oli hätätilassa ja-

ettava osakkaille monina pieninä lohkoina ja kaikkein hyödyttömin maa jätettävä yhteiseksi. Korkeinta sallittua lohkolukua ei Suomessa kuten vastaavassa Ruotsia koskevassa asetuksessa määrätty. Monilohkoisuutta edisti myös se, että jako suoritettiin yleensä kolmessa vaiheessa, pellot, niityt ja metsät erikseen. Kullekin talolle varattiin tontin lisäksi tämän lähettyviltä pieni peltotilkku hampun, pellavan ja nauriin kasvattamista varten, minkä lisäksi kukin tila sai sekä koti- että takamaaniittyjä. Tontinmuuttoa ei asetuksessa vaadittu, mutta se sallittiin ja siirtyjä oli oikeutettu saamaan avustusta naapureiltaan työnä, puutavarana ja rahana. (Jutikkala 1958, s. 249).

Bäck kuvaa isojakoasioiden käsittelyä valtiopäivillä 1750- ja 60-luvuilla kolmena eri vaiheena. Vuosien 1751-52 käsittelyä kuvaa tietty varovaisuus. Monien tiedot uudistuksen sisällöstä olivat vielä varsin puutteelliset ja lain sisällön suhteen vallitsi epävarmuutta. Vuosien 1755-56 valtiopäivät olivat isojakoasetuksen voittokulkua. Uudistuksen kannattajat uskoivat löytäneensä avaimen maatalouden menestyksekkääseen kehittämiseen. Ei näyttänyt olevan mitään rajoja sille, kuinka paljon isojako voisi edistää tuotannon lisäämistä ja mahdollista väestönkasvua. Joitain varoittavia sanoja lausuttiin, mutta optimistinen ilmapiiri esti vakavan ja ennakkoluulottoman keskustelun. Tuloksena oli asetus, joka ei ottanut kovinkaan paljon huomioon maantieteellisiä eroavuuksia ja maatalouden edellytysten vaihteluja. Mielialat olivat toisenlaisia vuosien 1760-62 valtiopäivillä ja mielipiteet olivat muuttuneet täysin. Sinisilmäisen optimismin oli korvannut vaimeampi arviointi isojaon mahdollisuuksista. Käytännön vaikeudet isojaon toteuttamisessa olivat selvästi käyneet ilmi ja useat tahot olivat kiinnittäneet ongelmiin huomiota. Keskustelua käytiin nyt siitä, kuinka paljon asetusta tulisi lieventää ja olisiko se parasta toteuttaa koko valtakuntaa koskevalla asetuksella vai omilla asetuksilla jokaiselle läänille. Tuloksena oli asetus, jota voitiin soveltaa erilaisiin maatalouden olosuhteisiin. Valtiopäivät vahvistivat myös erityisiä määräyksiä niihin lääneihin, jotka sellaisia olivat toivoneet. (Bäck 1984, s. 243-244).

Isojakojen alkuvaiheessa toimintaa valvoi Suomessa kolme talousdeputaatiota, mutta v. 1766 toteutettiin merkittävä muutos, jolla toiminnan valvonta siirrettiin asianomaiselle maaherralle. Saarenheimo piti ratkaisua onnistuneena, sillä hallintoviranomaisella oli suurempi arvovalta ja paremmat mahdollisuudet neuvonpitoon maanmittarien ja maanomistajien kanssa kuin tilapäisellä elimellä, jonka jäsenet asuivat eri puolilla laajaa läänia. Isojaon valmistelua ja suorittamista koskevia riitoja ratkaisemaan asetettiin maanjako-oikeudet, joiden toimipiirinä oli pitäjä ja joiden jäsenet paikalliset asukkaat valitsivat. (Saarenheimo 1983, s. 25).

Pohjanmaa sai v. 1766 kaksi isojakoasetusta ja Turun ja Porin lääni sekä Uudenmaan ja Hämeen läänit saivat samaan aikaan yhteisen asetuksen. Niissä annettiin ohjeita isojakotoimitusten suorittamisesta, määriteltiin maanmittarien palkkiot sekä määrättiin maaherran tehtäväksi päättää, missä pitäjässä jakoja tuli suorittaa.

Suomea varten annettiin v. 1775 yleinen isojakoasetus, johon oli koottu ja yhdenmukaistettu eri aikoina annettuja alueellisia isojakoasetuksia. Se sisälsi varsin yksityiskohtaiset määräykset isojaon menettelystä ja oikeudenkäynnistä. Asetuksen mukaan oli viljelyskelpoinen maa sekä mihinkään kelpaamaton kallio- ja louhikkomaa erotettava muusta maasta. Suurehkot suot oli myös kartoituksen yhteydessä selitettävä ja niiden kuivatusmahdollisuus oli tutkittava. Jyvityksestä osakkaat saivat sopia ja, ellei yksimielistä sopimusta syntynyt, määräsivät maanmittari ja kaksi jäävitöntä lautamiestä jyväluvut. Pellot ja niityt oli pyrittävä sijoittamaan mahdollisimman harvalukuisiin palstoihin.

Korkein sallittu palstaluku oli näiden molempien tiluslajien kohdalla 4 eli yhteensä 8. Metsät ja takamaat saatiin jakaa korkeintaan kahteen palstaan, joten talojen korkeimmaksi sallituksi palstamääräksi tuli 10. Talojen siirtoja voitiin vaatia suoritettavaksi silloin, kun kylän tonttialue oli ahdas ja ne voitiin isojaon tulosta vaarantamatta toimittaa. (Wiiala 1952, s. 204-205).

Vuoden 1775 asetus oli ratkaiseva käännekohta takamaiden pakkoluovutuksen ja kruunun suorittaman asutustoiminnan historiassa, sillä siihen sisältyi ensimmäistä kertaa liikamaan erottamisen periaate, ja määräystä ryhdyttiin myös soveltamaan poikkeuksetta koko Suomessa. Taloille erotettiin tietty määrä tiluksia manttaalia kohti ja ylijäämä erotettiin kruunulle. Menettelyä perusteltiin sillä, että näitä tiluksia ei ollut verotettu, jolloin ne eivät kuuluneet taloille vaan kruunulle. Lisäveroa vastaan talot saivat pitää ne edelleen hallussaan. (Jutikkala 1958, s. 254, Wiiala 1952, s. 206-207).

Isojaossa suoritettavista siirroista oli vuonna 1780 annetulla kuninkaallisella kirjeellä määrätty, että maanjako-oikeuden tuli ratkaista, oliko siirtoja suoritettava. Jos ne katsottiin välttämättömiksi, määräsi arpa siirtotalot ja sen mukaisesti siirrot oli toteutettava ilman valitusoikeutta. Tässä yhteydessä tehtiin myös selvä ero maaherran ja maanjako-oikeuden toimivallan välillä. Maaherrat eivät enää saaneet puuttua jakoon muuten kuin mitä tuli manttaalia kohti tulevan, vanhoille ja uusille taloille annettavan tilusalan määräämiseen. Liikamaille perustettujen uudistalojen lukumäärän ja niille tulevan tilusalan määräsi niinikään maaherra ja näiden talojen oikeuksia valvoi isojaossa kruunun asiamies. (Wiiala 1952, s. 209).

Vuonna 1809 tapahtunut muutos Suomen valtiollisessa asemassa ei vaikuttanut isojakoa koskeviin säädöksiin, ja toimitukset jatkuivat entiseen tapaan. Autonomian ajan alussa aloitettiin isojaot Pohjois-Suomessa ja Pohjois-Karjalassa.
Ruotsissa annettiin vuonna 1804 enskifte –toimituksia koskeva laki, jota sovellettiin isojaosta annettujen asetusten rinnalla. Vuonna 1827 annettiin laga skifte –toimitusta koskevat säädökset, joilla em. kaksi toimitusmuotoa yhdistettiin yhdeksi uudeksi.

Vuoden 1848 maanmittausohjesääntöön kerättiin yhteen ja tarkistettiin voimassa olevat eri aikoina annetut säädökset isojaon toimittamisesta. Pääsääntöisesti talon tilukset tuli koota yhteen palstaan. Ellei talon tiluksia saatu toisten etuja loukkaamatta yhteen palstaan, oli jako toimitettava niin, että kotitilukset sijoitettiin yhteen ja ulkotilukset toiseen palstaan. Ellei tämäkään käynyt ilman olennaisia haittoja päinsä, oli pellot ja niityt pantava korkeintaan 4 sekä metsämaat ja takamaat kahteen palstaan. Korkein sallittu palstamäärä taloa kohti oli nyt 6, oltuaan vuoden 1775 isojakoasetuksessa 10. (Wiiala 1952, s. 221-222).

Yleinen jakolainsäädäntö on 1900-luvulla sisältänyt isojakoa koskevat säädökset vuoden 1916 AJ:ssa ja v. 1951 JL:ssa. Tämän lisäksi on ns. ruotusopimuspitäjien osalta annettu erillislakeja, kuten vuoden 1898 asetus isojaosta ja verollepanosta Kemijärven, Kuusamon ja Kuolajärven pitäjissä sekä laki isojaosta Kuusamon kunnassa vuodelta 1950. Pohjois-Lapin osalta annettiin v. 1925 erityislaki isojaosta ja verollepanosta sekä valtion mailla olevien vuokra-alueiden lunastamisesta Inarin, Enontekiön ja Utsjoen kunnissa. Kiinteistönmuodostamislaki (1997) ei sisällä säädöksiä isojaosta, vaan laissa säädetään, että isojakoon sovelletaan KML:n voimaan tullessa voimassa olleita säännöksiä.

Talonpoikien asema

Bäck on tutkinut Itä-Göötanmaan talonpoikien osallistumista sekä isojaon käsittelyyn valtiopäivillä että heidän aktiivisuuttaan uudistuksen toimeenpanossa. Talonpoikaissääty oli varsin keskeisessä asemassa käsiteltäessä isojakouudistusta ja se vaikutti huomattavan paljon säädösten sisältöön. Keskeisenä ajatuksena oli mahdollistaa yhteismaiden jakaminen, sillä se oli talonpoikien etujen mukaista. Samaan aikaan isojakouudistuksen kanssa käsiteltiin metsien käyttöä koskevaa lainsäädäntöä ja tältä osin talonpoikien ja kaivosteollisuuden edut menivät ristiin. Metsäuudistuksen taustalla oli pelko metsien loppumisesta ja sitä ruokki vallalla ollut metsänhaaskaus, kun jokainen yritti saada mahdollisimman paljon hyötyä yhteisestä omaisuudesta. Erityisesti v. 1762 tehtyihin isojakosäädösten lievennyksiin talonpoikaissääty vaikutti voimakkaasti ja tulokset vastasivat säädyn tavoitteita. Uudistukset olivat laajoja ja kaikilta osilta ei osattu arvioida, miten ne tulisivat vaikuttamaan talonpoikien elämään. Bäckin mukaan onkin luonnollista, että talonpoikaissäädyn sisällä käytiin vilkasta keskustelua isojaosta ja sääty ei ollut yksimielinen asiassa. Varsinkin se, että vain yksi maanomistaja saattoi halutessaan saada vireille isojaon ja tilusten kokoaminen yhteen palstaan aiheutti vastustusta. Talonpojat kannattivat kuitenkin isojaon toteuttamista kokonaisuutena, vaikka joihinkin yksityiskohtiin oltiin tyytymättömiä ja niihin pyrittiin saamaan muutoksia isojaon toteuttamisen ensimmäisinä vuosina. (Bäck 1984, s. 215-244).

Isojakolainsäädäntö seurasi tuon ajan olosuhteisiin nähden nopeasti yhteiskunnassa ja maataloudessa tapahtuvia muutoksia ja maan eri osien erityisoloja. Tämä johtui todennäköisesti siitä, että valtiopäivillä eri alueet olivat edustettuina eri säädyissä ja näin ollen alueelliset erityisongelmat saattoivat ohjata päätöksentekoa. Bäckin mukaan voidaan perustellusti sanoa, että isojakosäännöksiä sopeutettiin vallitseviin olosuhteisiin erinomaisella tavalla. Jo 1760-luvun alkupuolella annettiin maan eri osia koskevia omia isojakoasetuksia, joissa alueellisia erityispiirteitä ja olosuhteita otettiin huomioon. Talonpoikaissääty otti varsin voimakkaasti kantaa tietyissä asioissa, jotka koskettivat läheisesti jokapäiväistä elämää. Isojakojen osalta tilanne oli aluksi uusi, eikä talonpojilla ollut aiempaa kokemusta sellaisesta toiminnasta. Niinpä reaktiot alkuun olivat varsin vähäisiä, mitä tulee itse asetuksiin. Mielipiteet nousivatkin esille vasta, kun paikallisesti kohdattiin isojako, jota joku kyläläisistä oli hakenut. Tällöin mielenilmaisut kohdistuivat yleensä käräjäoikeuksiin tai maaherralle. (Bäck 1984, s. 280).

Sekä Ruotsissa että Suomessa ovat tutkijat moneen otteeseen pohtineet isojakojen vireille tuloa ja varsinkin kysymystä siitä, oliko uudistus pääasiassa ylhäältäpäin saneltu kruunun päätös, jossa talonpoikien mielipidettä ei juuri kuultu. Kuusi (1914) ja Saarenheimo (1983) ovat katsoneet, että isojakoasetusta valmisteltaessa oli käynyt selkeästi ilmi, että uudistus tulisi kohtaamaan kovaa vastustusta maanomistajien keskuudessa. Vastustus haluttiin tehdä tyhjäksi jyrkällä säännöksellä, jonka mukaan jako oli toimitettava, jos yksikin jakokunnan osakas sitä vaatii. Isojaosta muodostui Pohjanmaalla kruunun ylhäältäpäin sanelema uudistus, koska säädettiin, että verollepanomittausten yhteydessä tilukset oli pantava jakoon, vaikka sitä ei olisi pyydettykään, ja verollepanon uudistus oli tuolloin käynnissä Pohjanmaalla. Yhteiskäytössä olleiden metsien jakaminen oli tuohon aikaan kuitenkin erittäin ajankohtaista talonpoikien kannalta ja siltä osin isojako palveli hyvin heidän tavoitteitaan. Kysymys onkin hyvin monisäikeinen, sillä jollain alueilla vastustus oli kovaa ja toisilla taasen sitä ei esiintynyt ollenkaan. Asian tarkastelussa tulee kuitenkin ottaa huomioon talonpoikaissäädyn kannanotot valtiopäivillä, joilla kyseessä olevat asetukset annettiin sekä tosiasia, että talonpojat olivat aktiivisia

aloitteentekijöitä joihinkin isojakoihin. Talonpoikaissääty kannatti isojakoasetuksia valtiopäivillä, mikä osoittaa, että he eivät vastustaneet itse uudistusta. Tätä näkökantaa tukee myös se, että talonpojat olivat joidenkin toimitusten hakijoita. Kattavaa selvitystä talonpoikien aktiivisuudesta isojakojen vireille saattamisessa Suomessa ei ole tehty, mutta Ruotsissa tehdyt tutkimukset (Olai 1983 ja Bäck 1984) viittaavat siihen, että he olivat vähintäänkin yhtä aktiivisia kuin aateliset ja muut maanomistajaryhmät. Näin ollen väite, että isojako oli kruunun ylhäältäpäin sanelema uudistus, lienee liian jyrkkä, vaikka joissain pitäjissä näin olikin. Kokonaiskuva lienee paljon moni-ilmeisempi ja uudistusmieliset talonpojat ymmärsivät, minkälaisia etuja isojako voisi tuoda tullessaan. Myös kokemukset toteutetuista isojaoista vaikuttivat asenteiden muutokseen varsin nopeasti kuten Laihian tapahtumat osoittavat. (vrt Sarvi 1915).

3.3 Isojaon toteuttaminen

Isojakotoiminta käynnistyi hyvin hitaasti 1750-luvulla ja todellinen läpimurto Ruotsissa tapahtui vasta noin vuonna 1770. Sitä ennen toteutetuissa jaoissa tilojen palstojen lukumäärä väheni verrattain vähän ja Helmfridin mukaan toimintaa saneli enemmänkin talon-poikien konservatiivisuus kuin valtion viranomaisten uudistusinto. Palstat sijoitettiin hänen mukaan varhaisissa isojaoissa yleensä vanhan sarkajaon periaatteiden mukaisesti. (Helmfrid 1961, s. 121). Isojaon toteutuminen Etelä-Ruotsin eri osissa ilmenee kuvasta 3/2.

Vuosien 1758-1799 välisenä aikana vahvistettiin Ruotsissa yhteensä 238 isojakoa, jotka pääasiallisesti toteutettiin Etelä-Ruotsin tasankoalueella pitkin Öresundin rannikkoa. Määrällisesti tulos oli Frostenssonin mukaan ehkä tyydyttävä, mutta yksittäisten tilojen osalta tulos oli laihempi. Näissä varhaisissa jaoissa ongelmana oli yhä palstojen lukumäärä ja niiden kapea muoto. Esimerkiksi palstojen lukumäärä tiloilla oli vielä keskimäärin 10-15. (Frostensson 1976 a, s. 297-298).

Isojaon toteuttaminen viivästyi Taalainmaalla ja suurin osa maakunnasta oli jätetty vuoden 1762 isojakoasetuksen ulkopuolelle. Tämä johtui siitä, että tilussekaannus oli huomattavaa sekä yksittäisten maanomistajien tilusten välillä että kylien tilusten välillä. Edellytyksenä isojaon suorittamiselle oli, että kylien ja talonosien rajat määriteltiin ennen jakoa. Isojaon toimeenpano alkoi 1800-luvun alussa näillä alueilla ja sen toteuttaminen kesti lähes 100 vuotta. Isojako ei tuonut Taalainmaalle pysyviä muutoksia tilushajaannukseen ja maanomistuksen hajanaisuuteen. Talonpojat eivät luopuneet vanhasta tavasta jakaa sovintojaolla kaikki maat perinnönjaon, naimakaupan yms. yhteydessä. Sovintojako tarkoitti yleensä sitä, että perinnön yhteydessä koko maaomaisuus jaettiin siten, että jokainen perillinen sai osuutensa jokaisesta erillisestä palstasta ja myös osuuden jokaiseen kylän yhteiseen alueeseen. (Westholm 1992, s. 52-53).

Isojako toteutettiin Ruotsissa huomattavan laajoilla alueilla vasta 1800-luvulla. Noin kolmannes eteläisestä ja keskisestä Ruotsista jäi kokonaan isojaon ulkopuolelle. Kokonaisuutena isojako oli Helmfridin mukaan maareformi, jolla oli vähäinen maantieteellinen tai taloudellinen vaikutus. Sen historiallinen merkitys oli uusien ajatusten esille tuominen ja ruotsalaisten talonpoikien valmistelu tulevia uudistuksia varten. Vanha maanomistusjärjestelmä oli hävitetty laajoilta alueilta, vanhojen rajojen loukkaamattomuus oli rikottu ja voitiin osoittaa, että uudistuksen seurauksena ei aina välttämättä menetetä maanomistukseen perustunutta perinteistä riippumattomuutta ja vapautta. (Helm-

frid 1961, s. 121-122). Olai toteaa, että isojaon levinneisyyden kannalta katsoen Helmfridin arvio sen vähäisestä merkityksestä saattaa olla oikea, mutta niiltä osin kun toimituksia toteutettiin, kyseessä oli alueellisesti varsin merkittävästä uudistuksesta maatalouden kehityksen kannalta. (Olai 1983, s. 72-73).

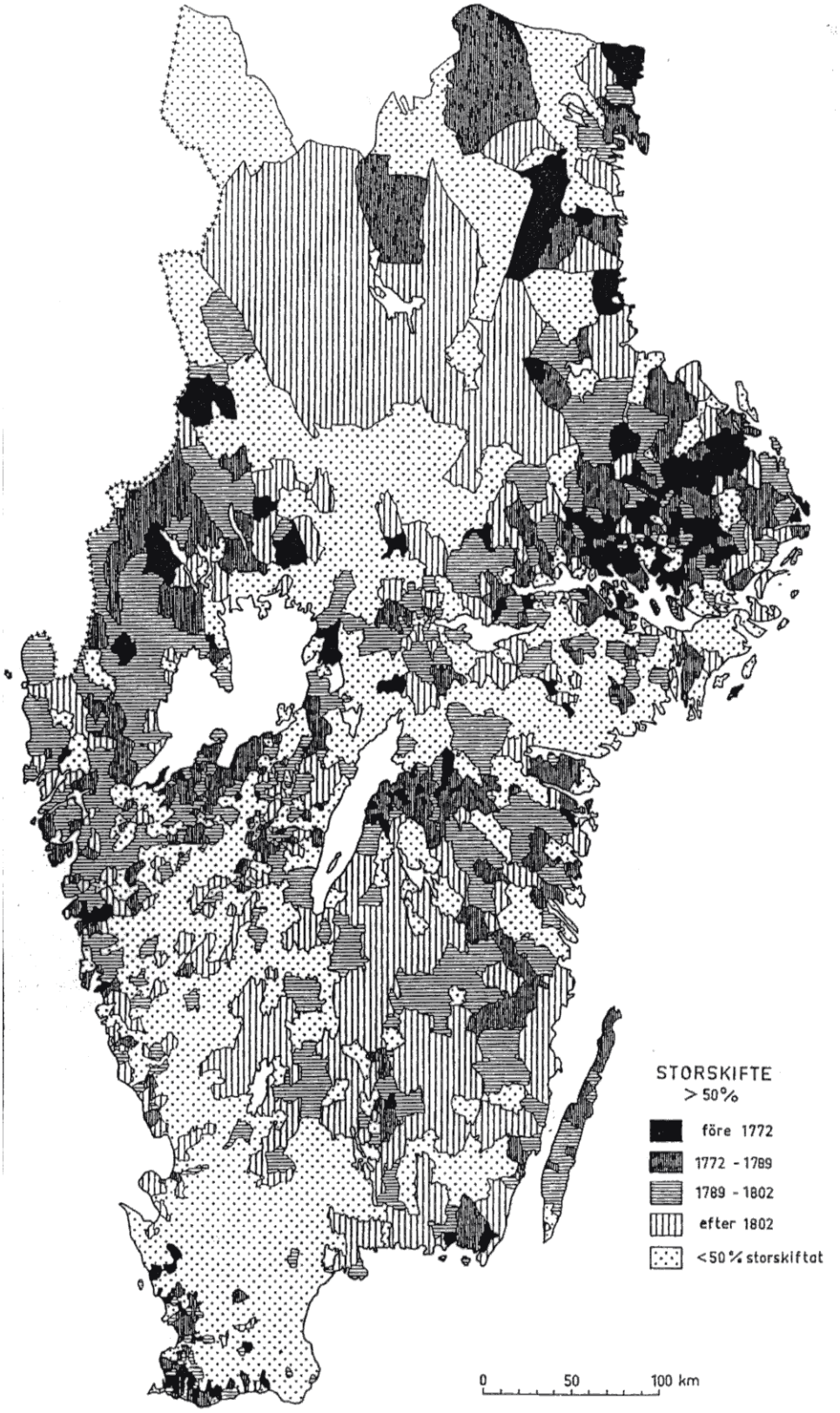

Kuva 3/2. Isojaon toteuttamisaika Etelä-Ruotsin eri osissa. (Helmfrid 1961, s. 120).

Pettersson on kiinnittänyt huomiota maanomistuksen rakenteeseen selityksenä tilusjärjestelytoiminnalle sekä eri maiden välillä että sisällä. Ensimmäiset, täydelliset jakouudistukset toteutettiin Tanskassa. Maanomistus oli Tanskassa keskittynyttä 1700-luvun puolivälissä ja noin 85 % maasta kuului noin 800 kartanolle, joita omisti noin 500-600 perhettä. Loput maasta oli kruunuluonteista maata tai oli itsenäisten talonpoikien omistuksessa. Viimeksi mainitut olivat hyvin pieni osa kokonaisuudesta tuona aikana. Noin 5 % maasta on arvioitu kuuluneen tälle ryhmälle, joka muodosti noin 1-2 %:n osuuden maan kaikista talonpojista. Myös Ruotsissa uudistustyö käynnistyi aikaisessa vaiheessa, mutta sen toteuttaminen kesti paljon kauemmin kuin Tanskassa. Uudistuspolitiikkaa kuvasi suurempi epävarmuus ja vaikeudet löytää tehokas toimintatapa. Varsinkin 1700-luvulla toiminnalle olivat ominaista kompromissiratkaisut, joissa alkuperäisistä korkeista tavoitteista luovuttiin suurelta osin. Pettersson näkee syyksi tähän Ruotsin maanomistusrakenteen hajanaisuuden. Taloudellisesti ja poliittisesti merkittävän suurtilallisten luokan rinnalla oli iso ryhmä itsenäisiä talonpoikia, joiden taloudellinen ja poliittinen asema vahvistui uudistuskauden aikana. Ryhmän osuus maaomaisuudesta nousi vuoden 1720 30 %:sta noin 60 %:iin vuoteen 1850 mennessä. Jotta uudistuksesta tuli menestyksekäs ja sillä oli merkittäviä vaikutuksia tuotantoon, ei riittänyt, että vain muutamat suurtilalliset kuten Tanskassa hyväksyivät sen, vaan myös tuhansien talonpoikien tuli hyväksyä se. Ryhmien preferenssit olivat todennäköisesti erilaiset ja moninaiset, josta johtuivat korkeammat toteuttamiskustannukset. Uudistuksen luonnetta koskevat vaihtelevat toiveet tuli ottaa huomioon lainsäädännössä, mikä vaikutti sen muotoutumiseen. (Pettersson 1983, s. 315-316).

Myös Suomessa isojaon toteuttaminen lähti hitaasti käyntiin 1750-luvulla. Pohjanmaan maaherran valtiopäiväkertomuksessa v. 1755 ilmenee, että vain 3-4 kyläkuntaa oli anonut isojakoa ja että isojaon toimeenpanolle olivat olleet esteenä monet riitaisuudet maan laadun huomioon ottamisesta jaossa. Ensimmäinen laajempi isojako käynnistettiin Laihian pitäjässä heti isojakoasetuksen tultua voimaan kesällä 1757. Talonpoikien vastustus oli jyrkkää, isojakoa pidettiin mahdottomana toteuttaa ja se katsottiin myös tarpeettomaksi, koska kylän pellot ja niityt olivat jo ennestään isojaossa. Viranomaiset ottivat asiaan tiukan kannan ja maaherra sai käskyn pitää huolta siitä, että isojako pannaan toimeen asetuksen mukaan niin Laihialla kuin muissakin Pohjanmaan pitäjissä. Isojako pääsi viimein käyntiin v. 1759 ja jo seuraavana vuonna tarkastettiin jako peltojen osalta. (Kuusi 1914, s. 87-88, Saarenheimo 1983, s. 24). Isojaon lääneittäinen toteuttaminen vuosina 1757 – 1918 ilmenee taulukosta 3/1.

Taulukko 3/1. Isojaon toteuttaminen Suomessa v. 1757-1918. (Saarenheimo 1983, s. 28).

Jaettu tilusala hehtaareina vuosina

Lääni	1757-1808	1809-1848	1849-1875	1876-1918	yhteensä
Uudenmaan	839 904	145 312	28 688	45 350	1 059 254
Turun ja Porin	1 453 308	423 016	54 742	87 371	2 018 437
Hämeen	840 450	380 811	172 859	65 377	1 459 497
Viipurin	---	1 283 683	660 863	706 047	2 650 593
Mikkelin	347 093	904 514	335 090	24 084	1 610 781
Kuopion	1 209 752	1 278 442	409 314	82 754	2 980 262
Vaasan	1 327 562	1 291 981	249 396	94 503	2 963 442
Oulun	182 543	1 401 770	1 300 222	1 019 301	3 903 836
Koko maa	6 200 612	7 109 529	3 211 174	2 124 787	18 646 102

Isojaon toteuttaminen käynnistyi Etelä- ja Länsi-Suomessa ja siirtyi aikaa myöten maan pohjoisosiin. Etelä-Suomen osalta isojako oli pääosin toteutettu jo 1800-luvun alkupuolella. Länsi- ja Keski-Suomen osalta isojako oli toteutunut pääosiltaan 1800-luvun puoliväliin mennessä. Oulun läänin osalta toteutuminen kesti lähes koko 1800-luvun ja Lapin osalta isojaon aloittaminen ja toteuttaminen venyi pitkälle 1900-luvulle, ja viimeiset toimitukset lopetettiin vasta 1960-luvulla Kuusamossa. (ks. Pohjola 1983). Vuoteen 1918 mennessä noin 18,7 miljoonaa hehtaaria oli isojaettu käsittäen lähes 10 000 jakokuntaa. (Wiiala 1952, s. 227).

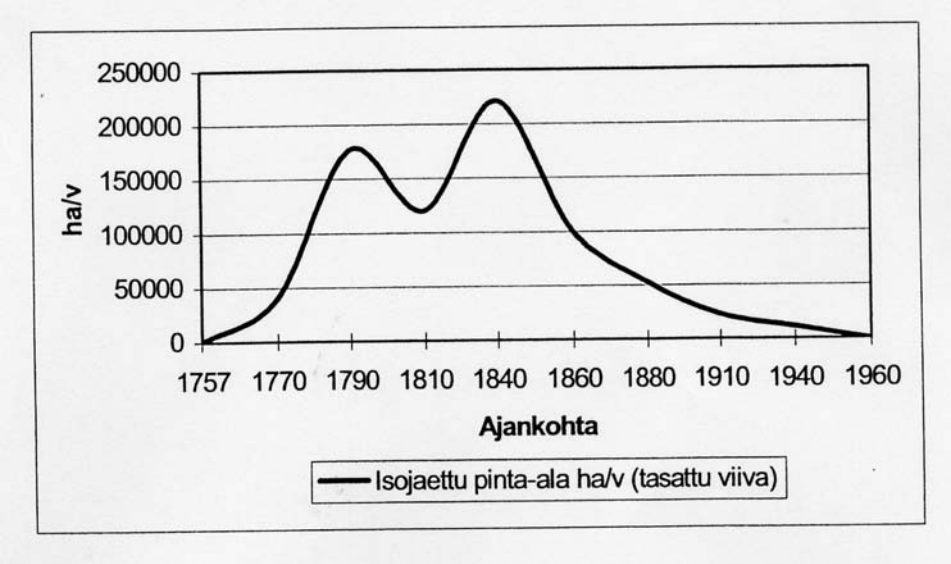

Kuva 3/3. Suomessa isojaettu maa-ala ha/vuosi. (Vitikainen 2003, s. 44).

Myös Suomessa alkuvaiheessa toteutetut isojaot jäivät puutteellisiksi eivätkä vastanneet asetuksen mukaista tavoitetta. Wiialan mukaan ennen vuotta 1808 toimitetut isojaot merkitsivät puutteistaan huolimatta valtavaa maataloudellista edistystä entiseen nähden. Maanomistuksen varmuus oli turvattu ja yksityinen yrittäjähalu oli päässyt oikeuksiinsa. Samaan aikaan oli perustettu yli 6000 uudistaloa ja noin 23 000 torppaa. (Wiiala 1952, s. 210).

Asianosaisten suhtautuminen isojakoon

Saarenheimo antaa varsin kielteisen kuvan talonpoikien suhtautumisesta isojakoon sekä Pohjanmaalla että Hämeessä, erityisesti Keski-Hämeessä vanhoilla viljelysseuduilla, missä enin osa varhaisimmista jaoista suoritettiin. Tärkeinä syinä vastustukseen hän mainitsee pelkän vanhoillaan pysymisen halun, käsityksen oikeudenmukaisen jyvityksen mahdottomuudesta, pelon, että naapurit pääsisivät jaosta hyötymään, ja kustannusten pelon. Erityisen varuilleen talonpojat sai se, että säätyläismaanomistajat innokkaasti puolsivat jakoja. Saarenheimo katsoi myös, että talonpoikien vastustus pohjautui avuttomuuden ja neuvottomuuden tunteeseen, jonka kirjoitus- ja usein lukutaidoton rahvaanmies monesti koki puolustaessaan oikeuksiaan kruunun ja säätyläisten mahtia vastaan. Järjestelmällinen vastarinta Hämeessä tosin päättyi tultaessa 1770-luvulle. (Saarenheimo 1983, s. 24-25).

Kuusi on myös tutkinut talonpoikien suhtautumista isojakoon Pohjanmaalla, eikä hän anna yhtä kielteistä kuvaa kuin Saarenheimo, vaikka uudistus sielläkin kohtasi aluksi voimakastakin vastarintaa. Laihian isojako on monessa yhteydessä otettu esiin esimerkkinä maanomistajien vastustavasta kannasta jakojen toteuttamiseen. Vaikka vastustus toimituksen alussa olikin voimakasta, osoittaa toimituksen ripeä edistyminen kuitenkin sitä, että vastustajat varsin nopeasti taipuivat toimituksen toteuttamiseen. Tältä kannalta katsoen alkuvaiheen osin dramaattisiakin tapahtumia on painotettu liikaa synnyttäen liian negatiivisen kokonaiskuvan Laihian isojaosta ja yleistäen koko isojakotoiminnasta. Kuusen mukaan mieliala isojakoja kohtaan muuttui vähitellen suopeammaksi ja paikoitellen oli havaittavissa suurtakin isojakoinnostusta. Varsinkin pelko metsänhaaskauksesta ja tilusten huonosta hoidosta jakoja odotellessa johtivat isojakojen kiirehtimiseen tietyissä pitäjissä. (Kuusi 1914, s. 88-90).

Olai on isojakoa koskevassa tutkimuksessaan kumonnut Ruotsin osalta aiemman samankaltaisen näkemyksen kuin Saarenheimon, että talonpojat olisivat järjestään olleet isojakoja vastaan. Päinvastoin hän osoittaa, että talonpojat olivat suhteellisesti ottaen enemmän isojakojen kannalla kuin säätyläiset. (Olai 1983, s. 47-54). Bäck on osaltaan osoittanut, että talonpojat eivät olleet niin oppimattomia ja avuttomia, etteivät olisi pystyneet ajamaan etujaan isojakojen yhteydessä. Valitusten osalta he jopa menestyivät paremmin kuin muut maanomistajaryhmät, mikä osaltaan osoittaa heidän olleen perehtyneitä säädöksiin ja myös riittävän valveutuneita ajamaan etujaan.
(Bäck 1984).

Isojako ruotusopimuspitäjissä

Armeijan jalkaväen miehistön hankkimismenettelyä uudistettiin Ruotsi-Suomessa 1700-luvun vaihteessa, jolloin siirryttiin ns. ruotujakolaitokseen. Valtionhallinto ja

maakunnat tekivät sopimuksen, jonka perusteella talonpoikien tilat ryhmiteltiin eräin poikkeuksin ruoduiksi. Ruotuun kuului muutamia taloja ja se asetti sotamiehen ja vastasi pääosin hänen ylläpidostaan. Poikkeuksellisessa asemassa muuhun Suomeen nähden olivat Kuusamon ja Kemijärven pitäjät sekä Kemijärveen kuulunut Kuolajärven Lappi. Näiden alueiden asukkaat tekivät vuonna 1789 sopimuksen, jolla ne vapautettiin tilusten mittauksesta, liikamaan erottamisesta, verollepanosta ja isojaosta vastineeksi sille, että asukkaat sitoutuivat huolehtimaan valtakunnan itärajan puolustamisesta. Näitä alueita on maanmittausalan kirjallisuudessa kutsuttu ruotusopimuspitäjiksi. (Suomaa 1983, s. 63).

Ruotujakolaitos kumottiin 1800-luvun alkupuolella, mutta vanhat sopimukset olivat yhä voimassa. Ruotosopimukset kumottiin erillisellä lailla ja alueiden isojakoa varten laadittiin oma lainsäädäntö. Isojakoa ryhdyttiin toteuttamaan ruotusopimuspitäjissä 1920-luvulta lähtien ja viimeinen toimitus lopetettiin Kuusamossa 1960-luvun alussa.

3.4 Isojaon merkitys

Olain mukaan isojako on merkinnyt käännekohtaa ruotsalaisessa maataloudessa. Kyseessä oli uudistus, jossa muutettiin perusteellisesti 500 vuotta jatkunutta maanjakotapaa ja tämän seikan on täytynyt olla jo senaikaisten talonpoikien tiedossa. Uudistusta ajettiin myös poliittisella tasolla hyvin innokkaasti ja keskeisessä asemassa oli Jakob Faggot ajatuksineen. Historiallisen tulkinnan mukaan uudistus on nähty poliittisena toimena, pakon avulla toteutettuna maatalousuudistuksena, jota arvostivat harvat uudistusmieliset säätyläiset talonpoikien yleensä vastustaessa sitä. Isojako käynnistyi kuitenkin yksityisten aloitteista ja heidän osaltaan kyseessä ei voinut olla pakolla toteutettava uudistus. Ruotsin väestökehitys 1700-luvulla antaa selityksen isojaon toteutumisen ajankohdalle. Muutokset maataloudessa tapahtuvat tietyllä viiveellä ja niin, että ensin käytetään hyväksi olemassa olevan järjestelmän kehitysmahdollisuudet, mikä johtaa erilaiseen kehitykseen eri maissa ja eri alueilla. Vasta kun kaikki perinteiset kehitysmahdollisuudet on käytetty tuotannon tarpeelliseen lisäämiseen, ollaan valmiita perusteellisempiin muutoksiin. Tästä syystä oli luonnollista, että isojaot toteutettiin varsin pitkän ajanjakson kuluessa, koska kehitys valtakunnan eri osissa oli erilaista. Näin isojakouudistuksen poliittinen merkitys kutistuu Olain mukaan pelkäksi uudistamisen toteuttamisen hallinnolliseksi apuvälineeksi. Jatkuva kehitys maataloudessa edellytti 1700-luvun puolivälissä uutta maanjakojärjestelmää ja vilkas keskustelu ennen uudistuksen hyväksymistä osoittaa vain, että tarpeet valtakunnan eri osissa vaihtelivat tuohon aikaan. (Olai 1983, s. 225).

Isojaon merkitystä on usein arvioitu sen lopputuloksen eli palstojen lukumäärän ja tilussijoituksen perusteella. Varhaisissa isojaoissa palstojen lukumäärä jäi verrattain suureksi ja monesti maanmittarit myös ottivat huomioon jaon vastustuksen ja tekivät myönnytyksiä niille, jotka suhtautuivat epäillen jakoon. Tällaiset kompromissit koskivat useimmiten tiloille annettavien palstojen lukumäärää, joka monessa tapauksessa oli suurempi kuin asetukseen kirjattu enimmäismäärä. Jakotulosten järjestelmällistä vertaamista sarkajakoon ei ole voitu tehdä, mutta muutamat esimerkit antavat Olain mukaan kuitenkin osoituksen siitä, että tilussijoitus parani hyvinkin oleellisesti isojaossa. (Olai 1983, s. 228-230, Bäck 1984, s. 271-272).

Suomessa isojaon tärkeimmät vaikutukset kohdistuivat yhteisomistuksen purkamiseen ja peltojen tilussijoituksen huomattavaan parantumiseen, jonka kautta luotiin edellytykset maatalouden kehitykselle. Tilussijoituksen paranemista kuvaa hyvin peltolohkojen lukumäärä ennen ja jälkeen isojakoa, esimerkiksi Isokyrössä lukumäärä väheni 16 850:stä 710:een ja Vähäkyrössä 10 400:sta 352:een. (Kuusi 1914, s. 160-162).

Isojaot ovat vaihtelevassa määrin merkinneet aiempaa yksinkertaisempaa tilusjaotusta ja ylipäätään tilusten lopullisempaa jakoa ja sijoitusta. Tästä on ollut välittömänä seurauksena, että yksittäiset maatilat ovat tulleet riippumattomammiksi toisistaan. Muita seurauksia ovat olleet tilusten yhdistämisen mahdollistaminen sekä omistuksen että tilussijoituksen osalta, osin talojen jakaminen, lohkominen, torppien perustaminen jne., mikä myöhemmin on johtanut maan jakamiseen ja lisääntyvään tilushajaannukseen. Talojen halkominen ja torppien perustaminen ovat aikaansaaneet voimakkaan uudisraivaustyön, joka, kuten yhdistämiset, on antanut mahdollisuuksia tilussijoituksen parantamiseen. Isojaolla oli vastaavanlainen positiivinen suora vaikutus myös sen kautta, että yksittäisten maatilojen koti- ja ulkotilukset saivat yksinkertaisemman muodon. Metsämaan käyttö tuli tehokkaammaksi ja vapaammaksi. Tilussijoituksen paraneminen antoi uusia mahdollisuuksia ojitus- ja aitaamistoimenpiteille, mutta helpotti myös järkiperäisempien työmenetelmien käyttöönottoa ja maan parempaa hoitamista. Näin voitiin toteuttaa sekä tuotantokustannusten pienentäminen että tuotannon lisääminen. Karlssonin mukaan ei voi olettaa, että kaikki isojaot aikaansaivat huomattavaa hyötyä, varsinkaan heti. Useilla isojaoilla ei todennäköisesti ollut lyhyellä tai pitkälläkään tähtäimellä suuria vaikutuksia. Ruotsin tasankoseuduilla toteutetut isojaot olivat yleensä radikaalimpia kuin metsävaltaisilla alueilla toteutetut. (Karlsson 1976, s. 317).

Hoppe katsoo, että maatalouden muutosten ei tarvitse ilmetä vain pinta-alan muutoksina tai maankäytön muuttumisena. Jakouudistukset ovat voineet vaikuttaa mahdollisuuksiin ryhtyä viljelemään uusia lajikkeita, käyttää uusia työkaluja peltoviljelyksessä tai mahdollisuuksia halkoa taloja tai yhdistää eri yksikköjä. Koska isojako vain poikkeustapauksissa johti Ruotsissa talojen siirtoihin, ei Hoppe katso aiheelliseksi olettaa, että isojako olisi aiheuttanut suurempia muutoksia kyläyhteisön elämään tai perinteiseen talonpoikaiseen mielenlaatuun. (Hoppe 1997, s. 263-264).

Vaikka isojako oli maatalouden kannalta huomattava parannus, se ei kuitenkaan pystynyt lopullisesti poistamaan uutta maanjakotarvetta. Vanhat isojaot suoritettiin yleensä ilman talojen siirtoja ja eri tiluslajeihin nähden vaiheittain, mikä oli omiaan lisäämään keski-etäisyyttä talouskeskuksesta tiluksille ja talon palstalukua. Talonpaikkojen jäädessä keskikylään oli myös usein pakko ulottaa palstat joko säteettäin tai yhdensuuntaisesti keskustasta ulkotiluksille. Viimemainittua jakotapaa tavataan etenkin Suomessa jokivarsikylissä. Palstojen melko suuresta määrästä ja usein kaukaisesta asemasta huolimatta varsinkin myöhemmissä isojaoissa syntyneet talot olivat kuitenkin Wiialan mukaan silloisiin maatalousoloihin nähden muodoltaan hyviä tai ainakin tyydyttäviä. Palstat olivat yleensä suhteellisen suuria ja yhtenäisiä, mikä oli omiaan vähentämään palstojen etäisyyden ja muodon haitallista vaikutusta. (Wiiala 1952, s. 222).

Maatalouden kehitykseen vaikutti oleellisesti vainiopakko, jonka poistaminen oli yksi isojaon tavoitteista. Saarenheimo on tutkinut 66 kylän osalta vainiopakon jatkumista ja todennut, että 46 kylän osalta se päättyi, mutta 20 kylässä se jatkui edelleen isojaon jälkeen. Em. kylissä oli vähintään 10 tilaa ja tällaisia kyliä oli sarkajakoalueella noin 400. Asiakirjoissa tosin ei ole mainintoja vainiopakosta ja tästä syystä Saarenheimo on pää-

tellyt sen mahdollisen jatkumisen tai päättymisen välillisesti isojaon tuloksena syntyneen tilussijoituksen perusteella. Aineisto oli jonkun verran puutteellinen suurkylien osalta ja Saarenheimo päättelikin, että vainiopakko jatkui laajempana kuin edellä on mainittu. (Saarenheimo 1983, s. 33-36).

Isojakoa koetettiin soveltaa joustavasti vallitsevaan viljelyjärjestelmään. Kaksi- ja kolmi-vuoroviljely vaikuttivat suoraan isojaossa muodostettujen palstojen lukumäärään ja lukuisissa kylissä säilyivät yhteiset vainioaitaukset. Talojen palstojen lukumäärän väheneminen vaihtelikin varsin paljon eri isojakoalueiden välillä luontaisten ja viljelyteknisten edellytysten mukaan. Varsinkin Pohjanmaalla eri talojen omistamien pelto- ja niittypalstojen lukumäärä väheni huomattavasti ja maan lounaisosien pikkukylissä voitiin toteuttaa jopa yksilohkojärjestelmä. (Jutikkala 1958, s. 251).

Sarkajaon ja vainiopakon lopettamisen suurimpana esteenä oli vallitseva asutusmuoto. Jos haluttiin todella päästä siihen, että talot saivat peltonsa ja niittynsä mahdollisimman edullisesti talouskeskuksen läheisyydestä, olisi tämä samalla johtanut siihen, että ryhmäkylät olisi pitänyt hajottaa ja antaa usealle tilalle tontit vanhan kyläalueen ulkopuolelta. Tämä olisi ollut vielä perusteellisempi muutos talonpojan elämään kuin peltojen jako. Vaikka kyläalueet monin paikoin olivat erittäin ahtaita, niin talonpoikien suhtautuminen ulosmuuttoihin oli alkuvaiheessa jyrkän kielteinen. Vuoden 1762 isojakoasetuksessa oli maininta, että toisten tuli antaa työapua ja rakennustarpeita, mikäli joku halusi muuttaa. Vuoden 1775 asetus oli jyrkempi ja sen mukaan ulosmuuttoja oli tehtävä, jos tonttialue oli ahdas. Suhtautuminen ulosmuuttoon muuttui varsin nopeasti ja jo 1700-luvun loppupuolella muuttoja tehtiin vapaaehtoisesti. Näin myös isojaon tavoitteet oli helpompi saavuttaa. Enimmillään lähes puolet isojakoalueen taloista saatettiin siirtää jaon yhteydessä. (Saarenheimo 1983, s. 43-44).

Saarenheimon mukaan isojakojen merkitystä Suomessa tulee tarkastella maatalouden ja yhteiskunnan kehityksen kannalta. Isojaon alkaessa maaseutuyhteiskunta ei ollut vielä kypsä muutokseen, koska tämän liikkeelle panneet voimat eivät vielä olleet päässeet vaikuttamaan. Tästä syystä isojaon aiheuttamat muutokset maatalouteen jäivät aluksi vähäisiksi. Kun isojaonjärjestelyihin ryhdyttiin, vanha maalaisyhteiskunta ja kyläyhteisö oli jo murtumassa. Raha- ja luottotalous oli jo tunkeutumassa maaseudulle ja metsänmyynti lisäsi varallisuutta. (Saarenheimo 1983, s. 57-58).

Vanhat köyhäinavun muodot tai yhteismaiden tarjoamat lisätulot olivat osa niistä agraari-yhteiskunnan rakenteista, jotka huolehtivat maattomista työläisistä viimeisessä hädässä. Tavallisen ihmisen kannalta merkittävä siirtymä modernin yhteiskunnan synnyssä oli vanhan agraarisen suojaverkon häviäminen. Häviämisprosessi oli kuitenkin asteittainen, kuten kaikki perusteelliset yhteiskunnalliset muutokset. Kerkelä sijoittaa sen alun Suomessa isojakoon ja nykyaikaisen maanomistuksen vakiinnuttamiseen. Viimeiset osat vanhan agraarirakenteen tarjoamasta sosiaalisesta infrastruktuurista hävisivät vasta toisen maailmansodan jälkeen, kun perinteinen ”omavaraistalous” menetti lopullisesti merkityksensä maaseudun pieneläjien toimeentulon turvaajana. (Kerkelä 1996, s. 233).

3.5 Maanomistajien vaikutusmahdollisuudet isojaossa

Maanomistajien ja varsinkin talonpoikien vaikutusmahdollisuuksia on isojaon yhteydessä perinteisesti pidetty varsin vähäisinä sekä suomalaisessa että ruotsalaisessa alan tutkimuksessa. (vrt. Heckscher 1970, Saarenheimo 1983). Uusimmat ruotsalaiset tutkimukset (vrt. Bäck 1984, Olai 1983, 1987) ovat kuitenkin päätyneet toisenlaiseen tulokseen.

Isojakomenettelyyn on alusta saakka liittynyt sekä oikeudellista että hallinnollista valvontaa, jolla on turvattu sekä yhteiskunnan että asianosaisten etuja. Talousdeputaatiot asetettiin v. 1757 isojakoasetuksen nojalla valtiosäätyjen luottamuselimiksi tehtävänään isojakojen valvominen, kylienvälisten rajariitojen selvittäminen, menettelytapaohjeiden suunnittelu isojakoja varten, jaoista aiheutuneiden riitojen sovittelu sekä isojakoa koskevien ehdotusten tekeminen valtiopäiville. Suomeen asetettiin kolme viisijäsenistä deputaatiota. Vuoden 1762 asetuksen mukaan lisäjäseniksi kutsuttiin asianosaisten pyynnöstä kaksi uskottua miestä. Varsinaisia isojakoriitoja deputaatiot eivät ratkaisseet, vaan ne jäivät joko valtiopäivien tai yleisen tuomioistuimen asiaksi. Pitäjien ja kylien välisissä rajariidoissa deputaatiot antoivat myöhemmin lopullisia ratkaisuja, joista saattoi valittaa kuninkaalle. Deputaatiot joutuivat v. 1766 valtiopäivillä poliittisen arvostelun kohteeksi ja ne päätettiin lakkauttaa. Ne korvattiin maanjakosovinto-oikeuksilla, joita perustettiin paikallisten isojakoasetusten nojalla. Ne olivat paikallisia toimielimiä, sillä pitäjän miehet valitsivat maaherran kehotuksesta isojaon ollessa vireillä pitäjässään kolme tai viisi oikeuden jäsentä. Oikeus tavoitteli aluksi sovintoratkaisua, mikä Hyvösen mukaan yleensä onnistuikin. Vasta sen epäonnistuessa annettiin lopullinen tuomio, josta voitiin valittaa kuninkaalle. Maanjako-oikeus perustettiin v. 1775 isojakoasetuksella. Oikeuden puheenjohtajalta vaadittiin perehtyneisyyttä tuomarin tehtäviin ja pitäjän miehet valitsivat usein tehtävään paikkakunnan tuomarin sekä harkintansa mukaan kaksi tai neljä jäsentä. (Hyvönen 1998, s. 273-274).

Karlssonin tutkimuksen mukaan vuosien 1757-1786 välisenä aikana erityisesti rälssimaat, mutta myös kruununluonteiset maat olivat suhteessa perintöluontoiseen maahan useammin mukana isojaossa kuin 1780-luvun jälkeen. Kymmenvuotiskaudella 1757-1766 toteutettiin isojakotoimituksia, joissa asianosaisina oli säätyläisiä huomattavasti enemmän kuin myöhempinä ajankohtina ja hakijoina olivat pääsääntöisesti säätyläiset. 1780-luvun puolivälin jälkeen talonpojat olivat aktiivisempia hakijoina ja enemmistönä asianosaisista jaoissa. He saavuttivat tällöin sen hallitsevan aseman, joka heillä oli sittemmin koko isojaon toteuttamisen ajan. Karlssonin tutkimustuloksen koskevat Jönköpingin läänissä sijaitsevan kahden kihlakunnan alueella tehtyjen isojakojen asianosaisia. (Karlsson 1976, s. 398-399).

Olai on tutkinut isojakojen vireille tuloa toimituksissa, joissa on ollut osallisena yhteensä lähes 2000 taloa tai talonosaa. Asiakirjojen mukaan noin kolmannes talollisista on esiintynyt isojaon hakijoina ja kaksi kolmasosaa ei ole aktiivisesti osoittanut haluavansa jakoa. He ovat suhtautuneet joko neutraalisti tai kielteisesti jakoon. Olain mukaan hämmästyttävää aineistossa oli se, että kolmasosan kannatus oli yleistä lähes kaikissa toimituksissa tutkituilla alueilla. Isojaon hakijoita on yleensä pidetty uudistusmielisinä ja oletettu, että he ovat saaneet muita suuremman hyödyn jaosta. Tutkimuksen mukaan ainakaan talojen saamien palstojen lukumäärä ei oleellisesti poikkea isojakoa halunneiden ja vastustaneiden välillä eli asianosaisia käsiteltiin jaossa samojen perusteiden mu-

kaan. Isojakoalueiden väliset erot johtuivat maastotekijöistä ja erilaisista lähtökohdista eri kylissä. (Olai 1987, s. 68-71).

Valituksia isojakoa vastaan tehtiin maanjako-oikeuden tarkastustilaisuuksissa paljon. Yleensä ne kohdistuivat maan laatuun (jyvitys), palstojen lukumäärään ja niiden sijaintiin. Jyvitykseen ei luotettu ja tästä syystä maanomistajat olisivat halunneet tiluksensa useampaan palstaan. Parempilaatuisen maan vaihtuessa huonompaan erotusta korvattiin myös antamalla takamaasta vastaavasti enemmän. Valitukset johtivat Kuusen ja Saarenheimon mukaan vain harvoissa tapauksissa muutoksiin jaossa. Tarkastuksen yhteydessä valmiiseen jakosuunnitelmaan voitiin tehdä muutoksia, jos siitä oli todellista hyötyä esimerkiksi tontinmuuton johdosta, josta sovittiin tarkastuksen yhteydessä. (Kuusi 1914, s. 147-150, Saarenheimo 1983, s. 30-31.)

Bäckin mukaan isojaot aiheuttivat varsin vähän valituksia, kun otetaan huomioon toiminnan luonne ja se, että se kosketti kaikkia jakoalueen maanomistajia. Esimerkiksi Itä-Göötanmaalla vuosien 1748-72 välisenä aikana toteutetuissa 513 isojakotoimituksesta valitettiin 75:stä käräjäoikeuteen tai maaherralle. Siis vain n. 15 %:sta toimituksista valitettiin, mitä Bäck pitää varsin vähäisenä. Noin kymmenesosa valituksista koski itse isojaon toimeenpanemista ja saman verran koski yksittäisen maanomistajan oikeutta saada isojako vireille. Loput eli pääosa valituksista koski jaon epäoikeudenmukaista lopputulosta tai maanmittarin huolimattomuutta. Epäoikeudenmukaisuus liittyi useimmiten alkuperäistä huonomman maan saamiseen jaossa, varsinkin kun säädökset jyvityksestä puuttuivat ensimmäisestä isojakoasetuksesta. Maanmittarin huolimattomuus liittyi joko tilusten mittaamiseen tai uuteen tilusjärjestykseen. Valittajista noin kaksi kolmasosaa oli perintöluontoisia tiloja viljeleviä talonpoikia. Valitusmenettelyn lopputulos antanee hyvän kuvan siitä, olivatko valitukset oikeutettuja vai eivät. Lähes kolmannes valituksista päättyi nimittäin kokonaan valittajan hyväksi ja noin puolet johti osittaiseen hyväksyntään. Vain noin viidennes valituksista tuli kokonaan hylätyiksi. Itse jaon toteuttamiseen liittyvät valitukset eivät yleensä menestyneet, mutta lopputuloksen oikeudenmukaisuutta koskevat valitukset johtivat varsin usein valittajan kannalta edulliseen lopputulokseen. (Bäck 1984, s. 254-259).

4 TILUSJÄRJESTELYT ISOJAON JÄLKEEN RUOTSISSA JA SUOMESSA

Tässä luvussa tarkastelen Ruotsissa ja Suomessa isojaon jälkeen toteutettuja tilusjärjestelyjä. Ruotsissa on isojaon jälkeen toteutettu enskifte- ja laga skifte-toimituksia sekä kiinteistöjärjestelyjä (fastighetsreglering), jotka vastaavat lähinnä suomalaisia uusjakoja. Suomen osalta käsittelen isojaonjärjestelyjä, perinteisiä uusjakoja ja uusimuotoisia hankeuusjakoja.

4.1 Enskifte- ja laga skifte-jaot Ruotsissa

Isojakojen tulokset eivät palstojen lukumäärän ja tilussijoituksen osalta vastanneet sitä, mitä varsinkaan varhaisessa lainsäädännössä oli asetettu tavoitteeksi. Tämä johti siihen, että useissa kylissä toteutettiin toinen isojako muutamaa vuosikymmentä myöhemmin, jolloin palstojen lukumäärää vähennettiin samalla, kun takamaat jaettiin. Tällöin saatettiin myös toteuttaa joitain talonsiirtoja. Kehitys johti myös uusiin kokeellisiin jakoihin, joista tunnetuin lienee Rutger McLeanin Svaneholmin kartanon mailla Skoonessa toteuttama radikaali jako 1780-luvulla. McLeanilla oli rajoittamaton valta alueisiinsa ja näin hän saattoi päättää, minkälaisista muutoksista tahansa. Sellaisia oli myös helppo toteuttaa tasaisella ja viljavalla maalla Skoonessa, missä lähes kaikki alueet olivat viljelyskelpoisia. (vrt. Frostensson 1976 a).

Kokeilutoiminta alkoi Skoonen maakunnasta ja kehittyi nopeasti yleisellä asetuksella ohjatuksi toiminnaksi. Enskifte-toimitukset saivat vaikutteita Tanskasta. Läänikohtaisia asetuksia annettiin Skoonea (1803) ja Skaraborgin lääniä varten ja v. 1807 annettiin koko maata koskeva asetus, joka poikkeuksellisesti ei ollut voimassa Taalainmaalla ja Norrlannissa. Enskifte –jakoa toteutettiin laajasti Skoonessa sekä Etelä- ja Keski-Ruotsin tasankoseuduilla. (Bäck 1992, s. 31).

Enskifte –jaon tavoitteena oli saada kaikki viljelyskelpoiset alueet viljellyksi ja hoidetuiksi siten, että ne antoivat mahdollisimman hyvän tuoton. Tavoitteen saavuttaminen edellytti ulosmuuttojen toteuttamista ahtaasti asutuista kyläyhteisöistä ja maan jakoa niin, että jokainen viljelijä sai tiluksensa talonsa ympäriltä yhtenäisenä palstana. (Frostensson 1976 a, s. 296).

Vuosien 1801-1805 välisenä aikana toteutettiin 126 toimitusta ja seuraavana viisivuotiskautena 134 toimitusta pääosin Malmöhusin läänissä. Näissä jaoissa oli osallisena n. 2 500 taloa, joista noin 1550 muutti ulos vanhasta kylästä toimituksen tuloksena. Vastaavana aikana Kristianstadin läänissä n. 1100 taloa oli osallisena enskifte –jaoissa ja näistä 600 muutti ulos kylästä. (Frostensson 1976 b, s. 325-326, Frostensson 1977, s. 56).

Enskifte-jaon yhteydessä laadittiin jakosuunnitelma koko kylää varten, vaikka jako toteutettiin esimerkiksi vain yhden talon erottamiseksi. Suunnitelmaa noudatettaisiin tulevissa jaoissa, mutta sitä voitiin siinä yhteydessä sovittaa ja muuttaa. Jakoperusteena oli nautinta. Tilukset tuli muodostaa säännöllisiksi kuvioiksi, mieluiten neliönmuotoisiksi, mutta joka tapauksessa sellaisiksi, että palstan pituus ei ollut yli kaksi kertaa suurempi kuin sen leveys. Tilukset jyvitettiin maan luontaisen laadun ja viljavuuden mukaan. Kylästä ulos muuttaville taloille maksettiin valtionapua. (Frostensson 1976 b,

s. 320-321). Rinnakkain enskifte-jakojen kanssa toteutettiin 1800-luvun alkuvuosikymmeninä myös isojakoja pääasiassa vähemmän viljavilla seuduilla. Lääninhallitukselta oli mahdollista anoa joko isojakoa tai enskifte-jakoa. (Hoppe 1997, s. 264-265). Säädöksiä saatettiin toteuttaa myös samanaikaisesti jakoalueella siten, että osalle kylää tehtiin enskifte-jako ja osalle isojako. Frostensson mainitsee esimerkkinä Kjugen kylän Skoonessa, jossa aluksi toteutettiin kahden talon osalta enskifte-jako ja loppujen osalta isojako. Toimenpiteet eivät kuitenkaan loppuneet tähän, vaan kolmen vuoden kuluttua yhden talon tilukset saatettiin enskifte-jakoon ja muut jaettiin vähitellen seuraavan kymmenen vuoden aikana, jonka jälkeen kylän kaikkien talojen tilukset olivat olleet mukana enskifte-jaossa. Enskifte-jaon toteuttaminen useampana eri toimituksena ei ollut mitenkään poikkeuksellista, mutta menettelyn on täytynyt olla asianosaisille hyvinkin hankalaa ja kallista. (Frostensson 1976 b, s. 322-323).

Enskifte-jaon toteuttaminen ei ollut talonpoikien kannalta houkuttelevaa eikä edullista. Päinvastoin uudistus näytti Frostenssonin mukaan turhalta pakkotoimelta. Talonpoikaissääty yritti saada säädökset kumotuksi, mutta esitykset johtivat vain säädösten tarkistamiseen Etelä-Ruotsin osalta v. 1812. (Frostensson 1977, s. 54-56).

Kahden erilaisen jakotoimituksen samanaikainen toteuttaminen osoittautui kuitenkin hankalaksi ja isojakoa ja enskifte-jakoa koskevat säädöksen yhdistettiin vuonna 1827, jolloin laga skifte-jako korvasi ne. Vuosina 1828-1922 lähes koko Ruotsin alue oli laga skifte-jakojen alaisena. Se toteutettiin noin 20 miljoonan hehtaarin alueella ja vuosittain jaettiin keskimäärin runsaat 200 000 hehtaaria. Toimitukset koskivat noin 287 000 kiinteistöä. Vuoden 1922 jälkeen toiminnan volyymi laski huomattavasti ja toimituksia tehtiin pääasiassa Taalainmaalla. Viimeisen toimitus lopetettiin vuonna 1984. (Backman 2001). Enskifte- ja laga skifte-toimitusten levinneisyys Ruotsissa ilmenee kuvasta 4/1.

Laga skifte-jaon toimitusmenettely rakentui aikaisemmille kokemuksille sekä isojaosta että enskifte-jaosta. Asetus oli monin osin isojakoa ankarampi, mutta se antoi paremmat mahdollisuudet joustavuuteen kuin enskifte-jako. Palstojen suurinta sallittua määrää korotettiin ja nyt sallittiin jopa 3 palstaa tiluslajeittain. Tämä mahdollisti asetuksen soveltamisen myös tasankoalueiden ulkopuolella, mutta useimmiten kuitenkin palstojen lukumäärä alitti selvästi suurimman sallitun. Isojakoon nähden määräykset tiukkenivat palstojen tarkoituksenmukaisen muodon vaatimuksen osalta ja kylän kaikki tilukset tuli vastedes jakaa samassa toimituksessa. Poikkeuksena oli metsämaa, joka voitiin jättää jaon ulkopuolelle, mikäli todettiin, ettei nykyistä tarkoituksenmukaisempaa tilussijoitusta voitu saavuttaa. Laga skifte-jakoa koskeva asetus oli laajempi, seikkaperäisempi ja huolellisemmin valmisteltu kuin isojakoa ja enskifte-jakoa koskevat asetukset. Itse tilusjärjestelyyn ja varsinkin jyvitykseen kohdistunut aiempi vastustus hävisi nyt melkein kokonaan. Vastustus kohdistui lähes kokonaan pakollisiin ulosmuuttoihin, joista talonpojat olisivat useassa tapauksessa halunneet luopua kustannussyistä. (Bäck 1992, s. 32-34).

Laga skifte-säädösten mukaan toimitus voitiin jättää toteuttamatta, mikäli kolme ehtoa täyttyi. Ensinnäkin alueella oli jo toteutettu isojako. Toiseksi tilusten tuli olla senlaatuiset, ettei sääntöä kahdesta tai poikkeustapauksessa kolmesta palstasta osakasta kohden voitu soveltaa, vaan tilukset täytyisi jakaa niin moneen palstaan kuin niiden laatu vaati. Kolmas edellytys oli, että uuden jakotoimituksen lopputulos ei yleisesti ottaen olisi jakokunnalle edullisempi kuin jo toteutetun isojaon tulos.

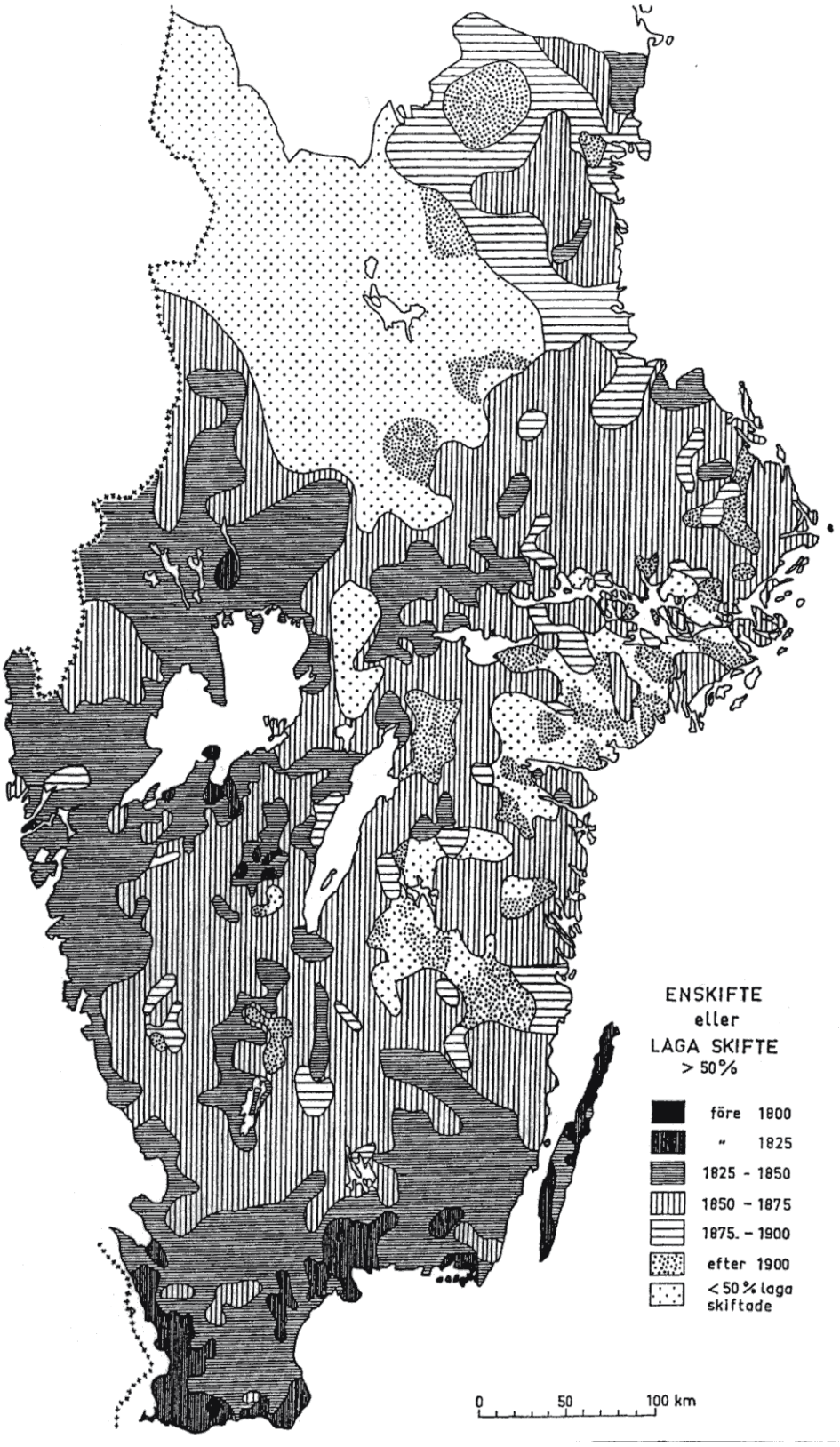

Kuva 4/1. Enskifte- ja laga skifte-jakojen levinneisyys. (Helmfrid 1961, s. 123).

Toimitusmiesten tuli ratkaista, voitiinko laga skifte-jaon avulla saavuttaa huomattavaa parannusta tilussijainnissa niin, että tilusten viljely helpottui tai viljelymahdollisuudet paranivat. Mikäli he katsoivat tällaisten edellytysten olevan olemassa, he päättivät, että jako toteutetaan, muussa tapauksessa hakemus hylättiin. Osakkailla oli mahdollisuus valittaa toimitusmiesten päätöksestä maanjako-oikeuteen. (Pettersson 1983, s. 114).

Pettersson on tutkinut sikseen jätettyjä toimituksia Hallandin läänissä ja todennut, että vaikka vastustajat esityksissään viittasivat asetuksen sanamuotoihin, oli menettely näissä sikseen jätetyissä toimituksissa vain osin asetuksen menettelytapasäädösten mukainen. Vastustajat perustelivat kantaansa yleensä arvioilla jaon pitkäaikaisesta hyödyistä ja osakkaiden kyvyllä suoriutua jakokustannuksista senaikaisessa taloudellisessa tilanteessa. Hyötyihin liittyvät näkökohdat saivat tukea asetuksen tekstistä ja ne tuli tutkia toimituksessa. Kustannuksiin liittyvät perustelut eivät saaneet tukea asetuksesta ja esimerkiksi katovuosi saattoi vain määräaikaisesti lykätä toteuttamista. Sikseen jättämiseen ei läheskään aina päädytty toimituskäsittelyssä. Pääasiallisesti hakija pyrittiin saamaan perumaan hakemuksensa taivuttelun, painostuksen ja kompensaatioiden avulla. Jos näin tapahtui, puuttui oikeudellinen pohja toimituksen jatkamiselta, ellei joku toinen anonut jaon jatkamista. Petterssonin tutkimuksen mukaan vain yhdessä (19:sta) kylässä sikseen jättäminen perustui asetuksen mukaiseen harkintaan. Kaikissa muissa tapauksissa jaon vastustajat onnistuivat saamaan hakijan perumaan hakemuksensa. Kokonaisuuden kannalta sikseen jätetyillä toimituksilla ei ollut huomattavaa merkitystä, sillä vuosina 1827-76 vain n. 12 % vireille tulleista jaoista jäi toteutumatta. (Pettersson 1983, s. 209-232).

Ulosmuutto säilyi laga skifte-jaoissa pakollisena. Ensisijaisia muuttajia olivat ne, joilla oli huonokuntoisimmat rakennukset ja huonoimmat puutarhat ja istutukset. Muuttajat saivat korvausta muuttokustannuksiin osin valtionapuna ja osin muilta jakokunnan osakkailta heidän saamansa hyödyn suhteessa. Rakennusten tasonkorotuksen muuttaja joutui itse kustantamaan. Ulosmuuton laajuus vaihteli ja oli erityisen suurta maan eteläisissä lääneissä. Ulosmuutto oli laajinta Skaraborgin läänissä, jossa 57 % osakkaista joutui muuttamaan ulos kylästä. Siirrettyjen talojen kokonaismäärä oli vuosina 1828-1922 arviolta yli 83 000, mutta tilastotiedot eivät ole tarkkoja. (Bäck 1992, s. 33, Helmfrid 1961, s. 122).

Pettersson on tutkinut talonsiirtojen laajuuden ja aikaisemmin toteutetun isojaon vaikutusta laga skifte-jaon toteutumisen ajankohtaan. Kylät, joissa talonsiirrot olivat vähäisiä ja joissa isojako oli toteutettu varhain, näyttävät tulleen jaetuksi laga skifte-jaolla varhaisessa vaiheessa. Kehitys johtui ilmeisesti siitä, että helpoimmat toimitukset, joissa talonsiirrot olivat vähäisiä, sekä sellaiset, joissa saavutettavat edut olivat huomattavia ”epäonnistuneen” isojaon takia, toteutuivat uudistuksen alkuvaiheessa. Myös suuret kylät jaettiin yleensä pieniä aikaisemmin. Ilmeisesti laga skifte-jaosta saatava hyöty tuli selkeämmin esille suuressa kylässä, tai sitten suuressa joukossa asianosaisia oli aina joku, joka halusi jaon toteuttamista. Sen sijaan toimituksen kestoaika ei vastannut Petterssonin odotusta. Aikaisemmat jaot näyttävät kestäneen pidempään kuin myöhäisemmät. Pettersson oli olettanut, että helpoimmat toimitukset toteutetaan ensin ja tällöin kestoajan olisi mitä ilmeisimmin pitänyt olla lyhyt. Ulosmuuttojen lukumäärä varhaisissa toimituksissa viittaa siihen, että suhteellisen yksinkertaiset toimitukset toteutettiin ensiksi, kun taas läpimenoaika viittaa vastakkaiseen. Mahdollisesti tästä on nähtävissä aikaa myöten kiristynyt käytäntö ulosmuuttojen suhteen. Pettersso-

nin mukaan toimitusten monimutkaisuutta kuvaamaan käytetyt indikaattorit kuvaavat todennäköisesti kahdenlaista monimutkaisuutta. Jakojen toteuttamisaika kuvaa pääasiassa hallinnollisia vaikeuksia, kun taasen ulosmuuttojen määrä kuvaa jaon teknistä vaikeutta. Näiden kahden osatekijän ei tarvitse vaikuttaa samaan suuntaan. Vuorovaikutustekijät tukevat Petterssonin mukaan käsitystä yhteydestä jakoajankohdan ja vaikeusasteen välillä. Yhteys tämän ja jakoajankohdan välillä välittyy kylän suuruuden kautta. Suhteellisen suuret kylät, joissa vaikeudet olivat moninaisia – mitattuna joko ulosmuuton laajuudella tai toteuttamisajalla – näyttävät tulleen jaetuksi myöhään. Näin ollen kylän koko vahvistaa tai heikentää monimutkaisuusmuuttujien vaikutusta. (Pettersson 1983, s. 185-186).

Laga skifte-toimitusten toimeenpano Taalainmaan maakunnassa poikkesi muusta Ruotsista, koska jakojen vastustus oli laajalle levinnyttä. Vuoteen 1925 mennessä alueella toteutettiin vain muutama toimitus ja ongelmat johtivat erillislain ns. Taalainmaanlain säätämiseen v. 1932. Lain toimeenpano lähti verkalleen käyntiin 1930-luvun loppupuolella ja vuosien 1945-49 välisenä aikana käynnistettiin viitisentoista toimitusta. Viimeisimmät käynnistyivät 1950-luvun puolivälissä. Erillislaki oli voimassa vuoteen 1972 saakka, mutta keskeneräiset toimitukset saatettiin loppuun paljon tätä myöhemmin, viimeiset vasta v. 1984. Kaikkiaan erityislain mukaiset toimitukset käsittivät noin 225 000 hehtaarin alueet, jotka jakautuivat noin kahteenkymmeneen jakokuntaa. Lain päätavoitteena oli selvittää maanomistukseen liittyvät epäselvyydet sekä aikaansaada pitkälle viety tilusten yhdistäminen. Kumpikin tavoite toteutui toimituksissa erittäin hyvin. (Westholm 1992, s. 53, Ramberg 1966, s. 438).

Enskifte- ja laga skifte-jakojen merkitys

Tilusjärjestelyjä on Ruotsissa pidetty 1800-luvun maatalousuudistusten moottorina (mm. Karlsson 1976) ja ne on usein liitetty oleellisena osana positiivisen väestökehityksen mahdollistumiseen ja uudisraivauksen lisääntymiseen. Varsinkin laga skifte-toimitukset liittyivät maaseudun sosiaalisen rakenteen muutokseen hyvin oleellisella tavalla. Helmfrid kuitenkin suhtautuu kriittisesti 1800-luvun tilusjärjestelytoimintaan ja erityisesti sen merkitykseen maatalouden kehitykselle. Hänen mukaansa uudistus saattoi ruotsalaisen maatalouden edulliseen asemaan koneellistumista ja markkinataloutta ajatellen, mutta voimakkaan väestönkasvun seurauksena laga skifte-jakoja seurasi 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa tilojen voimakas pirstoutuminen pientiloiksi. Tilojen suuri lukumäärä ja epätaloudellinen koko aiheuttivat myöhemmin suuren rakennerationalisoinnin tarpeen. (Helmfrid 1961, s. 129).

Enskifte- ja laga skifte-jakojen morfologiset vaikutukset kulttuurimaisemaan olivat Helmfridin mukaan valtavat. Mullistavin geometrinen tyyppi oli ”mcleaninjako”, joka pakotti kaikki muut paitsi yhden tai kaksi viljelijää muuttamaan ulos kylästä. Tämä ratkaisu vastasi parhaiten tilan ihannemuotoa kuljetustaloudelliselta kannalta tarkasteltuna. Tästä tyypistä ei tavata puhtaimmillaan montaakaan esimerkkiä. Ratkaisu, jossa kaikki viljelijät saattoivat jatkaa vanhassa talouskeskuksessaan, muodosti ”tähtikuvion”. Tällainen jako oli mahdollinen sellaisella alueella, missä tonttipaikat sijaitsivat alueen keskellä. Jos tiloja oli enemmän kuin kolme, ”tähtikuviosta” tuli nopeasti epäedullinen yksittäiselle tilalle sisäisten kuljetuskustannusten ja aitauskustannusten johdosta. Laaksoissa ja metsäisillä alueilla, joissa kylän talot sijaitsivat useimmiten rivissä, ”tähti” muuttui eräänlaiseksi ”kalanruotokuvioksi”. Tavanomaisin lopputulos laga

skifte-jaosta oli tilusten sijainnin osalta kompromissi ”shakki-lautakuvion” ja ”tähti-kuvion” välillä. Muutamia tiloja jätettiin vanhaan kylään ja ne saivat tiluksensa ”tähti-kuvioon” perustuvana jakona ja muut saivat suorakulmaisia palstoja kauempaa ja joutuivat täten muuttamaan ulos kylästä. Perustyypeistä on Helmfridin mukaan lukemattomia muunnelmia, joita esiintyy eri puolilla maata yli kolme taloa käsittäneissä kylissä, joissa toteutettiin laga skifte-jako. Kuitenkin esimerkiksi Öölannin saarella vanha keskittynyt asutus jäi lähes ennalleen enskifte-jaossa. (Helmfrid 1961, s. 127-129).

Bäck on todennut, että laga skifte-jaoilla oli myös hyvin suuri merkitys torpparilaitoksen kehitykseen. Torppien määrä saavutti huippunsa 1860-luvulla, jolloin niitä oli yli 100 000, mutta alueellisesti niiden määrällinen kehitys oli eriytynyt jo paljon aiemmin. Alueilla, joilla laga skifte-jako oli toimeenpantu, torppien lukumäärä oli yleensä kääntynyt laskuun 10 vuoden sisällä toimituksen laillistumisesta. Kun maattoman väestön määrä samaan aikaan kasvoi, johti kehitys mäkitupalaisten lukumäärän suureen kasvuun. Varsinkin tasankoalueiden peltovaltaisilla alueilla torppien väheneminen laga skifte-jakojen seurauksena oli selvää. Kehitys johtui siitä, että ulosmuuttojen yhteydessä tilat yleensä siirrettiin paikoille, joissa oli vanhastaan torppa ja tällöin talonpoikien ei enää kannattanut luovuttaa peltoja torpparin haltuun. Seuduilla, joissa tiloilla oli suhteellisen vähän maata käytössään manttaalia kohden, ulosmuutot yleensä johtivat torppien määrän vähenemiseen. Kaukana talouskeskuksesta sijaitsevien peltojen viljely kannatti parhaiten torpparien avulla, mutta ulosmuuttojen seurauksena etäisyydet tiluksille muuttuivat ratkaisevasti ja tällöin entisten torppien maiden viljely tuli houkuttelevaksi talonpojalle itselleen. Laga skifte-jakoon liittyi myös talonpojan oikeus irtisanoa torpparisopimus ja tätä mahdollisuutta he usein käyttivätkin. Kyläyhteisön vanhat perinteet ja sosiaalinen huolenpito johti useimmiten siihen, että entinen torppari sai jäädä asumaan mökkiinsä, joka muuttui mäkituvaksi. (Bäck 1992, s. 12, 88-93).

Enskifte- ja laga skifte-jaot onnistuivat verrattain hyvin tilussijoituksen parantamisen ja palstojen lukumäärän vähentämisen osalta ja Pettersson nostaa esille kaksi oleellista edellytystä uudistusten menestykselle. Ensimmäinen, joka oli osittain erityinen Ruotsille, oli mahdollisuus nojata aikaisempiin kokemuksiin jakotoiminnasta. Asteittainen siirtyminen pienemmistä laajempiin uudistuksiin on saattanut olla ratkaiseva edellytys onnistumiselle pidemmällä aikavälillä tarkasteltuna. Tämänlaatuinen uudistuspolitiikka vaati itsepäistä pitäytymistä tavoitteissa ja jatkuvuutta uudistushankkeissa. Vastaavanlainen kehityssuuntaus on Petterssonin mukaan nähtävissä Pohjois-Saksassa, jossa parhaat tulokset saavutettiin alueilla, joilla lainsäädäntö saattoi nojata aikaisempaan oma-aloitteiseen toimintaan. Toinen oli mahdollisuus jättää toimitus sikseen tai lykätä sen toteuttamista sekä valitusmahdollisuudet. Näistä aiheutui tosin viivästyksiä toimitusten toteuttamiseen, mutta Petterssonin mukaan niillä on myös voinut olla myönteinen vaikutus jakojen lopputuloksiin. Niistä johtuen asianosaiset eivät ole pitäneet muutoksia väistämättöminä, vaan toimintaan on voinut vaikuttaa sekä ajankohdan että lopputuloksen suhteen. Ehdoton pakko toteuttaa uudistus olisi voinut johtaa lisääntyvään tyytymättömyyteen, joka olisi vähentänyt halukkuutta muutosten toteuttamiseen. (Pettersson 1983, s. 308-309).

Enskifte- ja laga skifte-jakojen taloudelliset vaikutukset eivät lyhyellä aikavälillä olleet kovin suuria, sillä ne eivät automaattisesti parantaneet taloudellista tilannetta. Päinvastoin ne aiheuttivat suuria taloudellisia rasitteita toimituskustannusten muodossa. Kylän tilusten uudelleenjärjestely loi kuitenkin tilussijoitukseen liittyviä mahdollisuuksia kehittää nykyaikaista maataloutta yhtenäisin ja salaojitetuin peltoaukein, joilla

uusia työkaluja ja koneita voitiin käyttää ja joilla yksittäinen talonpoika saattoi viljellä, mitä itse tahtoi, ja käyttää haluamaansa kasvikiertoa. Yhdistettynä mahdollisuuksiin rakenteellisten parannusten toteuttamisesta, joita monien torppien häviäminen aikaansai, ja jo aikaisemmin alkaneen tilojen yhdistymisprosessin helpottumisen myötä laga skifte-jako antoi hyvät mahdollisuudet maatalouden tuotannon kohottamiseen niille osakkaille, jotka osasivat niitä hyödyntää. (Hoppe 1997, s. 268-269).

4.2 Isojaonjärjestely Suomessa

Isojako ymmärrettiin alkuvaiheessa pysyväksi jaoksi, jolle hankittiin kihlakunnanoikeuden vahvistus ja jota sen vuoksi pidettiin lainvoimaiseen tuomioon rinnastettavana lopullisena jakona. Varsinkin varhaisissa isojaoissa palstaluku jäi kuitenkin usein liian suureksi ja tilussijoitus muutoinkin epätarkoituksenmukaiseksi. Jokivarsilla päädyttiin usein nauhamaisiin ratkaisuihin, koska jokainen osakas halusi yleensä saada talouskeskuksen läheltä jokivarressa sijaitsevia tiluksia. Jakotulos saattoi myös olla enemmänkin neuvotteluratkaisu ja asianosaisten sopimuksiin perustunut kompromissi kuin toimitusinsinöörin ammattitaitoon perustunut ratkaisu. Viljelymenetelmät ja kiinteistörunkoon vaikuttavat erilaisten maankäyttöhankkeiden aiheuttamat muutokset sekä vesijättöjen jaot ja osittamistoimitukset ovat lisänneet vähitellen kiinteistörakenteen pirstoutumista ja uusien jakojen tarvetta. Isojaon korjaamistarvetta havaittiin yksittäistapauksissa jo 1800-luvun alkupuolella ja aikaa myöten se lisääntyi. (Hyvönen 2001, s. 331).

Vuonna 1848 annettiin maanmittausohjesääntö, johon sisältyivät säädökset isojaonjärjestelystä. Tällaisen järjestelyn tarkoituksena oli siirtää kunkin talon tilukset mahdollisimman lähelle talouskeskusta ja niin harvoihin palstoihin kuin mahdollista. Palstojen enimmäismäärä laski kuuteen ja tontinsiirto oli pakollinen niissä tapauksissa, joissa tonttialue oli ahdas tai tilan saamat pellot niin etäällä, että niiden viljeleminen oli hankalaa. Isojaonjärjestelyn toteuttaminen vaati kaikkien maanomistajien yksimielisyyttä tai senaatin oikeusosaston ratkaisua. Tämä johti siihen, että toiminta jäi varsin vähäiseksi. Vuoteen 1871 mennessä järjestelyn alaisena oli ollut vain noin 31 500 ha, joista pääosa Hämeessä, missä isojako ei ollut saavuttanut tavoitteitaan. Saarenheimon mukaan oli kuitenkin merkittävää, että Hämeessä oli päästy yksimielisyyteen isojaonjärjestelyn tarpeellisuudesta. (Saarenheimo 1983, s. 54).

Isojaon ja isojaonjärjestelyn välillä oli jakoperusteen osalta oleellinen ero. Isojaossa veroluvut olivat jakoperusteena, mutta isojaonjärjestelyn jakoperusteena oli nautinta. Täten tilan omistaja, joka isojaon jälkeen oli parantanut tiluksiaan suhteellisesti enemmän kuin muut, ei isojaonjärjestelyssä menettänyt työnsä tuloksia toisten hyväksi. (Suomaa 1974, s. 28).

Isojaonjärjestely voitiin myös panna alulle isojaon täydennyksen yhteydessä. Isojaon täydennys erillisenä toimituksena tarkoitti vanhemmissa isojaoissa pyykittämättä tai muuten epävarmoiksi jätettyjen rajojen käyntiä ja sen yhteydessä tapahtuvia pieniä, lähinnä rajojen oikaisua edistäviä järjestelytehtäviä. (Wiiala 1952, s. 223).

Isojaonjärjestelyiden alkuun saattaminen helpottui, kun isojaontäydennystä koskevaa säännöstä muutettiin. Vuonna 1881 annetun säännöksen mukaan maanmittarin, joka oli saanut määräyksen toimittaa isojaontäydennys, tuli valmistelukokouksessa tutkia,

oliko isojaonjärjestely jakokunnassa tarpeen. Jos isojakoa ei ollut toimitettu tyydyttävästi, maanmittarin tuli ehdottaa tilusten uudelleen järjestelyä. Milloin kaikki jakokunnan maanomistajat eivät tähän suostuneet, asia oli jätettävä senaatin oikeusosaston ratkaistavaksi. (Saarenheimo 1983, s. 54-55).

Isojaonjärjestelyjen toteuttaminen alkoi varsinaisesti 1880-luvulla pääasiassa Hämeessä ja Uudellamaalla ja 1890-luvulla myös Varsinais-Suomessa, Satakunnassa ja Etelä-Pohjanmaalla. Vuoteen 1919 mennessä tehtiin isojaonjärjestelyjä taulukon 4/1 osoittamassa laajuudessa. Isojaonjärjestely- ja uusjakotoiminnan vuosittainen laajuus ilmenee kuvasta 4/2.

Taulukko 4/1. Isojaonjärjestelyjen ja uusjakojen toteuttaminen vv. 1849-1919. (Saarenheimo 1983, s. 55).

Lääni	jaon alaiset tilukset, ha	% tiluksista, joilla isojako oli toimitettu
Uudenmaan	353 939	33,4
Turun ja Porin sekä Ahvenanmaa	340 939	16,9
Hämeen	321 570	21,9
Mikkelin	11 109	0,7
Kuopion	27 165	0,9
Vaasan	452 391	15,3
Oulun	40 477	1,0
Koko maa	1 547 590	8,9

Taulukon 4/1 mukaan isojaonjärjestelyn alaisena oli ollut noin 1,5 miljoonan hehtaarin laajuiset tilukset. Ne olivat käsittäneet yhteensä 812 jakokuntaa, keskimääräiseltä kooltaan noin 1900 ha. (Wiiala 1952). Taulukosta käy ilmi, että isojaonjärjestelyjä oli etupäässä toteutettu vanhalla sarkajakoalueella ja Etelä-Pohjanmaalla eli alueilla, joilla myös isojako oli toteutettu varhaisessa vaiheessa. Savossa tilussekaannus oli isojaossa onnistuttu poistamaan niin hyvin, ettei myöhempiin järjestelyihin juuri ollut tarvetta. Hämeen ja Etelä-Pohjanmaan osalta taulukko ei anna aivan oikeaa kuvaa, sillä molemmilla alueilla huomattava osa toimituksista oli vielä kesken tai kokonaan aloittamatta 1920-luvun vaihteessa. Isojaonjärjestelyjen tarve osoittaa, ettei isojako alkuvaiheessaan Suomessa, kuten ei myöskään Ruotsissa, saavuttanut sille asetettuja tavoitteita. Maatalouden kehitys oli Ruotsissa nopeampaa kuin Suomessa ja siellä isojaon puutteet korjattiin enskifte- ja laga skifte-jaoilla, jotka oli kuta kuinkin saatettu loppuun siinä vaiheessa, kun isojaonjärjestelyt vasta alkoivat Suomessa.

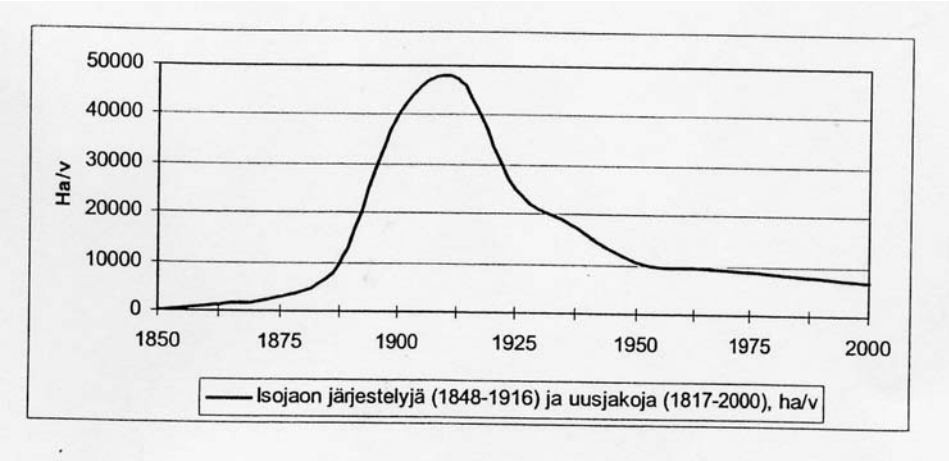

Kuva 4/2. Suomen isojaon järjestelyjen ja uusjakojen alainen maa-alue ha/vuodessa. (Vitikainen 2003, s. 57).

Isojaonjärjestelyjen merkitys

Isojaonjärjestelyjen suurimpana hyötynä Sarvi mainitsee sen, että taloja voitiin siirtää tiheistä ryhmistä uusille paikoille. Tämän kautta voitiin kunkin osakkaan viljellyt tilukset saada kootuksi talouskeskuksen läheisyyteen. Siirtotiloilla oli mahdollisuus saada myös laidunmaat lähelle talouskeskusta. Muuttaja sai talousrakennuksensa korjatuksi ja järjestetyksi tarkoituksenmukaisella tavalla, mikä ei useinkaan ollut mahdollista ahtaasti rakennetuissa kylissä. Paikoilleen jääneiden talojen peltoviljelyksiä saatettiin tuntuvasti laajentaa, koska siirrettyjen tilojen pellot voitiin jakaa paikalle jääneiden kesken, ja siirtyjät saattoivat raivata enemmän uutta peltoa uusien talonpaikkojen yhteyteen. Laidunmaan kokoaminen yhtenäisiksi palstoiksi helpotti huomattavasti karjataloutta. Myös jakoalueelle rakennetut uudet tiet ja ojat oli edullisempaa toteuttaa yhteishankkeina. (Sarvi 1915, s. 5-7).

Isojakoon verrattuna isojaonjärjestelyjen merkitys korostui ulosmuuttojen kautta. Uusien tontinpaikkojen raivaamisen yhteydessä järjestelyissä alettiin kiinnittää entistä enemmän huomiota jakokunnan tie- ja kuivatusoloihin. Niissä toimituksissa, joissa tie- ja kuivatusasioita on käsitelty johdonmukaisesti, on Uljaksen mukaan yleensä saavutettu parempi lopputulos ja uusi kiinteistöjärjestys on soveltunut paremmin myös myöhempiin olosuhteiden muutoksiin. (Uljas 1983, s. 146).

Sarvi on tutkinut laajuudeltaan suurimman isojaonjärjestelyn eli Laihian ja Jurvan järjestelyä yksityiskohtaisesti. Palstojen lukumäärä oli ennen jakoa 13 410 ja jaon jälkeen 2 275 ja tilojen keskimääräinen palstamäärä laski yli 25:stä noin 3,5:een. Myös palstojen keskimääräinen koko kasvoi tuntuvasti, Laihialla noin viisinkertaiseksi ja Jurvassa lähes kahdeksankertaiseksi siitä, mitä ne ennen järjestelyä olivat. Tilusten keskietäisyys väheni n. 75 % alkuperäisestä kotitiluksilla ja n. 25 % ulkotiluksilla. Hieman yli 60 % järjestelyalueen taloista siirrettiin ja näistä noin 2/3 vapaaehtoisesti. Jakorajojen yhteispituus väheni noin puoleen alkuperäisestä. Metsätilusten osalta tämä tarkoitti raja-aukkoihin menevän alueen vähenemistä 0,54 % pinta-alasta eli noin 400 ha metsämaata säästöä. (Sarvi 1915, s. 135-139).

Maanomistajien suhtautumista isojaonjärjestelyihin kuvaa hyvin Suomen maanmittariyhdistyksen aikakausikirjan artikkeli vuodelta 1934, jossa mainitaan vuonna 1930 vietetyn ”Laihian päivän” teemana olleen 40 vuotta aiemmin pitäjässä alkanut isojaonjärjestely. Kunniavieraiksi oli kutsuttu kaikki isojaonjärjestelyssä toimineet toimitusinsinöörit. Alkujaan 70 tilallista oli puoltanut toimitusta ja 314 oli ollut sitä vastaan. Nyt kuitenkin oltiin yksimielisiä siitä suuresta merkityksestä, mikä järjestelyllä oli ollut Laihian taloudelliselle ja yhteiskunnalliselle kehitykselle. (SMYA 1934, s. 240-241).

4.3 Kiinteistöjärjestelyt ja uusjako

Tässä luvussa käsittelen Suomessa toteutettuja uusjakotoimituksia ja uusjakoa vastaavia kiinteistöjärjestelytoimituksia Ruotsissa.

4.3.1 Kiinteistöjärjestelyt Ruotsissa

Maanjakolaki (1926 – 1970)

Laga skifte –jakojen toimeenpano jatkui maanjakolain (jorddelningslagen) ollessa voimassa. Länsi-Norrlannin, Kopparbergin, Örebron, Älvsborgin, Uppsalan, Västmanlannin, Skaraborgin, Kronobergin ja Kalmarin lääneissä on 1960-luvulla toteutettu laga skifte-jakoja ja maanjakolain mukaisia tilusvaihtoja, jotka ovat pääasiassa koskeneet metsäalueiden kiinteistörakenteen parantamista. Metsäyhtiöillä on ollut huomattavia omistuksia monella toimitusalueella. Toimintaan on keskeisesti liittynyt myös maatalouslautakuntien maanosto- ja –myyntitoiminta, jonka tavoitteena on ollut suuruusrationalisoinnin toteuttaminen. Myös metsätieverkoston kehittäminen on ollut tärkeässä asemassa. Toimitusten tuloksena tilojen ja palstojen lukumäärä on vähentynyt huomattavasti ja palstojen keskikoko on kasvanut voimakkaasti, jopa viisinkuusinkertaiseksi alkuperäiseen nähden. Toimituksen kohteena olleiden alueiden koko on yleensä vaihdellut 2 000 ha:n molemmin puolin, mutta myös huomattavasti suurempia alueita on käsitelty. Rakennerationalisointi on ollut hyvin tarpeellista asianomaisilla alueilla, mutta sitä ei olisi voitu toteuttaa, ellei samalla olisi ollut mahdollisuus kiinteistöjen suuruusrationalisointiin. Mahdollisuudella saada kasvatettua tilan pinta-alaa jaon yhteydessä on ollut ratkaiseva merkitys maanomistajien suhtautumiseen tilusjärjestelyihin. (Nilsson ja Salomonsson 1966, s. 363-378, Lindskog 1966, s. 379-385, Fredriksson 1966, s. 386-395, Rådmark 1966, s. 396-402, Dahlqvist 1966, s. 403-414, Smedegård 1966, s. 415-422, Påhlman 1966, s. 423-429, Heijer 1966, s. 350-362 ja Rydström 1966, s. 430-437).

Kiinteistönmuodostamislaki (1970 -)

Ruotsin kiinteistönmuodostamislain (fastighetsbildningslagen) keskeisiä toimituslajeja ovat kiinteistönmuodostaminen (fastighetsbildning), kiinteistöjärjestely (fastighetsreglering) ja kiinteistönmääritys (fastighetsbestämning). Kiinteistönmuodostamisen lajeja ovat lohkominen, halkominen ja yhdistäminen. Kiinteistöjärjestely on varsin monimuotoinen tilusvaihdosta uusjakoon saakka. Kiinteistönmääritys vastaa suomalaista toimituslajia. (Hyvönen 1998, s. 51-52).

Kiinteistönmuodostamislain säätäminen johti maatalouspolitiikan ja jakolainsäädännön lisääntyvään vuorovaikutukseen. Kun maatalouspolitiikassa painotettiin suurimittakaavaisuutta, saattoivat alueelliset viranomaiset kiinteistönmuodostamislain nojalla toteuttaa toimituksia, joihin sisältyi merkittävää suuruusrationalisointia. Tämä johti mm. Taalainmaalla siihen, että Gagnefin pitäjän Svedjanin kylässä toimeenpannussa kiinteistöjärjestelyssä 1970-luvulla kaksi aktiivitilallista sai lunastaa kaikki kylän kotipellot. Vastustus pakkotoimia vastaan oli maanomistajien keskuudessa suurta ja toimitusta pidettiin viranomaisten yrityksenä kokeilla menettelyä yhdessä kylässä ennen sen laajamittaista käyttöä. Vastustajien mielipiteet olivat niin voimakkaita, että viranomaisten täytyi todeta, ettei pakkolunastuksen käyttö jatkossa ole mahdollista laajamittaisissa kiinteistöjärjestelyissä, eikä pakkolunastusta tämän jälkeen olekaan käytetty näissä järjestelyissä. (Westholm 1992, s. 95-96).

Maanmittausviranomaiset ovat selvittäneet tilusjärjestelytarvetta vuonna 1967 ja selvitystä tarkennettiin v. 1978. Vuoden 1967 selvityksen mukaan tilussijoituksen parantamista tarvitsevia alueita oli noin 3 miljoonaa hehtaaria eli noin 13 % koko maan 23 miljoonan hehtaarin tuotannollisesta metsämaasta. Noin 2,1 miljoonan hehtaarin osalta tarvetta pidettiin suurena. Puolet ehdotetuista toimenpiteistä arvioitiin voitavan toteuttaa vähitellen, kun taasen loput – eli noin 1,5 milj. ha – olisi tarpeen käsitellä perusteellisesti tilusjärjestelyillä. (Emanuelsson 1986, s. 31). Kiinteistönmuodostamislain voimaan tullessa arvioitiin, että noin 900 000 ha Taalainmaalla tarvitsee kiinteistörakennetta parantavia toimenpiteitä. Lain voimassaoloaikana uusjaon kaltaisia tilusjärjestelyjä on toteutettu noin 200 000 ha:n suuruisella alueella. Toiminnalle on ollut kuvaavaa uusien toimintatapojen, tekniikan ja arvioinnin kehittäminen. Tällä hetkellä käynnissä olevissa toimituksissa, jotka käsittävät runsaan 100 000 ha:n alueen, on keskeiseen asemaan noussut pienimuotoisuus, menetelmien jatkuva kehittely sekä toimitusmiesten ja asianosaisten ns. partnership-toiminta. (Eklund 1997, s. 24, Backman 2001).

1970-luvun lopulla kiinteistöjärjestelyjen toteuttamista haittasi kaksi ongelmaa. Ensinnäkin pakkokeinojen käyttö oli saanut maanomistajat joukolla vastustamaan hankkeita ja toiseksi eri sektoriviranomaisten yhteistyö oli heikkoa ja osaltaan vaikeutti tilusjärjestelyjen toteuttamista. Taalainmaan lääninhallitus päätti v. 1977 ensimmäistä kertaa yhteisistä toimenpiteistä, joiden tarkoituksena oli parantaa metsätalouden tilusrakennetta. Koko maa- ja metsätalouden rakennerationalisontityölle laadittiin yhteiset tavoitteet. Tavoitteena oli työllisyyden turvaaminen ja mahdollisimman suuren ja tasaisen puuntuotannon aikaansaaminen. Erittäin suurta painoa laitettiin sekä suuruusrationalisointiin että maanomistuksen selventämiseen. Yhteismetsien muodostaminen nostettiin tehokkaimmaksi toimenpiteeksi kaukana sijaitsevilla ja tilusjaotukseltaan pirstaleisilla alueilla. Tilusjärjestelyjen vastustus oli tarkoitus ratkaista informaation avulla. Eri sektoriviranomaiset saivat tehtäväkseen järjestää informaatiotilaisuuksia, joissa esiteltiin suunniteltujen toimenpiteiden tarvetta ja etuja. (Westholm 1992, s. 97).

1980-luvulla maatalouden kehitys alkoi taantua ylituotannon ja laskevien hintojen takia. Maatalouden tarpeet eivät enää olleet riittäviä kalliiden tilusjärjestelyjen toteuttamiselle. Alueelliset viranomaiset alkoivat painottaa enemmän metsätalouden ongelmia ja tarpeita perusteena tilusjärjestelylle. Vuosikymmenen loppupuolella valtion suora tuki kiinteistöjärjestelyille väheni, mikä osaltaan jarrutti uusien toimitusten aloittamista. Alueellisten viranomaisten välttämättömiksi katsomia kiinteistöjärjestelyjä ei suu-

relta osin olekaan voitu toteuttaa. Maanjakopolitiikan hitaus on aiheuttanut sen, että maatalous on sopeuttamalla ratkaissut pahimmat ongelmat, joita tilusten pirstaleinen sijainti on aiheuttanut. (Westholm 1992, s. 110).

1990-luvulla toteutetuissa tilusjärjestelyhankkeissa on erityistä painoa asetettu tiedonkulkuun liittyviin kysymyksiin. Tilusjärjestelytoiminnan tavoitteet voidaan jakaa metsäpoliittisiin, maatalouspoliittisiin, alue- ja paikallispoliittisiin sekä yhteiskuntataloudellisiin tavoitteisiin:

- metsäpoliittiset tavoitteet ovat metsänhoidon parantaminen, puutavaran laadun ja ja määrän kasvattaminen, työtilaisuuksien lisääminen ja luonnonhoitotoimien lisääminen
- maatalouspoliittisena tavoitteena on tukea olemassa olevia perheyrityksiä, joilla on vähäinen pinta-ala
- alue- ja paikallispoliittisena tavoitteena on osaksi parantaa yritystoiminnan edellytyksiä haja-asutusalueilla ja osaksi säilyttää maisema avoimena
- yhteiskuntataloudelliset tavoitteet yhtenevät poliittisten tavoitteiden kanssa

(Blomqvist 1994, s. 43).

Uusjakotoiminta Ruotsissa on nykyään keskittynyt Taalainmaalle ja toimitukset käsittävät lähes yksinomaan metsäalueita. Maanmittauslaitos on kehittänyt tilusjärjestelyn toimintatapoja osallistuvampaan suuntaan siten, että yhteistyökumppaneiden osuus on tullut keskeiseksi. Samalla on myös toimitusalueita rajaamalla pyritty pienimittakaavaisuuteen ja maanomistajien osallistumismahdollisuuksien parantamiseen. (Backman 2001).

4.3.2 Uusjako Suomessa

Pietilä määritteli uusjaon siten, että sillä tarkoitettiin toimituksen yhteydessä määrättävällä eli jaettavalla alueella sijaitsevien tilojen ulottuvuuden muotoamista alueellisessa suhteessa tarkoituksenmukaisemman tilusjärjestyksen aikaansaamiseksi sekä tiloihin liittyvien etuuksien eli yhteisten alueiden osuuksien ja rasitteiden uudelleen järjestelyä. (Pietilä 1974, s. 137). 1990-luvun loppupuolella ryhdyttiin toteuttamaan ns. hankeuusjakoja, joiden tarkoituksena on tietyn hankkeen, kuten esimerkiksi yleisen tien tai rautatien, toteuttamisen kiinteistörakenteessa ja kiinteistöjaotuksen mukauttaminen muuttuviin maankäytön vaatimuksiin. Tällaisten hankkeiden maantarve voidaan toteuttaa vapaaehtoisin kaupoin, lunastamalla tai tilusjärjestelyn avulla tai yhdistelemällä näitä. Hankeuusjako ei aina välttämättä sisällä tilusjärjestelyä ja sen vuoksi se sijoittuu menettelytavaltaan lähinnä lunastusmenettelyn ja vapaaehtoisen tilusjärjestelyn välimaastoon.

Uusjaon nimellä kulkevasta toimitusmenettelystä on ollut säännöksiä asetuksessa jakolaitoksesta (1916), jakolaissa (1951) ja kiinteistönmuodostamislaissa (1997). Uusjaoissa vuosittain jaettu maa-ala ilmenee kuvasta 4/2. Toiminta oli vilkkainta heti AJ:n voimaantulon jälkeen, jonka jälkeen se vähentyi tasaisesti 1950-luvulle saakka. Tämän jälkeen toiminnan laajuus on säilynyt ennallaan noin 10 000 ha/vuosi. Toimitusmenettely on säilynyt pääpiirteissään muuttumattomana, vaikka toimitukseen liittyvä säännöstö on aikojen kuluessa kehittynyt ja muuttunut. Tämän vuoksi uusjakoja tarkastellaan seuraavassa pääpiirteissään lainsäädäntöä vastaavina aikakausina.

AJ:n aika (1917-1952)

Uusjaon nimitys omaksuttiin ensimmäistä kertaa AJ:n 4 luvun otsakkeessa. Olennaisimpia uudistuksia AJ:n mukaisessa uusjaossa verrattuna isojaonjärjestelyyn oli uusjaon edellytysten selvittäminen taloudellisten hyötylaskelmien perusteella ja samalla osakkaiden suostumuksen merkityksen olennainen vähentyminen uusjaon vireillepanossa. (Hyvönen 2001, s. 332).

Uusjaon toimittamisen edellytyksistä säädettiin, että milloin tilukset vanhemman lain mukaan toimitetussa jaossa olivat joutuneet sekaisin tai pantu liian moneen tai tilojen viljelylle tai hoidolle muutoin sopimattomaan palstaan, saatiin tilukset koota uusjaolla yhteen. Tällöin oli jokaiselle tilalle erotettava sen osuus jaon alaisesta alueesta niin yhtäjaksoisena kuin tilusten laatu ja asema, kenenkään etua loukkaamatta, sallivat. Siinä tapauksessa, että oli toimitettu aikaisemman lain mukaan jaonjärjestely, saatiin uusjako toimittaa, jos järjestelystä oli kulunut vähintään 30 vuotta. Alueella, jolla oli jo toteutettu uusjako, voitiin uusi jako toteuttaa vain, jos kolme neljäsosaa jakokunnan maanomistajista pääluvun mukaan laskettuna siitä sopi. (AJ 47 §). Uusjaon toimittamisen ehtona oli, että jaosta katsottiin koituvan osakkaille olennaista etua. Uusjaon saattoi saada vireille yksikin maanomistaja.

AJ ei sisältänyt tarkkoja määräyksiä siitä, mitä jaosta aiheutuvaa hyötyä sekä kustannuksia ja haittoja arvioitaessa oli otettava huomioon. Lähemmät ohjeet näistä oli otettu maanmittaushallituksen kiertokirjeisiin. Maanmittaushallitus antoi mm. v. 1938 ohjeita uusjakoja varten ja ryhtyi aikaisempaa tarkemmin seuraamaan, valvomaan ja ohjaamaan tärkeiden uusjakotoimitusten suorittamista. Ohjeiden mukaan toimitusinsinöörien piti kolme kertaa vuodessa lähettää selostus käsiteltävänään olevissa uusjaoissa kuluneena selostuskautena suoritetuista toimenpiteistä ja saavutetuista tuloksista. (Suomaa 1983, s. 114). Kiertokirjeiden mukaan oli hyötynä otettava huomioon työkustannuksia vähentävä tilusten keskietäisyyden pieneneminen, palstojen muodostuminen säännöllisemmiksi, aitojen väheneminen, entisten pientareiden viljelymahdollisuus ja metsärajojen lyheneminen ja tiluksien uusi järjestys, joka mahdollistaa viljelysten laajentamisen, maatalouden järkiperäistämisen ja koneiden käytön lisäämisen. Kustannuksina otettiin huomioon toimitusmiesten ja apumiesten palkkaus ja muut vastaavat kustannukset. Lisäksi tulivat siirtokustannukset sekä kustannukset uusista teistä ja aitojen siirroista. Niinikään oli otettava huomioon mahdolliset oikeudenkäyntikustannukset sekä vahinko, joka aiheutuu viljelyksien rappeutumisesta jaon aikana. (Haataja 1949, s. 99).

AJ:n aikaisissa uusjaoissa kiinnitettiin varsin vähän huomiota olemassa olevan kuivatusverkon tarkistamiseen ja parantamiseen. Tämä johtui pääasiassa lainsäädännön puutteista. Kuivatuksen katsottiin perustuvan yksinomaan asianosaisten sopimuksiin eivätkä työt sen vuoksi muodostuneet yleisiksi uusjakojen yhteydessä. (vrt. Hyvönen 2001, s. 156).

JL:n aika (1953-1996)

Jakolain mukaan uusjaon toimittamisen asialliset edellytykset kytkeytyivät voimassa olevan kiinteistöjaotuksen laatuun, mahdollisuuksiin aikaansaada uusjaon avulla kiin-

teistöjaotukseen parannuksia ja siten hyötyä osakkaille, siihen ajanjaksoon, joka oli kulunut isojaosta tai aikaisemmin toimitetusta uusjaosta, siihen kannatukseen, jonka uusjaon toimittamista koskeva hakemus saavuttaa jaettavaksi suunnitellun alueen tilojen omistajien keskuudessa, ja hakijana olevan henkilön asemaan maanomistajana. Pietilä kutsuu näitä edellytyksiä tilussijainti-, parannus-, hyöty-, ajanjakso-, enemmistö- ja kompetenssiedellytyksiksi. Kaikkien edellytysten toteutumista ei vaadittu yhtä aikaa, vaan niiden luku ja laatu vaihtelivat eri tilanteissa. (Pietilä 1974, s. 139).

Pietilä jaotteli jakolain mukaiset uusjaot kolmeen ryhmään; maatilauusjako, halkomisuusjako ja kaavauusjako. Maatilauusjaolla hän tarkoitti maa- ja metsätalouteen käytettävien tilojen tilussijoituksen parantamiseksi tehtävää tilusjärjestelyä. Halkomisuusjaon tarkoituksena oli saada yhteisomistajille kuuluvat useammat tilat tarkoituksenmukaisesti jaetuksi näiden kesken. Kaavauusjaon tarkoituksena oli tilojen tilussijoituksen parantaminen siinä tarkoituksessa, että vallitsevasta tilussijoituksesta asema-, rakennus- tai rantakaavan toteuttamiselle koituva haitta saadaan poistetuksi tai vähennetyksi. (Pietilä 1974, s. 138). Hyvönen on liittänyt tähän kolmijakoon vielä vuoden 1975 jakolain kokonaistarkistuksen jälkeen vesialueen uusjaon omana lajinaan. (Hyvönen 1982, s. 358-359).

Uusjaon (maatilauusjaon) sai toimittaa, kun tilojen tilukset olivat aikaisemmissa maanmittaustoimituksissa joutuneet sekaisin tai liian moniin taikka tilojen viljelemiselle tai hoidolle sopimattomiin palstoihin (JL 10 §). Jako voitiin suorittaa, jos tilusten sijoitus saatiin sen kautta entistä sopivammaksi ja se tuotti jako-osakkaille olennaista hyötyä (JL 11 §). Uusjaon toimittamiseen alueella, jolla isojaon tai aikaisemman uusjaon päättymisestä ei ollut kulunut kolmeakymmentä vuotta, vaadittiin, että vähintään kolme neljäsosaa jakoalueen osakkaista sopi toteuttamisesta (JL 12 §). Ajanjaksoedellytys kumottiin jakolain kokonaisuudistuksen yhteydessä vuonna 1975. Tällöin uusjaon tarkoitukseksi määriteltiin uudessa 10 §:ssä (JL 52/75) pyrkimys parantaa tilojen tilussijoitusta ja toteuttaa samanaikaisesti perusparannustoimenpiteitä siten, että tiloille aiheutuva hyöty on olennaisesti suurempi kuin jaosta aiheutuvat kustannukset ja haitat. Poikkeuksen muodostivat sovintojakoalueet, joilla edellä mainittua arviota hyödyistä ja kustannuksista ei tarvinnut suorittaa.

JL 14 luvun säännökset perusparannustöistä jakotoimituksissa otettiin lakiin jakolakikomitean ehdotuksesta. Ensimmäisen vuosikymmenen kokemukset viljeltyjen ja viljelyskelpoisten maiden kuivatuksesta uusjaon yhteydessä olivat Hyvösen mukaan positiivisia ja soveltamisalaa laajennettiin 1960-luvun alussa suo- ja metsäojitukseen. Tärkeimmät uudet tiet oli suunniteltava ja niiden rakentamiseen ryhdyttävä ennen jakoehdotuksen valmistumista, jotta rajasovitukset saataisiin sopeutumaan kiinteistörunkoon. Soveltamisaloja laajennettiin edelleen vuonna 1975 vedenhankinta- ja viemärilaitteisiin sekä muihinkin tiluksille pääsyä varten tarpeellisiin teihin jakokunnan alueella ja sen ulkopuolellakin. Kiinteistörungon suunnittelu ja rakentaminen on muodostunut viimeisinä vuosikymmeninä elimelliseksi ja olennaiseksi osaksi uusjakoa. (Hyvönen 2001, s. 156).

Wiiala katsoi jo 1960-luvun lopulla, että kysymys kehittämiskelpoisten maatilojen alueellisesta laajentumisesta oli maaseudun keskeinen talouspoliittinen ongelma, jonka merkitys koneistumisen jatkuessa tulee vielä kasvamaan. (Wiiala 1969, s. 287). Suuruusrationalisointi on ollut keskeisessä asemassa uusjaoissa 1960-luvulta 1980-luvun loppupuolelle. Kyseisenä aikana valtion maanhankinta oli vilkasta ja hankitut alueet

osoitettiin mahdollisuuksien mukaan käytettäviksi uusjaoissa toimitusmiesten päätöksillä. Tämä varsin menestyksellinen toiminta hiipui vähitellen tultaessa 1990-luvulle, mutta nyt on jälleen nähtävissä toiminnan uusi elpyminen muutamien kokeiluhankkeiden antamien hyvien kokemusten perusteella. (ks. kohta 4.5.2).

Uusjako tuli pääsääntöisesti vireille maanomistajan hakemuksesta, mutta myös maanmittauslaitos saattoi määrätä toimituksen suoritettavaksi. Maanmittauslaitos käytti tätä oikeuttaan vain kerran määrätessään Pernajan Torsbyn uusjaon toteutettavaksi. (Tonteri 1994, s. 59).

KML:n aika (1997 -)

Hyvönen määrittelee KML:n mukaisen uusjaon kiinteistötoimitukseksi ja järjestelytoimitukseksi, jossa kiinteistöjen tiluksia järjestelemällä ja yleensä omistussuhteita muuttamatta parannetaan kiinteistöjaotusta ja edistetään kiinteistöjen käyttöä taikka parannetaan alueen tie- ja kuivatusoloja tai edistetään maatilatalouden kehittämisrahastosta annetun lain tarkoituksiin hankitun alueen käyttämistä tahi muuten maankäyttöhankkeiden toteutumista. Perinteisessä muodossaan maatilauusjako tarkoittaa edelleen alueen kiinteistöjaotuksen täydellistä saneerausta ja uudistamista, kun taas muut järjestelytoimitukset pyrkivät yleensä kohteen paikalliseen tai osittaiseen parantamiseen. Hyvösen mukaan KML:n mukainen uusjako on laajentunut ja monipuolistunut edelleen verrattuna jakolain mukaiseen, ja sen käytännöllinen merkitys näyttäisi jälleen olevan kasvamassa. Erityisesti ns. hankeuusjakojen osalta toteuttamisedellytykset ovat laajentuneet uusille alueille. (Hyvönen 2001, s. 329-332).

KML:ssa ei erikseen mainita vesialueen uusjakoa, vaan niiden edellytyksiä ja laajuutta arvioidaan lain yleisten säädösten mukaan. Uusjakoa ei enää voida suorittaa asemakaavan toteuttamista varten, eikä asemakaava-aluetta voida ilman erityistä syytä ottaa uusjakoon. Tällaisena erityisenä syynä Viitanen mainitsee asianosaisten yksimielisen hyväksymisen. Poikkeuksena on kuitenkin asemakaavan mukainen maa- ja metsätalousalue, joka voidaan yleisesti ottaa mukaan uusjakoalueeseen. (Viitanen 2000, s. 266).

Hallituksen esityksen mukaan uusjaon tarkoituksena on tietyn alueen kiinteistöjaotuksen parantaminen ja sen avulla järjestelyn kohteena olevien kiinteistöjen käytön edistäminen. Uusjaon pääasiallisena tarkoituksena voi olla myös alueen tie- ja kuivatusverkon parantaminen tai maaseutuelinkeinolain (1295/90) tarkoituksiin hankitun alueen käyttämisen edistäminen. Siten uusjako tulisi kysymykseen paitsi maa- ja metsätalouskäytössä olevilla alueilla, kaikilla muillakin sellaisilla alueilla, joilla kiinteistöjaotus kiinteistöjen muuttuneen käytön tai muuttuvan käytön tai teknologian kehittymisen tai muun sellaisen syyn vuoksi ei vastaa enää nykyajan tarpeita. (HE 227/1994, s. 32-33).

Uusjakojen lakisääteinen tarkoitus ilmenee KML 67 §:n säännöksistä. Keskeisenä päämääränä on kiinteistöjen käytön edistäminen ja maaseudun elinolojen parantaminen. Tavoitteet voivat toteutua kolmesta eri näkökulmasta eikä kaikkien tarvitse toteutua yhtä aikaa, vaan yhdenkin toteutuminen riittää. Lain mukaan näkökulmat ovat;

1) kiinteistöjaotuksen parantaminen ja kiinteistöjen käytön edistäminen
2) perusparannusten toteuttaminen ja kiinteistörungon parantaminen
3) maatilatalouden kehittämisrahastosta annetun lain tarkoitusten toteuttaminen

Hyvösen mukaa uusjaon toteuttamisen edellytyksenä on yleinen hyötyedellytys ja vähintään yksi KML 67 §:n mukaisista erityisedellytyksistä. Yleinen hyötyedellytys vaaditaan poikkeuksetta kaikissa tapauksissa. Yleinen edellytys ilmaisee uusjaon teknista-loudellista tarkoituksenmukaisuutta ja intressien vertailua. Uusjako saadaan suorittaa, jos siitä saatava hyöty on suurempi kuin kustannukset ja haitat. Laissa ei ole annettu nimenomaisia ohjeita hyödyn laskemisesta. Sen sijaan kustannusten ja haitan arvioimisesta on KML 200 ja 207 §:ssä yksityiskohtaisia säännöksiä. Intressien vertailu kustannus-hyötyanalyysin pohjalta on jäänyt käytännön kokemuksen, tieteellisen tutkimuksen ja keskushallinnon ohjeiden varaan. (Hyvönen 2001, s. 347). Hankeuusjakojen osalta ei yleensä laadita kustannushyötyanalyysiä, koska hankkeen toteuttaja vastaa toimenpiteiden aiheuttamista kustannuksista ja haittojen korvaamisesta etujen jakautuessa sekä maanomistajille että hankkeen toteuttajalle.

Niin sanottu haitattomuusedellytys sisältyy KML 67 §:n 2 momenttiin. Sen mukaan uusjako voidaan jättää suorittamatta vaikka 67.1 §:n edellytykset olisivat olemassa, jos uusjaosta paikalliset olot, osakkaiden taloudellinen asema tai muut sellaiset seikat huomioiden aiheutuisi kiinteistöjen omistajille kohtuutonta haittaa. Toimitusmiehet voivat tarkoituksenmukaisuusharkintaan perustuen jättää sikseen toimituksen vain, jos haitta on kohtuuton. Sanamuotoa voidaan verrata AJ:n 40 §:ään, jonka mukaan uusjaon edellytykset täyttyivät, jos kenenkään etua ei loukattu. JL:ssa ei ollut vastaavia säännöksiä ollenkaan, mutta hyödyn puuttuminen johti siihen, että ko. tilojen ei tarvinnut osallistua jaon kustannuksiin ja mahdolliset menetykset korvattiin.(JL 19 §)

Perusparannuksista säädetään keskeisesti KML 72, 73 ja 74 §:ssä. Uusjaossa voidaan suunnitella ja toteuttaa osakkaiden yhteisiä perusparannushankkeita uusjakoalueella siinä määrin kuin ne ovat jaon tarkoituksen toteuttamiseksi tarpeellisia. Tällaisia hankkeita ovat muun muassa: (Hyvönen 2001, s. 155-156)

1) tierakennustyöt, kuten viljelys- ja metsätiet, asutuksen pääsytiet ja sillanrakennus
2) kuivatustyöt, kuten valtaojitus, piiriojitus, salaojitus ja metsäojitus
3) vedenhankinta- ja viemärilaitteiden rakennustyöt
4) kastelulaitteiden rakennustyöt
5) pellon raivaus ja metsitys

4.3.3 Uusjakojen toteuttaminen

Kaikkiaan on maassamme vuosina 1919-1976 saatettu loppuun n. 1800 sellaista maanmittaustoimitusta, jotka esiintyvät tilastoissa uusjakoina, ks. taulukko 4/2.
Eri tilastokausina ryhmään on eri perustein luettu perinteisten maatilauusjakojen lisäksi muitakin järjestelytoimituksia. Maatilauusjakojen lukumäärä onkin huomattavasti pienempi. Uusjakoja on toteutettu eniten entisen Vaasan läänin alueella, jossa vuosina 1919-1979 lopetettiin 104 toimitusta, joissa järjesteltiin noin 340 000 ha suuruiset alueet, taulukko 4/3. (Suomaa 1983, s. 119, Uljas 1983, s. 129).

Taulukko 4/2. Vuosina 1919-1976 toteutetut uusjaot lääneittäin. (Kokkonen 2001).

Lääni	Jaon alaiset tilukset, ha
Uudenmaan	506 000
Turun ja Porin	487 000
Hämeen	552 000
Mikkelin	11 000
Kuopion	27 000
Vaasan	760 000
Oulun	60 000
Lapin	12 000
Viipurin	3 000
Koko maa	2 418 000

Taulukko 4/3. Uusjaot Vaasan läänissä vuosina 1919-1979. (Uljas 1983, s. 129).

Kausi	aloitettu toim. kok.ala		lopetettu toim. kok.ala		Talouskeskusten siirtoja, kpl
	kpl	Ha	kpl	ha	
1919-1931	20	93 219	26	84 699	330
1932-1939	33	148 874	27	58 225	399
1940-1949	9	19 985	10	30 975	157
1950-1959	24	74 757	10	14 078	139
1960-1969	9	22 942	17	102 956	520
1970-1979	7	14 886	14	46 260	199
1919-1979	102	374 663	104	337 193	1744

Varsinaisten maatilauusjakojen kohteena on Suomaan mukaan ollut noin 900 000 ha:n suuruiset alueet 1980-luvun alkuun mennessä ja varsinkin 1900-luvun puolivälin jälkeen toiminta on keskittynyt selvästi Pohjanmaalle, jossa lähes 40 % kaikista uusjaoista on toteutettu. Sekä käynnissä olevien että loppuun saatettujen uusjakojen lukumäärä väheni selvästi 1970- ja 80-luvuilla varsinkin Etelä-Suomessa ja syyksi Suomaa arvelee asutustoiminnan johdosta muuttuneen maatilojen rakenteen. Maatilojen kaukana talouskeskuksesta olleet viljellyt ja viljelyskelpoiset tilukset käytettiin asutustoiminnassa monessa tapauksessa kokonaan muodostettujen uusien tilojen tiluksiksi. Lisäksi maatalouden koneellistuminen vähensi epäilemättä tilan talouskeskuksen ja peltotilusten välisten etäisyyksien lyhentämisen merkitystä. (Suomaa 1983, s. 119-121).

Kuten taulukosta 4/3 hyvin ilmenee laski lopetettujen uusjakojen kokonaispinta-ala selvästi 1930-luvulta aina 1960-luvun alkuun. 1960-luvulla lopetettiin useita erittäin laajoja uusjakoja, jolloin lopetettujen toimitusten pinta-ala oli yli 100 000 ha. Tämän jälkeen trendi on taas ollut laskeva. 1980-luvun ja 90-luvun alun uusjakotoiminnasta antaa kuvan taulukko 4/4.

Taulukko 4/4. Uusjakotoiminta vuosina 1982-1993. (Blomqvist 1994 b, s. 11)

Vuosi	vireillä toimituksia, kpl	pinta-ala, ha
1982	38	207 000
1987	39	171 000
1989	41	199 000
1993	31	140 000

Vuosina 1970-79 laillistuneista toimituksista suurin osa tehtiin Pohjanmaalla entisissä Vaasan ja Oulun lääneissä. Kymen läänissä suoritettujen rajakuntien tilusjärjestelylakiin perustuvien toimitusten osuus oli 34 %, Lapin läänissä toteutettujen 4 % ja Ahvenanmaalla toteutettujen 2 % uusjakojen kokonaisalasta. Vuoden 1979 jälkeen maatilauusjakoja on toteutettu lähes yksinomaan Pohjanmaan ja Pohjois-Pohjanmaan alueella.

Taulukosta 4/4 ilmenee, että uusjakojen määrä oli 1980-luvulla varsin vakaa, mutta 90-luvulla sekä toimitusten määrä että kokonaisala on vähentynyt. Vuonna 2000 Pohjanmaan ja Pohjois-Pohjanmaan maanmittaustoimistojen alueella oli vireillä noin 20 uusjakotoimitusta käsittäen runsaan 100 000 ha suuruisen alueen.

Maanmittaushallinnosta v. 1972 annetun asetuksen mukaan maanmittauslaitoksen tehtäviin kuului selvittää tilusjärjestelyjen tarve. Vuonna 1975 voimaan tulleen jakolain muutoksen mukaan maanmittaushallituksella oli oikeus saattaa uusjako vireille. Käytännössä maanmittauslaitos ei kuitenkaan ole käyttänyt juuri ollenkaan mahdollisuutta saattaa uusjako vireille ja laitoksen aktiivisempi rooli uusjakotoiminnassa on suuntautunut informaatiotoimintaan ja uusjaon tarveselvitysten markkinointiin. Toimitusten vireille saattaminen on siten jäänyt maanomistajien huoleksi.

1960- ja 70-luvuilla tapahtunut maatilojen väheneminen vaikutti tilarakenteen kehitykseen ja maankäyttölain mukainen lisäalueiden jakaminen kasvatti lähes säännönmukaisesti saajakiinteistön palstalukua aiheuttaen kiinteistörakenteen kehittymisen epäedulliseen suuntaan. Jo 1970-luvun puolivälissä Mustonen arvioi, että odotettavissa olevan tilakoon kehityksen valossa tilusjärjestelyjen tarve tulisi kasvamaan. Vaikka maatilataloudesta luopuminen ei olisikaan ennusteiden mukaista, vaan osa-aikaviljelyn linja voimistuisi, ei se Mustosen mukaan poistaisi tilusjärjestelyjen tarvetta. (Mustonen 1976, s. 84-85). Tilusjärjestelyjen määrä ei kuitenkaan lisääntynyt arvioidulla tavalla, vaikka tilakoon kehitys vastasikin tuolloin arvioitua.

Tilusjärjestelytoiminnan kehittämiseksi ja suuntaamiseksi maanmittauslaitoksessa laadittiin 1970-luvulla ja 1980-luvun alussa esiselvityksiä tilusjärjestelytarpeesta eri puolilla maata. Esiselvityksiä on laadittu kunnittain koko maasta peltojen osalta, talouskylittäin Vaasan läänissä ja Oulun läänin rannikkovyöhykkeellä ja peruskarttaruuduittain Turun maanmittauspiirin alueelta. Nämä selvitykset ovat perustuneet lähinnä tilussijoitusta koskeviin tilastotietoihin, peruskartta-analyysiin ja joiltain osilta verotuskarttoihin tms. paikalliseen aineistoon. Selvitysten avulla on saatu viitteitä niistä kunnista ja talouskylistä, joissa esiintyy laajahkoa tilusjärjestelytarvetta. Uusjaoilla poistettavissa

olevat tilussijoituksen ongelmat olivat tuolloin Tenkasen mukaan polttavimpia eräissä Vaasan ja Oulun läänien rannikkovyöhykkeen kunnissa. (Tenkanen 1986, s. 35).

Maanmittauslaitos varautui tulevaan kehitykseen perustamalla Ylivieskan ylimääräisen maanmittaustoimiston vuoden 1985 alussa hoitamaan uusjakotoimintaa Oulun läänissä. Vuoden 1985 aikana toimisto käynnisti kolmen kylän uusjakotoimitukset ja tutki maanomistajien hakemuksesta uusjaon edellytyksiä 5 muussa kylässä eri puolilla Oulun lääniä. (Vitikainen 1986, s. 178).

Maanmittauslaitos panosti selkeästi sekä tutkimustoimintaan että uusjakojen käytännön toteuttamiseen, mutta siitä huolimatta toiminta väheni 1990-luvulla mitä tulee toimitusten lukumäärään että kokonaispinta-alaan. Selvitysten mukaan tarvetta uusjakotoiminnalle oli ja viranomaisilla oli tarjolla menettelytavat tavoitteiden saavuttamiseksi uusjaon kautta, mutta toiminta ei saanut uutta tuulta purjeisiinsa.

4.3.4 Erityislakien mukaiset tilusjärjestelyt

Erityiset tilusjärjestelyt ovat perustuneet erityislainsäädäntöön eivätkä yleiseen kiinteistönmuodostamislakiin. Välttämättömiä yksittäisiä järjestelytarpeita varten on haluttu vanhastaan luoda kevyitä ja tehokkaita malleja varsinaisen maatilauusjaon rinnalle nopeiden tulosten saavuttamiseksi erityisesti vaikeissa olosuhteissa. Seuraavassa tarkastelen pääkohtia Karjalan kannaksen tilusjärjestelyistä, rajakuntien tilusjärjestelyistä, maatilalain mukaisesta järjestelystä ja vesitilusjärjestelyistä.

Karjalan kannaksen tilusjärjestelyt

Jo 1930-luvulla oli kiinnitetty huomiota siihen, että suuressa osassa Karjalan kannasta olivat maanjako-olot epätyydyttävät. Tämä johtui ennen muuta Kannaksella vallinneesta tavasta jakaa tila isännän kuoleman jälkeen yleensä kaikkien perillisten kesken. Kukin perillisistä sai tiluksia miltei jokaisesta tilan palstasta, jotka oikeudenmukaisen jakotuloksen turvaamiseksi lisäksi tavallisesti jaettiin ”pituussuunnassa”. Useammassa tutkimuksessa oli päädytty siihen, että uusjako oli välttämätön monessa kylässä. (Kantee ja Suomaa 1983, s. 194).

Talvisodan aikana monen maatilan talouskeskukset tuhoutuivat alueella, minkä vuoksi katsottiin tarpeelliseksi jälleenrakennuksen yhteydessä uudistaa ennestään huonoja tilussijoitussuhteita. Vuonna 1942 annettiin laki tilusjärjestelyjen suorittamisesta eräissä osissa Viipurin lääniä. Lain mukaan tilusjärjestely voitiin määrätä suoritettavaksi kylissä, joissa tontit olivat sijainneet liian lähellä toisiaan tai muuten tilusten sijaintiin nähden epäedullisesti, sekä kylissä, joiden tilukset oli jaettu monilukuisiin ja hajallaan sijaitseviin palstoihin. (Wiiala 1952, s. 260).

Lakiesityksen perusteluissa todettiin, että kyliä, joissa tilusjärjestely oli selvästi tarpeen ja joissa rakennuksista oli tuhoutunut vähintään puolet, oli noin 50 käsittäen maatiluksia yhteensä noin 105 000 ha. Sellaisia kyliä, joissa tilusjärjestely näytti harkinnanvaraiselta ja joissa tuhoutuneita rakennuksia oli vähemmän, oli noin 60 käsittäen maatiluksia noin 100 000 ha. Vallitsevista epäkohdista todettiin muun muassa, että peltojen keskietäisyys tilan talouskeskuksesta oli eräissä kylissä jopa yli kolme kilo-

metriä, minkä lisäksi tonteista kaukana oleville alueille oli kuivatusten seurauksena syntynyt viljeltäviksi sopivia, mutta toistaiseksi pelloiksi raivaamattomia alueita. Maanmittaushallitus sai tehtäväkseen selvittää tilusjärjestelyjen tarpeen ja kiireellisyysjärjestyksen sekä laatia ehdotukset tilusjärjestelyjen toteuttamisesta (Kantee ja Suomaa 1983, s. 196).

Tilusjärjestelyjen suorittamisesta annetuissa määräyksissä ilmeni pyrkimys muodostaa järjestettävälle alueelle tarpeellinen kuivatus- ja tieverkko jo ennen varsinaisen jakoehdotuksen laatimista, mikä periaate ei Wiialan mukaan ollut aikaisemmassa jakolainsäädännössä esiintynyt riittävän selvänä. Tilusjärjestelytyöt saatiin käyntiin sodan aikana 20 eri paikkakunnalla käsittäen yhteensä n. 89 000 ha, mutta työt keskeytyivät vuoden 1944 kesällä, kun alue joutui uudestaan taistelukentäksi. Yhtään toimitusta ei saatu päätökseen ennen toiminnan loppumista kesällä 1944. (Wiiala 1952, s. 262-263).

Kanteen ja Suomaan mukaan valtaosa tilusjärjestelyjen osakkaista suhtautui toimituksiin myönteisesti. Joillain alueilla ei esiintynyt vastustusta ollenkaan ja toiminnan edistyessä väestön asenne järjestelyjä kohtaan muuttui yhä myönteisemmäksi. Tätä osoittaa mm. se, että vuoden 1943 aikana tehtiin useita hakemuksia uusien järjestelyjen toteuttamiseksi. Lisäksi he katsovat, että tuon ajan päätöksentekijät ja virkamiehet ansaitsevat tunnustuksen oivalluksesta, nopeasta lainsäädännöstä ja tehokkaasta lain täytäntöönpanosta siitäkin huolimatta, ettei työtä ja sen tuloksia voitukaan heistä riippumattomista syistä hyödyntää tarkoitetulla tavalla. (Kantee ja Suomaa 1983, s. 203).

Rajakuntien tilusjärjestelyt

Toisen maailmansodan jälkeinen rauhansopimus aiheutti uuden itärajan tuntumassa huomattavia muutoksia alueiden kiinteistöjaotukseen, mikä hankaloitti jokapäiväistä elämää. Noin 1560 tilaa jäi valtakunnanrajan pirstomaksi ja rajan leikatessa mielivaltaisesti asutuskeskusten välisiä teitä joutuivat monet kylät ja asutusryhmät eristyksiin muusta valtakunnasta. Suuria käytännön ongelmia aiheutti myös se, että osa maanmittauslaitoksen arkistoista ko. alueelta oli tuhoutunut sodan aikana. Vuonna 1960 annettiin rajakuntien tilusjärjestelylaki (282/60), jonka avulla näitä epäkohtia pyrittiin poistamaan. Lain mukaan kaikissa niissä kylissä, joista osa tiluksista sotien jälkeen luovutettiin Neuvostoliitolle, oli suoritettava tilusjärjestelytoimituksia jäljelle jääneiden tilusten käytön parantamiseksi ja helpottamiseksi sekä jako-olojen yksinkertaistamiseksi. Laki ei kuitenkaan koskenut Kuusamon ja Sallan kuntia.

Lain toimeenpanoa varten perustettiin neljä erillistä tilusjärjestelytoimistoa. Toimituksissa oli mukana yhteensä 7 050 rekisteritilaa ja koko toimialueen pinta-ala oli 138 000 ha, joka oli jaettu 54:ään toimitukseen. Useimmissa toimituksissa kartoitus ja piirirajankäynnit olivat oleellisimmat toimenpiteet, mutta suurimmat toimitukset tehtiin uusjakoina Saaren, Kuurmanpohjan ja Kurkelan alueilla. Uusjaot saatettiin loppuun 60-luvun lopulla ja 70-luvun alussa. (Priha 1983, s. 209-214).

Maatilalaki

Maatilalaki sisälsi säännökset maatilajärjestelystä, joka voitiin suorittaa maatilakoon suurentamiseksi ja tilusten sijoituksen parantamiseksi. Maatilajärjestely perustui va-

paaehtoisuuteen, mikä Öhmanin mukaan todennäköisesti aiheutti sen, että järjestelymuoto jäi lain kuolleeksi kirjaimeksi, eikä järjestelyjä käytännössä ole suoritettu. (Öhman 1983, s. 54). Wiiala arveli 1960-luvun lopulla, että sekä tilus- että suuruusjärjestelyn sisältävästä maatilajärjestelystä tulisi merkittävin toimitusmuoto lähivuosikymmenien aikana. (Wiiala 1969, s. 288-289). Näin ei kuitenkaan käynyt, eikä toimitusmuoto vastannut siihen asetettuja korkeita odotuksia. Maatilalaki ei enää ole voimassa.

Vesitilusjärjestelyt

Vesistöhankkeiden johdosta suoritettavista tilusjärjestelyistä annetun lain (451/88) perusteella vesistöön rakentamisen, ojituksen tai muun vesilain mukaisen hankkeen toteuttamisesta aiheutuvan, kiinteistön tai sen osan käyttöä huomattavasti haittaavan tilusten pirstoutumisen, supistumisen tai kulkuyhteyksien vaikeutumisen vuoksi voidaan suorittaa tilusjärjestely. Järjestelyn yhteydessä voidaan suorittaa tilusvaihto, alueen siirto kiinteistöstä toiseen, yhteisen alueen tai sen osan liittäminen kiinteistöön, vesijätön jako, erillisen vesijätön tilaksi muodostaminen, rasitteen perustaminen, poistaminen ja siirtäminen sekä yksityisten teiden järjestely.

Eräistä vesitilusjärjestelyistä annettu laki (31/80) koskee tiloille tai kylille kuuluvien vesialueiden ja vesijättöjen järjestelyä entisissä Mikkelin, Kymen, Kuopion, Pohjois-Karjalan ja Keski-Suomen lääneissä. Järjestelyissä voidaan tarkoituksenmukaisten jako-olojen aikaansaamiseksi suorittaa erillisen vesijätön tilaksi muodostamista ja tilaan liittämistä, tilusvaihtoja, jaon täydentämistä sekä tilusten lunastamista. Näissä kunnissa tiloille tai kylille kuuluvia vesialueita ja vesijättöjä sijaitsee toisten tilojen ja kylien maatilusten kohdalla usein etäälläkin, jopa toisen kunnan alueella. Useissa tapauksissa rannalla olevat tilat ovat nauttineet rantansa edustalla olevia vesialueita, jotka eivät kuulu asianomaiseen kylään. Tarkoituksenmukaisten jako-olojen aikaansaamiseksi on suoritettu tilusjärjestelytoimituksia pääasiallisesti lunastusmenettelyllä. Lunastusmenettelyssä vesialueet hankitaan yleensä rannalla olevaan kylään. Tämän lainsäädännön mukainen toiminta jatkuu edelleen ja monet toimitukset ovat vielä keskeneräisiä. Toiminta vastaa monelta osin hankeuusjakoa. (Hyvönen 2001, s. 458).

4.4 Uusjakojen kannattavuus ja tulokset

Uusjakojen kannattavuutta on perinteisesti arvioitu jakoon osallistuvien tilojen kannalta ja valtion tuki on tällöin ollut varsin merkittävässä asemassa. Uusjakojen tuloksia ei ole järjestelmällisesti seurattu, mutta muutamista toimituksista on laadittu seurantaraportteja tai tutkimuksia.

4.4.1 Uusjakojen tukeminen valtion varoilla

Ensimmäiset säädökset valtion tuesta tilusjärjestelyille annettiin v. 1889. Niiden mukaan siirtokustannukset voitiin suorittaa etukäteen yleisistä varoista ja takaisinmaksuaika oli kymmenen vuotta siitä, kun siirron piti olla suoritettu. Siirtokustannuksiin voitiin lukea myös kustannukset välttämättömän tien tekemisestä ja pellon raivaamisesta muuttopaikalla. Ulosmuuttajalle voitiin maksaa enintään 200 mk:n apuraha (nykyarvo n. 850 euroa), jos toimitusmiehet sitä perustellusta syystä lausunnossaan puolsivat. Säädöksiä tarkistettiin asetuksella vuonna 1919, jonka huomattavimmat muutokset olivat, että viemäriojan tekemisen kustannukset luettiin siirtokustannuksiin ja että kolmannes siirtokuluista voitiin asianosaisen anomuksesta jättää valtioneuvoston päätöksellä perimättä. Asetus korvattiin lailla maanmittaustoimitusten avustamisesta valtion varoilla vuonna 1938. Tällöin tuki ulotettiin koskemaan siirtojen lisäksi myös toimituksen yhteydessä tai sen vuoksi tehtäviä teitä. Valtion lopullinen osuus kustannuksista ja maanmittarin palkkiosta saattoi nyt nousta puoleen. Laki ei sisältänyt määräyksiä kuivatustöiden rahoittamisesta ja yleensä tällaiset hankkeet rahoitettiin maanparannusvaroilla. Avustuslakia muutettiin v. 1948 niin, että kuivatustyötkin tulivat valtion ennakkorahoituksen piiriin. Uljaksen mukaan merkittävämpi oli kuitenkin muutos, joka mahdollisti ennakkorahoituksen käyttämisen uusjoissa jo ennen toimituksen lopettamista. Hän piti tätä muutosta niin merkittävänä, että ilman sitä eivät Pohjanmaan laajat uusjaot olisi olleet mahdollisia. (Uljas 1983, s. 147-148).

Viimeinen muutos ennen lain kokonaisuudistusta tehtiin v. 1956 ja sen mukaan tuli mahdolliseksi maksaa siirtokustannusten ennakkoa myös siltä osin, kuin rakennettiin aikaisempaa paremmat tarpeelliset rakennukset ja eräin edellytyksin siirtojen johdosta tarpeellisten uudisraivausten rahoittaminen. Vuonna 1960 avustuslaki korvattiin tukemislailla. Olennainen muutos tukipolitiikassa oli uusjakojen jakaminen kahteen ryhmään jakokunnan koon perusteella niin, että laajoja uusjakoja tuettiin entistä enemmän. Jos jakoalueen pinta-ala oli yli 3000 ha tai jakokunnassa oli vähintään 30 yli 6 ha viljeltyä maata käsittävää viljelmää, saattoi valtion lopullinen avustusprosentti tie- ja kuivatuskustannusten osalta olla 85 % ja maanmittauspalkkion osalta 100 %. Lain mukaan avustusten määrä voitiin ratkaista jo ennen jakoon ryhtymistä. (Uljas 1983, s. 148-149).

Tukemislaki oli muutosten alaisena koko 70-luvun ja vuonna 1981 astui voimaan laki uusjakojen tukemisesta. Lain tavoitteena on tietyn alueen kiinteistöjaotuksen parantaminen ja alueen kiinteistöjen käytön edistäminen. Tavoitteeseen pyritään suorittamalla valtion varoista sellaisten kustannusten korvausta, jotka aiheutuvat uusjaossa suoritettavaksi päätetystä tilan siirrosta, rakennusten rakentamisesta siirron yhteydessä entistä parempaan kuntoon, tien ja kuivatustyön tekemisestä, viljelysten raivaamisesta ym. vastaavista tehtävistä. Tukemislain perusteella salaojituskustannukset tulivat valtion rahoituksen piiriin. Toimenpiteet rahoitetaan etukäteen valtion varoista ja maa- ja met-

sätalousministeriön päätöksen perusteella osa kustannuksista jää valtion lopulliseksi menoksi ja osa peritään takaisin uusjaon osakkailta. Takaisinperintä alkaa 5 vuoden kuluttua toimituksen lopettamisesta ja maksut ajoittuvat noin 15 vuoden ajalle vuotuisin 9 %:n maksuin.

Valtion lopulliseksi menoksi voidaan uusjaon kustannuksista jättää enintään 75 % sellaisessa uusjaossa
- joka on tärkeä yleisen edun kannalta tai
- jonka osakkaiden yleinen taloudellinen tila antaa siihen aihetta (TukemisL 3.2 §).

Ns. kehitysalueilla ja tukialueilla voidaan valtion lopulliseksi menoksi jättää enintään 85 % niistä kustannuksista, jotka aiheutuvat tärkeimpien kuivatustöiden suorittamisesta ja tarkoituksenmukaisen tilussijoituksen aikaansaamiseksi tarvittavien teiden rakentamisesta (TukemisL 3.3 §). Osakkaiden maksettavaksi tuleva kiinteistötoimitusmaksu voidaan jättää osaksi tai kokonaan perimättä (TukemisL 4 §). Yleisen edun kannalta tärkeänä uusjakona on yleensä pidetty sellaista toimitusta, joka alentaa selvästi maatilatalouden tuotantokustannuksia ja tekee mahdolliseksi voimaperäisemmän ja monipuolisemman maatalouden harjoittamisen. Myös kiinteistöjärjestelmän selvyyden lisääminen sekä yhteisten ojitus-, tie- ym. hankkeiden toteuttamisen helpottaminen ja niiden kustannusten alentaminen on yleisen edun mukaista. Maa- ja metsätalousministeriö tekee toimitusmiesten esityksestä päätökset siitä, kuinka paljon valtion tukea yksittäiselle uusjakotoimitukselle myönnetään. (TukemisL 6 §).

Maa- ja metsätalousministeriö voi päättää jo ennen kuin lopullinen päätös uusjaon toteuttamisesta on tehty, minkä osan tie- ja kuivatustöiden kustannuksista sekä mahdollisista siirtojen ja rationalisointiraivausten kustannuksista sekä kiinteistötoimitusmaksusta ja toimitusmenoista valtio maksaa lopullisena menonaan. (Vitikainen 2003, s. 57). Tällä hetkellä valtion tuki vaihtelee perusparannusten (tiet ja kuivatukset) osalta yleensä 50-75 %:n välillä ja maanmittausmaksun osalta 90-100 %:n välillä.
Vuosien 1988-2000 välisenä aikana tukemisrahojen vuosittainen taso on vaihdellut noin 15-29 miljoonan markan (n. 2,5-5 milj. euroa) välillä. (Maanmittauslaitoksen vuositilastot 1988-2000).

4.4.2 Uusjakojen laajuus ja kannattavuuden arviointi

AJ:n ja JL:n aikana uusjakotoimituksen laajuus ratkaistiin varsin kaavamaisesti niin, että toimituksen kohteena oli joko vanha jakokunta, talouskylä tai maantieteellisesti yhtenäinen alue. Pyrkimyksenä oli käsitellä kerralla mahdollisimman laajaa ja yhtenäistä aluetta. KML:n aikana toimitusalueiden laajuuden käsittely on kokenut huomattavan muutoksen ja 1990-luvun lopulla on käynnistynyt toimituksia, joiden kohteena oleva alue on ollut verrattain pieni ja muodoltaan epäyhtenäinen. Muutos on paljolti johtunut uusista säädöksistä, joiden mukaan maanomistajalla on aiempaa paremmat mahdollisuudet jättäytyä uusjaon ulkopuolelle.

Toimitusmiehet ratkaisevat päätöksellään uusjakoalueen laajuuden toimituksen edellytysten käsittelyn yhteydessä. Laajuutta koskeva ratkaisu sisältää jakoalueen rajat ja uusjaon edellytysten tulee täyttyä juuri tällä alueella. Teknistaloudellinen tarkoituksenmukaisuus on uusjakoalueen rajaamista koskeva yleinen vaatimus. Uusjakoalueeseen otetaan tällöin sellaiset alueet, joiden mukaan ottaminen on tilusten tarkoituksenmukaisen järjestelyn kannalta tärkeää. Hyvösen mukaan uusjakoaluetta ei ole syytä

laajentaa suuremmaksi kuin välttämätön tarve vaatii, koska tällöin kustannukset lisääntyvät, asianosaisten vastustus kasvaa ja menettely muodostuu oikeudenkäynteineen hitaaksi ja kalliiksi. Alueen laajuutta määrättäessä ei ehkä aina voida tavoitella suurinta mahdollista hyötyä kustannuksiin ja menetyksiin verrattaessa, koska muutkin maanomistajien kannanottoihin ja alueen käyttömuotoihin liittyvät tekijät vaikuttavat asiaan. (Hyvönen 2001, s. 357-358).

Nykyään asianosaisten määräämisvalta ja vaikutusmahdollisuuksien merkitys on korostunut erityisesti palveluperiaatteen mukana laajuuttakin koskevan kysymyksen ratkaisemisessa. Asianosaisten kannatusta selvittänyt Kotkasaaren johtama uusjakotyöryhmä (MMM 1996:20, s. 36) on katsonut, että ”toimitusmiesten tarkoituksenmukaisuusharkinnassa tulisikin pyrkiä yhteen sovittamaan toisaalta uusjaon hyötyvaatimus ja toisaalta asianosaisten uusjakotarpeet sekä kiinteistörakenteen parannustarpeet”. Tällöin on Hyvösen mukaan tärkeää, että uusjakoalue muodostaa sellaisen tarkoituksenmukaisen kokonaisuuden, jonka puitteissa kiinteistörungon parantaminen ja tilusjärjestely voidaan tehokkaasti suorittaa samanaikaisesti. (Hyvönen 2001, s. 358).
Uusjakojen laajentuneet käyttömahdollisuudet ja asianosaisten vaikutusmahdollisuuksien lisääntyminen ovat viimeisen kymmenen vuoden aikana johtaneet siihen, että käynnistyneiden uusien uusjakotoimitusten laajuus on ollut usein huomattavastikin aiempaa pienempi. Tämän tutkimuksen tekijän toimiessa uusjakovastaavana Pohjanmaan maanmittaustoimistossa vuonna 2000, toimiston alueella käynnistymässä olleet hankkeet (5 kpl) koskivat kaikki alle 1500 ha:n suuruisia alueita. Samaan aikaan vireillä olleiden vanhojen toimitusten keskimääräinen laajuus oli noin 4 000 ha.

Kannattavuuden arviointi

Klassiset hyötyperusteet sisältyivät vanhastaan AJ 42 §:ään ja JL 11 §:ään. Uusjaossa saavutettava entistä sopivampi tilussijoitus ja tilojen arvon lisääntyminen olivat keskeisiä perusteita. Tilussijoituksen parantumista mitattiin maanmittauslaitoksen kiertokirjeen (vuodelta 1917) mukaan tilusten keskietäisyyden vähenemisenä maatilan talouskeskukseen nähden sekä palstojen suurentumisena ja niiden lukumäärän vähentymisenä ja muodon parantumisena. Erityyppisten tilusten vaihtoprosenttia sekä tuotantolohkojakaumien ja tilusten etäisyyssuhteiden muutoksia arvioidaan nykyisinkin hyötyanalyysissa erikseen peltojen ja metsien osalta, vaikka tuotantolohkojen keskietäisyyden merkitys on vähentynyt. (Hyvönen 2001, s. 350-351).

Jakolain mukaan uusjako voitiin toteuttaa, jos tiloille aiheutuvan hyödyn arvioitiin olevan olennaisesti suuremman kuin siitä aiheutuvien kustannuksien ja haittojen. Tarkastelu tapahtui nimenomaisesti tilojen kannalta. Säädöksiä siitä, että niitä tarkasteltaisiin myös yhteiskunnallisesta näkökulmasta, ei sisältynyt jakolakiin. Tosin Tenkasen mukaan lainsäädännöllistä estettä tämän näkökulman huomioon ottamiseksi uusjaon edellytyksiä harkittaessa ei ollut. (Tenkanen 1986, s. 37). KML:n (67 §) mukaan uusjako voidaan suorittaa, jos siitä aiheutuva hyöty on suurempi kuin siitä aiheutuvat kustannukset ja haitat. Täten uusjakojen edellytysten harkinnassa on siirrytty jakolain mukaisesta tilakohtaisesta tarkastelusta laaja-alaisempaan koko jakoaluetta koskevaan tarkasteluun.

Maatalouden nopea kehitys ja koneellistuminen 1900-luvulla on vaikuttanut uusjakojen hyötylaskelmien painotusten muuttumiseen. Vuosisadan alkupuolella hevostalou-

den aikana etäisyydellä oli hyvin keskeinen merkitys kokonaishyödyn osatekijänä. Koneellistumisen myötä sen merkitys väheni samalla, kun peltopalstojen muodon ja koon merkitys kasvoi. Varsinkin peltotilusten muodon on todettu vaikuttavan viljelykustannuksiin. (vrt. Tenkanen 1986). Viimeaikainen kehitys yhä suurentuvine ja tehokkaampine koneineen on aiheuttanut sen, että palstan tai lohkon koon merkitys on kasvanut samalla, kun keskietäisyyden merkitys on vähentynyt. Aivan viime aikoina tapahtunut viljelmäkoon voimakas kasvu, joka on johtanut palstojen lukumäärän ja keskietäisyyden merkittävään kasvuun, on jälleen muuttamassa tilannetta niin, että keskietäisyyden ja palstojen lukumäärän vähentämisen merkitys näyttäisi kasvavan. (vrt. Myyrä 2001 ja 2002).

Tenkanen jakaa tilan tai jako-osakkaan kannalta uusjaon keskeiset hyödyt 5 pääkohtaan seuraavasti: (Tenkanen 1986, s. 42-43)

1. Tuotantokustannusten alenemisesta aiheutuvat hyödyt
2. Tuotoksen kasvusta aiheutuvat hyödyt
3. Asuin- ja työolojen paranemisesta aiheutuvat hyödyt
4. Erikoisarvojen mahdollisen nousun tuoma hyöty
5. Muista syistä johtuvat hyödyt

Uusjaon keskeiset kustannukset voidaan jakaa välittömiin ja välillisiin kustannuksiin. Välittömiä kustannuksia ovat Tenkasen mukaan toimitus-, kuivatus-, tienrakennus- ja siirtokustannukset sekä toimituksenaikaiset haitat ja muut kustannukset. Välillisiä kustannuksia ovat tuotannon mahdolliseen kasvuun liittyvät lisäpanostukset, sillä uusjako saattaa estää sellaisen kehitysvaihtoehdon toteutumisen, joka voisi olla jossain suhteessa osakkaalle edullisempi kuin uusjaon puitteissa toteutuva, sekä erilaiset välilliset haitat. (Tenkanen 1986, s. 43-44).

Tuoreimpien tutkimusten (vrt. Myyrä 2002) mukaan palstojen pienen koon merkitystä maatilojen taloudelliselle tulokselle on aliarvioitu ja näin ollen palstojen keskikoon kasvattamisella on tiloille nykyään suurempi merkitys kuin tilusten keskietäisyydellä uusjaon kannattavuutta arvioitaessa. Talouskeskusten siirrot olivat hyvinkin keskeisiä osia uusjaoissa vielä 1970-luvulla, minkä jälkeen niiden merkitys alkoi vähentyä. Maatalouden tämänhetkinen voimakas muutosprosessi nopeasti kasvavine tiloineen näyttäisi olevan johtamassa siihen, että talouskeskusten siirrot tulevat jatkossa taas jonkin verran lisääntymään. Kokemukset Pohjanmaalla käynnissä olevista uusimmista uusjaoista, kuten esimerkiksi Överessen uusjaosta (Tno 1999-662390) tukevat tällaista johtopäätöstä.

Vitikainen (1991) on kehittänyt moniulotteisen edullisuusvertailumenetelmän sovelluksen uusjakojen kokonaishyödyn selvittämistä varten. Uusjaon välittöminä rahamääräisinä hyötyinä hän huomioi vain sellaiset hyödyt, joiden laskentaperusteista on olemassa tutkimustuloksiin perustuvaa luotettavaa selvitystä. Tällaisia hyötyjä ovat:

- viljelyskustannusten aleneminen palstakoon kasvun ja palstamuotojen paranemisen johdosta
- viljelysliikenteen kulku- ja kuljetuskustannusten aleneminen
- laidunliikenteen kustannussäästö
- puuston lähikorjuukustannusten aleneminen
- peltoalueiden peruskuivatushyöty
- salaojitushyöty
- metsäalueiden peruskuivatushyöty ja

- yksityistieverkon kunnossapitokustannusten aleneminen.

Edullisuusvertailun tukeutuessa moniulotteisen tavoite-keino-matriisin käyttöön tarkastellaan tavoitteisiin liittyviä hyötyjä toiminnan päätavoitteen toteutumisen kannalta. Tavoitteiden keskinäiset painoarvot määritellään päätöksentekijän tahdonilmauksen perusteella ja ne voivat vaihdella aluekohtaisesti. Vitikaisen menetelmässä lasketut välittömät rahamääräiset hyödyt ja hyöty-kustannussuhde kuvaavat hankkeesta tiloille aiheutuvaa yksityistaloudellista hyötyä. Vaikutuspisteet ja kustannus/vaikutuspiste taas osoittavat uusjaon yhteiskunnallista merkitystä pyrittäessä parantamaan sen avulla maaseudulla asuvien ihmisten elinoloja. (Vitikainen 1991, s. 21-61)

Uusjaon kannattavuusarviointi on noudattanut soveltaen kustannus-hyötyanalyysin periaatteita ja käytäntöä. Analyysi on keskittynyt lähes yksinomaan tiloihin kohdistuviin rahamääräisiin vaikutuksiin. Ei-rahamääräisiä hyötyjä ja haittoja ei ole muutettu yhteismitallisiksi muiden vaikutusten kanssa ja näin ollen muut osapuolet kuin maatilan omistajat ovat jääneet varsin vähäiselle huomiolle. Uusjaon välillisiä ja yhteiskunnallisia vaikutuksia kuvataan tarveselvityksissä lyhyesti sanallisessa muodossa ja rahamääräiset ja sanallista esitystä vaativat vaikutukset on kuvattu omilla tavoillaan. Kustannus-hyöty analyysin periaatteiden soveltamisesta käytäntöön aiheutuu Riihelän mukaan sekä käytännöllisiä että periaatteellisia ongelmia, kuten; (Riihelä 1991, s. 10)

- hankkeen tulonjaollisten vaikutusten huomioon ottaminen
- markkinahintojen muuttaminen välittömien verojen, hintasääntelyn tms. huomioon ottamiseksi
- maksuhalukkuuden arviointi sellaisten ei-rahamääräisten vaikutusten osalta, joilla ei ole markkinahintaa
- ei-rahamääräisten vaikutusten yhdistäminen
- sopivan diskonttauskoron valinta sekä
- riskin ja epävarmuuden huomiointi tulevien hyötyjen ja kustannusten arvioinnissa.

Koska kustannus-hyötyanalyysi perustuu vaikutusten esittämiseen rahassa, voi markkinahintojen soveltumattomuus tai täydellinen puuttuminen Riihelän mukaan muodostua ongelmaksi hintojen määrittämisessä. Jos markkinahinnat heijastavat tietyllä tavalla käytettyjen resurssien todellisia vaihtoehtoiskustannuksia yhteiskunnalle, niitä voidaan käyttää hankkeen kustannusten arviona. Todellisuudessa on kuitenkin havaittu, ettei näin tapahdu. Tämä saattaa johtua epätäydellisestä kilpailusta, välillisistä veroista, tukiaisista tai hintasääntelystä, jotka kaikki häiritsevät markkinamekanismin vapaata toimintaa. Tällöin on tarpeen harkita, onko järkevää korjata markkinahintoja kustannus-hyötyanalyysin laskelmia varten. (Riihelä 1991, s. 11).

Kannattavuuden arvioinnin näkökulma vaikuttaa vertailutilanteen valintaan. Uusjaon tukemista koskevat säädökset edellyttävät maatilataloudellisen tarkastelun osalta vertailutilanteeksi nykytilannetta. Yhteiskunnallinen näkökulma sen sijaan edellyttäisi vertailuvaihtoehdoksi sitä tilannetta, joka vallitsisi, mikäli uusjakoa ei toteuteta. Tässä ns. 0-vaihtoehdossa otetaan huomioon asukkaiden ja julkishallinnon oma-aloitteiset ja välttämättömät toimenpiteet, joita alueella toteutettaisiin ilman uusjakoa. Nämä toimenpiteet muuttaisivat alueen kiinteistörakennetta ja elinolosuhteita aiheuttaen erilaisia kustannuksia. Korhonen mieltää uusjaon 0-vaihtoehdon eräänlaiseksi nykytilanteen kehityksen ennusteeksi. 0-vaihtoehdon hyödyt ja kustannukset lasketaan nykytilanteen pohjalta ja niitä verrataan uusjaosta aiheutuviin hyötyihin ja kustannuksiin. (Korhonen 1994, s. 3)

Ympäristövaikutusten arviointi

Yhteiskunnallinen näkökulma on yleensä puuttunut uusjakojen kannattavuuden arvioinnista kuten myös ympäristövaikutusten arviointi. Ympäristövaikutusten arviointi perustuu YVAL:iin ja vastaavaan asetukseen sekä direktiiviin. Uusjako ei varsinaisesti kuulu niihin hankkeisiin, joihin arviointimenettelyä lain yleisen säännöksen perusteella sovelletaan, eikä sitä mainita YVAA 6 §:n laajassa ja yksityiskohtaisessa hankeluettelossa. Uusjaossa tehtävien perusparannusten vaikutukset voivat monessa tapauksessa kuitenkin olla verrattavissa hankeluettelossa mainittuihin toimenpiteisiin, jolloin lähestytään tarvetta arvioida uusjaon ympäristövaikutuksia.

Muutaman uusjaon yhteydessä on laadittu ympäristövaikutusten arviointi. Näistä laajin ja yksityiskohtaisin on tehty Hailuodon käynnissä olevassa uusjaossa, jossa arvioitiin erikseen sekä uusjaon yleiset vaikutukset luonnonympäristöön ja kulttuurimaisemaan että taloudelliset ja sosiaaliset vaikutukset. Yleisen arvion ohella tarkasteltiin eri ratkaisuvaihtoehtoihin liittyviä vaikutuksia vertailuineen sekä vielä mahdollisuuksia haitallisten seuraamusten lieventämiseen. (Hyvönen 2001, s. 365).

4.4.3 Uusjakojen tulokset

Uusjakoja koskevassa lainsäädännössä ei ole ollut erityisiä määräyksiä siitä, missä keskinäisessä suhteessa uusjaossa tulee parantaa eri tilojen tilussijoitusta. Kaikkien tilojen osalta ei ole mahdollista saavuttaa ihannetulosta tilusten sijainnin ja esimerkiksi maalajien sopivan vaihtelun aikaansaamiseksi. Toisaalta ei ole oikeudenmukaista menetellä niin, että jonkin tilan tilussijoitus jää suunnilleen yhtä hajanaiseksi kuin ennen jakoa, toisten saadessa tässä suhteessa paremman tai jopa optimaalisen tilussijoituksen. Wiialan mukaan yleisenä periaatteena pitäisi olla, että kaikkia parannetaan suunnilleen samassa määrässä. Siirtotilojen osalta tilussijoituksen pitäisi kuitenkin lähennellä parasta mahdollista ratkaisua. (Wiiala 1952, s. 503).

Maamme maatalous on 1900-luvun aikana kehittynyt ja läpikäynyt useampia suuria rakennemuutoksia. Samanaikaisesti uusjakoa säätelevä lainsäädäntö on pääperiaatteiltaan ollut muuttumaton. Tällöin eri aikoina on luonnollisesti painotettu eri seikkoja arvioitaessa uusjaon hyötyjä ja merkitystä. Seuraavassa tarkastelen uusjakojen vaikutuksia ja merkitystä ajanjaksoina, jotka vastaavat eri aikoina voimassa olleita säädöksiä.

AJ:n aika 1917 - 1952

1900-luvun alussa Piponius (1906) jaotteli uusjaon hyödyt kolmeen ryhmään. Ensinnäkin jako-osakkaat tehtiin riippumattomiksi toistensa maanviljelystä, jolloin yksityinen yritteliäisyys, tieto ja taito saattoivat paremmin päästä oikeuksiinsa. Toiseksi tilukset koottiin lähelle talouskeskusta ja sijoitettiin sopivan muotoisiin ja kokoisiin palstoihin, jolloin viljelykustannukset pienenivät. Kolmanneksi maalle ja kartalle merkittyjen selvien rajojen avulla omistusoikeus tuli paremmin turvatuksi. Peltojen sijainti talouskeskukseen nähden oli Piponiuksen mukaan tärkein tekijä maatilan tilussijoituksen edullisuutta arvioitaessa. (Wiiala 1952, s. 123-125).

Piponius kehitti kaavan uusjaon hyödyn laskemiseksi, joka perustui palstojen pinta-alaan ja keskietäisyyteen ennen jakoa ja sen jälkeen. Esimerkiksi Lepplax-Norrbyn vuonna 1933 aloitetun uusjaon (Tno 33068) hyötylaskelma perustui pelkästään Piponiuksen kaavan mukaan laskettuun tilusten keskietäisyyden vähenemisestä johtuvaan hyötyyn. Muita mahdollisia hyötyjä ei laskelmassa otettu huomioon. (Tno 33068, pöytäkirja § 19).

1930-luvulla käytiin maanmittausalan ammattijulkaisuissa vilkasta mielipiteenvaihtoa mm. uusjakojen hyödyistä ja hyötylaskelmista. Tuohon aikaan tilusten keskietäisyyden muutos oli merkittävin ja usein ainoa tekijä hyötylaskelmissa kuten edellä mainittu Lepplax-Norrbyn esimerkki osoittaa.

Pentti huomautti vuonna 1931, että uusjaon hyötyä arvioitaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota jakoalueen oloihin ja viljelystapaan. Viljeltyihin laitumiin siirtyminen on aiheuttanut sen, että metsäpalstojen siirtäminen lähemmäksi talouskeskusta ei enää tuo suurtakaan hyötyä laiduntamiseen. Myöskään aitaamistarpeen vähentyminen ei enää tuo yhtä suurta kustannussäästöä kuin aikaisemmin, koska aitaamisessa on siirrytty yhä enemmän piikkilanka-aitoihin. (Pentti 1931, s. 6-7).

Sandström (1934) katsoi, että hyötylaskelmien tekemistä koskevat ohjeet olivat liian ylimalkaisia ja niiden perusteella oli vaikeaa laatia tarkoituksenmukaista laskelmaa uusjaon hyödyistä. Hyödyt hän eritteli seuraavasti (Sandström 1934, s. 359-360);

- laidunmaan läheneminen ja laajeneminen
- aitauskustannusten väheneminen
- viljelysten työ- ja hoitokustannusten väheneminen
- tilusteiden lyheneminen ja niiden kunnossapitokustannusten aleneminen

Kokkonen on useassa kirjoituksessaan käsitellyt tilamuotoa ja sen vaikutusta viljelykustannuksiin. Hänen mukaansa maanjakotoimenpiteillä aikaansaatavat hyödyt kohdistuvat lähinnä peltoviljelys- ja kuljetuskustannuksiin, jotka osaltaan ovat ratkaisevassa asemassa arvioitaessa tilan kannattavuutta. Edullisin tilamuoto on se, jossa yleisten tiemenojen, tilan sisäisten tiemenojen ja tilamuodosta aiheutuvan työmenekin lisäyksen summa on pienin. Maatilan muodon ja edullisuuden osoittajana on yleensä pidetty tilusten keskietäisyyttä, mutta se ei kaikissa tapauksissa ole riittävä mittaamaan jaosta saatavaa hyötyä. Keskietäisyys voi pienentyä, vaikka palstojen muoto huononee huomattavasti. Kokkonen kehitti ns. muotoluvun, jonka avulla voidaan antaa numeroarvo määrätyn tilan, palstan tai kuvion muodolle. Muotoluku saadaan, kun tutkittavan alueen muodostaman monikulmion piirin pituus jaetaan vastaavan suuruisen neliön piirin pituudella. Tällöin neliönmuotoisen kuvion muotoluku on 1, joka on edullisin tapaus. Arvo alittaa 1:n, jos kyseessä on ympyrä tai sitä lähenevä kuvio. Täten Kokkonen arvioi maatilan tilusten edullisuutta kahdella muuttujalla eli keskietäisyydellä ja muotoluvulla. (Kokkonen 1931, s. 197-198, Kokkonen 1940 s. 183-196).

Väitöskirjassaan Wiiala tutki Pyhtään Siltakylän uusjaon hyödyn suuruutta ja totesi, että uusjaon seurauksena jakoalueen maatalouden kokonaistuotto lisääntyi n. 22 % siitä, mitä se vastaavana aikana olisi ollut ilman uusjakoa. Viisivuotinen vertailuajanjakso ajoittui n. 10 vuotta toimituksen lopettamisen jälkeen. Tiloittain kokonaistuoton kasvu vaihteli varsin voimakkaasti 2,5 – 69 %:n välillä. Uusjaon merkitys tilan muodon parantajana ilmeni Wiialan mukaan lähinnä kulkuun ja kuljetukseen käytetyn te-

hottoman työajan vähenemisenä, jolloin ajan säästön ansiosta työn tuottavuus lisääntyi ja entisin työkustannuksin voitiin siirtyä voimaperäisempään viljelysjärjestelmään. Uusjaon tuottaman hyödyn arvoon vaikutti ensisijaisesti maatalouden voimaperäisyys. Kun voimaperäisyys riippuu etäisyydestä, ei uusjaon hyöty aina Wiialan mukaan ole suoraan verrannollinen etäisyyden muutokseen, vaan määräytyy siitä, millä etäisyysvälillä matkan lyheneminen tapahtuu. Uusjaon vaikutus kohdistuu voimakkaimpana kasvinviljelyksen tuottoon. Yksityisen viljelmän kohdalla uusjaon hyöty alkaa ilmetä vasta sitten, kun yrittäjä on järjestänyt taloutensa uusia oloja vastaavaksi. Wiiala haastatteli myös neljäätoista jako-osakasta heidän käsityksistään suoritetusta uusjaosta. Yhdeksän oli sitä mieltä, että uusjako oli vastannut tarkoitustaan, ollut tarpeellinen ja jopa välttämätön. Kolme suhtautui varauksellisesti uusjakoon, koska he olivat saaneet vaihdossa heikossa kunnossa olevia ja huonolaatuisia tiluksia. (Wiiala 1948, s. 99-122).

Pihlajamäki (1950) tutki uusjaon kannattavuutta Kauhavan kunnan Kauhavan kylän Passin taloon kuuluvilla tiloilla vuosina 1917-31 suoritetun uusjaon perusteella. Hyötytekijöistä hän otti huomioon tilusten lähenemisestä johtuvan työmenekin vähenemisen, pientare- ja aitahukan vähenemisen, raja-aukkojen lyhenemisen, laidunolojen paranemisen, teiden entistä taloudellisemman järjestelyn sekä mahdollisuuden viljelysten laajentamiseen. Pihlajamäki totesi, että raja-aukkojen lyhenemisen, teiden entistä taloudellisemman järjestelyn sekä viljelysten laajentumismahdollisuuden vaikutukset kokonaishyötyyn ovat olleet merkityksettömiä. Kokonaishyöty jakautui tutkimusalueella eri hyötytekijöiden osalle seuraavasti:

- työhukan väheneminen kasvinviljelyssä	67,7 %
- laiduntalouden paraneminen	5,7 %
- aitojen lyheneminen	25,3 %
- pientareiden väheneminen	1,3 %
Kustannukset jakautuivat seuraavasti:	
- siirtokustannukset	68,6 %
- toimitusinsinöörin palkkio	21,5 %
- muut kustannukset	9,9 %

Pihlajamäen mukaan uusjako osoittautui vain lievästi kannattavaksi ja kahden tilan osalta tulos oli todennäköisesti tappiollinen. Jaon tilussuhteita parantava vaikutus rajoittui pääasiassa kotipalstoihin. Pitkiä siirtoja ja rohkeita uudistuksia pelättiin Pihlajamäen mukaan liiaksi siitä huolimatta, että vain tällaisilla ratkaisuilla olisi päästy kunnolliseen lopputulokseen. (Pihlajamäki 1950, s. 265-273).

Suomela (1950) tutki peltojen sijainnin vaikutusta maatilan talouteen. Myös hänen tutkimustuloksensa vahvistavat, että jako-olojen parantumisen merkitystä ei pidä arvioida työmenekin vähenemisen kautta, vaan sen mukaan miten maatilalla voidaan entisin työkustannuksin siirtyä entistä voimaperäisempään talouteen. Ryhmiteltäessä tutkittavat tilat suuruusluokan puitteissa keskietäisyyden ja palstaluvun mukaan kävi ilmi, että monipalstaisuuden haitalliset vaikutukset eivät pienillä keskietäisyyksillä olleet havaittavissa läheskään samassa mitassa kuin suurilla. (Wiiala 1952, s. 136-138).

Uusjakojen vaikutukset maatalouteen voidaan Wiialan mukaan tiivistää seuraaviin pääkohtiin (Wiiala 1952, s. 134-135);

1. Tilussijoituksen edullisuus maatilalla riippuu ensisijaisesti siitä, miten pellot sijaitsevat talouskeskukseen nähden.
2. Uusjaon merkitys tilan muodon parantajana ilmenee lähinnä kulkuun ja kuljetukseen käytetyn tehottoman työajan vähenemisenä, jolloin ajan säästön ansiosta työn tuottavuus lisääntyy ja voidaan entisin työkustannuksin siirtyä entistä voimaperäisempään viljelyjärjestelmään.
3. Uusjaon ansiosta voimaperäistynyt talous kohottaa maatalouden kokonais- ja puhdasta tuottoa sekä kannattavuutta. Samalla pienviljelijän mahdollisuus sijoittaa perheensä jäseniä kannattavasti maatilansa töihin lisääntyy.
4. Uusjaon tuottaman hyödyn arviointiin vaikuttaa ensisijaisesti maatalouden voimaperäisyysaste.
5. Kun voimaperäisyys riippuu etäisyydestä, ei uusjaon hyöty aina ole suoraan verrannollinen etäisyyden muutokseen, vaan määräytyy siitä, millä etäisyydellä matkan lyheneminen tapahtuu.
6. Siirtotilat, jotka uusjaossa ovat saaneet maalajinsa tai kasvukuntonsa puolesta tavallista heikompia tiluksia tai joilla ei ole mahdollisuuksia yhteistoimintaan ulkoiseen liikenteeseen nähden, eivät jaon jälkeen lisääntyneestä pinta-alasta tai tilihyvityksistä huolimatta yleensä pysty kohottamaan tuottoaan yhtä nopeasti kuin muut jakokunnan viljelmät.
7. Uusjaon maataloudellinen vaikutus jakokunnassa saavuttaa täyden mittansa vasta n. 10 vuoden kuluttua tilusten vastaanottohetkestä lukien.
8. Uusjaon vaikutus kohdistuu voimakkaimpana kasvinviljelyn tuottoon.
9. Yksityisen viljelmän kohdalla uusjaon hyöty alkaa ilmetä vasta sitten, kun yrittäjä on järjestänyt taloutensa uusia oloja vastaavaksi.

Haatajan mukaan talouskeskusten siirtokysymystä on uusjaoissa tarkasteltu puhtaasti maatalouden kannalta ja lähdetty siitä, että siirrot tuottavat maatalouden järjestelylle olennaista etua. Siltä pohjalta lähtien on myös yksinäistalojärjestelmää puollettu. Lähtökohta oli varsin luonnollinen, koska talojen rakennukset olivat vielä ennen sotia varsin vaatimattomia puurakennuksia ja jakokunnissa oli usein etäällä tilojen talouskeskuksista huomattavan laajoja alueita maatalousmaata, jonka tarkoituksenmukainen viljeleminen silloisissa oloissa ei ollut mahdollista. Maatalouden kehitys 1900-luvun alkupuolella toi mukanaan muutoksia, jotka heijastuivat siirtokysymykseen. Tilat olivat entisestään huomattavasti pienentyneet ja etenkin kaukana talouskeskuksesta olevia tiluksia oli käytetty paljon asutustoimintaan, jolloin niiden viljeleminen ei enää vaatinut siirtoa. Myös metsätalouden kasvanut merkitys oli johtanut siihen, että kauempana talouskeskuksesta sijaitsevien tilusten käyttö metsätalouteen saattoi olla asianomaisten tilojen kannalta edullisempaa kuin siirto. Kulkuneuvojen ja koneiden käytön lisääntyminen mahdollisti kauempana sijaitsevien alueiden viljelyn, kunhan vain tieolot olivat uusia olosuhteita vastaavat. Rakennuskannan laatutason kohoaminen kivirakennuksineen, vesijohtoineen yms. vaikeuttivat siirtoja, koska siirtokustannukset nousivat. Myös palveluiden saatavuus vaikutti viihtyisyyteen. Nämä seikat saattoivat Haatajan mukaan aikaisemmin hyväksi katsotun yksinäistalojärjestelmän uuteen tilanteeseen ja järjestelmään liittyvä maanomistajan eristyneisyys nousi esille yhtenä syynä maaltapaon lisääntymiseen. (Haataja 1949, s. 264-265).

JL:n aika 1953 – 1996

Wiialan tutkimus uusjaon vaikutuksista perustui 1920- ja 1930-luvuilla vallinneisiin olosuhteisiin. Tämän jälkeen tapahtuneen voimakkaan koneistumisen ja tieolojen ko-

hentumisen vuoksi tilusten keskietäisyyden suhteellinen vaikutus maatilatalouteen on pienentynyt. Tähän on vaikuttanut myös ympärivuotisen sisäruokinnan yleistyminen karjataloudessa. 1980-luvun alussa uusjakojen kannattavuus perustui Tenkasen mukaan pääasiassa tuotantolohkojen koon ja muodon parantamiseen ja sitä tietä viljelykustannusten alentamiseen. Näin ollen viljelykustannusten säästöt olivat yleensä avainasemassa harkittaessa uusjakojen tuottamia nettohyötyjä. Yleisen kiinteistötalouden kannalta tarkasteltuna uusjako saattaa Tenkasen mukaan muodostua nettohyötyä tuottavaksi jo siinä tapauksessa, että pelkästään uusjaon mahdollistamaksi viljelykustannusten säästöksi muodostuu yli 50 mk/ha/v (n. 30 euroa/ha/v, hintataso v. 2002). Vaikutus on huomattava, mikäli jaon mahdollistama viljelykustannusten säästö ylittää 200 mk/ha/v (n. 120 euroa/ha/v, hintataso v. 2002). Mikäli uusjako edistää joka tapauksessa tarpeellisia kuivatus- ja tienrakennustöitä, uusjaon vaikutukset yksityiseen kiinteistötalouteen muodostuvat huomattaviksi alhaisempienkin viljelykustannusten säästöjen tasolla. (Tenkanen 1980, s. 14-42).

Rakennuslain voimaantulo 1950-luvun lopulla ja maaseutukuntien kaavoituksen tulo maanmittauslaitoksen tehtäväksi aiheutti sen, että rakennuskaavojen laatiminen nivellettiin uusjakojen yhteyteen, vaikka itse kaavoitustyö eriytettiin organisatorisesti erilliselle kaavoitustoimistolle maanmittauslaitoksen sisällä. Erityisen suuren painon kaavoituskysymykset saivat Pohjanmaalla Kaarlelan uusjaossa, mutta myös Kruunupyyn-Teerijärven, Bennäs-Lövön (Pedersören kunnassa) ja Koskebyn (Vöyrin kunnassa) uusjaoissa ao. kuntien keskustaajamille laadittiin rakennuskaavan luonnos, johon uusjaon jakoehdotus perustui. Laajoja alueellisia kokonaisuuksia käsittelevissä toimituksissa ei aina riittänyt vain rakennuskaavojen laatiminen ja huomioon ottaminen, vaan myös yleiskaavalliset kysymykset ovat nousseet esille ja esimerkiksi edellä mainitussa Kruunupyyn-Teerijärven uusjaossa laadittiin osin sellaisia suunnitelmia, joilla oli yleiskaavallinen luonne. Uljaksen mukaan toimintaa haittasi jonkin verran se, että jakolaista puuttuivat lähes kokonaan uusjaon yhteydessä tehtävää maankäytön suunnittelua ohjaavat säädökset. (Uljas 1983, s. 149).

Sundomin uusjaossa 1980- ja 1990-luvuilla Vaasan kaupungin yleiskaavatyö ja uusjako liitettiin kiinteästi yhteen. Yleiskaava ohjasi uusjakoa eri käyttötarkoitusalueilla ja vastavuoroisesti yleiskaavaa tarkistettiin tarkoituksenmukaisen jakoehdotuksen niin vaatiessa. Vexalan uusjaossa (Tno 26421) Uudessakaarlepyyssä laadittiin 1990-luvun puolivälissä koko kylän ranta-alueita koskeva rantakaava, joka vahvistettiin ennen jakoehdotuksen käsittelyä. Rantarakennusoikeuden vahvistaminen ennen jakoehdotusta helpotti huomattavasti ranta-alueiden jakamista ja erityisarvot voitiin ottaa huomioon tasapuolisen jakotuloksen aikaansaamiseksi. Vexalan rantakaava on merkittävä myös laajuudeltaan, sillä se on yksi laajimmista Suomessa vahvistetuista rantakaavoista. Rantakaavan vahvistaminen ennen lopullista jakoehdotusta oli merkittävää myös jakoosakkaiden oikeusturvan kannalta, koska rakennusoikeuden jakautuminen oli tiedossa, kun maanomistajat arvioivat jakoehdotuksen tasapuolisuutta.

1960- ja 1970-luvuilla käytiin keskustelua uusjakojen merkityksestä kylien ja vanhan kyläyhteisön hävittäjänä (esim. JT 11.11.1962 ja 4.12.1974). Keskustelun taustalla olivat ne lukuisat talouskeskusten siirrot, joita toteutettiin uusjakojen yhteydessä sekä ennen sotia että myös niiden jälkeen. Uusjakojen lopputulosta arvioitiin useissa yhteyksissä varsin kriittisesti niiden muutosten osalta, joita ne aiheuttivat kylämuotoiselle asutukselle. Maatalouden kehityksen ja tuottavuuden parantamisen kannalta katsoen muita vaihtoehtoja ei kuitenkaan ollut käytettävissä ja maatalouden asema kansanta-

loudessa oli tuolloin paljon suurempi kuin nykyään. Uusjakojen tukemislaki ei sisältänyt tukimuotoja, joiden avulla olisi voitu edistää kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden kyläkeskusten ja taloryhmien säilyttämistä. Tuki talouskeskusten siirroille ja rakennusten rakentamiselle entistä korkeamman laatutason mukaan sen sijaan on lisännyt varsinkin sellaisten maanviljelijöiden siirtohalukkuutta, joilla on ollut vanhoja ja usein epätarkoituksenmukaisia asuin- ja talousrakennuksia. 1980-luvun jälkeen talouskeskusten siirrot ovat kuitenkin selvästi vähentyneet uusjakojen yhteydessä, mutta niiltä ei voida välttyä silloin, kun talouskeskusten paikat ovat liian ahtaita nykyaikaisille maatalousrakennuksille. (vrt. Tenkanen 1980, s. 19).

Pohjanmaan uusjakoalueilla viljelmien keskikoko on perinteisesti ollut pieni. Kun uusjaoilla voitiin parantaa tilojen rakennetta ja näin vähentää viljelmän hoidon vaatimaa työaikaa, korostui uusjaoissa viljelmien suurentamistarve siitä, mitä se maataloudessamme yleisesti oli. Tilakoko on uusjakojen yhteydessä kasvanut yleensä jakoosakkaiden välisillä kaupoilla, joita toimitusinsinöörit ovat voineet ohjailla ja joissa on käytetty apuna maankäyttölain ja maatilalain mukaista rahoitusta. Maankäyttölain tultua voimaan käynnistyi myös valtion maanostotoiminta, ja useissa uusjaoissa maankäyttötoimikunta ja toimitusmiehet olivat kiinteässä yhteistyössä. Jakolain muutoksella vuonna 1975 parannettiin lainsäädännöllisiä edellytyksiä uusjaon yhteydessä tapahtuvalle maanhankintatoiminnalle. Uudistuksen jälkeen valtiolle ostettuja tiluksia ei tarvinnut ennen jakoehdotusta myydä asianosaisille, vaan ne osoitettiin saajille jakoehdotuksen kautta. Valtion maanostojen suuruusluokka saattoi olla n. 5-15 % jakoalueen kokonaispinta-alasta. (Uljas 1983, s. 150-151).

Robertsson (1984) on tutkinut uusjaon edellytyksiä saaristo-oloissa Ahvenanmaalla, jossa olot poikkeavat muusta maasta. Käyttöyksiköt ja peltopinta-ala ovat pieniä, peltojen muoto on epäsäännöllinen ja tilojen metsävarat ovat vähäiset. Yleisesti ottaen myös palvelutaso on alhainen. Vanhusten osuus väestöstä on kasvamassa ja muuttotappio on huomattava. Robertsson on todennut, että lainmukaista hyötyvaatimusta on usein vaikea toteuttaa tällaisissa olosuhteissa. Esimerkiksi Seglingen kylän uusjaon tarveselvityksestä käy ilmi, että jaon kustannukset tulisivat olemaan noin 30 % rahassa mitattavia hyötyjä suuremmat. Uusjaon tarve on hänen mukaansa tästä huolimatta alueella ilmeinen. Suoranaisten taloudellisten hyötyjen lisäksi uusjaolla voidaan tällaisilla alueilla saada muita positiivisia vaikutuksia, kuten talouskeskusten suureneminen, maatalouskoneiden tehokkaampi käyttö, sivuelinkeinojen kehittämismahdollisuuksien paraneminen ja maanomistusolojen selkiytyminen sekä muiden maahan liittyvien epäselvyyksien järjestely. (Robertsson 1984, s. 79-80).

Saaristoalueella toteutettavaa uusjakoa ei Robertssonin mukaan pidä tarkastella vain maatalouden rationalisointitoimenpiteenä, vaan myös yrityksenä tukea ja säilyttää elävä saaristoalue. Kylät, joissa uusjako on toteutettu, ovat usein elinvoimaisempia kuin kylät, joissa uusjakoa ei ole toteutettu. Ongelmana on, että uusjaon jälkeisestä kehityksestä kylissä ei ole laadittu selvityksiä. Jos tällaisten selvitysten perusteella voitaisiin osoittaa uusjaolla olevan muita positiivisia vaikutuksia kuin vain maatilatalouteen liittyviä, niin väestökadon uhkaamien saaristokylien osalta voitaisiin Robertssonin mielestä luopua uusjakojen taloudellisesta kannattavuusvaatimuksesta. (Robertsson 1984, s. 80).

KML:n aika 1997 -

KML:n lyhyen voimassa oloajan vuoksi tutkimuksia sen aikana tehtyjen uusjakojen vaikutuksista ja merkityksestä ei vielä ole saatavilla. Uuden lain myötä ns. hankeuusjakojen toteuttaminen lähti käyntiin ja ensimmäiset kokemukset varsinkin suojelualueiden toteuttamisen osalta ovat lupaavia.

Uusjakojen seuranta

Verrattain harvoista loppuunsaatetuista uusjaoista on laadittu loppuraportteja tai seurantaraportteja, joista jaon vaikutukset ilmenisivät. Seuraavassa esittelen muutamia laajempia uusjakotoimituksia, joiden tuloksia ja vaikutuksia on tutkittu tarkemmin.

Jylhän uusjako (1966-1991)

Jylhän uusjako Kaustisen kunnassa sai alkunsa kahden maanomistajan vuoden 1963 lopulla tekemästä hakemuksesta. Hakijat perustelivat hakemustaan ensisijaisesti sillä, että nykyaikaiset maatalouskoneet eivät mahdu kulkemaan rakennusten välisissä ahtaissa kujissa, mikä oli huonontanut naapurisopua ja johtanut kiusantekoon ja kärhämiin. Vasta toisella sijalla hakijat mainitsivat tilusten pirstoutuneisuuden, omistusepäselvyydet sekä laillisen tilajaotuksen puuttumisen. Toimituksen alkukokous pidettiin vuonna 1966, mutta sen jälkeen se jäi hyllylle erinäisistä syistä ja vasta vuonna 1975 toimitus varsinaisesti käynnistyi kokouksella, johon osallistui 47 maanomistajaa, mikä kylän maatilojen lukumäärään 48 nähden oli huomattava määrä. Samassa yhteydessä jätettiin pöytäkirjaan liitettäväksi kirjelmiä, joissa 52 maanomistajaa ilmoittivat, ”…että eivät hyväksy talojen ottamista uusjakoon minkäänlaisin ehdoin…” Jylhän talonumeroista 1-6 osa oli isojaon tai sen täydentämisen yhteydessä halottu osakkaiden kesken, mutta vain kartalla. Maastossa kunnioitettiin kyllä numeroiden välisiä rajoja, mutta numeroiden sisällä noudatettiin halkomiskartoista täysin poikkeavaa ja ilmeisesti halkomista vanhempaa sovintojakoa. Oman ongelmansa muodosti se, että vain pellot oli jaettu nykyisten viljelmien kesken. Metsistä pääosa oli parin viime sukupolven taakse ulottuvissa erilaisissa yhteisissä nautinnoissa. Rajojen sijainnista kertoivat parhaimmassa tapauksessa puihin lyödyt pilkat tai naapurusten välinen hakkaamaton vyöhyke. Kirjallinen sovintojakoja koskeva sopimus- ja kartta-aineisto puolestaan oli puutteellista, vaikeaselkoista ja riitaista. (Ylikangas 1993, s. 1-3).

Vuoden 1977 lopulla toimitusmiehet päättivät uusjaon edellytyksistä ja laajuudesta (2730 ha). Kokouksessa ei sanottavasti käyty keskustelua, vaan aikaisemmin esitetyt jakoa vastustavat kirjelmät ja lausunnot pysytettiin voimassa. Toimitusmiehet totesivat selvitysten osoittavan (Ylikangas 1993, s. 11),

- että alueelta puuttui lain edellyttämä tilajaotus,
- että sen lisäksi alueen nykyisten viljelmien tilusten pirstoutuneisuus tuottaa erittäin huomattavaa haittaa tilusten tarkoituksenmukaiselle käytölle,
- että jaolla on mahdollista laillisen tilajaotuksen muodostamisen ohella olennaisesti parantaa viljelmien tuotannollisia edellytyksiä sekä
- että nopein, kannattavin ja parhaaseen tulokseen johtava menettely on uusjako.

Kokouksessa läsnä olleet 62 maanomistajaa hyväksyivät päätöksen, josta ei valitettu ja joka näin sai lainvoiman.

Uusjaon tärkeimmäksi tavoitteeksi asetettiin perusedellytysten luominen kannattavalle maataloustuotannolle. Vallinneen tilanteen pahin epäkohta oli tiheät kiinteistörajat, jotka rikkoivat palstat satunnaisesti. Pirstoutunut kiinteistörakenne oli jarruttanut tarvittavien perusparannusten suorittamista. Kannattavuuden parannustoimenpiteenä oli voitu käyttää vain tuotannon määrää lisääviä toimenpiteitä, jolloin kiinteistörakenteen aiheuttamat hukkakustannukset olivat nousseet yhä suuremmiksi tärkeimpien perusparannusten jäätyä suorittamatta. Voimaperäinen viljely edellytti peruskuivatusten, salaojituksen ja kastelun järjestämistä sekä tarkoituksenmukaisten tieyhteyksien rakentamista ja riittävän suurten, muodoltaan nykyaikaiseen viljelyyn soveltuvien lohkojen muodostamista. (Koverola 1978, s. 4-9).

Peltojen paikallisojitus oli tarpeen ajanmukaistaa kokonaan muun muassa siitä syystä, että palstajaotus muuttui radikaalisti. Jakolain ja uusjakojen tukemislain tulkinnat muuttuivat noihin aikoihin siten, että paikalliskuivatuksen ajanmukaistaminen katsottiin tuollaisissa olosuhteissa mahdolliseksi hoitaa salaojituksena avo-ojituksen sijaan. Jako-osakkaat olivat varsin yksimielisesti halukkaita käyttämään tarjoutunutta uutta mahdollisuutta hyväkseen. Kaikkiaan jaon tavoitteiden saavuttamiseksi noin 82 % jakokunnan peltoalasta salaojitettiin uusjaon yhteydessä. (Ylikangas 1993, s. 24-25).

Peltojen tilussijoitus muuttui jaossa huomattavasti. Ennen jakoa viljelmien pellot olivat jakautuneet keskimäärin 10 peltokappaleeksi, jotka olivat hajallaan keskimäärin 9 paikassa eri puolilla jakoaluetta. Peltokappaleiden keskikoko oli 0,82 ha ja peltoa oli paikassaan keskimäärin 0,9 ha. Jaon jälkeen viljelmien pellot jakautuivat 4,2 peltokappaleeksi, jotka olivat keskimäärin 2,3 paikassa. Peltokappaleiden keskikoko oli jaon jälkeen 2,1 ha ja peltoa oli paikassaan keskimäärin 3,7 ha. Jos erilliset, pienet peltokappaleet jätetään tarkastelun ulkopuolelle, saadaan tulos, jonka mukaan 97,2 %:lla jakokunnan peltoalueesta keskimääräinen peltokappalekoko kasvoi 0,9 ha:sta 2,6 ha:iin. Peltojen koko- ja sijaintisuhteiden muutosta konkretisoi niiden yhteenlaskettua etäisyyttä talouskeskuksista osoittava luku. Kun saman tien varressa vain tien tai ojan jakamat peltokappaleet pidetään yhtenä, oli sanottu luku ennen jakoa 582 km, mutta jaon jälkeen 78 km. Peltokappaleiden keskietäisyys väheni jaossa 1,2 km:stä 0,7 km:iin. (Ylikangas 1993, s. 25-29)

Jylhän uusjako osoittautui ennakkoarviota kannattavammaksi. Kokonaiskustannukset jaosta olivat noin 7,45 milj. markkaa (noin 1,25 milj. euroa) ja toteutunut hyöty noin 9 milj. markkaa (noin 1,5 milj. euroa). (Ylikangas 1993, s. 29).

Bennäs-Lövön uusjako (1956-1982)

Luhtio (1983) on diplomityössään tutkinut uusjaon vaikutuksia Bennäs-Lövön alueella Pedersören kunnassa jakoalueella, jonka laajuus oli 3703 ha. Jakoaluetta koskevaa kustannus-hyötyanalyysia ei ollut tehty, koska asianosaiset olivat olleet yksimielisiä uusjaon toteuttamisesta ja kyseessä oli ns. sovintojakoalue.

Uusjaon vaikutukset alueen kiinteistörakenteeseen ilmenevät taulukosta 4/5. Varsinkin tilojen keskimääräinen palstaluku väheni merkittävästi ja peltokappaleiden keksikoko kasvoi kymmenkertaiseksi. Myös metsäpalstojen osalta uusjaossa saavutettiin vastaavanlaisia merkittäviä hyötyjä.

Taulukko 4/5. Kiinteistörakenteen muutos Bennäs-Lövön uusjakoalueella. (Luhtio 1983, s. 85).

Muuttuja	**Ennen jakoa**	**jaon jälkeen**
Keskimääräinen palstaluku, kpl	35	4
Palstojen keskikoko, ha	1,4	13, 2
Peltokappaleiden keskimääräinen lkm/tila	26,5	3,2
Peltokappaleiden keskikoko, h	0,5	5,0
Peltokappaleiden keskietäisyys talouskeskuksesta, km	1,5	0,8
Metsäkappaleiden keskimääräinen lkm/tila	12,2	3,3
Metsäkappaleiden keskikoko, ha	2,8	11,4
Metsäkappaleiden keskietäisyys talouskeskuksesta, km	4,6	4,2
puutavaran keskimääräinen lähi-kuljetusmatka, km	1,9	0,3
metsäkappaleiden keskileveys, m	62	282

Uusjaon välittömät hyödyt olivat seuraavat: (Luhtio 1983, s. 108-110).
(Kerrottaessa tutkimuksessa käytetty vuoden 1981 rahanarvo 2:lla se vastaa vuoden 2002 hintatasoa.)

1. Viljelykustannusten aleneminen peltolohkojen koon kasvaessa ja niiden muodon parantuessa. Peltolohkojen keskikoko kasvoi uusjaon ansiosta 0,4 ha:sta 1,3 ha:iin ja uusjaon aikaansaama kiinteistörakenne mahdollisti tulevaisuudessa keskikoon kasvun 1,8 ha:iin. Tämä vaikutti viljelykustannuksiin siten, että vuotuinen kustannusten säästö oli noin 1 460 mk maatilaa kohti ja kaikkien jakokunnan 39 toimivan maatilan osalta hyöty oli pääomitettuna (6 %) noin 877 100 mk.

2. Kulku- ja kuljetuskustannusten aleneminen peltokappaleiden lukumäärän pienentyessä ja talouskeskuksesta lasketun keskietäisyyden lyhentyessä. Kulku- ja kuljetuskustannusten säästö oli noin 1680 mk vuodessa maatilaa kohti ja pääomitettuna hyöty kaikkien 39 maatilan osalta oli noin 1 008 400 mk.

3. Siirtymis- ja järjestelykustannusten aleneminen peltokappaleiden koon kasvaessa ja niiden keskinäisen etäisyyden lyhentyessä. Kustannusten aleneminen hehtaaria kohti oli noin 70 mk vuodessa ja pääomitettu hyöty koko viljellyn maan osalta oli noin 667 200 mk.

4. Laidunliikenteen kustannusten aleneminen peltokappaleiden koon kasvaessa ja talouskeskuksesta lasketun keskietäisyyden lyhentyessä. Laidunliikenteen kustannukset pienenivät maatilaa kohti keskimäärin 1680 mk vuodessa ja pääomitettu hyöty kaikille 24 karjataloutta harjoittavalle maatilalle oli yhteensä noin 619 000 mk.

5. Tuoton kasvu peltojen peruskuivatuksen ansiosta. Tuoton kasvuksi arvioitiin 90 mk hehtaaria kohti vuodessa ja pääomitettu hyöty koko peruskuivatetun viljelyalan osalta oli noin 1 383 500 mk.

6. Tuoton kasvu kuivatusten ja uudisraivausten aikaansaaman kasvaneen viljelypinta-alan johdosta. Viljelyala kasvoi kuivatusten ansiosta noin 230 ha. Alueen arvo ennen kuivatusta oli vetisenä rantarisukkona noin 1000 mk/ha ja arvo kuivatuksen jälkeen tuottoisana viljelysmaan noin 15 000 mk/ha. Arvonnousu oli koko alueen osalta yhtensä noin 3 220 000 mk.

7. Salaojitushyöty. Uusjako mahdollisti salaojituksen jakokunnan alueella sovintojakotilanteen poistuessa sekä tilussijoituksen ja peruskuivatusverkon parantuessa. Tulevan salaojituksen hyöty oli 400 mk/ha vuodessa vuotuisen salaojitusmäärä ollessa noin 20 ha. Hyöty pääomitettuna oli 1 474 400 mk. Lisäksi salaojitus uusjaon jälkeen tulee 10 % halvemmaksi hyvän tilussijoituksen ja peruskuivatusverkon ansiosta, hyöty pääomitettuna oli noin 153 700 mk. Yhteensä salaojitushyödyt olivat pääomitettuna noin 1 628 100 mk.

8. Puunkorjuukustannusten pieneneminen lähikuljetusmatkan lyhentyessä, palstakoon kasvaessa ja palstamuotojen parantuessa. Tieverkon parantuminen toi vuodessa noin 96 000 mk:n säästön alentuneina korjuukustannuksina ja siten korkeampina puun hintoina. Pääomitettu säästö oli noin 1 475 800 mk. Metsäkappaleiden keskikoon kasvu mahdollisti riittävän suurien leimikoiden muodostamisen ja pienensi korjuukustannuksia ja nosti puun hintatasoa. Säästö vuodessa oli noin 12 000 mk ja pääomitettu hyöty noin 184 500 mk. Metsäkappaleiden keskileveyden kasvu paransi leimikoiden muotoa ja helpotti myös metsänhoitotöitä. Pääomitettu hyöty oli noin 216 000 mk. Yhteensä puunkorjuukustannusten säästö oli pääomitettuna noin 1 876 300 mk.

9. Tuoton kasvu metsien peruskuivatuksen ansiosta. Kuivatukset käsittivät noin 1720 ha metsämaata ja tuoton kasvuksi arvioitiin 2 m3 hehtaaria kohti vuodessa. Tuoton kasvu oli vuodessa noin 172 000 mk ja pääomitettu hyöty noin 2 644 000 mk.

Uusjaon välittömät hyödyt olivat siten yhteensä 13 925 300 mk (2 342 000 euroa), josta peltoalueiden hyöty oli 9 405 000 mk (1 581 800) ja metsätalouden 4 520 300 mk (761 200 euroa).

Bennäs-Lövön kaltaisella sovintojakoalueella oli omistusolojen selkeytyminen eräs uusjaon suurimmista välillisistä hyödyistä. Sen lisäksi, että näin luotiin lähtökohdat erilaisille parantamis- ja kehittämistoimille, tuntui omistusolojen selkeytyminen mm. luotonsaannin ja erilaisten lupien saannin sekä maakauppojen yms. oikeustoimien suorittamisen helpottumisena. Pääsytiet talouskeskuksiin parannettiin uusjaon yhteydessä. Yhdessä muun yksityistieverkon ja yleisten teiden rakentamisen kanssa näin luotiin mahdollisuudet entistä tehokkaammalle maatilojen ulkoiselle liikenteelle ja parannettiin muunkin kuin maatalouden ulkoisen liikenteen edellytyksiä. (Luhtio 1983, s. 112).

Jako-osakkaiden kokonaismenot olivat vuoden 1981 hintatasossa noin 2,6 miljoonaa markkaa (0,437 milj. euroa) ja kokonaishyöty noin 14 miljoonaa markkaa (2,354 milj. euroa). Jako-osakkaiden kannalta uusjako oli siis jo välittömien hyötyjen valossa erit-

täin edullinen. Valtion lopulliset menot toimituksesta vuoden 1981 hintatasossa olivat noin 6 milj. markkaa. Valtion menoksi voidaan lukea myös jako-osakkaiden puolesta etukäteen maksettujen kustannusten arvioidun reaaliarvon ja näiltä takaisin perittävien kustannusten erotus. Valtion menot olisivat tällä tavoin laskien olleet kaikkiaan noin 10,5 milj. mk (1,766 milj. euroa). (Luhtio 1983, s. 115-116). Luhtio ei esitä laskelmaa tai arviota valtion uusjaosta saaman hyödyn suuruudesta ja tältä osin kokonaiskuva uusjaon hyödyistä jää hieman vajaaksi.

4.5 Uusjakojen kestoajat

Uusjakojen kestoaikoja on tutkittu jonkin verran 1950- ja 60-luvuilla. Salomaa (1957) on tutkinut AJ:n aikana vuosina 1917-1953 ja Heiskanen (1968) JL:n aikana vuosina 1953-1967 lopetettujen uusjakojen kestoaikoja. Tämän jälkeen ei kestoajoista ole tehty perusteellisempaa selvitystä, mutta yleinen käsitys lienee, että kestoajat eivät juuri ole lyhentyneet, vaan jopa päinvastoin saattanet entisestään pidentyä.

Salomaan tutkimana aikana maarekisteriin merkittiin 1032 uusjakoa ja näistä 256 eli 25 %:n osalta kestoajat selvitettiin. Lääneittäin tutkittujen toimitusten osuus kaikista vaihteli 13-100 %:n välillä. Alle 100 ha:n laajuiset toimitukset on jätetty tutkimuksen ulkopuolelle, ja tutkittujen toimitusten pinta-ala on yhteensä 42 % jaettujen alueiden kokonaisalasta. Tutkittujen toimitusten keskimääräinen kestoaika ilmenee taulukosta 4/6.

Taulukko 4/6. Uusjakojen keskimääräinen kestoaika v. 1917-1953. (Salomaa 1957, s. 34).

Laajuus ha	Keskiarvo ha	kestoaika vuosina
100 – 200	138	3,8
200 – 500	342	5,8
500 – 1 000	690	8,9
1 000 – 2 000	1 430	12,8
Yli 2 000	4 520	17,2

Oikeuskäsittelyjen vaikutusten selvittämiseksi uusjakojen kestoaikaan, Salomaa tutki 109 toimitusta, jotka olivat laajoja maatilauusjakoja, keskikoon ollessa n. 1 890 ha. Noin kolmannes näistä toimituksista toteutettiin ilman valituksia. Lähes puolet toimituksista (49 kpl) oli kerran MO:n käsittelyssä, noin viidennes (21 kpl) oli kaksi kertaa MO:n käsittelyssä ja kolme toimitusta oli kolme kertaa MO:n käsittelyssä. Korkeimpaan oikeuteen valitettiin 41 kertaa ja näistä 32 käsiteltiin kerran KKO:ssa, 8 käsiteltiin kaksi kertaa ja yhtä toimitusta kolme kertaa KKO:ssa. Valituksista 25 koski jakoehdotusta ja 16 tilikorvauksia. KKO:n käsittely kesti keskimäärin 2-3 vuotta. (Salomaa 1957, s. 39-45).

Salomaan mukaan uusjakojen kestoaikoihin vaikuttavia seikkoja ovat olleet vuoden 1918 jälkeen toimeenpannut vuokra-alueiden lunastustoimitukset, joita kesti aina 1930-luvun puoliväliin. Myös talvi- ja jatkosota ja niitä seuranneet asutustoimenpiteet aiheuttivat katkoksia uusjakotoimintaan henkilökunnan puutteen takia, kun resurssit

oli kohdennettava kiireellisiin asutustoimenpiteisiin. Muita syitä pitkiin kestoaikoihin oli pula teknillisistä apulaisista, rakennussuunnitelmien laatiminen taajaan asutuille alueille ja asianosaisten väliset riidat. (Salomaa 1957, s. 11-51).

Heiskanen (1968) on tutkinut maatilauusjakojen kestoaikoja jakolain voimaantulosta vuoden 1967 tilanteeseen saakka. Tänä aikana uusjakoja lopetettiin 772 kpl, joista on tutkimukseen sisältyi 71 kpl. Ne edustivat pinta-alaltaan noin 38 % loppuunsaatettujen toimitusten kokonaisalasta. Kestoaika on tutkimuksessa määritelty toimitusmääräyksen antamisesta toimituksen rekisteröintiin kuluneena aikana. Tutkittujen toimitusten lukumäärä ja keskimääräinen kestoaika ilmenevät taulukosta 4/7.

Taulukko 4/7. Uusjakojen keskimääräinen kestoaika v. 1953-1967. (Heiskanen 1968, s. 29).

laajuus ha	Toimitusten lukumäärä	keskiarvo ha	kestoaika vuosina
alle 200	26	122	5,9
200 – 500	24	344	9,4
500 – 2 000	15	848	12,4
yli 2 000	6	4 621	25,6

Valitusten määrä oli suoraan verrannollinen toimituksen laajuuteen. Alle 200 ha:n toimituksista vain 5 (19 %) päätyi MO:n käsittelyyn, kun taasen kaikki yli 2 000 ha:n toimitukset käsiteltiin MO:ssa. (Heiskanen 1968, s. 41).

Verrattuna Salomaan tutkimustuloksiin ajalta 1917-1953 voidaan todeta uusjakojen kestoaikojen pidentyneen merkittävästi kaikissa kokoluokissa. Varsinkin yli 2 000 ha toimituksissa kestoaika oli pidentynyt lähes 50 %:lla.

Heiskanen totesi, että kaavoitus viivytti vanhempia uusjakoja varsin vähän. Uudemmissa suurissa uusjaoissa oli kuitenkin havaittavissa lisääntynyt pyrkimys laatia rakennuskaava uusjaon yhteydessä. Jos kaavoitus tai ennestään olevaan kaavaan tehtävät muutokset olivat vahvistamatta, viivästyi Heiskasen mukaan jakoehdotuksen ja usein myös jo jyvityksen lopullinen esittäminen. Uusjakojen yhteydessä suoritetut laajat vesiperäisten maiden kuivatukset lisääntyivät ja omalta osaltaan vaikuttivat kestoaikojen pidentymiseen. Myös maanhankintalain toimeenpano on tutkituissa toimituksissa usein viivästyttänyt jakoehdotuksen lopullista valmistumista jopa useita vuosia. Pyrkimys toteuttaa tilojen suuruusrationalisointia aiheutti 1960-luvun useissa suurissa uusjaoissa kestoaikojen tuntuvaa pidentymistä. Toimitusinsinöörien vaihtuminen jaon aikana vaikeutti työn suorittamista ja osaltaan viivytti toimitusten loppuunsaattamista. (Heiskanen 1968, s. 45-52).

Wiiala totesi 1960-luvun lopulla uusjakomenettelyn uudistamisesta, että toimituksen nopeuttaminen oli tietyissä rajoissa mahdollista jo voimassa olevan lain puitteissa. Ongelma oli hänen mukaansa pääasiassa työvoima- ja organisaatiokysymys, mutta toimituksen nopeuttaminen edellytti myös järjestelyä koskevien säännösten tarkistamista. (Wiiala 1969, s. 284). Myös Vitikainen katsoo, että mahdollisuuksia uusjaon lä-

pimenoajan lyhentämiseen on varsinkin prosessin hitaissa alku- ja loppuvaiheissa. (Vitikainen 2003, s. 25).

1970-luvulla keskustelu uusjakojen pitkistä kestoajoista jatkui ja mahdollisuuksia niiden lyhentämiseen tutkittiin. Heiskanen ja Tapanainen (1970) totesivat, että uusjakoprosessiin liittyvät keskeytykset työn etenemisessä vastasivat noin viidennestä toimituksen kestoajasta jakoehdotuksen valmistumiseen saakka. Uusjakojen yhteydessä suoritettavat lohkomiset ajoittuivat yleensä pitkälle ajalle, jolloin ne usein viivästyttivät jakoehdotuksen laatimista. Heiskasen ja Tapanaisen mukaan uusjakojen kestoaikaa voidaan lyhentää vähentämällä työmäärää, lisäämällä resursseja ja vähentämällä keskeytyksiä. Työmäärää oli mahdollista vähentää sekä lainsäädännöllisin että teknisin keinoin. Teknisistä parannuksista keskeisiä olivat kartoitusmenetelmien kehittäminen ja ATK:n hyväksikäyttö jakoehdotuksen laatimisessa. Monen tutkitun uusjaon pitkä tehollinen työaika on näyttänyt aiheutuneen riittämättömistä resursseista. Tutkitun aineiston (29 toimitusta) aritmeettisina keskiarvoina saatiin keskimääräiseksi kestoajaksi 16,9 vuotta ja keskeytysten keskimääräiseksi ajaksi 4,8 vuotta. Keskeytysajan keskimääräiseen pituuteen vaikutti paljon muutama toimitus, joissa tämä aika oli huomattavan pitkä (pisimmillään 32 vuotta). Pisimmät keskeytysajat ovat aiheutuneet jaon ulkopuolisista tekijöistä, jakokunnan ulkopuolisista kuivatuksista, yleisten teiden tekemisestä, sota-ajasta ja sodan jälkeisestä asutustoiminnasta yms. tekijöistä, joihin uusjaon toimitusmiehet eivät ole kyenneet vaikuttamaan. Kun poikkeavat toimitukset (4 kpl) jätettiin pois laskuista, tuli keskimääräiseksi kestoajaksi 13,4 vuotta ja keskeytysten ajaksi 2,5 vuotta. (Heiskanen ja Tapanainen 1970, s. 37-53).

Myös Tenkanen (1980) on todennut, että uusjakojen epäkohtana varsin yleisesti pidetään niiden pitkää kestoaikaa. Vuoden 1979 lopussa vireillä olleista 38 uusjaosta pintaalan mukaan laskettuna noin 80 % oli kestänyt jo vähintään 20 vuotta. Tenkanen arvioi kuitenkin toimitusten kestoaikojen lyhenevän oleellisesti tulevaisuudessa erityisesti siitä syystä, että vaikeimmat tilussijoituksen ongelma-alueet alkoivat tuohon aikaan jo olla uusjaettuja. Myös oikeuskäsittelyä koskevan lainsäädännön kehitys oli lyhentämässä toimitusten kestoaikaa. (Tenkanen 1980, s. 15-16).

Maa- ja metsätalousministeriön asettama uusjakojen kehittämistä pohtinut työryhmä kiinnitti huomiota sekä uusjakojen julkisuuskuvaan että pitkään kestoaikaan. Työryhmän mukaan uusjako on tähänastisissa muodoissaan osoittanut toimivuutensa ja tuloksellisuutensa, mutta uusjaon julkisuuskuva on nimen ja sisällön muutoksista huolimatta aina ollut huono. Huonon julkisuuskuvan osaselitys on se, että uusjaot ovat kestäneet kauan ja että uusjakojen aikataulut eivät ole pitäneet. Kestoaikaa merkittävämpi selitys julkisuuskuvan kehnoudelle kuitenkin lienee se, että noin puolet uusjaoista on käynnistynyt riitaisesti. Maariidat puolestaan herättävät voimakkaita tunteita ja intohimoja, jotka löytävät tiensä julkisuuteen ja poliittisten päätöksentekijöiden tietoon paljon useammin ja näyttävämmin kuin tilanteet, joita leimaa sopu ja yhteistyö. Positiivisten ennakkoasenteiden syntymiseen uusjakoa kohtaan ei siis toisaalta ole riittänyt, että noin puolet uusjaoista on käynnistynyt varsin hyvässä sovussa, eikä sekään, että toteutuneissa hankkeissa henki on ollut hyvä ja asetetut tavoitteet on niissä saavutettu. (MMM 1993, s. 18).

Työryhmä kiinnitti myös huomiota lainsäädännön puutteisiin. Uusjakolainsäädännön ensisijaisena lähtökohtana on ollut tasapuolisuus ja oikeudenmukaisuus aina pikkutarkkuuteen saakka. Näihin nähden tarkoituksenmukaisuus on ollut väistyvä tavoite.

Pitkäkestoisuus on osaksi johtunut pyrkimyksestä ehdottomaan oikeudenmukaisuuteen ja tarkkuuteen. Pääsyy toimitusten viivästymiseen on työryhmän mukaan kuitenkin ollut maanmittauslaitoksen uusjakotoimintaa koskevissa strategiavalinnoissa ja organisaatioratkaisuissa. (MMM 1993, s. 17).

Blomqvistin 1990-luvulla haastattelemat maanomistajat pitivät uusjakoa pitkitettynä ja tehottomana prosessina, joka estää yksityisiä aloitteita ja toimenpiteitä parannusten aikaansaamiseksi ja aiheuttaa pitkäaikaisia hankauksia maanomistajien välille. Maanmittauslaitoksen katsotaan käyttävän ”väsytystaktiikkaa” saadakseen maanomistajat yhteistyöhaluisiksi tai pitkittävät tahallaan toimituksia ollakseen pitempään työllistettyjä. Joissain tapauksissa maanomistajat katsovat saaneensa myös liian optimistisia arvioita toimituksien kestoajoista. (Blomqvist 1994 b, s. 35).

ATK:n käyttö uusjaoissa yleistyi 1960-luvulta alkaen tilikorvaus- ja asiakirjaohjelmistoilla. 1980-luvun alussa otettiin käyttöön ohjelmistopaketti, jolla voitiin tehdä uusjaon aikataulu-, resurssi- ja kustannusarviolaskelmat toimintaverkkotekniikan avulla. Kaarlelan maanmittaustoimistossa suunniteltiin ja otettiin käyttöön vuonna 1982 uusjakojen tarveselvitysohjelma, jolla laskettiin erilaisia uusjaon hyötyjä kuvaavia tunnuslukuja. Samanaikaisesti siirryttiin kartoitusaineistojen muokkauksessa, kartanpiirtämisessä, pinta-alanlaskussa ja nautintaselitelmän laatimisessa ATK-avusteiseen toimintaan. (Vitikainen 2003, s. 57-58).

Peltoalueita koskevan uusjaon jakoehdotuksen laatimisen helpottamiseksi laadittiin 1980-luvun lopussa ns. JELP-ohjelmisto, joka toimi apuvälineenä etsittäessä mahdollisimman edullista tilussijoitusta. JELP-ohjelmisto ei kuitenkaan ollut mikään ”jakoautomaatti”, sillä se ei pystynyt itsenäisesti laatimaan hyvää jakoehdotusta. Järjestelmän avulla voitiin helpottaa jakoehdotuksen laatimiseen liittyviä teknisiä vaikeuksia ja antaa käyttäjälle enemmän tietoa vallitsevasta tilanteesta. (Kivipelto 1988, s. 109-111). JELP-ohjelmisto ei ollut riittävän käyttäjäystävällinen ja se lienee suurin syy siihen, että sen käyttö jäi varsin vähäiseksi käytännön uusjakotoiminnassa. 1990-luvulla maanmittauslaitos kehitti ohjelmiston uusjakojen tarveselvitysten laatimisen apuvälineeksi. Tätä UJHYÖTY-ohjelmaa voitiin nimensä mukaisesti käyttää arvioitaessa erilaisten jakosuunnitelmien edullisuutta.

Vuonna 1998 otettiin käyttöön JAKO-paikkatietojärjestelmä, jonka avulla tehdään yleisimmät kiinteistötoimitukset, pidetään yllä kiinteistörekisteriä ja hoidetaan maanmittauslaitoksen tietopalvelutehtävät. Järjestelmää on täydennetty vuoden 2002 alusta jakotoimitus- ja arviointisovelluksella, jonka avulla kaikki tämän jälkeen vireille tulevat uusjaot ja osa jo aiemmin käynnistyneistä uusjoista tullaan tekemään. (Vitikainen 2003, s. 58-59).

ATK:n hyväksikäytön kehitys 1980- ja 1990-luvuilla ei oleellisesti lyhentänyt toimitusten kestoaikoja, vaan päinvastoin toimitusten yhteydessä toteutettujen perusparannustoimenpiteiden laajentuminen entisestään näyttää vain pidentäneen kestoaikaa. Pitkän kestoajan asianosaisille aiheuttamiin haittoihin ei mitä ilmeisimmin ole kiinnitetty riittävän vakavaa huomiota. Uusjakojen tämänhetkisestä kestoajasta saa käsityksen, kun tarkastelee vireillä olevia uusjakotoimituksia. Vuoden 2000 lopussa työskennellessäni Pohjanmaan maanmittaustoimistossa oli sen ja Pohjois-Pohjanmaan maanmittaustoimiston toimialueilla käynnissä 27 uusjakotoimitusta. Näistä vanhimman toimituksen toimitusmääräys oli annettu jo vuonna 1958. Toimitusmääräyksistä 3 oli annet-

tu ennen vuotta 1980, 15 oli annettu 80-luvulla ja loput 9 vuoden 1990 jälkeen. Uusjakojen kohteena oli yhteensä noin 120 000 ha suuruiset alueet.

4.6 Uusjakojen laatu ja asiakastyytyväisyys

Uusjakojen laatu

Uusjaon laatu voidaan ymmärtää uusjakotoimituksen kykynä tyydyttää toimituksen asianosaisina olevien maanomistajien ja eri sidosryhmien tarpeet ja odotukset.
Hyvösen mukaan uusjaon laatu askarruttaa sekä asianosaisia että toimitusmiehiä. Vanhassa kirjallisuudessa hyödyn saavuttaminen ilmaisi yleensä samalla uusjaon laatua. Asiaan perehtyneet ammattimiehet ovat kuitenkin Hyvösen mukaan aina nähneet, että jotain olennaista puuttuu, jos tavoitellaan yksinomaan taloudellista hyötyä. Ammattimiehet ovat yleensä painottaneet harkintansa ja kokemuksensa tuloksena uusjaon varmuutta tarkoituksenmukaisen ja oikeudenmukaisen tuloksen saavuttamisessa, mutta he ovat usein unohtaneet nopeuden ja halpuuden kolmen perustekijän joukosta. Asianosaiset eivät kuitenkaan arvosta yksin taloudellista tulosta, vaan he suorittavat arvionsa uusjaostakin yksilön mentaalisen järjestelmän kokonaisuudesta käsin. Tieto ei yksin riitä, vaan asianosaisten kokemukset, tunteet ja arvot ovat muun muassa mukana hänen käsityksensä muodostumisessa. (Hyvönen 2001, s. 388-389).

Maanomistajien käsitystä uusjakojen laadusta on tutkittu sekä maanmittauslaitoksen toimesta asiakastyytyväisyysmittauksin että opinnäytetöinä 1990-luvulla. Toiminnan taustalla on ollut halu selvittää syitä maanomistajien uusjakoja vastaan esittämän kritiikin kasvuun varsinkin 1980-luvun lopulla ja 90-luvun alkupuolella. Sinänsä merkittävää on, että vaikka uusjakoprosessi on usein ristiriitainen ja oikeuskäsittelyiden värittämä, niin asianosaiset ovat yleensä pitkällä aikavälillä tyytyväisiä toiminnan tuloksiin. Tämä on käynyt ilmi jo Wiialan (1948) väitöskirjatutkimuksesta ja uudemmassa tutkimuksessa Blomqvistin (1984) diplomityö päätyy samansuuntaiseen lopputulokseen. Ilmeisesti muutoksen hyväksyminen tapahtuu vähitellen ja maanomistajilla kestää aikansa sopeuttaa toimintansa ja tottua uuteen maankäyttötilanteeseen ja sen tuomiin hyötyihin.

Maanmittauslaitoksen uusjakojen seurantajärjestelmä perustuu työajan, määrän (ha) ja kustannusten sekä asiakastyytyväisyyden vuosittaiseen mittaamiseen. Järjestelmän avulla seurataan tulostavoitteiden saavuttamista, jotka on tarkemmin määritelty maanmittaustoimistokohtaisissa tulosmatriiseissa. Tulostavoitteet on vuosittain asetettu siten, että kullekin uusjaolle on annettu muunnettu hehtaarimäärä- ja aikataulutavoite, jotka ovat sidoksissa toisiinsa. Aikataulun pitävyydellä tarkoitetaan uusjakojen työajan ja määrän (ha) seurantaa, joka perustuu ns. muunnetun hehtaarin käyttöön. Muunnetun hehtaarin käytössä kullekin uusjaon osavaiheelle on ennalta määritelty tietty painoluku, jonka perustuu oletukseen työajan ja kustannusten suhteellisesta osuudesta koko toimituksen työajasta ja kustannuksista. Muunnettujen hehtaarien laskemisessa kullekin uusjaon työvaiheelle määritetään vielä valmiusaste. Uusjaon valmiusaste arvioidaan tuoreimmasta vaiheesta seurattavan vuoden alussa ja lopussa, jonka perusteella lasketaan kunkin toimituksen kussakin vaiheessa vuoden aikana valmiusasteessa tapahtuva muutos. Muunnettujen hehtaarien laskemiseen vaikuttaa edellä mainittujen jakovaiheen painoluvun ja valmiusasteen lisäksi toimituksen kohteena olevan jakoalueen pinta-ala. (Oja 1997, s. 13-14).

Muunnettujen hehtaarien laskeminen tapahtuu kustakin vaiheesta erikseen seuraavalla kaavalla:

Muunnettu ha = valmiusasteen muutos x työvaiheen paino x toimitusalueen pinta-ala

Ojan mukaan muunnettujen hehtaarien laskemisessa käytettäviä kokemusperäisiä painokertoimia pidetään nykyään vanhentuneina. Toimitustuotanto on kehittynyt viime vuosina mm. ATK:n tultua yhä voimakkaammin mukaan tuotantoon. Tämä on aiheuttanut sen, että painokertoimet eivät enää anna oikeaa kuvaa todellisesta eri työvaiheisiin käytetyn työajan ja kustannusten suhteellisesta osuudesta koko toimituksen työajasta ja kustannuksista. (Oja 1997, s. 15).

1990-luvun puolivälissä maanmittauslaitoksessa käyty keskustelu uusjakojen laadusta tuotti tuloksena mm. Keski-Pohjanmaan maanmittaustoimistossa (nyk. Pohjanmaan mmt) vuonna 1996 laaditun uusjaon laatukäsikirjan.

Asiakastyytyväisyys

Maanmittauslaitos ryhtyi selvittämään valtakunnallisesti uusjakojen asiakastyytyväisyyttä vuodesta 1995 lähtien. Selvityksissä mitataan tiedottamisen selkeyttä, tasapuolisuutta, joustavuutta, toimitusmiesten asiaan paneutumista, käytetyn kielen ymmärrettävyyttä, henkilöstön saavutettavuutta, aikataulussa pysymistä ja asiakirjojen selkeyttä. Arvioinnissa käytettiin asteikkoa 1 – 4. (1=välttävä, 4=kiitettävä). Jo tätä ennen oli Kalajokilaakson maanmittaustoimistossa (nyk. Pohjois-Pohjanmaan mmt) tehty vuosina 1991 ja 1992 toimiston toimialuetta koskeva asiakaskysely. Näissä kyselyissä selvitettiin asiakaspalvelun tasoa, tiedottamista, tasapuolisuutta, eri näkökantojen huomioimista, uusjaon vaikutuksia tavanomaiseen tilanhoitoon, henkilöstön saavutettavuutta, perusparannusten tarpeellisuutta ja toteuttamista sekä uusjaon toteutumista ennalta ilmoitetulla tavalla. Arvioinnissa käytettiin asteikkoa 1 – 5. (1=erittäin tyytymätön, 3=ei osaa sanoa, 5= erittäin tyytyväinen).

Edellä mainittujen tutkimusten tulokset eivät ole suoraan verrannollisia keskenään arviointiasteikkojen erilaisuudesta ja sisällön eroavuuksien johdosta. Kalajokilaakson tutkimusten johtopäätöksenä oli, että mielipideilmasto oli tutkimusaikana muuttunut selvästi myönteisemmäksi. Suhteutettuna valtakunnallisten kyselyiden asteikkoon yleisarvosanaksi tuli vuonna 1991 2,17 ja vuonna 1992 2,83. Valtakunnallisen kyselyn vastausten keskiarvot vaihtelivat vuonna 1995 välillä 1,8-3,1. Yleisarvosanaksi koko maan keskiarvona tuli 2,9. (Oja 1997, s. 85-86).

Ojan tutkimuksen mukaan tärkein uusjakoalueen maanomistajien tyytyväisyyteen vaikuttava osavaihe on jakosuunnitelman laatiminen. Jakosuunnitelmassa peltojen järjestely koetaan hieman metsien järjestelyä tärkeämmäksi, kummankin ollessa kuitenkin tärkeitä tekijöitä. Toiseksi merkittävin asiakastyytyväisyyteen vaikuttava tekijä on perusparannushankkeiden onnistuminen. Lisäksi tyytyväisyyteen vaikuttavat jyvitys, toimitusmiesten puolueettomuus, palvelun ystävällisyys ja joustavuus sekä toimituksen kestoaika. Suurin puute oli jaon vireilletulo vaiheessa, että maanomistajille ei annettu riittävän selkeää tietoa tulevasta toimituksesta. Jyvityksen osalta puutteet liittyivät maanomistajien vaikutusmahdollisuuksiin ja jakosuunnitelman osalta maanomista-

jat kokivat tulevansa epätasa-arvoisesti kohdelluiksi peltojen järjestelyssä. (Oja 1997, s. 91-95).

Keski-Pohjanmaan maanmittaustoimiston laatukäsikirjan keskeisimpiä ehdotuksia uusjako-osakkaiden asiakastyytyväisyyden parantamiseksi olivat: (Oja 1997, s. 83-85)

- uusjaon edellytyksiä ja laajuutta harkittaessa lähtökohtana tulee olla asiakkaiden tai maanomistajien osoittama tarve kiinteistöjen käytön parantamiseen tai kiinteistöjaotuksen muuttamiseen. Uusjakohankkeet ehdotetaan suunnattavan alueille, joilla saadaan maanomistajien kannatus. Yhteiskunnan tarpeen vuoksi tehtävät tilusjärjestelyt tulee kuitenkin tehdä tästä huolimatta
- tilusjärjestelyn kohteena oleva alue rajataan sille alueelle, jota järjestelytoimenpiteet pääosin koskevat. Sellaiset alueet, jotka eivät järjestelystä hyödy, jätetään jakoalueen ulkopuolelle.
- uusjaon kohdealueen maanomistajat haastatellaan hankkeen valmisteluvaiheessa ennen hankkeen toteuttamispäätöstä. Henkilökohtaisissa haastatteluissa maanomistajat voivat tuoda esille kohdealuetta koskevia parannustarpeita ja ehdotuksia ongelmien ratkaisemiseksi. Samalla pystytään hälventämään maanomistajien uusjakoa kohtaan tuntemaa epäluuloa ja vastustusta sekä lisäämään heidän tietoisuuttaan tilusjärjestelyistä.
- uusjakohanketta aloitettaessa ja sen kestäessä käytetään laajaa ja avointa tiedottamistapaa
- jakosuunnittelun loppuvaiheessa on tarkoituksenmukaista sovitella jako-osakkaiden ristikkäisiä vaatimuksia, mikäli sillä vähennetään valituksia. Tarpeetonta periksi antamista tulee kuitenkin välttää, jottei pitäydyttäisi liiaksi vanhaan kiinteistöjaotukseen.
- jakosuunnitelman valmistumisen yhteydessä tulisi esittää arviot ainakin puusto-, rakennus- ja erityisarvo-omaisuuden- sekä viljelystileistä
- metsänhakkuu- ja rakennuslupakäytäntöä ehdotetaan kevennettäväksi
- perusparannuksia ehdotetaan toteutettavaksi nykyistä enemmän jakosuunnitelman laillistumisen jälkeen.
- uusjaon yhteydessä tehtävien tilien verotuskäytäntöä tulee seurata ja selvittää.

4.7 Tilusjärjestelyjen kehitysnäkymät

Tilusjärjestelyjen kehittämisellä on yleiseurooppalaisia yhteisiä tavoitteita, joita on koottu yhteisiksi kannanotoiksi kuten esimerkiksi Saksassa vuonna 1988 pidetyillä tilusjärjestelypäivillä. Tällöin todettiin, että (Vajavaara ja Vitikainen 1988, s. 24)

- uusjako on, yhteiskuntajärjestelmästä riippumaton, tärkeä maaseutualueiden kehittämiskeino kaikissa Euroopan valtioissa,
- uusjako auttaa maa- ja metsätaloutta alentamaan tuotantokustannuksia, vähentämään työmenekin osuutta tuotannossa ja poistamaan rakenteellisia epäkohtia,
- uusjaolla on erityinen merkitys alueilla, joilla maa- ja metsätalouden tarpeet ovat ristiriidassa luonnon- ja maisemansuojelun tavoitteiden, kyläyhteisöjen rakenteen kehittämisen ja kaupunkiuudistuksen maankäyttötarpeiden sekä infrastruktuurin kehittämistarpeiden kanssa,
- uusjako ja sen mahdollistamat lukuisat uudelleenjärjestelytoimenpiteet tarjoavat hyvän keinon parantaa haja-asutusalueiden työ- ja asuinympäristöoloja sekä maaseudun kyläkeskuksia myös vapaa-ajanviettoalueina ja

- jatkuva, syvällinen mielipiteiden- ja kokemustenvaihto kansainvälisissä uusjakokysymyksissä on välttämätöntä.

Seuraavassa tarkastelen lähemmin tilusjärjestelyjen kehitysnäkymiä Ruotsissa ja Suomessa.

4.7.1 Ruotsi

Ruotsissa tilusjärjestelytoiminta keskittyy pelkästään Taalainmaan maakuntaan ja toimitukset koskevat pääasiassa metsäalueita. Painopiste on elinvoimaisten maatilojen muodostamisessa ja suurten yhtenäisten metsäpalstojen aikaansaamisessa. Toiminnassa painotetaan voimakkaasti nopeutta ja tehokkuutta, mikä poikkeaa perinteisestä suomalaisesta maatilauusjaosta, joka painottuu yksityiskohtaisten selvitysten perusteella laadittaviin kaikenkattaviin ratkaisuihin. Ajattelua hallitsevat ensisijaisesti taloudelliset seikat ja päätavoitteena on muodostaa järkeviä maa- ja metsätalousyksiköitä. Maanmittauslaitos on viime vuosina kehittänyt tilusjärjestelyn toimintatapoja osallistuvampaan suuntaan siten, että yhteistyökumppaneiden osuus on tullut aiempaa keskeisemmäksi. Samalla on toimitusalueita rajaamalla pyritty pienimittakaavaisuuteen ja maanomistajien osallistumismahdollisuuksien parantamiseen. Oleellisena osana kehitystä on nykyaikaisen tekniikan laajamittainen hyväksikäyttö, mm. paikkatietojärjestelmien, satelliittikuvien ja pientietokoneiden avulla.

Tilusjärjestelyjen keskeiset menestystekijät tulevat jatkossa Backmanin mukaan olemaan työskentelytapa, yhteistyökumppanit, mielipiteenmuokkaus, käsittelyaikojen ja kustannusten minimointi, teknisen kehityksen hyväksikäyttö ja toiminnan rahoitus. Työskentelytapa tulee muuttumaan siten, että puhtaasti kiinteistöteknisestä käsittelystä siirrytään kohti maaseudun kehittämistä, johon kuuluu omistusoikeuksiin liittyvien ongelmien ratkaisu, maaseutuyritysten toimintamahdollisuuksien kehittäminen, maiseman ja kulttuuriympäristön huomioon ottaminen ja uusimuotoisten metsätalous-suunnitelmien laatiminen. Tulevat tilusjärjestelyt suunnataan alueille, joilla kiinteistörakenne on hajanaisin, ja pienomistusten pakollisesta yhdistämisestä yhteismetsäksi luovutaan. Toimitusten käsittelyaika supistetaan noin 3-4 vuoteen ja ne toteutetaan kiinteällä hinnalla. Uuteen toimintatapaan sisältyy myös maanomistajien vaikutusmahdollisuuksien lisääminen. Kumppanuusajattelu sisältää aiempaa tiiviimpää yhteistyötä sekä maanomistajien, yrittäjäorganisaatioiden että valtiollisten viranomaisten kanssa. Kumppanuuden tavoitteena on ajankohtaistaa erilaisia rakenneratkaisuja tilussijoitukseltaan hajanaisilla alueilla. Periaatekysymysten osalta luodaan toimintastrategioita, jotka sisältävät käytettävissä olevat keinovalikoimat ja toteuttamisen tärkeysjärjestyksen. Arviointiin ja maisema-analyysiin tarvittavien perustietojen kerääminen integroidaan toimitukseen ja erilaisten rakenneratkaisujen rahoitusvaihtoehdot selvitetään projektin yhteydessä. (Backman 2001)

Tilusjärjestelyjä koskevan yleisen mielipiteen kehitys tulee Backmanin mukaan olemaan yksi menestyksen avaintekijöistä. Tiedottaminen tulee kohdentumaan paikallisiin mielipiteen muokkaajiin ja maanomistajien tietojen lisäämiseen tilusjärjestelyjen sisällöstä ja hyödyistä. Keskeisiä asioita informaatiossa ovat kustannukset, toteuttamisaika, kokemukset toteutetuista järjestelyistä ja viranomaisten esiintyminen yleensäkin. Yleinen mielipide tilusjärjestelyistä on parantunut 90-luvun lopulla ja se on pääasiassa johtunut siitä, että toimituksissa on pyritty pienimittakaavaisuuteen, työs-

kentelytapoja on uudistettu ja mm. ympäristötekijöitä on otettu aiempaa enemmän huomioon, viranomaisyhteistyö on parantunut, hyvät kokemukset toteutetuista järjestelyistä ja toteutus on tehty kiinteään hintaan. Maanomistajien vaikutusmahdollisuuksia on pyritty lisäämään suorilla yhteydenotoilla asianosaisiin ns. toivomuspäivien avulla ja jatkuvalla vuoropuhelulla toimitusmiesten ja asianosaisten välillä. Myös yhteisesiintymistä on vahvistettu maanomistajakomiteoiden kautta, jotka ovat ottaneet kantaa yleisiin kysymyksiin, kuten tieverkoston kehittämiseen ja tilusten arviointiperusteisiin. Maanomistajien tietoja tilussijoituksen taloudellisista vaikutuksista on lisätty erilaisten opintopiirien ja suoran tiedotuksen avulla. Työskentelytapoja on uudistettu siten, että ekologian ja maisemansuojeluun liittyvät asiat ovat tulleet aiempaa enemmän esille jakosuunnitelman laatimisen yhteydessä. Samalla kaikille maanomistajille on myös laadittu ”vihreitä” metsänkäyttösuunnitelmia. Yhteiskunnan tuki toiminnalle on huomattavaa, sillä valtio maksaa puolet toimituksen kustannuksista ja mahdollisen kiinteän hinnan ylityksen kokonaisuudessaan. (Backman 2001).

Laajeneva tilusjärjestelytoiminta tulee Backmanin mukaan tarvitsemaan jatkossa tuekseen voimakkaan poliittisen ja taloudellisen tuen. Kumppanuusajattelua on kehitettävä edelleen sekä viranomaisten että etujärjestöjen kanssa ja tilusjärjestelyjen toteuttaminen on ankkuroitava vahvasti maanomistajapireihin niin, että toimituksilla on todellista kysyntää, eikä niitä aseteta kyseenalaiseksi. Myös lainsäädännön on seurattava aikaa ja siihen on tehtävä toimintaa tukevia muutoksia. (Backman 2001).

4.7.2 Suomi

Uusjakotoiminnan määrätietoinen kehittäminen lähti käyntiin 1990-luvun alussa, kun yhteispohjoismainen projekti nimeltä ”Landsbygdsutveckling genom fastighetsreglering” käynnistettiin. Kehittämishanke toteutettiin käytännössä siten, että se jaettiin maakohtaisiin osaprojekteihin, joissa painopiste oli maakohtaisilla kehittämistarpeilla. Projektin tavoitteena oli selvittää, miten paikallisen maaseutuväestön elinolosuhteita ja elinkeinon harjoittamisen edellytyksiä kyettäisiin parantamaan tilusjärjestelykeinoin siten, että samanaikaisesti myös tärkeät yleiset luonnonsuojelu-, maisema- ja kulttuurimaisema-arvot tulisivat riittävästi huomioon otetuiksi. Lähtöolettamuksena oli muun muassa, että maantieteellisesti rajatulla alueella on käytettävissä rajoitetusti työvoimaa. Menestyksekäs maaseudun kehittäminen edellyttää maanomistajien ja erilaisten maaseudun intressitahojen sekä maaseudulla toimivien viranomaistahojen yhteistoimintaa. Suomen osaprojektin aloittamisvaiheessa murros maaseudulla ja maataloudessa oli jo havaittavissa. Investointihalukkuus oli alhainen, ajankohtaiset lähiajan ongelmat painottuivat ja suunnitelmat tehtiin hyvin lyhyellä tähtäimellä lähellä nykyhetkeä. Maaseudun sekä maankäyttöyksiköiden rakenteisiin näytti tuolloin kohdistuvan voimakkaita vaatimuksia perusteellisista ja pysyväisluonteisista muutoksista. (MMM 1993, s. 4).

Projektiraportin mukaan Suomessa on tulkittu verrattain ahtaasti uusjakotoimintaa sääteleva lainsäädäntöä. On ehkä liiankin helposti pitäydytty ns. perinteiseen maatalousvaltaiseen uusjakoon, koska sillä on melko pitkät perinteet ja loppuun saatetuista uusjaoista saadut palautteet ovat olleet positiiviset, paitsi toimitusajan suhteen, joka on koettu liian pitkäksi. Lisäksi asiakkaille on haluttu tarjota kiinteistörakenteen parantamisen yhteydessä myös perusparannuksia, koska niiden toteuttaminen uusjakojen yhteydessä on ollut yksinkertaista ja asiakkaille edullista. Uusjakojen sisältö onkin ta-

pauskohtaisesti vaihdellut, mutta ajan myötä keinovalikoima on monipuolistunut. Tilussijoituksen sekä kiinteistö- ja omistusoikeusjärjestelmän saneerauksen ohella uusjaoissa on nykypäivää lähestyttäessä yhä useammin ajanmukaistettu alueen yksityistieverkosto, hoidettu peltojen ja metsien perus- ja paikalliskuivatukset, osoitettu alueita rakentamiseen ja asukkaiden yhteisiin tarpeisiin sekä otettu huomioon luonnonsuojelun ja ympäristönhoidon tarpeita. (MMM 1993, s. 5-17).

Yhteispohjoismainen projektiaineisto tarjoaa yhden uuden selityksen uusjakoon kohdistuvien kielteisten ennakkoasenteiden olemassa ololle. Aineiston mukaan olosuhteiden erilaisuus eri tiloilla ja samallakin tilalla eri aikoina sekä tästä johtuva päätöksentekokyvyn erilaisuus ovat luultua suuremmat. Maanomistajat ovat tiettynä ajankohtana tilojensa kehittämisen suhteen todella eri asemassa. Joillekin osallistuminen yhteishankkeeseen tiettynä ajankohtana on lähes elinehto, kun se taas toiselle voi olla pelkästään rasitus, vaikka tilan toiminta- ja tuotantoedellytykset hankkeen johdosta paranisivat oleellisestikin. (MMM 1993, s. 18). Tulos on samansuuntainen kuin mihin esimerkiksi Westholm (1992) on tutkimuksessaan Taalainmaalla päätynyt.

Suomen osaprojektissa kerätyn aineiston esiin tuomat uusjakotoimintaan tuolloin kohdistuneet muutospaineet pelkistettiin neljäksi perusideaksi, joiden mukaan kehitettäisiin neljä vaihtoehtoa, joille olisi ominaista: (MMM 1993, s. 18)

a) yrityslähtöisyys
b) yksilöllisyys/valinnaisuus
c) yhteiskunnallisuus ja
d) nopeus

Projektissa rakennettiin kunkin neljän perusidean varaan uusjakoprototyyppi tai -tyyppejä, joita sitten tarkasteltiin pitäen taustana senaikaista uusjakoa ja uusjakotoimintaa.

”Yritysuusjaon” perusideana on samanaikaisesti järjestellä maatilayrityksen tai muun maankäyttöyksikön rakenteellisia, toiminnallisia ja tuotantopoliittisia toimintaedellytyksiä. Mallissa selvitetään käyttöyksikkökohtaisesti muun muassa tarve ja mahdollisuudet parantaa yksikön tai sen osan palstajaotusta, tilussijoitusta tai tie- ja kuivatusverkostoja sekä muuttaa yksikön kokoa ja maankäyttölajijakautumaa. Keinovalikoimaan kuuluisivat tilusten järjestelyn lisäksi maan ja maankäyttölajien vaihtaminen, ostaminen, myyminen ja vuokraaminen, viranomaisten ja maanomistajien yhteistoiminta sekä tuotannonohjaukseen liittyvien kiintiöiden, oikeuksien, velvollisuuksien, rajoitusten ja pinta-alasidonnaisten tukien järjestelyt uusjaon tapaan alueellisesti. (MMM 1993, s. 19).

”Valintauusjaon” (tai maankäyttöuusjaon) ideana on edistää maankäytön suunnittelun koordinointia ja samalla tarjota maanomistajalle yhteishankkeessakin vapauksia valita, mihin asioihin, milloin ja missä laajuudessa hän osallistuu. Malli muodostuisi valtion, kunnan ja maankäyttöyksiköiden kehittämistavoitteet ja olemassa olevat suunnitelmat huomioon ottavasta, alueellisesta selvityksestä sekä toimeenpano-osasta, joka tähänastisista uusjaoista poiketen kuitenkin koskisi vain osaa ehdotuksista. Muutoin toteutuminen jäisi maanomistajien omatoimisuuden varaan. Malli voisi parantaa edellytyksiä avoimelle keskustelulle valtion, kunnan, alueen, kylän ja maankäyttöyksiköiden maankäyttöön liittyvistä tarpeista ja niiden yhteensovittamisesta. Se mahdollistaisi esimerkiksi sen, että kaavoitus, metsityksen ja rakentamisen ohjailu, peltoalueen tai

muun maiseman säilyttäminen, hyvä tilussijoitus sekä maatilayrityksen tehokkuus- ja suuruusrationalisointi voisivat edetä toisiaan tukien ja vauhdittaenkin. (MMM 1993, s. 20-21).

”Mukauttamisuusjako” (tai hankeuusjako) mallissa edellytettäisiin, että maankäyttöä muuttavissa tai aluerakennetta rikkovissa hankkeissa otetaan huomioon myös olemassa olevien maankäyttöyksiköiden tarpeet. Muutossuunnitelmat ja olemassa olevaa maankäyttöä koskevat suunnitelmat sovitetaan tässä mallissa yhteen ja lisäksi korjataan alue-, kiinteistö- ja palstajaotukselle, tilussijoitukselle sekä yksityistie- ja kuivatusverkostolle aiheutetut vauriot. Toisin sanoen mukautetaan olemassa oleva maankäyttö muuttuneeseen tilanteeseen. Malli mahdollistaa uusista hankkeista johtuvien menetysten tai hyötyjen samoin kuin muiden maahan kohdistuvien oikeuksien ja velvollisuuksien jakamisen tietyn hyötyalueen puitteissa laajemman maanomistajajoukon kesken kuin mihin ne välittömästi kohdistuvat. Jako voi tapahtua tasaisesti tai valikoiden. Periaate ei ole uusi, vaan se tunnetaan mm. tie- ja lunastuslainsäädännössä ja vesistöhankkeita koskevassa lainsäädännössä. Niissä mukauttamista ja muita tilusjärjestelykeinoja on käytetty, mutta rajoitetusti ja esimerkiksi rakennus- ja ympäristölainsäädännöstä periaate puuttuu. (MMM 1993, s. 21)

”Pikauusjako” merkitsee luopumista periaatteesta panna alue kerralla niin hyvään käyttökuntoon kuin se luontaisten olosuhteiden puolesta on mahdollista. Sen sijaan siirryttäisiin edistämään jonkin maatilayrityksen toimintaa tai jonkin hankkeen toteuttamista. Näin ymmärrettynä pikauusjakoperiaate on linjassa edellä määriteltyjen kehittämisperiaatteiden kanssa ja olisi ”vain” pikasovellutus edellä mainituista yritys-, valinta- ja mukauttamisuusjakomalleista. (MMM 1993, s. 22).

Projektin ehdotus maanomistajien valintamahdollisuuksien lisäämisestä yhteensovittamisperiaatteen avulla piti sisällään maankäyttöyksikköjen yksilöllisen kohtelun yhteishankkeissa. Tämä olisi merkinnyt suurta periaatteellista ja käytännöllistäkin muutosta nykyiseen uusjakoon ja maanomistajan asemaan siinä. Useissa tapauksissa lähtökohta, että uusjaossa pannaan kohdealueen tilussijoitus sekä tie- ja kuivatusverkko alkutuotannon kannalta kuntoon, ei enää päde. Uusjaon sisältö tulee nykyistä enemmän riippumaan käyttäjien valinnoista, jotka siis on selvitettävä tai arvioitava jo uusjaon edellytysten ja kannattavuuden arviointivaiheessa. Mutta voidaanko maanomistajille järjestää yhteishankkeissa vaihtoehtoja aikataulun ja osallistumisen suhteen? Tällaisia vapauksia kaivattaisiin, koska tärkeäkin uudistus sopii eri käyttöyksikköjen suunnitelmiin eri ajankohtina. Valintauusjakomallin kohdalla avuksi ehdotettiin menettelyä, jossa maankäytön kehittämissuunnitelma jaettaisiin heti toteutettavaan ja ohjeelliseen osaan. Myös itse suunnitelma voisi koostua useista, samaa aluetta koskevista rinnakkaisista tai porrastetuista osista. Projektissa päädyttiin johtopäätökseen, että alue- ja kiinteistörakennetta on voitava kehittää ja että sen on oltava osa muuta maaseudun maankäytön kehittämistoimintaa. Maaseudun maankäytön parissa toimivien asiantuntijatahojen on kyettävä ottamaan huomioon ja sovittamaan yhteen rakenteelliset, tuotantopoliittiset ja toiminnalliset, sekä yleiseen ja yksityiseen etuun liittyvät maan käytön edellytykset, joita on lisäksi kyettävä tarkastelemaan yritys- ja hankekohtaisesti. (MMM 1993, s. 35).

Kehittämisprojektin ehdotuksista vain mukauttamisuusjako on toteutunut KML:n säädöksissä ja toimituksia kutsutaan hankeuusjaoiksi. Muilta osin ehdotukset eivät ole suoraan toteutuneet, mutta niihin kaikkiin sisältynyt ajatus tavanomaista maatilauusja-

koa rajoitetummasta ja nopeammasta menettelystä on heijastunut käytännön uusjakotoimintaan.

Maanmittauslaitos käynnisti vuonna 1994 ”Kiinteistöjen alueellinen kehittäminen KALKE”-hankkeen, jossa hahmotettiin uudenlaista käytäntöä kiinteistöjaotuksen ja maankäytön kehittämisen yhteensovittamiseksi. Hankkeessa tarkennettiin ja testattiin edellä mainitun yhteispohjoismaalaisen hankkeen yhteydessä Suomessa esiin tulleita ideoita. Tavoitteena oli ideoiden työstäminen käytäntöön sopiviksi ja tuomaan esille uusia toimintamahdollisuuksia voimassa olevien säädösten puitteissa. KALKE-hanke toimi vuoteen 1997 saakka, minkä jälkeen se jakautui kolmeen osaan, jotka olivat suojeluohjelmien toteuttaminen, pilottikyläprojekti ja hanketilusjärjestelyt. Suojeluohjelmien toteuttamiseksi kehitetään ja tuotteistetaan maanmittauslaitoksen tilusjärjestelypalveluja yhteistyössä ympäristöhallinnon ja metsähallituksen kanssa. Pilottikyläprojekti toteutettiin Päijät-Hämeessä, mutta toiminta ei ole sen jälkeen laajentunut muualle. Hanketilusjärjestelyjen osalta käynnissä on parhaillaan tiehankkeeseen liittyvä uusjako Kauhavalla ja jatkossa tullaan mahdollisesti tekemään moottoritiehankkeeseen liittyvä esiselvitys maakunnallisena hankkeena Iittalan-Kuljun alueella. (Uimonen 2001).

Vetelin kunnan ja Pohjanmaan maanmittaustoimiston yhteistyönä on menossa kokeilu uusjaon ja osayleiskaavoituksen tavoitteiden yhteensovittamisesta (Tno 801195). Meneillään olevassa uusjaossa on tarkoitus toteuttaa yleiskaavan maankäyttöä ja auttaa kuntaa sen maapolitiikan toteuttamisessa. Uusjaossa on tarkoitus osoittaa kunnalle yleiskaavan mukaisia alueita. Tilusvaihtojen ja sopimusten tekeminen maanomistajien ja kunnan välillä on helpompaa, kun maanomistajien toiveet voidaan ottaa huomioon uusjaon jakosuunnitelmassa. Pennasen mukaan Vetelin malli on käyttökelpoinen myös muualla toteutettaessa maanomistajien tarpeita ja etsittäessä ratkaisuja kunnan maapolitiikan ongelmiin. Kullekin kunnalle sopiva malli löytyy lähdettäessä paikallisista olosuhteista ja tarpeista. Uusjaon käyttöä maankäytön ohjauskeinona tukee sen kyky pystyä löytämään ratkaisuja myös yksilöllisiin ongelmiin. Koska uusjaossa ei osoiteta maan käyttötarkoitusta, niin sen käyttö yhdessä yleiskaavoituksen kanssa hyödyntää molempia maankäytön ohjauskeinoja. Vetelissä uusjakoa on käytetty maankäytön ohjausvälineenä yhteistoiminnassa maanomistajien ja muiden viranomaistahojen kanssa ajankohtaisten ongelmien käsittelyssä ja hankkeiden toteuttamisessa. Tämän seurauksena maanomistajien asenteet uusjakoa kohtaan ovat Pennasen mukaan muuttuneet myönteisemmiksi. (Pennanen 1996, s. 58-59).

Antikainen (1996) on tutkinut tilusjärjestelyjä maisemanhoidon välineenä ja todennut, että uusjaon kannalta olisi paras vaihtoehto, jos maisemasuunnitelma ja/tai yleiskaava sekä uusjaon suunnittelu saataisiin yhdistettyä heti alkuvaiheessa. Tällöin säästytään päällekkäisten selvitysten tekemiseltä. Lisäksi uusjako saadaan heti alusta tukemaan maisemanhoidon tavoitteita sekä maisemansuunnittelussa voidaan käyttää hyväksi uusjaon tarjoamat mahdollisuudet maisemanhoitoon. Jotta uusjako voisi toimia maisemanhoidon välineenä, se ei itse saa aiheuttaa maisemavaurioita. Yli sadan vuoden ajan isojaonjärjestelyt ja uusjaot ovat yhtenäistäneet maatilojen viljelyaloja ja luoneet parempia edellytyksiä maataloudelle. Samalla ne ovat kuitenkin aiheuttaneet maisemakuvan monimuotoisuuden vähenemistä. Peltojen reunat ovat muuttuneet suoriksi ja peltoja ympäröivät pehmeät pensaikkomaiset reunavyöhykkeet on raivattu tehokkaasti viljellyn talousmetsän tieltä pois. Yhtenäisiä kylämaisemia on rikottu ja toisaalta välillä on rakennettu liian tiheään. Käyttöä vaille jääneet rakennukset ja rakennelmat on jä-

tetty lahoamaan tai purettu pois. Tielinjaukset ja niiden ympäristövaikutukset on jätetty tutkimatta. Arvokkaiden virkistysalueiden hyödyntäminen on ollut vähäistä. Toisaalta Antikainen toteaa, että edellä mainittuja asioita on tapahtunut maaseudulla myös siellä, missä uusjakoja ei ole tehty. Uusjaossa olisi Antikaisen mukaan mahdollista luoda edellytykset seuraaville maisemaelementeille; avoin pelto, riistapelto, luomupelto, puu- ja pensasryhmät sekä metsäsaarekkeet, ekologiset käytävät, vaihettumisvyöhykkeet, rakennukset ja rakennelmat, tiestö, suojavyöhykkeet ja kosteikot. Alueelle luotavat maisemaelementit riippuvat alueen tyypillisistä piirteistä ja maiseman kokonaistilasta. (Antikainen 1996, s. 52-55,102).

Tulevaisuudessa metsittäminen saattaa Antikaisen mukaan muodostua ongelmaksi EU:n tukivaroin toteutettavien suurten metsitystavoitteiden vuoksi. Erityisen haitallisia vaikutuksia metsityksestä saattaa aiheutua avoimelle maaseutumaisemalle. Pellon metsityksen hakuohjeiden mukaan metsitettävien peltojen pitää sopia luontaisesti metsän kasvatukseen. Lisäksi viljelyaukeiden keskellä sijaitsevia tai hyvälaatuisia, toisille maatiloille lisämaaksi sopivia peltoja ei ole tarkoituksenmukaista metsittää. Tämä luo uusjaolle haasteita. Uusjaossa voidaan tiluksia vaihtamalla järjestää metsitykseen sopimattoman pellon omistajalle hakuohjeiden ehdot täyttävää tuettavaa maata. Periaate uusjaon toimimisesta metsityksen ohjauksen välineenä on sama kuin tilusvaihdossa. (Antikainen 1996, s. 65).

Vajavaaran mukaan uusjakolainsäädännön osalta tällä hetkellä ei ole vireillä välttämättömiä muutoshankkeita, vaan tuleviin mahdollisiin muutostarpeisiin vaikuttaa voimakkaasti se, miten hyvin toimitusmiehet osaavat käyttää uuden KML:n säädösten suomia mahdollisuuksia, jossa on pyritty välttämään yksityiskohtaista normiohjausta ja jossa toimitusmiesten laaja harkintavalta on yhä keskeisessä asemassa. Uusjakojen muutostrendejä ovat Vajavaaran mukaan tällä hetkellä: (Vajavaara 2001, s. 3)

- uusjako entistä enemmän välineeksi – uusjakoprosessin merkitys ongelmanratkaisuvälineenä korostuu nykyisestään
- uusjakotoiminta tarvitsee nykyistä selkeämmät laatumittarit
- uusjakohankkeiden käynnistämisen tueksi on luotava ”käynnistysmittarit”, joilla hanke-esityksiä kyetään priorisoimaan
- pellot säilyvät keskeisenä toiminnan kohteena
- kulkuyhteyksien järjestämisessä uusjakoprosessi valtaa alaa
- hankkeet tulevat olemaan entistä pienimuotoisempia – täsmähankkeita, joissa korostuu tarve aikaansaada nopeasti lisäarvoa ja ratkaista kiperimmät ongelmat
- uusjaoilla on edelleen rooli kylärakenteen tukemisessa ja panostukset tulee kohdistaa sinne, missä on todellisia selviytymismahdollisuuksia
- panostusta ”perinteisiin” laaja-alaisiin uusjakohankkeisiin vähennetään merkittävästi
- uusjakohankkeen keskeisin aloittamisperuste on yhä selvemmin asianosaisten kiinnostus ja sitoutuminen hankkeeseen.

Ruotsissa uusjakojen pääpaino on jo verraten pitkään ollut metsäalueiden järjestelyissä, kun taas Suomessa pääpaino on ollut peltoalueiden järjestelyssä. Todennäköisesti tämä ero painotuksissa tulee säilymään myös tulevaisuudessa, kuten Vajavaarakin arvioi.

KML:n 12 luvun säännökset rakennusmaan järjestelystä ovat kehittyneet entisestä kaavauusjaosta, mutta niiden käyttö on toistaiseksi ollut lähes olematonta. Kuntien

maapolitiikan hoito ei toistaiseksi ole hyödyntänyt uusjakolainsäädäntöä, mutta hankeuusjakojen laajenevan käytön myötä saatavat kokemukset kyseisen menettelytavan eduista voivat tulevaisuudessa laajentaa tilusjärjestelyjen käyttöä tälle alueelle. (vrt. Ahllund 1995). Myös Hyvönen uumoilee, että tarvetta uusjakosäännösten laajempaan hyödyntämiseen kunnan maapolitiikassa voisi olla olemassa. (Hyvönen 2001, s. 345).

Rakennusmaan järjestelytoimitusten toteuttamista nykymuotoisen lainsäädännön pohjalta Viitanen pitää epätodennäköisenä, ellei menettelyä uudisteta. Nykyisten säännösten tavoitteet ovat kaksijakoiset (rakennusoikeuden tasaaminen tai kaavanmukaisten rakennuspaikkojen muodostaminen), mutta menettely ei salli, että vain toinen tavoitteista täyttyisi. Toisen tavoitteen kannalta tarpeellinen järjestely voi estyä, mikäli toinen tavoitteista ei samalla toteudu. Tavoitteiden riippuvuus toisistaan ei ole tarkoituksenmukaista, eikä edistä mahdollisuuksia käyttää toimitusmenettelyä. Laissa asetettujen tavoitteiden tulisikin olla vaihtoehtoisia, jolloin toimituksen toimeenpanoon riittäisi joko rakennusoikeuden tasaaminen tai kaavanmukaisten rakennuspaikkojen muodostaminen. (Viitanen 2000, s. 353).

Viitasen ajattelua voi kehittää edelleen ja liittää tarkasteluun myös detaljikaavoitettuihin alueisiin välittömästi liittyvät lievealueet. Kaavoituksen toteuttamista voisi mitä ilmeisimmin nopeuttaa ja yksinkertaistaa huomattavasti nykyisestä, jos käytettäisiin hankeuusjaon mukaista menettelyä, jossa järjestelyn kohteena voisi vaihtoehtoisesti olla esimerkiksi omistusoikeuksien järjestely, tulevan rakennusoikeuden tasaaminen, yleiskaavan mukaisten rakennuskortteleiden tai –paikkojen muodostaminen, kunnallisteknisten toteuttamiskustannusten osittelu, toteuttamisaikataulut jne. MRL:n uuden 12 a luvun mukaan asemakaavasta merkittävää hyötyä saava maanomistaja on velvollinen osallistumaan kunnalle yhdyskuntarakentamisesta aiheutuviin kustannuksiin. Kustannuksiin osallistumisesta on pyrittävä sopimaan, mutta ellei se onnistu, kunta voi periä maanomistajalta ns. kehittämiskorvauksen. (MRL 91 a, 91 c §§). Toimituksen toteuttaminen voisi perustua kunnan ja maanomistajien väliseen maankäyttösopimukseen, jossa olisi sovittu, mitkä edellä mainituista osatekijöistä otetaan käsittelyyn hankeuusjaossa. Toimiva menettely voisi avata uusia mahdollisuuksia kaavoittaa nykyistä enemmän yksityisten omistuksessa olevia maita, koska kaavan toteuttaminen voitaisiin varmistaa em. tilusjärjestelymenettelyllä. Toimitusmenettely voisi tarjota maanomistajalle ”turvallisen” ja tasapuolisen menettelyn verrattaessa suoriin sopimusneuvotteluihin kunnan kanssa, jolla on käytössään maanomistajan kannalta katsoen hyvinkin asiantunteva hallintokoneisto.

Järjestelytoimitusten kokoaminen saman sateenvarjon alle on Hyvösen mukaan jäänyt vielä puolitiehen. Meillä on useita erillisiä järjestelylakeja ja järjestelytoimituksia, vaikka periaatteessa tarvitaan vain kaksi, nimittäin kokonaisvaltainen ja laaja-alainen maatilauusjako sekä hankekohtainen ja keskitetty hankeuusjako. Yleisissä säännöksissä kaivattaneen Hyvösen mukaan enemmän joustavuutta, jolloin erillislakeja tarvitaan vastaavasti vähemmän. (Hyvönen 2001, s. 391).

MML:n uusjakostrategia

Maanmittauslaitos on vuonna 1997 laatinut tilusjärjestelyjen strategian, jonka mukaan tilusjärjestely tulisi olla alueellinen kehittämishanke, jolla parannetaan kiinteistöjaotusta ja edistetään kiinteistöjen käyttöä. Tilusjärjestelyillä voidaan sovittaa yhteen maankäyttöön kohdistuvia erilaisia kehittämistarpeita, parantaa asuinympäristöä, edis-

tää kaavojen, tiesuunnitelmien, suojeluohjelmien sekä aluekehitysohjelmien toteutumista ja parantaa maatilojen kannattavuutta. Uusia tilusjärjestelyprosesseja voidaan lisäksi käyttää esimerkiksi tilakokomuutosten edistämiseen, metsittämisen ohjailuun ja parhaiden peltojen säilyttämiseen tuotannossa. Tilusjärjestelyn toteuttamisessa kiinnitetään erityistä huomiota sen taloudellisiin vaikutuksiin. (MML 1997, s. 2).

Suomen liittyminen Euroopan unioniin on luonut maataloudellemme uuden kilpailutilanteen rajasuojan poistuttua. Kustannusten alentaminen on maatalouden kannattavuuden kannalta avainkysymys kansainvälisessä kilpailussa. Maatalouden tuotantokustannusten alentamiseen tähtäävien tilusjärjestelyjen hyödyn merkitys viljelijöille on kuitenkin vähentynyt EU:n maataloustukijärjestelmään siirtymisen jälkeen. Tämä johtuu siitä, että aiempaa huomattavasti suurempi osa pellon katetuotosta koostuu pinta-alaperusteisista tuista. Viljelijöiden tulonmuodostuksen kannalta tuotantokustannusten alentaminen on edelleen merkittävä tekijä, vaikkakaan esimerkiksi peltojen salaojittaminen ei vaikuta pinta-alaperusteisen tuen määrään. Maatalouden rakenteessa on meneillään suuri muutos. Tilojen lukumäärä laskee ja tilakoko kasvaa huomattavasti. Tilakoon kasvu tapahtuu ensi vaiheessa pääosin peltoja vuokraamalla. Kilpailu lisämaista aiheuttaa sen, että maatilojen rakenteen kehittymiseen ei kiinnitetä huomiota. Voidaan olettaa, että huomattava osa nyt lyhytaikaisin vuokrasopimuksin vuokrattavista pelloista myydään myöhemmin vuokramiehille. Rakennemuutoksen ensimmäisen vaiheen – suuruusrationalisoinnin – jälkeen on todennäköistä tarvetta myös rakennerationalisoinnille. Maanmittauslaitoksen palveluista tulisivat tällöin kysymykseen tilusvaihtotyyppiset järjestelyt peltoalueilla. (MML 1997, s. 4).

Muutostrendeistä laitos toteaa, että viime vuosiin saakka tilusjärjestelyjen kohteena ovat olleet alueelliset kokonaisuudet kuten kunta, kylä tai taloryhmä ja niiden kaikki kiinteistöt ja kiinteistöjen kaikki kiinteä omaisuus. Tällainen kokonaisvaltaisuus on ollut perusteltua ja suorastaan välttämätöntä, kun hankkeiden pääongelmana on ollut ns. sovintojakotilanteen purkaminen ja siis laillisten omistus- ja kiinteistöjärjestelmien luominen tai palauttaminen ja kun toisaalta on ollut suuri varmuus kaikkien kiinteistöjen tulevasta käytöstä. Kokonaisvaltaisuudella on myös ollut haittansa. Pitkän kestoajan lisäksi epäkohdaksi on koettu laajenemisperiaate, joka on pakottanut ottamaan hankkeeseen mukaan kaikki kiinteistöt ja alueet, jotka on voitu käsitellä yhdellä kertaa. Erityisen ongelmalliseksi asian on tehnyt se, että hankkeille on vaadittu hakija myös silloin, kun hankkeiden laajuudesta ja toimeenpanosta on päätetty yleisen edun pohjalta. (MML 1997, s. 5).

Maanmittauslaitos on uudistanut tilusjärjestelystrategian vuona 2002 ja se koskee vuosia 2002-2006. Toiminta tullaan suuntaamaan alueille ja kohteisiin, joissa järjestelyn tulokset hyödynnetään välittömästi. Tilusjärjestelyt räätälöidään tapauskohtaisesti ja niissä keskitytään hoitamaan vain kiireisimmät ongelmat. Toiminta suuntautuu entistä pienempiin toimitusalueisiin ja perinteisiä kokonaisvaltaisia maatilauusjakoja toteutetaan vain erityisistä syistä. Peltoalueiden tilusjärjestelyissä kiireisimmät ja nopeimmin tulosta antavat toimenpiteet ovat lohkokoon kasvattaminen ja lohkomuodon parantaminen ja niihin liittyen tilustie- ja valtaojaverkostojen saneeraaminen. (MML 2002, s. 14-15).

Maanmittauslaitos on valmistautunut tilusjärjestelyjen kysynnän kasvuun ja henkilöpanostusta on varauduttu nostamaan noin 70:stä 100:an henkilötyövuoteen, mikäli kysyntä antaa siihen aihetta. Toimintaa tullaan tehostamaan tuntuvasti. Sen mahdollistaa

lisääntynyt ja entistä parempitasoinen lähtöaineisto, prosessin ajanmukaistaminen, uusi teknologia ja työvaiheiden uudelleen järjestely. Tulevat hankkeet räätälöidään alusta alkaen tapauskohtaisesti, mikä vähentää suunnittelun osuutta hankkeiden lakisäätäisessä käsittelyssä ja tekee tuotantoprosessista helpommin hallittavan. (MML 2002, s. 16-17).

Hankeuusjako

Hankeuusjaoksi kutsutaan kiinteistötoimitusta, jossa yhteistyömenettelyssä suoritettavat toimet tehdään KML:n tarjoaman ”sateenvarjon” alla. Laki sisältää määräykset hankeuusjaon toimitusmenettelystä, esimerkiksi asianosaisten kuulemisesta ja muutoksenhakumahdollisuuksista. Silti hankeuusjaon sisältö ja lopputulos voi täysin vastata vapaamuotoista menettelyä. Yhteistä tilusjärjestelyille on, että asioita hoidetaan vuorovaikutteisesti kaikkien osapuolten kanssa ja että toteuttamishankkeiden käytännön toimet ovat varsinaiseen hankkeeseen nähden ”ulkopuolisen” tahon, maanmittaustoimiston, vastuulla. Kokeiluhankkeissa sen on todettu tuovan luotettavuutta ja uskottavuutta. Hankkeista vastuussa oleva taho on voinut selkeämmin ja avoimemmin huolehtia omien intressiensä toteutumisesta ja maanomistajat ovat tarvittaessa voineet kääntyä puolueettoman tahon puoleen kysymään neuvoa. Hankeuusjakotoimitus etenee selkeästi toimitusmiesten vastuulla, vapaamuotoisessa yhteistyömenettelyssä maanmittausinsinöörin rooli voi olla enemmänkin ”hanketta edistävä”. (Asmundela 1998, s. 17-18).

Hankeuusjakoja voidaan verrata Tanskassa nykyään tehtäviin tilusjärjestelyihin, jotka perustuvat useimmiten maanomistajien sopimukseen. Maanomistajien tulee kirjallisesti antaa hyväksyntänsä toimitusmiesten laatimalle jakosuunnitelmalle. Jos suunnitelman hyväksyy vähintään puolet alueen maanomistajista ja heidän omistuksessa on yhteensä vähintään kaksi kolmasosaa uusjakoalueesta, voidaan suunnitelma toteuttaa. Suunnitelmaa toteutettaessa tulee toimitusmiesten kuitenkin varmistaa, että niiden maanomistajien, jotka eivät ole antaneet hyväksyntäänsä suunnitelmalle, uusjaon suorittamisen jälkeen saamat alueet vastaavat tuottoarvoltaan, sijainniltaan ja tarkoituksenmukaisuudeltaan ennen uusjakoa vallinnutta tilannetta. Uusjakotoimitusta ei voi suorittaa, ellei alue koske vähintään viittä maanomistajaa. Käytännössä ei maanomistajia kuitenkaan saisi olla enempää kuin kymmenen, koska tällöin toimituksesta tulee kohtuuttoman raskas ja vaikutuksiltaan turhan laaja-alainen. (Rautavaara 1998, s. 27).

Hankeuusjaoilla on edellytykset muodostua tulevaisuudessa keskeiseksi menettelyksi ratkottaessa erilaisia maankäyttöön liittyviä ongelmia. Toimitusmenettely voi täydentää esimerkiksi vapaaehtoista sopimusmenettelyä ja tarjota ratkaisuja osaongelmissa, joista osapuolet eivät pysty pääsemään yhteisymmärrykseen. Kuvassa 4/2 on esitetty kaavio maankäyttöhankkeen kiinteistöteknisestä toteuttamisesta tilusjärjestelyprojektissa.

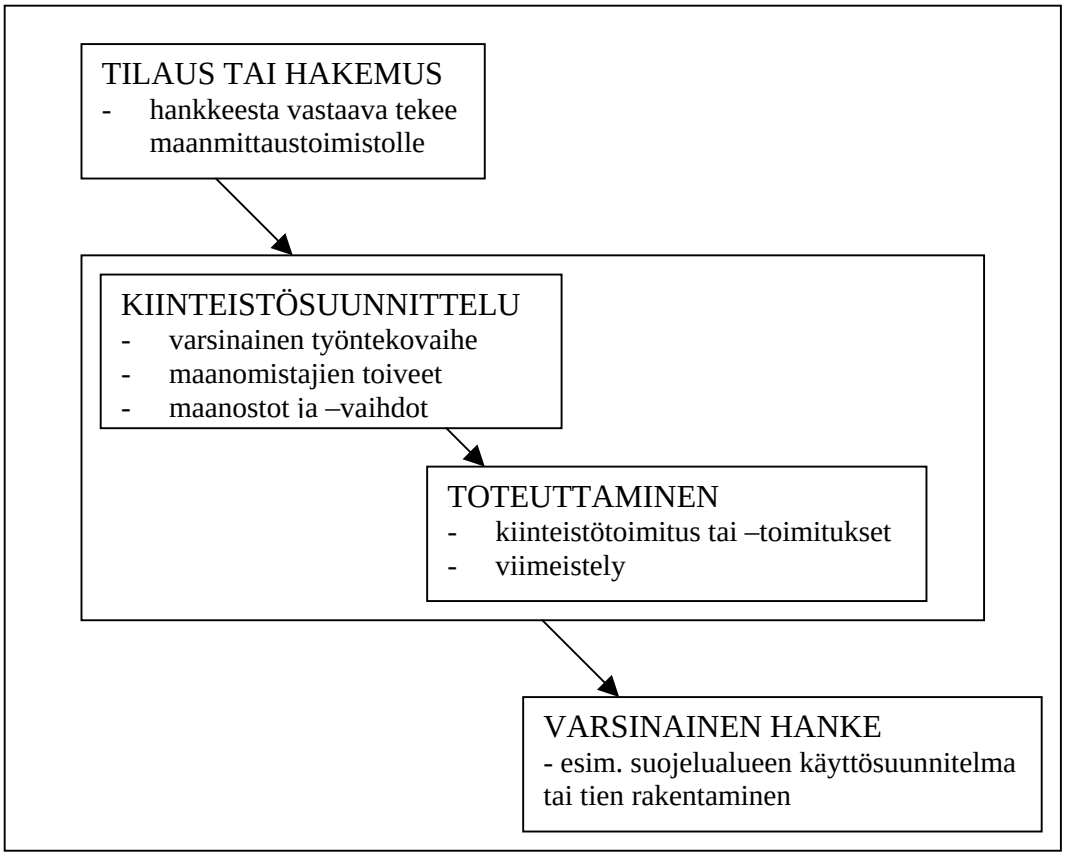

Kuva 4/2 . Maankäyttöhankkeen kiinteistötekninen toteuttaminen tilusjärjestely-projektissa. (Asmundela 1998, s. 20).

SUTO-toiminta

Luonnonsuojelulaissa (1096/1996) säädetään luonnonsuojelualueiden toteuttamisesta. Lähtökohtana on vapaaehtoisten toteuttamiskeinojen ensisijaisuus, kuten osto, vaihto tai rauhoitus. Mikäli vapaaehtoiset keinot eivät tuota toivottua lopputulosta, voi valtio suojella alueen ilman maanomistajan suostumusta (LSL 24.3 §) tai lunastaa sen LunL:n mukaisella menettelyllä.

Kiinteistöjärjestelmän näkökulmasta luonnonsuojelu tai luonnonsuojelualueiden perustamistarve on uusi maankäyttömuoto, johon kiinteistöjaotus ei vielä ole sopeutunut. Voimassa oleva kiinteistörakenne on useimmiten muodostunut maa- ja metsätalouden tarpeeseen. On itsestään selvää, etteivät luonnonsuojelullisesti arvokkaat alueet tällöin noudata kiinteistörajoja. Asmundelan mukaan luonnonsuojelualueiden toteuttamisen tilusjärjestelyillä voisi ajatella olevan kiinteistörakenteen korjaamista uuden maankäyttömuodon, luonnonsuojelun, tarpeisiin. Tästä näkökulmasta ajatellen ei pelkkä luonnonsuojelualueiden toteuttaminen korjaa tilannetta. Suojelualueen muodostaminen saattaa pirstoa kiinteistöjaotusta ja näin vaikeuttaa muiden kiinteistöjen käyttöä. Tällöin olisi tarpeen sopeuttaa koko ympäröivän alueen kiinteistörakenne uusia maankäyttömuotoja paremmin palveleviksi.

Uudistunut lainsäädäntö on ohjannut toimintatapojen muutosta myös Maanmittauslaitoksen sopimusperusteisten maankäyttöpalveluiden kehittämiseksi. Tilusjärjestely voi nykyään olla vapaamuotoista konsultointia, missä Maanmittauslaitoksen asiantuntija hoitaa maankäyttöhankkeen toteuttamiseen liittyviä tiedotustilaisuuksia ja maastokatselmuksia sekä edistää neuvottelutilanteita, laatii tilusvaihtosopimuksia jne. Tällöin kiinteistötekninen asiantuntemus on jatkuvasti hankkeen toteutuksessa mukana. Lisäksi on huomattu, että ns. kolmannen tahon osallistuminen tuo vapaamuotoiseenkin menettelyyn huomattavasti lisää luotettavuutta ja uskottavuutta. (Asmundela 1998, s. 14-17).

Viranomaisyhteistyöhön perustuva toimintamalli on nykyään vakiintunut menettelyksi, jossa paikallinen ympäristökeskus tilaa maanmittaustoimistolta vapaamuotoisen suojeluhankkeen toteuttamispalvelun (ns. SUTO-hanke). Yhteistyöhankkeissa maanmittaustoimisto järjestää maanomistajille tiedotuskokouksen ja maastokatselmuksen. Näiden yhteydessä suojeluhanke esitellään maanomistajille. Samalla selvitetään heidän toiveensa ja tavoitteensa hankkeen suhteen. Toimenpiteiden tavoitteena on ollut, että hankkeen jälkeen jokaisen maanomistajan kohdalla on saatu sovittua ainakin periaateratkaisu (osto, vaihto tai käyttörajoitus) suojelualueen toteuttamiseksi. Vaikka hankkeiden alkuperäinen tarkoitus oli selvittää ja hyödyntää tilusjärjestelymahdollisuuksia, on usein lopputuloksena ollut tilusvaihtojen ja vaihtokauppojen lisäksi kauppa tai rauhoitussopimus. Esimerkiksi yhdessä soidensuojelukohteessa päädyttiin siihen, että kaikki maanomistajat luopuivat suojeltavista alueista kaupoilla. Tällöinkin alun perin tilusjärjestelyä varten kehitetty menettely täytti tehtävänsä kaikilta osiltaan. (Asmundela 1998, s. 30).

Esimerkkejä muista hankeuusjaoista

Yleisten teiden lisäksi esimerkkejä nauhamaisista maankäyttöhankkeista ovat voimajohto- ja maakaasulinjat sekä rautatiet. Nauhamainen maankäyttöhanke on yleensä alueellisesti laaja eli se koskee samanaikaisesti useita kiinteistöjä. Toinen nauhamaiselle hankkeelle tyypillinen piirre on se, etteivät kiinteistökohtaiset aluemenetykset ole yleensä kovin suuria. Tosin esimerkiksi moottoritiealueet ovat nykyisin jopa yli 100 metriä leveitä ja saattavat näin jättää alleen merkittäviä osia pelto- ja metsäkappaleista. Varsinaisten aluemenetysten lisäksi yleinen nauhamaisen maankäyttöhankkeen aiheuttama haitta muulle toiminnalle on, että se rikkoo muun maankäytön ja kiinteistöjaotuksen yhtenäisyyden ja siten vaikeuttaa lähialueiden käyttöä. Myös niiden maisemalliset vaikutukset saattavat olla huomattavia. Nauhamaisen hankkeen toteuttamisen myötä voidaan joutua toteuttamaan erilaisia haittavaikutuksia lieventäviä tai ehkäiseviä lisähankkeita, kuten ylimääräisiä siltoja tai yksityisteitä. Muita alueellisia maankäyttöhankkeita ovat edellä mainittujen lisäksi mm. lentokentät, kaivokset, voimalaitokset ja säännöstelyaltaat. Kiinteistöteknisesti ajatellen alueellinen maankäyttöhanke eroaa nauhamaisesta hankkeesta yleensä siten, että sen konkreettinen vaikutusalue on suppeampi, mutta kiinteistökohtaiset aluemenetykset ovat suurempia. (Asmundela 1998, s. 9-11).

Pirkanmaan maanmittaustoimisto aloitti syksyllä 1996 neuvottelut Hämeen tiepiirin ja muiden maakunnallisten sidosryhmien kanssa tilusjärjestelykokeilun käynnistämiseksi Helsingin ja Tampereen välisen Vt-3 –moottoritiehankkeen alueella. Kokeilussa oli tarkoitus yhteistyössä maanomistajien ja eri viranomaisten kanssa etsiä tapoja vaikut-

taa alueen kiinteistörakenteeseen siten, että moottoritien haitat jäisivät mahdollisimman pieniksi. Käytännön toimenpiteitä olisivat vastikemaan ohjaaminen tilusvaihdoin maata menettäville, maanomistajien väliset tilusvaihdot tilusrakenteen korjaamiseksi, yksityistiejärjestelyt jne. (Heinonen 1999, s. 4).

Kokeilu alkoi moottoritietilusjärjestely-hankkeen (MOTTI) esiselvityksellä, jossa selostettiin tilusjärjestelyjen käyttömahdollisuuksia, ennakoitiin moottoritien kiinteistöille aiheuttamia haittoja yleisellä tasolla, tutkittiin maanomistajien halukkuutta tilusjärjestelyihin ja suunniteltiin toimintamallia, jota tultaisiin kokeilemaan käytännössä. Projektin toteutuksen yhteydessä hankittiin noin 160 ha metsämaata ja noin 50 ha peltoa, minkä lisäksi Pirkanmaan TE-keskus ja Hämeen tiepiiri osoittivat noin 42 ha ennestään omistamiaan alueita projektin käyttöön. Nämä alueet jaettiin vaihtomaina korvauksena maanomistajille, jotka luovuttivat tiealuetta. Projektin suoranaisista hyödyistä voidaan merkittävimpinä pitää yhden yksityistiehen liittyneen suunnitellun sillan rakentamistarpeen poistumisen, jolloin säästettiin noin 1,66 milj. markkaa. (Heinonen 1999, s. 16-19, 39).

MOTTI-projektin tarkoituksena oli tilusjärjestelyn avulla tarjota maanomistajille mahdollisuus saada hyvitys tiestä aiheutuvasta menetyksestä vastikemaana, jolloin haitankorvaukset lopulliset korvaukset määrittävässä tietoimituksessa pienenisivät. Projektin tärkeimmäksi saavutukseksi koettiin kustannussäästöjen lisäksi maanomistajien huomioon ottamisen paraneminen; tiehankkeen toteuttaminen tapahtui enemmän vapaaehtoisuuteen ja yhteistyöhön perustuen. Selkeäksi puutteeksi koettiin ajan puute eli projekti olisi pitänyt aloittaa aikaisemmin, jolloin varsinkin maanhankintaan ei olisi kohdistunut niin suuria aikataulupaineita kuin projektissa tapahtui. Tilusjärjestely osoittautui kuitenkin toimivaksi keinoksi edistää tiehankkeen toteutumista. Ainoa epävarmuustekijä oli tarpeellisen vastikemaan hankinnan onnistuminen. (Asmundela 1998, s. 29).

Maapankkitoiminta

Vaihtomaiden ja tilusjärjestelyjen käyttö vapaaehtoisia kauppoja ja lunastusta täydentävänä vaihtoehtona hankittaessa yhteiskunnalle maata eri tarkoituksiin on maassamme käytetty varsin vähän. Vastikemaajärjestelmän kehittymättömyyteen ja vakiintumattomuuteen on vaikuttanut käyttöön saatavien vaihtomaiden riittämätön määrä ja usein epäedullinen sijainti sekä toisaalta valtion kiinteistöhallinnossa toimivien eri hallintokuntien yhteistyön kangertelu. (Heinonen 2000, s. 27). Aiemmin hyvinkin vilkas ja tuloksellinen valtion maanhankintatoiminta väheni tai suorastaan ajettiin alas tultaessa 1990-luvulle. Toiminnan tarpeellisuus on uudestaan noussut esille, kun tilusjärjestelytoimintaa lähdettiin kehittämään ja uudistamaan 1990-luvun loppupuolella. Ensimmäisistä kokeiluista saadut tulokset (Kauhava, MOTTI-hanke) ovat olleet erittäin rohkaisevia.

Ylikangas katsoo, että valtion maanvälitystoimintaa tarvitaan nyt, tilakoon kasvaessa nopeasti, enemmän kuin koskaan ennen. Käytäntöä tulisikin hänen mukaansa muuttaa niin, että kaikissa Maanmittauslaitoksen johdolla tehtävissä maankäytön kehittämishankkeissa valtio tarjoutuisi ostamaan maita käytettäväksi hankkeen yhteydessä lisä- ja vastikemaina. (Ylikangas 2000 b, s. 14).

Saksalaisten Landgesellschaftien maapankkitoiminnalla on takanaan pitkät perinteet ja yhteiskunnan tuki. Yhtiönä toimiva maapankki ei aiheuta toiminnallaan kustannuksia yhteiskunnalle. Asiakkaat, sidosryhmät ja maanomistajat ovat hyväksyneet maapankin palvelut edullisena ja joustavana vaihtoehtona omien maankäyttö- ja –hankintatavoitteidensa toteuttamisessa. Maapankki on Heinosen mukaan nähtävä ennen kaikkea maatalouteen, luonnonsuojeluun, tierakentamiseen ja muiden infrastruktuurihankkeisiin liittyvien intressien yhteensovittajana. (Heinonen 2000, s. 26).

Landgesellschaftien toiminnan yleisenä tavoitteena on vahvistaa maaseutualueiden taloutta ja kehittää niiden asuin- ja elinoloja. Tavoitteeseen pyritään maatalouden ja maaseudun rakennepolitiikan keinoin. Yhtiöt osallistuvat rakennetta parantavien hankkeiden suunnitteluun, rahoitusjärjestelyihin ja toteutukseen. Landgesellschaftit voivat toimia myös rakennuslain tarkoittamina yleisinä saneeraus- ja kehittämiseliminä. Ne täydentävät valtionhallinnon palveluvalikoimaa ja joidenkin tehtävien osalta ne toimivat jopa valtion viranomaisten puolesta. Landgesellschaftien palveluita ovat: (Heinonen 2000, s. 33-34)

- maanhankinta, maan varastointi ja maan käyttö maatalouden, kunnallisten ja alueellisten kehittämishankkeiden sekä luonnonsuojelu- ja muiden julkisten maankäyttöhankkeiden tarpeisiin
- maatalouden yritysrakenteen parantaminen antamalla maanomistajille asiantuntijaapua, ts. laatimalla suunnitelmia, avustamalla hakemusasioissa sekä avustamalla maatilojen investointihankkeiden toteuttamisessa
- tilusjärjestelyihin ja omistusrakenteen uudelleenjärjestelyihin liittyvä neuvonta ja myös järjestelyjen toteutus tilusjärjestelylain mukaisen vapaaehtoisen tilusvaihdon ja ns. nopeutetun uusjaon avulla
- kyläuudistushankkeiden sekä muiden kunnallisten ja seudullisten kehityshankkeiden projektinjohto erityisesti silloin, kun on kysymys kunnan yleisen kehittämisen ja maatalouden rakenteen kehittämisen vuorovaikutuksesta
- muut palvelut, kuten maankäyttöä koskevat tutkimukset, kiinteistöjä koskevat yleiset selvitykset, maanhankinnan valmistelu maankäyttöhankkeiden yhteydessä sekä maa-alueiden hallinto osavaltion ja kuntien toimeksiannosta.

Landgesellschaftit eivät saa palveluistaan suoraa tuloa valtiolta, vaan ne rahoittavat toimintansa omilla tuloillaan, joita kertyy mm. palvelumaksuista (asiantuntijapalvelu), maanvälityspalkkioista (prosenttiosuus kauppahinnasta) ja mahdollisesta omalla riskillä saatavasta maanmyyntivoitosta. Maapankkitoiminta eli maan varastointi maatalouden, kunnallisten ja alueellisten kehittämishankkeiden sekä luonnonsuojelu- ja muiden julkisten maankäyttöhankkeiden tarpeisiin on merkittävä osa Landgesellschaftien toimintaa. Toiminnan volyymiä voi kuvata sillä, että Saksan läntisissä osavaltioissa ne ovat vuosittain osapuolena noin neljäsosassa kaikista maatalousmaan kaupoista käsittäen noin 12 000 – 15 000 ha/vuosi. Valtaosa maasta hankitaan vapaaehtoisin kaupoin: vuosina 1991-98 noin 96 % ja loput etuosto-oikeuden avulla. (Heinonen 2000, s. 33-35).

Aluekehitystyö

Suomalaisessa aluepolitiikassa alkoi 1980- ja 90-lukujen vaihteessa siirtyminen ohjelmaperusteiseen alueelliseen kehittämiseen. Toiminnan tarkoituksena oli eri alueiden roolin itsenäisenä kehittäjätoimijana ja eri toimijoiden välisen yhteistyön korostuminen. Vuonna 1989 voimaan tullut aluepoliittinen laki (1168/1988) oli jo merkinnyt

siirtymistä ohjelmallisuuden ja alueiden omaehtoisuuden suuntaan, mutta varsinainen muutos tapahtui vuoden 1993 aluekehityslain (1135/1993) myötä. EU:n tavoiteohjelmien toteuttaminen pääsi Suomessa käytännössä liikkeelle vuoden 1996 aikana. Uudenlainen omaehtoisuus, ohjelmallisuus ja kehittämishanketyö ei ollut Rantaman mukaan helppoa alueiden kehittämisestä vastanneille organisaatioille. Kehittämistyö oli seutukaavaliittojen pohjalta perustettujen ja vielä uutta rooliansa hakevien maakunnan liittojen, valtionhallinnon alueviranomaisten ja kuntien käsissä. Perinteisellä virkamiestyöllä ja hallinnoinnilla hankkeita ei kuitenkaan tahtonut ohjelmiin syntyä. Rantama katsookin, että käsitys siitä, miten kehittämistä saadaan aikaan, pitkälti puuttui. Kommunikaatio ei toiminut yksityisten toimijoiden suuntaan ja paperinmakuiseen kehittämiseen heitä oli vaikea saada mukaan. (Rantama 2002, s. 88-90).

Tilusjärjestelytoiminnan kytkeminen osaksi aluekehitystyötä sai alkunsa Pohjanmaan maanmittaustoimiston (silloinen Keski-Pohjanmaan mmt) aloitteista EU:n tavoite 5 b ja 6 –ohjelmien puitteissa jo 1990-luvun puolivälissä. Toimintaa on harjoitettu verrattain lyhyen ajanjakson aikana, mutta tulokset ovat jo nyt olleet merkittäviä ja mielestäni osoittavat, että maanomistajien suhtautuminen tilussijoituksen ja muun maankäytön parantamiseen erityyppisten tilusjärjestelyjen avulla on selvästi muuttunut aiempaa positiivisemmaksi.

Aluekehitystyö aloitettiin Uudenkaarlepyyn kaupungin Jungarin kylässä ”Livskraft för landsbygden genom strukturreform” –nimisellä hankkeella (Elinvoimaa maaseudulle rakenneuudistuksella) sekä Etelä-Pohjanmaalla toteutetulla hankkeella ”Uusjako ja sitä kevyemmät tilusjärjestelyt”. Jungarin hanke oli täysin maanomistajalähtöinen ja maanmittaustoimiston rooli oli asiantuntijana avustaa erityisosaamista vaativissa maankäytön kysymyksissä. Lisäksi maanmittaustoimisto vastasi hankkeen talouden seurannasta ja projektin yleisestä koordinoinnista. Hankkeen tarkoituksena oli selvittää maanomistajien, kylätoimikunnan ja paikallisten toimijoiden tarpeet ja valmiudet konkreettisiin rakennemuutoksiin, kuten esimerkiksi tilojen suuruusrationalisointiin, tie- ja kuivatusverkon kehittämiseen tai maaseutuympäristöön liittyvissä kysymyksissä. Informaation ja toimintatapojen uudistamisen avulla pyrittiin vähentämään epäluuloja ja esteitä, jotka vaikeuttavat alueellisen ja koordinoidun yhteistyön käynnistämistä maankäyttöasioissa. Erona aikaisempiin hankkeisiin oli se, että maa- ja metsätalouden intressit olivat vain yksi muiden joukossa tässä projektissa. Tavoitteena oli myös koota maanomistajien ja kyläorganisaatioiden parannusehdotukset ja vaihtoehtoiset ratkaisumallit sekä muotoilla uusia ajatuksia yhteistyötapojen kehittämiseksi. Hankkeen yhteydessä haastateltiin 66 maanomistajaa. Maatalouden rakenteen kehittämistä käsiteltiin 33 vastauksessa ja noin 20 maanomistajaa oli kiinnostunut tilojensa suurentamisesta, tilussijoituksen parantamisesta ja tilusten kokoamisesta harvalukuisempiin palstoihin sekä tilusvaihdoista. Lisäksi maanomistajat katsoivat, että tilakoon suurentamiseksi valtion maanostotoimintaa tuli tehostaa. Myös pitkäaikaisten vuokrasopimusten tekemistä ja sijainniltaan hyvien viljelyksestä poistettujen ja paketoitujen peltojen käyttöönottoa tulisi helpottaa. (Jungar Projektet 1997, s. 6-7).

Aluekehitystyötä on jatkettu Pohjanmaalla hankkeissa ”Maaseudun infrastruktuurin ja maankäytön kehittäminen” (1999), joka on toteutettu Kaustisen seutukunnassa ja ”Uusjako ja kevyet tilusjärjestelyt” (2000), joka on toteutettu Härmänmaan ja Järviseudun kunnissa.

”Maaseudun infrastruktuurin ja maankäytön kehittäminen” –hankkeessa on todellisessa tilanteessa, Vetelin keskustaajaman ympäristössä, selvitetty, kohdistuuko siellä alueerakenteeseen ja maankäyttöön alueellisia kehittämistarpeita. Sen jälkeen on käyty läpi ja analysoitu menetelmiä ja toimintatapoja, joilla maaseudun maankäytön rakenteellista kehittämistä nykyisin hoidetaan ja tehty kokeiluja menetelmien ja toimintatapojen ajanmukaistamiseksi ja kehittämiseksi. Maaseudun maankäytön rakenteellisella kehittämisellä hankkeessa tarkoitettiin laajasti sellaisia toimintatapoja ja keinoja maaseudun kehittämiseksi, joissa otetaan huomioon maaseudun alue- ja kiinteistörakenteet ja jotka perustuvat yhteistoimintaan ja yhteisvastuullisuuteen. (Ylikangas 1999, s. 7).

Vetelin hankkeessa tehtiin normaalista käytännöstä poikkeavia kokeiluja sekä uusjaon tavoitteiden ja sisällön sekä toimitusprosessin kehittämiseksi. Tässä tarkoituksessa Vetelissä mm. uusjaon kohdealue ja tehtävät pyrittiin rajaamaan mahdollisimman suppeiksi. Periaatteena oli toteuttaa mahdollisimman monia maanomistajien haluamia muutoksia, mutta siten, että mahdollisimman vähän kajotaan niihin alueisiin, joiden omistajat eivät ole kiinnostuneita muutoksista. Toisin sanoen muutoksia vastustavien tiluksia jätettiin jaosta pois, vaikka niitä olisi voitu parantaa ja vaikka niiden mukana olo olisi antanut paremmat mahdollisuudet parantaa muiden olosuhteita. Lisäksi nimettiin alueet, jotka ovat mukana vain sen takia, että tarpeelliset parannukset muille saataisiin aikaan. Toinen merkittävä kokeilu kohdistui lähtötietojen inventointiin. Perinteisessä uusjaossa lähtötilanteen tarkka selvitys kartoituksineen ja jyvityksineen kestää vähintään pari vuotta. Kaikkiaan aikaa siitä, kun tilusjärjestelytarpeesta aletaan puhua, siihen, kun uutta aletaan toden teolla suunnitella, kuluu näin usein puolenkymmentä vuotta, joskus enemmänkin. Jokapäiväisen toimeentulon kanssa kamppailevalle viljelijälle tilusjärjestelyn kautta saatavissa oleva apu on silloin liian kaukainen asia. Tästä syystä uuden tilanteen suunnittelu aloitettiin heti maanomistajien suostumuksella olemassa olevien kartta- ja pinta-alatietojen sekä tilusten laatua koskevien luokitusten pohjalta. (Ylikangas 1999, s. 17).

Ohjelmallinen aluekehitystyö on Ylikankaan mukaan uusi ja ilmeisen tehokas elementti myös maaseudun infrastruktuurin ja maankäytön kehittämisessä. Hänen mukaansa paras kokemus em. hankkeen osalta on ollut ohjelmien laadinta, missä tieto ongelmista ja mahdollisuuksista on lisääntynyt ja levinnyt paljon aikaisempaa laajemman joukon omaisuudeksi. Sama ilmiö pienemmässä mittakaavassa on toteutunut hankkeiden sisällä varsinaisessa hanketyössä, erityisesti ohjausryhmätyöskentelyssä. Yksittäisen toimijan näkökulmasta yhteistyö hankkeiden välillä on hyvän alun jälkeen kuitenkin ollut vähäistä ja hataraksi on jäänyt käsitys siitä, miten aluekehitystyö etenee niin, että jatko rakentuu saavutetuille tuloksille ja niiden yhdistelemiselle. Tätä ongelmaa näyttäisi Ylikankaan mukaan poistavan aluekehityssuunnitelmien päivittäminen vuosille 2000-2006. (Ylikangas 1999, s. 19-20).

”Uusjako ja kevyet tilusjärjestelyt” –hankkeessa on kehitetty menetelmä peltojen tilusrakenteen laadun ja vaikutusten arviointiin ja havainnollistamiseen. Menetelmä perustuu MMM:n peltolohkorekisteriin ja MML:n maasto- ja tietietokantojen tietoihin sekä MML:n räätälöimään UJHYÖTY –paikkatieto-ohjelmaan. Koetyö tehtiin Kortesjärven kunnassa ja tulosten ollessa kehittämiskelpoisia ja havainnollisia, päätettiin jatkokokeilu ulottaa Härmänmaan ja Järviseudun seutukuntien kaikkiin kuntiin. Hankkeen päätavoitteena oli kehittää aluekehitystoimintaan sopivia, ajanmukaisia keinoja maankäytön nykytilan arvioimiseen, havainnollistamiseen ja muuttamiseen sekä niiden kokeilu käytännössä. Tuloksiksi saatiin maankäytön rakenteiden laadun ja vaikutusten

arviointiin soveltuva peltolohkoanalyysi ja aluekehitystoimintaan soveltuva alueellisen yhteistoiminnan toimintamalli. Alueellisen yhteistoiminnan toimintamallin toteuttamiseen kehitettiin lisäksi tiedottamis- ja valmistelupalvelut sekä neljä tuotantopalvelua: aluemalli, hakijamalli, hankemalli ja kylämalli. (Ylikangas 2000, s. 3-6).

Tuotantopalvelut ovat alue- ja asiakaslähtöisiä tuotantosovellutuksia, joiden perustana on kiinteistönmuodostamislain mukainen uusjakotoimitus. Aluemalli on tarkoitettu tilanteisiin, joissa jollakin alueella on paljon ja monenlaista kehitettävää ja jossa on olemassa yleinen tahtotila panna asiat kerralla kuntoon. Hakijamallissa tehdään kerrallaan vain hakijan haluamat asiat siinä laajuudessa kuin on mahdollista. Tällöin edetään pienin askelin, mutta haluttuun suuntaan ja jatkuvasti. Hankemalli on muuten edellisen kaltainen, mutta siinä keskitytään kerrallaan hoitamaan jokin tai muutama ongelmaksi koettu asia. Kylämalli vihdoin lähtee ajatuksesta, että on olemassa tai tehdään kyläsuunnitelma, jossa maankäytön alueellinen kehittäminen on yhtenä osana mukana. Kaikille malleille on ominaista, että niissä alueellisen yhteistoiminnan periaatteiden mukaisesti toimenpiteiden kohteena voi olla mikä tahansa maankäyttöön liittyvä asia maanvaihdoista, lohkojen yhdistämiseen, raivauksiin, tulvasuojeluun, valtion maanvälitystoimintaan, kuivatukseen, vesistöjärjestelyihin, ympäristön suojeluun, yleisen tien tai kevyen liikenteen väylän tekemiseen, rajasovitusten parantamiseen, maankäyttölajien vaihtoon, sähkölinjahaittojen poistamiseen ja kylän yhteiskäyttöalueiden muodostamiseen saakka. Luettelo on vain suuntaa-antava. (Ylikangas 2000, s. 8).

Hankkeessa hahmoteltu toimintamalli tuli Ylikankaan mukaan itse asiassa mahdolliseksi vasta uuden KML:n myötä. Lain yksi suuri uudistus olikin, että maatalouden edistämiseen tarkoitetusta uusjaosta tehtiin maankäytön kehittämisen yleinen työkalu, jonka käyttötarkoitusta ei enää määrätä laissa. Näin se soveltuu sellaisenaan aluekehitystyöhön ja muun alueellisen yhteistoiminnan työkaluksi, jota voidaan räätälöidä kulloistenkin tarpeiden ja tavoitteiden mukaan. Tällaista lainsäädännöllistä toimintavalmiutta ei Ylikankaan mukaan muilla viranomaisilla ole. (Ylikangas 2000, s. 8).

Härmänmaan ja Järviseudun kunnissa pienten lohkojen määrä oli hämmästyttävän suuri, kuten taulukosta 4/8 ilmenee, eivätkä luontaiset edellytykset yksinään selitä tila- ja tilusrakenteen paikkakuntakohtaisia eroja. Alueella maatilakoon kasvu näytti perustuvan yksinomaan lohkoluvun kasvuun ja sitä enemmän, mitä isommista tiloista oli kysymys. Taulukon 4/9 mukaan näyttäisi siltä, että kasvu yli 40 ha:n kokoluokissa perustuisi keskimääräistä pienempiin lisämaalohkoihin.

Pienten tilojen lohkot olivat pieniä ja tilakoon kasvaessa lohkokoko kasvoi aluksi, mutta suurimmissa kokoluokissa se kääntyi laskuun, kuten taulukko 4/10 osoittaa. Tämä lienee selitettävissä siten, että suurten tilojen lisämaat ovat tulleet etupäässä pieniltä toimintansa lopettavilta tiloilta.

Taulukko 4/8. Pellon käyttö Härmänmaan ja Järviseudun kunnissa. (Ylikangas 2000, s. 10).

Kunta	**Peltoa ha**	**Yrityskoko Ha**	**Lohkokoko ha**	**Vuokraus %**	**Alle 2 ha:n lohkoja %**
Alajärvi	9435	18,6	2,01	22	63,6
Evijärvi	4737	18,9	1,55	20	73,5
Kortesjärvi	5780	20,4	1,77	17	69,9
Lappajärvi	5762	17,6	1,52	26	75,7
Vimpeli	4111	16,2	1,75	27	68,8
Alahärmä	10775	22,3	2,26	23	59,0
Kauhava	12720	25,3	2,23	9	59,9
Lapua	20355	24,6	2,19	18	59,7
Ylihärmä	5821	22,9	2,08	9	62,7
(Koko maa	43621	46,2	2,66	26	58,0)
(E-P	1294	35,9	2,38		54,4)

Taulukko 4/9. Tilojen lohkoluku tilakokoluokittain Härmänmaan ja Järviseudun seutukunnissa. (Ylikangas 2000, s. 11).

	Kokoluokka, ha					
	0-10	**10-20**	**20-30**	**30-40**	**40-50**	**50-**
Alajärvi	4,0	7,9	12,0	15,7	23,9	28,9
Evijärvi	5,1	9,9	16,3	27,5	34,5	59,4
Kortesjärvi	4,0	9,7	14,6	18,5	21,8	31,8
Lappajärvi	5,5	10,5	16,6	22,2	29,6	44,6
Vimpeli	4,1	8,4	13,2	20,0	25,2	34,9
Alahärmä	3,6	7,3	10,8	15,4	18,3	29,3
Kauhava	4,3	7,4	11,7	15,7	19,5	31,9
Lapua	4,8	8,2	13,1	16,3	21,8	27,5
Ylihärmä	4,9	8,5	11,8	15,9	22,4	29,8

Tilakoon kasvu on viime aikoina perustunut lisämaihin, jotka sijaitsevat kauempana talouskeskuksista kuin tilojen käytössä ennestään olleet palstat. Kun näin näyttää käyvän kaikkialla, ei Ylikankaan mukaan voine välttyä päättelyltä, että ristiin kulkeminen maankäyttöyksiköiden välillä lisääntyy. Nykyisessä kehityksessä maat eivät siis siirry niille, joille ne sijaintinsa puolesta parhaiten sopisivat. (Ylikangas 2000, s. 12).

Taulukko 4/10. Keskimääräinen lohkokoko tilakokoluokittain Härmänmaan ja Järviseudun seutukunnissa. (Ylikangas 2000, s. 11).

Kunta	**Kokoluokka, ha**					
	0-10	**10-20**	**20-30**	**30-40**	**40-50**	**50-**
Alajärvi	1,53	1,88	2,07	2,27	1,83	2,37
Evijärvi	1,25	1,48	1,67	1,51	1,67	1,53
Kortesjärvi	1,44	1,56	1,80	1,85	2,01	2,22
Lappajärvi	1,17	1,45	1,54	1,71	1,62	1,61
Vimpeli	1,21	1,77	1,90	1,88	1,79	1,82
Alahärmä	1,51	2,09	2,36	2,31	2,46	2,36
Kauhava	1,51	2,08	2,19	2,44	2,36	2,31
Lapua	1,59	1,92	2,07	2,22	2,34	2,65
Ylihärmä	1,51	1,85	2,05	2,27	2,28	2,40

Taulukko 4/11. Lohkojen keskietäisyys tilakokoluokittain Härmänmaan ja Järviseudun seutukunnissa. (Ylikangas 2000, s. 12).

Kunta	**Kokoluokka, ha**					
	0-10	**10-20**	**20-30**	**30-40**	**40-50**	**50-**
Alajärvi	0,84	1,40	1,58	1,81	2,37	2,49
Evijärvi	0,86	1,33	1,62	1,84	2,30	2,21
Kortesjärvi	1,09	1,34	1,95	1,75	1,68	3,08
Lappajärvi	2,12	1,86	2,02	2,23	1,74	2,63
Vimpeli	1,45	1,52	1,81	2,48	2,38	2,66
Alahärmä	1,06	1,48	1,95	2,36	2,14	2,42
Kauhava	1,63	1,63	1,91	2,24	3,09	2,63
Lapua	1,69	2,06	2,18	2,45	2,90	3,23
Ylihärmä	1,67	2,09	1,68	1,49	2,03	2,94

Tilakoon kasvulla tavoiteltuja hyötyjä ei ilmeisestikään saavuteta kovinkaan hyvin, kun maatilojen kasvu näyttäisi tapahtuvan lähes yksinomaan lohkoluvun lisääntymisen ja hyvin vähän lohkokoon kasvun kautta. Lisämaalohkot sijaitsevat yleensä etäämmällä talouskeskuksista kuin ennestään käytössä olevat lohkot, jolloin maatilojen sisäinen rakenne huononee entisestään. Ongelmana on, että tällainen pirstoutuminen kohdistuu kasvaviin ja toimintaansa kehittäviin maatiloihin.

”Uusjako ja kevyet tilusjärjestelyt” –hankkeessa kerätyn aineiston mukaan lohkokoon ja etäisyyksien alueellisia eroja voidaan vain osittain selittää luontaisten seikkojen perusteella. Pienet lohkot sijaitsevat tasaisesti yhtenäisen peltoalueen sisällä eivätkä ole käyttäjiensä talouskeskuksiin nähden likimainkaan optimaalisessa asemassa. Ylikankaan mukaan kehitys on ymmärrettävissä, koska jokaiselle lohkolle johtaa tie ja paikalliskuivatuksen mahdollistava oja. Niin kauan kuin maatilojen lukumäärä lisääntyi, lohkot jaettiin yhä useampiin osiin ja täydennettiin tie- ja ojaverkko tyydyttämään uutta tilannetta. Maatilojen lukumäärän vähentyessä, eivät palstat palaudu siihen tilaan, johon ne parhaiten sopisivat, ja vaikka palautuisivatkin, jäävät pienen lohkokoon mu-

kaiset tiet ja ojat kuitenkin paikoilleen ja pirstovat aluetta. Pienten lohkojen vähentäminen ei siten voi onnistua pelkästään lohkoja vaihtamalla, vaan sen tueksi tarvitaan paikallisen tie- ja valtaojaverkon perusteellista saneerausta ja tarpeettomien viljelyesteiden raivaamista ja rajasovituksen parantamista. (Ylikangas 2000, s. 18).

Rantama on tutkinut uusjakojen käyttömahdollisuuksia kyläuudistusten toteuttamisessa ja päätynyt samansuuntaisiin johtopäätöksiin kuin myöhemmissä aluekehityshankkeissa. Rantaman mukaan uusjakojen pitkä kestoaika on edellytysten ja asenteiden lisäksi ongelmana niiden soveltumisessa kyläuudistusten toteuttamiseen. Uusjakoihin liittyneet riitaisuudet maaoikeuskäsittelyineen eivät hänen mukaansa sovi kyläuudistusten kuvaan. Edellytyksenä uusjaon käyttöön olisikin pyrkimys kaikissa vaiheissa niin hyvään yhteistyöhön toimitusmiesten ja maanomistajien välillä, ettei riitatapauksia syntyisi. Tämä edellyttäisi Rantaman mukaan myös toimitusmiehiltä asenteiden muutosta. He eivät saisi ottaa käyttöönsä lain heille antamaa laajaa päätösvaltaa, vaan heidän pitäisi toimia ennemminkin maanomistajien välisinä sovittelijoina. (Rantama 1995, s. 65).

Kyläuudistuksen kannalta uusjaossa on Rantaman mukaan kuitenkin myös monia hyviä puolia, joiden vuoksi sitä, ongelmista huolimatta, voitaisiin kokeilla kylien maankäyttösuunnitelmien toteuttamisen edistämiskeinona. Uusjakoja on luonnehdittu mm. sanoilla alueellinen, kokonaisvaltainen ja osapuoliin nähden yhdenmukainen. Kaikkia näitä ominaisuuksia tarvitaan myös kyläuudistuksen toteuttamisessa. Paitsi kiinteistöjen tilusten uudelleen järjestämistä uudistuksissa tarvitaan lisäksi monia muita järjestelyitä, joita jo perinteisesti on tehty myös uusjakojen yhteydessä. (Rantama 1995, s. 66).

Maanmittausviranomaisten osallistuminen aluekehitystyöhön on Ylikankaan mukaan tuonut esiin uusia mahdollisuuksia havaita ajankohtaisia maankäytön kehittämisen tarpeita ja uusia lähtökohtia kehittää tarpeita vastaavia toimintatapoja ja palveluja. Aluekehitystyö näyttäisi voivan toimia linkkinä, jolla yleinen/yhteinen etu ja yksityinen etu, tarpeet ja palvelut voidaan yhteensovittaa ja ratkaista näiden tekijäin välillä pitkään vallinnut vastakkainasettelu. Edistyminen vaatii kuitenkin asiantuntijaviranomaisen rooliin tuntuvia muutoksia. Viranomaisen toimintasuunnitelmilla tulee Ylikankaan mukaan olla asiallinen ja ajallinen yhteys aluekehitysohjelmiin. Viranomaisen täytyy itse osoittaa tuo yhteys ja siis oman toimintansa tarpeellisuus aluekehitystoiminnan kannalta ja vieläpä itse markkinoida ideansa ja palvelunsa ohjelmien tekijöille, aluekehitystoiminnan päättäjille, rahoittajille ja viimein myös hyödynsaajille. Tämä on Ylikankaan mukaan suuri haaste. (Ylikangas 1999 b, s. 7-8).

4.8 Maanomistajat uusjaoissa

Maanomistajan asema

Maanomistajan asemaan ja vaikutusmahdollisuuksiin isojaon jälkeen toteutetuissa tilusjärjestelyissä ovat vaikuttaneet sekä lainsäädännön kehitys että muutokset toimintaympäristössä. Alkuaikoina isojako miellettiin lopulliseksi jaoksi, minkä vuoksi isojaonjärjestelyn toteuttaminen edellytti joko maanomistajien yksimielistä päätöstä tai senaatin hyväksyntää. Lainsäädäntöön tehtiin oleellinen muutos, kun AJ antoi yhdelle

maanomistajalle oikeuden saada uusjako vireille, kunhan laissa säädetyt edellytykset täyttyivät. Periaate on säilynyt muuttumattomana sekä JL:n että KML:n säädöksissä. Tämä on samalla merkinnyt myös sitä, että uusjakoa vastustavan maanomistajan mahdollisuus estää toimituksen toteutus tai jäädä sen ulkopuolelle on ollut verrattain huono AJ:n ja JL:n voimassa ollessa. KML on jonkin verran parantanut maanomistajan mahdollisuuksia jättäytyä toimituksen ulkopuolelle.

Isojaonjärjestelyjen ja uusjakojen vilkkain toteutuskausi osui 1900-luvun ensimmäisiin vuosikymmeniin, jolloin myös maatalous kehittyi voimakkaasti. 1800-luvun loppu ja 1900-luvun alku oli taloudelliselta kannalta katsoen merkittävä, sillä maatalouden puhdas tuotto kasvoi tuona aikana voimakkaasti. Talonpoikien taloudellisen aseman paraneminen on todennäköisesti omalta osaltaan heijastunut tilusjärjestelyjen toteuttamiseen 1900-luvun alkupuolella. Maatalouden kannalta huomattavia muutoksia 1900-luvun yhteiskuntakehityksessä ovat olleet torppien itsenäistyminen 1920-luvulla, sotien aikaiset ja niiden jälkeen toteutetut laajat asutustoimet sekä 60-luvulla alkanut ”maaltapako”, jotka kaikki ovat merkittävällä tavalla vaikuttaneet maatalouden tilarakenteeseen. Torpparilaitoksen purkaminen ja asutustoimet lisäsivät tilojen lukumäärää ja vahvistivat maatalouden pientilavaltaisuutta, joka alkoi purkautua vasta 60-luvulla lähtien tilarakenteen suuruusrationalisoinnin myötä. Valtion tuki tilusjärjestelyille on lisääntynyt varsinkin 1900-luvun puolivälin jälkeen, jolloin JL:in otettiin säädökset perusparannusten toteuttamisesta uusjaon yhteydessä. Maatalouden rakennerationalisoinnilla ja valtion taloudellisen tuen lisääntymisellä ei kuitenkaan näytä olleen lisäävää vaikutusta maanomistajien halukkuuteen toteuttaa uusjakoja, sillä niiden määrä on ollut kuta kuinkin samalla tasolla 50-luvulta aina nykypäiviin saakka (ks. kuva 4/2, s. 80).

Maanomistajien suhtautuminen uusjakoon

Uusjakojen toteuttaminen vaikeutui sekä Ruotsissa että Suomessa 1980-luvulla lähinnä maanomistajien voimakkaan vastustuksen takia. Ongelmat liittyivät lähinnä maanomistajien voimakkaaseen näkemykseen demokratiasta ja osallisuudesta päätöksentekoon, joka koski heidän maaomaisuuttaan. Myös uusjakojen kannattavuuteen ja uuden kiinteistörakenteen edullisuuden osoittamiseen liittyvät ongelmat olivat tuolloin keskeisesti esillä.

Ruotsissa Westholm tutki maanomistajien suhtautumista uusjakoon Taalainmaalla. Maanomistajan kannalta maanomistukseen liittyy luonteeltaan erilaisia oikeuksia, jotka vaikuttavat maanomistajan kannanottoihin uusjaoissa. Westholm jaottelee nämä oikeudet neljään luokkaan, jotka ovat vaihtoarvo, käyttöarvo, hallinta-arvo ja symbolinen arvo. Vaihtoarvo sisältää sen taloudellisen tuloksen, jonka maatalous-maan tavanomainen käyttö antaa. Aina ei ole itsestään selvää, että maanomistajalla on samanlainen käsitys kuin viranomaisilla siitä, miten tilusjärjestely vaikuttaa hänen maatilansa taloudelliseen tulokseen. Käyttöarvon käsitteeseen sisältyvät sellaiset taloudelliset arvot, jotka syntyvät maanomistajalle tavanomaisten markkinoiden ulkopuolella. Tällaisia arvoja ovat esimerkiksi metsien osalta polttopuun ja kotitarvepuun saantimahdollisuus sekä metsästys. Hallinta-arvon käsitteeseen liittyy oikeus itse päättää maaomaisuutensa käyttämisestä. Monella osa-aikaisella viljelijällä työ ja vapaa-aika kutoutuvat yhteen kuvioksi, jossa ansiotyö, metsästys, kalastus, metsätyöt, omien peltojen viljely jne. vaihtelevat tietyn rytmin mukaan. Maanomistajan kannalta oikeus itse päättää, mi-

ten hän käyttää maataan, on merkityksellinen. Symboliarvoja ovat maanomistukseen liittyvät ei-materiaaliset arvot, joita yleensä ei myöskään voida mitata rahassa. Westholmin mukaan nämä arvot vaikuttavat hyvinkin suuressa määrin maanomistajan käyttäytymiseen ja asenteeseen uusjaossa. Ne seuraavat maanomistusta ja ovat peritty rakenne, jota jokainen sukupolvi ylläpitää ja kehittää. Sukurakkaus, kiintymys tiettyyn paikkaan, identiteetti, turvallisuus ja toiminnan vapaus ovat esimerkkejä arvoista, jotka voivat liittyä maanomistukseen. (Westholm 1992, s. 142-145).

Myös Eklund on todennut, että maanomistuksella on erilainen merkitys eri maanomistajaryhmille. Suurten tilojen omistajille tärkeintä on tulonhankinta ja työllisyys, itse omistamisen merkitys on pienempi. Pienten maanomistajien keskuudessa suhde on käänteinen ja heistä suurin osa katsoo, että virkistyskäyttö ja itse omistaminen ovat tärkeimmät tekijät. Eklundin mukaan on selvästi nähtävissä, että pienille maanomistajille itse tunne maanomistamisesta on etusijalla. Myös ulkopaikkakuntalaiset arvostavat virkistystä ja omistamista korkealle, kun taasen kyläläinen arvostaa enemmän maasta saatavaa tuloa. (Eklund 1997, s. 27).

Suomessa maa- ja metsätalousministeriön asettama uusjakojen kehittämistä selvittänyt työryhmä toteaa, että myös sellaiset kokemukset ovat yleisiä, että maanomistajat kyllä ilmoittavat hyväksyvänsä kaikki ehdotetut toimenpiteet, kunhan se vain ei tapahdu uusjaossa. Tämä voi olla yhteydessä siihen, että maanomistajat tiukasta, julkisesta vastustuksestaan huolimatta ovat usein mutinoitta hyväksyneet toimitusmiesten jaon toimeenpanoa koskevan, myönteisen päätöksen. Työryhmän mukaan vain yksi päättelyketju on mahdollinen. Maanomistajien julkinen suhtautuminen uusjakoon ei riipu – ainakaan ratkaisevasti – uusjaon tarpeesta tai ehdotetun uusjaon sisällöstä. Myöskään tiedolla tai omakohtaisillakaan, muista uusjaoista saaduilla kokemuksilla ei näytä olevan asiassa painoa. Julkisen suhtautumisen uusjakoon ratkaisee uusjaon vireilletulo ja sitä seurannut käsittely. Nämä ovat osa uusjakomenettelyä, jotka työryhmä kyseenalaistaa, vaikka se pitää uusjakoperiaatetta lähtökohtaisesti hyvänä. Tältä pohjalta työryhmän mukaan ongelmaa voidaan lähestyä uudella tavalla. Isojakoa 1700-luvulla ja uusjakoa 100 vuotta myöhemmin perusteltiin yhteiskunnallisilla syillä. Katsottiin, että jakotilanne estää maatalouden ja maan talouden myönteisen kehityksen. Lainsäätäjä arvioi epäkohtien olevan niin suuria, että maanomistajat kilvan tulevat panemaan jakoja käyntiin, kunhan ne vain laissa sallitaan. Näin ei kuitenkaan käynyt. Maanomistajien kesken ei syntynyt yksimielisyyttä jaon toimeenpanosta, ei myöskään enemmistöä tai edes yleisesti määrävähemmistöä jaon suorittamisen taakse. Vasta kun isojako määrättiin pakolliseksi koko maassa ja uusjaon osalta säädettiin, että sen saa vireille yksikin maanomistaja, sai toiminta vauhtia. Olennaista työryhmän mukaan on, että jakoja pidettiin yhteiskunnan kannalta tärkeinä, jopa välttämättöminä, mutta vastuu vireillepanosta jätettiin maanomistajille, vaikka lopulta vain yhdellekin. Maanomistajille sitä paitsi sälytettiin vain vireillepanovastuu. Määräysvalta jaon sisällön osalta annettiin laissa määrätyin perustein toimitusmiehille. Käytännössä jakoa näillä edellytyksillä on lähes poikkeuksetta haettu akuuteissa riitatilanteissa tai kostoksi kyläyhteisössä koetusta vastoinkäymisestä. (MMM 1993, s. 29-30).

Työryhmän kannanotot ovat ilmeisesti tarkoituksella hyvin yleistäviä, mutta tuovat kuitenkin esille pääasialliset ongelmat maanomistajien asemassa uusjakojen käynnistysvaiheessa. Johtopäätökset, joihin työryhmä päätyy, antavat kuitenkin varsin yksipuolisen kuvan koko ongelmakentästä ja näin ne osaltaan ylläpitävät vanhoja ennakkoluuloja.

Yleisesti ottaen voidaan sanoa, että maanomistajien mielestä heidän rooliaan tulisi painottaa uusjakoprosessissa. Erityisesti alkuvaiheessa annettavaa informaatiota tulisi parantaa ja maanomistajien toiveita toteuttamisen osalta tulisi mahdollisuuksien mukaan huomioida entistä enemmän. (vrt. Eklund 1997 ja Blomqvist 1994 b). Eklund on tutkinut kolmessa kylässä Taalainmaalla toteutettuja uusjakoja ja hän piti huomion arvoisena sitä, että useimmilla maanomistajilla oli positiivisempi asenne tilusjärjestelyyn sen toteuttamisen jälkeen kuin kuullessaan siitä ensimmäisen kerran. Näyttäisi siltä kuin alkujaan epäilevä suhtautuminen usein muuttuu positiivisemmaksi sitä mukaan kun maanomistajat saavat etäisyyttä toteutuneeseen tilusjärjestelyyn ja kun myönteiset vaikutukset alkavat näkyä. (Eklund 1997, s. 28).

Myös Petterssonin Vansbron kuntaa koskevan tutkimuksen mukaan monet maanomistajat ovat toimituksen alkuvaiheessa huonosti informoituja nykyisen tilussijoituksen ja maanomistusolojen haitoista ja siitä mitä etuja tilusjärjestelyllä voidaan saavuttaa. Itse toimitusta edeltävä informaatio- ja inventointivaihe lisää maanomistajien tietoutta nykyisten olosuhteiden parantamistarpeesta. Negatiivisesti tilusjärjestelyyn suhtautuvien maanomistajien on helpompaa avoimesti ja voimakkaasti tuoda esille mielipiteensä kuin niiden, jotka suhtautuvat myönteisesti. Myönteisesti ja epäillen suhtautuviin kohdistuu kovaa ryhmäpainetta kielteisesti suhtautuvien taholta. Mielipiteet voivat vaikuttaa huomattavasti kielteisemmiltä pinnallisesti tarkasteltuna kuin mitä ne tosi asiassa ovatkaan. Tämä on Petterssonin mukaan havaittavissa infoluonteisissa joukkokokouksissa, joissa esitetään paljon negatiivisia mielipiteitä. Kun sitten toteuttamisesta on päätetty, lisääntyy toimitusta puoltava mielipide huomattavasti. (Pettersson 1986, s. 21-22).

Eklundin mukaan kannatuksen mittaaminen näyttäisi Ruotsissa olevan eniten ristiriitoja aiheuttava toimitusvaihe. Hänen tutkimuksensa mukaan noin 70 % maanomistajista katsoo, että vireilletulo pitäisi ratkaista enemmistöpäätöksellä. Suuret maanomistajat katsovat yleensä, että pinta-alan tulisi vaikuttaa äänten painoon. Myös enemmistö (70 %) maanomistajista katsoo, että vastustajien tulisi voida perustella kantansa. Hyväksyttäviksi seikoiksi vastustukselle katsotaan yleensä yksityistalouden huonontuminen, yksityiseen omistusoikeuteen kohdistuvien muutosten liiallisuus ja se, ettei tilusjärjestely ole yhteiskuntataloudellisesti perusteltu. (Eklund 1997, s. 28).

Blomqvist on Suomessa kartoittanut uusjakojen asianosaisten kokemuksia uusjaon toimitusmenettelystä ja viranomaisten toimenpiteistä. Hänen haastattelemansa jakoosakkaat katsoivat säännönmukaisesti, että toimitusten hakijoita pitäisi olla useita ja että hakijoiden tulisi neuvotella muiden asianosaisten kanssa ennen hakemuksen jättämistä. Kaikki olivat tietoisia siitä, että yksikin maanomistaja oli lain mukaan oikeutettu saamaan uusjaon vireille, mutta siitä huolimatta useimmat olivat sitä mieltä, että uusjaon takana pitäisi olla suurempi tuki kuin tutkimuksen kohteena olleissa toimituksissa oli ollut. Neljästä tutkimuskohteesta kaksi oli käynnistynyt vain yhden maanomistajan hakemuksesta. Riittävän laaja kannatus on maanomistajien mukaan tärkeä, jotta uusjako ei tuntuisi pakkotoimelta. Puolet haastatelluista katsoi, että 25-35 %:n tuki maanomistajien keskuudessa olisi riittävä uusjaon käynnistämiseksi, mikäli sille olisi selkeä tarve. Enemmistö olisi luonnollisesti parasta, mutta haastatellut epäilivät, että silloin toimitusten käynnistäminen ylipäätänsä voisi olla vaikeaa. (Blomqvist 1994 b, s. 29-56).

Maanomistajien asenteiden ja mielipiteiden kehitystä uusjaon alkuvaiheessa kuvaa hyvin kehitys Merijärven uusjaon alkuvaiheessa vuonna 1985. Merijärven kunnan kiinteistörakenne oli ennen uusjakoa varsin heikko ja maatilojen pellot olivat keskimäärin 8 ja metsät 4-5 kappaleessa. Hankkeen kokonaispinta-ala oli noin 22 000 ha, josta peltoa noin 3 000 ha ja jako-osakkaita noin 1 900 kpl. Tie- ja kuivatusverkko oli puutteellinen ja huonokuntoinen, useiden tilojen talouskeskukset olivat ahtaita tai huonomuotoisia ja rakennuskanta tiloilla oli vanhaa ja heikkokuntoista. Hankkeen kokonaiskustannusarvio oli n. 51 milj. markkaa ja valtion avustus perusparannuksiin oli 50-85 % ja lisäksi valtio maksoi maanmittausmaksun kokonaisuudessaan. Huolimatta ilmiselvästä uusjakotarpeesta aiheuttivat Vitikaisen mukaan muutosvastarinta, väärinkäsitykset ja tunnepohjaiset ennakkoasenteet sen, että selvitystyön alussa jaon vastustus oli varsin voimakasta. Toimitusmiehet tiedottivat uusjaosta kuntalaisille mahdollisimman tehokkaasti ja kattavasti. Yleisissä kokouksissa, tupailloissa ja eri tiedotusvälineiden kautta kerrottiin maanomistajille tosiasioihin pohjautuvaa tietoa uusjaon sisällöstä, kustannuksista, hyödyistä ja rahoituksesta. Lopputuloksena tästä oli se, että uusjako vähitellen alettiin hyväksyä luonnollisena kiinteistörakenteen parantamiskeinona. Muutos asenteissa oli jopa niin voimakas, että jaon aloittamisesta päätettäessä käytettiin vain yksi jakoa vastustanut puheenvuoro, eikä kukaan vaatinut toimitusmiesten tekemän aloittamispäätöksen alistamista maaoikeuden tutkittavaksi. (Vitikainen 1986, s. 176).

Toimitusmenettelyyn Ruotsissa kuuluu, että maanomistajien jakosuunnitelmaa koskevien toiveiden selvittämiseksi järjestetään niin sanottuja ”toivepäiviä”. Ne ovat vuoropuheluja, joissa toimitusmiehet keskustelevat joko yksittäisten maanomistajien tai pienten yhteisomistajaryhmien kanssa ja joissa yhdessä analysoidaan ja arvioidaan, kuinka heidän kiinteistöjään tulisi muuttaa. Pienten tilojen omistajiin pyritään vaikuttamaan järkisyillä näissä neuvotteluissa ja, jos mahdollista, saada heidät myymään omistuksensa. Toivepäivillä maanomistajat saavat ehdottaa, kuinka he haluavat muuttaa kiinteistöään, minne tilukset sijoitetaan, jos he haluavat suurentaa tai pienentää kiinteistöä jne. Maatiloille, jotka omistavat kotipeltoja, mutta ovat lopettaneet tuotannon ja vuokranneet pellot, tarjotaan mahdollisuutta vaihtaa pelto metsään ja monet ovatkin käyttäneet tätä mahdollisuutta hyväkseen. (Pettersson 1986, s. 23).

Blomqvistin tutkimuksen mukaan maanomistajien tyytymättömyyden syyt vaihtelivat eri toimituksissa, mutta tietyt pääpiirteet esiintyivät useimmissa toimituksissa: (Blomqvist 1994 b, s. 106)

- tyytymättömyys on voimakkainta toimituksen alkuvaiheessa ja jakosuunnitelmaa käsiteltäessä
- tyytymättömyyden syyt vaihtelevat voimakkaasti eri kylien välillä. Tavallisimpia syitä ovat kustannukset ja suhdanteet, epävarmuus tulevaisuudesta, tyytymättömyys viranomaisiin, toimituksen pitkä kestoaika, erityisarvojen menettämisen vaara sekä sosiaaliset tekijät
- asennoituminen uusjakoon on usein samanlainen kuin asenne maatalouselinkeinoon ja kylään yleisemmin
- maanomistajat pitävät uusjakoa ylhäältä ohjattuna prosessina, johon heillä on vähäiset mahdollisuudet vaikuttaa
- maanomistajat kokevat tulleensa väärin kohdelluiksi, kun he eivät ole saaneet ottaa kantaa heitä koskeviin kysymyksiin ennen päätöksentekoa
- yleinen käsitys on, että jotkut hyötyvät uusjaosta toisten kustannuksella
- toimitusalueen pienentäminen ei automaattisesti vähennä toimituksen vastustusta.

5 EMPIIRINEN AINEISTO – TILUSJÄRJESTELYT PEDERSÖRESSÄ

Tutkimuksen empiirisessä osassa analysoin Pedersören alueella toteutettuja tilusjärjestelytoimituksia. Käsittelen tutkimusalueen ja –menetelmän valintaa, tutkimusaineistoa sekä tutkimuksen luotettavuutta. Toimituspöytäkirjojen ja toimituksia käsitelleiden lehtiartikkeleiden sisällönanalyysin avulla tarkastelen maanomistajan asemaa ja vaikutusmahdollisuuksia näissä toimituksissa.

5.1 Tutkimusalue

Tutkimusalueen valinnan ensisijaisena tavoitteena on ollut löytää alue, jolla tilusjärjestelytoimintaa on harjoitettu koko tutkimuksen aikajänteen aikana eli isojaon alkuajoista 1700-luvun puolivälistä nykypäivään saakka. Toissijaisena lähtökohtana oli löytää maantieteellisesti ja aluerakenteeltaan yhtenäinen riittävän laaja alue, jotta mahdollisia erilaisia kehityskulkuja voisi verrata keskenään.

Tutkimuksen aikajänne rajaa mahdolliset tutkimusalueet Pohjanmaalle, koska varsinkin viimeksi kuluneen viidenkymmenen vuoden aikana varsinainen tilusjärjestelytoiminta on keskittynyt tälle alueelle. Painopiste uusjakotoiminnassa on tänä aikana siirtynyt hiljalleen kohti pohjoista ja tällä hetkellä perinteisten uusjakojen painopiste on Pohjois-Pohjanmaalla. Keski- ja Etelä-Pohjanmaan alueella on tällä hetkellä nähtävissä kasvavaa kiinnostusta uusimuotoisia aiempaa kevyempiä tilusjärjestelyjä kohtaan ja muutamia tällaisia jakotoimituksia toteutetaan jo alueella.

Tutkimuskohteeksi on valittu Pedersören kunnasta ja Pietarsaaren kaupungista ne kylät, joissa on isojaon jälkeen toteutettu yksi tai useampia uusjakoja. Nykyinen Pedersören kunta on historiallisesti pieni osa vanhasta Pedersören pitäjästä, joka aikoinaan ulottui Pohjanlahden rannalla Munsalasta Himankaan ja sisämaassa aina Lestijärvelle, Perhoon ja Soiniin saakka. Tutkimusalue sijaitsee vanhan suurpitäjän ydinalueella Pohjanlahden rannalla ja siihen kuuluvat seuraavat kylät; Lepplax-Norrby, Ytteresse, Kållby, Lappfors, Forsby, Bennäs-Lövö, Östensö ja Sundby Pedersören kunnasta ja Vestersund Pietarsaaren kaupungista, ks. kuva 5/1. Tutkimuskohteen valintaan on myös vaikuttanut paikallistuntemus ja se, että tutkimuksen tekijä on työskennellyt toimitusinsinöörinä ko. alueella kuta kuinkin koko 1990-luvun ajan.

5.1.1 Isojako

Pedersören pitäjän talonpojilla on ollut oma edustajansa aika ajoin valtiopäivillä sekä 1600- että 1700-luvuilla ja jo 1600-luvun loppupuolella he olivat toistuvasti tuoneet esille uuden verollepanon tarpeen Pohjanmaalla. Samalta ajalta löytyy myös käräjäoikeuden pöytäkirjoja, joissa kuvataan alueen tilusten huonoa muotoa ja sekavaa sijaintia. (vrt. Åkerblom 1950, s. 204)

Verollepanomittaukset suoritettiin Pedersöressä verrattain aikaisessa vaiheessa eli vuosina 1734-1752, mutta maanmittarit olivat valmistelleet kartoituksia jo 1680-luvun lopulla. Tutkituissa kylissä verollepanomittaukset tehtiin seuraavina vuosina:

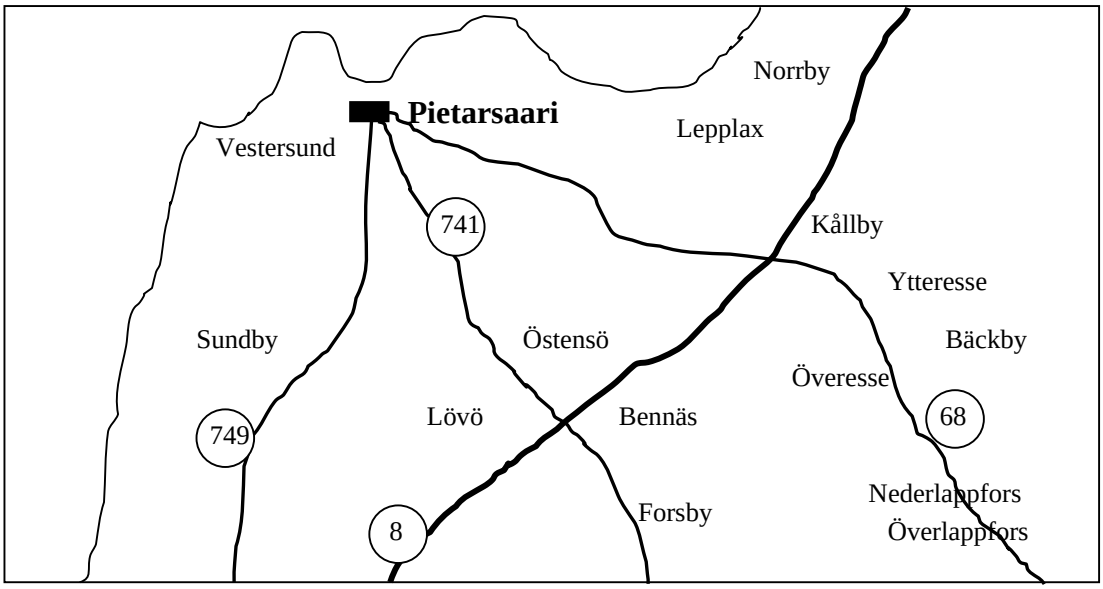

Kuva 5/1. Tutkimusalueen sijainti.

Lepplax ja Esse 1734, Lövö ja Bennäs 1740-1741, Sundby 1743, Forsby 1746, Kållby ja Vestersund 1750. Edellytykset peltojen ja niittyjen isojaolle olivat täten olemassa jo 1750- ja 1760-luvuilla, mutta isojaon toteuttaminen viivästyi Pietarsaaren kaupungin ja Pedersören Kyrkobyn kylän välisen riidan johdosta, joka koski kaupungin oikeutta osuuteen kylän yhteisistä maista. Riita johti siihen, että maanmittarit jatkoivat metsien kartoittamista luoden samalla edellytykset niiden jakamiselle. Talonpojat eivät vastustaneet laajojen metsien aikaa vievää ja kallistakin kartoittamista, sillä heillä oli tarve saada metsät jaetuksi, jotta he voisivat lisätä tulojaan selvitäkseen raskaasta verotuksesta. Pietarsaaren kaupungin ja Kyrkobyn kylän välinen kiista ratkaistiin vuonna 1768.

Isojaon viivästyminen johti siihen, että osa talonpojista käytti yhteisiä kotimetsiä huomattavasti osuuttaan enemmän. Muut talonpojat halusivat saada liiallisen käytön loppumaan ja asiasta valitettiin maaherralle. Myös isojaon tarpeellisuus oli käynyt yhä ilmeisemmäksi talonpojille ja kuvaavaa heidän suhtautumiselleen oli viiden talonpojan allekirjoittama kirje, joka lähetettiin maaherralle maaliskuussa 1771. Siinä todetaan mm., että kaikki harkitsevat talolliset ovat useiden vuosien ajan joutuneet harmistuneena näkemään, kuinka tilukset sarkajaossa ja vainiopakossa tulevat huonosti hoidettua ja ovat enemmistön saneleman käytännön hallitsemina eikä tilussekaannuksen purkamiseksi liene ajateltavissa tai annettavissa muuta lääkettä kuin kunnollinen jako. He anoivatkin maanmittarin määräämistä suorittamaan isojakoa pitäjään. (Åkerblom 1950, s. 206-207).

Pedersören talonpojat näyttävät olleen halukkaita isojakoon varsin varhaisessa vaiheessa jo 1760-luvun loppupuolella ja isojaon tarve näyttäisi johtuneen enemmänkin sisäisistä syistä kuin ylhäältä päin ohjatusta uudistuksesta. Keskeisessä asemassa näyttää olleen tarve jakaa yhteiset metsät, jotta niiden tasapuolinen hyödyntäminen voitaisiin turvata. Laivanrakennus oli tuohon aikaan merkittävää Pietarsaaressa ja se kilpaili tervanpolton kanssa samasta raaka-aineesta. (vrt. Åkerblom 1950).

Isojaon toimeenpanoon liittyi useita käytännön ongelmia, joiden ratkaiseminen oli edellytys itse jaon toimittamiselle. Omistusoikeuteen liittyvät kiistat viivyttivät toteuttamista kuten myös maanjako-oikeuden jäsenten valinta. Maaherra oli velvoittanut pitäjää valitsemaan jäsenet, mutta Pietarsaaren kaupunki vetäytyi osallisuudesta, koska jäsenille tuli maksaa palkkaa. Tarvittiin uusi päätös maaherralta, jolla Pietarsaari velvoitettiin osallistumaan, ja viimein vuonna 1771 maanjako-oikeuden jäsenet valittiin. Seuraava ongelma oli isojakomenetelmän vahvistaminen. Asianosaiset kiistelivät siitä, tulisiko täydennysmittaukset ja verollepanot suorittaa ennen kuin metsät jaetaan ja tulisiko yhteisen pitäjänmetsän käyttö kieltää jaon ajaksi. Yhteisen pitäjänmetsän käyttökielto olisi lamaannuttanut Pietarsaaren laudoilla ja tervalla käymän kaupan sekä laivanrakennuksen.(vrt. Åkerblom 1950, s. 204-208)

Maanjako-oikeuden kesällä 1771 hyväksymä Pedersören pitäjän isojakomenetelmä sisälsi määräykset jaon toteuttamiselle koottuna 16 pykälään. Menetelmässä säädettiin mm. seuraavaa; (Åkerblom 1950, s. 208)

- koska verollepanomittaukset ovat niin vanhoja ja luonnonolosuhteet ja asianosaisten toimenpiteet ovat aiheuttaneet useita muutoksia, tulee pellot ja niityt jyvittää uudelleen ennen jaon toteuttamista ja jaon tulee perustua uuteen jyvitykseen
- tarpeelliset tiet erotetaan päältä 10 – 12 kyynärän levyisiksi, talvitiet 1 ½ kyynärän levyisiksi
- maanmittarin tuli selvittää mahdollisuudet ulosmuuttoihin, jotta tilusjärjestystä voitaisiin parantaa. Hänen tuli myös pyrkiä suostuttelemaan tarpeellinen määrä talollisia ulosmuuttoihin ja paikoilleen jäävät osallistumaan ulosmuuttojen kustannuksiin. Mikäli ulosmuuttoja ei voitu toteuttaa vapaaehtoisesti, maanmittarin tuli siitä ilmoittaa maanjako-oikeudelle, joka tulisi käsittelemään näitä asioita kiireellisinä.
- kaikkien asianosaisten tuli saada sekä parempaa että huonompaa maata lähellä ja kauempana olevista palstoista.

Varsinkin isojakomenetelmään sisältynyt määräys siitä, että jokaisen asianosaisen tuli saada sekä parempaa että huonompaa maata lähellä ja kauempana olevista palstoista johti vääjäämättä siihen, että useassa kylässä talot saivat peltonsa useammassa kuin yhdessä palstassa. Kun peltotiluksia ei yhdistetty riittävästi, vaikutti menettely todennäköisesti myös ulosmuuttoihin, joita toteutettiin harvoin. Näin ollen nämä molemmat tekijät ylläpitivät osaltaan monipalstaisuutta. Isojaon yhteydessä toteutetut ulosmuutot ilmenevät taulukosta 5/1.

Yhteiskunnallinen vaikuttaminen tapahtui tuolloin valtiopäivillä ja talonpojat toivat valtiopäivävalituksissaan esille keskeisiä ongelmiaan. Alkuvaiheessaan oleva isojako, monet anomukset uudistilojen perustamisesta kylien takamaille ja varsinkin vuoden 1775 asetus, jolla määrättiin, että talon tuli saada manttaalia kohden 600 – 1200 tynnyrinalaa tiluksia, olivat aiheuttaneet paljon pelkoa ja kysymyksiä talonpoikien keskuudessa. Pohjanmaan talonpoikaisedustajat esittivät valtiopäivillä vuonna 1778 mm. seuraavaa: (Åkerbolm 1950, s. 416-417)

1. Uudistilojen perustamista ei tulisi sallia kylien yhteisille maille ennen kuin taloille on jaettu vuoden 1775 asetuksen sallima tilusala
2. Talojen alueiden erottamista em. asetuksen mukaisesti tulisi kiirehtiä

3. Talojen tulisi saada jaossa peltoa ja niittyä yli säädetyn tynnyrinalan
4. Halottujen talojen tulisi saada enemmän maata kuin jakamattomien talojen
5. Sellaisen talollisen, jolla oli tai joka sai osuuteensa laajoja mutta huonotuottoisia suoniittyjä, tulisi saada vähentää ainakin neljänneksen niiden pinta-alasta manttaalia kohden tulevasta tilusalasta
6. Suot, kitumaat, kalliot ja järvet, joilla ei ole varsinaista arvoa ja jotka jaossa sisältyvät talollisen osuuteen, pitäisi lukea kuuluvaksi etuutena taloon
7. Kylien laillisten rajojen sisäpuolella oleva maa tulisi jakaa taloille, vaikka sen ala ylittäisi 1200 tynnyrinalaa manttaalia kohden
8. Vanhojen talojen asukkailla tulisi olla tulevaisuudessa etuoikeus asuttaa liikamaalle perustettavia uudistiloja, ellei heillä ole riittävästi työväkeä asuttaakseen ne heti
9. Vaikka kuningas olikin 1773 määrännyt, että kruununtilojen myynti perintötiloiksi tuli lopettaa, anoi rahvas, että niille taloille, joiden osalta kauppahinta oli jo talletettu, annettaisiin perintöoikeus.

Valtiopäivien jo päätyttyä kuningas vastasi valituksiin ja kohdat 1, 2 ja 5 sekä osin 6 hyväksyttiin, mutta muilta osin valitukset hylättiin.

Kaikissa tutkimusalueen kylissä isojako suoritettiin vaiheittain niin, että pellot jaettiin ensin, sen jälkeen niityt ja laitumet ja viimeiseksi metsät. Muutamassa kylässä (Forsby, Vestersund ja Lappfors) pellot ja niityt sekä laitumet jaettiin lähes yhtä aikaa. Tilusten vaiheittainen jakaminen on mitä ilmeisimmin osaltaan vaikuttanut jaon lopputulokseen erityisesti palstojen lukumäärän osalta. Isojaon toteutuminen ja toimituksissa toteutetut talonsiirrot ilmenevät taulukosta 5/1.

Taulukko 5/1. Isojaon toteutuminen Pedersöressä.

Kylä	pellot	niityt ja laitumet	metsät	Talonsiirrot
Forsby	1764-66	1766-1767	1772-1789	Muutamia
Lepplax	1774-1775	1780-1784, 1799-	1772-	Muutamia
Vestersund	1776	1778	1778	
Bennäs	1776-1777	1798	1798	
Kållby	1776	1793, 1807	1796-1798	
Sundby	1776-1777	1802	1807-1808	6 siirtoa
Lövö	1782	1810		muutamia
Ytteresse	1785	1800-1810	1813-1819	muutamia
Lappfors	1786	1787-1789	1799-1807	

Lepplaxissa niittyjen isojako tuotti hankaluuksia ja se saatiin valmiiksi 1784, mutta jakoa ei hyväksytty ja vahvistettu, sillä 1799 jatkettiin niittyjen, uudisraivausten ja vesijättöjen jakoa. Toimitus saatiin valmiiksi 1800, mutta maanjako-oikeus muutti sitä useilta osin. Myös tilusten pyykitys aiheutti tyytymättömyyttä. Asianosaiset valittivat taas maanjako-oikeuteen, joka 1805 kumosi osittain isojaon ja määräsi toisen maanmittarin toimeenpanemaan määrätyt muutokset ja lopettamaan toimituksen. Laajat vesijättöalueet aiheuttivat ongelmia jaon toteuttamisessa. Talot olivat saaneet niittyjen

jaossa 5 – 11 erillistä palstaa ja tilukset olivat osin ristikkäin ja osin toisten talojen tilusten sisältä. Todennäköisesti jakoa ei saatettu loppuun, sillä vuonna 1818 asianosaiset anoivat maanmittaria saattamaan niittyjen jaon loppuun. Toimitusta jatkettaessa osa asianosaisista vaati uutta isojakoa, kun taas toiset vastustivat ehdotusta. Maanmittari totesi, että metsämaan jako oli kesken ja että niityt oli jaettu vanhan nautinnan eikä manttaalin mukaan. Vuoden 1775 ja 1783 asetukset sallivat korkeintaan 4 niittypalstaa ja ehdotettu vesijättöjen jako aiheuttaisi vielä enemmän eriarvoisuutta, jos kaikkea maata ei jaettaisi samanaikaisesti. Asianosaiset ymmärsivät uuden isojaon tarpeen ja siihen hankittiin senaatin suostumus. Uusi isojako toteutettiin 1820-1826, eikä toimitusta vastaan esitetty yhtään valitusta. (Åkerblom 1950, s. 217-218).

Ytteressen isojaossa alueen 42 talonpojalla oli peltoa keskimäärin 14 eri paikassa ja näissä keskimäärin 62,5 eri sarkaa ja tilusta. Maanmittari jakoi tilukset ensivaiheessa siten, että jokainen talonpoika olisi saanut jopa 5 – 11 palstaa. Maanjako-oikeus ei hyväksynyt jakoa ja uuden jakoehdotuksen mukaan peltopalstojen keskimääräinen luku väheni 3 – 4 palstaan asianosaista kohden. Myöhemmin suoritetussa niittyjen jaossa jokainen talonumero sai keskimäärin 2 – 4 niittypalstaa. (Åkerblom 1950, s. 228-229).

Lappforsin kylässä oli 5 talonumeroa, joita viljeli 19 talonpoikaa. Jokaisella talonpojalla oli peltoa keskimäärin 16 paikassa jakautuneena 49 sarkaan. (Åkerblom 1950, s. 230).

1830-luvulla jaettiin yhteiset pitäjänmetsät Pedersören, Essen, Purmon ja Larsmon kylien kesken. Isojaon alkamisen jälkeen oli yhteiseen pitäjänmetsään perustettu 37 uudistilaa ja näiden tarpeet peltoa, niittyä ja metsää varten tuli ensin päältä erottaa ennen kuin kylille jaettiin lisämaata pitäjän yhteisestä. Kylien saatua lisämaansa kruunulle jäi runsaat 9 000 tynnyrinalaa liikamaata. (Åkerblom 1950, s. 235-236).

Pedersören pitäjän talollisten lukumäärä kehittyi ennen isojakoa vuosien 1585 – 1705 aikana seuraavasti: (Åkerblom 1950, s. 239).

	1585	1608	1675	1705
Pedersöre	132	129	103	115
Esse	42	46	43	45
Purmo	24	27	21	22
Larsmo	44	32	24	24

Talollisten määrä pysyi varsin vakaana 1500-luvun loppupuolelta aina 1700-luvulle saakka. Talojen halkomiset olivat verrattain harvinaisia Pedersören pitäjässä ennen 1700-lukua, sillä vuoteen 1705 mennessä niitä oli toteutettu vain 18 kpl nykyisten Pedersören ja Larsmon kuntien alueella. Ison vihan jälkeen halkomiset yleistyivät ja vuosina 1722-1747 toteutettiin 46 halkomista em. alueella. (Åkerblom 1950, s. 240-241).

Isojaon toteuttamisen aikaan väkiluku oli jo alkanut lisääntyä ja 1800-luvun puolivälissä väestökasvu oli kiihkeimmillään, kun syntyvyys oli vuosittain keskimäärin 3,5 %:n luokkaa. Pedersören väkiluku lisääntyi 1800-luvun puolivälin noin 5 500 asukkaasta vuoteen 1910 mennessä lähes 6 500 asukkaaseen. (Åkerblom B, 1971 s. 28-31).

1800-luvun lopulla siirtolaisuus yleistyi Pohjanmaalla ja 1900-luvun alkupuolella Pedersören kunnallislautakunta antoi lausunnon siirtolaisuuden syistä kunnassa. Lausunto oli muotoiltu maltillisesti ja siinä todettiin, että ennen vuotta 1900 siirtolaisuutta oli esiintynyt vain poikkeustapauksissa. Amerikasta palanneet olivat pystyneet maksamaan talojensa velat tai ostaneet itselleen talon tai aloittaneet liiketoiminnan yms. siirtolaisina hankkimillaan rahoilla. Pedersöressä kuten muissakin Pohjanmaan rannikkopitäjissä talonpoikien tilat olivat pieniä ja niiden tilukset sijaitsivat hajallaan. Karu ilmasto ja epäedullinen maaperä yhdistettynä yöpakkasiin ja muihin epäedullisiin tekijöihin aiheuttivat sen, että tilat eivät tiettyinä vuosina turvanneet toimeentuloa omistajilleen, vaan näiden oli pakko etsiä muuta toimeentuloa elättääkseen perheensä. Tämän seurauksena oli useassa tapauksessa siirtolaisuus Amerikkaan. Parempien ja huonompien satovuosien ja edullisempien ja epäedullisempien poliittisten olojen mukaisesti siirtolaisuus näyttää lisääntyneen ja vähentyneen. Myös epävarmat tulevaisuuden näkymät maassa, erityisesti pelko, että asevelvolliset joutuvat palvelukseen Venäjälle, oli aiheuttanut sen, että nuoret miehet entistä enemmän lähtivät maasta tarkoituksenaan olla palaamatta. Tästä kunnallislautakunnan lausunnosta käy selkeästi ilmi Pohjanmaan siirtolaisuuden kaksi tärkeintä syytä, jotka olivat taloudellinen ja sosiaalinen. Pedersöressä ei myöskään ollut tavallista, että perinnönjakojen yhteydessä perilliset olisivat saaneet torpan tilan alueelta. Tutkimusten mukaan vain n. 3 % perinnönjakoihin osallistuneista oli käyttänyt tätä mahdollisuutta hyväkseen. Åkerblomin mukaan selitykseksi on esitetty, että alueen miespuolinen väestö oli kiinnostunut ja sillä oli taipumusta puusepäntöiden tekemiseen. Näitä töitä oli tarjolla sekä lähialueilla että kauempana ja tämä johtikin maassamuuttoon ja siirtolaisuuteen. (Åkerblom B, 1971, s. 51-65).

5.1.2 Isojaonjärjestelyt ja uusjaot

Isojaonjärjestely on toteutettu Över- ja Nederlappforsin kylissä vuosina 1907 – 1913 ja Östensön kylässä vuosina 1909 - 1917 sekä isojaon täydennys Över- ja Ytteressen kylissä vuosina 1898 – 1911. Laaja-alaisia uusjakoja on toteutettu 6 kylässä ja niitä on parhaillaan (vuonna 2002) käynnissä 4 kylässä, joista 1 kuuluu nykyään Pietarsaaren kaupunkiin. Tutkimuksen ulkopuolelle on jätetty yhdellä tai useammalla talonumerolla toteutetut ns. halkomisuusjaot, koska ne laajuutensa osalta poikkeavat selvästi koko kylässä tai jakokunnassa toteutetuista tilusjärjestelyistä. Lisäksi ainoastaan yhdestä tällaisesta toimituksesta on kirjoitettu paikallislehdessä, joten siltä osin tutkimusmateriaalia ei ole käytännössä ollenkaan saatavilla. Myös Sundby-Karbyn, Kållbyn ja Överessen kylien keskeneräiset uusjaot on jätetty pääosin tutkimuksen ulkopuolelle muutamia lyhyitä mainintoja lukuunottamatta.

Taulukko 5/2. Tutkimusalueella toteutetut isojaonjärjestelyt, täydennykset ja uusjaot.

Kylä	toteuttamisaika
Över- ja Ytteresse	1898 – 1911
Över- ja Nederlappfors	1907 – 1913
Östensö	1909 – 1917
Forsby	1919 – 1941
Vestersund	1919 – 1933
Lepplax-Norrby	1933 – 1951
Bennäs-Lövö	1956 – 1982
Ytteresse	1962 – 1995
Sundby-Karby	1982 -
Kållby	1989 -
Vestersund	1990 -
Överesse	2000 –

5.2 Tutkimusmenetelmä

Tutkimusongelmaan ja siihen liittyviin osaongelmiin haetaan vastausta tutkimalla Pedersöressä toteuttetuja tilusjärjestelyjä sekä vertailemalla suomalaista menettelyä ja toimintaa Ruotsin vastaavaan. Tältä osin tutkimus perustuu Pedersöressä toteutettujen tilusjärjestelyjen pöytäkirjoihin ja toimituksia käsitteleviin lehtiartikkeleihin. Isojaon osalta tutkimus perustuu kokonaan kirjallisuusselvitykseen. Maanomistajien aseman ja vaikutusmahdollisuuksien kehitystä toimituksissa tutkitaan toimituspöytäkirjojen ja paikallislehden ko. toimituksia käsitelleiden artikkeleiden sisällönanalyysin avulla. Aineistoja vertailemalla selvitetään mahdollisia eroja sekä vaikutusmahdollisuuksien että painotusten osalta eri aikakausina. Tekstien analysointi nojautuu teoreettisessa viitekehyksessä esitettyihin kehitysteorioihin ja päätöksentekoon liittyviin malleihin. Analyysin laajempana viitekehyksenä toimii kirjallisuusselvityksen antama yleiskuva maanjakojen merkityksestä.

Sisällönanalyysi on tutkimusmenetelmä, jonka avulla voidaan tehdä toistettavia ja päteviä päätelmiä tutkimusaineiston suhteesta sen asia- ja sisältöyhteyteen. Sisällön analyysille on tyypillistä aineiston luokittelu. Luokitusrungon lähtökohdaksi voidaan ottaa tutkittavan aineiston tarjoamat mahdollisuudet (tutkijan esiymmärrys), aikaisemmin tehdyt tutkimukset ja niiden tulokset, asiantuntijoiden antamat viitteet, viitekehyksessä osoitetut lähtökohdat ja yhteydet, aikaisempi teoria asiasta tai näiden yhdistelmät. (Anttila 2000, s. 254-255).

Käyttämäni tutkimusote on pääosiltaan laadullinen ja tutkimusmenetelmä sisällönanalyysi. Kvantitatiivisiä menetelmiä olen käyttänyt tarpeen mukaan täydentämään laadullista analyysiä.

Tutkimusaineistoon kuuluvat lehtiartikkelit on julkaistu viimeksi kuluneena runsaana satana vuotena, mikä johtuu siitä, että sitä vanhemmalta ajalta ei ole saatavissa paikallislehtiä, eikä laajoja tilusjärjestelyjä toteutettu tutkimusalueella lähes ollenkaan 1800-luvulla, joten siltäkään osin materiaalia ei ole saatavilla. Isojaon ajoilta ei ole saatavissa materiaalia, johon pöytäkirjojen välittämää kuvaa toimitusmenettelystä ja vaiku-

tusmahdollisuuksista voisi verrata. Suorat lähdetiedot maanomistajilta rajoittuvat tuohon aikaan erilaisiin kirjelmiin ja anomuksiin, jotka useimmiten eivät olleet asianosaisten itsensä laatimia. Tosin myös lehtiartikkeleiden osalta on otettava huomioon, että ne ovat pääsääntöisesti toimittajien kirjoittamia ja näin ollen heidän omat näkemyksensä tilusjärjestelyistä ovat saattaneet vaikuttaa tekstien sisältöön. Lehtiartikkeleiden sisältö on myös muuttunut merkittävästi 1900-luvun alusta nykypäivään. Vanhemmat artikkelit olivat luonteeltaan informatiivisia ja opastavia sekä verrattain lyhyitä. Viime aikoina uutisointi on muuttunut huomattavasti värikkäämmäksi ja yleensä artikkelit rakentuvat asianosaisten haastattelujen ympärille välittäen suoraan heidän mielipiteensä asiasta.

Tutkimuksen lehtiartikkelit on etsitty alueen päälehdestä nimeltään Jakobstads Tidning, joka on ilmestynyt yhtäjaksoisesti vuodesta 1898 saakka. (välillä tosin eri nimellä; Jakobstad, Pedersöre, Pedersöre Jakobstads Tidning). Muut tutkimusalueelle leviävät paikallislehdet (esimerkiksi Österbottningen ja Vasabladet) eivät kata koko aluetta samalla lailla kuin Pietarsaaressa julkaistava Jakobstads Tidning. Useamman paikallislehden käyttäminen lähteenä olisi luonnollisesti voinut lisätä tutkimuksen luotettavuutta ja saattanut tuoda erilaisia muita näkökulmia esiin, mutta materiaalin runsaus asetti omat rajoituksensa. Vuosien 1898 – 1998 välisenä aikana Jakobstads Tidning on ilmestynyt alkuun kaksipäiväisenä, vuosina 1925-45 kolmipäiväisenä ja sen jälkeen kuusipäiväisenä ja kaikkiaan tänä aikana on ilmestynyt 19 760 lehteä. Tilusjärjestelytoimitusten toteuttamisaikojen ja -vaiheiden perusteella lähdeaineistoa on rajattu niin, että 52 vuosikertaa ja 6 188 lehteä on käyty läpi.

Sisällönanalyysin käyttö tutkimusmenetelmänä antaa mahdollisuuden tarkastella tilusjärjestelyjen vaikutuksia ja merkitystä laajemmassa näkökulmassa kuin pelkkä taloudellinen analyysi maatalouden kannattavuuden osalta. Asianosaisten kokemuksia ja vaikutusmahdollisuuksia selvitettäessä käytettävissä oleva materiaali antaa tutkimukselle noin 100 vuoden aikajänteen. Tutkimusmenetelmän valinnalla haen uutta näkökulmaa maanomistajien aseman ja vaikutusmahdollisuuksien selvittämiseen tilusjärjestelyissä. Tutkimusaineiston rajaamisen tarve johti siihen, etten katsonut maanomistajien haastattelua tai kyselytutkimusta tarpeelliseksi. Tältä osin tutkimusmenetelmää kuitenkin täydennetään käyttämällä hyväksi Blomqvistin (1994) ja Vikströmin (1996) tutkimustuloksia. Heidän kysely- ja haastattelututkimuksensa koskevat neljää kylää eli noin kolmasosaa tutkimusalueesta.

5.2.1 Tutkimusaineisto

Tutkimusaineiston muodostavat toimituspöytäkirjat kahdeksasta loppuunsaatetusta ja yhdestä keskeneräisestä tilusjärjestelytoimituksesta pääosin Pedersören kunnan alueella ja nykyään Pietarsaaren kaupunkiin liitetyn Vestersundin kylän alueella. Keskeneräinen toimitus koskee Vestersundin kylään Pietarsaaressa ja se on otettu tutkimukseen mukaan, koska kyseessä on toinen uusjako saman kylän alueella. Toimitusta tarkastellaan edellytysten ja laajuuden käsittelyn osalta. Kaikissa muissa kylissä tutkimusalueella on tehty vain yksi uusjako. Toimituksissa on käsitelty kaikkiaan 12 kylän alueita ja ne ilmenevät tarkemmin taulukosta 5/3. Kaksi em. toimituksista on alkujaan käynnistynyt kahtena erillisenä uusjakotoimituksena, jotka kuitenkin on yhdistetty ennen jakoehdotusvaihetta.

Taulukko 5/3. Tutkimuksessa mukana olevat toimitukset ja niiden toteutusaika.

Toimitusnumero	Toimituslaji	Kohde	Toteutusaika
7208	isojaon täydennys	Överesse ja Ytteresse	1898-1911
9628	isojaonjärjestely	Över- ja Nederlappfors	1906-1913
11754	isojaonjärjestely	Östensö	1909-1917
9143	uusjako	Vestersund	1919-1933
9553	uusjako	Forsby	1919-1941
33068	uusjako	Lepplax ja Norrby	1933-1951
91167 (ja 91634)	uusjako	Bennäs ja Lövö	1956-1982
11127 (ja 6304)	uusjako	Ytteresse	1962-1995
603130-3	uusjako	Vestersund	1990-

Toimituksissa käsiteltyjen asioiden määrä vaihtelee 89 ja 462 §:n välillä ja varsinaisten toimituspöytäkirjojen laajuus vaihtelee 136 sivusta 440 sivuun, poikkeuksena keskeneräinen uusjako Vestersundin kylässä, jonka osalta mukana on vain kolmen kokouksen pöytäkirjat. Varsinaisten pöytäkirjojen sivumäärä on yhteensä noin 2 000, minkä lisäksi muutamissa toimituksissa on sivupöytäkirjoja toimitusten tietyistä vaiheista, kuten esimerkiksi jakoehdotuksen ja tilikorvausten käsittelystä. Myös oikeusistuimien pöytäkirjat ja päätökset toimituksissa tehdyistä alistuksista ja valituksista kuuluvat tutkimusaineistoon.

Taulukossa 5/3 lueteltuja tilusjärjestelytoimituksia koskevia lehtiartikkeleita löytyi 35 kappaletta vuosilta 1898-1998. Rajasin tutkimusajan siten, että kaikkien toimitusten alkamisajankohdan, jakoehdotuksen käsittelyajan, tilikorvausten käsittelyajan ja toimituksen loppukokouksen ajalta olevat lehdet tutkittiin eli 52 vuosikertaa ja 6188 lehteä. Tämän lisäksi tutkimusaineistoon on otettu 5 artikkelia, joissa tilusjärjestelyjä on käsitelty yleiseltä kannalta sekä Sundbyn ja Kållbyn keskeneräisiä uusjakoja käsittelleet kolme artikkelia. Tämän lisäksi on 1930-luvulta otettu mukaan kolme tutkimusalueeseen rajoittuvan Uudenkaarlepyyn kaupungin Socklotin kylän uusjakoa käsittelevää artikkelia. Ne on otettu mukaan, koska kyseisenä ajankohtana ei kirjoitettu muista uusjaoista ollenkaan. Yhteensä tutkimusaineistoon kuuluu 46 lehtiartikkelia, jotka on numeroitu 1 – 46. Viitteissä lehtiartikkeleihin on myös ilmoitettu julkaisuvuosi, minkä avulla lukija tietää, miltä ajalta tekstinäyte on. Esimerkiksi viite 4/1915 tarkottaa järjestyksessä neljättä lehtiartikkelia, joka on julkaistu vuonna 1915. Luettelo artikkeleista ja niiden otsikoista on liitteessä 1. Kooste artikkeleiden ajallisesta jakautumasta on esitetty taulukossa 5/4.

Tutkituissa vuosikerroissa on lisäksi julkaistu 27 artikkelia muualla toteutetuista tilusjärjestelytoimituksista. Näistä 23 käsitteli naapurikunnissa Kruununkylässä (6), Uudessakaarlepyyssä (9) ja Luodossa (8) toteutettuja uusjakoja. Lisäksi yksi käsitteli halkomisuusjakoa Pedersöressä ja muissa kolmessa käsiteltiin Vöyrillä, Vaasassa ja Isossakyrössä toteutettuja toimituksia. Näitä artikkeleita ei kuitenkaan ole analysoitu systemaattisesti.

Taulukko 5/4. Artikkeleiden ajallinen jakautuma

Aika	lukumäärä
1906 – 1930	4
1931 – 1940	7
1941 – 1950	3
1951 – 1960	1
1961 – 1970	6
1971 – 1980	5
1981 – 1990	9
1991 – 1998	11
Yhteensä	46

Ennen 1930-lukua artikkelit tilusjärjestelyistä olivat hyvin harvinaisia ja ne olivat varsin lyhyitä uutisluonteisia kirjoituksia. Ensimmäiset artikkelit, joissa haastateltu maanomistaja esiintyy omalla nimellään, ovat vasta 1970-luvun puolivälistä. Sitä aiemmat artikkelit perustuvat ilmeisesti toimitusinsinöörin esittämiin tietoihin, koska ne useimmiten käsittelivät vain pinta-aloja ja kustannuksia. Lähes puolet artikkeleista on julkaistu viimeisen 20 vuoden aikana ja useimmiten uutiset tilusjärjestelyistä on julkaistu lehden etusivulla, mikä kuvaa niiden uutisarvoa paikallisella tasolla. Vuosisadan alkupuolella kirjoitukset olivat järjestään lyhyitä, yksipalstaisia uutisia ja otsikosta ilmeni yleensä, mistä toimituksesta ja kylästä oli kyse. 1950-luvun puolivälissä artikkeleihin tuli mukaan kuvia joko toimitusinsinööristä tai asianosaisista. Otsikot muuttuivat suuremmiksi ja enemmän kantaaottaviksi 1960- ja 70-luvuilla, mutta sisällöltään artikkelit olivat vielä varsin informatiivisia. 1970-luvun puolivälissä artikkeleissa on mukana asianosaisten haastatteluja ja isoja kuvia. 1990-luvun uutisoinnissa keskeisessä asemassa oli Vestersundin erittäin riitainen uusjako, jonka käynnistymisvaihetta seurattiin hyvin tarkasti ja maanomistajien mielipiteille annettiin runsaasti palstatilaa. Käynnistyttyään toimitus ei ole enää herättänyt juuri ollenkaan kiinnostusta paikallislehdessä.

Nykyaikana niin tavalliset, yksityisten ihmisten kirjoittamat, yleisönosastolla julkaistavat kannanotot alkoivat esiintyä Jakobstads Tidningissä vasta 1960-luvun alkupuolella ja yleistyivät 70-luvulla. Tilusjärjestelyjä koskevat yleisönosaston kirjoitukset ovat erittäin harvinaisia, sillä tutkimusaluetta koskevia ei löytynyt yhtään ja naapurikunnissa käynnissä olleita järjestelyjä koskevia löytyi 2 kappaletta. Uusjaoissa käsiteltävät asiat ovat mitä ilmeisimmin luonteeltaan sellaisia, että maanomistajat pyrkivät niissä vaikuttamaan suoraan toimitusmiesten ja muiden asianosaisten mielipiteisiin, eikä vaikuttamista ns. yleisen mielipiteen kautta ole pidetty tärkeänä.

Tutkimusalueella toteutettujen toimitusten käsittely paikallislehdessä ilmenee taulukosta 5/5. Huomionarvoista on, että Östensön isojaon täydennyksestä ja Vestersundin ensimmäisestä uusjaosta ei ole kirjoitettu ollenkaan paikallislehdessä. Varhaisista toimituksista on yleensäkin kirjoitettu varsin vähän ja kolme uusjakotoimitusta erottuu selvästi joukosta, mitä tulee artikkeleiden lukumäärään. Bennäs-Lövön, Ytteressen ja Vestersundin II uusjako ovat huomattavasti useammin ylittäneet uutiskynnyksen kuin muut toimitukset. Bennäs-Lövön ja Ytteressen osalta esillä ovat olleet mittavat perusparannukset, joita toimitusten yhteydessä on toteutettu ja Vestersundin osalta esillä on ollut toimituksen erittäin riitainen ja vaiherikas käynnistymisvaihe.

Taulukko 5/5. Eri tilusjärjestelytoimituksia käsitelleiden artikkeleiden lukumäärä.

Toimitus	artikkeleiden määrä
Över- ja Nederlappforsin isojaonjärjestely	3
Över- ja Ytteressen isojaon täydennys	1
Östensön isojaonjärjestely	0
Forsbyn uusjako	3
Vestersundin uusjako I (1919 – 1933)	0
Lepplax-Norrbyn uusjako	3
Bennes-Lövön uusjako	6
Ytteressen uusjako	9
Vestersundin uusjako II (1990 -)	10
Sundbyn uusjako	2
Kållbyn uusjako	1
yhteensä	46

5.2.2 Tutkimuksen luotettavuus

Tutkimusaineiston ja –menetelmän valinta aiheuttaa tiettyjä ongelmia tutkimuksen luotettavuuden rakentamisessa. Toimituspöytäkirjat ovat asianomaisen toimitusinsinöörin kirjoittamia ja hän on itse ratkaissut, mitä niihin on kirjattu ja mitä on jätetty kirjaamatta. Kirjoitustyylit ja –tavat vaihtelevat tapauskohtaisesti hyvinkin paljon tutkituissa pöytäkirjoissa. Oleellista on myös, että maanomistajat eivät suoraan ole voineet vaikuttaa niiden sisältöön, vaan ”suodattimena” on toiminut ao. toimitusinsinööri. Vastaavasti lehtiartikkeleissa toimittaja on toiminut ”suodattimena” eli hän on tapauskohtaisesti valinnut artikkelin näkökulman ja millaisia maanomistajien ja muiden asianosaisten mielipiteitä niissä on tuotu julki. Tutkimustulosten mahdollinen yleistettävyys syntyy verrattaessa niitä aiempien tutkimusten tuloksiin. Tärkeää on kuitenkin huomata, että ne ensisijaisesti selittävät paikallisesti tiettyjä ilmiöitä.

Anttilan (2000) mukaan dokumenttiaineisto heijastaa yleensä todellisuutta sellaisenaan, mutta riippuen lähteestä se saattaa heijastaa monivivahteisen todellisuuden näkökulmia painottuneesti vain johonkin suuntaan. (Anttila 2000, s. 279).

Alasuutarin (1994) mukaan tärkeintä laadullisessa tutkimuksessa on paikallinen selittäminen. Selitysmallin tulee olla koherentti, sisäisesti looginen, ja mahdollisimman monien aineiston analyysin pohjalta löydettyjen johtolankojen tulee puhua sen puolesta. Tuloksen yleisemmän merkityksen osoittaminen on oma tehtävänsä. Tutkimustulosta tarkastellaan yleensä tavalla tai toisella esimerkkinä jostain muustakin kuin vain kyseisestä yksittäistapauksesta. (Alasuutari 1994, s. 215-216).

Tutkimusaineistoon kuuluvien toimitusten ja lehtiartikkeleiden lukumäärä on verrattain pieni. Lehtiartikkelit on kuitenkin seulottu varsin suuresta määrästä ja yhdessä toimituspöytäkirjojen kanssa ne muodostavat parhaan mahdollisen kuvan tutkittavista tilusjärjestelyistä. Toimituspöytäkirjat antavat osaltaan hyvinkin täydellisen kuvan toimitusmenettelystä ja maanomistajien vaikutusmahdollisuuksien kannalta tärkeimmistä vaiheista. Selkeä puute aineistossa on, ettei jälkikäteen ole mahdollista koko tut-

kimusajalta selvittää, kuinka maanomistajat ovat mahdollisesti vaikuttaneet toistensa mielipiteisiin keskinäisissä keskusteluissaan. Tällaisen vaikuttamisen merkitys jää tässä tutkimuksessa selvittämättä ja sen osalta on tyydyttävä muiden tutkimusten tuloksiin.

Eskolan ja Suorannan (1998) mukaan laadullisessa tutkimuksessa keskitytään usein myös varsin pieneen määrään tapauksia ja pyritään analysoimaan niitä mahdollisimman perusteellisesti. Aineiston tieteellisyyden kriteeri ei näin ollen olekaan sen määrä vaan laatu, käsitteellistämisen kattavuus. (Eskola ja Suoranta 1998, s. 18).

Sanomalehtien tapa uutisoida ja kirjoittaa 1900-luvun alussa poikkesi huomattavasti nykyajan tavasta kirjoittaa. Tuolloin ei ollut esimerkiksi yhtä selkeää eroa toimituksellisella tekstillä ja yleisönosaston kirjoituksella kuin nykyään. Monet vanhat artikkelit olivat raportinomaisia kuvauksia tapahtumista, joissa esiintyvät ”faktat” saattoivat olla kokonaan lähtöisin kirjoittajalta ja usein on myös vaikeaa erottaa, mikä on varsinaisen toimittajan kirjoittamaa ja mikä on lähtöisin avustajien tai yleisön kynistä. Asianosaisten haastattelut, jossa tekstistä selvästi ilmenee, mitä kukin on sanonut, ovat verrattain uusi ilmiö.

Analysoitaessa vanhoja tekstejä on virhearvioinnin mahdollisuus Repstadin mukaan suuri, ellei tunneta yhteyksiä ja olosuhteita, joissa ne ovat syntyneet. On esimerkiksi helppoa tulkita lähteitä ajatustavoilla ja käsitteillä, jotka ovat syntyneet tekstin kirjoittamisen jälkeen. Tarkoituksen ja toiminnan ei tarvitse olla identtisiä eli tekijällä on voinut olla selkeä tarkoitus tekstilleen, mutta lukijat ovat voineet käsittää ja tulkita sitä toisella tavalla. (Repstad 1993, s. 80).

Kerkelä (1996) toteaa, että kysymys käsitteiden siirrettävyydestä yhteiskuntamuodostumasta toiseen on keskeisessä asemassa, kun tarkastellaan pitkän aikavälin yhteiskunnallisia muutoksia. Tällöin joudutaan arvioimaan, kuinka paljon kohde voi muuttua käsitteen muuttumatta ja millaisiin virheisiin ajaudutaan, jos kohteen laadullisesta muutoksesta huolimatta sitä kuvataan samoin käsittein. Voiko sanoa, että esimerkiksi esiteollinen valtio, maatalous, omistus, rahatalous ja verotus olivat samaa tyyppiä kuin vastaavat ilmiöt modernissa yhteiskunnassa, ja jos ne eivät olleet, kuinka erojen ja muutosten tulisi ilmetä käsitejärjestelmässä. Vakiintunut kielenkäyttö antaa yhteiskuntien vertailussa ajattelulle tietyn mallin ensimmäisenä hypoteesina: asioista joko käytetään tai ei käytetä samaa termiä historian eri kausista puhuttaessa. Esimerkiksi valtio, kirkko tai kaupunki näyttäisi olevan ”samaa laatua” menneessä ja nykyisessä yhteiskunnassa, samoin kuin kauppa, maatalous ja muut elinkeinot. Sen sijaan yhteiskuntaluokat olisivat enemmän aikaan sidottuja: agraariyhteiskunnan talonpoika on eri asia kuin moderni viljelijä, kartanonherra eri kuin kapitalisti jne. Toisaalta sellaiset ”ammattiryhmät” kuin pappi tai upseeri näyttäisivät säilyneen jopa tuhansia vuosia. (Kerkelä 1996, s. 57).

Tutkijan oma esikäsitys tutkittavasta ilmiöstä muodostaa osaltaan sen taustan, mitä vasten tutkija analysoi. Itse olen toiminut vuosien 1990-2001 välisenä aikana toimitusinsinöörinä nykyisen Pohjanmaan maanmittaustoimiston Pietarsaaren toimipisteessä, joka oli alkujaan ns. uusjakotoimisto. Alkuaikoina työtehtäväni olivat pääasiassa tavanomaisten maanmittaustoimitusten suorittaminen, mutta 90-luvun puolivälistä päätehtävänäni oli toimia uusjakojen toimitusinsinöörinä. Muutaman viimeisen vuoden aikana vastasin myös maanmittaustoimiston uusjakotoiminnan johtamisesta. Toi-

miminen yli 10 vuoden ajan ”keskellä uusjakoaluetta” ei voi olla jättämättä jälkiä käsitykseeni uusjaoista, varsinkin kun ajanjakso muutenkin oli tietynlainen käännekohta uusjakojen historiassa. Sovintojakoalueiden laajat uusjaot olivat loppuvaiheissaan ja koko toiminnan jatkuminen oli tuolloin vaakalaudalla. Samaan aikaan kahden käynnistysvaiheessa olevaan uusjakotoimitukseen liittyi maanomistajien voimakas vastustus. Nämä tapahtumat muovasivat käsitystäni uusjaoista perinteiseen suuntaan, jota kuvaa riitaisuus, laaja-alaisuus, pitkäkestoisuus. Samaan aikaan olin kuitenkin hyvin tietoinen siitä merkittävästä taloudellisesta panostuksesta, jolla valtio tuki uusjakotoimintaa ja toiminnan merkityksestä maatalouden toimintaedellytysten edistäjänä.

Tietoisuus kustannusten todellisesta jakautumisesta valtion ja asianosaisten kesken sai uusjakotoiminnan näyttämään taloudellisesti erittäin edulliselta ja hyödylliseltä maanomistajien kannalta katsoen. Tästä syystä tuntui oudolta, että useissa toimituksissa jopa maanomistajien enemmistö vastusti hankkeita, eivätkä halunneet osallisiksi valtion suorasta taloudellisesta tuesta. Oliko pelkkä muutosvastarinta ja pelko tulevasta riittävä perustelemaan luopumista taloudellisen tuen vastaanottamisesta? Mikä merkitys oli perinteellä viljellä aikaisempien sukupolvien raivaamia peltoja? Uusjakojen vastustuksella ei ammattimiehen silmissä näyttänyt läheskään aina olevan loogisia perusteluja ja joskus tuntui siltä, että kateus ja pelko hyötyjen epätasaisesta jakautumisesta johdatti mielipiteiden muodostumista.

Maanomistajien vaikutusmahdollisuuksien osalta käsitykseni oli varsin selkeä. Mikäli uusjaon tarveselvitys osoitti hankkeen olevan taloudellisesti perusteltu, ei yksittäinen maanomistaja voinut millään pysäyttää hanketta ja hän joutui mukaan, mikäli hänen tiluksensa sijaitsivat niin, ettei muiden tiluksia voinut järjestellä ilman niiden mukaan ottamista. KML:n voimaantulon myötä tosin maanomistajien mahdollisuudet jäädä jaon ulkopuolelle paranivat merkittävästi aiemmasta. Sen sijaan katsoin, että vaikutusmahdollisuudet toimituksen lopputuloksen suhteen olivat huomattavasti paremmat, mutta sekin edellytti, että maanomistaja puhui muutosten puolesta. Toiveet saada kaikki vanhat nautinnat takaisin jakosuunnitelmassa kaikuivat yleensä kuuroille korville. Kärjistäen voisi sanoa, että toimitusmiehet joissain tapauksissa katsoivat ymmärtävänsä paremmin asianosaisten etua kuin nämä itse.

Oleellista tämän tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa ovat itse tutkimuksen lähtökohdat. Tilusjärjestelyjen toteuttamiseen ja maanomistajien vaikutusmahdollisuuksiin niissä vaikuttavat monet tekijät ja niiden välinen paino vaihtelee eri toimituksissa. Totuus on tältä osin moniulotteinen ja monikerroksinen. Tämä tutkimus tuottaakin tietyn näkökulman tästä ilmiöstä, eikä objektiivista totuutta.

5.3 Toimituspöytäkirjojen sisällönanalyysi

Seuraavassa analysoidaan tutkimusalueella toteutetun yhdeksän tilusjärjestelyn toimituspöytäkirjoja erityisesti maanomistajien vaikutusmahdollisuuksien toteutumisen kannalta. Yleisesti ottaen voidaan todeta, että pöytäkirjojen sisältö vaihtelee eri toimituksissa huomattavasti, mitä tulee asianosaisten vaatimusten ja niiden käsittelyn kirjaamiseen. Pöytäkirjat kuvastavat myös selkeästi niiden kirjoittajan eli toimitusinsinöörin näkemystä toimituksen kulusta ja asioiden merkittävyydestä. Tutkimuksen kannalta on mielenkiintoista, miten paljon asianosaisten vaatimuksia on kirjattu pöytäkirjaan ja kuinka usein ne ovat johtaneet konkreettisiin muutoksiin käsiteltävissä asi-

oissa. Tarkoituksena on selvittää, onko maanomistajilla todellisia vaikutusmahdollisuuksia vai ovatko ne enemmänkin näennäisiä tarkoituksena vain täyttää lainsäädännön asettamat muotovaatimukset.

5.3.1 Essen isojaon täydennys

Över- ja Ytteressen kylien isojaon täydennys käynnistyi halkomishakemuksesta, jonka käsittelyn yhteydessä todettiin, ettei toimitusmääräystä voida antaa ennen kuin isojako on laillisesti loppuunsaatettu. Isojaossa määrätyt tilojen välirajat olivat pyykittämättä kuten monessa muussakin kylässä Pedersöressä. Kaikki asianosaiset vastustivat alkukokouksessa minkäänlaisen jaon toimeenpanoa. Asiaa oli aiemmin käsitelty myös kunnalliskokouksessa, jonka päätös oli myös samanlainen.

Toimitusinsinööri yritti selvittää voimassa olevien säädösten nojalla, oliko jakokunnassa monipalstaisuutta, mutta asianosaiset eivät olleet kovinkaan halukkaita avustamaan sen selvittämisessä. Isojaon asiakirjojen mukaan palstojen lukumäärä eri taloilla vaihteli 1 ja 18 välillä, mutta 19 talolla oli kuitenkin pellot yhdessä palstassa. Eri maankäyttölajien mukaisesti jaoteltuna taloilla oli pellot 1-9 palstassa, niityt 1-10 palstassa ja metsät 1-6 palstassa. Toimitusinsnööri päätyi ehdottamaan isojaonjärjestelyä, mutta kaikki asianosaiset vastustivat ehdotusta, joka meni senaatin ratkaistavaksi.

Senaatti päätti isojaon täydennyksen toteuttamisesta, jossa tilukset tuli pyykittää vanhan isojakokartan perusteella, eikä maastossa oleviin nautintarajoihin kiinnitetty huomiota. Senaatin päätöksen mukaan tilusvaihtoja sai toteuttaa ainoastaan asianosaisten yksimielisillä päätöksillä. Toimitus toteutettiin vuosina 1898-1911 ja pöytäkirjan mukaan pidettiin 14 varsinaista jakokokousta ja 16 pienempää kahta tai useampaa talonumeroa koskevaa kokousta, joissa käsiteltiin vapaaehtoisia tilusvaihtoja.

Toimituksen yhteydessä pellot kuitenkin pyykitettiin nautintojen perusteella ja vain niissä tapauksissa, joissa asianosaiset riitauttivat pyykityksen tai poikkeama oli liian suuri isojakokarttaan nähden, suoritettiin pyykitys isojakokartan perusteella. Pöytäkirjasta ei käy ilmi, olivatko nautinnat peräisin isojakoa edeltäneeltä ajalta, vai olivatko ne syntyneet sovintojaoilla isojaon jälkeen. Pyykityksestä ja nautinnoista pöytäkirjaan merkittiin 19 muistutusta, joihin toimitusmiehet antoivat myöhemmin vastineensa. Kahdeksan muistutusta eivät antaneet aihetta toimenpiteisiin ja yhdentoista osalta toimitusmiehet antoivat päätöksen. Suuri osa muistutuksista koski epäselviä omistusuhteita ja isojaon rajoista poikkeavia nautintarajoja. Asianosaiset sopivat 17 vapaaehtoisen tilusvaihdon toteuttamisesta ja näiden toimenpiteiden toteuttaminen on selostettu yksityiskohtaisesti pöytäkirjassa. Tilusvaihtojen yhteydessä on myös jaettu talonumeroiden yhteisiä tiluksia, kuten esimerkiksi sotilastorppia. Myös nämä jaot ovat perustuneet asianosaisten sopimuksiin.

Loppukokouksessa kaksi asianosaista oli tyytymättömiä pyykitykseen, mutta toimitusmiehet ilmoittivat vain, että pyykitys on tehty isojaon kartan ja asiakirjojen mukaan, eivätkä he sitä voi muuttaa. Kyse olikin lähinnä keskeneräiseksi jääneet isojaon loppuunsaattamisesta. Yhteisten alueiden jakojen ja tilusvaihtojen osalta laadittiin viljelystili, jonka asianosaiset hyväksyivät yksimielisesti. Toimituksesta ei valitettu.

Päätelmiä

Toimituksen edellytykset ja laajuus ratkaistiin yksinomaan laillisuuden arviointiin perustuen, eikä asianosaisten yksimielinen vastustus estänyt toimituksen toimeenpanoa. Asianosaisten mielipiteet vaikuttivat kuitenkin niin paljon, ettei toimitusinsinöörin tarpeelliseksi katsomaa isojaonjärjestelyä toteutettu, vaan senaatti määräsi isojaon täydennyksen toimeenpantavaksi. Asianosaisten sopimuksilla saatettiin poiketa senaatin määräyksestä, että tilukset tuli pyykittää vanhan isojakokartan perusteella, eikä maastossa oleviin nautintarajoihin tullut kiinnittää huomiota. Pellot pyykitettiin kuitenkin pääsääntöisesti nautintojen mukaan ja vain niissä tapauksissa, joissa asianosaiset olivat erimielisiä nautintarajasta, pyykitys perustui isojakokarttaan. Asianosaisten vaikutusmahdollisuudet olivat tältä osin hyvät ja lähenivät täyttä sopimisvapautta.

Tilusvaihtoja ja yhteisten alueiden jakoja toteutettiin toimituksen yhteydessä, mikäli asianosaiset olivat sopineet niistä. Tältä osin asianosaisilla oli verrattain laaja sopimisvapaus ja toimitusmiehet eivät varsinaisesti puuttuneet niiden sisältöön, ainakaan pöytäkirjan merkinnöistä tällaista ei ilmene, vaan toteutetut toimenpiteet perustuivat sopimuksiin. Myös tältä osin vaikutusmahdollisuudet olivat hyvät ja sopimisvapauteen liittyi yksittäisen asianosaisen veto-oikeus, sillä sopimuksen puuttuminen johti siihen, että ko. toimenpide jäi toteutumatta. Toimituksen yhteydessä laadittiin vain yhteisten alueiden jakoja ja tilusvaihtoja koskeva viljelystili, jonka osalta ei ilmennyt erimielisyyttä.

5.3.2 Lappforsin isojaonjärjestely

Över- ja Nederlappforsin kylien isojaonjärjestely lähti käyntiin rajariidasta kahden talon välillä, jolloin toimitusinsinööri totesi isojaon puutteelliseksi sikäli, että jakorajoja ei ollut pyykitetty ja aukikarsittu. Pöytäkirjaan merkityistä maanomistajien lausunnoista voi myös tehdä johtopäätöksen, ettei jakorajoja kaikilta osin ollut noudatettu, vaan isojakoa edeltänyt tilanne oli ainakin osittain jäänyt voimaan. Tätä tulkintaa puoltaa myös se, että kaikki asianosaiset vastustivat isojaon täydennyksen toimeenpanoa, johon maaherra oli antanut määräyksen ja, kun sitä ei vaatimuksista huolimatta peruttu, asianosaiset anoivat yksimielisesti isojaonjärjestelyn toimeenpanoa. Toimitus toteutettiin vuosina 1906-1913 ja pöytäkirjan mukaan pidettiin 21 kokousta ja asioita käsiteltiin 151 §:ssä. Toimituksessa oli osallisena 64 tilaa. Vallinneesta tilussijoituksesta on pöytäkirjaan merkitty, etteivät asianosaiset lähimainkaan osanneet ilmoittaa palstojensa tarkkaa lukumäärää, mutta arvioivat niitä olevan vähintään 20 taloa kohden. Muutamat asianosaiset sanoivat, että heidän tiluksensa olivat lähes sadassa eri palstassa.

Toimituksen alkuvaiheessa muodostui asianosaisten kesken kiistaa siitä, paljonko metsää palstoilta saisi hakata jaon aikana. Pöytäkirjaan merkittiin yksityiskohtaisesti, paljonko eri maanomistajat olivat jo myyneet tai tehneet myyntisopimuksia metsänmyynnistä, jotka eivät vielä olleet toteutuneet. Asianosaiset päättivät yksimielisesti anoa maaherralta, että tehdyt kaupat jäisivät voimaan ja että jokainen saisi vuosittain hakata 20 kuutiosyltä propsi- ja paperipuuta kattaakseen järjestelystä aiheutuvia suoranaisia kuluja.

Nautintaselitelmää käsiteltiin useassa kokouksessa ja asianosaiset sopivat epäselvissä tapauksissa siitä, miten nautinnat jakaantuivat ja muista täydennyksistä selitelmään.

Metsäpalstojen välisistä rajoista he sopivat, että ne määritellään nautintojen perusteella siitäkin huolimatta, etteivät ne kaikilta osiltaan täsmänneet isojakokartalle merkittyjen rajojen kanssa. Myös tilusvaihdot, jakoperuste ja tilikorvausten perusteet hyväksyttiin yksimielisesti.

Asianosaiset itse pitivät läsnäoloa toimituskokouksissa niin tärkeänä, että he langettivat 3 markan sakon niille asianosaisille, jotka eivät vaivautuneet saapumaan toimituskokoukseen ilman laillista estettä. Uhka oli varsin tehokas, sillä vain yhden kokouksen yhteydessä löytyy merkintä sakon määräämisestä kolmelle asianosaiselle.

Tilusten sijoituksesta asianosaiset esittivät toivomuksen, että tilansiirtoja toteutettaisiin mahdollisimman vähän ja että asianosaiset saisivat järjestelyssä takaisin mahdollisimman paljon metsänautinnoistaan, jolloin vältetään turhia tilikorvauksia ja hakkuita. Pöytäkirjaan on merkitty yksityiskohtaisesti, mitä toimenpiteitä tilansiirtoon kuuluu, ja että siirtokustannukset maksetaan ennakkoon valtion varoista. Takaisinmaksuaika oli 10 vuotta ja valtio myönsi erityistä siirtoavustusta korkeintaan 200 markkaa (nykyarvo n. 670 euroa). Tilansiirtoja toteutettiin kaikkiaan 10 kpl (jaossa mukana 64 tilaa) ja kokonaiskustannukset siirroista olivat 20 770 markkaa eli n. 2080 markkaa/tila (nykyarvo n. 7 000 euroa/tila). Valtionapu vastasi tuolloin korkeintaan n. 10 % siirtokustannuksista.

Jakoehdotukseen asianosaiset esittivät muutamia muutoksia, mutta luopuivat niistä asian jatkokäsittelyssä. Asianosaisten sopimuksen mukaisesti jakoehdotukseen tehtiin vain yksi muutos, joka koski pienehköä rajasovitusta. Lopullinen jakoehdotus hyväksyttiin yksimielisesti. Tilien osalta jätettiin neljä muistutusta, joista vain yksi johti muutokseen. Lisäksi toimitusmiehet hyväksyivät yhden asianosaisten sopiman muutoksen tileihin. Tileistä ja muista toimituksen lopputoimenpiteistä ei valitettu maanjako-oikeuteen.

Toimituspöytäkirja antaa varsin sopuisan kuvan toimituksen eri vaiheista, eikä siitä ilmene kovinkaan suuria ristiriitaisuuksia maanomistajien välillä. Lehtiartikkeli välittää hieman toisenlaisen kuvan, sillä sen mukaan vaikeitakin ongelmia on jouduttu ratkomaan maanomistajien kesken:

> ”visserligen ha stora motgångar under skiftestiden rest sig mot intressenterna, men genom enighet ha likväl alla svårigheter besegrats, så att ingen process eller ägodelningsrätt behövt begagnas..” (4/1915)

Mahdollisista kiistoista huolimatta toimitukselle oli ominaista, että asianosaiset pystyivät sopimaan hyvinkin pitkälle kaikista toimitukseen liittyvistä asioista.

Päätelmiä

Asianosaiset anoivat maaherran antaman isojaon täydennysmääräyksen peruuttamista. Kun siihen ei suostuttu, he halusivat yksimielisesti, että täydennyksen sijaan toimeenpannaan isojaonjärjestely, koska isojako ei ollut toteutunut. Asianosaiset eivät voineet estää toimitusta, koska isojako oli jäänyt keskeneräiseksi, mutta he saattoivat vaikuttaa siihen, minkälainen toimitus toteutettiin. Naapurikyliin Över- ja Ytteresseen nähden päädyttiin aivan päinvastaiseen lopputulokseen. Asianosaisten vaikutusmahdollisuudet olivat tältä osin hyvät.

Lappforsin isojaonjärjestelylle oli tyypillistä, että asianosaiset sopivat hyvin pitkälle toimitukseen liittyvistä asioista. He olivat myös aktiivisia siinä mielessä, että kaikki asianosaiset velvoitettiin osallistumaan toimituskokouksiin. Sekä jakoehdotus että tilit hyväksyttiin yksimielisesti ja niihin tehtiin joitain muutoksia asianosaisten sopimusten perusteella. Myös tältä osin asianosaisten vaikutusmahdollisuudet olivat hyvät ja ilmeisesti sopimusten tuloksiin oltiin yleisesti ottaen tyytyväisiä, koska valituksia ei jätetty.

5.3.3 Östensön isojaonjärjestely

Isojaonjärjestely tuli ajankohtaiseksi ja tarpeelliseksi, koska isojaon rajoja ei ollut pyykitetty ja ne olivat kasvaneet umpeen. Isojaon täydennystä oli hakenut useampi maanomistaja ja alkukokouksessa toimitusinsinööri totesi isojaonjärjestelyn tarpeen olevan olemassa. Seitsemän läsnäolleista asianosaista vastusti toimitusta pääasiallisena perustelunaan pelko toimituskustannusten rasittavuudesta. Senaatti ratkaisi lopulta kiistan ja päätti toimituksen toteuttamisesta. Toimitus toimeenpantiin vuosina 1909-1917 ja pöytäkirja käsittää 18 kokousta ja 89 käsiteltyä asiakohtaa. Toimitus koski 23 tilaa, joille oli isojaossa annettu 10-22 palstaa/tila ja tiloilla oli yhteensä 32 omistajaa.

Nautintaselitelmän, yhteiseksi erotettavat alueet ja jakoperusteen asianosaiset hyväksyivät yksimielisesti lisäyksellä, että muutamien kuvioiden jyvälukuja korjataan. Ulkopalstoja koskevista tilusvaihdoista ei päästy yhteisymmärrykseen naapurikylien edustajien kanssa ja niin ollen ne alistettiin MJO:n käsittelyyn, joka hyväksyi tilusvaihdot toimitusmiesten esittämässä muodossa.

Jakoehdotuksen osalta asianosaiset esittivät toivomuksen, että tilansiirtoja toteutettaisiin mahdollisimman vähän korkeiden kustannusten takia. Tilansiirtoja toteutettiin lopulta kuitenkin varsin paljon, kun yksitoista tilaa siirrettiin. Huomattava osa näistä eli kahdeksan siirtyi vapaaehtoisesti. Alustavasta jakoehdotuksesta jätettiin 12 muistutusta, joista yksi koski siirtotilaa. Myöhemmissä kokouksissa muistutuksia jätettiin vielä 8 lisää. Tässä vaiheessa asianosaiset sopivat muutoksesta siirtotiloissa siten, että yksi siirtyjä vaihtui toimitusmiesten esityksestä. Lopullisessa jakoehdotuksessa oli osa muistutuksista otettu huomioon, mutta pöytäkirja ei tarkemmin erittele näitä muutoksia. Lopullisen jakoehdotuksen käsittelyssä esitettiin vielä viisi muutosvaatimusta, joista kaksi johti jakorajojen tarkistuksiin. Lopulta jakoehdotus hyväksyttiin yksimielisesti. Jakoehdotuksen pyykityksen yhteydessä jakoehdotusta vielä muutettiin kahden asianosaisen sopimuksen mukaisesti.

Asianosaiset hyväksyivät yksimielisesti tilien perusteet ja tilikorvaukset. Siirtokustannusten tilistä muutama asianosainen oli eri mieltä, mutta toimitusmiesten päätöksestä asiassa ei valitettu.

Östensön isojaonjärjestely on poikkeuksellinen toimitus sikäli, että siitä ei kirjoitettu ollenkaan paikallislehdessä, vaikka toimituksen alkuvaiheessa olikin erimielisyyttä toimituksen tarpeellisuudesta. Ilmeisesti myös tilansiirrot voitiin loppujen lopuksi suorittaa lähes kokonaan vapaaehtoiselta pohjalta, koska jakoehdotusta ei tarvinnut alistaa maanjako-oikeuteen eikä tileistä valitettu. Erityisesti jakoehdotuksen käsittely osoittaa,

että maanomistajilla oli mahdollisuus vaikuttaa jaon lopputulokseen ja tätä mahdollisuutta myös käytettiin hyväksi.

Päätelmiä

Östensön isojaonjärjestely poikkesi aiemmin käsitellyistä siinä mielessä, että se tuli vireille useampien maanomistajien anomuksesta. Tässä kylässä isojaon keskeneräisyys oli muodostunut jo niin suureksi ongelmaksi, että osa maanomistajista lähti vaatimaan muutosta. Noin 20 % maanomistajista vastusti toimituksen toimeenpanoa, mutta se ei riittänyt hankkeen kaatamiseen.

Nautintaselitelmään ja jyvitykseen tehtiin korjauksia asianosaisten sopimusten perusteella ja tältä osin vaikutusmahdollisuudet olivat hyvät. Jakoehdotukseen tehtiin asianosaisten vaatimuksista muutoksia ja vielä lopullisen hyväksymisen jälkeen sitä tarkistettiin pyykityksen yhteydessä siten, että maanomistajien välisiä sopimuksia muutoksista otettiin vielä tuossa vaiheessa huomioon. Maanomistajien vaikutusmahdollisuudet jakoehdotukseen olivat hyvät varsinkin niissä tapuksissa, joissa he keskenään pystyivät sopimaan muutoksista toimitusmiesten ehdotukseen.

5.3.4 Vestersundin I uusjako

Uusjako tuli ajankohtaiseksi pääasiassa samassa syystä kuin muissakin alueen kylissä eli isojaon jakorajat olivat pyykittämättä ja aukikarsimatta. Tämän lisäksi tilukset oli isojaossa jaettu useisiin palstoihin, kylän yhteisistä metsistä oli saarissa jakamatta 129 ha, vesijättöä oli jakamatta n. 100 ha ja kylän alueella oli paljon mäkitupia ja torppia. Uusjakoa oli hakenut yksi ainoa kylän talonpojista muiden vastustaessa toimitusta, koska he katsoivat, ettei jaolla ollut saatavissa mainittavaa hyötyä varsinkin, kun ulosmuuttoja ei voitu toteuttaa kylästä kauempana sijaitseville hallanaroille ja maaperältään laihoille peltoalueille. Maastokatselmuksen perusteella toimitusmiehet katsoivat kuitenkin, että 13 tilaa tulisi siirtää ja että sopivia siirtopaikkoja oli osoitettavissa. Toimitusmiesten päätöksen mukaan pelkästään maatalouden kannalta tarkasteltuna uusjaosta saatava hyöty ei ollut riittävä kustannuksiin nähden, mutta ottamalla huomioon, että jakokuntaan kuului jakamatonta saaristoa ja vesijättöä sekä paljon mäkitupa-alueita ja torppia, joiden omistajilla oli laillinen oikeus saada ne muodostetuiksi itsenäisiksi tiloiksi, katsottiin, että jakokunnassa tulee toimeenpanna uusjako. Muut paitsi hakija vastustivat sekä uusjakoa että isojaon täydennystä. Toimitusmiesten päätös alistettiin MJO:een, joka päätti uusjaon toteuttamisesta.

Toimitus toimeenpantiin vuosina 1919-1933 ja sen yhteydessä pidettiin 19 kokousta ja käsiteltiin 130 asiakohtaa. Uusjakoalueeseen kuului 7 talonumeroa ja pappilan virkatalo, jotka jakautuivat 22 tilaksi, joilla oli yhteensä 280 palstaa ja palstaluku vaihteli 4-20 välillä tilaa kohti. Torppia oli 4 ja mäkitupia 126.

Asianosaiset hyväksyivät yksimielisesti jyvityksen, nautintaselitelmän ja jakoperusteen. Asianosaisten toimituksen alkuvaiheessa mahdottomina pitämiä tilansiirtoja toteutettiin suhteellisesti todella paljon, kun 14 toteutui ja näistä vapaaehtoisesti niinkin monta kuin 12.

Tilusvaihdoista vain Larsmon pappilan virkataloa koskeva vaihto hylättiin. Virkataloa koskevaa tilusvaihtoa käsiteltiin aina KKO:tta myöten ja sen päätöksen perusteella sitä ei lopulta toteutettukaan.

Alustavasta jakoehdotuksesta jätettiin 18 muistutusta, joista kaksi koski vuokra-alueiden lohkomista. Pöytäkirjaan ei ole merkitty, miten muistutukset vaikuttivat lopulliseen jakoehdotukseen, joka kuitenkin pääpiirteissään oli samanlainen kuin alustava ehdotus. Lopullisen jakoehdotuksen käsittelyssä kirjattiin 12 muutosvaatimusta, joista kolme johti muutoksiin jakoehdotuksessa ja muut hylättiin. Tästä huolimatta asianosaiset hyväksyivät yksimielisesti jakoehdotuksen, josta voinee tehdä johtopäätöksen, että muutosvaatimukset eivät koskeneet kovinkaan oleellisia asioita asianosaisten kannalta katsottuna.

Asianosaiset sopivat yksimielisesti tilien perusteista, puustotilistä ja viljelystileistä. Siirtokustannusten tilin osalta asianosaiset eivät päässeet sopimukseen ja toimitusmiehet päättivät kustannusten jakamisesta. Siirtokustannusten määrittämisen yhteydessä maanomistajille järjestettiin erillisiä kuulemistilaisuuksia.

Uusjaon lopettamisesta valitti 13 asianosaista, mutta valitukset raukesivat, kun kukaan valittajista ei saapunut MJO:n istuntoon.

Pöytäkirja antaa toimituksen kulusta varsin sopuisan kuvan sen jälkeen, kun aloittamisesta oli saatu aikaiseksi päätös. Myöskään paikallislehdessä ei kirjoitettu koko toimituksesta, vaikka alkuvaiheessa olikin erimielisyyttä toimituksen toteuttamisesta. Jakokunnan nykyinen pitkäaikainen päätoimitsija on todennut, että toimituksen toteuttaminen venyi ja kesti asianosaisten mukaan pitkään aiheuttaen monia riitoja heidän välilleen. Vaikka tilansiirroista ei valitettu ja suurin osa tapahtui vapaaehtoisuuden pohjalta, näyttää ilmeiseltä, että juuri ne olivat aiheuttaneet riitaa ja jälkeenpäin katkeruutta asianosaisten välille. Tähän viittaa myös toteamus, että useiden maanomistajien mielestä he olivat uusjaon seurauksena menettäneet muille maanomistajille parhaimmat peltonsa ja niittynsä. Arviona uusjaosta todetaan, että toimitusinsinööri pyrki toimimaan niin oikeudenmukaisesti kuin se vain oli mahdollista ja toimitus eteni nopeasti ja määrätietoisesti. Valitukset ja ulkoiset olosuhteet olivat syynä toimituksen viivästymiseen. (vrt Söderman 2001, s. 75-91)

Päätelmiä

Toimitus tuli vireille yhden maanomistajan anomuksesta ja laillisten edellytysten täyttyessä muiden asianosaisten laaja vastustus ei riittänyt hankkeen kaatamiseen. Toimitusmiehet eivät tehneet tarkkaa laskelmaa uusjaon hyödyistä ja maatalouden saamaa hyötyä he eivät pitäneet riittävänä kustannuksiin verrattuna. Muut syyt kuten jakamattomat yhteiset alueet puolsivat kuitenkin uusjaon toteuttamista. Uusjaon vastustajien kannalta vaikutusmahdollisuudet eivät olleet kovinkaan hyvät, koska toimituksen taloudellinen hyöty oli kyseenalainen ja yhteiset alueet olisi todennäköisesti voitu jakaa erikseen samoin kuin torpat ja mäkitupa-alueet olisi voitu muodostaa kiinteistöiksi erillisissä toimituksissa.

Jakoehdotuksen käsittelyä ei ole selitetty seikkaperäisesti pöytäkirjassa ja lopullisen jakoehdotuksen käsittelyssä neljäsosa muistutuksista johti muutoksiin. Jakoehdotus hyväksyttiin kuitenkin yksimielisesti, joten siltä osin vaikutusmahdollisuudet ovat kui-

tenkin olleet riittävät. Tilien perusteista asianosaiset sopivat yksimielisesti, mutta itse korvauksiin oli huomattavan paljon tyytymättömyyttä, kun 13 asianosaista valitti toimituksen lopettamisesta. Valitusten käsittely kuitenkin raukesi, joten tältä osin ei voi arvioida todellisen tyytymättömyyden astetta, eikä sitä, olivatko vaikutusmahdollisuudet riittävät.

5.3.5 Forsbyn uusjako

Forsbyn uusjaon syynä oli isojaon rajojen pyykityksen puuttumisen lisäksi rajojen epäsäännöllisyys, epävarmuus nautintarajoista, runsaat sovintojaot sekä 40 tynnyrinalaa jakamatonta yhteismaata. Uusjaolla oli laaja kannatus maanomistajien keskuudessa ja varsinaisia vastustajia ei ollut, mutta osa kuitenkin toivoi, että uusjaon toteuttamista olisi lykätty muutamalla vuodella huonon taloudellisen tilanteen johdosta. Toimitusmiehet katsoivat kuitenkin asianosaisten taloudellisen tilanteen riittävän hyväksi varsinkin, kun valtio maksaa ennakkoon toimitusinsinöörin palkkion ja siirtokustannukset. Varsinaista hyötylaskelmaa ei toimituksessa tehty ja toteuttamispäätös oli lopulta yksimielinen.

Uusjako toteutettiin vuosina 1919-1941 ja sen yhteydessä pidettiin ainakin 21 kokousta ja käsiteltiin 211 asiakohtaa. Kokousten kokonaismäärää ei voi selvittää tarkasti, sillä osa pöytäkirjasta puuttuu. Jakoalueeseen kuului 21 talonumeroa, joiden tilukset olivat 6-24 palstassa/talo sekä 22 torppaa ja 36 mäkitupa-aluetta.

Asianosaiset hyväksyivät yksimielisesti päätökset jaon edellytyksistä, jyvityksestä ja jakoperusteesta. Tilusten käytöstä jaon aikana annettiin pöytäkirjassa yksityiskohtaiset määräykset ja niitä valvomaan asetettiin 4 asianosaisen muodostama toimikunta.

Toimituksen toteuttaminen keskeytyi 30-luvun alussa toimitusinsinööristä johtuvista syistä. Varsinainen syy ei ilmene pöytäkirjasta, mutta siitä puuttuvat n. 10 vuoden aikaiset kokoustapahtumat, ja myöhemmistä merkinnöistä käy ilmi, että työkartat jouduttiin uusimaan kokonaan puutteiden vuoksi ja alustavan jakoehdotuksen käsittelystä ei ollut minkäänlaisia merkintöjä. Asianosaisten mukaan samoja palstoja olisi esitelty kuuluvaksi jopa kolmelle eri tilalle alustavassa jakoehdotuksessa ja muutama tila olisi jäänyt kokonaan ilman tiluksia. Asianosaisten ärtymys tilanteesta ilmenee lehtiartikkelista vuodelta 1935 (9/1935), jossa valitetaan siitä, että valtiovalta puuttui asianosaisten oikeuteen hakata metsiään, vaikka se itse ei pystynyt kohtuullisessa ajassa saattamaan loppuun uusjakoja, joka kuten tässä tapauksessa oli ollut käynnissä jo vuodesta 1919.

Toimitusmiehet olivat edellytysten osalta todenneet, että tilansiirtoja varten jakokunnassa oli saatavilla tarpeellista viljelyskelpoista maata. Asianosaisista 18 oli halukkaita siirtymään vapaaehtoisesti ja kaikkiaan 31 siirtoa toteutui. Jakokunta oli varsin suuri ja siirtotilojen määrä oli runsaat 20 % kaikista tiloista (31/141). Tilansiirtojen kokonaiskustannus oli n. 1,6 milj. markkaa eli runsaat 50 000 mk/tila (nykyarvo n. 12 600 euroa/tila).

Alustavasta jakoehdotuksesta jätettiin 13 muistutusta, joista 7 johti muutoksiin jakoehdotuksessa. Vähäisiä rajansovituksia tehtiin asianosaisten välillä, mutta näitä ei merkitty pöytäkirjaan. Jakoehdotusta käsiteltiin useamman kerran ja lopullisessa käsit-

telyssä esitettiin 15 muutosvaatimusta, josta yksi johti muutokseen. Kun kaikki asianosaiset eivät hyväksyneet jakoehdotusta, se alistettiin maanjako-oikeuden ratkaistavaksi. Maanjako-oikeus ei ottanut kantaa maanomistajien muutosvaatimuksiin, sillä toimitus palautettiin toimitusmiehille uuteen käsittelyyn, koska kansakoulun, hautausmaan ja rukoushuoneen tontteja ei ollut erotettu lainmukaisella tavalla. Jakoehdotuksen jatkokäsittely oli varsin monivaiheista asianosaisten muuttaessa mielipiteitään ja esittäessä uusia vaatimuksia tilussijoituksesta jakoehdotuksen käsittelyn aikana. Ensimmäisessä käsittelyssä alkujaan 15 tyytymättömästä 5 hyväksyi alkuperäisen jakoehdotuksen, viiden osalta sovittiin muutoksista ja loppujen osalta toimitusmiehet tekivät yksityiskohtaisen tiloittaisen selvityksen uusista tiluksista ja niiden sijainnista. Tämän selvityksen perusteella he katsoivat, että vielä yhden maanomistajan osalta oli perusteltua muuttaa jakoehdotusta. Tämän jälkeen uutta jakoehdotusta käsiteltiin kolmessa eri kokouksessa, joiden aikana asianosaiset sopivat muutoksista jakoehdotukseen. Ainoastaan yksi asianosainen oli tämän jälkeen tyytymätön jakoehdotukseen. Hänen osaltaan tyytymättömyys kohdistui tilan siirtoon, koska hänen olisi omasta mielestään pitänyt saada jäädä vanhalle asuinsijalleen ja naapurin olisi pitänyt siirtyä. Kartoille ja asiakirjoihin tehtiin sovitut muutokset ja lopullinen jakoehdotus esiteltiin asianosaisille. Tällöin olivat mielipiteet taas muuttuneet ja n. 20 asianosaista ei enää hyväksynyt jakoehdotusta. Asianosaisten kesken tehtyjen sopimusten perusteella jakoehdotusta muutettiin 12 osalta. Seitsemän asianosaisen osalta vaatimukset käsiteltiin vielä yksityiskohtaisesti, mutta muutosvaatimuksia ei hyväksytty. Muutaman asianosaisten sopiman rajasovituksen jälkeen esiteltiin lopullinen jakoehdotus, jonka kaikki muut paitsi yksi jako-osakas hyväksyivät. MJO ja KKO eivät muuttaneet toimitusmiesten päätöstä.

Toimituksen tilivaihe sujui paljon joustavammin ja asianosaiset hyväksyivät tilien perusteet yksimielisesti. Siirtokustannusten osittelusta ei päästy yhteisymmärrykseen ja toimitusmiehet määräsivät osittelun. Tilusten vastaanotosta yli puolet asianosaisista sopi vapaaehtoisesta ja loppujen osalta toimitusmiehet määräsivät päivämäärän tilusten vastaanotolle. Lopullisista tileistä jätettiin vain yksi muistutus, jonka toimitusmiehet jättivät huomioon ottamatta. Tileistä ei valitettu.

Erityispiirteenä Forsbyn uusjaossa oli jakoehdotuksen erittäin monivaiheinen käsittely, jossa toimitusmiehet todella pyrkivät ottamaan huomioon asianosaisten toiveet ja vaatimukset. Toimitusinsinööri vaihtui vuoden 1933 lopulla ja hänen laatimaansa jakoehdotusta käsiteltiin 19.2.1934 – 31.1.1935. Jakoehdotuksen käsittely kesti MJO:ssa aina heinäkuuhun 1936 ja tämä viivytys ärsytti asianosaisia. Tämän jälkeen toimitus eteni ripeästi, vaikka jakoehdotusta käsiteltiin useaan otteeseen ja siihen otettiin useita maanomistajien sopimia muutoksia, sillä lopullinen jakoehdotus hyväksyttiin jo syyskuussa vuonna 1936. Toimituksen pitkään kestoaikaan ei näin ollen vaikuttanut se, että maanomistajien muutosesityksiä pyrittiin ottamaan mahdollisimman pitkään huomioon jakoehdotusta laadittaessa.

Åkerblom on 1970-luvulla esittänyt arvion Forsbyn uusjaosta, jonka mukaan asianosaiset olivat tyytymättömiä tilansiirtoihin, mikä ilmeni mm. siten, että osa muutti takaisin lähemmäksi kyläkeskusta. Jo 1960-luvulla eli vain kaksikymmentä vuotta jaon lopettamisen jälkeen sitä pidettiin vanhentuneena, mikä ilmeisesti johtui siitä, että jaossa toteutettiin varsin vähän perusparannuksia. (vrt. Åkerblom 1971, s. 99). Vaikka uusjakoa pidettiin vanhentuneena, asianosaiset eivät ole panneet vireille hakemusta uudesta tilusjärjestelystä ja näin ollen uusjaon jälkeinen kiinteistörakenne on pääpiir-

teissään tyydyttänyt maankäyttötarpeet nykypäiviin saakka. Todennäköisesti tyytymättömyys on pääosin kohdistunut siihen, että uusjaon yhteydessä tehtyjen vähäisten perusparannusten hyöty jäi vähäiseksi. Laajemmat perusparannukset yleistyivät uusjaon yhteydessä vasta 60-luvulla, joten siinä mielessä niiden vähäisyys Forsbyn uusjaossa ei ollut poikkeuksellista.

Toimituksen venymiseen ja asianosaisten tyytymättömyyteen vaikuttivat ratkaisevasti ensimmäiseen toimitusinsinööriin liittyneet vaikeudet. Varovasti arvioiden nämä vaikeudet aiheuttivat vähintään 5 vuoden viiveen toimituksen toteutuksessa. Uuden toimitusinsinöörin komennossa uusjako toteutettiin vajaassa 10 vuodessa, mikä jakokunnan koko (n. 6 000 ha) huomioon ottaen oli varsin nopeaa.

Päätelmiä

Toimituksen toteuttamisella oli niin laaja kannatus asianosaisten keskuudessa, että varsinaista hyötylaskelmaa ei tehty. Varsinaisia vastustajia toimituksella ei ollut, mutta osa asianosaisista olisi toivonut toteuttamisen lykkäämistä huonon taloudellisen tilanteen takia. Jakoehdotuksen osalta asianosaisten muistutuksia ja muutosvaatimuksia käsiteltiin moneen otteeseen ja ehdotukseen tehtiin muutoksia jokaisessa käsittelyvaiheessa. Jakoehdotus laadittiin poikkeuksellisen monivaiheisessa vuorovaikutuksessa maanomistajien kanssa ja tältä osin vaikutusmahdollisuudet olivat erinomaiset. Myös lopputulos oli hyvä, sillä vain yksi asianosainen oli tyytymätön jakoehdotukseen. Tyytymättömyys koski tilansiirtoa.

Toimituksen pitkä kestoaika aiheutti suurta tyytymättömyyttä asianosaisten keskuudessa ja monista yrityksistä huolimatta heidän todelliset vaikutusmahdollisuutensa olivat tältä osin puutteelliset. Toimitusinsinöörin vaihduttua toimituksen loppuvaiheet sujuivat kuitenkin varsin nopeasti.

5.3.6 Lepplax – Norrbyn uusjako

Lepplax-Norrbyn uusjaon käynnistyminen oli vaikea ja alkukokouksesta kesti noin 5 vuotta ennen kuin päätös edellytyksistä ja laajuudesta oli saanut lainvoiman. Alkuvaiheessa norrbyläiset vastustivat jakoa sillä perusteella, että jaosta aiheutuu korkeat kustannukset ja kylän tilat olivat jo silloin velkaantuneita ja niiden arvo laski koko ajan. Toimitusmiehet esittivät seikkaperäisen tiloittaisen laskelman hyödystä, mikä syntyy, kun tilojen pellot yhdistetään yhdeksi palstaksi ja metsäpalstat myös yhdistetään yhdeksi palstaksi. Hyöty vastasi noin 20 % tilojen arvosta. Toimituskokouksen yhteydessä pidetyssä äänestyksessä asianosaisista 9 puolsi uusjakoa ja 45 oli sitä vastaan. Toimitusmiehet esittivät uusjaon toteuttamista, mutta alistusta käsitellyt MJO palautti toimituksen toimitusmiehille hyötylaskelman tarkistamista varten.

Hyötylaskelmat laadittiin uudestaan soveltaen E.A.Piponiuksen laskentakaavaa, joka perustui tilusten keskietäisyyksien vertailuun. Toimitusalueella oli 43 tilaa, joilla oli 120 omistajaa ja keskimäärin 7,3 palstaa/tila. Uuden laskelman mukainen hyöty puolittui alkuperäisestä, mutta vastasi kuitenkin n. 10 % tilojen kokonaisarvosta. Toimitusinsinööri katsoi uusjaon edellytysten olevan olemassa, mutta uskottujen miesten äänin toimitusmiehet päättivät jättää toimituksen sikseen. Tässä vaiheessa asianosaisista enää 6 puolsi uusjaon toteuttamista, 44 oli vastaan ja 5 ilmoittautui neutraaleiksi. Toi-

mitusmiesten päätöksestä valitettiin MJO:een, joka kumosi päätöksen ja määräsi uusjaon toteutettavaksi. Toimitus toteutettiin vuosina 1933-1951 ja sen yhteydessä pidettiin 26 kokousta ja käsiteltiin 171 asiakohtaa.

Jyvitystä ja nautintoja korjattiin varsin paljon maanomistajien muutosvaatimusten perusteella ja lopulta asianosaiset hyväksyivät yksimielisesti nautintaselitelmän. Alustava jakoehdotus esiteltiin vuonna 1942 ja siitä jätettiin 25 muistutusta. Pöytäkirjasta ei ilmene, minkälaisia muutoksia jakoehdotukseen tehtiin niiden pohjalta. Jakokunnan toimitsijamiehet valittivat kuitenkin vuonna 1945 maanmittaushallitukseen jakoehdotuksen viivästymisestä ja MMH antoi päätöksen, jonka mukaan uusjaon käsittelyä tulee jatkaa.

Alustavan jakoehdotuksen käsittelyä jatkettiin vuonna 1947, jolloin 52 asianosaista jätti muistutuksen ehdotuksesta ja 30 näistä johti pöytäkirjassa mainittuihin muutoksiin. Käsittelyn jatkuessa hyväksyttiin vielä 23 asianosaisten esittämää muutosvaatimusta ja 28 asianosaista hyväksyi jakoehdotuksen esitetyssä muodossa. Loppuvaiheessa kirjattiin vielä 43 muutosvaatimusta pöytäkirjaan, joiden lisäksi jatkokokouksessa niitä jätettiin vielä 12 lisää. Pöytäkirjan mukaan 25 muutosvaatimusta johti jakoehdotuksen korjaamiseen ja loput vaatimuksista hylättiin. Jakoehdotuksen lopullisessa käsittelyssä 17 asianosaista ilmoitti olevansa tyytymättömiä ehdotukseen ja asian käsittelyn aikana toimituskokouksessa asianosaiset sopivat kolmesta muutoksesta, toimitusmiehet päättivät kahden vaatimuksen hyväksymisestä kokonaan ja kahden hyväksymisestä osittain, mutta loput vaatimukset hylättiin. Kaikki paitsi yksi asianosainen tyytyivät toimitusmiesten päätökseen. Jakoehdotusta ei kuitenkaan tarvinnut alistaa MJO:n käsittelyyn, sillä kokouksen kuluessa viimeinenkin ongelma ratkesi, kun asianosaiset sopivat kiistanalaisen alueen kaupasta. Jakoehdotus tuli näin ollen hyväksytyksi yksimielisesti.

Tilansiirtoja toteutettiin kaikkiaan 46 kappaletta, joka oli varsin huomattava määrä vastaten n. 30 % kaikista tiloista. (46/161). Pöytäkirjasta ei ilmene, kuinka monta siirtyi vapaaehtoisesti, mutta todennäköisesti heidän osuutensa oli huomattava, koska siirroista ei valitettu.

Tilien perusteet hyväksyttiin yksimielisesti, mutta viljelytileistä jätettiin 7 muistutusta, joista 6 johti muutoksiin tilissä. Muista tileistä jätettiin 8 muistutusta ja niistä kolme johti muutoksiin. Jaon lopputoimista jätettiin 4 valitusta MJO:een, joka päätti pienestä tilusvaihdosta ja vähäisistä korjauksista tileissä. MJO:n päätös jäi lopulliseksi.

Myös tässä uusjaossa kuten Forsbyssä suhteellisen pitkä kestoaika muodostui ongelmaksi asianosaisille. Tässä tapauksessa syy oli varsin ilmeinen eli talvi- ja jatkosota aiheuttivat luonnollisesti niin poikkeukselliset olot maahan, että laajojen tilusjärjestelyjen toteuttaminen ei ollut mahdollista jo yksistään työvoimapulan takia. Kun myös toimituksen aloitus viivästyi oikeuskäsittelyjen takia, ei toimituksen toteuttamisen ”aktiivinen vaihe” ollut poikkeuksellisen pitkä. Varsinkin toimituksen loppuvaihe sujui ripeästi ja merkittävää oli myös, että jakoehdotus hyväksyttiin lopulta yksimielisesti, vaikka muistutuksia oli jätetty erittäin paljon sekä alustavasta että lopullisesta jakoehdotuksesta. Jakoehdotusta muutettiin myös poikkeuksellisen paljon asianosaisten vaatimusten perusteella. Tältä kannalta tarkasteltuna toimitusmiehet näyttävät onnistuneen työssään varsin hyvin. Myös lehtiartikkelissa (14/1949) todetaan jakoehdotuksen yksimielisen hyväksymisen olleen merkittävää. Lopputulos on ilmeisesti hämmästyttänyt

sekä toimitusmiehiä että asianosaisia, kun otetaan huomioon, kuinka hankalaa toimituksen aloittaminen oli ollut.

Päätelmiä

Lepplax-Norrbyn uusjakoon sisältyi ensimmäinen tarkka laskelma toimituksesta saatavasta hyödystä. Toimituksen yhteydessä mitattiin myös asianosaisten kantaa uusjakoon äänestyksillä, joista ilmeni, että enemmistö vastusti toimitusta. Lailliset edellytykset toimeenpanolle täyttyivät kuitenkin ja näin ollen se toteutettiin, vaikka enemmistö oli sitä vastaan.

Jakoehdotusta vastaan jätetyt lukuisat muistutukset johtivat suhteellisen monessa tapauksessa muutoksiin ja vielä lopullisen jakoehdotuksen käsittelyn yhteydessä sitä korjattiin niin, että se hyväksyttiin lopulta yksimielisesti. Asianosaisten vaikutusmahdollisuudet jakoehdotukseen olivat tältä kannalta katsottuna hyvät.

Tilien osalta käsittely oli vastaavanlaista, mutta lopputulokseen ei oltu yhtä tyytyväisiä. Pöytäkirjasta ei voi päätellä, johtuiko lopputulos todellisten vaikutusmahdollisuuksien puutteesta vai muista syistä.

5.3.7 Bennäs – Lövön uusjako

Bennäs-Lövön uusjako käynnistyi asianosaisten yksimielisillä päätöksillä kahtena erillisenä toimituksena, jotka kuitenkin yhdistettiin alustavien jakoehdotusten käsittelyvaiheessa. Toimitus toteutettiin vuosina 1956-1982 ja sitä käsiteltiin yli 50 kokouksessa, joissa esillä oli lähes 500 asiakohtaa. Bennäs-Lövön uusjako edustaa tutkimusalueella uudentyyppistä tilusjärjestelyä, jossa laajojen perusparannusten toteuttaminen tehtiin osana uusjakoprosessia. Toimituksen yhteydessä toteutettujen perusparannusten lisäksi toimitusalueella tehtiin samanaikaisesti erillisenä hankkeena vesistönjärjestely, johon liittyi varsin laaja-alainen pengerryshanke. Pengerryshankkeen toteuttaminen viivästyi 60-luvulla huomattavasti vaikuttaen samalla myös uusjakohankkeen kestoaikaan, koska sitä ei voitu viedä eteenpäin ennen kuin tiedettiin, toteutuuko pengerrys ja sen myötä varsin laajan yhteisen alueen kuivatus ja raivaus peltomaaksi.

Asianosaisten kuuleminen ja sen yhteydessä jätetyt muistutukset on nautintaselitelmän, tilussijoituksen, jakoehdotuksen ja tilien osalta koottu erillisiin apupöytäkirjoihin, joihin ei kuitenkaan ole kirjattu toimitusmiesten päätöksiä em. asioissa.

Ennen toimitusten yhdistämistä Bennäsin kylän osalta esiteltiin asianosaisille alustava jakoehdotus, johon 8 asianosaista oli jokseenkin tyytyväisiä, 6 halusi muutoksia kotipalstaansa ja kaksi muihin kuin kotipalstoihin. Yksi asianosaisista halusi lisää tiluksia kaava-alueelle.

Jyvityksen perusteet on kirjattu hyvin yksityiskohtaisesti pöytäkirjaan. Toimitusten yhdistämisen jälkeen esitettyyn jyvitykseen, nautintaselitelmään ja koko jakokunnan aluetta koskevaan alustavaan jakoehdotukseen oli 48 asianosaisista jokseenkin tyytyväisiä, 9 piti jyvitystä joidenkin tilusten osalta liian korkeana, 6 esitti kotipalstoihin kohdistuvia muutosvaatimuksia ja 11 esitti muihin peltopalstoihin kohdistuvia muutosvaatimuksia. Pöytäkirjasta ei ilmene tarkkaan, miten paljon muutoksia nämä vaati-

mukset aiheuttivat, mutta jyvitykseen tehtiin korjauksia 64 kuvion osalta ja nautintaselitelmää korjattiin kahden muistutuksen pohjalta. Alustavan jakoehdotuksen jatkokäsittelyssä esitettiin neljä vaatimusta osittelun tarkistamisesta, 2 vaatimusta jyvityksen tarkistamisesta, 28 vaatimusta pienehköistä rajasovituksista, tilussijoituksen muuttamista vaati 15 asianosaista ja jo tässä vaiheessa esitettiin 13 toivetta uusista tieoikeuksista. Pöytäkirjaan on merkitty, että jakoehdotusta tarkistetaan muistutusten perusteella, mutta siitä ei ilmene, miten paljon ja minkälaisia nämä muutokset olivat.

Lopulliseen jakoehdotukseen tehtiin sen käsittelyssä kolme vähäistä muutosta asianosaisten muistutusten perusteella. Muut vaatimukset hylättiin ja, koska 11 asianosaista ei hyväksynyt jakoehdotusta, alistettiin se maaoikeuden käsiteltäväksi. MO:n käsittelyssä kolme asianosaista ilmoitti hyväksyvänsä jakoehdotuksen, yhden asianosaisen kohdalla kotipalstaa muutettiin ja muilta osin tehtiin pienehköjä korjauksia, joiden aiheuttamat poikkeamat huomioitiin tileissä.

Toimituksen alkuvaiheessa 9 asianosaista oli ilmoittautunut halukkaiksi siirtyjiksi ja jakoehdotuksessa toteutui 15 tilansiirtoa ja 24 osittaista tilansiirtoa. Määrä oli varsin huomattava, sillä maatilojen lukumäärä oli vain runsaat 60 eli lähes kaksikolmasosaa tiloista oli jotenkin osallisena siirtoihin. Siirtojen kokonaiskustannus oli 930 000 markkaa eli noin 23 000 mk/tila (nykyarvo n. 11 800 euroa/tila). Näistä 2/3 oli osittaisia siirtoja, joten kokonaisen tilan siirtokustannus oli arviolta n. 40 000 mk/tila eli nykyrahassa n. 17 000 euroa/tila. Siirtokustannuksista 40 % oli itse siirrosta johtuvia ja 60 % tasonkorotuksesta johtuvia. Valtion suoranainen tuki siirtokustannuksista oli 50 % vastaten 20 % kokonaiskustannuksista. Huomattavaa on myös, että siirtokustannukset on ennakkoon maksettu valtion varoista ja takaisinmaksu on aikataulultaan edullinen asianosaiselle. Suoranaiset toimituskustannukset olivat hieman yli 300 000 mk eli vajaat 5 000 mk/maatila (n. 800 euroa/maatila).

Toimituksen kuluessa valitettiin erikseen myös muutamista rakennuslupa- ja tieasioista maaoikeuteen varsin laihoin tuloksin. Puustotilistä jätettiin 18 muistutusta, joiden perusteella tiliin tehtiin 14 muutosta ja 10 muistutusta ei johtanut muutoksiin. Muistutukset koskivat mm. nautintariitoja, laskematta jääneitä puita, puutteellista istutusta, arviointivirheitä, vaatimusta odotusarvolisän käyttämisestä ja erilaisten yksityiskohtien tarkistamisvaatimuksia. Muista tileistä jätettiin 14 muistutusta, joista 5 hyväksyttiin kokonaan ja kaksi osittain loppujen tullessä hylätyiksi. Tileistä ja muista lopputoimenpiteistä valitti 5 asianosaista MO:een, joka hylkäsi kaikki valitukset. Asianosaiset tyytyivät MO:n päätökseen.

1960-luvulla aloitettujen uusjakojen yleisenä ongelmana oli toimitusten kestoaikojen venyminen entisestään kohtuuttoman pitkäksi, mikä pääasiassa johtui laajoista perusparannushankkeista, joita toteutettiin jakojen yhteydessä. Bennäs-Lövön osalta kestoaikaa pidensi laajan pengerryshankkeen viivästyminen, joka esti uusjaon etenemisen useiden vuosien ajan. Jakoehdotukseen ja tileihin tyytymättömien määrä näyttää myös nousevan huomattavasti verrattuna aikaisemmin toteutettuihin tilusjärjestelyihin, mutta suhteellisesti ottaen luvut eivät kuitenkaan ole kasvaneet kovinkaan paljoa, sillä Bennäs-Lövön uusjaossa asianosaisten lukumäärä oli todella suuri (n. 300) ja siihen nähden tyytymättömien määrä oli suhteellisen vähäinen. Myös lehtiartikkelit (25/1975 ja 28/1982) antavat jaon lopputuloksesta varsin positiivisen kuvan.

Päätelmiä

Toimitus käynnistyi asianosaisten yksimielisellä päätöksellä, joten tältä osin mahdollisten vastustajien vaikutusmahdollisuuksia ei voi arvioida. Jyvitykseen tehtiin paljon korjauksia asianosaisten vaatimuksista ja tältä osin vaikutusmahdollisuudet olivat hyvät. Jakoehdotuksen osalta tehtiin myös paljon muutosvaatimuksia, mikä osaltaan ilmeisesti johtui jakoalueen suuresta koosta, mutta varsinkin lopullisen jakoehdotuksen käsittelyssä muutosten määrä jäi vähäiseksi. Jakoehdotukseen oli 11 tyytymätöntä, mikä oli varsin paljon verrattuna aikaisemmin toteutettuihin toimituksiin. Maaoikeus teki pienehköjä korjauksia jakoehdotukseen, mutta niiden merkitystä maanomistajien vaikutusmahdollisuuksien osalta on vaikea arvioida. Todennäköisesti jakoalueen laajuus ja asianosaisten lukumäärä on osaltaan vaikeuttanut asianosaisten mielipiteiden huomioimista ja tältä osin voidaan katsoa, että vaikutusmahdollisuudet ovat pienentyneet.

Tilien osalta muistutukset näyttävät useammin johtaneen muutoksiin, mutta siitä huolimatta myös tileihin oltiin tyytymättömiä. Maaoikeus kuitenkin hylkäsi valitukset, joten tältä osin vaikutusmahdollisuudet jäivät toimituksessa toteutuneisiin muutoksiin.

5.3.8 Ytteressen uusjako

Ytteressen uusjako käynnistyi kahtena erillisenä toimituksena, jotka kuitenkin yhdistettiin jo alkuvaiheessa yhdeksi toimitukseksi. Kumpikin toimitus lähti käyntiin asianosaisten yksimielisillä päätöksillä. Taustalla olivat laajalle levinneestä sovintojaosta aiheutuneet ongelmat. Vaikka käynnistyminen tapahtui yksimielisillä päätöksillä ilman tarveselvitystä, olisi osa asianosaisista halunnut rajoittaa uusjaon pienemmälle alueelle, jolloin se olisi voitu heidän mukaansa toteuttaa nopeammin. Uusjakoalueen laajuuteen vaikutti lopulta ratkaisevasti se, ettei pienemmälle alueelle olisi saatu korkeinta mahdollista valtion tukea toimituskustannuksiin, jolloin maanomistajat taipuivat laajemman alueen kannalle. Lopulta toimitus vielä yhdistettiin toiseen käynnissä olevaan uusjakoon, jolloin yhdessä toimituksessa käsiteltävä alue vain laajeni. Muutamat maanomistajat olivat myös sitä mieltä, että maatalouden synkkä tulevaisuus asetti koko uusjaon kannattavuuden kyseenalaiseksi varsinkin, kun useat luopuvat pientilojen viljelystä. Toimitusmiesten pöytäkirjaan kirjaamat perusteet uusjaon toteuttamiselle osoittavat, millainen tilanne pahimmillaan saattoi olla: kaikki talot on jaettu sovintojaolla ja tilushajaannus on suurta, sovintojakorajat ovat paikoin riitaisat ja epäselvät, tilustiet ovat puutteelliset, sovintojaon vuoksi määräalojen lohkominen on käytännössä lähes mahdotonta, perusparannusten kuten salaojituksen toteuttaminen on lähes mahdotonta tilussekaannuksen takia, pienet palstat vaikeuttavat uudenaikaisten koneiden käyttöä ja tilusten käyttö laitumena on vaikeaa.

Uusjako toteutettiin vuosina 1962-1995 ja sitä käsiteltiin 28 kokouksessa, joissa oli esillä 288 asiakohtaa. Asianosaiset käyttivät tässä toimituksessa poikkeuksellisen paljon hyväkseen mahdollisuutta erillisvalitusten tekemiseen jaon aikana. Valituksia jätettiin mm. rakennusluvista, tontinpaikan vahvistamisesta, metsänhakkuuluvista jne. ja muutamat asianosaiset valittivat useasta asiasta. Yhden valituksen osalta asia ratkaistiin KKO:ssa. Ilmeisesti kaikki valitukset eivät olleet aivan asiallisia ja ärsyttivät muita asianosaisista, koska pöytäkirjaan on merkitty useiden asianosaisten kannattama lausuma, jonka mukaan niiden valittajien, jotka häviävät valituksensa tulee vastata kaikista kuluista, eikä niitä maksettaisi jakokunnan varoista. Monet valitukset olivat ilmei-

sesti yksi osasyy toimituksen pitkään kestoaikaan. Muita syitä olivat jakoalueen laajuus ja asianosaisten suuri lukumäärä, mittavien perusparannusten toteuttaminen uusjaon yhteydessä sekä aivan loppuvaiheessa työn organisointiin liittyvät seikat.

Talonumeroittain esitellystä alustavasta jakoehdotuksesta tehtyjä muistutuksia ja niistä aiheutuneita muutoksia ei ole mainittu pöytäkirjassa erikseen. Lopullisen jakoehdotuksen käsittelyn yhteydessä jätettyjen muistutusten perusteella tehtiin jakoehdotukseen kaikkiaan 25 muutosta, mutta 16 asianosaista oli kuitenkin tyytymättömiä lopputulokseen, joten toimitus alistettiin MO:n käsittelyyn. MO muutti neljän kuvion jyvälukuja ja teki muutamia pieniä rajasovituksia, mutta muilta osin jakoehdotus hyväksyttiin. MO:n päätöksestä valitettiin KKO:een, mutta se ei muuttanut MO:n päätöstä.

Tilansiirtoja tehtiin kaikkiaan 30, joista 10 oli osittaista siirtoa. Tilansiirtojen kokonaiskustannus oli varsin korkea eli yhteensä 1,7 milj.mk. Keskimääräinen siirtokustannus oli lähes 60 000 mk/siirtotila (nykyarvo n. 28 600 euroa/tila). Siirtokustannuksista suuren osan muodosti rakennusten tasonkorotus ja asianosaiset käyttivät tätä mahdollisuutta aiempaa enemmän hyväkseen. Tilakohtaiset kustannukset olivat selvästi korkeammat kuin samaan aikaan käynnissä olleessa Bennäs-Lövön uusjaossa. Tarkkojen vertailujen tekemistä vaikeuttaa kuitenkin 70-luvun erittäin korkea inflaatio ja yksityiskohtaisen tiedon puute siitä, minä vuosina em. uusjaoisssa tilansiirrot toteutettiin. Pöytäkirjassa ei ole mainintaa, kuinka moni siirtyi vapaaehtoisesti, mutta siirron yhteydessä toteutuneet rakennusten tasonkorotukset ovat ilmeisesti lisänneet halukkuutta siirtoihin. Useat siirrot toteutettiin ennakkosiirtomenettelyllä, joka perustui kokonaan vapaaehtoisuuteen.

Tilien osalta vain metsätili aiheutti tyytymättömyyttä. Muistutuksia tilistä jätettiin 10 ja neljä niistä johti korjauksiin tilissä. Kolme asianosaista valitti metsätilistä MO:een, joka muutti tiliä yhden asianosaisen osalta. MO:n päätöksestä valitettiin vielä KKO:een, mutta se ei muuttanut MO:n päätöstä.

Ytteressen uusjaon edellytysten käsittelyn yhteydessä maanomistajat toivat toistuvasti esille kestoajan pituuteen liittyvät ongelmat sekä uusjaon kannattavuuteen liittyvät riskit. Jo tuolloin maatalouden tulevaisuudennäkymät olivat epävarmat. Alue oli erittäin pientilavaltaista ja Ruotsin esimerkin mukaan oli odotettavissa, että tilakoko tulee jatkossa kasvamaan merkittävästi. Kun uutta peltoa ei juurikaan raivata, merkitsi ennustettu kehitys sitä, että yhä useampi pientilallinen lopettaisi toimintansa. On luonnollista, että sellaisessa tilanteessa useat pientilojen omistajat eivät olleet kiinnostuneita investoimaan uusjaon tapaiseen kehityshankkeeseen, vaikka valtion tuki olisi huomattavan suuri ja oma osuus vastaavasti pieni. Vaikka uusjaosta saatavat hyödyt maatilatalouden harjoittamisessa olivatkin kiistattomat, niin yksittäisten maanomistajien kannalta uusjaon kannattavuus ei ollut itsestään selvää. Suoranaiset toimituskustannukset jäivät kaikkien osakkaiden kannettavaksi, myös niiden, jotka myöhemmässä vaiheessa tulisivat luopumaan tiloistaan. Uusjaon kokonaiskustannukset olivat n. 10,7 milj.mk, joista suoranaisia toimituskuluja oli n. 0,9 milj.mk. Toimituksen alkuvaiheessa suoranaisia kuluja aiheuttivat esimerkiksi apumieskulut tilusten kartoituksen yhteydessä.

Lehtikirjoittelu Ytteressen uusjaosta oli hyvin myönteistä ja artikkeleissa (19/1965, 20/1965, 23/1974) painotettiin jaon tuomia uusia mahdollisuuksia kehittää aluetta. Alkuvaiheen epävarmuus ja vastustus eivät päässeet juuri ollenkaan esille kirjoituksissa. Yllättävän vähälle huomiolle jäävät myös jaon aikaiset erillisvalitukset ja niihin liitty-

neet asianosaisten väliset riidat. Muutamaa yksittäistä lausetta enempää niistäkään ei kirjoitettu. Uusjaon vaiheita seurattiin säännöllisesti aina jakoehdotuksen maaoikeuskäsittelyyn saakka, mutta sen jälkeen aihe ei enää jaksanut ylittää uutiskynnystä.

Asianosaisten pelot uusjakotoimituksen pitkällisestä kestosta toteutuivat, sillä toimituksen loppuunsaattaminen kesti kaikkiaan 33 vuotta ja varsinkin jakoehdotuksen jälkeinen tilivaihe kesti pitkään eli kymmenisen vuotta. Jälkiviisaasti voisi sanoa, että jakoalue oli liian laaja ja jako-osakkaita liian paljon, jotta uusjako olisi silloin käytössä olleilla menetelmillä voitu toteuttaa asianosaisten kannalta kohtuullisessa ajassa. Valtion rahoitusehdot olivat toimituksen käynnistymisen aikaan myös sellaiset, että ne suosivat suuria jakoalueita ja omalta osaltaan pakottivat asianosaiset hyväksymään laajemman toimitusalueen.

Maanomistajien suhtautumista jaon lopputulokseen Ytteressessä on tutkittu yhdessä opinnäytetyössä pienimuotoisella kyselyllä, joka suunnattiin maanomistajille, joilla oli yli 10 ha peltoa. Näistä viljelijöistä enemmistö oli varsin tyytyväisiä jaon lopputulokseen tilussijoituksen osalta, tosin kotipalstojen osalta olisi toivottu vielä radikaalimpia muutoksia. Perusparannusten osalta suurin puute oli, ettei salaojitusta toteutettu uusjaon yhteydessä. (vrt. Vikström 1996.)

Päätelmiä

Myös Ytteressen uusjako käynnistyi yksimielisellä päätöksellä, eikä varsinaista hyötylaskelmaa tehty, koska kyseessä oli sovintojakoalue. Merkittävää käsittelyssä oli, että osa asianosaisista olisi halunnut jakaa toimituksen pienempiin osiin, jotta käsittely olisi halvempaa ja nopeampaa. Tähän ei kuitenkaan päädytty lähinnä valtion rahoitukseen liittyvien seikkojen takia. Toimituksen pitkän kestoajan valossa em. maanomistajien epäilyt olivat oikeutettuja.

Maanomistajat käytivät poikkeuksellisen paljon hyväkseen mahdollisuuksia valittaa toimituksen yhteydessä tehdyistä päätöksistä ja tältä osin vaikutusmahdollisuuksia käytettiin hyväksi, mutta tulokset olivat verrattain laihoja. Lopullisen jakoehdotuksen käsittelyssä tehtiin vielä lukuisia muutoksia ehdotukseen, mutta siitä huolimatta 16 asianosaista oli tyytymättömiä lopputulokseen. Maaoikeus ei tehnyt suurempia muutoksia jakoehdotukseen ja KKO pysytti MO:n päätöksen. Valitusten ja niiden tulosten valossa vaikutusmahdollisuudet eivät olleet kovinkaan hyvät. Todennäköisesti tähän oli samat syyt kuin Bennäs-Lövön uusjaossa eli jakoalue oli suuri ja asianosaisia runsaasti, jolloin eri mielipiteiden yhteensovittaminen ei onnistunut toimitusmiehiltä.

Tilien osalta vain metsätili aiheutti tyytymättömyyttä. Muistutuksista lähes puolet otettiin huomioon, mutta siitä huolimatta tilistä valitettiin. Kolmesta valituksesta yksi johti muutokseen. Asianosaisten lukumäärään nähden valitusten määrä oli kuitenkin pieni ja vaikutusmahdollisuuksia tilien osalta voi pitää hyvinä.

5.3.9 Vestersundin II uusjako

Vestersundin kylän toinen uusjako on poikkeuksellinen verrattuna muihin tutkimusalueen tilusjärjestelyihin siinä mielessä, että se on ainoa alue, jolla tehdään jo toista

uusjakoa ja lehdistö seurasi toimituksen käynnistymistä uutisoiden näyttävästi käsittelyn eri vaiheita. Poikkeavaa oli myös se, että uusjakoalue koostuu lähes yksinomaan metsämaasta. Kun muihin tutkimusalueen tilusjärjestelyihin aloite oli tullut yksityisiltä maanomistajilta, niin tämä uusjako tuli vireille Pietarsaaren kaupungin hakemuksesta. Toimituksessa on alusta saakka vallinnut voimakas vastakkainasettelu kaupungin ja muiden maanomistajien välillä. Toimitus alkoi vuonna 1990 ja on vielä kesken, joten se on mukana tutkimuksessa vain edellytys- ja laajuuspäätöksen osalta, joka laillistui vuoden 1996 lopulla. Alkuperäisen aikataulun mukaan toimitus piti saattaa loppuun ennen vuotta 2000, mutta se on viivästynyt ja kesällä 2003 valmistellaan vasta alustavaa jakoehdotusta.

Selvästi yli puolet uusjaon asianosaisista on vastustanut aktiivisesti toimitusta ja he ovat esittäneet yksityiskohtaisia perusteluja kannalleen. Jo alkukokouksessa vastustajat esittivät seuraavia mielipiteitä;

- yksittäiset maanomistajat pelkäsivät kaupungin määräävää asemaa suurena maanomistajana (n. 20 % jakoalueesta kaupungin omistuksessa) ja mahdollista pyrkimystä saada uusjaon kautta tonttimaata muiden kustannuksella
- useimmat maanomistajat olivat tyytyväisiä nykyiseen tilussijoitukseen
- kustannukset ovat kohtuuttoman korkeat suhteessa hyötyyn ja haittoihin, joita esiintyy toimituksen aikana
- moni pelkäsi menettävänsä hyvin hoidettuja metsäpalstoja ja saavansa huonompia, ja erotusta on vaikea arvioida rahassa
- maatalouden tulevaisuuden näkymät ovat epävarmat
- erityisarvoa omaavien alueiden kuten hiekka- ja sora-alueiden kohtalo askarrutti

Toimitusinsinööri painotti käsittelyn eri vaiheissa asianosaisten tasapuolista käsittelyä ja mahdollisuuksia esittää mielipiteitään toimituksessa käsiteltävistä asioista sekä sitä, että päätösvalta toimituksessa säilyy toimitusmiehillä, vaikka kaupunki on iso maanomistaja. Uusjaon kustannuksiin ja hyötyyn liittyvän vastustuksen vähentämiseksi toimitusmiehet hankkivat ministeriön päätöksen uusjaon tukemisesta valtion varoin ennen edellytysten ja laajuuden lopullista ratkaisemista. Asianosaisten mielipiteisiin yritettiin vaikuttaa varsin mittavalla valtion panostuksella toimituksen aiheuttamiin kustannuksiin, mm. maanmittausmaksua päätettiin alentaa 100 %:lla, mutta taloudellinen tukikaan ei vakuuttanut saati muuttanut vastustajien mielipiteitä.

Toimitusinsinööri yritti hälventää asianosaisten epäluuloja myös laajalla ja monipuolisella informaatiolla uusjaon menettelytavoista ja hyödyistä, mutta tulokset olivat laihoja. Jatkokokouksessa ei enää kirjattu pöytäkirjaan jaon vastustajien mielipiteitä, vaan toimitusmiesten päätettyä jaon edellytyksistä 45 asianosaista ilmoitti olevansa tyytymättömiä päätökseen, joten se alistettiin MO:een, joka kumosi toimitusmiesten päätöksen. Kaupunki valitti KKO:een, joka kumosi MO:n päätöksen ja määräsi uusjaon toteutettavaksi.

Vestersundin uusjaon käsittelyssä maanomistajat toivat esille lähes kaikki tyypilliset tilusjärjestelyjen vastustukseen liittyvät argumentit eli epäilyn huonoista vaikutusmahdollisuuksista toimituksessa, pelon toimitukseen liittyvistä korkeista kustannuksista verrattuna saatavaan hyötyyn ja kestoaikaan liittyvät ongelmat sekä haitat tilusten käytölle jaon aikana. Vastustuksen taustalla voi nähdä riskinhallinnan, joka liittyi sekä taloudellisiin seikkoihin että vaikutusmahdollisuuksiin itse toimituksessa. Toimituksen käsittely sai alkuvaiheessa paljon julkisuutta vastakkainasettelusta kaupunki-yksityiset

maanomistajat. Toimituksen vastustajat jatkoivat tiedotusvälineiden hyväksikäyttöä aktiivisesti jatkossakin yleisen mielipiteen muokkaamiseksi ja osittain myös painostaakseen päätöksentekijöitä luopumaan uusjakohakemuksesta. Laaja julkisuus johti vääjäämättä siihen, että vastustuksen varsinaiset kiinteistötekniset syyt jäivät vähälle huomiolle ja arvioinnille, sen sijaan yksilön oikeudet ja päätösvalta omaisuutensa suhteen sekä julkisten varojen käyttö uusjakojen tukemiseen nousi keskeiseen asemaan. Vestersundin kylässä maanviljelyllä on nykyään varsin vähäinen merkitys jakoosakkaiden toimeentulon kannalta ja tärkeämmässä asemassa ovatkin metsästä ja rakennuspaikkojen myynnistä saatavat tulot sekä ansiot muista elinkeinoista.

Päätelmiä

Edellytysten ja laajuuden käsittelyssä Vestersundin kylässä ajauduttiin hyvin nopeasti tilanteeseen, jossa mielipiteet lukkiutuivat ja sen jälkeen mitkään toimenpiteet eivät enää muuttaneet asetelmaa, jossa yhden suuren maanomistajan hakemusta vastustivat käytännössä lähes kaikki muut asianosaiset. Voimakas vastustus aiheutti myös sen, että osa asianosaisista ei ylipäätään ottanut kantaa mihinkään suuntaan, jolloin uusjaon todellinen kannatus jäi osin epäselväksi.

Varsinaista vuorovaikutusta asianosaisten ja toimitusmiesten välille ei syntynyt ja asianosaiset luottivat vaikutusmahdollisuuksiinsa vain oikeuskäsittelyssä. Tämä ei kuitenkaan lopulta johtanut vastustajien kannalta toivottuun lopputulokseen. Maanomistajien voimakkaat kannanotot näyttävät kuitenkin vaikuttaneen MO:n päätökseen, jonka perustelut eivät olleet jakolain säädösten mukaisia, vaan enemmänkin vaikuttivat laihalta kompromissiesitykseltä.

5.3.10 Maanomistajien vaikutusmahdollisuudet

Tilusjärjestelyjen toimitusmenettely on perustunut lainsäädäntöön ja maanomistajien oikeudet ja mahdollisuudet vaikuttaa toimitusmiesten päätöksentekoon ovat vaihdelleet toimituksien eri vaiheessa. Näitä vaikutusmahdollisuuksia kuvataan kaaviossa 5/1, joka on laadittu mukaellen Mattssonin vaikuttamisportaikkoa kuvassa 2/6. Mattssonin kaavoitusta koskeva vaikuttamisportaikko lähtee tilanteesta, jossa asianosaisella ei ole ollenkaan vaikutusvaltaa ja päätyy portaittain tilanteeseen, jossa asianosaisella on täysi päätösoikeus. Tilusjärjestelyissä vaikutusmahdollisuudet lähtevät myös tilanteesta, jossa maanomistaja ei voi ollenkaan vaikuttaa toimitusmiesten tekemään päätökseen. Seuraava porras on kuuleminen, jossa maanomistajilla on oikeus tai mahdollisuus esittää oman näkökantansa ennen asian ratkaisemista. Toimitusmiehet ovat velvolliset ottamaan esitetyt näkökannat huomioon lopullista päätöstä tehdessään. Seuraava porras on sopimisvapaus, jossa toimitusmiesten on vahvistettava maanomistajien tekemä sopimus, mikäli se ei ole lainvastainen tai loukkaa kolmannen osapuolen oikeutta. Viimeisenä portaaana on maanomistajan päätösvalta, joka sitoo toimitusmiehiä.

Kaavio 5/1. Maanomistajan vaikutusmahdollisuudet tilusjärjestelyn eri vaiheissa

Toimituksen vaihe	Vaikutusmahdollisuus		----	Päätösvalta
	ei ollenkaan	kuuleminen	sopimisvapaus	päätösvalta
Edellytys ja laajuus	(x)	x	x	(x)
Nautintaselitelmä		x	(x)	
Jakosuunnitelma		x	x	
Erilliset päätökset		x	x	
Tilikorvaukset		x	x	

Tilusjärjestelyn edellytysten osalta vaikutusmahdollisuudet ovat lisääntyneet KML:n myötä, koska nykyisen lain mukaan sellaista maanomistajaa, jonka tiluksia ei välttämättä tarvita hakijan tilusten tarkoituksenmukaista järjestelyä varten, ei vasten maanomistajan tahtoa saa ottaa mukaan järjestelyyn. Tämä maanomistajan oikeus lähestyy täyttä päätösvaltaa siinä mielessä, että hän voi omalta osaltaan päättää osallistumisestaan. Merkittävää kuitenkin on, ettei hän voi kaataa koko hanketta. Toinen ääripää vaikutusmahdollisuuksissa oli JL:n mukainen edellytysharkinta, jossa mukaan oli otettava koko se alue, joka voitiin kerralla tarkoituksenmukaisesti järjestellä. Tällöin monet maanomistajat kokivat, ettei heillä ollut minkäänlaisia vaikutusmahdollisuuksia. Näiden äärimmäisten vaihtoehtojen väliin jää varsin laaja vaikuttamisalue ja itse asiassa varsin monen toimituksen yhteydessä maanomistajat ovat käyttäneet myös toimitusmenettelyn ulkopuolisia keinoja vaikuttaa sekä toimituksen käynnistymiseen että toteutukseen. Lepplax-Norrbyn uusjaon käynnistysvaiheessa on havaittavissa tällaista suoraa vaikuttamista asianosaisten välillä, sillä maanomistajien kannat vaihtelivat edellytysten ja laajuuden käsittelyn eri vaiheissa huomattavan paljon verrattuna muihin tutkittuihin toimituksiin. Myös Vestersundin II uusjaon edellytysten ja laajuuden käsittelyn yhteydessä jaon vastustajat pyrkivät suoraan vaikuttamaan hakijaan kirjelmällä kaupunginhallitukselle, jossa esitettiin luopumista hankkeesta.

KML:n säädösten perusteella voidaan katsoa, että toimitusmenettelyn eri vaiheissa asianosaisella on nykyään oikeus tulla vähintäänkin kuulluksi. Kuulemismenettely onkin tyypillinen piirre toimitusmenettelyn kaikissa vaiheissa ja vaikutusmahdollisuudet lähenevät täydellistä sopimusvapautta niissä tapauksissa, joissa maanomistajat ovat yksimielisiä tilusjärjestelyn toteuttamisesta, koska niissä tapauksissa toimitus voidaan käynnistää ilman kustannus-hyöty-analyysiä. Tällöin sopimisvapaus ei käytännössä ole riippuvainen toimitusmiesten hyväksynnästä. Tutkituista toimituksista kolme käynnistyi asianosaisten yksimielisellä päätöksellä.

Nautintaselitelmän osalta asianosainen voi ilmaista mielipiteensä kuulemisessa ja yleensä perustellut kannanotot johtavat korjauksiin varsinkin jyvityksen suhteen. Asianosaisilla on myös tietynlainen sopimisvapaus, mutta yleensä se edellyttää toimitusmiesten hyväksyntää, jolla varmistetaan, ettei menettely johda esimerkiksi maakaaren muotosäännösten vastaiseen maanluovutukseen tai loukkaa mahdollisen kolmannen

osapuolen oikeuksia. Maanomistajien intressiriidat nautintaselitelmän osalta johtavat automaattisesti toimitusmiesten päätökseen. Tutkimusaineistosta löytyi useita esimerkkejä maanomistajien vaikutusmahdollisuuksista nautintaselitelmän käsittelyssä. Yleensä kaikki riidattomat korjausvaatimukset otettiin huomioon ja hankalissakin tapauksissa päästiin yleensä joko sopimukseen asianosaisten kesken tai toimitusmiehet ratkaisivat riidan päätöksellään. Nautintoja koskevat riidat johtivat vain yhdessä toimituksessa MO:n käsittelyyn.

Jakosuunnitelman käsittelyn yhteydessä asianosaisia kuullaan ja vaikutusmahdollisuudet ovat todelliset, koska käsittelyvaiheita on vähintään kaksi, mutta monessa toimituksessa jakosuunnitelmaan on tehty asianosaisten vaatimia muutoksia useammissa käsittelykierroksissa. Varsinkin Forsbyn uusjaon yhteydessä jakosuunnitelmaa käsiteltiin useaan otteeseen ja siihen tehtiin poikkeuksellisen paljon muutoksia asianosaisten esitysten perusteella. Samat asianosaiset saattoivat jopa saada hyväksytyksi uusia korjausvaatimuksia suunnitelman eri käsittelyvaiheissa. Lopulliseen jakosuunnitelmaan on voitu vielä tehdä asianosaisten sopimia muutoksia, mutta tällöin edellytyksenä on ollut, etteivät ne ole loukanneet kolmansien oikeuksia. Varsinkin rajasovitusten osalta käytäntö on ollut hyvin joustavaa ja jakosuunnitelman pyykityksen yhteydessä niihin on voitu vielä tehdä asianosaisten vaatimia tarkistuksia ja korjauksia.

Toimitusmiesten toimituksen käsittelyn yhteydessä tekemien erillispäätöksien osalta vaikutusmahdollisuudet vaihtelevat kuulemisesta täyteen sopimusvapauteen. Jälkimmäisestä voidaan ottaa esimerkiksi asianosaisten välinen sopimus tilansiirrosta, jonka nojalla siirtyjä vaihtui Östensön isojaonjärjestelyssä. Niissä tapauksissa, joissa vaatimukset menevät ristiin, vaikutusmahdollisuudet jäävät kuulemisen varaan, sillä toimitusmiehet joutuvat päätöksellään aina ratkaisemaan asian jonkun asianosaisen eduksi.

Tilien osalta vaikutusmahdollisuudet ovat samanlaiset kuin jakosuunnitelman osalta eli kuuleminen voi tietyissä tapauksissa laajentua sopimisvapaudeksi, joka kuitenkin aina edellyttää toimitusmiesten hyväksyntää, jolla varmistetaan, ettei sopimus loukkaa kolmannen osapuolen oikeuksia. Maanomistajat ovat useimmissa toimituksissa voineet vaikuttaa paljon korvausperusteiden suuruuteen. Esimerkiksi puuston hinnoittelu on useissa toimituksissa perustunut asianosaisten yhteisiin päätöksiin. Varsinkin sellaisten tilikorvausten osalta, jotka koskevat vain tiettyä rajoitettua osaa asianosaisista, ovat asianosaiset voineet vaikuttaa lopputulokseen.

5.4 Lehtiartikkeleiden sisällönanalyysi

Lehtiartikkeleiden sisällön luokittelun lähtökohtana on toimitusmenettelyn kolmivaiheinen rakenne, tutkimusongelman mukainen maanomistajien vaikutusmahdollisuus sekä teoreettisen viitekehyksen näkökulma. Artikkeleiden sisältö on luokiteltu seitsemään teemaan, joiden pääsisältönä ovat intressiriidat, maanomistajien ja yhteiskunnan/toimitusinsinöörin tavoitteet ja toimenpiteet, tilusjärjestelyjen tarkoituksenmukaisuus, tilusjärjestelyjen tasapuolisuus, jakotuloksen oikeudenmukaisuus, tilusjärjestelyihin liittyvät oikeuskäsittelyt ja yleisinformaatio tilusjärjestelyistä. Teemojen tilusjärjestelyjen tarkoituksenmukaisuus, tasapuolisuus ja jakotuloksen oikeudenmukaisuus sisältöjen välinen raja ei ole tarkka, sillä näihin teemoihin liittyy piirteitä, jotka ovat yhteisiä. En ole halunnut yhdistää niitä yhdeksi teemaksi, koska niiden välillä on kui-

tenkin havaittavissa tiettyjä eroja. Teemat on nimetty niiden pääasiallisen sisällön mukaan.

1) Intressiriidat
Intressiriidat käsittelevät pääosin tilusjärjestelyn aloittamiseen eli edellytyksiin ja laajuuteen liittyviä ristiriitoja. Toimituksen toteuttamiseen liittyviä asianosaisten välisiä ristiriitoja esiintyy hyvin vähän. Valituksiin liittyvät ristiriidat on käsitelty omana pääteemanaan, koska ne ovat luonteeltaan selkeästi erilaisia. Intressiriitoja käsitellään yleensä asetelmasta maanomistaja vastaan yhteiskunta ja asetelmaa maanomistaja vastaan maanomistaja ei varsinaisesti esiinny. Vaikka tilusjärjestelyn hakijana on yleensä ollut useampi maanomistaja, niin toimituksen vastustajien kritiikki ei ole yleensä kohdistunut heihin, vaan tilusjärjestelyn toimitusmenettelyyn, odotettavissa olevaan hyötyyn ja mahdollisiin tuloksiin yleisellä tasolla.

2) Tarpeellisuus ja hyöty
Teema käsittelee maanomistajien ja yhteiskunnan tavoitteita ja toimenpiteitä. Ne koskevat lähes yksinomaan tilusjärjestelyn mahdolliseen aloittamiseen liittyviä asioita. Yhteiskunnan näkökulma välittyy artikkeleissa toimitusinsinöörien lausuntojen kautta. Sekä maanomistajien että toimitusinsinöörien kannanotot käsittelevät toimituksen tarvetta, hyötyä, järjestelyjen aikaisia käyttörajoituksia ja valtion taloudellista tukea. Toimitusten ollessa käynnissä ei yleensä ole raportoitu yksittäisten maanomistajien omasta edunvalvonnasta.

3) Tarkoituksenmukaisuus
Tilusjärjestelyjen tarkoituksenmukaisuutta on pääasiassa tarkasteltu toimitusten kestoaikojen, kustannusten ja niiden jakautumisen kautta Myös valtion maanhankinta ja sen käyttö uusjaon yhteydessä sisältyy tähän teemaan.

4) Tasapuolisuus
Tilusjärjestelyjen tasapuolisuutta on tarkasteltu asianosaisten kuulemisen ja vaikutusmahdollisuuksien perusteella. Asianosaisten vaikutusmahdollisuuksia ovat mm. kirjelmöinti viranomaisille, asianosaisten kuuleminen eri toimitusvaiheissa ja asianosaisten välisten sopimusten huomioon ottaminen jaossa. Artikkeleissa esiintyy myös asianosaisten arvioita toimitusten tasapuolisuudesta mm. jyvityksen ja tilien osalta. Tilansiirrot ovat asianosaisten kannalta merkittäviä ja niiden toteuttamiseen liittyy tasapuolisuuteen ja vaikuttamiseen kuuluvia tekijöitä. Toimitusmiesten objektiivisuus ja onnistuminen tehtävässään tulee esille tässä teemassa.

5) Oikeudenmukaisuus
Tilusjärjestelyn tuloksen oikeudenmukaisuutta arvioidaan artikkeleissa, joissa käsitellään jakoehdotusten hyväksymistä ja toimitusten loppuunsaattamista. Myös tilansiirtojen kautta voidaan arvioida tuloksen oikeudenmukaisuutta, koska toimitusten alkuvaiheissa kiinnostus tilansiirtoihin on yleensä ollut pienempää kuin jakotekninen tarve, mutta siitä huolimatta siirroista ei kuitenkaan ole valitettu kuin yhdessä tapauksessa.

6) Oikeuskäsittelyt
Tilusjärjestelyjen oikeuskäsittelyt koskevat yleensä maaoikeuden käsittelyä verrattain yleisellä tasolla. Vaikka asioiden käsittely toimituskokouksissa olisikin ollut värikästä, niin maaoikeuskäsittelystä ja lopputuloksesta raportoidaan hyvinkin asiallisesti ja hillitysti. Pääosa raportoiduista maaoikeustapauksista koskee toimituksen edellytyksiä ja laajuutta tai jakoehdotusta. Tileistä ja lopputoimenpiteistä on kirjoitettu vähemmän. Lehdistö seurasi Korkeimman oikeuden käsittelyä hyvin yksityiskohtaisesti Vestersundin uusjakoa koskevassa riidassa 90-luvulla.

7) Yleisinformaatio
Tähän teemaan on koottu yleisiä ja informatiivisia artikkeleita tilusjärjestelyistä. Ne eivät koske tiettyä toimitusta, vaan yleisiä tilusjärjestelyihin liittyviä aiheita, kuten salaojituksen toteuttamismahdollisuudet uusjaon yhteydessä (40-luvulla), maanmittareiden ja yhteiskuntasuunnittelijoiden tutustumistilaisuutta uusjakoalueella (70-luvulla), maanmittauslaitoksen tilusjärjestelypäiviä (80-luvulla) ja paikallisen maanmittausjohtajan kannanottoa maaseudun kehittämismahdollisuuksista (90-luvulla). Teemaan sisältyvät myös yleisluonteiset tiedot tilusjärjestelyistä, jotka liittyvät pinta-aloihin, tilojen ja palstojen lukumäärään sekä perusparannusten toteuttamiseen, kuten teiden rakentamiseen, kuivatuksen ja salaojituksen toteuttamiseen.

Teemat 1 ja 2 käsittelevät tilusjärjestelyn edellytyksiin ja laajuuteen liittyviä asioita ja teemat 3, 4 ja 5 toimituksen toteuttamista ja lopputulosta. Teema 6:n osalta käsitellään sekä toimituksen edellytyksiin ja laajuuteen että jakotulokseen ja tileihin liittyviä asioita. Eri teemojen esiintyminen lehtiartikkeleissa ilmenee taulukosta 5/6.

Taulukko 5/6. Teemojen esiintyminen artikkeleissa.

teema nr	Artikkelia kpl	ajanjakso
1	22	1906 – 1997
2	22	1906 – 1997
3	18	1911 – 1996
4	13	1911 – 1982
5	12	1906 – 1992
6	9	1935 – 1997
7	8	1910 – 1992

Eri teemat esiintyvät artikkeleissa suhteellisen tasaisesti koko tutkimusajanjakson aikana ja samassa artikkelissa käsiteltiin yleensä 2-3 eri teemaa. Taulukossa 5/7 on esitetty artikkeleissa esiintyvien teemojen lukumäärä.

Taulukko 5/7. Artikkeleiden sisältämien teemojen määrä.

teemojen lkm/artikkeli	esiintyy n artikkelissa
1	9
2	12
3	17
4	6
5	1
6	1
Yhteensä	46

Seuraavissa kappaleissa eri teemoja ja niiden sisältöä analysoidaan yksityiskohtaisemmin.

5.4.1 Intressiriidat

Intressiriidat koskevat suurelta osin toimituksen edellytyksiin ja laajuuteen liittyviä asioita. Artikkeleista käy selkeästi ilmi, että taloudelliset syyt ohjasivat päätöksentekoa ja toimenpiteitä, mutta pääpaino ei ollut hyödyissä vaan kustannuksissa. Näyttää siltä kuin hyötyjä olisi pidetty jonkin verran epävarmoina, mutta sen sijaan kustannuksista ei ollut epäilystä. Näin ollen suuret kustannukset pidättelivät usein myös uusjakoon myötämielisesti suhtautuvia maanomistajia. Toimituksen toteutuksen yhteydessä ilmenevistä ristiriidoista ei juuri ole kirjoitettu, vaan vasta valitusten yhteydessä saadaan vihjeitä siitä, että jakotuloksen taustalla on voinut olla vaikeitakin konflikteja, mutta niitä ei ole jostain syystä haluttu tuoda julkisuuteen.

Isojakoja ei ollut saatettu loppuun monessa Pedersören kylässä. Rajat oli jätetty pyykittämättä ja auki karsimatta mm. Över- ja Nederlappforsissa, Östensössä, Över- ja Ytteressessä ja Sundbyssä. Joissain kylissä oli ilmeisesti myös osittain jätetty vaihtamatta tiluksia isojaon jälkeen, jolloin sitä ennen vallinnut tilussijoitus jäi lainvastaisuudestaan huolimatta voimaan. Tälläiseen menettelyyn viittaa uutinen Lappforsista, jossa ei haluta vanhojen sopimattomien rajojen auki karsimista isojaon täydennyksessä:

> ”...att guvernörsämbetet i Vasa avslagit deras begäran att kompletteringen av storskiftet måtte inhiberas … …en stor del av de närvarande var hällre sinnade att begära ett nytt storskifte än att upphugga de gamla oegentliga råarna...” (1/1906)

> ”...landtmätare Mether skulle anmodas att till guvernörsämbetet frambefordra skifteslagets begäran att få ett nytt storskifte, så att all mark blefve refvad och graderad samt skogarna skildt antecknade…” (1/1906)

Maanomistajien mielipiteisiin Lappforsisssa on voinut vaikuttaa myös naapurikylissä Över- ja Ytteressessä vuonna 1898 aloitettu isojaon täydennys ja sen toteuttamiseen liittyneet olosuhteet. Isojaon täydennys päättyi vuoden 1911 alkupuolella ja puoli vuotta tämän jälkeen aiheesta kirjoittaa lehdessä (3/1911) nimimerkki K ja kirjoitus on luonteeltaan mielipiteen ilmaus, joka on kirjoitettu minä -muodossa. Kirjoittaja pahoittelee ja paheksuu sitä, että Över- ja Ytteressen kylissä saatiin aikaiseksi vain isojaon täydennys, kun alueella olisi välttämättä kaivattu isojaonjärjestelyä.

Toimituksen taustalla oli yksittäisen maanomistajan hakemus vuodelta 1896, joka johtui siitä, että kyseinen maanomistaja ei ollut saanut osuuttaan talosta halottua, koska isojako oli loppuunsaattamatta rajojen pyykittämisen ja auki karsimisen osalta. Maaherra määräsi 1897 isojaon täydennyksen toimeenpantavaksi, mutta päätös tuli kuitenkin alistaa senaatin käsiteltäväksi jakolainsäädännön perusteella, koska toimitusinsinööri katsoi alkukokouksessa isojaonjärjestelyn tarpeelliseksi. Jakokunnassa oli monipalstaisuutta, eli talojen tilukset olivat useammassa kuin kuudessa palstassa ja toimitusta suorittamaan määrätty maanmittausinsinööri yritti taivutella asianosaisia hyväksymään toimituksen, mutta järjestelyä vastustettiin kaikin mahdollisin keinoin. Senaatti taipui lähetystöjen ja kirjelmien jälkeen pelkän isojaon täydennyksen toteuttamiseen.

> ”...Sedan ingenjör Kuhlefelt ytterligare övertygat sig om att mångskifte var rådande just inom detta skifteslag, förklarade han lungt och tydligt för intressenterna den stora och onödiga kostnad dem åsamkas genom storskiftes-komplettering i jämförelse med storskiftesreglering. Trots ingenjör Kuhlefelts goda förmåga att klargöra saken, var allt hopplöst. Man motarbetade storskiftesregleringen med händer och tänder, med deputationer och skriftliga protester till dess Senaten slutligen prövade endast komplettera Över- och
> Ytteresse skifteslag…” (3/1911)

Kirjoitus antaa tapahtumien kulusta erilaisen kuvan kuin toimituspöytäkirja. Pöytäkirjan mukaan nimittäin yksikään maanomistaja ei asian käsittelyn yhteydessä ilmaissut kannattavansa isojaonjärjestelyä, eikä kukaan ollut kannattanut sitä kunnalliskokouksessakaan, joka myös oli käsitellyt asiaa. Ilmeisesti isojaonjärjestelyn vastustajat ovat olleet kylän mielipidejohtajia ja vastustus on heti ilmaistu niin voimakkaasti, etteivät mahdolliset tilusjärjestelyn kannattajat ole uskaltaneet tai halunneet ilmaista omaa mielipidettään ääneen.

Kirjoittaja ottaa myös kantaa isojaon lopputulokseen runsaat sata vuotta aiemmin. Isojako toteutettiin koko Pedersören kunnan alueella jokseenkin samaan aikaan ja valtakunnallisesti katsoen varhain, joten sen lopputulosta tilussijoituksen osalta voitaneen koko kunnan alueella arvioida tämän sata vuotta myöhemmin kirjatun lausunnon perusteella.

> ”...Alltså torde det vara klart för en var att skiftesplaceringen och skiften, som skiftats för 100 år tillbaka, äro allt annat än tillfredsställande för en rättänkande jordbrukare..” (3/1911)

Talojen halkominen oli varsin vaikeaa, kun talojen palstaluku oli yleisesti seudulla useita kymmeniä ja pahimmissa tapauksissa lähenneltiin jopa sataa palstaa, kun mukaan otetaan myös metsät. Över- ja Ytteressen kylissä 48 talonumeroa oli jaettuna 673 palstaan eli keskimäärin yli 14 palstaa per talo. Yksittäisellä talonumerolla korkein palstaluku oli 33 ja vain neljän talonumeron osalta palstojen lukumäärä ei ylittänyt kuutta. Tuolloin voimassa ollut jakolainsäädäntö salli korkeintaan 6 palstaa tilaa kohden ja tämän enimmäismäärän noudattaminen esti tehokkaasti tarkoituksenmukaisten halkomisten toteuttamisen.

Rajanaapureita ei myöskään voitu lain nojalla pakottaa tilusvaihtoihin, joilla palstojen lukumäärää olisi voitu pienentää ja mahdollistaa näin talojen jakamisen halkomisuusjakojen avulla. Iänikuinen itsekkyys mainitaan myös syynä haluttomuuteen toteuttaa vapaaehtoisia tilusvaihtoja.

> ”...Ty till utbyte kan rågrannen, enligt lag, icke heller tvingas därest han ej i godo är villig därtill. Skulle icke den urminnes egenkärleken finnas till, kunde flera hemman sammanslå sig och tillsammans inlämna ansökan om s.k. klyvningsreglering, vilket skulle vara en icke så obetydlig förbättring för jordägarna...” (3/1911)

> ”...Men nu är det mycket troligt att här, såväl som å andra orter, finns den tron bland folket, att före klyvning eller storskiftesreglering äga alla den bästa marken och efter slutfört arbete har tvärtom ingen mera fått den bästa marken och alla naturligtvis mycket mindre än de haft förut…” (3/1911)

Isojaon täydennyksen tai järjestelyn toteuttaminen merkitsi huomattavaa taloudellista uhrausta asianosaisille, vaikka valtio osallistuikin kustannuksiin maksamalla ennakkoon maanmittarin palkkion ja tukemalla tilansiirtoja. Lappforsin kylien isojaon järjestelyn kokonaiskustannuksista (78 375 mk) maanmittarin palkkion osuus oli noin 20 % (17 874 mk) ja tilansiirrot maksoivat 20 770 mk, josta osaan saatiin valtion ennakkorahoitusta. Kustannukset ovat olleet asianosaisten maksukykyyn nähden varsin korkeat ja tilusjärjestelyä onkin pidetty pitkäaikaisena investointina.

> ”...en sådan betydande ekonomisk uppoffring ha lappforsborna gjort för sitt och sina efterkommandes väl...” (4/1915)

Asianosaisten mielipiteeseen vaikuttaminen

Asianosaiset ovat monessa toimituksessa todenneet tilusjärjestelyn tarpeelliseksi, mutta toteuttamisajankohdasta on oltu eri mieltä. Yleinen huono taloudellinen tilanne tai asianosaisten oma taloudellinen tilanne on usein ollut perusteena vaatimukselle lykätä toimituksen aloittamista. Mielenkiintoista on se, että samanlaiset perustelut ovat esiintyneet säännöllisesti koko 1900-luvun ajan keskusteluissa eri toimitusten toteuttamisesta. Valtion rahoituksen suuruus on tällöin luonnollisesti noussut merkittävään asemaan ja maanmittarit ovatkin usein pyrkineet käyttämään sitä kannustimena tilusjärjestelyn hyväksymiselle. Esimerkiksi Kållbyn uusjaon käynnistämisen yhteydessä vuonna 1989 maanomistajat kävivät vilkasta keskustelua valtion osallistumisesta hankkeeseen. Ongelmana oli se, ettei päätöstä lopullisesta rahoitusosuudesta voitu antaa ennen toimituksen yhteydessä tehtyä virallista hakemusta. Asianosaiset joutuivat tyytymään toimitusinsinöörin antamaan informaatioon ja lupauksiin valtion tulevasta rahoitusosuudesta, mikä aiheutti epävarmuutta päätettäessä toimituksen edellytyksistä.

> ”...Vi beslöt att statsandelarna måste framgå. Man vet inte heller vad staten hittar på ... …förrättningsingenjören berättar att man måste ha en förrättning innan man kan söka om bidrag – och pengar finns nog…” (34/1989)

Aina eivät kuitenkaan lupaukset valtion osallistumisesta kustannuksiin huomattavallakaan osalla kustannuksista ole vakuuttaneet niitä asianosaisia, jotka ovat vastustaneet tilusjärjestelyä. Varsinkin 1990-luvun alkupuolella valtion ollessa taloudellisen laman kourissa tällaista rahojen käyttöä pidettiin suoranaisena tuhlauksena käsiteltäessä Vestersundin kylän uusjaon toteuttamista.

> ”...bl.a. försökte förrättningsingenjören förnyat förklara hur förmånligt nyskiftet skulle vara. Merparten, ca. 70 procent av kostnaden, skulle ju staten betala...

> ... förundrade sig över hur staten, som inget lär ha och måste spara, spara, nu plötsligt skulle ha råd med drygt 2 milj mk på detta otyg. Och staten, ja det är ju vi, skattebetalare, påminde Wester…" (37/1992)

> "…för oss blir det ju inga nämnvärda kostnader, men skattebetalarna skall betala för lantmäterigubbar, rösen, värderingar och därtill 70 procent av de vägar som byggs …" (46/1997)

Tilusjärjestelyjen kannattajat ja vastustajat eivät juuri ole käyttäneet lehdistöä hyväkseen yrittäessään vaikuttaa vastapuolen mielipiteeseen, mutta sen sijaan muutamista artikkeleista ilmenee, että asianosaiset pyrkivät suoraan vaikuttamaan ja jopa painostamaan vastapuolta muuttamaan mielipidettään. Tältä kannalta katsoen on varsin yllättävää, että tavanomaisia yleisönosaston kirjoituksia ei ole julkaistu tutkimusalueen toimituksista. Naapurikunnan Uudenkaarlepyyn Ytterjeppon uusjaon varsin riitaisesta käynnistymisestä on julkaista yksi mielipidekirjoitus, jossa paheksutaan sitä, että kaksi maanomistajaa voi saada uusjaon vireille muiden vastustuksesta huolimatta.

> "...dessa människor har haft ett så stort inflytande i denna för byn så viktiga sak, att fast vi övriga till 100 procent är emot det hela, så är vi tvungna att gå ända till Högsta domstolen..." (JT 20.1.1993)

Painostuksesta kertovat artikkelit Socklotin ja Lepplax-Norrbyn uusjaoista. Socklotin osalta oli haettu vesijättöjen ja joidenkin yhteisten alueiden jakoa, mutta enemmistö asianosaisista piti tällaisia järjestelyjä turhina. Kun hakijoita ei saatu perumaan hakemustaan, enemmistö katsoi parhaaksi hakea täydellisen uusjaon toteuttamista välttääkseen hyötyyn nähden korkeiksi katsomiaan kustannuksia, joita osittainen jako olisi aikaansaanut. Lepplax-Norrbyn osalta uusjaon edellytysten ja laajuuden käsittely kesti pitkään ja osa hakijoista muutti mielipidettään käsittelyn aikana.

> "...ett par hemmansägare tidigare anhållit om skifte av samfälligheter och tillandningar. Då detta skifte skulle ha varit meningslöst och medfört betydande kostnader och bråk utan att lämna motsvarande nytta, och då de personer som anhållit om skifte inte återtogo sin anhållan, funno hemmansägarna ingen annan utväg än att förena sig om ett nyskifte..." (5/1932)

> "...Bakom förslaget om nyskifte stå numera blott de sex skiftesägare i Norrby, som anhållit därom. Lepplaxborna ha förut varit med om skiftet men motsätta sig numera detsamma…" (8/1935)

Ytteressen-Bäckbyn uusjako käynnistyi yksimielisesti, mutta taustalla oli käyty jonkinmoista kädenvääntöä toimituksen tarpeellisuudesta, johon viitataan lehtiartikkelissa. Toimituksen pöytäkirjasta ei löydy minkäänlaista viittausta mahdollisen vastustukseen. Alkukokoukseen mennessä hankkeen vastustajat olivat todenneet, ettei heillä ollut riittäviä mahdollisuuksia estää hankkeen käynnistymistä ja he valitsivatkin hiljaisen hyväksymisen tien ja taipuivat selkeän enemmistön tahtoon. Vastaavanlainen toimintatapa löytyy myös Sundby-Karbyn uusjaossa.

> "...Skiftet inleddes i början av 1960-talet på initiativ från båda byarna – och trots att ett påtagligt motstånd fanns. Gösta Sandberg från Bäckby berättar att det till och med ordnades protestmöten för att förhindra att skiftet skulle starta. Men motståndet var ändå för litet, och beslut om skifte fattas i sgs. total enighet..." (27/1981)

> "…tjugo jordbrukare från Sundby och tre från Karby skrev under. I det skedet ställde sig några emot, men majoriteten var stor nog för att ett verkligt behov kunde tolkas ur ansökan…" (31/1982)

Tunnekuohut ja voimakkaat mielipiteenilmaisut ovat ilmeisen tehokkaita tapoja vaikuttaa toisten asianosaisten mielipiteisiin. Vuosisadan alkupuoliskolla artikkelit vain vihjaavat ristiriidoista, mutta varsinkin 1990-luvulla niistä tehdään isoja otsikkoja.

> "...Till berömmelse för de närvarande måste meddelas, att sammanträdet försiggick lugnt och sakligt. Man resignerade inför en nödvändighet…" (5/1932)

> "…Visserligen ha stora motgångar under skiftestiden upprest sig mot intressenterna men genom enighet ha likväl alla svårigheter besegrats, så att ingen process eller ägodelningsrätt behövt begagnas…" (4/1915)

> "…Staden vill ha nyskifte: Kompakt motstånd i Vestersundby…"
> (Otsikko: 35/1990)

1950-luvulla yksimielisyyttä uusjaon toteuttamisesta Bennäsin ja Lövön kylissä kuvataan ainutlaatuiseksi ja asianosaisia kuvataan asiallisiksi ja päättäväisiksi, minkä osoituksena he jo ensimmäisessä kokouksessa päättivät uusjaon toteuttamisesta. Yleensä tällaisen päätöksen aikaansaaminen vaati paljon aikaa ja useita kokouksia.

> "...Ett unikt skiftessammanträde hölls i går på kommungården i Bennäs. Lövö- och bennäsborna visade sig besitta sådan saklighet och beslutsamhet att de redan vid det första sammanträdet kunde enas om att nyskifte skall förrättas i de båda byarna.I allmänhet brukar det dra ut på tiden innan intressenterna kan fatta ett dylikt avgörande och ofta måste många sammanträden hållas..." (15/1956)

1900-luvun alkupuolella Pedersören alueella toteutetuista tilusjärjestelyistä puolet lähti käyntiin ilman maanjako-oikeuden käsittelyä, joten siinä mielessä em. mainita on liioitteleva, mutta taustalla lienevät olleet Vestersundin (1919-1933) ja Lepplax-Norrby (1933-1951) uusjaot, joiden käynnistyminen oli aikoinaan ollut varsin riitaisaa. Arvio päätöksen ainutlaatuisuudesta on todennäköisesti toimitusinsinöörin esittämä.

Toimitusten vastustus

1990-luvun alussa vireille tullut Vestersundin kylän uusjako sai näyttävästi julkisuutta paikallislehdessä, kun toimituksen edellytyksistä ja laajuudesta valitettiin KKO:hon saakka ja päätöksen muuttuessa oikeusistuimissa käsittelyn eri vaiheissa. Toimitusmiehet päättivät Pietarsaaren kaupungin hakemuksen perusteella, että uusjaon toteuttamiselle on edellytykset. MO kumosi toimitusmiesten päätöksen ja kaupungin valituksen johdosta KKO katsoi edellytysten olevan olemassa ja määräsi uusjaon toteutettavaksi. Erikoiseksi tapauksen tekee se, että KKO käsitteli asiaa uudestaan asianosaisten tehtyä tuomiovirhekantelun heidän kuulemiseensa liittyneistä epäselvyyksistä.

Maanomistajien vastustus oli voimakasta ja heidän edustajiensa lausunnot sekä toimituskokouksissa että lehdistössä olivat varsin tunnepitoisia. Vastustuksen pääasialliseksi syyksi voi nostaa vanhan pitkään jatkuneen epäluulon kaupunkia kohtaan. Epäluulo ilmenee mm. siten, että kaupungin uusjakohakemus leimataan huijaukseksi ja pelkäksi maapolitiikan harjoittamiseksi.

> ”...det här är lurendrejeri från stadens sida... ...I Vestersundsby tror markägarna att det ligger kommunal markpolitik bakom stadens anhållan om nyskifte…” (35/1990)

> “…staden har ju motiverat de senaste markköpen i området med att det ger en starkare position i nyskiftet. Staden har lurat oss markägare i alla tider…” (35/1990)

Pietarsaaren kaupunki omistaa n. 20 % Vestersundin uusjakoalueesta ja muut maanomistajat pelkäsivät kaupungin voivan käyttää tätä edukseen toimituksessa. Toimitusinsinöörin vakuuttelut tasapuolisesta ja lainmukaisesta kohtelusta näyttivät kaikuvan kuuroille korville. Uusjakoa kritisoitiin yleisesti epädemokraattiseksi ja toimitusmenettelyä diktatuuriseksi. Uusjakojen vastustajat yrittivät myös käyttää hyväkseen poliittisia vaikutuskanavia, mutta 51 maanomistajan kirjelmä kaupunginhallitukselle ei tuottanut toivottua lopputulosta. Kirjelmässä esitettiin, ettei uusjako tuo alueelle käytännön hyötyä, eikä myöskään taloudellista hyötyä, joka vastaisi haittoja ja kustannuksia, joita uusjaosta aiheutuisi. Kaupunki ei kuitenkaan peruuttanut hakemustaan.

> ”...det är förrättningsmännens uppgift att se till alla markägares fördel. Ingen skall förlora på skiftet…” (35/1990)

> “…I ett nyskifte finns ingen demokrati, när det en gång tar fart är det diktatur…” (35/1990)

> “….därför ser vi inga motiveringar för att ett nyskifte skulle ge några praktiska eller ekonomiska fördelar, vilka skulle motsvara de olägenheter och kostnader som en skiftesförrättning skulle orsaka…” (35/1990)

> “…stadsstyrelsen vidhåller sin anhållan om nyskifte och tar ingen notis om skrivelsen som undertecknats av 51 markägare i Vestersundsby…” (35/1990)

Toimituksen edellytysten ja laajuuden käsittelyn edetessä vastustajat kritisoivat toimitusmiesten laatimaa laskelmaa uusjaon hyödyistä ja toivat esille nykyisen tilussijoituksen tarkoituksenmukaisuuden. Vallitsevassa kiinteistörakenteessa tilojen metsäpalstat ovat hyvin pitkiä ja kapeita. Useiden kilometrien pituiset palstat voivat kapeimmillaan olla vain runsaat 10 metriä. Myös mahdollisen hyödyn suuruudesta asianosaiset olivat aivan eri mieltä kuin toimitusmiehet.

> ”...de som protesterade mot förrättningen ifrågasatte förrättningsmännens kostnadskalkyler...” (36/1992)

> ”...det går helt enkelt inte att skifta markerna i Vestersundsby på något bättre sätt än i dag… “ (40/1994)

> “…markägarna hävdar att den ekonomiska nyttan av nyskiftet stannar vid ynkliga 34 000 mk. Andra beräkningar ger vid handen att nyttan med nyskiftet skulle uppgå till över en halv miljon mark...” (44/1996)

Maanomistajat tuovat monesti esille oikeudenmukaisuuden toteutumisen ongelmana uusjakojen yhteydessä. Tämän mielipiteen voidaan nähdä kuvastavan tietynlaista riskinhallintaa tai riskien minimointia; kun mikään ei muutu, niin tällöin myös mahdollisuus, että naapuri hyötyisi enemmän ei toteudu.

> ”...vi anser också att det inte går att genomföra ett rättvist nyskifte…” (41/1994)

Alueen nykyinen tilussijoitus ja palstojen muoto on perua isojaon ajalta, jolloin palstoista tehtiin pitkiä ja kapeita, jotta kaikkien tiluksiin tulisi osuus paremmista ja huonommista maista, kuten alueen isojakomenetelmässä oli määrätty. Isojako toteutettiin kylässä 1700-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa tehdyssä uusjaossa metsäpalstojen perusmuotoa ei muutettu isojaon aikaisesta. Tie- ja kuivatusverkoston kehitys ja kehitystarpeet ovat kuitenkin muuttaneet oleellisesti tilannetta ja tilussijoitus oli auttamatta vanhentunut ja kaipasi korjausta, kuten uusjaon tarveselvityksestä ilmeni.

KKO päätti vuoden 1994 alkupuolella, että uusjaolle on edellytykset. Tästä päätöksestä sai alkunsa uusi kiista, kun maanomistajat katsoivat, ettei heitä oltu kuultu laillisesti ennen päätöksentekoa. Maanomistajien kuuleminen oli hoidettu kuulutusmenettelyllä, mutta epäonneksi maistraatin tiloja oli peruskorjattu samaan aikaan ja kellään ei oikeastaan ollut tietoa, missä virallinen ilmoitustaulu sijaitsi korjausten aikana. Epäselvä tilanne oli omiaan lisäämään maanomistajien epäluuloa sekä kaupunkia että toimitusmiehiä kohtaan ja useaan otteeseen he esittivätkin, että kuuleminen oli tarkoituksella hoidettu niin, etteivät maanomistajat saisi ääntään kuuluviin.

> ”...ärendet har avsiktligt gått den tysta vägen... ingen av oss markägare har sett kungörelsen ...” (44/1996)

Maanomistajat vaativat uutta käsittelyä ja kuulemista KKO:ssa ja uhkasivat viedä asian Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen ellei mikään muu auta. KKO käsitteli maanomistajien tuomiovirhekantelun ja yksi oikeusneuvoksista olikin samaa mieltä maanomistajien kanssa, että heidän oikeuksiaan oli loukattu. KKO:n enemmistö kuitenkin hylkäsi maanomistajien anomuksen kesällä 1996. Uusjaon edellytysten ja laajuuden käsittely kaikkine oikeusprosesseineen kesti noin 6 vuotta eli suunnilleen sen ajan kuin koko uusjakotoimituksen alkujaan arvioitiin kestävän.

Uusjaon vastustajat pyrkivät koko oikeusprosessin ajan vaikuttamaan yleiseen mielipiteeseen ja kaikissa lehtiartikkeleissa he toivat esille kaupungin tylyn suhtautumisen maanomistajiin, joka esti vapaaehtoisten tilusvaihtojen tekemisen tilussijoituksen parantamiseksi, kuten MO oli omassa tuomiossaan esittänyt. Väitteistä huolimatta kaupungin ja maanomistajien välillä on löytynyt yhteisiä intressejä, sillä sekä kauppoja että vaihtoja on toteutunut kaupungin ja maanomistajien välillä uusjakoprosessin ollessa käynnissä.

> ”...utan nyskifte kunde samma nytta vinnas med mindre kostnader genom samarbete mellan skogsägarna, hette det i jorddomstolens utslag... förslaget är bra, men det stupar på stadens ogina inställning gentemot markägarna…” (44/1996)

Lehdessä on lähes yksinomaan käsitelty intressiriitoja, jotka liittyvät toimituksen edellytysten ja laajuuden käsittelyyn. Viitteitä yksittäisten asianosaisten välisistä intressiriidoista löytyy joistain artikkeleista ja tällöin ne koskevat toimituksen kestäessä tehtyjä valituksia tai asianosaisten toimenpiteitä kuten esimerkiksi metsän käyttöä jaon aikana. Mutta lukumäärältään ne ovat varsin vähäisiä verrattuna uusjaon aloittamisen aiheuttamiin riitoihin.

> "…diskussion om huru man skulle skydda skogen från skövling under skiftestiden… …slutligen enades man om, att varje bonde under skiftestiden får avverka skog för eget behov men icke för avsalu…" (6/1932)

> "… också godemännen Bror Källman och Erik Larsson menar att stridigheterna varit rätt få på senare tid…" (28/1982)

Huolena on myös usein uusjaon negatiivinen vaikutus kylän yhteishenkeen, mikä omalta osaltaan viittaa siihen, että osa maanomistajien välisistä intressiriidoista jää kytemään pinnan alle aiheuttaen kaunaa tulevaisuudessa.

> "...helt utan konflikter kommer processen knappast heller att gå och Kronholm tror inte att byasämjan blir bättre av nyskiftet…" (46/1997)

Viitteitä tästä saadaan myös Vestersundin ensimmäisen uusjaon osalta, sillä vaikka jakoehdotus hyväksyttiin yksimielisesti, aiheutti uusjako myöhemmin paljon kaunaa ja riitaa asianosaisten kesken. (vrt. Söderman 2001, s. 75). Tähän saattoi osaltaan myös vaikuttaa Pietarsaaren kaupungin väestön voimakas kasvu 1960- ja –70-luvulla, joka aiheutti huomattavia muutoksia maankäyttöön Vestersundin kylässä. Esimerkiksi maakaupoista saadut hyödyt eivät varmastikaan ole jakautuneet tasaisesti maanomistajien kesken ja tällöin uusjakoa edeltänyt tilanne olisi joillekin maanomistajille voinut olla paljonkin edullisempi kuin sen jälkeinen.

5.4.2 Tarpeellisuus ja hyöty

Tilusjärjestelyjen aloittamiseen liittyneet intressiriidat ovat nousseet ehkä liiankin näkyvään asemaan ja näin leimanneet negatiivisella tavalla koko toimintaa. Itse asiassa kuitenkin puolet tutkituista toimituksista on käynnistynyt selkeän enemmistön tuella tai jopa yksimielisesti, mikä osoittanee niiden tarpeellisuutta. Keskeistä maanomistajien toimissa on ollut mm. isojaon puutteiden korjaaminen, huonon tilussijoituksen parantaminen, kustannus-hyöty-suhteen maksimointi ja oikeudenmukaisen lopputuloksen saavuttaminen.

Isojaon keskeneräisyys

Isojaon pyykitys ja rajojen avaaminen on jätetty tekemättä varsin monessa alueen kylässä ja varsinaista syytä siihen on vaikea löytää, varsinkin kun isojaot tehtiin alueella varhaisessa vaiheessa, eikä niiden laajemmasta vastustuksesta ole löytynyt dokumentointia. Ainakin Över- ja Nederlappforsin kylissä vaikuttaa siltä kuin isojaon mukaista uutta tilussijoitusta ei olisi ollenkaan otettu käyttöön metsäpalstoilla, tai vain osittain, koska isojaon täydennystä ei haluttu toteuttaa sopimattomien ja väärien rajojen takia.

> "...hällre vara sinnade att begära ett nytt storskifte än att upphugga de gamla, oegentliga råarna..." (1/1906)

Isojaon osittaiseen toteutukseen viittaa myös saman artikkelin maininta tarpeesta saada kaikki tilukset mitattua ja jyvitettyä sekä metsät erikseen selitettyä.

> "...så att all mark blefve refvad och graderad samt skogarna skildt antecknade..." (1/1906)

Isojaon rajojen jättäminen pyykittämättä vaikeutti ja osittain esti kokonaan talonumeroiden halkomisen ja johti myös sovintojakojen yleistymiseen alueella. Kun virallisia osituksia ei voitu tehdä, maanomistajat korvasivat ne epävirallisilla ja usein suullisilla sopimuksilla, jotka aikaa myöten johtivat varsin sekavaan ja vaikeaselkoiseen tilanteeseen, joka poikkesi virallisesta kiinteistörekisteristä. Tilannetta kuvaavat artikkelit Över- ja Ytteressen, Bennäsin, Lövön, Sundbyn ja Kållbyn kylistä.

> ”...bonden Matts Raj anhöll hos länets guvernör att hans del måtte skiljas från Raj hemman, som tyvärr icke kunde ske, ty storskiftet här, åren 1783 – 1829, var ej slutfört varför komplettering eller reglering var av nöden…” (3/1911)

> “…det var en bennäsbonde som för nästan tre decennier sedan tog initiativet till förrättningen och orsaken var en rågång där markägarna villade bort sig bland rösen från storskiftets dagar…” (29/1982)

> “…till begynnelsesammanträde för en nyskiftesförrättning, kunde förrättningsingenjören meddela att senaste skifte förrättades i samband med storskiftet för 200 år sedan. Och att detta blev på hälft såtillvida att råarna inte blev röslagda vid det tillfället…” (31/1982)

> “…nyskiftet omfattar 1200 ha oskiftad och sämjodelad jord…” (34/1989)

Isojakojen keskeneräisyys pyykityksen osalta ja epäonnistumiset lopputuloksessa, joita kuvastaa tutkimusalueella yleisesti vallinnut monipalstaisuus, olivat pääasialliset syyt toteuttaa uusjakoja 1900-luvun alkupuolella. Tosin vahvistetussa isojakomenettelyssä edellytettiin jokaisen saavan osuutensa sekä hyvästä että huonosta maasta ja määräyksen kirjaimellinen noudattaminen voidaan myös nähdä syynä isojaon lopputulokseen. Tältä kannalta katsoen saatiin sitä, mitä oli haluttu. Isojakoasetusten tavoitteet olivat kuitenkin jotain aivan muuta, mitä tulee palstojen lukumäärään. Alueella yleinen sovintojako on paljolti johtunut isojaon puutteista. Tapa jakaa tila perintönä kaikkien perillisten kesken lisäsi osaltaan tilojen pirstoutumista. Sovintojakojen purkaminen oli myöhemmin yksi uusjakojen tärkeimmistä perusteista. Niiden purkaminen nähtiin myös yhteiskunnan kannalta niin tärkeäksi asiaksi, että jakolakia muutettiin vuonna 1975 niin, ettei sovintojakoalueella tarvinnut enää tehdä erillistä hyötylaskelmaa uusjaon edellytysten arvioimiseksi. Sovintojaon purkaminen riitti yksinään perusteeksi uusjaon toteuttamiselle.

> ”...enär inom skifteslaget mångskifte var rådande, d.v.s. att ett hemman har flera än sex lotter, ansåg Senaten storskiftesreglering nödvändig...” (3/1911)

> “…sämjobyten har självfallet förekommit, men dessa försvårar hellre än underlättar nyskiftesförrättningen…” (20/1965)

Vaihtoehtona alueellisesti laajoille toimituksille tuotiin esille pienempiä alueita koskevat tilusjärjestelyt, esimerkiksi muutamaa talonumeroa käsittävien halkomisuusjakojen toteuttamista. Yhdellä talonumerolla tehtävän halkomisen ongelmana oli eri talonumeroiden tilusten sijaitessa tilussekaannuksessa, että toisen talon osakkaita ei voitu pakottaa mukaan halkomistoimitukseen vastoin tahtoaan ja tällöin tarkoituksenmukaisen lopputuloksen saavuttaminen tällaisessa halkomisessa oli lähes mahdotonta palstojen suuren lukumäärän takia. Lehtiartikkelin perusteella näyttää siltä, että useampia talonumeroita käsittävien halkomisten toteuttaminen ei onnistunut 1900-luvun alkupuolel-

la. Myöhemmin yhtä tai useampaa talonumeroa koskevia ns. halkomisuusjakoja on maanmittaustoimiston erikoisluettelon mukaan toteutettu Pedersören alueella Edsevön, Forsbyn, Kållbyn, Nederpurmon, Överessen ja Överpurmon kylissä.

> ”...alltså torde det vara klart för en var att skiftesplaceringen och skiften, som skiftats för 100 år tillbaka, äro allt annat än tillfredsställande för en rättänkande jordbrukare..” (3/1911)

> “…torde det vara allom känt att klyvning eller helst klyvningsreglering är högst nödvändig där mångskifte förekommer i så pass stor utsträckning, ty absolut omöjligt är det att kunna bedriva ett rationellt jordbruk, när skiftena äro placerade som ett damspel och jordbruket borde ju betraktas som landets modernäring, och i synnerhet här i vår kalla nord där ej skogar finnas mera till försäljning…” (3/1911)

Tarpeellisuus

Tilusjärjestelyistä saatavaa hyötyä ei ole kyseenalaistettu, vaan pääpaino on ollut järjestelyjen aiheuttamissa välittömissä kustannuksissa ja niiden suuruudessa. Kustannukset ovat olleet keskeisenä keskustelunaiheena useimmissa toimituksissa. Joko on haluttu välttää turhien toimenpiteiden aiheuttamia kustannuksia tai on etsitty optimaalista ratkaisua tarpeelliseksi mielletyn toimituksen toteuttamisessa. Esimerkiksi Bennäs-Lövön uusjako alkoi kahtena eri toimituksena, jotka myöhemmin yhdistettiin. Ytteressen uusjaoissa keskusteltiin lähinnä kestoajan ja kustannussyiden takia Bäckbyn alueen jakamisesta erikseen, mutta tässä tapauksessa päädyttiin yhteen toimitukseen, joka sitten myöhemmin vielä yhdistettiin aikaisemmin Ytteressessä aloitettuun pienempään uusjakotoimitukseen.

> ”...under diskussionen påpekades att nyskifte är nödvändigt men sakägarna ville att detta skulle ske skilt för Bennäs by och skilt för Lövö by...” (15/1956)

> ”...en del av bäckbyborna ansåg att Bäckby borde skiftas skild från Ytteresse. Detta skulle, tror de, förbilliga förrättningen för bäckbyborna och dessutom gå fortare…” (18/1965)

> ”...markägarna var ense om att skiftet är nödvändigt, men endel menade att det borde ske i två skilda förrättningar. Beslutet blev dock att Ytteresse-skiftet skall företas som en förrättning…” (19/1965)

Vanha asutusrakenne ahtaine kotipalstoineen on ollut yksi suurimmista ongelmista parannettaessa isojaon jälkeistä tilussijoitusta. Tilojen siirrot ovat olleet toimituksen oleellinen osa jo isojaonjärjestelyissä, mutta varsinkin uusjaoissa niitä on toteutettu runsaasti aina viime vuosikymmeniin saakka. Tilan siirto saattaa olla siirtyjälle varsin mullistava muutos ulkoisissa olosuhteissa ja läheskään aina niitä ei ole voitu toteuttaa pelkästään vapaaehtoisuuden pohjalta. Tästä huolimatta tilan siirroista ja niihin liittyneistä ongelmista ei juuri mainita artikkeleissa. Kysymystä sivutaan vain muutamassa artikkelissa. Suhtautuminen siirtoon on etukäteen ollut monessa toimituksessa kielteistä, mutta todennäköisesti tilansiirtojen yhteydessä toteutettu tasonkorotus on ollut siirtyjälle taloudellisesti niin edullinen, että se on kompensoinut muutosta aiheutuneita muita haittoja niin paljon, että siirrot on voitu toteuttaa lähes ilman valituksia. Tätä näkökantaa tukee myös se seikka, että siirtoja on toteutettu suhteellisen paljon alueen tilusjärjestelyissä.

> ”...att det blir kostsamt är givet då som känt Socklot by är mycket tätt bebyggd och följden därav torde bli en mängd utflyttningar...” (5/1932)

> ”...tack vare välhållen blockstruktur har också utflyttningarna varit hovsamma... ...och totala antalet utflyttade rör sig kring ett femtontal. Totalt är sakägarnas antal kring 350 varav drygt femtiotalet jordbrukare…” (29/1982)

Pöytäkirjoista ja lehtiartikkeleista on löytynyt tietoja siirtojen kokonaismääristä ja siitä kuinka paljon niistä on toteutettu vapaaehtoisesti. Kolmen toimituksen osalta vapaaehtoisten siirtyjien määrää ei saatu selville ja yhden osalta tiedossa on ennakkosiirtojen määrä, ks. taulukko 5/8.

Taulukko 5/8. Toteutuneet talonsiirrot

Kylä	Siirtoja yhteensä kpl	vapaaehtoisia kpl
Över- ja Nederlappfors	10	ei tietoa
Östensö	11	8
Vestersund I	14	12
Forsby	31	18
Lepplax-Norrby	46	ei tietoa
Bennäs-Lövö	15 (+ 24 osittain)	ei tietoa
Ytteresse	20 (+ 10 osittain)	13 ennakkosiirtoa

Myös ainoassa varsinaisessa yleisönosaston kirjoituksessa, joka koski Ytterjeppon uusjakoa Uudenkaarlepyyn kaupungissa, kirjoittaja puuttuu tilansiirtoihin ja niiden toteuttamismahdollisuuksiin nykyaikaisessa yhteiskunnassa. Kirjoittaja piti varsin epätodennäköisenä mahdollisuutta saada ketään enää siirtymään syrjäiselle alueelle, vaikka tilansiirrot olisivatkin ainoa tapa saada mainittavaa hyötyä uusjaosta.

> ”...I dagens läge med olika maskiner till förfogande är det nog omöjligt för någon lantmätare att få någon att flytta till en åsides plats. Och utan utflyttning blir det inte någon nämnvärd ändring…” (39/1993)

Yleisesti voidaan todeta maanomistajien olleen varsin yksimielisiä tilusjärjestelyjen tarpeesta, mutta toteuttamisen yksityiskohdista on käyty osassa toimituksia vilkastakin keskustelua. Poikkeuksen muodostaa 1990-luvun alussa vireille tullut Vestersundin kylän uusjako, jonka osalta maanomistajien enemmistö katsoi uusjaon kokonaan turhaksi ja isojakoon perustuvan nykyisen tilussijoituksen tarkoituksenmukaiseksi ja toimivaksi myös tämän päivän olosuhteissa. Useiden kilometrien pituiset ja kapeimmillaan muutaman kymmenen metrin levyiset metsäpalstat eivät olleet lehtilausuntojen perusteella ongelmallisia asianosaisten enemmistölle.

> ”...att ägorna i Vestersundsby till form och läge är helt sakliga. Det finns inget som talar för att de på grund av utformningen borde skiftas…” (35/1990)

> “…att skiftena är långsmala beror på att området har en kraftigt varierande nature. Det finns mycket berg och mossar. Långsmala skiften ansågs på 1700-talet vara bäst eftersom alla då fick all typ av mark på sina skiften, påpekar…” (41/1994)

Pietarsaaren kaupungin eli hakijan kanta oli aivan päinvastainen.

> ”...från staden Jakobstads håll har man också anfört just skiftenas form som en orsak till nyskiftet. Det blir enhetligare skogshushållning och administrering om skiftena kan samlas i större sammanhängande områden, anser staden...” (41/1994)

Vastustajat yrittivät osoittaa toimitusmiesten kustannus-hyötylaskelman virheelliseksi, mutta vastustuksen todellinen syy ei ilmeisesti ollut pelko siitä, että uusjaosta saatava hyöty ei olisi riittävä, sillä kylän jakokunta oli varautunut tulevaan uusjakoon varaamalla tilinpäätösten ylijäämää useana vuonna tulevan uusjaon suoranaisiin toimituskustannuksiin. Vastustajat eivät luottaneet toimitusmiesten puolueettomuuteen ja tasapuolisuuteen, vaan he olettivat, että kaupunki voisi tavalla tai toisella käyttää asemaansa suurimpana maanomistajana hankkiakseen itselleen hyötyä muiden maanomistajien kustannuksella.

> ”...de som protesterade mot förrättningen ifrågasatte förrättningsmännens kostnadskalkyler, och i bakgrunden kunde man också märka en misstänksamhet gentemot staden. Jakobstad äger 18 procent av den ifrågavarande arealen och är också den part som ansökt om nyskifte. Enskilda markägare befarar att staden försöker skaffa sig extra nytta på deras bekostnad...” (36/1992)

> ”...vi anser också att det inte går att genomföra ett rättvist nyskifte…” (41/1994)

> “…förrättningsingenjör Virnes lovar för sin del att allt skall gå så rättvist till som möjligt…” (45/1997)

> “…förrättningsingenjören säger att motståndet bland markägarna till en del berott på att en del varit rädda att förlora egendom… …jämställdhet och rättvisa måste vara vägledande principer i förrättningen och det är förrättningsmännens sak att se till att alla är likvärdiga …” (46/1997)

Vastustajat näkivät jopa paikallisen maanmittaustoimiston työtilanteen ja sen turvaamisen yhtenä julkilausumattomana perusteena uusjaolle.

> ”...tror att ett motiv för nyskiftet är att sysselsätta lantmäteribyrån i Jakobstad...” (46/1997)

Vestersundin kylän uusjaon aloittamiseen liittynyt pitkä ja monivaiheinen prosessi osoitti, että syyt tilusjärjestelyjen vastustukseen voivat olla kaikkea muuta kuin kiinteistotekniset. Hakija ja toimitusmiehet ovat puhuneet aivan eri kieltä kuin toimituksen vastustajat ja kummankaan viestit ja perustelut eivät näytä merkinneen toiselle osapuolelle juuri mitään. Asemat lukkiutuivat jo aivan alussa, eikä sen jälkeen enää saatu aikaiseksi rakentavaa vuoropuhelua asianosaisten kesken.

Hyöty

Yhteiskunnan toimenpiteet ja tavoitteet välittyvät useimmiten toimitusinsinöörin lausuntojen kautta. Ne käsittelevät yleensä tilusjärjestelyjen tarvetta ja siitä saatavia hyötyä tietyllä toimitusalueella. Artikkeleissa esiintyy myös yleisinformaatiota esimerkiksi valtion tuesta uusjaoissa, joka ei koske ainoastaan tiettyä aluetta, vaan on sovellettavissa laajemminkin. Uusjaon yhteydessä toteutettavien perusparannusten hyöty on varsinkin 60-luvun jälkeen otettu usein esille. Hyötynäkökohtia on otettu esille sekä

ajankohtaisen uusjakoalueen osalta että yleisesti, jolloin se on selkeästi kuvastanut pyrkimystä markkinoida uusjakoja laajemmalle alueelle. Artikkelit koskevat lähes yksinomaan toimituksien aloitusvaihetta, vaikka toimitusten markkinoinnin kannalta tuloksiin keskittyminen olisi ehkä voinut tuoda paremman lopputuloksen.

Hyödyn arvioinnissa tuotiin 1900-luvun alussa esille palstojen lukumäärään ja sijaintiin liittyviä näkökohtia ja hyötyä pidettiin lähes itsestäänselvänä.

> ”...som känt medför regleringarna stor nytta, emedan egorna placeras i medeltal på 3 – 4 skiften mot att de förut varit på 20 – 30 olika ställen...” (2/1910)

Niiden uusjakojen osalta, joiden tarpeesta vallitsi maanomistajien kesken laaja yksimielisyys, hyötynäkökohtia on käsitelty yleispiirteisesti eikä niitä ole juuri perusteltu yksityiskohtaisesti.

> ”...några regleringar eller förrättningar har här liksom på många andra platser inte företagits sedan storskiftet någon gång i början på 1800-talet och det nu inledda skiftet skall sammanföra småskiftena till större lantbruksenheter...” (17/1962)

Lepplax-Norrbyn uusjaon käynnistyminen kesti pitkään ja oli sikäli erikoinen, että uskotut miehet katsoivat hyödyt riittämättömiksi, mutta MJO päätti valitusten jälkeen uusjaon toteuttamisesta. Tapauksen uutisoinnissa ei puututa hyötylaskelmiin, jotka olivat hyvinkin yksityiskohtaiset ja osoittivat jaon kannattavuutta, vaan todetaan vain tapahtumien kulku.

> ”...efter verkställd ekonomisk beräkning avstyrkte förrättningsmännen ansökningen... ...på grund av vad förrättningsprotokollet och de i detsamma antecknade kalkylerna berörande nyttan av nyskiftet jämte det existerande mångskiftet innehålla anser rätten, att förrättningsmännen saknat anledning att avstyra nyskiftet ...” (11/1937)

Erityisesti niissä uusjaoissa, joissa maanomistajien kannat toteuttamisen suhteen ovat olleet ristiriitaisia, ovat toimitusinsinöörit usein hyvin selkeästi tuoneet esille kantansa uusjaon tarpeellisuudesta ja sen tuomista hyödyistä. Edellä mainitussa Lepplax-Norrbyn uusjaossakin päätös, ettei uusjaolle ole edellytyksiä, syntyi uskottujen miesten kannan mukaisesti ja toimitusinsinööri jätti päätökseen eriävän mielipiteen katsoessaan hyötylaskelmaan perustuen, että toimitukselle oli edellytykset.

Toimitusinsinöörien lausunnot ovat painottuneet toimituksia koskeviin asiatietoihin ja varsinkin riitaisissa toimituksissa esiintyminen on ollut sovittelevaa. Ongelmallista on ollut se, että toimitusten vastustajat ovat useimmiten kohdistaneet kritiikkinsä toimitusinsinööriin, jota on pidetty lähes automaattisesti toimituksen toteuttamisen puolestapuhujana. Tällöin toimitusinsinöörin lakisääteinen rooli puolueettomana toimijana on ainakin joidenkin asianosaisten mielestä ollut kyseenalainen.

> ”…förrättningsingenjören vill i det här skedet vara försiktig i sina uttalanden, men konstaterar i alla fall att tekniska förutsättningar finns för ett skifte, speciellt då det gäller de solfjäderformade skogsskiftena…” (35/1990)

> ”…i ett nyskifte finns ingen demokrati, när det en gång tar fart är det diktatur…” (35/1990)

> ”…det är förrättningsmännens uppgift att se till alla markägares fördel…” (35/1990)

> ”…förrättningsingenjören lovar för sin del markägarna att allt skall gå så rättvist som möjligt…” (45/1997)

Tilusjärjestelyiden tuloksiin ja hyötyyn on kiinnitetty yllättävän vähän huomiota lehtiartikkeleissa. Vain Bennäs-Lövön uusjaon tuloksista on kerrottu näyttävästi jo otsikossa, jonka mukaan neljästäkymmenestä hajallaan sijainneesta palstasta tulee kaksi kunnollista viljelypalstaa.

> ”…Fyrtio spridda tegar blir två rejäla odlingsskiften…” (22/1974)

Artikkeli käsitteli alustavaa jakosuunnitelmaa ja sen merkitystä asianosaisille toimitusvaiheena, jossa he ensimmäistä kertaa saavat nähdäkseen, minkälaista lopputulosta järjestelystä on odotettavissa.

> ”…rundan som nu inletts är synnerligen viktig för markägarna som nu för första gången får se sina nya lägenheter – för all del med reservation för ändringar, men i varje fall är de stora linjerna klara…” (22/1974)

Paikallislehden kiinnostus uusjakoja kohtaan näyttää vähentyneen merkittävästi sen jälkeen, kun jakosuunnitelma on laillistunut. Tilivaihe on yleensä jäänyt vähemmälle huomiolle. Poikkeuksena on tältäkin osin Bennäs-Lövön toimitus, jossa erityisesti tonttiarvontili sai osakseen huomiota. Tilanne oli sikäli erikoinen, että uusjaon yhteydessä oli tehty rakennuskaava kunnan keskustaajamaan ja kunta sai pääosan kaava-alueen rakentamattomista rakennuspaikoista uusjaossa, jolloin tilikorvaus tältä osin nousi niin suureksi, että se huomioitiin.

> ”…tomtlikviderna som nu avklarats är egentligen något nytt i nyskiftessammanhang …kommunen får betala ca 400 000 mark i tomtlikvid…” (28/1982)

Lehtiartikkelit kuvastavat hyvin itse uusjakojenkin kulkua, jolloin alkuvaiheessa ollaan innostuneita ja halutaan vaikuttaa asianosaisiin kertomalla tulevista hyödyistä ja eduista laajasti. Aikaa myöten innostus hiipuu ja pitkäaikaisen järjestelyn jälkeen näyttää siltä kuin kenelläkään ei enää olisi voimia tehdä yhteenvetoa todellisista hyödyistä ja saavutetuista parannuksista. Asianosaiset näyttävät keskittyvän omaan tilanhoitoonsa ja maanmittarit ovat kohdistaneet mielenkiintonsa jo uusiin alueisiin. Systemaattista seurantaa uusjakojen vaikutuksista ja merkityksestä ei ole tehty, mikä onkin merkittävä puute. Seuranta, johon asianosaiset kytkettäisiin mukaan, voisi antaa tärkeää informaatiota sekä menettelyn vahvuuksista ja puutteista ja näitä kokemuksia voisi hyödyntää tilusjärjestelytoiminnan kehittämisessä.

5.4.3 Tarkoituksenmukaisuus

Tilusjärjestelyjen tarkoituksenmukaisuutta on artikkeleissa arvioitu toimitusten kestoajan ja kustannusten kautta. Myös laatuun ja toimituksen yhteydessä tehtyihin erityistoimenpiteisiin kuten valtion maanhankintaan liittyvät maininnat on koottu tämän teeman alle.

Tutkimusalueella ja Pedersören kunnan muissa osissa toimitusten kestoajat ilmenevät taulukosta 5/9.

Taulukko 5/9. Tilusjärjestelyjen kestoajat Pedersöressä.

Kylä	toimituslaji	toteutusaika	kestoaika vuotta
Över- ja Ytteresse	isojaon täydennys	1898 – 1911	13
Över- ja Nederlappfors	isojaonjärjestely	1907 – 1913	6
Östensö	isojaon täydennys	1909 – 1917	8
Forsby	uusjako	1919 – 1941	22
Vestersund	uusjako	1919 – 1933	14
Lepplax ja Norrby	uusjako	1933 – 1951	18
Bennäs ja Lövö	uusjako	1956 – 1982	26
Ytteresse	uusjako	1962 – 1995 1965 – 1995	33 30
Keskeneräiset;			
Sundby	uusjako	1982 –	yli 20
Kållby	uusjako	1989 –	yli 13
Vestersund	uusjako	1990 –	yli 12

Kestoaika

Alueella on ollut vähintään yksi tilusjärjestely käynnissä koko 1900-luvun ajan lukuunottmatta parin vuoden taukoa 1910-luvun lopulla ja viiden vuoden taukoa 1950-luvun alussa. Toimitusten kestoajat uusjakojen osalta ovat pidentyneet 1950-luvun jälkeen ja noin 30 vuoden huippu kestoajoissa on saavutettu 1980- ja 90-luvulla lopetetuissa toimituksissa. Tällä hetkellä näyttäisi siltä, että kestoajat olisivat hieman lyhenemässä, noin 20 vuoteen, varsinkin uusien pinta-alaltaan pienempien toimitusten osalta. Kestoajat ovat kuitenkin vielä kohtuuttoman pitkiä asianosaisten kannalta tarkasteltuina. Toimitusinsinöörit ovat 1980- ja 90-luvulla olleet optimistisempia arvoissaan esittäessään noin 5 - 10 vuoden tavoitetta kestoajalle, mutta todellisuudessa arviot ylittyvät jopa 100 %:lla.

> ”…tio år borde räcka för en sådan förrättning…” (28/1982)

> ”…ur teknisk synvinkel tror förrättningsingenjören att ett nyskifte i Vestersundsby kan klaras inom 5 år. Men mycket beror på om markägarna är eniga eller inte…” (35/1990)

Liian pitkät kestoajat ovat olleet ongelmallisia läpi koko tutkimusajanjakson sekä toimituksen toteuttajille että asianosaisille. Maanomistajien lausunnoissa on ilmennyt varsin paljon tyytymättömyyttä pitkiä kestoaikoja ja niiden aiheuttamia käytännön

hankaluuksia kohtaan lähes jokaisen toimituksen osalta. Forsbyn uusjaon osalta asia oli esillä toimituksen kestäessä v. 1935, jolloin sen hetkistä 16 vuoden kestoa pidettiin jo liian pitkänä. Toimituksen loppuunsaattaminen kesti vielä 6 vuotta tämän kannanoton jälkeen. Lepplax-Norrbyn toimituksen toimitsijat valittivat maanmittaushallitukseen toimituksen hitaasta etenemisestä 1940-luvulla.

> ”…den ej har förmåga att inom rimlig tid slutföra ett skifte, sådant som det nu ända sedan 1919 pågående…” (9/1935)

Myös Bennäs-Lövön ja Ytteressen osalta kestoaika on aiheuttanut ongelmia, mutta Ytteressen osalta esitetään myös ymmärrystä sille, että laaja-alaisen toimituksen toteuttaminen kestää aikansa.

> ”…proceduren har onekligen tagit tid, redan 1956 inleddes de förberedande arbetena…” (25/1975)

> ”…I nästan 20 år har nyskiftet i Ytteresse pågått… ….nyskiftet har trots allt avancerat rätt snabbt… ” (27/1981)

Hakemuksesta saattoi myös kulua useita vuosia ennen kuin toimituksen alkukokous pidettiin, esimerkiksi Bennäs-Lövön osalta kesti 8 vuotta ja Ytteressen osalta 7 vuotta aloittaa toimitushakemuksen käsittely, mikä osoittanee, ettei maanmittauslaitos ole pystynyt riittävän joustavasti osoittamaan henkilökuntaa toimeenpanemaan haettuja tilusjärjestelyjä. Hakemuksen hidas käsittely on varmasti ollut omiaan lisäämään asianosaisten kritiikkiä ja ärtymystä pitkistä kestoajoista.

Asianosaisten kannalta pitkän kestoajan suurin haitta on tilusten hoidon ylläpito siihen saakka, kunnes jakosuunnitelman mukainen uusien tilusten haltuunotto on tapahtunut. Maanomistajat eivät ole halukkaita parantamaan sellaisia tiluksia, joiden he arvelevat vaihtuvan jakosuunnitelmassa.

> ”…dessutom har det knappast känts så meningsfullt att satsa på den gamla stomlägenheten i de fall där jorden ändå skulle gå över till andra…” (29/1982)

Myös tarpeellisten investointien tekeminen voi vaikeutua, kun metsäomaisuuden käyttöä yleensä rajoitetaan toimituksissa, mikä osaltaan heijastuu rahoitusjärjestelyihin. Varsinkin suuret avohakkuut vaikeuttavat yleensä tarkoituksenmukaisen jakosuunnitelman laatimista, minkä vuoksi niitä ei suosita toimitusten ollessa käynnissä.

> ”…tillgången på kapital från skogen är också rätt begränsad under en förrättning – skiftesförrättningen har sista ordet när det gäller uttag exempelvis…” (29/1982)

Kustannukset ja niiden jakautuminen

Maanmittauslaitos on uusjakotoiminnassaan seurannut maatalouden kehitystä ja tarpeita tarkasti ja säädöksiä sekä varsinkin toimintatapoja on pyritty sopeutettamaan ajan henkeen. Vaikka tilusjärjestelyjen perusperiaatteet ovat säilyneet lähes muuttumattomina 1900-luvulla, ovat tavoitteet seurannet kehitystä ja muuttuneet aikaa myöten. Toimintalinja näkyy selkeimmin tilusjärjestelyjen tukemisessa valtion varoin. Alku-

vaiheessa asianosaiset kustansivat järjestelyt lähes kokonaan itse, tosin valtion maksoi ennakkoon toimitusinsinöörin palkkion ja tuki määrärahalla tilansiirtoja. Aikaa myöten tuki lisääntyi ja 1960-luvun alkupuolella säädettiin erillinen uusjakojen tukemislaki, joka muutti perusteellisesti toimitusten rahoituksen. Alkuvaiheessa tukemislailla tavoiteltiin mahdollisimman suurten alueiden järjestelyä kerralla ja valtionapu oli porrastettu alueen koon mukaan siten, että yli 3 000 ha suuruisella jakoalueella valtion tuki oli korkeampi kuin pienillä alueilla. Tuki oli tärkeässä asemassa järjestelyjen markkinoinnissa ja sen merkitys vain kasvoi aikaa myöten.

> ”…emellertid ges inte s.k. högre statsunderstöd för skiftesförrättningar som inte minst omfattar 3.000 ha eller där trettio bönder har jord av en viss minimistorlek…” (18/1965)

> ”…statsstödet varierar från skifte till skifte, men överhuvudtaget deltar staten med en stor procent av de totala kostnaderna…” (31/1982)

Yhteiskunnan panostuksen kehitystä voi myös seurata siitä, kuinka valtion osuus maanmittausmaksusta on kehittynyt. Korkeimmillaan tuki oli 80- ja 90-luvun taitteessa, kun valtio päätti alentaa maanmittausmaksua Vestersundin uusjaossa 100 %. 1980-luvun alussa lopetetussa Bennäs-Lövön uusjaossa alennus oli 75 % ja viime vuosina tehdyissä päätöksissä alennus on n. 90 %:n luokkaa. Maanmittausmaksun alennus on korreloinut uusjakojen toteutamisen määrään siten, että tuki on noussut sitä mukaan, kun uusien järjestelyjen käynnistäminen vaikeutui 1980- ja 90-luvulla. Viime aikainen kehitys, jossa osa maanmittausmaksusta on taas siirretty asianosaisten kustannettavaksi, kuvastaa hyvin sitä muutosta, joka tapahtui MML:n uusjakostrategiassa 90-luvun lopulla, jolloin resursseja alettiin yhä enenevässä määrin suunnata pienimuotoisempiin toimituksiin, joilla on selkeä kannatus toimitusalueen maanomistajien keskuudessa. Maanmittausmaksun alennusta on selvästi pyritty käyttämään houkuttimena tilusjärjestelyjen käyntiinsaattamisessa.

> ”…staten har i Vestersundsby gett förhandsbesked om att staten svarar för alla förrättningskostnader…” (38/1992)

Tilusjärjestelyiden kustannusten jakautuminen asianosaisten ja valtion kesken on vaihdellut eri aikoina toteutetuissa järjestelyissä. Isojaon täydennys- ja järjestelytoimitusten kustannukset olivat huomattava rasite talonpojille. Över- ja Ytteressen isojaon täydennykset (jakoalue n. 17 000 ha) kokonaiskustannukset olivat 44 861 mk (nykyarvo n. 150 000 euroa), josta toimitusinsinöörin palkkio oli 14 546 mk (nykyarvo n. 34 000 euroa). Valtion ennakkoon maksama toimitusinsinöörin palkkio perittiin asianosaisilta takaisin 10 vuoden maksuajalla. Över- ja Nederlappforsin kylien isojaonjärjestelyn (jakoalue n. 5 000 ha) kokonaiskustannukset olivat 78 375 mk (nykyarvo n. 270 000 euroa), josta toimitusinsinöörin palkkion osuus oli 17 875 mk (nykyarvo n. 60 000 euroa). Siirtokustannukset (10 tilaa), joista valtio myös maksoi ennakkoon osan, olivat yhteensä 20 770 mk (nykyarvo n. 67 000 euroa). Kustannusten suuruutta kuvattiin merkittäväksi taloudelliseksi uhraukseksi kyläläisten omaksi ja heidän perillistensä parhaaksi.

> ”…en sådan betydande ekonomisk uppoffring ha lappforsborna gjort för sitt och sina efterkommandes väl…” (4/1915)

Taulukoon 5/10 on koottu saatavilla olleet kokonaiskustannukset tilusjärjestelyistä sekä arvioitu niiden nykyarvo.

Taulukko 5/10. Tilusjärjestelyjen kokonaiskustannukset.

Toimitus	kokonaiskustannus mk	nykyarvo euroa
Över- ja Ytteresse (isojaon täyd.)	44 861	150 000
Över- ja Nederlappfors (isojaon-järj.)	78 375	270 000
Bennäs-Lövö	n. 5 000 000	n. 4 200 000
Ytteresse	n. 10 700 000	n. 3 600 000

Jakolainsäädäntöä muutettiin 90-luvulla siten, että myös suoranaiset toimituskulut kuuluivat valtion ennakkoon maksamiin kuluihin ja ne perittiin takaisin asianosaisilta osana maanmittausmaksua. Sama menettely sisältyy myös nykyiseen KML:iin. Yleensä valtio on jättänyt 75 – 100 % maanmittausmaksusta perimättä, joten tältä osin asianosaisten kustannukset nykyään ovat merkittävästi pienemmät kuin esimerkiksi 1900-luvun alussa toteutetuissa tilusjärjestelyissä.

Aikaa myöten myös uusjakojen yhteydessä tehtävien perusparannusten määrä laajeni huomattavasti. Vähitellen mukaan tuli myös salaojitus ja perusparannusten merkitys jaon hyödyn kannalta kasvoi ja vastaavasti tilussijoituksen paranemisesta saadun hyödyn merkitys väheni. Uusjakotoiminnan jatkuvuus on ollut valtion tuen varassa, koska ilman siihen kuuluvaa ennakkorahoitusta ja edullista lainoitusta takaisinmaksussa, toiminta tuskin olisi ollut niin laajamittaista kuin se on ollut Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalla. (vrt. Uljas 1983).

Tilan siirrot ovat ollet varsin keskeisessä asemassa sekä isojaon järjestelyissä että uusjaoissa, koska ne olivat ainoa keino, jolla voitiin luoda edellytykset ahtaiden kotipalstojen suurentamiseen ja riittävän suurten kotipeltopalstojen muodostamiseen. Vaikka kyseessä oli asianosaisen kannalta monessa tapauksessa hyvinkin radikaali toimenpide, eivät tilansiirrot johtaneet moniin oikeusprosesseihin. Ainoastaan yhdessä tapauksessa tilansiirrosta on valitettu ja valtaosa onkin toteutunut vapaaehtoisuuden pohjalta tai asianosaiset ovat hyväksyneet siirtopäätökset.

> ”…alla omplaceringar av bostadslägenheter och ekonomibyggnader har redan verkställts i god frivillig anda och vad som eventuellt kan återstå är någon enstaka omreglering av mindre byggnader…” (22/1974)

> ”…utflyttningarna blir rätt få. Några har redan flyttat ut och i övriga fall tror jag att det skall gå att ordna helt på frivilligt väg…” (31/1982)

Tilansiirtojen merkitys väheni 1970-luvulla, kun uusjaoissa alettiin painottaa enemmän lähipalveluiden ja kunnallistekniikan merkitystä, eikä tilusten yhdistäminen yhteen tai muutamaan palstaan ollut enää päätavoitteena. Parantuneet kulkuyhteydet ja maatalouden koneellistaminen olivat vähentäneet lyhyen keskietäisyyden painoa uusjaon hyödyissä.

> ”…Granqvist nämner att Kronoby-skiftet verkställdes under en tid av betydligt andra förhållanden, då närheten till ägorna var av större betydelse än servicefrågorna. Med nutida fortskaffningsmedel spelar inte avståndet mellan bostad och ägoskiftena samma roll. Det anses inte heller så viktigt att hela hemmanet är skiftat i en enda lott. Viktigare är nu närkontakten till butiker och serviceinrättningar samt tillgången till vatten och avlopp, telefon och goda vägförbindelser…” (23/1974)

Forsbyn uusjaossa tilojen siirroista aiheutuneet kustannukset olivat 1930-luvulla yhteensä 1,6 Mmk (nykyarvo n. 0,5 milj. euroa) ja keskimäärin 60 000 mk/siirtotila (nykyarvo n. 20 000 euroa). (JT 12/1941). Bennäs-Lövön uusjaon (jakoalue n. 3 700 ha) kustannukset nousivat yhteensä vajaaseen viiteen miljoonaan markkaan, josta valtion osuus oli n. 2 miljoonaa markkaa ja asianosaisten n. 2,8 miljoonaa markkaa. Tähän sisältyvät myös n. 300 000 markan suuruiset suoranaiset toimituskulut, jotka jakoosakkaat maksoivat jo toimituksen kuluessa. Tilan siirtojen osalta yksittäisen talonpojan osalta suurin kustannus nousi 100 000 markkaan, johon sisältyi myös tasonkorotus, jonka osuudeksi oli laskettu noin 80 000 mk. (JT 28/1982 ja 29/1982)

Maanhankinta ja kaavoitus

Valtion maanhankinnan merkitys sekä järjestelyn toteuttamisen että suuruusrationalisoinnin kannalta nousee selvästi esille Ytteressen uusjaossa, jonka yhteydessä noin 140 ha maata vaihtoi omistajaa valtion maanhankinnan kautta. Maanhankinnan ajankohta oli riittävän aikainen, jotta se voitiin hyödyntää täysimäärisesti jakoehdotuksen laadinnassa. Myös kunta hyötyi toiminnasta, sillä se sai ostaa valtiolta teollisuustarkoituksiin sopivia alueita varsin paljon.

> ”…jordförsäljningen gjordes i så tidigt skede att det kunde tas med i beräkningarna för skiftesförrättningen… …kommunens byggnadsplanering torde också ha gynnats av de statliga markaffärerna genom att kommunen blev i tillfälle att inköpa industritomter i rätt stor omfattning…” (23/1974)

Bennäs-Lövön uusjaossa tilojen keskikoko nousi 9,5 ha:sta noin 14 hehtaariin uudisraivauksen ja valtion maanhankinnan avulla.

> ”…från 9,5 ha medelareal år 1971 har arealen ökat till 14 hektar i snitt. Detta beroende på att ett tiotal jordbrukare gett upp sin näring och sålt marken åt staten som sålt den vidare till skifteslaget…” (25/1975)

Pedersören kunnan kannalta varsinkin Bennäs-Lövön ja Kållbyn käynnissä olevat uusjaot ovat olleet merkittäviä kaavoituksen kannalta. Myös Ytteressen uusjaolla on ollut suuri merkitys kunnan maapolitiikan kannalta. Bennäs-Lövön uusjaon yhteydessä kunnan keskustaajamaan laadittiin rakennuskaava ja kaava-alueen maanomistusolot järjestettiin kunnan ja toteuttamisen kannalta edullisesti. Kunta maksoi noin 400 000 mk (nykyarvo n. 135 000 euroa) tilikorvauksia muille maanomistajille saadessaan uusjaossa omistukseensa noin 90 % kaava-alueen rakentamattomista rakennuspaikoista. (28/1982). Kållbyn kaava-alue on vanhastaan sovintojaettua aluetta, jonka toteutuminen on viivästynyt sekavien kiinteistöolojen vuoksi ja ilman uusjakoa kaavan toteutuminen olisi ollut hyvin epävarmaa.

Ytteressessä kunta on saanut järjesteltyä mm. asunto-, teollisuus- ja virkistysalueita. Myös suojelualueiden toteutumista on voitu edistää uusjaossa. Kunnan edustajan mukaan uusjako kokonaisuutena loi edellytykset kylän uudelle kukoistukselle, kun omistusolot selkiintyivät ja kaikenlainen toiminta helpottui.

> ”…nu kan byn börja blomstra igen. Nyskiftet klargör ägoförhållandena så att byggverksamhet och etableringar kan ske mycket enklare konstaterar…” (27/1981)

Tilusjärjestelyjen tarkoituksenmukaisuuden arvioinnissa toimitusten kestoajat aiheuttavat eniten kritiikkia. Ne ovat olleet asianosaisten kannanottojen mukaan aivan liian pitkiä ja niistä on aiheutunut selvästi haittaa asianosaisten maatilojen kehittämiselle. Asiantila on tullut selkeästi esille monen toimituksen yhteydessä, mutta siitä huolimatta maanmittauslaitos ei ole pystynyt vastaamaan haasteeseen ja kehittää toimintaansa siten, että uusjakojen kestoajat olisivat oleellisesti lyhentyneet. Tilusjärjestelyjen taloudellinen rasittavuus maanomistajille on koko ajan pienentynyt ja nykyinen rahoitusmalli on erittäin edullinen asianosaisten kannalta. Varsinkin tilansiirtojen osalta tasonkorotukseen saatava valtion rahoitus on merkittävä.

5.4.4 Tasapuolisuus

Asianosaisten vaikutusmahdollisuuksista tilusjärjestelyissä ei suoraan kirjoiteta lehtiartikkeleissa, mutta niistä löytyy kuitenkin paljon viittauksia siihen, miten ja millä lailla he ovat saaneet äänensä kuuluviin. Artikkelit vahvistavat käsitystä siitä, että asianosaisten väliset suorat kontaktit ja jopa painostus ovat yleisin tapa koettaa saada oma mielipide läpi tai saada vastapuoli muuttamaan omaa kantaansa. Menettelyä on käytetty jo isojaonjärjestelyjen aikaan 1800-luvun lopulla ja kautta koko 1900-luvun. Myös kirjelmöinti ylemmille viranomaisille on ollut yleistä. Ilmeisesti myös toimitusinsinöörien mielipiteisiin on yritetty vaikuttaa, mutta tämä ei ole ollut varsinkaan järjestelyjen vastustajien käyttämä kanava. Toimitusinsinööreistä välittyykin kuva, jonka mukaan he ovat yrittäneet taivutella asianosaisia järjestelyjen taakse tuomalla esiin niiden etuja ja hyötyjä. Varsinkin valtion antama suoranainen tuki ja rahoitusapu on ollut useasti esillä.

> ”…trots ingenjör Kuhlefelts goda förmåga att klargöra saken var allt hopplöst. Man motarbetade storskiftesregleringen med händer och tänder, med deputerande och skiftliga protester till dess Senaten slutligen prövade endast komplettera Över- och Ytteresse skifteslag…” (3/1911)

> ”…berättar att det till och med ordnades protestmöten för att förhindra att skiftet skulle starta. Men motståndet var ändå för litet och beslut om skifte kunde fattas i sgs. total enighet…” (27/1981)

Tilusjärjestelyjen tasapuolisuus tai paremminkin väite sen puuteesta on useassa yhteydessä tullut esille. Varsinkin toimituksien alkuvaiheessa se on noussut voimakkaasti esille ja toimitusmenettelyä on kritisoitu hyvinkin voimakkaasti.

> ”…finns den tron bland folket, ett före klyvning eller storskiftesreglering äga alla den bästa marken och efter slutfört arbete har tvärtom ingen mera fått den bästa marken och alla naturligtvis mycket mindre än de haft förut…” (3/1911)

> ”…i ett nyskifte finns ingen demokrati, när det en gång tar fart är det diktatur…” (35/1990)

> ”…ett nyskifte är dyrt för skattebetalarna, onödigt för markägarna och dessutom orättvist…” (40/1994)

Lopputulokset osoittavat kuitenkin aivan vastakkaista tulosta, vaikka harvat maanomistajat haluavat edes jälkikäteen tuoda esille järjestelyn positiivisia tuloksia. Vain muutamassa tapauksessa maanomistajat ovat ilmaisseet tyytyväisyyttään, yleensä on nähty parhaaksi varovaisen pidättyvä suhtautuminen. Ilmeisesti pelko naapurin kateudesta aiheuttaa tämän varovaisuuden.

> ”…man måste säga att ingenjören tillsammans med godemännen vid graderingen kommit det rätta nära…” (7/1932)

> ”…intressenterna höll faktiskt pokerminen ganska bra – ingen såg speciellt glad ut som ett tecken på att fetare jordbitar än beräknat ritats in innanför råmärkena, men ingen såg heller ut som en person som blivit rejält förfördelad…” (25/1975)

> ”… orden åtföljdes av ett illmarigt plir, så man kan förmoda att förrättningsmännen ritat och värderat ganska objektivt. Skiftesförrättningar som ett enda stort lotteri är passé…” (25/1975)

> ”...visst har skiftet fungerat bra, själv är jag helt nöjd med min lott, säger...” (28/1982)

Vaikutusmahdollisuudet

Maanomistajien vaikutusmahdollisuudet jakosuunnitelman laatimisen yhteydessä ovat hyvät ja useaan otteeseen tuodaan myös esille nämä mahdollisuudet erityisesti alustavan jakosuunnitelman käsittelyssä. Myös toimituspöytäkirjoista välittyy kuva, jonka mukaan maanomistajien kuuleminen on todellista vaikuttamista ja perustellut muutosehdotukset otetaan huomioon varsinkin alustavan jakosuunnitelman käsittelyvaiheessa.

> ”…eftersom ordet preliminärt fortfarande gäller har sakägarna ännu chanser till ändringar och att komplettera sina önskemål om den nya lägenhetens struktur…” (22/1974)

Vielä lopullisen jakosuunnitelman ollessa esillä asianosaiset ovat voineet saada muutosvaatimuksiaan läpi, tosin tuolloin on jo vaadittu hyviä ja painavia perusteluja tai sopimuksia niiden asianosaisten kanssa, joiden tiluksiin muutokset kohdistuvat.

> ”…de klander som eventuellt kommer att anföras under förhandlingarnas gång bör motiveras med vägande skäl för att kunna godkännas…” (14/1949)

> ”…redogjorde ingenjören för de ändringar förrättningsmännen beslutat om, och berörda parter fick framföra sina åsikter…” (27/1981)

Tilusten vastaanoton ajankohdasta on voitu sopia ja esimerkiksi Forsbyn uusjaossa puolet tiluksista vaihtui asianosaisten sopimana päivänä ja toisen puolen osalta toimitusmiehet joutuivat määräämään päivämäärän.

Tilusjärjestelyjen tasapuolisuutta ei voi suoraan arvioida sen mukaan, kuinka paljon toimituksista on valitettu, koska asianosaisten lukumäärä on vaihdellut paljon eri toimituksissa ja niissä on usein ratkaistu hyvinkin vanhoja riitoja, jotka ovat syntyneet aikaa myöten esimerkiksi puutteellisten asiakirjojen perusteella. Usein on myös niin, ettei vanhoja asiakirjoja löydy tueksi asianosaisten vaatimuksille ja tällöin toimitusmiehet joutuvat ratkaisemaan riitoja oman harkintakykynsä rajoissa.

> ”…det var ingalunda realistiskt att vänta ett enhälligt beslut idag. 360 sakägare med 8 660 ha mark kan knappast samsas under samma klubbslag…” (27/1981)

> ”…Märkligt nyskiftesresultat i Lepplax. Samtliga intressenter godkände utan klander de nya placeringarna…” (14/1949)

Varsinkin viime vuosina on ongelmaksi noussut uusjakojen edellytyksistä päättäminen. Toimitusten vastustajat eivät ole halunneet hyväksyä sitä, että vain yhdellä maanomistajalla voi olla laillinen oikeus saada uusjako vireille. 1990-luvulla virinnyt keskustelu johti säädösten tarkentumiseen uudessa kiinteistönmuodostamislaissa, mutta riittävän kannatuksen mittaaminen ja toisaalta yksittäisen maanomistajan mahdollisuus jättäytyä jaon ulkopuolelle on vieläkin varsin ongelmallista. Tämä on johtanut siihen, että vaikutusmahdollisuuksia pidetään tältä osin huonoina.

> ”…det kan bli svårt eftersom många markägare känner sig överkörda…” (41/1994)

Maanomistajien vaikutusmahdollisuuksien mittaaminen on hyvin vaikeaa ja monesti erityisesti tyytyväisyyttä järjestelyn lopputulokseen halutaan vähätellä. Sekä lehtiartikkelit että toimitusten pöytäkirjat antavat toimitusmenettelystä kuvan, jonka mukaan asianosaiset voivat vaikuttaa kohtuullisen hyvin toimituksen lopputulokseen omalta osaltaan. Suhteutettuna toimitusten asianosaisten lukumäärään valituksiin päätyvien osuus on huomattavan alhainen. Erityisesti vanhoihin nautintoihin liittyvät erimielisyydet ovat usein niin monimutkaisia ja kartat ja asiakirjat niin epäselviä, että valittaminen on hyvin ymmärrettävää, eikä varsinaisesti kuvasta toimitusmenettelyn virhettä tai vähäisiä vaikutusmahdollisuuksia. Toimitusmiesten päätös saattaa monessa tapauksessa riippua yksistään siitä, kenen asianosaisen esittämiä perusteluja pidetään luotettavimpina. Näin ollen voisikin sanoa, että tilusjärjestelyn yhteydessä asianosaiselle tarjotaan mahdollisuus saada edullisesti oikeusistuimen lopullinen ratkaisu useimmiten pitkäaikaiselle riidalle.

5.4.5 Oikeudenmukaisuus

Tilusjärjestelyjen lopputulosta voidaan myös arvioida niiden oikeudenmukaisuuteen liittyvien lausuntojen kautta. Oikeudenmukaisuuteen liittyvät seikat ilmenevät parhaiten asianosaisten suhtautumisessa jakoehdotukseen ja tileihin. Oleellisena osana jakoehdotuksen oikeudenmukaisuuteen liittyvät sen yhteydessä toteutetut tilansiirrot ja asianosaisten suhtautuminen niihin. Yleiskuvan toimitusten oikeudenmukaisuudesta antaa se, että neljän toimituksen osalta jakoehdotus hyväksyttiin yksimielisesti ja kol-

men osalta tileistä ja lopputoimenpiteistä ei valitettu. Merkittävää on myös se, että riitaisesti alkaneissa neljässä toimituksessa, joissa tuomioistuin päätti toimituksen edellytyksistä, jakoehdotus kuitenkin hyväksyttiin yksimielisesti. Kolme toimitusta käsiteltiin kokonaan ilman valituksia ja kahdessa toimituksessa vain ulkopalstojen tilusvaihdosta valitettiin. Valitusten määrä lisääntyi selvästi 1960- ja 70-luvulla aloitetuissa uusjaoissa. Eri toimitusten yhteydessä tehdyt alistukset ja valitukset ilmenevät taulukosta 5/11.

Toimitusedellytysten mahdollinen yksimielinen hyväksyminen ja jakoehdotuksen hyväksyminen eivät ole riipuneet toisistaan ja näin ollen riitaisesti käynnistyneessä toimituksessa on voitu hyväksyä jakoehdotus yksimielisesti ja päinvastoin. Isojaonjärjestelyjen aikaan oli lehtiartikkelien mukaan vallalla käsitys, että järjestelyt johtavat järjestään oikeuskäsittelyihin, jotka ovat hankalia ja pitkäaikaisia. Toimitusten lopputulokset eivät kuitenkaan anna tukea tällaiselle käsitykselle ja lehtien välittämä ennakkoasenne on todennäköisesti peräisin toimitusinsinööreiltä, joiden käsityksiin ammattikunnan yleinen näkemys on ilmeisesti vaikuttanut. Näin ammattikirjallisuudessa esillä olleet muutamat vaikeat ja hankalat toimitukset ovat johtaneet yleistykseen ja väärän kuvan välittämiseen tilusjärjestelyjen toteuttamisen saamasta yleisestä vastaanotosta asianosaisten keskuudessa.

> ”…förslagsskiftet…godkändes av alla intressenter, vilket är sällsynt, vanligen förekomma klagomål och mångåriga processer i ägodelningsrätt…” (2/1910)

> ”…blev förrättningen lagstadgad ..alltså lyckligt och väl utan långvariga och dyra processer slutförd…” (3/1911)

Taulukko 5/11. Alistukset/valitukset tilusjärjestelyissä Pedersöressä

Kylä	Edellytyspäätös	jakoehdotus	valitus toimituksen aikana	valitus tileistä ja lopputoimenpiteistä
Över- ja Nederlappfors	Hyväksyttiin	hyväksyttiin	ei valituksia	ei valituksia
Över- ja Ytteresse	Alistettiin	hyväksyttiin	ei valituksia	ei valituksia
Östensö	Alistettiin MJO	hyväksyttiin	tilusvaihto	ei valituksia
Forsby	Hyväksyttiin	alistettiin MJO	ei valituksia	ei valituksia
Vestersund I	Alistettiin MJO	hyväksyttiin	tilusvaihto	valitukset raukesivat
Lepplax-Norrby	Alistettiin MJO	hyväksyttiin	ei valituksia	ei valituksia
Bennäs-Lövö	Hyväksyttiin	alistettiin MO	rak.lupa, tiet	5 valitusta
Ytteresse	Hyväksyttiin	alistettiin MO	rak.lupa, metsänhakkuu	valitus metsätilistä
Vestersund II	Alistettiin MO, valitettiin KKO			

Uusjakojen osalta voidaan todeta, että aikaa myöten valitusten määrä on näyttänyt kasvavan. Syitä tähän ei löydy artikkeleista, mutta omalta osaltaan asiaan on varmasti vaikuttanut toimituksissa käsiteltyjen asioiden lisääntyminen ja kasvava tarve saada oikeuden lopullinen päätös riita-asioihin. Valittamiskynnystä on varmasti myös madaltanut se, että valittaminen MO:een on ollut asianosaisen kannalta taloudellisesti edullista, eikä jutun häviäminen ole yleensä johtanut korvauksiin vastapuolelle. Eräissä toimituksissa samat asianosaiset ovat valittaneet useasta eri asiasta toimituksen kestäessä, joka kuvastanee näiden asianosaisten yleistä suhtautumista toimitusmenettelyyn ja omien etujen ajamiseen. Toisaalta valitusmahdollisuudet toimituksen kuluessa antavat tietynlaista tukea toimitusmiehille heidän päätöksenteossaan, koska tyytymättömät saavat halutessaan asian oikeusistuimen käsittelyyn. Tällöin punnitaan myös asianosaisten todellinen kanta ja tyytymättömyys päätökseen, kun muutoksen saaminen edellyttää valituksen tekemistä ja oikeusistuimen hyväksyntää.

Jakotuloksen oikeudenmukaisuutta tai laatua ei yleensä ole arvioitu. Poikkeuksen muodostaa artikkeli Över- ja Ytteressen isojaon täydennyksestä, jonka osalta kirjoittaja toi esiin lopputuloksen puutteet tilussijoituksen osalta vahvistaen samalla omaa näkemystään isojaonjärjestelyn tarpeellisuudesta.

> ”…dock stiger skiftesantalet till 673 vilket gör 14 1/8 per hemman. Största skiftesantalet å ett hemman är 33, och blott 4 hemman finns, vilkas skiftesantal ej överstiger lagstadgade 6…” (3/1911)

Bennäs-Lövön uusjaon osalta jakotulokseen viitataan lehtiartikkelin otsikossa (JT 22/1974), jossa todetaan, että neljästäkymmenestä hajallaan sijainneesta palstasta muodostuu kaksi kunnollista viljelypalstaa. Koko jakokunnan osalta ei kuitenkaan esitetä keskimääräisiä lukuja tilojen ja niiden palstojen lukumäärästä, vaan todetaan, että aikaisemmin jopa 50 palstassa sijainneet peltotilukset on nyt koottu korkeintaan kolmeen palstaan ja usein jopa vain yhteen.

> ”…tidigare hade i vissa fall den odlade arealen på ett hemman kunnat bestå i ett femtiotal skiften och nu räknar man in i ägostrukturen högst tre skiften – i många fall endast ett…” (25/1975)

Tilusjärjestelyjen pitkä kestoaika ja siitä aiheutuvat käytännön hankaluudet maatalouden harjoittamisessa on osaltaan tuotu esille rajoittavana tekijänä asianosaisten halukkuudelle valittaa toimitusmiesten päätöksistä. Kestettyään muutenkin pitkään asianosaiset eivät enää ole halunneet turhaan pitkittää toimitusta.

> ”…dom har tröttat ut oss, sa en sakägare. Vi orkas inte samla oss till några större protester mera – huvudsaken är att skiftet blir färdigt och vi får våra jordbitar…” (25/1975)

Tilansiirrot

Tilansiirrot ovat olleet yksi tilusjärjestelyjen maisemallisesti näkyvimmistä toimenpiteistä. Se on vaikuttanut mullistavasti sekä henkilötasolla ulosmuuttajan tilanteeseen että laajemmin myös koko kylän asutusrakenteeseen ja kyläyhteisöön. Siirtoja on toteutettu kaikissa järjestelyissä ja osassa jopa merkittävä osa kylän tilojen talouskes-

kuksista on siirretty uuteen paikkaan. Siirrettyjen talojen osuus kaikista maatiloista on ilmeisesti ollut suurempi kuin taulukosta 5/12 käy ilmi, sillä asiakirjoista ei käy ilmi varsinaisten maatilojen tarkka kokonaismäärä eri toimituksissa, vaan taulukon luvuissa saattaa olla mukana myös torppia ja asuntotiloja.

Taulukko 5/12. Tilansiirtojen lukumäärä eri toimituksissa Pedersöressä.

Kylä	Maatiloja kpl	siirtoja kpl	osuus kaikista
Över- ja Nederlappfors	65	10	15 %
Över- ja Ytteresse		ei siirtoja	
Östensö	31	11	35 %
Forsby	141	31	22 %
Vestersund	26	14	54 %
Lepplax – Norrby	n. 120	46	n. 38 %
Bennäs – Lövö	n. 100	15 (+ 24 osittain)	n. 15 %
Ytteresse	n. 80	20 (+ 10 osittain)	n. 25 %

Asianosaisilla on ollut mahdollisuuksia vaikuttaa tilansiirtojen toteutukseen ja pöytäkirjoista käy ilmi, että siirtyjistä on myös joissain tapauksissa sovittu talonumeron sisällä. Siirtoihin on liittynyt niin paljon taloudellisia etuja tasonkorotusten ja edullisten rahoitusmahdollisuuksien kautta, että lähes kaikki siirrot on voitu toteuttaa vapaaehtoista tietä. Siirroista valittaminen on ollut poikkeuksellista ja ainoastaan yhdessä tapauksessa siirrosta on valitettu MO:een ja myöhemmin aina KKO:een saakka.

> ”…alla omplaceringar av bostadslägenheter och ekonomibyggnader har redan verkställts i god, frivillig anda…” (22/1974)

Aloite siirtoon on tullut useimmiten toimitusmiehiltä ja alkuvaiheessa epäileviä maanomistajia on taivuteltu ja houkuteltu taloudellisilla eduilla.

> ”…alla berörda knappast känner sig så inspirerade att bosätta sig på nytt ställe… …initiativet kommer ofta från förrättningsmyndigheterna när förhållandena är så att alla inte har livrum inom det gamla byblocket…Fördelar i att vara utflyttare finns. Det handlar dock om att få ekonimiebyggnader och gård nytt och krytt på de lägenheter där tidens tand tärt och mellanskillnaden i pengar för den bättre standarden har staten förskotterat” (29/1982)

Tilit

Tilien osalta asianosaiset ovat olleet huolissaan siitä, etteivät ne kohoaisi suhteettoman korkeiksi erityisesti metsätilin osalta. Tästä syystä he ovat pyrkineet vaikuttamaan asiaan jo toimituksen alkuvaiheessa ja metsänkäyttöä jaon aikana valvomaan on yhdessä toimituksessa jopa asetettu erityinen toimitsijakunta.

> ”…det har redan visats sig att exempelvis skogslikvider på över 100 000,- flerstädes komma ifråga…” (12/1941)

1960- ja 1970-luvuilla uusjaot paisuivat sekä alueellisesti että niiden yhteydessä tehtyjen toimenpiteiden osalta. Mukaan tuli jopa rakennus- ja rantakaavoituksen toteuttaminen osana uusjakoa. Kaavoitettujen alueiden kuuluminen jakoalueeseen toi mukanaan myös tällaisilla alueilla tehtyjen tilusten vaihtojen osalta tilikorvausten määräämisen, koska vaihtuvat omaisuusosat eivät läheskään aina vastanneet toisiaan. Myös kunnan maapoliittisten tavoitteiden toteuttaminen tuli osaksi uusjakoja etenkin Bennäs-Lövön uusjaossa. Kunnan edut otettiin huomioon siten, että se sai n. 90 % kaava-alueen rakentamattomista tonteista. Tämä johti suhteellisen suureen tilikorvaukseen, sillä kunta joutui 80-luvun alussa maksamaan asianosaisille yhteensä noin 0,4 miljoona markkaa korvauksena saamistaan eduista. Kunta kuten myös asianosaisetkin olivat kuitenkin kuta kuinkin tyytyväisiä tilikorvausten perusteisiin.

> ”…några större klagomål hade inte heller riktats mot tomtlikviderna.. .. konstaterade som kommunens representant att man visserligen kan ifrågasätta vissa principer i beräkningen, men att man på det hela taget kan vara nöjd…” (28/1982)

Kunnan saamat hyödyt kaava-alueilla tapahtuvista järjestelyistä eivät rajoitu pelkästään siihen, että se saa tarpeellisia alueita käyttöönsä yhdyskuntarakentamista varten, vaan se säästyy myös siitä suuresta työstä, jonka maanhankinta yleensä aiheuttaa.

5.4.6 Oikeuskäsittelyt

Paikallislehden uutisointi tilusjärjestelyiden oikeuskäsittelyistä oli hyvin niukkaa aina 1980-luvulle saakka. Useimmiten tyydyttiin lyhyeen mainitaan kyseistä toimitusta koskevien muiden uutisten yhteydessä ja monen valituksen käsittelystä ei ylipäätään raportoitu lehdessä. Uutisissa tuli yleensä vain esille, että asiaa käsitellään tai päätöksen sisältö ja esimerkiksi valittajien näkökantoja tai perusteluja ei referoitu.

> ”…rättens medlemmar besökte platserna för nyskiftet för att personligen göra sig förtrogna med behovet och nyttan av nyskiftet. Sedan denna granskning slutförts ger rätten utslag i dag…” (8/1935)

> ”…sedan rätten hört kärandena samt för övrigt tagit del av samtliga handlingar rörande skiftesförrättningen gavs utslag vari förslagsskiftet förkastades…” (10/1936)

> ”…kalkylerna berörande nyttan av nyskiftet jämte det existerande mångskiftet innehålla anser rätten, att förrättningsmännen saknat anledning att avstyra nyskiftet… …samt förordnar att nyskifte skall verkställas i ovannämnda skifteslag…” (11/1937)

Ytteressen uusjaon osalta MO:n alkukokouksesta raportoitiin varsin näyttävästi ja ilmeisenä syynä oli, että 16 asianosaista ei ollut hyväksynyt jakoehdotusta, kuten artikkelin otsikostakin kävi ilmi.

> ”…Ytteresse – Bäckby: Sexton anmärker mot nyskiftet…” (30/1982)

Artikkelissa käydään pääpiiirteissään läpi, minkälaiset asiat aiheuttivat tyytymättömyyttä asianosaisten keskuudessa. Suurin osa niistä liittyi tilussijoitukseen, mutta myös vanhojen rajojen ja nautintojen osalta oli riitoja. Katselmuksen jälkeen annettu MO:n päätös, jossa toimitusmiesten päätöstä ei muutettu, ei enää kiinnostanut ollen-

kaan lehteä, eikä siitä kirjoitettu. Bennäs-Lövön uusjaon jakoehdotukseen tyytymättömien maaoikeuskäsittelyä ei ylipäätään noteerattu. Näin siis vielä 1980-luvulla maaoikeuden istuntojen seuranta ei ollut systemaattista, mutta tultaessa 1990-luvulle tapahtui selvä käänne uutisoinnissa Vestersundin kylän uusjaon osalta. Tällöin oikeuskäsittely nousi etusivun jutuksi ja asianosaisten haastattelut ja mielipiteet saivat runsaasti palstatilaa. Syynä oli todennäköisesti se, että Pietarsaaren kaupunki oli toimituksen ainoa hakija ja yksityisten maanomistajien vastustus oli voimakasta. Oman värinsä kertomukseen antoi se, että päätös muuttui jokaisessa käsittelyvaiheessa. Toimitusmiehet päättivät, että uusjaolle on edellytykset, mutta maaoikeus kumosi päätöksen ja korkein oikeus lopulta päätyi toimitusmiesten kannalle, että edellytykset järjestelylle ovat olemassa. Korkeimman oikeuden käsittelyyn liittynyt kiista mahdollisesta virheestä asianosaisten kuulemisessa ja siihen liittynyt tuomiovirhekantelu syytöksin ihmisoikeuksien loukkauksesta oli myös omiaan kuumentamaan tunteita ja kasvattamaan otsikkojen kokoa.

Vestersundin kylän osalta MO katsoi päätöksessään, että haetun uusjaon hyödyt eivät ole oleellisesti suuremmat kuin siitä aiheutuvat kustannukset ja haitat. Oikeus piti laadittua hyötylaskelmaa virheellisenä ja katsoi, että samat hyödyt oli saatavissa edullisemmin asianosaisten välisellä yhteistyöllä. Kaupungin tavoitteesta saada yhdistettyä hajallaan olevia tiluksiaan MO totesi sen voivan tapahtua helpommin kiinteistöjä yhdistämällä ja ostamalla sopivasti lisämaata.

> ”…jorddomstolen har underkänt den lönsamhetskalkyl som förrättningsförslaget skisserar… …utan skifte kunde samma nytta vinnas med mindre kostnader genom samarbete mellan skogsägarna, undervisar jorddomstolen…” (37/1992)

> ”…en sammanslagning av lägenheter med eventuella tilläggsköp skulle vara en enklare lösning för Jakobstads strävanden, påpekar jorddomstolen…” (37/1992)

KKO:n käsittely kesti n. 1,5 vuotta ja sen tuloksena MO:n päätös kumottiin. Itse päätös jäi uutisoinnissa sivuosaan, kun oli käynyt ilmi, että maanomistajat katsoivat käsittelyssä tapahtuneen lainvastaisen muotovirheen, joka koski heidän oikeuttaan tulla kuulluksi.

> ”…Högsta domstolen har inte berett oss tillfälle att få säga vår åsikt. Det är emot lagen…” (40/1994)

KKO:n päätöksen mukaan tarkoituksenmukaisen tilussijoituksen aikaansaamista ei voitu jättää maanomistajien vapaaehtoisten toimien varaan, mutta totesi kuitenkin, että uusjaossa voidaan myös ottaa huomioon maanomistajien välisiä sopimuksia.

> ”…Högsta domstolen konstaterar dock i sina domskäl att en ändamålsenlig nyskiftesförrättning inte kan lämnas beroende av markägarnas frivilliga handlande. Men att även i samband med en nyskiftesförrättning kan en ändamålsenlig ägoanordning befrämjas genom avtal markägarna emellan…” (41/1994)

KKO käsitteli tapausta toistamiseen, maanomistajien tehtyä tuomiovirhekantelun, mutta se ei tuottanut toivottua tulosta. Merkittävää kuitenkin oli, että KKO ei ollut yksimielinen päätöksessään, vaan yksi oikeusneuvoksista katsoi, että maanomistajat olivat oikeassa.

> ”…intressant i det här sammanhanget är att Högsta domstolen var oenig i sitt utslag. En av domstolens fem justitieråd…ger markägarna i Vestersund by helt rätt… förfarandet strider mot Europarådets konvention om de mänskliga rättigheterna…” (43/1996)

KKO:n käsittely kesti yhteensä 4 vuotta ja kaikkiaan kesti lähes 10 vuotta uusjakohakemuksen tekemisestä ennen kuin toimituksessa päästiin varsinaisesti asiaan.

5.4.7 Yleisinformaatio

Tilusjärjestelyjen toimintatapoja on jälkiviisaasti kritisoitu monessa yhteydessä ja erityisen kritiikin kohteena on ollut tilansiirtojen aiheuttama vanhan tiiviin kyläasutuksen hajoaminen. Maanmittarit ovat olleet tietoisia kritiikistä ja kyläyhteisöjen ympäristöarvot on tiedostettu, mutta työtä on aina leimannut kunkin ajan oma ajattelutapa ja asianosaisten toiveet ja tavoitteet. 1960-luvun alussa käytiin keskustelua uusjakojen aiheuttamasta kylien pirstoutumisesta ja tässä yhteydessä kotiseutusuojelua käsittelevän kurssin uutisoinnissa todetaan alaotsikossa, että kurssilla kritisoitiin uusjakoja (JT 16/1962). Kritiikin esitti professori Otto I. Meurman, joka pahoitteli sitä, että talouskeskuksia on uusjaoissa ripoteltu pitkin toimitusaluetta.

> ”…Professor Otto I. Meurman sade att bebyggelsen sedd uppifrån ser ut som en jätte kastat omkring sig papperslappar och beklagade att nyskiftet gått fram på det sättet…” (16/1962)

> ”…ett nyskifte är en genomgripande förrättning, som samtidigt som den slår sönder det gamla bysamhället lägger grunden för morgondagens jordbruk – för fortsatt välståndsökning inom lantbruket…” (20/1965)

Tämän saman teeman käsittely jatkui 1970-luvulla, jolloin vuorossa oli maanmittareiden ja yhdyskuntasuunnittelijoiden yhteinen tutustuminen Ytteressen uusjakoalueeseen (JT 23/1974). Kyseessä oli valtioneuvoston kanslian suunnitteluosaston ja maanmittaushallituksen uusjaoista vastaavien virkamiesten tutustumiskäynti. Uusjako oli edennyt niin pitkälle, että tilansiirtoja oli ryhdytty toteuttamaan, mutta vanha asutusrakenne oli vielä selvästi havaittavissa. Yhdyskuntasuunnittelijat eivät näytä hyväksyvän laajoja tilansiirtoja uusjakojen yhteydessä, koska se hajottaa yhdyskuntarakennetta ja maanmittarit näyttävät hieman perääntyneen aiemmasta toimintatavastaan, jossa taloudelliset seikat ja tilusten kokoaminen mahdollisimman harvoihin, jopa vain yhteen palstaan ja sitä seuranneet tilansiirrot olivat ensisijaisina tavoitteina.

> ”...Avdelningschef Laatto är tydligen ingen vän av decentralisering av bebyggelsen, eftersom Granqvist antydde att man i Ytteresse sökt en väg som inte splittrar bosättningen i alltför hög grad...” (23/1974)

> “…samtidigt kan vi visa en bild av tidigare bebyggelse, exempelvis gårdsgruppen Lassfolk och Klemets där det fortfarande är rätt trångt mellan knutarna…” (23/1974)

Tilusjärjestelytoiminta oli 1980-luvun lopulla tulossa murrosvaiheeseen, koska Pohjanmaan ongelmallisimmilla alueilla (suuret sovintojakoalueet) järjestelyt olivat loppuvaiheessa. Maatalouden rakennemuutokset aiheuttivat toimintaympäristössä niin suuren muutoksen, että tilusjärjestelyt alettiin laajemminkin nähdä yhtenä keinona

maaseudun rakennemuutoksen toteuttamisessa. Tällöin myös uudenlaiset järjestelyt kuten puhtaat metsäuusjaot nousivat esille. Aihe oli niinkin kiinnostava, että pieni paikallislehtikin raportoi maanmittauslaitoksen vuosittaisilta tilusjärjestelypäiviltä.

> ”…när den Österbottniska landsbygden nu i stort sett börjar vara genomkammad vad gäller nyskiftesförrättningar går lantmäterimyndigheterna in i framtiden med nya utmaningar. Strukturomvandlingen ställer nya krav på ägoreglerande myndigheter… …hur lantmätarna kan stöda landsbygdens fortsatta utveckling och hur man kan bemöta de krav som växande tätorter medför…” (33/1988)

Tilusjärjestelytoiminnan volyymi väheni pitkin 1990-lukua ja monen toimitushakemuksen käsittelyyn liittyi paljon ristiriitoja, jotka johtivat näyttävään uutisointiin paikallislehdessä. Pietarsaaren kaupungin uusjakohakemus Vestersundin kylässä sai näyttävästi huomiota ja jopa siinä määrin, että maanmittausviranomaisten mielestä lehdistö ei antanut oikeaa kuvaa käsittelyn alla olleen toimituksen kannatuksen ja vastustuksen määrästä.

> ”…inställningen till nyskiften har inte fått rätt framtoning i offentligheten. Vår uppfattning är att motståndet delvis är skenbart. Nog finns det de som är positiva till nyskifte men under den press som råder vill man inte stiga fram och säga sin åsikt…” (38/1992)

Valtion maanhankinnan ja sen ajoituksen merkitys uusjaon toteuttamiselle otetaan myös esille. Ytteressen uusjaon kannalta oli merkittävää, että valtion maanhankinnan kautta kymmenkunta tilaa käsittäen yhteensä noin 140 ha ostettiin valtiolle ja sitten ohjattiin uusjaon toimitusmiesten käyttöön jaettavaksi lisämaana uusjakoalueen maanomistajille.

> ”...Nyskiftesförrättningen i Ytteresse-Bäckby har gynnats av den jordkolonisering som förekom för några år sen då över tiotalet lägenheter såldes till staten. Nuvarande förrättiningsingenjören antecknar på pluskontot att jordförsäljningen gjordes i så tidigt skede att det kunde tas med i beräkningarna för skiftesförrättningen...” (23/1974)

Ytteressen uusjakoalueen asutusrakenteeseen ovat vaikuttaneet sekä maatalousväestö että ansiotyössä käyvä väestö. Pienteollisuus, palveluelinkeinot ja Pietarsaaren kaupungin läheisyys ovat aiheuttaneet omakotiasutuksen voimakkaan kasvun. Tilansiirtojen osalta on tapahtunut selkeä muutos, kun vielä 1960-luvulla naapurikunnan Kruununkylän uusjaossa tilusten etäisyys talouskeskuksesta ja niiden mahdollisimman pieni lukumäärä olivat keskeisessä asemassa, kun taasen 70-luvulla talouskeskuksen sijainti lähipalveluiden läheisyydessä oli tärkeämpää, eikä tilusten kokoamista yhteen palstaan pidetty enää yhtä tärkeänä kuin aikaisemmin.

> ”...Kronoby –skiftet verkställdes under en tid av betydligt andra förhållanden, då närheten till ägorna var av större betydelse än servicefrågorna. Med nutida fortskaffningsmedel spelar inte avståndet mellan bostad och ägoskiftena samma roll.Det anses inte heller så viktigt att hela hemmanet är skiftat i en enda lott. Viktigare är nu närkontakten till butiker och serviceinrättningar samt tillgången till vatten och avlopp, telefon och goda vägförbindelse…” (23/1974)

Aiheeseen palataan vielä 1980-luvun lopulla artikkelissa maanmittauslaitoksen tilusjärjestelypäiviltä, jotka pidettiin Stundarsissa Vaasan eteläpuolella (JT 33/1988). Lää-

ninmaanmittausinsinööri Juhani Uljas toteaa myös maanmittareiden olleen pitkään tietoisia ympäristöarvoista, joita maaseutukylämme edustavat. Uusjakotyötä on kuitenkin aina leimannut kullakin aikakaudella vallinnut yleinen näkemys maaseudun kehittämistarpeista ja –tavoista.

> ”...han påpekade också att lantmätarna mycket länge varit medvetna om de miljövärden som våra landsbygdsbyar representerar, men att arbetet alltid präglats av tidens synsätt...” (33/1988)

Oma merkityksensä tilansiirtojen hyödyistä ja haitoista käytävässä keskustelussa on myös maanomistajien suhtautumisessa niiden toteuttamiseen, jota on käsitelty tarkemmin kohdassa 5.4.5. Tilansiirtoja toteutettiin tilusjärjestelyissä suhteellisen paljon koko 1900-luvun ajan ja, jos mittarina niiden tarpeellisuudesta pidetään valitusten määrää, niin voidaan todeta, että asianosaiset ovat pitäneet niitä hyvinkin tarpeellisina. Tutkimusalueen toimituksissa on toteutettu lähes 200 tilansiirtoa ja vain yhdestä on valitettu. Vanha tiivis ja ahdas asumismuoto aiheuttikin omat hankaluutensa kylien asukkaille, sillä naapurit olivat aina silmissä ja yksityisyys oli harvinaista. Eräs maanomistaja olikin kuvannut käsitettä viihtyisyys seuraavasti:

> ”... vad är det för trivsel när jag just krattat gången och grannen med sitt hölass skräpar ner så att jag måste kratta en gång till. Nej, trivsel det är att kunna uträtta sitt morgonbehov från farstutrappan utan att behöva vara rädd för att grannen ser det...” (33/1988)

Uutisointi tilusjärjestelypäiviltä kuvaa selkeästi sitä muutosta, joka tuolloin oli käynnissä uusjakojen toimintatapojen osalta. Maanmittauslaitos pyrki vastaamaan esitettyyn kritiikkiin ja ratkaisuksi esitettiin laaja-alaisempaa toimintatapaa. Tätä ilmentää hyvin artikkelin otsikko, jossa todetaan ”maanmittareiden tarvitsevan vuorovaikutusta muiden ammattiryhmien kanssa” (JT 33/1988). 1980-luvun jälkipuoliskolla puhuttiin maatalouden rakennemuutoksesta, joka aiheutti suuria muutoksia haja-asutusalueilla. Maatalouden osuus BKT:stä oli laskenut vuoden 1960 10,7 %:sta vain 4,4 %:in vuonna 1986. Samoin maatalouden työllistävä vaikutus oli laskenut vuoden 1960 29,5 %:sta vuoden 1986 9 %:iin. Rakennemuutoksen nopea kehityskulku saa osakseen huomiota ja sitä verrataan Ruotsin ja Norjan vastaavaan kehitykseen.

> ”...den utveckling som skett hos oss på drygt 40 år har i Sverige skett under 70 år och i Norge under mer än 100 år, påpekade...” (33/1988)

Uusjakojen onnistuminen edellytti maanmittauslaitokselta yhteistyön parantamista muiden ammattiryhmien kanssa, koska uusjakotoiminta oli murrosvaiheessa. Pohjanmaan osalta laajat uusjaot olivat tuolloin tulossa loppusuoralle ja maanmittausviranomaisia odottivat uudet haasteet.

> ”...när Österbottniska landsbygden nu i stort sett börjar vara genomkammat vad gäller nyskiftesförrättningar går lantmäterimyndigheterna in i framtiden med nya utmaningar. Strukturomvandlingen ställer nya krav på ägoreglerande myndigheter och därför diskuterades …. hur lantmätarna kan stöda landsbygdens fortsatta utveckling och hur man kan bemöta de krav som växande tätorter medför…” (33/1988)

Uusjakotoiminnan kehityksessä yhtenä vaihtoehtona ja haasteena tuotiin esille ns. metsäuusjaot, jotka varsinkin Ruotsissa olivat olleet tilusjärjestelytoiminnan keskeisenä kohteena viimeiset pari vuosikymmentä.

> ”...Det finns ca. 500 000 ha skog som består av skiften med mindre än 200 meters bredd och detta leder till höjda avverkningskostnader samtidigt som skogsvården försvåras, sade…” (33/1988)

Maatalouden voimakas rakennemuutos ei pysähtynyt 80-luvun lopulle, vaan se jatkui ja on jopa voimistunut sen jälkeen, kun Suomi liittyi EU:hun. Maatalouden rakennemuutosta ja maanmittausviranomaisten mahdollisuuksia vaikuttaa tähän kehitykseen pohditaan 90-luvun alun artikkelissa, jossa haastatellaan paikallista maanmittausjohtajaa, joka on huolestunut maaseutuväestön tulevaisuudesta (JT 38/1992). Taustalla ovat julkisuudessa tuolloin esillä olleet kaksi uusjakotoimitusta, joiden edellytyksistä ja laajuudesta oli riidelty MO:ssa ja toisessa toimituksessa aina KKO:ta myöten. Haastattelussa tuodaan esille käynnissä oleva maatalouden rakennemuutos ja tilusjärjestelyjen tarjoamat mahdollisuudet ratkaista sen aiheuttamia ongelmia järkevällä tavalla, mm. tuotannon vähentämistä huonojen peltotilusten metsittämisellä. Viljavien jokilaaksojen pellot tulisi kuitenkin säilyttää tuotannossa, eikä yksittäisiä palstoja tulisi metsittää näillä alueilla.

> ”...just nu borde man se till att våra bördiga älvdalar och slätter verkligen kan användas av dem som tänker fortleva på landsbygden. Beskogningen kan ske på åkrar som lämpar sig bättre för detta, inte så att bördiga åkrar här och där beskogas...” (38/1992)

Tilusjärjestelyn yhteydessä toteutettavista perusparannuksista on yleisiä mainintoja tie- ja kuivatushankkeista useassa artikkelissa. Salaojituksen tehdessä tuloaan 40-luvulla julkaistiin Evert Huldenin pitkä kirjoitus salaojituksen tarpeellisuudesta yleensä ja niistä erityisistä hyödyistä, joita oli saatavissa, kun se toteutettiin uusjakojen yhteydessä, jotka tuolloin olivat kirjoittajan mukaan yleisiä ruotsinkielisellä Pohjanmaalla (JT 13/1947).

> ”...Flerstädes i våra svenska kommuner pågår för närvarande nyskiftesförrättningar. Och det finnes skifteslag där detta arbete icke ännu kommit igång, men där det är förestående. Under sådana förhållanden är frågan om samfälld täckdikning något som är värt beaktande...” (13/1947)

Artikkelissa tuodaan esille niitä etuja, joita voidaan saavuttaa, kun salaojitus toteutetaan uusjaon yhteydessä. Tällöin voidaan ojitus suunnitella suurina alueellisina kokonaisuuksina, joissa kaltevuus ja muut olosuhteet voidaan ottaa huomioon optimaalisella tavalla ilman, että tilanrajat olisivat esteenä toteutukselle. Ojitusyhdistysten kautta oli tuolloin mahdollista saada valtionapua, joka yleensä oli 40 % kustannuksista, mutta korkeintaan 6000 mk/ha. Kirjoittajan mukaan peltojen salaojitus oli perusedellytys lähes kaikelle rationalisoinnille maataloudessa ja, että uudenaikaisten koneiden käyttö tulisi vaikeutumaan vuosi vuodelta avo-ojitetuilla pelloilla.

> ”...odlingsmarkernas täckdikning är ett grundvillkor för nästan all rationalisering av jordbruket... …all användning av moderna jordbruksmaskiner kommer att

> ställa sig svårare snart sagt för vart år som går på våra öppet avdikade åkrar…" (13/1947)

1940-luvun lopulla esitetyt toiveet salaojituksen toteuttamisesta uusjaon yhteydessä ovat vähitellen toteutuneet, sillä varsinkin TukemisL:n tultua voimaan on perusparannusten ja erityisesti salaojituksen toteuttaminen noussut toimenpiteistä saatavan hyödyn kannalta tarkasteltuna yhdeksi uusjakojen päätavoitteeksi tilussijainnin parantamisen rinnalle. Vuonna 1981 uutisoitiin maan suurimmasta yksittäisestä salaojitushankkeesta, pinta-alaltaan 1034 ha suuruisen Söderfjärdenin kuivattamisesta Sundomin uusjakotoimituksessa Vaasassa. Kyseessä oli ensimmäinen uusjakotoimitus, jonka yhteydessä toteutettiin salaojitus osana perusparannuksia (JT 21.10.1981).

> "...enligt lagen om understöd för nyskiftesregleringar kan statsbidrag utgå förutom för flyttningar och vägbyggen även för grundtorrläggning. Men denna möjlighet hade aldrig tidigare utnyttjats för täckdikning av marken…" (JT 21.10.1981)

Tilusjärjestelyjen rahoittamiseen valtion varoilla viitataan useassa artikkelissa 50-luvulta lähtien.

> "...han delgav även de grunder som nu är gällande för kostnadernas finansiering och påpekade möjligheterna för erhållande av statsbidrag…" (15/1956)

> "...när det gäller kostnaderna för skiftesförrättningen kommer staten in i storstil, både som bidragsgivare och som långivare…" (25/1975)

> "…totalt kostar Bennäs-Lövö –skiftet runt fem miljoner mark varav statsbidraget går på 2 miljoner. Sakägarnas andel är ca. 2,8 miljoner mark…" (29/1982)

Asianosaisten kannalta tilusjärjestelyjen kustannukset ovat aina olleet keskeisessä asemassa keskusteltaessa toimitusten toteuttamisesta. Kustannuksia käsitellään lähemmin kohdassa 5.4.3, mutta niitä on sivuttu usein myös valtion rahoituksen yhteydessä. Valtion rahoitusta on käsitelty laajasti myös sellaisten toimitusten yhteydessä, joiden toteuttamisen asianosaiset ovat hyväksyneet yksimielisesti. Esimerkiksi Sundbyn uusjaon alkukokousta käsitelleessä pitkässä artikkelissa valtion rahoitus oli varsin keskeisesti esillä ja yksityiskohtia käytiin hyvin seikkaperäisesti läpi.

> "...kostnaderna för det omfattande arrangemang och arbete som en nyskiftesförrättning alltid innebär är en brännande het potatis för intressenterna... ...något stort ingrepp i ekonomin behöver nog inte nyskiftet innebära. Statens andel är stor…" (31/1982)

> "…staten förskotterar största delen av kostnaderna – som lön åt lantmätarna och deras biträden, pengar som behövs för planering, torrläggning, vägar, utflyttningar, vattenledningar och avlopp etc. Det enda sakägaren står för är direkta kostnader som lön åt godemän och handräckningsmanskapets löner…" (31/1982)

Tilusjärjestelyalueiden kokoon ja tilojen lukumäärään liittyviä tilastotietoja on julkaistu lähes kaikista alueella toteutuneista toimituksista aina 1900-luvun alun isojaonjärjestelyistä viimeisimpiin uusjakoihin.

> ”...sedan 3 år har storskiftesförrättningen pågått och visades nu förslagsskiftet åt intressenterna vilkas antal är 64, arealen ca. 7000 ha, 10 utflyttningar verkställdes...” (2/1910)
>
> “…nyskiftet gäller fyra hemmansnummer och berör ett hundratal sakägare… … den totala arealen utgör cirka 1500 ha… ” (17/1962)
>
> “…förrättningen omfattar mellan 6500 och 7000 ha, utom tidigare påbörjat skifte av ca. 1500 ha …” (19/1965)
>
> “…av totalarealen på 5968 ha äger bäckbybönderna ca. 1620 ha och övriga ytteressebönder 4367 ha…de största hemmanen finns i Bäckby där ett par tre är på over 30 ha, 25 bönder har over 6 ha och endast fem, sex har under 6 ha…”

Lehtiartikkleista ilmenee maanmittausviranomaisten selkeä ja tavoitteellinen informaatiotoiminta, jonka tarkoituksena on ollut osin vastata tilusjärjestelytoimintaa kohtaan esitettyyn yhteiskunnalliseen kritiikkiin sekä osin tuoda esille niitä muutoksia, joita toiminnan painopisteissä ja keskeisissä osissa on tapahtunut tai on ollut tapahtumassa erityisesti mitä tulee toimitusten rahoitukseen. Vaikka nämä kysymykset ovatkin käsitelleet tilusjärjestelytoiminnan pääpiirteitä ja painotuksia koko maan tasolla, on niillä kuitenkin ollut huomattava merkitys myös paikallistasolla, mitä parhaiten kuvannee ko. artikkeleiden julkaisu paikallislehdessä.

5.4.8 Johtopäätökset eri teemoista

Pelkkää yleisinformaatiota tilusjärjestelyistä sisältäviä artikkeleita on tutkimusaineistossa vain muutamia ja ne ajoittuvat 1940-luvusta eteenpäin. Vuonna 1947 julkaistu artikkeli salaojituksesta oli aikanaan varsin edistyksellinen, sillä salaojitus teki vasta tuloaan ja jo tuolloin kirjoittaja ehdotti sen toteuttamista uusjaon yhteydessä, koska tällöin olisi saavutettavissa mahdollisimman tarkoituksenmukainen lopputulos. Laajamittaiset perusparannukset tulivat oleelliseksi osaksi uusjakoja vasta huomattavasti myöhemmin.

Maanmittareiden ja yhteiskuntasuunnittelijoiden tutustumiskäynti uusjakoalueella Ytteressessä ylitti uutiskynnyksen 70-luvulla ja 80-luvun lopulla Maanmittauslaitoksen tilusjärjestelypäivät Stundarsissa Vaasan eteläpuolella saivat osakseen huomiota myös Pietarsaaren paikallislehdessä. Molemmat artikkelit liittyivät maaseudulla tuolloin käynnissä olleeseen rakennemuutokseen kuvaten laajempaa kehitystä tilusjärjestelyjen näkökulmasta.

Tilusjärjestelyjä on käsitelty paikallislehden artikkeleissa sekä toimituskohtaisesta näkökulmasta että osana kulloinkin käynnissä ollutta kehitystä maataloudessa. Toiminnan tavoitteiden ja taustojen esittely osoittaa omalta osaltaan sitä merkitystä, mikä toiminnalle on annettu. Varsinkin 1960-luvun alusta saakka toimituksista on raportoitu säännöllisesti ja artikkelit ovat olleet useimmiten pääuutisia etusivulla. Raportointi on pääosiltaan ollut positiivista ja poikkeuksen tekee vain Vestersundin II uusjaon uutisointi, joka keskittyi kaupungin ja muiden maanomistajien väliseen riitaan toimituksen toteuttamisen tarpeellisuudesta. Perinteiset tilusjärjestelyjä seuranneet ennakkoluulot ja epäluulot näkyvät kirjoituksista ja toimitusten hyviäkään tuloksia ei jostain syystä tuoda kovinkaan paljon esille. Maanomistajat itsekin pukevat tyytyväisyytensä varo-

vaisiin sanakäänteisiin, vaikka esimerkiksi Bennäs-Lövön uusjaolla on ollut merkittävä vaikutus sekä alueen maatalouteen että kunnan maapolitiikkaan uusjaon yhteydessä toteutetun keskustaajaman kaavoituksen kautta. Myös sovintojakojen purkaminen on ollut merkittävä askel kiinteistöjaotuksen ja maanomistusolojen ajantasaistamisessa ja saattamisessa vastamaan nykyajan vaatimuksia.

Valtion rahoitusta ja sen edullisuutta asianosaisten kannalta on käsitelty seikkaperäisesti usean artikkelin yhteydessä 1950-luvun lopulta lähtien. Valtion rahoitus on muodostanut huomattavan panostuksen maatalouden kehitykseen niissä kylissä, joissa uusjaon yhteydessä on toteutettu laajat perusparannushankkeet. Vastaavanlaista suuruusluokkaa olevia panostuksia ei ole voitu toteuttaa muiden investointitukien avulla. Tästä ovat osoituksena myös tilansiirrot, joita on toteutettu suhteellisesti ottaen paljon uusjakojen yhteydessä. Mahdollisuudet saada valtion rahoitusta tasonkorotukseen siirron yhteydessä on mahdollistanut monen maatilan modernisoinnin yhdellä kertaa, joka ilman uusjakoa todennäköisesti olisi ollut käytännössä mahdotonta. Siirrot on monesti voitu toteuttaa vapaaehtoisesti ennakkosiirtoina jo jaon alkuvaiheessa, jolloin ko. maanomistajat ovat voineet nauttia jo etukäteen uusjaon tuloksista. Tällaisten asianosaisten osalta toimitusten pitkä kestoaika on ollut taloudellisesti todella edullista, sillä investointien takaisinmaksu on käynnistynyt vasta toimitusten lopettamisen jälkeen parhaassa tapauksessa jopa 20-30 vuotta investoinnin toteuttamisen jälkeen. Tästä huolimatta ennakkosiirtojen edullisuus ei juuri ole tullut esille lehtiartikkeleissa.

Asianosaisten väliset intressiriidat ovat esillä koko tutkimusaineistossa. Lähes kaikki käsittelevät toimituksien alkuvaihetta eli sitä, tulisiko toimitusta ylipäätään toteuttaa. Myöhäisemmässä vaiheessa intressiriidat koskevat yleensä omistusoikeuksia, mutta artikkeleissa ei tuoda esille yksityiskohtia, vaan riitojen esiintymiseen viitataan verrattain yleisellä tasolla. Täten artikkeleista ei voi tehdä johtopäätöksiä siitä, kuinka yleisiä tai laajoja omistukseen liittyvät riidat ovat olleet. Intressiriitoihin liittyvistä artikkeleista voi myös tehdä joitain johtopäätöksiä siitä, miten maanomistajat ovat pyrkineet vaikuttamaan toisiinsa päästäkseen toivottuun lopputulokseen. Mielipiteet näyttävät olevan toimituskokouksissa jo varsin lopullisia ja näin ollen vaikuttaminen tapahtuukin virallisen käsittelyn ulkopuolella. Käytettyjä keinoja ovat epäviralliset kokoukset, toisen osapuolen taivuttelu ja painostus. Esimerkiksi Lepplax-Norrbyn uusjaon osalta artikkeleista voidaan lukea maanomistajien kannan muuttumisesta toimituksen edellytysten ja laajuuden pitkällisen käsittelyn aikana. Kannatuksesta on siirrytty vastustukseen ja päinvastoin, mikä osoittaa, että eri osapuolet ovat aktiivisesti pyrkineet ja onnistuneetkin vaikuttamaan vastapuolen mielipiteisiin. Hieman yllättävää on, että yleisönosaston kirjoitusten kautta ei pyritä vaikuttamaan maanomistajien kantoihin tilusjärjestelyihin liittyvissä asioissa. Tutkituissa paikallislehden vuosikerroissa oli vain kaksi yleisönosaston kirjoitusta, jotka kumpikaan eivät käsitelleet itse tutkimusaluetta. Toinen koski Uudenkaarlepyyn Ytterjeppon kylän uusjakoa ja toinen Luodon kunnan Larsmon ja Eugmon kylien uusjakoa. Edellinen kirjoitus kohdistui uusjakoa hakeneita vastaan, mutta jälkimmäisessä käsiteltiin Luodon kunnan roolia pitkään käynnissä olleessa uusjaossa. (JT 5.3.1965 ja 20.1.1993)

Maanomistajat eivät artikkleissa kyseenalaista tilusjärjestelyistä saatavaa hyötyä, vaan vastustuksen syyt ovat yleensä muualla. Keskeinen syy vastustukseen näyttää olevan tilusjärjestelyn ajankohta eli osa maanomistajista on tilanpitonsa osalta sellaisessa vaiheessa, jossa investoinnit tulevaisuuteen eivät ole ajankohtaisia esimerkiksi maanomistajan iän tai taloudellisen tilanteen johdosta. Investointihalukkuuteen voi myös

vaikuttaa tilan koko ja tilanhoidon sivutoimisuus. Tällöin korostuvat muut kuin taloudelliset tekijät arvioitaessa osallistumista tilusjärjestelyyn. Perinteet ja tunnesiteet tiettyihin tiluksiin voivat myös muodostua ratkaiseviksi maanomistajan ottaessa kantaa tilusjärjestelyn toteuttamiseen omalta kohdaltaan. Tällä hetkellä käynnissä oleva voimakas rakennemuutos maataloudessa tulee todennäköisesti kärjistämään tilannetta suurtuotannon toimiessa yhä enemmän puhtaasti taloudellisilla perusteilla.

Tilusjärjestelyjen toteuttamiseen liittyvä riski vaihtelee maanomistajien välillä ja se liittyy myös erilaisiin asioihin. Valtion ennakkorahoituksella on selvästi pyritty vähentämään sitä riskiä, joka liittyy asetelmaan, jossa kustannukset syntyvät toimituksen alkuvaiheessa ja hyödyt saadaan vähitellen pitkällä aikavälillä toimituksen jälkeen. Ennakkorahoituksella ja pitkällä maksuajalla sekä kustannukset että hyödyt kohdistuvat lopulta todellisiin edunsaajiin. Rahoitukseen liittyvä riski on näkynyt maanomistajien kannanotoissa kuitenkin vain siten, että tilusjärjestelyn toteuttamista on haluttu lykätä eli tarpeesta ei kuitenkaan olla oltu eri mieltä. Sen sijaan tilusjärjestelyjen vastustajiin valtion osallistumisen ja kustannusosuuden lisääminen ei ole vaikuttanut merkittävästi. Tästä voi tehdä johtopäätöksen, että vastustajien osalta muut kuin maatilataloudelliset tekijät ovat merkittävämpiä heidän ottaessaan kantaa järjestelyyn osallistumisesta omalta kohdaltaan.

Toimitusten tarkoituksenmukaisuutta, tasapuolisuutta ja oikeudenmukaisuutta koskevat teemat menevät osin päällekkäin eikä niitä aina voi edes erottaa toisistaan. Niitä yhdistää maanomistajan kannalta riski siitä, että järjestelyjen vaikutukset kohdistuvat erilaisina eri osapuoliin. Teemoihin sisältyy kuitenkin tiettyjä erityispiirteitä, minkä vuoksi niiden käsittely erikseen on ollut perusteltua.

Toimitusten laatua on mitattu pääasiassa toimitusten kestoajan perusteella ja tältä osin tilusjärjestelyt ajautuivat 60-luvulta lähtien yhä pahempaan kriisiin, kun toimitusten kestoajat pitenivät kohtuuttomasti maanomistajien kannalta katsottuna, vaikka toimitustekniikan kehityksen perusteella olisi pitänyt olla mahdollista lyhentää niitä huomattavasti. Kestoaikojen venymiseen vaikuttivat erityisesti toimitusalueiden laajuus ja toimitusten yhteydessä toteutettujen perusparannusten voimakas lisääntyminen. Salaojituksen ja kuivatustoimenpiteiden yleistyminen osana uusjakoa lisäsi toimitusten kestoaikaa. Maanomistajat ovatkin kritisoineet artikkeleissa pitkää kestoaikaa ja tuoneet esille sen aiheuttamia haittoja maatilojen ja yleisemmin maaseudun kehittämiselle. Merkillepantavaa kritiikissä pitkistä kestoajoista on, että sitä on esiintynyt aina isojaonjärjestelyistä asti läpi koko 1900-luvun. Kestoaikojen piteneminen on nähtävä maanmittausviranomaisten selkeänä epäonnistumisena tilusjärjestelytoiminnassa. Varsinkin 1970-luvulta alkanut ATK:n nopea kehitys olisi pitänyt mahdollistaa uusjakojen nopeamman toteutuksen, vaikka toimitusalueet olivatkin laajoja. Asianosaiset toivat itse esille toimitusalueiden jakamisen pienemmiksi kokonaisuuksiksi, mutta maanmittausviranomaisten omat toimenpiteet eivät tuolloin sallineet tällaista kehitystä, koska alle 3000 ha:n jakoalueilla valtion rahoitusosuus pieneni. Rahoitukseen liittyvät esteet purettiin, mutta jakolain tavoite, käsitellä kerralla niin suuri alue kuin mahdollista ei muuttunut. Vasta KML:n myötä ollaan pääsemässä pieniin toimitusalueisiin, joilla tarpeellisten toimenpiteiden toteuttaminen nopeasti on entistä paremmin mahdollista. Kestoaikojen osalta maanomistajien vaatimukset eivät ole saaneet käytännössä vastakaikua viranomaisilta. Maanmittauslaitos on ollut tietoinen ongelmasta ja sitä on aikaa myöten tutkittu perusteellisesti, mutta käytännön tasolla muutosta ei ole saatu ai-

kaan. Tällä hetkellä näyttää kuitenkin siltä kuin kehitys olisi kääntymässä kohti maanomistajien kannalta parempaa ratkaisua eli oleellisesti lyhyempiä kestoaikoja.

Tilusjärjestelyiden tasapuolisuuteen ja maanomistajien vaikutusmahdollisuuksiin ovat toimitusinsinöörit kiinnittäneet huomiota varsinkin painottaen niiden positiivisia puolia. Yksittäiset maanomistajien lausunnot ovat olleet ristiriidassa toimitusinsinöörien näkemyksen kanssa toimitusten tasapuolisuudesta. Tällöin on usein tuotu esille pelko suurten maanomistajien paremmista vaikutusmahdollisuuksista ja hyötymisestä pienempien kustannuksella. Useimmissa tutkituista toimituksista on toteutettu tilansiirtoja, jotka ovat varsin mullistavia toimenpiteitä siirtyjien kannalta. Hämmästyttävää on, että lähes kaikki siirrot on toteutettu vapaaehtoisesti sopimalla ja vain yhdessä tapauksessa tilansiirrosta on valitettu. Tilansiirtojen osalta tämä antaa varsin hyvän kuvan tilusjärjestelyiden tasapuolisuudesta ja oikeudenmukaisuudesta, sillä tutkimusalueella toteutetuissa tilusjärjestelyissä on siirretty lähes kahden sadan tilan talouskeskukset. Myös muilta osin asianosaiset ovat olleet varsin tyytyväisiä toimitusten lopputuloksiin, sillä jakoehdotuksiin tyytymättömien määrä on ollut suhteellisen pieni eikä myöskään tileistä ole valitettu kovinkaan paljoa.

Maanomistajien vaikutusmahdollisuudet toimituksen eri vaiheissa ovat olleet hyvät ja toimituspöytäkirjojen perusteella voi todeta niiden olevan myös todellisia eli huomattava osa muistutuksista on johtanut jonkinasteisiin muutoksiin. Tosin pöytäkirjojen perusteella ei voi arvioida, miten merkittäviä huomioon otetut vaatimukset ovat olleet. Ilmeisesti oleelliset muutosvaatimukset on kuitenkin otettu huomioon, koska muutoin mitä ilmeisimmin valitusten määrä olisi ollut paljon suurempi. Osa valituksista maaoikeuteen on tuottanut tulosta, joten siltäkin osin vaikuttamismahdollisuudet ovat olleet todellisia. JL:n mukainen alistamismenettely johti aikoinaan automaattisesti siihen, että jakoehdotukseen tyytymätön sai asiansa MO:n käsittelyyn ilman erillistä valitusta. Tällöin kynnys saattaa asia MO:n käsittelyyn oli matala, koska tyytymättömyyttä ei välttämättä tarvinnut edes perustella, vaan pelkkä tyytymättömyyden ilmaisu vei jakoehdotuksen MO:een.

Toimitusten oikeudenmukaisuutta voidaan arvioida tehtyjen valitusten lukumäärän perusteella. Noin puolet jakoehdotuksista on hyväksytty yksimielisesti samoin myös tilien osalta noin puolet on hyväksytty ilman valituksia. Tulosta voi pitää erittäin hyvänä, koska kaikissa tutkituissa toimituksissa on ollut vähintään useita kymmeniä osakkaita ja suurimmissa toimituksissa asianosaisten määrä on laskettu jopa useissa sadoissa. Tilusjärjestelyjen lopputulosta ei yleensä ole arvioitu lehtiartikkeleissa ja syynä tähän on ilmeisesti ollut se, ettei maanmittauslaitos ole aktiivisesti selvittänyt ja dokumentoinut toimitusten lopputulosta ja vaikutuksia. Yksittäisten maanomistajien osalta ei ole havaittavissa tarvetta tuoda esille toimituksen vaikutuksia, koska ne yleensä liittyvät maatilan taloudelliseen asemaan. Mahdolliset kannanotot jäävät tällöin hyvin yleiselle tasolle ja liittyvät toimintatapoihin ja menettelyyn ylipäätään.

5.5 Teemoissa esiintyvät keskeiset tekijät

Artikkeleissa esiintyvistä teemoista nousee esille kolme pääteemaa. Ne ovat tarve, hyöty ja vaikutusmahdollisuudet. Toimitusprosessin kannalta ajatellen kaksi ensimmäistä liittyvät tilusjärjestelyn alkuvaiheisiin ja viimeinen taasen koko prosessiin. Hyödyn osalta tosin on todettava, että sen suuruutta arvioidaan toimituksen alkuvaiheessa, mutta se ilmenee pääasiallisesti vasta toimituksen jälkeen, kun maatilojen toiminta on sopeutettu uuteen tilussijoitukseen. Tilusjärjestelyn tarvetta on arvioitu pääsääntöisesti tilussijoituksen avulla eli kuinka monessa palstassa tilan tilukset vanhastaan sijaitsevat ja miten etäällä toisistaan ne olivat. Hyöty liittyy jaon lopputulokseen eli siihen, kuinka moneen ja sijainniltaan aiempaa edullisempaan palstaan tilan tilukset voidaan jakaa. Vaikutusmahdollisuuksia voidaan arvioida sen perusteella, miten paljon asianosaiset ovat voineet vaikuttaa itse jaon toteuttamiseen ja jaon lopputulokseen sekä kuinka tyytyväisiä he ovat olleet toimituksiin. Pääteemat liittyvät kiinteästi toisiinsa ja niitä voidaan tarkastella sekä yksittäin että rinnakkain ja vuorovaikutuksessa toisiinsa. Yhdistäväksi tekijäksi maanomistajien kannalta voidaan nimetä toimituksen kestoaikaan liittyvä riski, sillä se vaikuttaa kaikkiin pääteemoihin ja ohjaa merkittävällä tavalla maanomistajien toimia ja toimintatapoja. Useimmiten maanomistajien kannanotot tilusjärjestelyn eri vaiheissa perustuvat riskinhallintaan, olivat sitten kyseessä kustannukset, tuleva hyöty ja niiden tasapuolinen jakautuminen, laadulliset tekijät jne. Riskinhallinta ilmenee keskeisesti asianosaisten suhtautumisessa toimituksen kestoaikaan. On varsin luonnollista, että asianosaiset tarkastelevat tilusjärjestelyjä riskinhallinnan kannalta, koska kyseessä on heille taloudellisesti ja henkilökohtaisestikin merkittävästä asiasta. Maatila on useimmiten siirtynyt heille perintönä aikaisemmilta sukupolvilta ja monesti se on tarkoitus luovuttaa edelleen seuraavalle sukupolvelle. Yksittäisen maanomistajan valinnoissa eri seikat saavat oman painotuksensa, joka vaihtelee varsinkin omistajan elinkaaren mukaan. Nuoren isännän valinnat ja painotukset voivat olla erilaisia kuin esimerkiksi keski-ikäisen viljelijän.

Pääteemojen liittyminen toisiinsa kuvataan maanomistajan näkökulmasta kuvassa 5/2. Maanomistajalla on tiettyjä odotuksia tilusjärjestelyn suhteen ja niiden toteutumiseen liittyy riskejä. Kestoaika yhdistää teemoja, sillä sen vaikutus liittyy niihin kaikkiin. Mikäli maanomistajan odotukset jonkin teeman osalta eivät toteudu, voi koko järjestelyn lopputulos hänen osaltaan olla kyseenalainen. Pitkä toteutumisaika lisää riskiä, koska ne tekijät lisääntyvät, joihin maanomistaja ei voi omilla toimillaan suoraan vaikuttaa. Esimerkiksi toimituksen alkuvaiheessa tehdyt laskelmat voivat pitkän kestoajan aikana muuttua ulkoisten tekijöiden vaikutuksesta epäedullisemmiksi maanomistajalle.

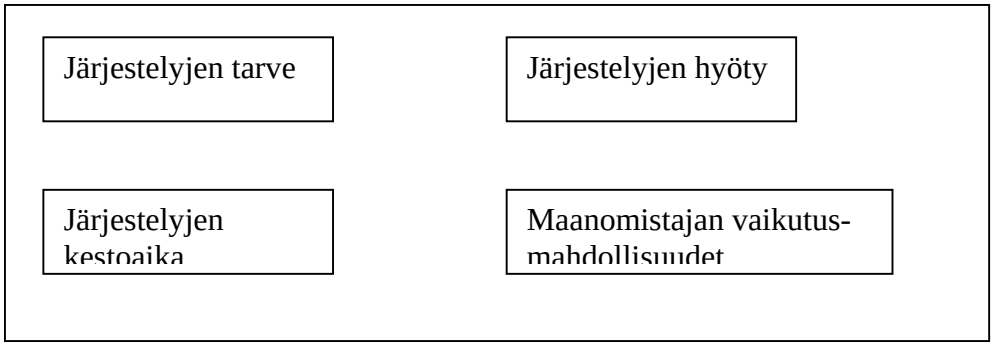

Kuva 5/2. Teemojen keskeiset tekijät.

Arvioidessaan tilusjärjestelyn tuomaa hyötyä maanomistajat eivät niinkään kiinnitä huomiota mahdollisiin tuleviin tulonlisäyksiin, vaan pääpaino on niissä investoinneissa ja kustannuksissa, joita tilusjärjestely aiheuttaa lyhyellä aikavälillä. Menot ovat heti konkreettisia kun taas tuleviin tuloihin liittyy aina tietty riski niiden toteutumisen ja suuruuden suhteen. Riski voi konkretisoitua myös siten, että nykyinen omistaja joutuu maksamaan heti syntyvät kustannukset ja hyödyt saa tulevaisuudessa joku toinen. Yhteiskunta on pyrkinyt pienentämään näitä riskejä lisäämällä tukeaan uusjakotoimituksille. Näin esimerkiksi 1960-luvun jälkeen laajamittaiset perusparannustoimenpiteet ovat tulleet oleelliseksi osaksi uusjakoja. Rahoitusta on vuosien mittaan kehitetty ja soveltamisalaa laajennettu niin, että nykyään käytännössä kaikki uusjakokustannukset rahoitetaan etukäteen valtion varoista. Myös lainojen takaisinmaksuehdot ovat hyvin edulliset maksajien kannalta. Tulevan hyödyn osalta on myös syytä huomioida, että niiden saaminen täysimääräisenä edellyttää yleensä viljelijältä sitä, että hän sopeuttaa tuotantonsa uuteen tilanteeseen. Tämä tarkoittaa sitä, että hyöty voi jäädä saamatta tai se on arvioitua pienempi, mikäli viljelijä ei ole halukas toteuttamaan uudistuksia järjestelyn jälkeen. Tilanne voi olla ongelmallinen viljelijälle, mikäli uudistusten toteuttaminen vaatii sellaisia lisäinvestointeja, joihin hän ei ole halukas ryhtymään.

Suhtautumiseen uusjakoon voivat vaikuttaa itse maanomistajaan liittyvät tekijät; nuoret viljelijät näyttävät suhtautuvat positiivisemmin tilansa kehittämiseen pitkällä tähtäimellä kuin elinkaaren loppuvaiheessa olevat yrittäjät, joka yleensä eivät näe samanlaista tarvetta pitkäaikaiselle investoinnille varsinkin, jos tulevaisuuteen liittyy epävarmuutta esimerkiksi tilanhoidon jatkajan suhteen.

Tilusjärjestelyihin liittyvä riski aiheutuu pitkän kestoajan vaikutuksista yksittäisten maatilojen kehittämiseen ja kehitysmahdollisuuksiin. Varsinkin dynaamisessa kehitysvaiheessa olevien tilojen kannalta voi olla negatiivista joutua sopeutumaan liian pitkäaikaisen tilusjärjestelyn aiheuttamiin haittoihin. Varsinkin niissä tapauksissa, joissa toimituksen alkuvaihe venyy kohtuuttoman pitkäksi, voivat haitat olla huomattavia, koska maanomistajalla ei tuolloin vielä ole tietoa siitä, mihin hänen tiluksensa tullaan sijoittamaan. Tilussijoituksen paranemisesta aiheutuva hyöty saadaan vasta jakoehdotuksen laillistuttua, kun tilukset on vaihdettu. Hyöty kasvaa sitä mukaa, kun viljelijä sopeuttaa tilanpitonsa uuteen tilanteeseen. Tilivaiheen ja lopputoimenpiteiden venyminen ei yleensä aiheuta yhtä paljon haittaa kuin toimituksen alkuvaiheen viivästyminen. Tietyissä tapauksissa maanomistajat ovat voineet saada taloudellista hyötyä siitä, että toimituksen lopetus on lykkääntynyt, koska valtion etukäteen rahoittamien perusparannusten lainaosuuksien takaisinmaksu on sidottu toimituksen lopetukseen. Voimakkaan inflaation aikana tämä hyöty on voinut olla hyvinkin merkittävä.

Kiinteistötekniseen lopputulokseen liittyvät riskit koskivat yleensä metsäpalstoja, jolloin pelko kohdistui siihen, että hyvinhoidetut palstat vaihtuvat huonosti hoidettuihin ja saatava tilikorvaus ei kattanut menetystä täysimääräisesti. Peltojen osalta oli ennalta selvää, että niitä tullaan vaihtamaan toimituksessa ja siltä osin riskinhallinta oli helpompaa varsinkin, kun kotitiluksia voitiin lisätä kaikissa toimituksissa tilansiirtojen avulla. Peltojen parantuneen tilussijoituksen ja lyhentyneen keskietäisyyden tuomat hyödyt olivat niin suuria, että jokainen saattoi olla varma tulevasta hyödystä eikä siihen näin ollen liittynyt kovinkaan suuria riskejä. Myös siirtyjien osalta taloudelliset edut olivat niin huomattavat, ettei suurempaa vastustusta esiintynyt.

Myös vaikutusmahdollisuuksiin liittyy riski, että naapuri pystyy paremmin huolehtimaan edunvalvonnastaan ja näin ollen mahdollisesti saamaan etuja toisten kustannuksella. Tällainen ajattelu johtaa usein siihen, että tilusjärjestelyä vastustamalla varmistetaan, että vallitseva tilanne säilyy kaikkien osalta samana eikä kukaan hyödy muita enemmän. Tosin se voi johtaa siihen, että tilusjärjestelyn hyödyistä ei kukaan pääse osalliseksi ja heikko tilusrakenne haittaa ja hidastaa jatkossakin alueen maatalouden kehitystä. Vaikutusmahdollisuuksiin liittyvä riski ilmenee myös siten, että vaikka kustannus-hyötylaskelmilla voitaisiin osoittaa tilusjärjestelystä koituva huomattava kokonaisetu jakokunnalle, niin siitä huolimatta järjestelyä vastustetaan. Suoranaista syytä tähän ei tutkimusmateriaalista löydy, mutta se voi johtua siitä, että hyödyn jakautumisesta tasaisesti tai oikeudenmukaisesti maanomistajien kesken ei prosessin alkuvaiheessa ole riittäviä takeita.

Hyötyyn liittyviä riskejä voi tarkastella tilusjärjestelyjen kokonaiskustannuksien avulla, jotka aikaa myöten ovat kohonneet selvästi. Viime vuosisadan alussa toteutetun Lappforsin isojaonjärjestelyn kustannuksien nykyarvo on n. 270 000 euroa, kun suunnilleen samankokoisissa uusjaoissa 1970- ja 1980-luvuilla Bennäs-Lövössä kustannukset olivat nykyarvoltaan n. 2,5 milj. euroa ja Ytteressessä n. 3,7 milj.euroa. Kustannukset kasvoivat 70 vuodessa 10 – 15 kertaisiksi, joka kuvastanee hyvin tilusjärjestelyihin liittyneiden toimenpiteiden lisääntymistä. Asianosaisten maksamien suoranaisten kustannusten osuus oli Lappforsissa noin puolet eli 135 000 euroa ja Ytteressessä vajaa kymmenesosa eli noin 0,2 milj. euroa. Toimitusten toteuttaminen siinä muodossa kuin on tapahtunut 50-luvun jälkeen ei ilmeisesti olisi ollut mahdollista ilman valtion tuen merkittävää kasvua.

Maanomistajat eivät yleensä kiistäneet kiinteistöteknistä tilusjärjestelytarvetta, mutta hyödyn mittaamisen osalta esiintyi muutamassa toimituksessa erimielisyyttä. Tältä osin vaikutusmahdollisuudet näyttävät huonoilta, elleivät asianosaiset pysty hyvinkin selkeästi laskelmilla perustelemaan kantaansa. Myös kestoajan suhteen vaikutusmahdollisuudet ovat olleet perin kehnot, sillä vaikka asianosaiset ovat esittäneet kritiikkiä pitkästä kestoajasta toimituksen kuluessa, ei siitä kokonaisuuden kannalta ole ollut juurikaan hyötyä. Yksittäisissä toimituksissa tosin valituksista on saattanut olla jonkin verran apua nopeuttamassa loppuunsaattamista. Tilusjärjestelystä saatavaan hyötyyn asianosaiset ovat voineet vaikuttaa eniten ja varsinkin perusparannusten osalta tulokset ovat olleet hyviä. Yksittäinen asianosainen on myös voinut vaikuttaa tilussijoituksen paranemisen kautta saamaansa hyötyyn jakoehdotuksen käsittelyn yhteydessä. Tilusjärjestelyjen laatu ja hyöty ovat riippuvaisia toisistaan siinä mielessä, että tilussijoitukseen ja palstojen lukumäärään liittyvät laatutekijät vaikuttavat suoraan toimituksesta saatavaan hyötyyn. Niiden osuus kokonaishyödystä on kuitenkin aikaa myöten vähentynyt, kun perusparannukset ovat yleistyneet. Laatutekijät eivät suoranaisesti ole vaikuttaneet tilusjärjestelyjen tarpeeseen, mutta pitkällä kestoajalla on ollut negatiivinen vaikutus maanomistajien halukkuuteen osallistua toimituksiin.

Tilusjärjestelyjen keskeinen tavoite on ollut parantaa maatilojen tilussijoitusta ja maatilatalouden kannattavuutta. Se ei ole muuttunut tutkimuksen kattaman tarkasteluajanjakson aikana. Maatilatalouden kannattavuutta on tilusjärjestelyissä myös parannettu aikaa myöten yhä laajemmin ja monipuolisemmin toteutettujen perusparannusten avulla. Toimitusten keskeiset tavoitteet ovat tulleet ilmi lähes yksinomaan toimitusmiesten lausuntojen kautta ja toimitusten kannalla olleet maanomistajat ovat yleensä valinneet

passiivisen roolin. Toimitusten vastustajat ovat pääasiassa vedonneet siihen, ettei todellista tilusjärjestelytarvetta ole ja, että toimituksesta saatavat hyödyt eivät ole riittäviä, kun otetaan huomioon ne haitat ja kustannukset, joita pitkäaikaisesta toimituksesta aiheutuu. Tilusjärjestelyjen hyödyistä maanomistajat ovat esittäneet omia laskelmiaan, joiden avulla he ovat pyrkineet perustelemaan vaatimuksiaan järjestelyn sikseen jättämisestä tai toteutuksen lykkäämisestä. Maanomistajien laskelmat eivät ole vaikuttaneet juuri lainkaan toimitusmiesten päätöksiin toimitusten edellytyksistä ja laajuudesta.

6 TUTKIMUSTULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä luvussa tarkastelen tutkimustuloksia tutkimusongelman kannalta eli miten maanomistajien asema ja vaikutusmahdollisuudet ovat kehittyneet eri aikoina toteutetuissa tilusjärjestelytoimituksissa. Maanomistajien vaikutusmahdollisuuksia tarkastelen uusjaon toimitusmenettelyn mukaisessa järjestyksessä alkaen toimitusten edellytyksistä ja päätyen tilivaiheeseen. Tarkastelun kohteena ovat myös maanomistajien käytössä olleet vaikutuskeinot ja heidän käyttämänsä perustelut. Lopuksi otan kantaa siihen, onko Suomessa toteutettu pitkäaikainen, yhtäjaksoinen maareformi vai ovatko tilusjärjestelyt olleet toisistaan riippumattomia teknisiä toimenpiteitä.

6.1 Maanomistajien vaikutusmahdollisuudet

Toimitusten vireilletulo

Tutkimusalueen tilarakenne on ollut selvästi pientilavaltainen ja varsinaisia suurtiloja ei alueella ole esiintynyt. Täten pientilallinen – suurtilallinen vastakkainasettelua ei ole esiintynyt, kuten esimerkiksi Englannissa, eikä maanomistajien vaikutusmahdollisuuksia voi tarkastella tältä kannalta. Noin puolet tilusjärjestelyistä on käynnistynyt maanomistajien yksimielisellä päätöksellä, ks. taulukko 5/11. Lehtiartikkeleista ja toimituspöytäkirjoista käy ilmi, että näitä päätöksiä on ainakin muutamassa toimituksessa edeltänyt vaihe, jossa on esiintynyt tietynasteista vastustusta, mutta se ei ole johtanut avoimiin tyytymättömyyden ilmaisuihin toimituskokouksissa. Mahdolliset vastustajat ja ne, jotka ovat olleet kannastaan epävarmoja, ovat mukautuneet enemmistön tahtoon. Över- ja Nederlappforsin isojaonjärjestelyn osalta asianosaiset olisivat ensisijassa halunneet välttää toimituksen kokonaan, mutta järjestelyyn päädyttiin yksimielisesti vaihtoehtona isojaon täydentämiselle, jota pidettiin turhana ja kalliina. Isojakoa edeltäneet nautinnat olivat metsien osalta ainakin osaksi jääneet voimaan, jolloin isojaon täydennys olisi aiheuttanut sekavuutta maanomistusoloihin. MJO:een alistetuissa tapauksissa toimituksen kannalla oli useita maanomistajia kaikissa muissa paitsi Vestersundin uusjaoissa, joissa kummassakin oli vain yksi hakija. Muut mahdolliset jaon kannattajat valitsivat hiljaisen hyväksymisen tien, koska vastustus kylässä oli erittäin voimakasta ja olisi vaatinut todella paljon yksittäiseltä kyläläiseltä asettua vastustamaan tällaista rintamaa.

Lepplax-Norrbyn uusjakotoimituksen käsittely poikkeaa muista sikäli, että toimituksen edellytyksistä ja laajuudesta päätettäessä on toimeenpantu epävirallinen äänestys asian-osaisten suhtautumisesta uusjaon toteuttamiseen ja vieläpä kaksi eri kertaa. Ensimmäisellä kerralla 9 kannatti ja 45 vastusti uusjaon toteuttamista, mutta toimitusmiehet päättivät kuitenkin uusjaon toteuttamisesta. Näin ollen äänestystulos ei ole suoranaisesti vaikuttanut toimitusmiesten päätökseen, mutta asianosaiset ovat ilmaisseet kantansa. MJO:n palautettua asian uuteen käsittelyyn pidettiin toinen äänestys, jossa uusjaon kannalla oli 6 maanomistajaa, 44 vastusti ja 5 ilmoitti suhtautuvansa neutraalisti uusjakoon. Uskottujen miesten äänillä toimitus päätettiin äänestyksen jälkeen jättää sikseen, mutta MJO kumosi päätöksen ja määräsi jaon toimeenpantavaksi.

Useassa toimituksessa osa maanomistajista halusi lykätä muutoin tarpeelliseksi katsomansa uusjaon toteuttamista taloudellisesti huonojen aikojen takia. Yleensä esitettiin muutaman vuoden lykkäystä aloittamiseen. Toimituspöytäkirjojen mukaan ainakin

Forsbyn, Lepplax-Norrbyn ja Ytteressen uusjaoissa tuli esille tällaisia mielipiteitä. Myös Östensön isojaonjärjestelyn vastustus johtui taloudellisista seikoista. Tilusjärjestelyjen käynnistämisen kannalta lainsäädäntöön sisältyneet vireilletuloa koskevat määräykset ovat olleet kritiikistä huolimatta välttämättömiä. Toimituksissa on ollut lähes poikkeuksetta niin paljon asianosaisia, joiden tilojen elinkaaret ovat toisiinsa nähden niin erilaisissa vaiheissa, että esimerkiksi enemmistön asettaminen edellytykseksi tilusjärjestelyn toteuttamiselle olisi ilmeisesti aikaa myöten saattanut pysäyttää koko toiminnan. Tutkimusalueella puolet toimituksista olisi ilmeisesti jäänyt toteutumatta, jos maanomistajien enemmistö olisi saanut ratkaista asian. Alkuvaiheen vastustus ei tutkimusalueella kuitenkaan ole liittynyt itse uudistuksen sisältöön, sillä kaikissa niissä toimituksissa, joissa edellytyspäätös syntyi vasta oikeuskäsittelyn jälkeen, jakoehdotus hyväksyttiin yksimielisesti. Johtopäätöksenä voi esittää, että asianosaiset ovat kyllä ymmärtäneet tilusjärjestelyihin liittyvät hyödyt ja edut, mutta tietyt heidän omaan tilanteeseensa liittyneet taloudellisten riskien hallintaan yhdistyneet tekijät ovat olleet niin vaikeasti arvioitavissa, että ne ovat aiheuttaneet vastustusta toimituksen alkuvaiheessa. Toinen syy vastustukselle ovat olleet kylien mielipidevaikuttajien kannanotot ja painostustoimet niitä kohtaan, jotka mahdollisesti ovat olleet eri mieltä. Valmiin jakoehdotuksen arviointi on myös antanut paremman mahdollisuuden asianosaisille arvioida järjestelystä saatavaa todellista hyötyä. Konkreettisen lopputuloksen näkeminen on helpottanut kannanottamista. Esimerkiksi Vestersundin kylän ensimmäisen uusjaon alkuvaiheessa asianosaiset vastustivat jakoa ja yhtenä syynä oli, että sopivia paikkoja tilansiirroille ei heidän käsityksensä mukaan ollut osoitettavissa jakokunnan alueelta. Tästä huolimatta tilansiirtoja toteutettiin paljon ja lähes kaikki perustuivat lopulta vapaaehtoiseen siirtymiseen ja jakoehdotus hyväksyttiin yksimielisesti.

Ostromin mukaan yhteisiä etuuksia koskevaan yksilön päätöksentekoon vaikuttavat muutoksen kustannukset, odotettavissa olevat hyödyt, korkotaso ja sisäiset normit. Samat muuttujat ovat havaittavissa tutkituissa tilusjärjestelyissä. Valtion ennakkorahoitus ja perusparannusten toteuttaminen tilusjärjestelyn yhteydessä ovat olleet ulkoisia tekijöitä, joiden avulla on pyritty vaikuttamaan maanomistajiin. Järjestelyalueen sisäisiä tekijöitä ovat taloudelliset tekijät ja mielipidevaikuttajat. Taloudellisista tekijöistä tärkeimmät ovat järjestelyn kustannukset ja hyöty sekä korkotaso. Sisäiset normit tulevat esille mielipidevaikuttajien kautta. Tämän lisäksi toimitusten pitkällä kestoajalla on ollut negatiivinen vaikutus kustannusten ja hyötyjen arviointiin. Pitkä kestoaika lisää myös korkotasoon liittyvää epävarmuutta.

Sekä Ostrom (1990) että Libecap (1989) painottavat asianosaisten lukumäärän vaikutusta käyttöoikeuksien muutosprosessiin ja hyötyjen/etujen jakautumista asianosaisten kesken (ks. kohta 2.2.2). Tutkimusalueella oli myös selvästi havaittavissa valitusten lukumäärän lisääntyminen niissä toimituksissa, joissa asianosaisten lukumäärä oli suurin.

Kuvassa 6/1 on esitetty Ostromin malliin (ks. kohta 2.2.2) perustuen maanomistajan päätöksentekoon uusjaossa vaikuttavia seikkoja.

Maanomistajien vaikutusmahdollisuuksia tilusjärjestelyn alkuvaiheessa voi kritisoida siltä osin, että toimitus saattoi käynnistyä vastoin selkeän enemmistön kantaa. Isojaonjärjestelyjen ja täydennysten osalta maanomistajat ovat voineet vaikuttaa siihen, miten laaja toimitus on toteutettu eivätkä toimitusmiesten ehdotukset aina ole toteutuneetkaan. Kuva tilusjärjestelyistä viranomaisten määrääminä toimenpiteinä, joihin maan-

omistajat eivät voi käytännössä vaikuttaa, on tutkimustulosteni valossa liian yksipuolinen ja monessa mielessä virheellinen. Kirjallisuudessa esimerkeiksi nostetut tapaukset eivät vastaa keskimääräistä toimitusta tutkimusalueella, vaan vaikuttavat poikkeustapauksilta.

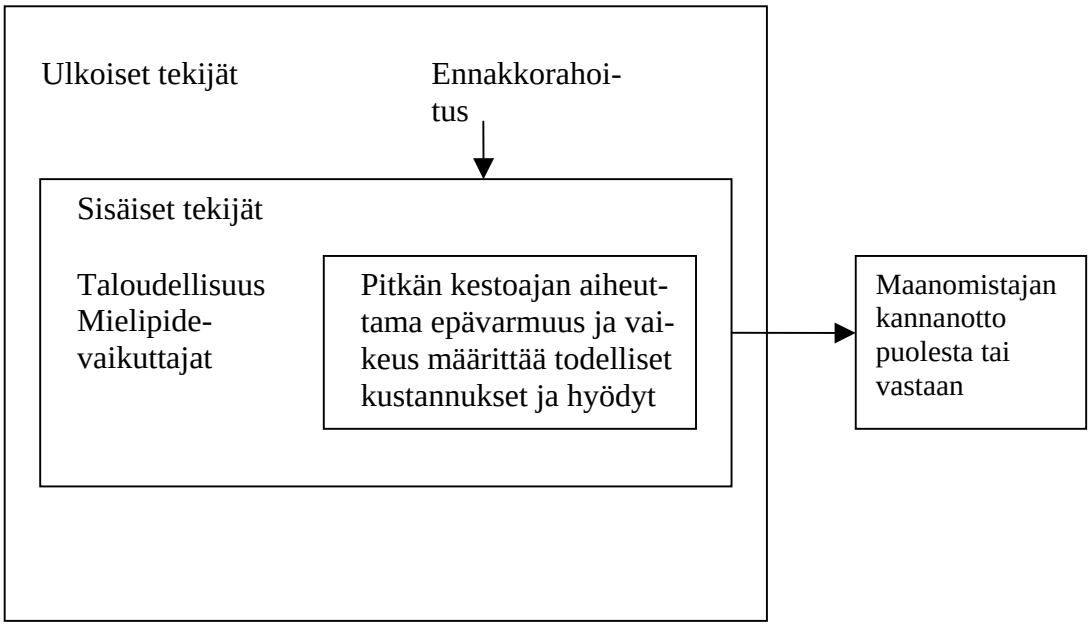

Kuva 6/1. Maanomistajan päätöksentekoon uusjaossa vaikuttavia seikkoja

Tutkimusalueella vuonna 1990 käynnistynyt Vestersundin kylän toinen uusjako muistuttaa pahimpia esimerkkejä varhaisista tilusjärjestelyistä, joita alan kirjallisuudessa on käsitelty. Toimituksella oli yksi hakija (Pietarsaaren kaupunki), jolla oli omistuksessaan lähes 20 % jakoalueesta ja pääosa muista maanomistajista vastusti hanketta. Toimituksen edellytyksistä ja laajuudesta riideltiin kaikissa oikeusasteissa ja niiden osalta toimitusta käsiteltiin KKO:ssa poikkeuksellisesti kaksi kertaa. Toimituksen vastustajat saivat runsaasti palstatilaa paikallislehdessä ja uutisointi oli hyvinkin värikästä, sillä otsikoissa puhuttiin mm. harhaanjohtamisesta ja asian viemisestä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen. Toimituksen vastustajat ilmoittivat olevansa tyytyväisiä nykyiseen tilussijoitukseen ja katsoivat uusjaosta saatavan hyödyn olevan vähäisen verrattuna toimituksen aiheuttamiin kustannuksiin ja haittoihin tilusten käytössä jaon aikana. Maa- ja metsätalouden epävarmat tulevaisuudennäkymät sekä kaupungin vahva asema uusjaossa isona maanomistajana, ja siitä johtuva pelko pyrkimyksistä hyötyä muiden kustannuksella, olivat myös esillä syinä vastustukseen. Kustannuksiin ja hyötyyn liittyvän kritiikin toimitusmiehet pyrkivät eliminoimaan hankkimalla toimituksen alkuvaiheessa päätökset valtion tuntuvasta tuesta uusjaolle. Se ei kuitenkaan vaikuttanut asianosaisten mielipiteisiin juuri lainkaan, koska toimitukseen liittynyt taloudellinen riski ilmeisesti kohdistui muuhun kuin toimituksesta aiheutuviin kustannuksiin.

Vestersundin uusjaon käynnistymisprosessille oli tyypillistä voimakas vastakkainasettelu, jossa mielipiteet lukkiutuivat heti alkuunsa. Kaupungin tarkoitusperiä epäiltiin yleisellä tasolla ja vastustajien argumentit taasen pyrittiin osoittamaan vääriksi selvityksillä toimituksen tuottamasta hyödystä. Olennaiset syyt vastustukseen jäivät koko

prosessin aikana pimentoon ja samoin kävi myös hakijan tavoitteiden osalta. Vastustuksen syitä voi etsiä alueen historiallisista lähtökohdista. Vestersundin kylän tilukset rajoittuvat ja ovat osittain nykyisen kaupunkirakenteen sisällä ja kyläläiset ovat aina 1900-luvun alusta saakka voineet myydä rakennuspaikkoja kaupunkilaisille. Aikojen kuluessa tontteja on myyty niin paljon, että sillä on ollut merkittävä asema maanomistajien toimeentulossa. Jo Vestersundin ensimmäisen uusjaon pöytäkirjassa 1920-luvulla todetaan, että kyläläiset ovat hyvin toimeentulevia ja että sivuansiot ovat merkittävä osa toimeentulosta. Uusjakoon liittyi selkeä riski siitä, että kaupunki yrittäisi käyttää tilaisuutta hyväkseen ja saada omistukseensa sellaisia alueita, joita tulevaisuudessa voidaan käyttää yhdyskuntarakentamiseen. Raakamaana tai maa- ja metsätalousmaana arvioituna ko. alueiden arvo on huomattavasti alhaisempi kuin vuosien varrella toteutuneiden rakennuspaikkojen kauppojen hintataso. Tällainen skenaario johtaisi myös siihen, että alkuperäiset maanomistajat menettäisivät mahdollisuuden itse ratkaista, milloin ja mihin hintaan he maa-alueistaan luopuvat. Epäluulot eivät vähentyneet, vaikka toimitusmiehet rajasivat uusjakoalueen siten, että sen ulkopuolelle jäivät asemakaavoitetun alueen välittömässä läheisyydessä olevat tilukset.

Kaupungin toimet ennen uusjakohakemuksen jättämistä viittasivat siihen, että edellä hahmoteltu tilanne myös saattaisi toteutua. 1980-luvulla kaupunki osti aktiivisesti metsäpalstoja kylästä sellaisilta alueilta, joilla ei ollut minkäänlaista odotusarvoa tulevan yhdyskuntarakentamisen raakamaana. Puhtaan metsämaan hankintaa perusteltiin lähes kaikkien kauppojen yhteydessä sillä, että lisäämällä kaupungin omistusta kylän alueella vahvistetaan samalla kaupungin asemaa tulevassa uusjaossa. (esim. JT 35/1990). Menettely ja perustelut viittasivat suoraan siihen, että kaupungilla oli julkilausumattomana tavoitteena, että hankitut metsäpalstat saataisiin uusjaossa siirrettyä lähelle kaavoitettua aluetta. Jo 1970-luvulla paineet kaavoittaa yksityisten maita Vestersundin kylässä olivat suuria ja kaavoituskeskustelua käytiin jatkuvasti, mutta ilmeisestä tarpeesta huolimatta kaavoitustyö ei käynnistynyt. Syynä ei voinut olla pelkästään maan yksityisomistus, sillä samaan aikaan kaupungin eteläisissä osissa kaavoitettiin yksityisten omistamia alueita, eli kaupunki ei tuolloin kaavoittanut pelkästään omistamiaan alueita. Kaupunki ei kuitenkaan vastustanut toimitusmiesten päätöstä uusjakoalueen rajaamisesta siten, että jakoalueen ja kaava-alueen välille jäi merkittävä alue, jolloin voidaan todeta, että uusjaon takana ei ollutkaan pyrkimys saada vaihdettua metsämaata raakamaahan. Mikäli kaupungin tavoitteet olisi aikaisessa vaiheessa tuotu selkeämmin esille, olisi ainakin osa uusjakoon liittyneestä epävarmuudesta poistunut ja riskit taloudellisista vaikutuksista tuleviin mahdollisuuksiin myydä maata kaupunkirakentamiseen olisivat maanomistajien kannalta katsoen vähentyneet. Epävarmuus kaupungin tavoitteista toimituksessa oli ilmeisesti toinen merkittävä syy voimakkaaseen vastustukseen.

Kolmantena syynä vastustukseen voidaan nostaa esille kylän mielipidevaikuttajien toimet. Heidän voimakkaat kannanottonsa loivat ilmapiirin, jossa jokainen kyläläinen joutui ottamaan kantaa joko kylän puolesta tai sitä vastaa. Valinnat kohdistuivat varsin luonnollisesti siihen, että uusjakoa vastustettiin yhtenä rintamana. Koko riidassa sivuun saattoivat jättäytyä vain ne maanomistajat, jotka eivät asuneet paikkakunnalla. Toimituksen käsittelyvaiheet osoittavat hyvin selkeästi, kuinka suuri valta ja tärkeä asema vain yhdellä tai muutamalla maanomistajalla saattaa olla kyläyhteisössä.

AJ:n ja JL:n voimassa ollessa asianosaisen vaikutusmahdollisuudet uusjaon vireilletuloon olivat hyvät niiden osalta, jotka halusivat järjestelyä, ja varsin vähäiset niiden

osalta, jotka vastustivat järjestelyn toteuttamista. Hyötylaskelmien osoittaessa positiivista tulosta joutuivat kaikki ehdotetun jakoalueen maanomistajat osallistumaan jakoon mahdollisesta vastustuksesta huolimatta. Uusjaon toimeenpanon lykkäämistä esitettiin muutamassa toimituksessa tutkimusalueella. Vaikka toimitusten toteutusta ei varsinaisesti lykätty, pystyivät lykkäämistä haluavat asianosaiset vaikuttamaan mielipiteillään toimituksen etenemiseen. Edellytys- ja laajuuspäätöksen alistaminen MO:n käsiteltäväksi lykkäsi toimituksen toimeenpanoa kuta kuinkin sen ajan kuin asianosaiset olivat esittäneet. KML:n säädökset ovat parantaneet maanomistajan vaikutusmahdollisuuksia uusjakoon osallistumisen suhteen.

Toimitusten alkuvaiheet

Jyvityksen ja nautintaselitelmän osalta kaikissa tutkituissa toimituksissa asianosaiset olivat aktiivisesti ottaneet osaa käsittelyyn ja pöytäkirjojen mukaan niitä tarkennettiin monessa tapauksessa asianosaisten esitysten mukaan. Jyvityksen osalta muutosvaatimukset olivat yleensä vähäisiä, mutta useimmiten ne johtivat muutoksiin toimitusmiesten esityksessä. Nautintoihin liittyviä riitoja ei pöytäkirjojen mukaan esiintynyt kovinkaan paljoa ja useimmissa tapauksissa asianosaiset sopivat keskenään nautinnoista. Vain muutamat tapaukset menivät oikeuskäsittelyyn. Toimituksissa, joissa oli paljon asianosaisia, kuuleminen jyvityksen ja nautintaselitelmän osalta järjestettiin yleensä pienemmissä ryhmissä talonumeroittain.

Maanomistajat osallistuivat eniten jakoehdotuksen käsittelyyn ja yleensä heillä oli vähintään kaksi mahdollisuutta esittää huomautuksia ja muutosvaatimuksia toimitusmiesten laatimaan jakoehdotukseen. Forsbyn uusjaossa jakoehdotusta on käsitelty moneen otteeseen ja pöytäkirjan mukaan asianosaiset ovat voineet jättää muistutuksia useammassa vaiheessa jopa niin, että aikaisemmin ehdotuksen hyväksyneiden asianosaisten uusia muutosvaatimuksia on otettu käsittelyyn ja huomioon. Toimitusmiehet käsittelivät asianosaisten vaatimuksia jakoehdotuksen suhteen hyvin seikkaperäisesti ja useaan otteeseen, mutta siitä huolimatta jakoehdotuksen uusintakäsittely ei kestänyt runsasta kahta kuukautta pidempään, mistä voi tehdä sen johtopäätöksen, että alkuperäisen jakoehdotuksen rakenne oli säilynyt pääpiirteissään samana myös lopullisessa jakoehdotuksessa. Merkittävää asianosaisten kannalta kuitenkin oli se, että heillä oli mahdollisuus esittää useaan otteeseen muutosvaatimuksia ja varsinkin asianosaisten keskenään sopimien muutosehdotusten huomioon ottaminen oli tavallista. Muissa tutkituissa toimituksissa pöytäkirjaan ei ole kirjattu yhtä yksityiskohtaisesti jakoehdotuksen käsittelyä kuin Forsbyn uusjaossa, mutta myös niistä käy ilmi, että vaikutusmahdollisuudet olivat todellisia ja varsinkin silloin, kun sovitteluhalua löytyi, asianosaisten mahdollisuudet saada muutoksia läpi olivat suhteellisen hyvät.

Jakoehdotusten tasapuolisuutta ja maanomistajien vaikutusmahdollisuuksia voidaan mitata myös sillä, miten usein ne hyväksyttiin yksimielisesti. Varsin merkittävää on, että viidessä toimituksessa kahdeksasta jakoehdotus hyväksyttiin yksimielisesti, yhdessä oli vain yksi tyytymätön ja vain kahdessa toimituksessa oli useampia tyytymättömiä. Kahdessa viimeksi mainitussa toimituksessa MO:n tekemät muutokset jakoehdotuksissa olivat kuitenkin merkitykseltään vähäpätöisiä ja näin ollen voi tehdä johtopäätöksen, että toimitusmiehet onnistuivat yleensä laatimaan tasapuolisen ja oikeudenmukaisen jakoehdotuksen ja että maanomistajat ovat voineet vaikuttaa ehdotuksen sisältöön.

Toimituksen kestäessä tehdyt valitukset ovat 1900-luvun alkupuolella koskeneet kahdessa toimituksessa toteutettuja ulkopalstojen tilusvaihtoja. Varhaisissa uusjaoissa toimituksen kestäessä tehdyt valitukset olivat harvinaisia ja vasta 1970-luvun jälkeen ne yleistyivät. Erityisesti Ytteressen uusjaossa muutama maanomistaja näyttää valittaneen järjestelmällisesti niistä asioista, joissa he eivät saaneet omia näkemyksiään hyväksytyksi. Toimituspöytäkirjan merkintöjen pohjalta voi todeta, että muut asianosaiset olivat tuskaantuneita kyseiseen menettelyyn ja pitivät sitä tietyissä tapauksissa lähes kiusantekona. Tontinpaikkojen hyväksyminen ennen jakoehdotuksen käsittelyä vaikutti tulevaan tilussijoitukseen ja valittamalla asianosaiset pyrkivät vaikuttamaan siihen, mitä tiluksia he mahdollisesti voisivat saada tulevassa jakoehdotuksessa.

Toimitusten loppuvaiheet

Varsinkin 1950-luvun jälkeen toteutetuissa uusjaoissa tilikorvaukset nousivat monessa tapauksessa huomattavan suuriksi, mutta vain kahdessa toimituksessa tileistä valitettiin. Pöytäkirjoista voi päätellä, että asianosaisilla oli varsin hyvät mahdollisuudet vaikuttaa tiliperusteiden vahvistamiseen, mikä osaltaan on vaikuttanut siihen, että lopputulokseen on oltu varsin tyytyväisiä.

Asianosaisten asema ja osallistuminen toimituksen käsittelyyn on kehittynyt vuosien varrella, mutta jo isojaonjärjestelyissä heillä oli oma roolinsa toimitsijoina. Toimitusmenettelyyn on kuulunut toimitsijaelin, joka on osin valvonut tilusten käyttöä jaon aikana ja osin toiminut yhteyskanavana toimitusmiesten ja asianosaisten välillä. Lappforsin isojaonjärjestelyssä asianosaiset olivat poikkeuksellisen aktiivisia ja he itse velvoittivat kaikki asianosaiset olemaan sakon uhalla läsnä toimituskokouksissa. Vain laillinen este kelpasi poissaolon syyksi. Toimenpiteellä oli toivottu vaikutus, sillä vain yhdessä kokouksessa kolme poissaolijaa määrättiin maksamaan sakkoa. Lehtiartikkelista, joka käsitteli ko. toimitusta saa myös kuvan, että kyläläiset osallistuivat aktiivisesti toimituksen toteuttamiseen ja pystyivät sopimaan hyvinkin pitkälle jakoon liittyvistä vaikeistakin asioista. KML sisältää nykyään säädökset asianosaisten valitsemista toimitsijoista. Heidän roolinsa on tärkeä toimitusmiesten ja asianosaisten välisenä lenkkinä, koska he osallistuvat keskeisten uusjaossa käsiteltävien asioiden valmisteluun.

Toimitusten kestoaika

Yhdenkään toimituksen osalta ei jälkeen päin ole kokonaisuuden kannalta esitetty kritiikkiä jaon tarpeellisuudesta ja tarkoituksenmukaisuudesta tai lopputuloksen oikeudenmukaisuudesta. Maanomistajat eivät jälkikäteen ole esittäneet mainittavaa kritiikkiä tilusjärjestelyjen tuloksista. Vaikutukset ovat osoittautuneet myönteisiksi ja rahoitukseen liittynyt epävarmuus ja riskit ovat nopeasti unohtuneet inflaation ”syödessä” pitkäaikaisten ja pienten maksuerien reaaliarvon. Ainoa todellinen epäonnistuminen uudistusten toteuttamisessa on ollut liian pitkä kestoaika. Maanomistajat ovat valittaneet jo isojaonjärjestelyjen aikaan pitkästä kestoajasta, joka kuitenkin oli verrattain lyhyt verrattuna uusjakojen kestoaikaan. 1900-luvun alussa noin 6 – 10 vuoden kestoaikaa pidettiin jo liian pitkänä, mutta uusjakojen myötä se on vain pidentynyt. Ensimmäisissä uusjaoissa tutkimusalueella se vaihteli noin 15 ja 22 vuoden välillä ja varsinkin Forsbyn uusjaon osalta asianosaiset esittivät voimakasta kritiikkiä kestoajasta jo toimituksen aikana. Myös Lepplax-Norrbyn osalta esitettiin kritiikkiä kestoajasta. Uudemmissa toimituksissa, joiden yhteydessä on toteutettu laajoja perusparannushank-

keita, kestoajat ovat vain pidentyneet niin, että 60-luvun alussa aloitetuissa toimituksissa kestoaika oli jo noin 30 vuotta, minkä asianosaiset kokivat selkeänä epäkohtana. Oikeuskäsittelyt ovat jonkin verran venyttäneet toimitusten kestoaikoja, mutta pääsyy pitkistä kestoajoista on kuitenkin toimitusten toteuttajissa. Maanmittausviranomaisilla on ollut liian positiivinen kuva omista resursseistaan ja kyvyistään toteuttaa uusjakoja kohtuullisessa ajassa. Esimerkiksi toimitusinsinöörien lehdistössä esittämät arviot käynnistyvien uusjakojen kestoajoista ovat osoittautuneet virheellisiksi ja aivan liian optimistisiksi. Asianosaisten kannalta pitkän kestoajan aiheuttama tilanne on ongelmallinen, sillä he eivät itse voi käytännössä vaikuttaa juuri mitenkään asiaan ja valitukset eivät ole johtaneet parannuksiin.

Tämän hetkisessä keskustelussa kestoajasta puhutaan jopa vain noin 5 vuoden toteuttamisajasta kohtuullisena uusjakotoimituksen läpiviemiselle. Aikatavoite on hyvinkin haasteellinen maanmittauslaitokselle ja edellyttää toimintatapojen ja uusjakomenettelyn kehittämistä nykyisestä. Kestoaikojen lyhentäminen on kuitenkin välttämätöntä sekä toiminnan uskottavuuden että tulosten osalta, koska nykyiset muutokset maatalouden toimintaympäristössä ovat entiseen nähden paljon voimakkaampia ja tapahtuvat entistä nopeammassa tahdissa. Viiden vuoden toteuttamisaika edellyttää itse tilusjärjestelyn ja perusparannusten toteuttamisen vähintäänkin osittaista eriyttämistä toisistaan ja tilusjärjestelyalueiden keskikoon huomattavaa pienentämistä.

Vaikutusmahdollisuuksien tasot

Maanomistajien vaikutusmahdollisuuksia tilusjärjestelyissä voi arvioida soveltaen Mattssonin vaikuttamisportaikkoa (ks. kuva 2/6). Portaikossa vaikutusmahdollisuudet on jaettu kolmeen tasoon, jotka ovat ”ei vaikutusvaltaa”, ”osallistumisoikeus” ja ”päätäntävalta”. Ei vaikutusvaltaa –tasolla maanomistajaa korkeintaan kuullaan ennen päätöksentekoa. Osallistumisoikeus –tasolla maanomistajalla on oikeus neuvotella sekä toisten maanomistajien että toimitusmiesten kanssa ennen asian ratkaisemista. Rajoitetusta päätösvallasta on kyse, kun maanomistajien sopivat keskenään tietystä ratkaisusta, jonka toimitusmiehet vahvistavat. Päätösvalta –tasolla maanomistajalla on oikeus itse päättää esimerkiksi osallistumisesta tilusjärjestelyyn.

Järjestelyyn osallistumisen osalta vaikutusvaltaa ei yleensä ole ollut, sillä maanomistajia on vain kuultu ennen päätöksentekoa. Tarkasteluun vaikuttaa kuitenkin olennaisesti se, haluaako maanomistaja osallistua järjestelyyn vai ei. Tutkimusalueella järjestelyjen vastustajilla ei ole ollut vaikutusvaltaa. Kannattajien osalta vaikutusmahdollisuudet ovat osallistumisoikeus –tasolla ja lähenevät päätäntävaltaa edellyttäen, että toimituksen toteuttamisen lakisääteiset edellytykset täyttyvät. Etenkin JL:n voimassa ollessa uusjakoon otettiin mahdollisimman laaja alue, joka voitiin kerralla järjestellä.

Tutkimusaineisto ei sisältänyt yhtään KML:n voimassa ollessa aloitettua toimitusta. KML:n mukaan uusjakoalueen on muodostettava tarkoituksenmukainen kokonaisuus (KML 69 §). Tilusjärjestelyn laajuuden käsittelyssä KML on lisännyt maanomistajien vaikutusmahdollisuuksia osallistumisoikeuden tasolle ja käytännössä näyttäisi jopa siltä, että vaikutusmahdollisuudet ovat paremmat kuin lainsäädäntö suoranaisesti edellyttäisi. Tähän viittaa esimerkiksi se, että käynnistymässä olevat ja viime vuosina käynnistyneissä uusjaoissa toimitusalueiden koko on pienentynyt merkittävästi ja niiden muoto on useassa tapauksessa hyvinkin epäsäännöllinen, kun osa maanomistajista on jätetty järjestelyn ulkopuolelle.

Jakoehdotuksen osalta maanomistajia kuullaan ja heillä on käytännössä neuvottelumahdollisuus sekä keskenään että toimitusmiesten kanssa. Maanomistajalla on oikeus esittää muistutuksia toimitusmiesten laatimasta jakoehdotuksesta, mutta lainsäädäntö ei velvoita maanomistajia neuvottelemaan keskenään. Tutkimusaineistosta kävi selkeästi ilmi, että vaikutusmahdollisuudet olivat hyvät niissä tapauksissa, joissa maanomistajat keskenään olivat päässeet yhteisymmärrykseen jakoehdotuksen sisällöstä. Toimitusmiehet ottivat huomioon poikkeuksetta tällaiset sopimukset. Lainsäädäntö asettaa kuitenkin rajoituksia asianosaisten sopimusvapaudelle, koska sopimukset eivät saa loukata kolmannen oikeuksia eivätkä ne saa johtaa tosiasialliseen omaisuuden luovutukseen maakaaren säädöksistä poiketen. Näin ollen maanomistajalla ei ole varsinaista päätäntävaltaa, mutta parhaassa tapauksessa lähestytään rajattua päätösvaltaa.
Täten maanomistajien vaikutusmahdollisuudet jakoehdotuksen osalta sijoittuvat portaikolla pääosin ”osallistumisoikeuden” tasolle, mutta voivat heikoimmillaan jäädä ”ei vaikutusvaltaa” –tasolle. Vaikutusmahdollisuuksien laajuus riippuu pitkälti maanomistajan kyvystä neuvotella muiden maanomistajien kanssa.

Tilien osalta tilanne on jonkin verran parempi kuin jakoehdotuksen osalta, sillä käytännössä neuvottelumahdollisuuksia on käytetty enemmän ja asianosaisten sopiessa keskenään heillä on rajoitettua päätäntävaltaa. Toimitusmiesten on hyväksyttävä asianosaisten tekemät sopimukset ja päätösvaltaa on rajoitettu lainsäädännössä. Näin ollen vaikutusmahdollisuudet sijoittuvat ”osallistumisoikeus” -tasolle.

Mattssonin portaikon perusteella maanomistajan aseman tilusjärjestelyssä voi määrittää siten, että hänellä on osallistumisoikeus ja rajattu päätösoikeus. Päätösoikeuden laajuus riippuu oleellisesti siitä kuinka hyvin maanomistajat pystyvät keskenään sopimaan käsiteltävistä asioista. Päätäntäoikeus on kuitenkin pääosin toimitusmiehillä.

Maanomistajat ovat pyrkineet vaikuttamaan toimitusten toimeenpanoon kirjelmillä esimerkiksi maaherralle. Tällä tavalla on pyritty kiirehtimään isojaon toteuttamista ja yritetty välttää isojaon täydentämisen toimeenpano. Hakijaa on yritetty saada luopumaan hakemuksestaan. Vestersundin II uusjaon osalta tähän yhdistyi poliittinen vaikuttaminen, kun jaon vastustajat yrittivät kirjelmän avulla saada Pietarsaaren kaupunginhallitusta perumaan hakemuksensa. Yhteiset edut ovat johtaneet uusjakojen yksimieliseen käynnistymiseen ja toimitusten selkeä kannatus on tukahduttanut mahdollisen vastarinnan. Suoraa vaikuttamista muihin asianosaisiin ovat käyttäneet hyväkseen sekä jaon kannattajat että vastustajat.

Maanomistajien kiinnostus tilusjärjestelyn toteuttamiseen vaihtelee ja tietyissä tilanteissa tai tiettyjen edellytysten vallitessa se nousee selvästi. Tutkimusalueella on havaittavissa tällaisia ”kynnystasoja” maanomistajien halukkuudessa toteuttaa tilusjärjestelyjä. Isojaonjärjestelyjen ja täydennysten osalta kiinteistörakenteeseen ja metsien käyttöön liittyvät ongelmat olivat niin suuria, että niistä aiheutui taloudellista haittaa, joka kanavoitui toimitusten toteuttamiseen. Ilmeisestä tarpeesta huolimatta maanomistajien käyttäytymistä ohjasi myös riskinhallinta sen osalta, kuinka radikaalisti toimittaisiin. Över- ja Ytteressen isojaon täydennyksessä maanomistajat tyytyivät vanhan toimituksen täydentämiseen, vaikka toimitusinsinööri esitti perustellusti isojaon järjestelyn toteuttamista. Maanomistajat tyytyivät akuuttien ongelmien ratkaisuun ja luopuivat tavoittelemasta niitä mahdollisia hyötyjä, mitä parantunut tilussijoitus olisi voinut tuoda tullessaan. Toinen tällainen ”kynnystaso” ylittyi 1960-luvulta lähtien, kun laajo-

jen sovintojakoalueiden järjestelyt tulivat ajankohtaisiksi. Tällöin kehitys oli yksinkertaisesti ajanut sovintojakojärjestelmän ohi siten, että maanomistajatkin näkivät uusjaon ainoana ratkaisuna. Valtion taloudellinen tuki perusparannusten toteuttamiseen vähensi uusjakoon liittyvää taloudellista riskiä, mikä osaltaan vaikutti positiivisesti järjestelyjen toteutumiseen. Seuraava ”kynnystaso” saattaa tulevaisuudessa ylittyä, kun nykyinen suuruusrationalisointiaalto päättyy. Tällöin tulee ajankohtaiseksi järjestellä järkevällä tavalla jäljellä olevien maatalousyrittäjien sisäiset tie- ja kuivatusverkot sekä tilussijoitus. Toimenpiteillä on suora vaikutus maatilojen taloudelliseen tulokseen ja sen optimoinnissa tilusjärjestelyillä tulee ilmeisesti olemaan oma roolinsa.

Maanomistajat ovat useimmiten perustelleet näkökantojaan taloudellisilla seikoilla ja niihin liittyvillä riskeillä. Isojaon järjestelyissä ja varhaisissa uusjaoissa maanomistajien osuus kustannuksista oli huomattava ja painottui toimituksen alkuvaiheeseen. Hyödyt painottuivat toimituksen jälkeiseen aikaan ja niiden suuruuden arviointiin vaikutti oleellisesti sekä toimituksen kestoaika että vallitseva korkotaso.

6.2 Suomalainen maareformi

Isojako

Suomen maareformit alkoivat varsinaisesti isojaosta 1700-luvun puolivälissä ja jatkuivat isojaonjärjestelyillä noin sata vuotta myöhemmin. Uusjakotoimintaa on harjoitettu 1900-luvun alkupuolelta saakka ja toiminta jatkuu yhä maassamme. Isojakoa on perinteisesti pidetty ylhäältä ohjattuna maareformina, jonka valtiovalta toteutti pakolla piittaamatta liiemmälti talonpoikien mielipiteistä. Maaverojen rasittavuus ja oikeudenmukainen jakautuminen oli talonpoikien kannalta keskeinen kysymys jo 1600-luvun loppupuolella ja uusien verollepanomittausten toteuttaminen Suomessa alkoi samoihin aikoihin, kun kysymys isojaosta tuli ajankohtaiseksi. Silloisen Ruotsi-Suomen länsiosissa isojaon toteuttamiseen ei liittynyt verotuksen uudistamista kuten Suomessa, missä maareformin toteuttaminen sidottiin verollepanomittausten ja verotuksen uudistuksen toteuttamiseen. Verotuksen uudistus oli talonpoikien etujen mukaista, mutta sen toteutus isojaon yhteydessä vaikeuttaa arviointia, kenen aloitteesta ja tarpeesta itse maareformi toteutettiin.

Pääosa isojaoista toteutettiin maassamme vuosien 1757 ja 1875 välisenä aikana eli varsin pitkän ajanjakson kuluessa. Tästä syystä onkin luonnollista, että sekä toimitusmenettely että toiminnan tulokset vaihtelevat toimituksittain paljon sen mukaan, milloin toimitus on toteutettu, sillä ulkoiset olosuhteet muuttuivat huomattavasti tämän ajanjakson kuluessa. Pedersören pitäjässä verollepanomittaukset suoritettiin vuosina 1734 – 1752 ja isojaot toteutettiin heti sen jälkeen eli valtakunnallisesti katsoen varhaisessa vaiheessa. Pellot, niityt ja metsät jaettiin yleensä erikseen. Peltojen jako ajoittui 1760- ja 1770-luvuille, niittyjen jako 1766 – 1810 väliselle ajalle ja metsien jako 1772 – 1819 väliselle ajalle. Isojakojen yhteydessä toteutettiin tutkimusalueella vain muutamia talonsiirtoja toimitusta kohden ja neljän kylän osalta niitä ei toteutettu ollenkaan.

Itse isojakouudistukseen kohdistuvaa vastustusta ei tutkimusalueella esiintynyt, mutta metsien yhteisomistuksesta käytiin pitkällinen kiista Pietarsaaren porvarien ja ympäröivän maaseudun talonpoikien välillä. Talonpojat olivat huomanneet sarkajakoon ja

yhteisomistukseen liittyvät ongelmat tilusten hoidon ja käytön suhteen sekä esittäneet jakotoimituksen toteuttamista ongelmien ratkaisemiseksi mm. kirjelmässä maaherralle vuonna 1771. Talonpojat olivat tietoisia isojaoista saatavista eduista jo varhaisessa vaiheessa, mistä osoituksena on esimerkiksi kirjelmä vuodelta 1776, jossa kiirehdittiin isojakojen loppuunsaattamista. Talonpoikien suhtautuminen isojakoon Pedersöressä oli positiivista ja sen hyötyjä ei kyseenalaistettu. Muutoinkin olosuhteet olivat mitä ilmeisimmin otolliset uudistuksen toteuttamiselle. Jonkinasteista epäluuloa esiintyi jyvityksen oikeudenmukaisuutta kohtaan, koska vahvistetussa isojaonmenettelyssä määrättiin, että jokaisen tuli saada sekä hyviä että huonolaatuisia tiluksia suhteessa omistukseensa. Tämä johti siihen, että isojaon lopputulos ei kaikilta osiltaan ollut uudistuksen tavoitteiden mukainen.

Isojaon lopputulos oli kuitenkin riittävän hyvä paikallisen maatalouden tarpeisiin yli 100 vuoden ajan ja eräissä kylissä se pysyi voimassa jopa 200 vuotta. Kyseisenä aikana ulkoisessa toimintaympäristössä tapahtui suuria muutoksia, kun väestömäärä kasvoi yli kaksinkertaiseksi ja maataloudessa alettiin siirtyä omavaraistaloudesta kohti markkinataloutta. Saha- ja metsäteollisuuden kehitys 1800-luvun loppupuolella loi myös uudenlaisen taloudellisen perustan alueen maatalousyrityksille. Paikallinen kiinteistörakenne pystyi mukautumaan väestökasvun aiheuttamaan paineeseen siten, että tiloja jaettiin sovintojakojen avulla ja hajanaista tilussijoitusta parannettiin vapaaehtoisten tilusvaihtojen avulla. Osa väestökasvusta purkautui myös siirtolaisuutena ja maassamuuttona, joka suuntautui sekä lähialueelle että Etelä-Suomeen.

Tilusjärjestelyn toteutumisajankohta ei näytä riippuvan jakoalueen etäisyydestä Pietarsaaren kaupunkiin, joka on alueen kaupallinen keskus. Näin ollen maatalouden kaupallistumiseen liittyvät paikalliset ja alueelliset markkinavoimiin liittyvät tekijät eivät vaikuttaneet tilusjärjestelyjen toteutumisen ajankohtaan tutkimusalueella.

Isojaonjärjestely

1900-luvun vaihteessa toteutettujen isojaonjärjestelyjen ja täydennysten pöytäkirjoista ilmenee, että isojaon tavoitteita ei alueella ollut saavutettu kokonaan mitä tulee palstojen lukumäärään ja tilussijoitukseen. Tulos tosin vaihteli paljon ja kylissä oli taloja, joiden tilukset olivat suhteellisen harvoissa palstoissa. Enemmistön osalta ne olivat kuitenkin selvästi useammassa kuin kuudessa palstassa. Tähän johti omalta osaltaan se, että pellot, niityt ja metsät jaettiin erikseen. Isojako jäi monessa kylässä keskeneräiseksi myös pyykityksen osalta ja ilmeisesti tiluksia ei kaikilta osin vaihdettu isojaon jälkeen, vaan vanha kiinteistörakenne jäi osittain voimaan. Talonumeroiden väliset rajat pyykitettiin yleensä, mutta talonumeron sisällä rajat jäivät usein pyykittämättä ja aukikarsimatta.

Osalla tutkimusaluetta (Esse, Lappfors ja Östensö) isojaon puutteet alkoivat selvästi vaikeuttaa maatalouden kehitystä ja isojaonjärjestelyt käynnistyivät kiinteistörakenteesta johtuvien konkreettisten ongelmien ratkaisemiseksi. Tiloja ei voitu halkoa, kun kaikkia rajoja ei ollut laillisesti käyty ja avattu, kotitilukset alkoivat käydä liian ahtaiksi ja sovintojakotilanteeseen liittyvät epäselvyydet nautinnoissa ja omistuksissa kaipasivat ratkaisua. Pelkästään tilusrakenteen hajanaisuus ja monipalstaisuus ei ollut riittävä impulssi tilusjärjestelyn toteuttamiselle, vaan siihen tarvittiin myös muita tekijöitä. Toimitusten käynnistymiseen liittyi tässä vaiheessa selvä tilojen sisäinen tarve ja vaik-

ka varsinaiset toteuttamispäätökset tehtiinkin viranomaisten toimesta (senaatti/maaherra), niin toiminta ei tältä osin ollut ylhäältä ohjattua.

Vain kolmessa jakokunnassa tutkimusalueella on toteutettu isojaonjärjestely tai täydennys, mikä viittaa siihen, että muissa kylissä isojako olisi mahdollisesti saavuttanut paremmin sille asetetut tavoitteet. Forsbyn ja Vestersundin kylien osalta isojaon ja uusjaon välinen aika on n. 150 vuotta, Lepplax-Norrby osalta n. 160 vuotta, Bennäs-Lövön osalta n. 180 vuotta sekä Sundbyn ja Kållbyn kylien osalta runsaat 200 vuotta. Isojaon onnistuminen tilussijoituksen ja palstojen lukumäärän osalta ei ole ollut ratkaisevaa sille, onko isojaonjärjestely tai täydennys toteutettu, vaan ratkaisevaa on ollut, paljonko isojaon rajoista on jätetty pyykittämättä ja aukikarsimatta, miten laajasti sovintojakoja on toteutettu sekä onko isojakoa edeltänyttä kiinteistöjaotusta jossain määrin noudatettu vielä isojaon jälkeenkin. Isojaonjärjestelyt ja täydennykset on toteutettu selkeiden kiinteistöteknisten ja maanomistukseen liittyvien ongelmien ratkaisemiseksi, eivätkä syyt näin ollen ole olleet suoranaisesti maatalouden kannattavuuteen liittyviä, vaikka toimitusten tärkeimmät vaikutukset ovatkin olleet taloudellisia.

Uusjaon ajankohta näyttää riippuvan sovintojakotilanteesta ko. kylässä siten, että mitä myöhemmin uusjako on toteutettu sen laajempia sovintojaolla jaetut alueet ko. kylässä ovat olleet. Näin ollen sovintojaoilla on pystytty vapaaehtoisin toimenpitein korjaamaan isojaon pahimpia puutteita ja toiminnan hyöty on myös panoksiin nähden ollut mahdollisimman suuri maatilatalouden kannalta tarkasteltuna. Menettelyn avulla on vältetty uuden tilussijoituksen tuoman hyödyn tasapuoliseen jakautumiseen liittynyt ongelma.

Kiinteistörakenteen kannalta keskeisten yhteiskunnan ja maatalouden kehitysvaiheiden suhde tilusjärjestelyjen toteuttamiseen Pedersöressä on pelkistetysti esitetty kuvassa 6/2.

Uusjako

Suomen maatalouspolitiikkaan liittyneet säännöstely- ja tukitoimenpiteet ovat 1900-luvun puolivälin jälkeen aiheuttaneet sen, etteivät taloudelliset tekijät ole enää olleet pakottamassa tilussijoituksen parantamiseen samalla lailla kuin sitä ennen. Maanviljelijöiden toimeentulo on turvattu maatalouspoliittisilla päätöksillä, jolloin rakenteellisten muutosten toteuttamiseen tilusjärjestelyjen avulla ei ole ollut riittävää kannustinta tai kiinnostusta. 1960-luvun jälkeen tutkimusalueella toteutetuissa laajoissa uusjaoissa perusparannukset ovat nousseet tilussijoituksen parantamisen ohella keskeisiksi toimenpiteiksi toimituksissa. Pelkästään huono tai hajanainen tilussijoitus ei ole ollut riittävä kannustin uusjakojen toteuttamiseen. Perusparannusten merkitys kasvoi jatkuvasti varsinkin sen jälkeen, kun salaojituksen toteuttaminen valtion rahoituksella tuli mahdolliseksi uusjaoissa. Valtion ennakkorahoitus merkitsi asianosaisten taloudellisten rasitusten huomattavaa pienentymistä. Asianosaiset ovat sietäneet laajojen perusparannusten aiheuttaman toimitusten kestoaikojen pitenemisenkin, mikä osoittanee niiden tärkeyttä tilusjärjestelytoiminnan jatkuvuudelle. 1970-luvulla myös valtion maanhankinnalla oli tärkeä osa uusjakojen yhteydessä toteutetuissa suuruusrationalisoinneissa. 1990-luvulla tämä toiminta loppui kokonaan, mutta aivan viime aikoina sitä on alettu uudelleen harjoittaa muutamien kokeiluhankkeiden yhteydessä ja saadut kokemukset ovat olleet hyviä.

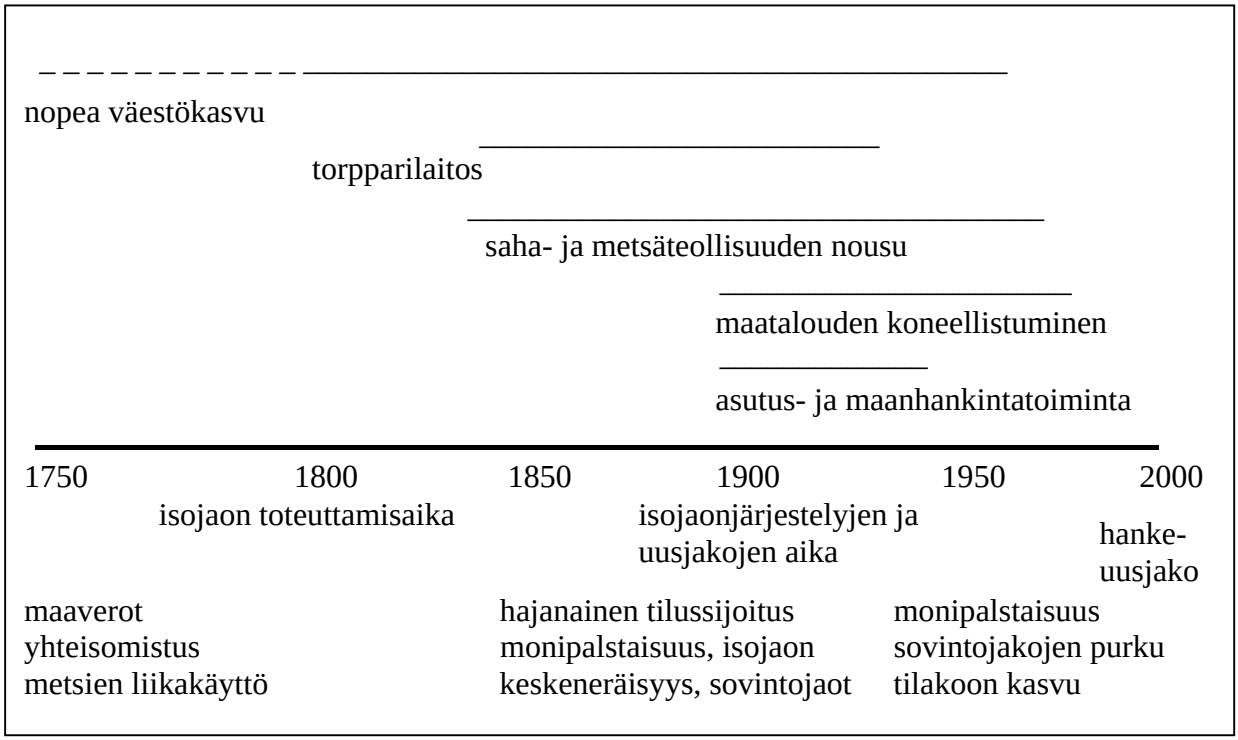

Kuva 6/2. Yhteiskunnan ja maatalouden kehitysvaiheiden suhde tilusjärjestelyjen toteuttamiseen Pedersöressä.

Valtionvalta on järjestelmällisesti pyrkinyt vaikuttamaan tilusjärjestelyjen toteuttamiseen tukemalla taloudellisesti toimintaa. Isojaon kustannuksista maanomistajat maksoivat itse suurimman osan ja niiden taloudellinen rasittavuus oli aivan eri luokkaa kuin uusjaoissa nykyään. Pelkät lainsäädännölliset keinot eivät riittäneet aikaansaamaan riittävää kiinnostusta tilusjärjestelyjä kohtaan ja vähitellen yhteiskunnan tuki toiminnalle on lisääntynyt. Isojaonjärjestelyjen aikaan valtio maksoi ennakkoon toimitusinsinöörin palkkion ja siirtokustannukset sekä myönsi avustusta talonsiirtoihin, joka vastasi noin 10 prosenttia siirtokustannuksista. Isojaonjärjestelyt ja täydennykset merkitsivät huomattavaa taloudellista rasitusta maanomistajille ja edellytys tällaisen investoinnin tekemiselle oli, että toimituksista saatava hyöty oli konkreettinen ja välittömästi saavutettavissa toteuttamisen jälkeen.

1900-luvun alkupuolella valtion tuki tilusjärjestelyjä maksamalla ennakkoon toimitusinsinöörin palkkion, jonka maanomistajat joutuivat maksamaan takaisin 10 vuoden maksuajalla. Aikaa myöten tukea lisättiin myös tältä osin ja tukemislain mukaan maanmittausmaksuun voitiin antaa alennusta, jolloin asianosaisten takaisin maksettavaksi jäävä osuus väheni. Alennus saattoi olla jopa 100 %. Maanomistajien osuutta toimituskustannuksista vähensi oleellisesti 80-luvulla tehty lainmuutos, jonka perusteella myös suoranaiset toimituskulut siirtyivät valtion ennakkorahoituksen piiriin osana maanmittausmaksua. Maanmittausmaksun alennus tuli vähitellen myös osaksi tilusjärjestelyjen markkinointia ja sitä mukaa, kun uusien toimitusten aloittaminen vaikeutui 80-luvulla, valtion osuutta nostettiin. Tutkimusalueella tämä näkyy siten, että 60-luvulla aloitetuissa toimituksissa alennusprosentti oli Bennäs-Lövössä 75 % ja Ytteressessä 85 %. Alennus oli suurimmillaan 90-luvulla aloitetuissa toimituksissa kuten

Vestersundissa 100 %. Aivan viime vuosina käynnistyneissä uusjaoissa alennus on ollut 90 %, eli näyttäisi siltä kuin se olisi ohittanut huippunsa ja nyt painotus on siirtymässä sellaisille alueille, joissa tilusjärjestelyjen tarve on niin suuri, että maanomistajat ovat valmiita maksamaan itse osan maanmittausmaksusta.

Kehitys näkyy myös toimitusinsinöörien lausunnoissa lehdistössä, jossa uusjakojen toteuttamisen taloudellinen edullisuus yhä useammin tuli keskeisesti esille kuvastaen näin selkeästi valtionvallan pyrkimystä laajentaa toimintaa edullisen rahoituksen avulla. Tutkimusalueella tämä laajamittainen tuki johti kehitykseen, jossa asianosaiset halusivat toteuttaa mahdollisimman paljon perusparannuksia uusjakotoimituksen yhteydessä, mikä pidensi toimitusten kestoaikoja. Valtion maanhankinnan laajamittainen käyttö uusjaon yhteydessä muodostui myös 1970- ja 80-luvulla keskeiseksi keinoksi maatilojen suuruusrationalisoinnin edistämisessä. Sekä Ytteressen että Bennäs-Lövön uusjaoissa maatilojen keskikokoa voitiin kasvattaa huomattavasti valtion maanhankintatoiminnan avulla. Suuruusrationalisoinnin ensimmäinen vaihe osui tutkimusalueella samaan ajankohtaan kuin vilkkain uusjakojen toteuttamisvaihe. Suomen liityttyä EU:iin on käynnistynyt uusi vaihe suuruusrationalisoinnissa, jonka voi arvella heijastuvan aikaa myöten myös tilusjärjestelytoimintaan edellyttäen, että valtion tuki toiminnalle säilyy jatkossakin yhtä laajana ja edullisena maanomistajille kuin se viime vuosina on ollut.

Valtion tuki uusjaoille lisääntyi vähitellen niin, että ensin tuki laajennettiin koskemaan tiehankkeita ja seuraavaksi kuivatushankkeet sisällytettiin tuen piiriin. Suurimmat muutokset valtion tuen osalta toteutettiin 1960-luvun alussa tukemislailla, joka nosti valtion kokonaistuen suuruutta ja tuettavien toimenpiteiden määrää. Tämä näkyy myös tutkimusalueella, jossa pääosa uusjoista on toteutettu 1960-luvun jälkeen. Tällöin valtion taloudellinen tuki saavutti sellaisen laajuuden, ettei asianosaisten enää oikeastaan tarvinnut miettiä uusjaon taloudellista edullisuutta omalta osaltaan, vaan se oli lähestulkoon itsestäänselvyys. Tästä huolimatta uusjaon vastustajat saattoivat kyseenalaistaa toimituksen toteuttamisen, varsinkin jos hyöty ei ollut liiketaloudellinen, vaan perustui veroilla rahoitettuun tukeen, kuten esimerkiksi Vestersundin kylän uusjaossa esitettiin.

Kuvissa 6/3 ja 6/4 on esitetty tilusjärjestelyjen kustannusten ja hyötyjen kiinnittyminen sekä valtion tuen vaikutus niihin.

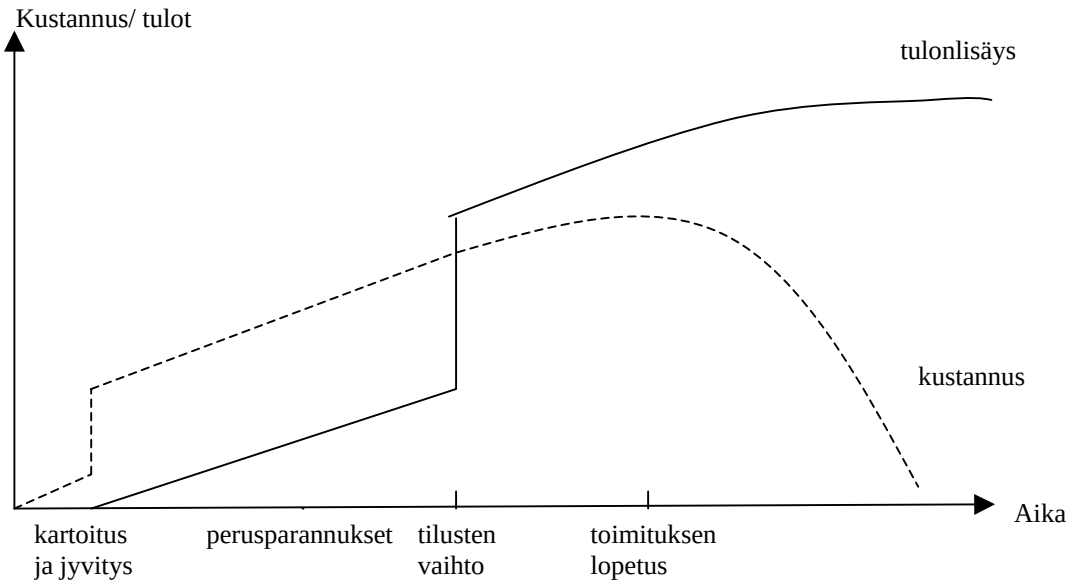

Kuva 6/3. Tilusjärjestelyjen kustannusten ja hyötyjen kiinnittyminen.

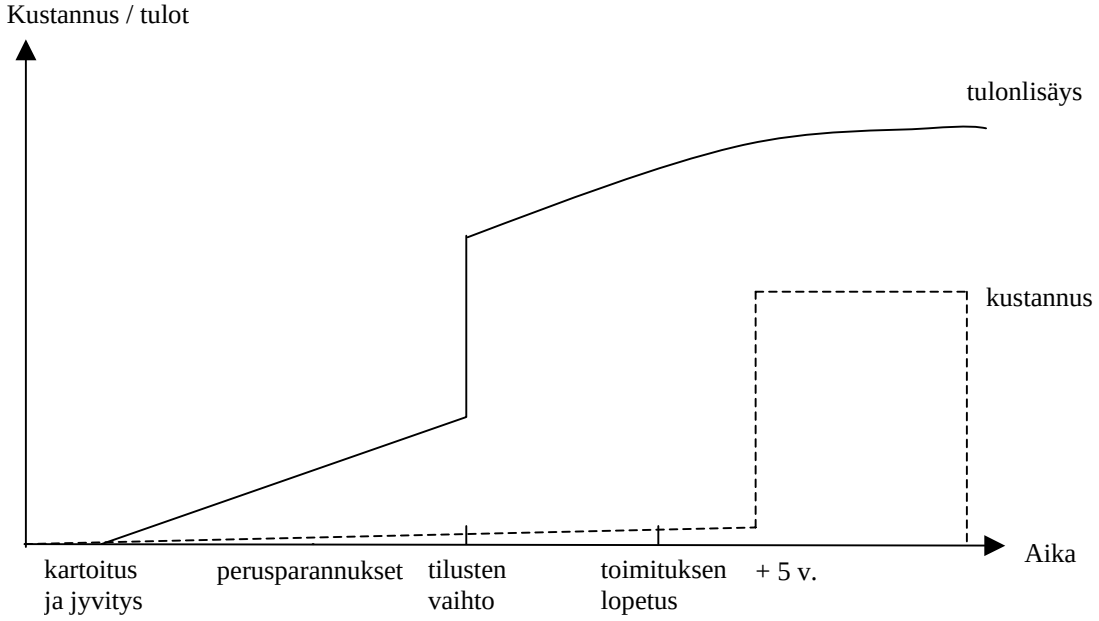

Kuva 6/4. Maanomistajien kustannusten ja hyötyjen kiinnittyminen uusjaossa, kun valtion rahoitus otetaan huomioon.

Tilusjärjestelyjen tavoitteet

Tilusjärjestelyjen tavoitteiden painotukset ovat aikojen myötä vaihdelleet, mutta yksi peruslähtökohdista on pysynyt muuttamattomana eli tilussijoituksen parantaminen. Tämä oli yhteiskunnan ensisijaisena tavoitteena jo isojaon aikaan, mutta tuolloin

maanomistukseen liittyvät tavoitteet, jotka olivat asianosaisten kannalta tärkeämpiä, ajoivat tämän tavoitteen edelle erityisesti tarkasteltaessa saavutettuja tuloksia. Yhteiskunnan toimenpiteet ovat aina keskittyneet tilussijoituksen ja yleensä maatalouden taloudellisten edellytysten parantamiseen. 1900-luvun alussa keskeisenä tekijänä oli tilusten keskietäisyyden pienentäminen, jonka avulla maatilatalouden kannattavuutta pyrittiin parantamaan. Peltojen tilussijoituksen parantaminen johti vääjäämättä asutusrakenteen muutokseen siten, että ahtailta tontinpaikoilta siirryttiin kauemmaksi, jolloin talouskeskus saatiin sijoitettua edullisesti peltotiluksiin nähden. Tilansiirtojen myötä tieverkoston parantaminen ja täydentäminen liitettiin uusjakotoimintaan. Nykyään tilussijoituksesta saatava hyöty on vain yksi osatekijä ja uusjakojen kannattavuus kokonaisuutena riippuu useimmiten toteutettavien perusparannusten tuottamasta hyödystä.

Tilusjärjestelyjä ja maankäyttöön liittyvää toimintaa koskevalla lainsäädännöllä on aina isojaon ajoista lähtien ollut selkeät päämäärät ja lainsäädäntöä on jatkuvasti ajantasaistettu ottamalla huomioon sekä yhteiskunnan että maatalouden kehitys. Isojakoasetuksia muutettiin useaan otteeseen toiminnan alkuvaiheessa, jotta ne olisivat paremmin vastanneet tavoitteita ja myös talonpoikien näkemyksiä. Koko toiminnalle oli oleellista, että vireilletulosäädöksiä lievennettiin. Isojakotoiminnan vakiinnuttua tuli ajankohtaiseksi luoda lainsäädännöllinen perusta isojaon puutteiden korjaamiseen. Isojaonjärjestelyillä ja täydennyksillä korjattiin puutteita. Samaan aikaan maaseutuväestö lisääntyi nopeaa vauhtia ja vakaan yhteiskunnallisen kehityksen turvaaminen edellytti toimenpiteitä valtiovallalta. Kasvava väestö haluttiin sitoa maatalouteen ja maahan ja tätä kautta syntyi laaja torpparilaitos, joka osaltaan myös palveli suurtilallisten etuja turvaamalla heille tarpeellisen työvoiman maatalouden työhuippuina. Torppien itsenäistäminen lisäsi maatilojen lukumäärää huomattavasti ja sotien jälkeiset asutustoimenpiteet voimistivat tätä kehitystä luoden hyvin pientilavaltaisen maatalouden maahamme. Maatalouden nopea koneellistuminen ja teollistumiskehitys siihen liittyvine työvoimatarpeineen käynnisti vähitellen laajamittaisen maaltamuuton. Maatilojen suuruusrationalisointia toteutettiin onnistuneesti uusjakojen yhteydessä, mutta pelkästään tämän tarkoituksen vuoksi uusjakotoimituksia ei toteutettu, vaan suuruusrationalisointi tuli ikään kuin ”kaupan päälle”. Mitä ilmeisemmin uusjako olisi soveltunut hyvin myös pelkän suuruusrationalisoinnin toteuttamiseen valtion maanhankinnan yhteydessä. Maatilalaissa olivat säädökset tämäntyyppisestä vapaaehtoisesta tilusjärjestelystä, mutta niitä ei toteutettu ollenkaan lain voimassaolon aikana. Uusjakojen rahoitus valtion varoilla on myös seurannut yleistä kehitystä siten, että sitä on lisätty ja kohdistettu siten, että maatalouden kehityksen kannalta tarpeelliset järjestelyt on voitu toteuttaa. Rahoituksen kannalta ongelmana on ollut maataloudessa kautta aikain vallinnut pääoman puute, joka omalta osaltaan on ohjannut maanomistajien omia kannanottoja tilusjärjestelyjen toteuttamiseen. Rahoitukseen liittyvä riski on ollut keskeinen tekijä maanomistajan harkitessa kantaansa tilusjärjestelyyn. Myös tutkimusalueella tämä on ilmennyt selkeästi maanomistajien kannanotoista, joissa on esitetty toimitusten aloittamisen lykkäämistä taloudellisesti edullisempiin aikoihin. Vaikka järjestelyn hyödyt olisikin nähty, niin rahoitukseen liittyvät riskit ovat aiheuttaneet epäröintiä toteutuksen ajankohdan suhteen.

Valtiovallan lainsäädäntötoimenpiteillä ja tilusjärjestelytoimintaan suunnatulla taloudellisella tuella on ollut selkeät päämäärät ja tavoitteet, jotka ajallisesti ovat olleet jatkuvia ja muuta yhteiskuntakehitystä seuraavia. Tämän perusteella voi perustellusti todeta, että maassamme on valtiovallan näkökulmasta ollut käynnissä pitkäaikainen maareformi. Uusjakotoimintaa on harjoitettu lähes koko maassa, mutta toiminta on

keskittynyt ja ollut vilkkainta niillä alueilla, joilla isojaon tavoitteet saavutettiin huonoimmin. Yhtäjaksoisinta ja jatkuvinta toiminta on ollut Pohjanmaalla. Perinteisten uusjakojen aika näyttää kuitenkin olevan kulkemassa kohti loppuaan, mutta samalla maataloudessa on nousemassa esiin uudenlaisia maankäyttöön liittyviä ongelmia, joihin yhtenä ratkaisuvaihtoehtona on tuotu esiin uudentyyppisten tilusjärjestelyjen ns. kevyiden uusjakojen ja hankeuusjakojen toteuttamisen. Näin pitkään jatkunut maareformi voi tulevaisuudessa saada uusia muotoja, jotka kuitenkin rakentuvat vanhojen perinteisten toimintatapojen varaan. Vaikka toiminta on viimeksi kuluneen puolen vuosisadan aikana keskittynyt lähes pelkästään Pohjanmaalle, ovat edellytykset tämän uudistuneen maareformin leviämiseen koko maahan myös olemassa, koska käynnissä oleva maatalouden rakennemuutos ei rajoitu vain Pohjanmaalle.

6.3 Tutkimustulosten arviointia

Sekä ruotsalaiset että angloamerikkalaiset tutkijat ovat yleisin käsittein eritelleet herätetekijöitä ja suodattavia tekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet tilusjärjestelytoiminnan vilkkauteen. Herätetekijöillä on dynaaminen rooli ja ne synnyttävät maanomistajissa halun muutokseen. Tällaisiksi tekijöiksi on mainittu mm. väestönkasvu, markkinoiden kasvu, maataloustuotteiden hintojen nousu ja maataloustekniikan ja viljelyjärjestelmien kehittyminen. Valtion tuki tilusjärjestelyille oli tutkimusalueella selvästi herätetekijä, joka varsinkin 1900-luvun puolivälin jälkeen nousi keskeiseksi tekijäksi toimitusten käynnistämisessä. Suodattavina tekijöinä mainitaan mm. maataloustuotannon luonnolliset edellytykset, maanomistusolot ja tehottomuus maankäytössä, joka voi johtua sarkajaosta tai vanhasta puutteellisesta jaosta. Nämä tekijät vaikuttavat siihen, kuinka voimakkaan vaikutuksen herätetekijät aikaansaavat tilusjärjestelytoimintaan. Edellä mainittujen tekijöiden lisäksi mainitaan myös suhteellisen itsenäinen laajenemisvaikutus dynaamisena lisänä selittäviin tekijöihin. Positiiviset kokemukset ja informaatio aiemmin toteutetuista tilusjärjestelyistä murtavat vastarintaa ja vähentää epäröintiä muutoksen edessä.

Olain (1983) mukaan maatalouden muutokset tapahtuvat tietyllä hitaudella, koska maanomistajat pyrkivät toteuttamaan uudistuksia mahdollisimman pitkälle olemassa olevan järjestelmän sisällä. Maataloustekniikan ja viljelyjärjestelmien kehittyminen oli ilmeisesti yksi tärkeimmistä syistä, jotka johtivat 1960-luvulta lähtien toteutettuihin laajoihin uusjakotoimituksiin. Toinen tärkeä syy olivat sovintojakomenettelyn aiheuttamat ongelmat kiinteistönmuodostuksessa ja rahatalouden merkityksen kasvaessa ongelmat, jotka liittyivät sovintojakoalueen kiinteän omaisuuden käyttöön vakuuksina. Sovintojakokäytännön pitkäaikainen käyttö vahvistaa osaltaan Olain näkemystä maanomistajien pyrkimyksestä sopeutua mahdollisimman pitkään olemassa olevaan tilanteeseen. Kiinteistörakenteen muutokset näyttävät toteutuneen vasta viimeisenä vaihtoehtona. On oikeastaan hämmästyttävää, että vanha puutteellinen kiinteistörakenne pystyi mukautumaan olosuhteiden muutoksiin niinkin pitkän ajan, kuin osassa tutkimusalueen kyliä tapahtui, joissa isojaon ja uusjaon toteutuksen välillä oli yli 200 vuotta. Uusjakojen toteutumisajankohta tutkimusalueella ei näytä riippuneen jakoalueen etäisyydestä Pietarsaaren kaupunkiin, joka on alueen kaupallinen keskus. Maatalouden kaupallistumisella ja lähimarkkinoiden kehityksellä ei siten näytä olleen välitöntä vaikutusta tilusjärjestelyjen toteutumiseen.

Myytti isojaoista ylhäältäpäin ohjattuina uudistuksina on meillä kuten Ruotsissakin elänyt sitkeästi. Ruotsin osalta Olai on tutkimuksissaan tullut siihen tulokseen, että talonpojat olivat vähintäänkin yhtä aktiivisia isojakojen käynnistäjiä kuin säätyläiset. Tutkimusalueen isojaonjärjestelyjen käynnistymisessä asianosaisilla oli merkittävä osuus, vaikkakin he ehkä mieluiten olisivat pitäneet tilanteen ennallaan, mikäli se vain olisi ollut mahdollista. Tosin ongelmat, joita erityisesti sovintojako, mutta myös hajanainen tilussijoitus ja omistusoikeuksien epäselvyydet aiheuttivat, johtivat aikaa myöten tilusjärjestelyyn, koska em. ongelmia oli vaikea ratkaista muulla tavalla. Asianosaisten kannalta näiden ongelmien ratkaisu yksittäisten maanmittaustoimitusten avulla ei ole ollut realistinen vaihtoehto lähinnä niiden toteuttamiseen liittyneiden kustannusten vuoksi. Sen sijaan uusjakoihin aloitteet ovat järjestään tulleet asianosaisilta ja hakijoina on lähes aina ollut useampia maanomistajia. Vain Vestersundin uusjaot ovat käynnistyneet yhden maanomistajan hakemuksesta. Kaikissa muissa toimituksissa maanomistajien tuki on ollut merkittävää. Tästä huolimatta maanomistajat kolmessa kylässä tutkimusalueella olivat Blomqvistin (1994) tutkimuksen mukaan sitä mieltä, ettei alueella käynnistyneissä uusjaoissa aina ollut riittävää kannatusta maanomistajien keskuudessa. Tämä osoittaa, miten muutamat yksittäistapaukset, jotka saavat osakseen paljon julkisuutta, voivat vääristää huomattavasti toiminnan kokonaiskuvaa.

Isojako toteutettiin tutkimusalueella hyvin varhaisessa vaiheessa ja tuloksiin vaikutti oleellisesti maanjako-oikeuden vahvistama isojakomenettely. Siihen sisältyi määräys, jonka mukaan kaikkien asianosaisten tuli saada sekä parempaa että huonompaa maata lähellä ja kauempana sijaitsevista palstoista. Määräys ei automaattisesti johtanut siihen, että talojen tilukset tulivat liian moneen palstaan, sillä monet talot saivat esimerkiksi peltonsa yhdessä palstassa, mutta määräys vaikutti osaltaan varmasti siihen, että myöhemmän lainsäädännön asettama 6 palstan maksimimäärä ylittyi isojaossa selvästi monen talon osalta. Tämä aiheutti ongelmia jatkossa, kun taloja haluttiin halkoa osakkaitten kesken. Halkomisissa haluttiin pääsääntöisesti turvata oikeudenmukainen jako antamalla jokaiselle osakkaalle osuus jokaisesta palstasta, jolloin tilussijoitus ei parantunut ja palstojen lukumäärä säilyi korkeana. Oman ongelmansa muodosti tutkimusalueella talonumeroiden sisäisten välirajojen pyykittämättä jättäminen. Lisäksi eräissä tapauksissa kaikkia tiluksia ei edes vaihdettu isojaon mukaisesti, vaan vanhat nautinnat jäivät voimaan. Lopputulos osoittaa, että asianosaiset eivät kaikilta osilta luottaneet isojaon lopputuloksen oikeudenmukaisuuteen, vaan halusivat pitäytyä vanhassa. Menettely osoittaa myös jakokunnan sisäisten voimasuhteiden ja vallankäytön merkittävyyttä, kun ne saattoivat tällä tavalla kyseenalaistaa ja osittain kumota laillisen jakotoimituksen lopputuloksen.

Isojaon tulokset olivat monessa kylässä puutteelliset mitä tulee palstojen lukumäärään ja niiden sijaintiin, mutta siitä huolimatta kiinteistörakenne oli riittävän hyvä säilyäkseen useiden vuosisatojen ajan. Vaikka naapurikylissä ja lähialueilla toteutettiin uusia järjestelyjä, joiden tulokset olivat huomattavasti parempia kuin isojaon, ei esimerkki kannustanut muutoksiin kaikissa kylissä. Tässä on nähtävissä samanlainen kehitys kuin siirryttäessä pois sarkajaosta. Sarkajako eli paikoitellen hyvinkin pitkään rinnan uuden isojaoissa toteutuneen järjestelmän kanssa. Tästä voi tehdä johtopäätöksen, että kiinteistörakenteen uudelleenjärjestelyyn liittyvät syyt ovat hyvinkin paikallisia ja riippuvat monesta eri tekijästä, joiden vaikutukset voivat myös olla paikallisesti erilaisia. Yhtä tai yksinkertaista selitystä tai syytä ei tutkimusalueelta löydy sille, että uusjakojen toteuttaminen on tapahtunut niin pitkän ajanjakson kuluessa Pedersören kylissä ja itse asiassa toiminta jatkuu vieläkin tällä alueella. Kehitys osoittaa kuitenkin selvästi

sen, että maanomistajilla on käytössään muitakin keinoja kuin tilusjärjestely parantaessaan maatilojensa toimintaedellytyksiä ja taloudellista tulosta.

Pettersson (1983) on tutkimuksissaan todennut toteutuneiden tilusjärjestelyjen toimineen esimerkkinä lähialueilla ja omalta osaltaan vaikuttaneet uudistuksen leviämiseen. Vastaavanlaista kehitystä ei suoranaisesti ole havaittavissa tutkimusalueella, mutta merkille pantavaa on tosiseikka, että kaikissa riitaisesti alkaneissa toimituksissa jakoehdotus on hyväksytty yksimielisesti. Voisi olettaa, että tämä olisi rohkaissut enemmänkin toteuttamaan tilusjärjestelyjä, mutta toimitusten suhteellisen vähäinen lukumäärä ja pitkä toteutusaika eivät mahdollista tällaisten vaikutusten havaitsemista. Todennäköisesti 1960-luvun jälkeen toteutetuilla uusjaoilla on ollut vaikutusta esimerkkeinä uusille alueille, sillä toimitukset ovat seuranneet alueella toisiaan.

Toimitusten pitkän kestoajan ongelmallisuus tuli selvästi esille tutkimusaineistossa. Pitkä kestoaika vaikutti negatiivisesti moneen osatekijään. Selkeimmin sen vaikutus tuli esille maanomistajien suhtautumisessa tilusjärjestelyn toteuttamiseen. Vaikka järjestelyn laskennalliset edut olisivat olleet huomattavasti kustannuksia ja haittoja suuremmat, aiheutti pitkä kestoaika niin suuren epävarmuuden, että useat maanomistajat suhtautuivat hankkeisiin epäröiden tai kielteisesti. Taloudellisen epävarmuuden lisäksi pitkällä kestoajalla on myös ollut kielteisiä vaikutuksia maatilojen toimintaan, mikä on heijastunut maanomistajien suhtautumiseen uusjakoihin. Valtion ennakkorahoituksen ja kustannusosuuden huomattava lisäys vuosien varrella ei tutkimusalueella ole poistanut pitkän kestoajan aiheuttamaa epävarmuutta.

Maanmittauslaitos ei ole järjestelmällisesti seurannut uusjakojen tuloksia eikä paikallislehdessä jälkeenpäin raportoitu tuloksista. Muutamissa artikkeleissa on toimitusten loppuvaiheessa sivuttu tuloksia, mutta pääosassa on ollut lähinnä helpotus pitkän toimituksen päättymisestä. Ainakin Forsbyn ja Ytteressen uusjakojen tuloksista osa maanomistajista on jälkeenpäin todennut, että perusparannuksia olisi pitänyt toteuttaa enemmän ja tilussijoituksen parantamisen suhteen olisi voitu mennä pidemmälle. Lopputuloksia ei ole suoraan kritisoitu, mistä voisi päätellä, että uusjaoissa on saavutettu tärkeimmät toimituksille asetetut tavoitteet.

Tilusjärjestelyjen toteutumista ja niiden merkitystä käsittelevässä kirjallisuudessa on sekä Ruotsissa että Suomessa usein otettu esille yksittäisiä vahvasti dramaattisia esimerkkejä. Näitä on toistettu yleisteoksissa ja ne ovat tulleet suuressa määrin leimaamaan jakojen yleiskuvaa. Ruotsin osalta on viimeisimmissä tutkimuksissa päädytty aikaisempaa positiivisempaan kokonaiskuvaan tilusjärjestelyistä ja myös tämän tutkimuksen tulokset vahvistavat osaltaan käsitystä, että yleiskuva tilusjärjestelyistä on nojannut liikaa yksittäisiin esimerkkeihin, joiden tulokset eivät ole suoraan yleistettävissä.

Maanomistajien vaikutusmahdollisuuksissa ei ole tapahtunut merkittäviä muutoksia tutkimusalueella toteutetuissa tilusjärjestelyissä. Valtiovallan toimenpiteet toimitusten rahoituksessa ovat olleet tärkeä herätetekijä. Valtion rahoitusosuus onkin kasvanut koko ajan. Maanomistajien osuus tilusjärjestelyjen kustannuksista on vähentynyt huomattavasti verrattaessa isojaonjärjestelyjä uusjakoihin. Uusjakojen osalta kustannusosuus on ollut laskeva, mutta aivan viime vuosina trendi näyttää tasaantuneen. Maanmittausmaksun osalta maanomistajien osuus on jo osoittanut merkkejä kasvusta. Tilusjärjestelyjen toteutumiseen vaikuttavia sisäisiä tekijöitä ovat olleet kiinteistörakenne,

järjestelyjen taloudellisuus ja mielipidevaikuttajien toiminta. Sisäiset tekijät ovat vaikuttaneet etenkin uusjakojen toteuttamisaikaan. Uusjakojen pitkä kestoaika on vaikeuttanut järjestelyjen taloudellisuuden arviointia ja johtaneet siihen, että useat maanomistajat ovat suhtautuneet epäröiden niiden toteuttamiseen. Tutkimusalueen kylien kiinteistörakenne oli isojakojen jälkeen verrattain samankaltainen, mutta sovintojakojen laajuus on myöhemmin vaihdellut huomattavasti eri kylien välillä. Ulkoisissa tekijöissä ei ollut havaittavissa merkittäviä eroja tutkimusalueen kylien välillä. Ulkoiset herätetekijät eivät yksin ole riittäneet uusjakojen käynnistymiseen, vaan sisäiset syyt ovat vaikuttaneet ratkaisevasti varsinkin uusjakojen toteuttamisaikaan. Uusjakojen ja niiden yhteydessä toteutettujen perusparannusten edullinen rahoitus ja järjestelyalueen mielipidevaikuttajien tuki ovat yhdessä olleet merkittävimmät tekijät järjestelyjen toteuttamisessa. Mielipidevaikuttajien aseman merkitystä korostaa se, että yli puolet tutkimusalueen uusjaoista käynnistyi asianosaisten yksimielisellä päätöksellä.

7 DISKUSSIO

7.1 Uusjakojen tulevaisuus

Suomen maataloudessa on käynnissä voimakas ja nopea rakennekehitys, jonka seurauksena maatilojen lukumäärä on vähentynyt merkittävästi ja tulee lähivuosina vähenemään entisestään. Samalla maatilojen keskikoko kasvaa nopeasti ja niiden keskimääräinen tilussijoitus huononee. Maatalouden kilpailukyvyn ylläpitäminen edellyttää uusimpien koneiden käyttöä. Koneiden koon kasvaessa viljelypalstojen koko tulee entistä tärkeämmäksi taloudelliseksi tekijäksi. Viimeaikaiset tutkimukset ovat osoittaneet, että liian pieni palstakoko ja hajanainen tilussijoitus aiheuttavat aikaisempia arvioita suuremmat taloudelliset menetykset viljelijöille. Tulevaisuuden haasteena tuleekin olemaan lohkokoon kasvattaminen, mikä ei yksistään onnistu lisämaan hankinnalla, sillä nykyinen ojitus- ja tieverkosto on rakennettu vanhan ja hajanaisen tilussijoituksen pohjalta. Tilanne ei tällöin välttämättä vielä parane sillä, että maanviljelijä ostaa tai vuokraa naapuripalstan, vaan tiet ja ojitus on muutettava sellaisiksi, että samassa palstassa sijaitsevia tiluksia voidaan viljellä yhtenä lohkona. Tie- ja ojaverkoston uudistaminen tulee olemaan keskeisessä asemassa suurennettaessa lohkokokoa ja, koska se useimmiten koskee useampia maanomistajia, on toimenpiteiden toteuttaminen tilusjärjestelyn osana luonteva ratkaisu.

Tilusjärjestelyissä tulevat olemaan etusijalla sellaiset toimenpiteet, jotka alentavat maatilatalouden tuotantokustannuksia, edesauttavat suuruusrationalisointia ja mahdollistavat tuotannon erikoistumisen. Erityisesti järkevän suuruusrationalisoinnin toteuttaminen edellyttäisi valtion maanhankintatoiminnan toteuttamista tilusjärjestelytoimitusten yhteydessä, jolloin lisämaasta koituva hyöty yksittäisille viljelijöille voitaisiin maksimoida mahdollisimman edullisella tilussijoituksella. Maatilatalouden kehitysnäkymät osoittavat selkeästi tilakoon jatkavan nopeaa kasvuaan ja, ellei lisämaiden hankintaa ohjata tai tilussijoitusta paranneta uusjoilla, on vaarana, että hajanainen tilussijoitus vaikeuttaa tuotannon järkevää suuntaamista taloudellisesti edullisimman tuloksen saamiseksi.

Vitikainen (2003) arvioi, että Pohjanmaalla on nykyisellä tuotantovolyymilla uusjakotarvetta ainakin noin 10 – 15 vuodeksi. Maatalouden rakennemuutoksen seurauksena maatilojen kiinteistörakenne pirstoutuu koko maan alueella. Aktiivisen tiedottamisen ja markkinoinnin tuloksena vuonna 2002 tuli vireille yhteensä 50 uusjakojen tarveselvitystä. Näistä noin puolet koski perinteistä uusjakoaluetta Pohjanmaata muiden jakautuessa verrattain tasaisesti muun maan alueelle. (Vitikainen 2003, s. 10).

Tilusjärjestelyjen toteuttaminen tulevaisuudessa riippuu myös maaseudun yleisestä kehityksestä. Tulevaisuudessa nähtäneen varsinaisen maataloustuotannon rinnalla muita elinkeinoja, jotka liittyvät palveluihin, pienyrityksiin, alihankintatoimintaan jne. Nykyinen maaseutupolitiikka painottaa yksilöiden yrittäjyyden ja yrittäjien yhteistyön merkitystä maaseudun asuttuna pitämisen resurssina. Maaseutuväestön usko tulevaisuuteen yleisellä tasolla on merkittävä tekijä ja sen puute sekä halu pitäytyä entisessä voi estää maaseudun kehittämisen suunnitellulla tavalla. Muutospaineet tilusjärjestelyjen kehittämiseen ovat samantapaisia useissa Euroopan maissa ja keskeisiksi ongelmiksi koetaan toimitusten monimutkaisuus ja pitkä kestoaika. Ongelmat liittyvät siinä mielessä toisiinsa, että toimituksen yhteydessä toteutettavien toimenpiteiden liiallinen laajuus ja moninaisuus pitkittää osaltaan toimituksen kestoa. Vähentämällä ja rajoitta-

malla toimituksen yhteydessä toteutettavia toimenpiteitä voidaan kestoaikaa lyhentää puuttumatta menettelytapoihin. Itse toimitusmenettely on myös monesti liian monimutkainen ja raskas asianosaisten kannalta ja tältä osin vaaditaankin muutoksia, jotta toimitukset palvelisivat jatkossa paremmin niitä tarvitsevia maanomistajia. Aluekehitystyön vakiintuessa tilusjärjestelyistä voisi kehittyä toteuttamistyökalu, jonka avulla erilaisia aluekehitykseen liittyviä tavoitteita (muitakin kuin tilussijoitukseen liittyviä) ja hankkeita toteutetaan.

Tulevaisuuden maatilauusjakojen keskeisinä osina tulevat olemaan suuruusrationalisointi ja siihen liittyvä viljelmien lohkokoon kasvattaminen. Tehokkaiden tulosten aikaansaamiseksi tulisi esimerkiksi TE-keskusten yhteyteen luoda maapankki, jonka avulla valtion maanhankintatoimet kanavoidaan käytettäviksi esimerkiksi tilusjärjestelyjen yhteydessä. Tilusjärjestelyt liittyvät aluekehitykseen omaehtoisuuden periaatteella siten, että toteutettavista tilusvaihdoista ja tilusjärjestelyistä pyritään sopimaan vapaaehtoisesta mahdollisimman pitkälle. Perusparannuksia toteutetaan vain sellaisessa mittakaavassa, että toimitukset voidaan toteuttaa nopeasti, tai sitten ne irrotetaan itse toimituksesta ja toteutetaan erillisinä toimenpiteinä toimituksen jälkeen. Perusparannukset ovat olleet keskeinen osa uusjakoja parin viimeisen vuosikymmenen aikana ja niiden osuus toimitusten hyödyistä on ollut merkittävä. Maanomistajia on houkuteltu mukaan uusjakoihin perusparannusten edullisella rahoituksella ja tältä osin toiminta tulee muuttumaan merkittävästi, mikäli tilusjärjestelyt ja perusparannusten toteuttaminen erotetaan kokonaan toisistaan. Jatkossa tilusjärjestelyjen toteuttaminen voisi tapahtua pieninä toisiaan seuraavina askelina, jolloin menettelyllä turvataan tarpeellisten uudistusten nopea toteutuminen. Toteutusaskelien määrä riippuisi yksinomaan asianosaisten tarpeista. Tulevaisuuden tilusjärjestelyjen keskeinen sisältö on esitetty kuvassa 7/1.

Uusjakotoiminnan painopisteen siirtyminen laajoista maatilauusjaoista hankeuusjakoihin ja uusimuotoisiin kevyisiin tilusjärjestelyihin vahvistaa maanomistajan asemaa ja tullee lisäämään heidän vaikutusmahdollisuuksiaan. Järjestelyalueiden pienentyessä vähenee myös asianosaisten lukumäärä, joka osaltaan parantaa ja lisää vaikutusmahdollisuuksia. Nykyistä pienempien kokonaisuuksien hallinta on maanomistajalle helpompaa ja se edistää myös maanomistajien välistä sopimismenettelyä. Pienillä alueilla tehtävissä tilusjärjestelyissä toimitusten lähtökohtana tulevat olemaan maankäyttöön liittyvät konkreettiset ongelmat ja todellinen halu ja tarve ratkaista niitä. Toimitusmiesten rooli jää tällöin enemmänkin avustavaksi asiantuntijaksi ja sovittelijaksi. Tällaisessa menettelyssä maanomistajan vaikutusmahdollisuudet voivat olla päätäntävallan tasolla ja ainoana rajoituksena on, ettei kolmannen osapuolen, kuten esimerkiksi kiinnityksenhaltijan, oikeutta saa loukata. Toimitusmiehet valvoisivat toimenpiteiden laillisuutta, mutta toimitusten sisällön osalta maanomistajien vaikutusmahdollisuudet voisivat olla huomattavasti nykyistä paremmat. Erityisesti järjestelyalueen laajuuden ja toimituksessa toteutettavien toimenpiteiden valinnan osalta vaikutusmahdollisuudet voisivat lisääntyä huomattavasti nykyisestä.

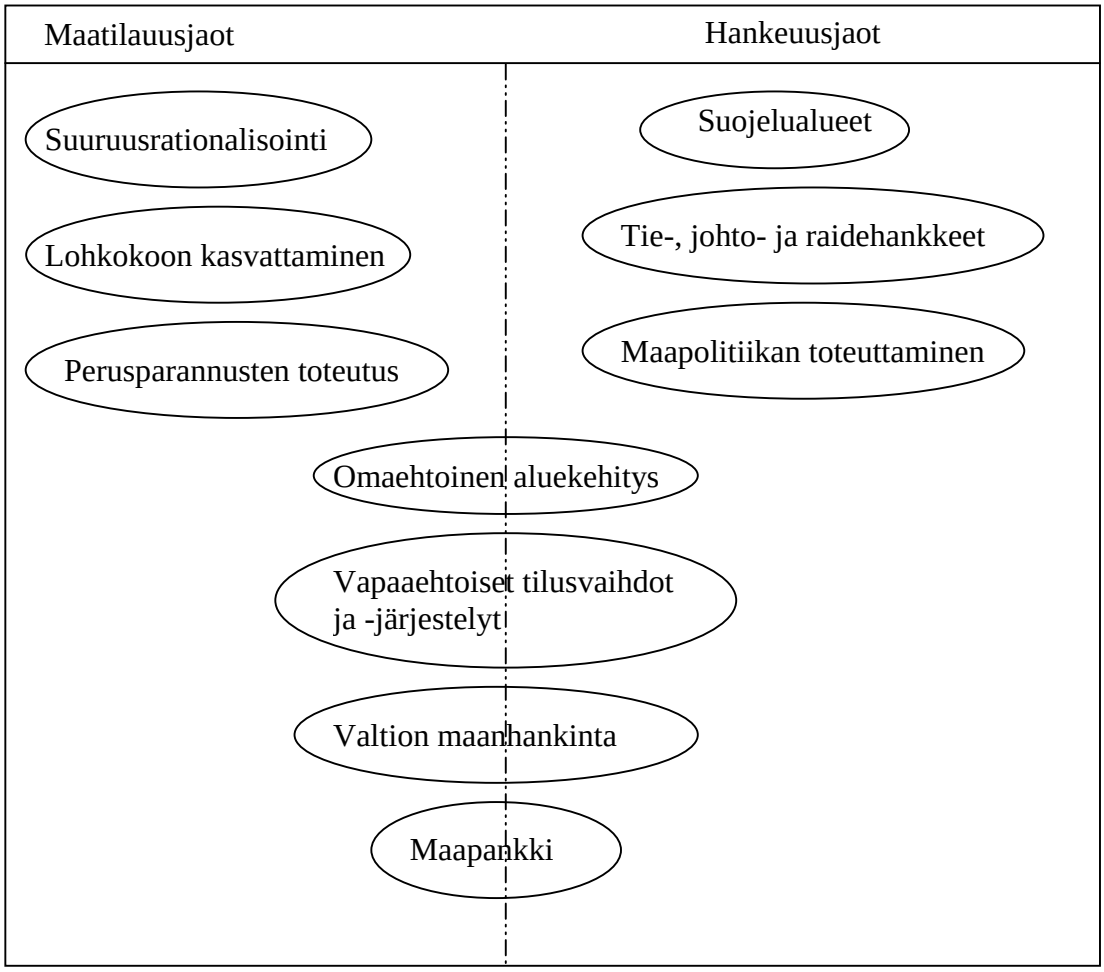

Kuva 7/1. Tulevaisuuden tilusjärjestelyjen keskeinen sisältö.

Maataloustuotannon taloudellinen tulos ei tutkimusten mukaan kasva samassa suhteessa tilakoon kasvun kanssa, jos tilakoon kasvun yhteydessä tapahtunut tilusrakenteen heikkeneminen vaikuttaa tuotannon järjestämiseen. Tätä vaikutusta on viime vuosina kuitenkin pienentänyt maataloustuotteiden hintojen lasku ja pinta-alaperusteisten tukien merkityksen kasvaminen. Tuotteiden hinnoissa ja maataloustukien perusteissa tapahtuvat muutokset voivat kuitenkin verrattain nopeasti muuttaa tätä kuvaa ja vaikuttaa olennaisesti tilusjärjestelyjen toteuttamisen taloudellisuuteen ja sitä kautta kiinnostavuuteen maanomistajien kannalta.

Muutokset nyky-yhteiskunnassa ovat niin nopeita, etteivät viljelijät voi jäädä odottamaan perinteisten uusjakojen toteuttamista muutaman vuosikymmenen toteuttamisajalla. Ratkaisevaksi muodostuu sopivan toimitusalueen rajaaminen, jolloin maanomistajien mielipiteet tulevat olemaan entistä keskeisemmässä asemassa, sillä resursseja ei ole varaa sitoa riitaisien toimitusten käynnistämiseen. Maankäyttötarpeet ja maanomistajien suhtautuminen uusjakoihin voisi ohjata toimitusten ketjuttamista menettelyksi, jossa sekä toimitusalueiden rajaus että osallistujien lukumäärä määräytyisi joustavasti kulloisenkin tarpeen mukaan.

Riskinhallinta eri maankäyttäjien kannalta tarkasteltuna on jatkossakin keskeisessä asemassa tilusjärjestelyissä. Toimitusalueen ja toimenpiteiden rajaus lähtee tällöin sii-

tä, että pyritään muodostamaan mahdollisimman tasalaatuinen alue mitä tulee maanomistajien tavoitteisiin ja tulevaisuudensuunnitelmiin. Tavoitteiden ja saavutettavien etujen ollessa kutakuinkin samanlaisia kaikkien asianosaisten osalta on todennäköistä, että tilusjärjestelyjen käynnistäminen ja toteuttaminen sujuu aiempaa joustavammin ja nopeammin. Tulevaisuuden tilusjärjestelyt tulevat todennäköisesti koskemaan jopa selvästi alle 1000 ha:n suuruisia alueita ja toimitusten kestoajat tulevat olemaan korkeintaan viiden vuoden luokkaa. Nykyistä nopeampi toimitusten toteuttaminen on mahdollista kehittämällä nykyisiä paikkatieto- ja maastotietojärjestelmiä siten, että jakosuunnittelu on mahdollista aloittaa heti toimituksen alkuvaiheessa. Kestoaikojen selvä lyhentäminen nykyisestä tulee olemaan kohtalonkysymys tilusjärjestelytoiminnalle ja, ellei tässä onnistuta, on varsin todennäköistä, että toiminnan merkitys tulee vähenemään huomattavasti nykyisestä, kuten myös toimeenpantavien toimitusten lukumäärä.

Viime vuosina toteutetuista hankeuusjaoista on saatu erittäin hyviä kokemuksia ja todennäköisesti niiden käyttö esimerkiksi suojelualueiden hankinnassa ja toteutuksessa tulee lisääntymään jatkossa. Suojelualueiden toteuttaminen nykyisten ns. Natura-alueiden osalta tullaan loppuunsaattamaan tämän vuosikymmenen aikana, joten tämäntyyppisten hankeuusjakojen tarve tulee todennäköisesti vähenemään huomattavasti sen jälkeen. Yhdyskuntateknisten hankkeiden kuten teiden ja voimajohtolinjojen toteutuksessa on mahdollista käyttää hankeuusjakoa vähentämään niiden aiheuttamia kiinteistöteknisiä haittoja. Ensimmäiset kokemukset tällaisista hankkeista ovat rohkaisevia ja niitä tultaneen käyttämään jatkossa aiempaa enemmän positiivisten kokemusten myötä.

Maapolitiikan toteuttamiseksi tehtävien uusjakojen osalta on jo 1960-luvulla ollut kaavoitusalueiden jakolaissa säädöksiä ns. kaavauusjaosta, mutta toimitusmenettelyä ei käytetty toivotulla tavalla. KML:in sisältyvät rakennusmaan järjestelyä koskevat säädökset näyttävät myös jäävän kuolleeksi kirjaimeksi lakiin, sillä ainakaan vielä ei niiden perusteella ole toteutettu järjestelytoimituksia. Hankeuusjako, jossa yhdistettäisiin uusjakomenettely ja maankäyttö- ja rakennuslain säädökset voisi olla uusi vaihtoehto. Maapoliittinen hankeuusjako perustuisi kunnan ja yksityisten maanomistajien väliseen maankäyttösopimukseen, jossa osapuolet sopisivat alueen kaavoituksen ja toteuttamisen periaatteista sekä kustannusten jakautumisesta. Tämän jälkeen toimitusmiehet sovittaisivat hankeuusjaossa yhteen osapuolten tavoitteet sekä tilusjärjestelyn että kustannusten jakautumisen osalta. Tässä yhteydessä voitaisiin esimerkiksi muuntaa maanomistajien osuus kustannuksista maa-alueiksi, jotka uusjaon jakosuunnitelmassa siirtyisivät kunnalle. Varsinkin heinäkuussa 2003 voimaan tulleet maankäyttö- ja rakennuslain uudet säädökset (222/2003) maanomistajien velvollisuudesta osallistua kunnallistekniikan rakennuskustannuksiin avaavat uusia mahdollisuuksia tehostaa kunnallista maapolitiikkaa.

Maapoliittisen hankeuusjaon avulla olisi mahdollista tehostaa pienten ja keskisuurten kuntien maapolitiikkaa ja sen avulla voitaisiin tarvittaessa saada käyttöön yhdyskuntarakenteen kehityksen kannalta edullisimmat alueet. Maanomistajien vaikutusmahdollisuudet ja vaihtoehdot lisääntyisivät nykyisestä. Puolueeton toimitusmenettely taasen varmistaisi maanomistajille mahdollisimman oikeudenmukaisen lopputuloksen, eikä hänen omaan edunvalvontaansa liittyisi yhtä suuria riskejä kuin tällä hetkellä.

Kuntien käytännön maapolitiikan hoidon kannalta vapaaehtoisten kauppojen ja pakkotoimenpiteiden välinen ero on usein liian suuri. Monissa kunnissa ei periaatteellisista tai poliittisista syistä haluta käyttää lain suomia pakkokeinoja ja tällöin vaihtoehdot ovat vähissä, mikäli vapaaehtoisiin sopimuksiin ei päästä. Tällaisissa tapauksissa hankeuusjaon tyyppiset puolueettoman osapuolen toteuttamat toimenpiteet voisivat avata käyttökelpoisen tien tarkoituksenmukaiselle maapolitiikalle.

7.2 Jatkotutkimusten tarve

Tilusjärjestelyjen merkitystä ja vaikutuksia ei ole tutkittu kovinkaan paljoa. Toteutuneista tilusjärjestelyistä ei ole järjestelmällisesti laadittu seurantaraportteja, joista olisi käynyt ilmi, miten asianosaiset ovat suhtautuneet toteutuneisiin toimituksiin ja miten hyvin niille asetetut tavoitteet on saavutettu. Systemaattinen seuranta loisi pohjaa maareformin vaikutusten nykyistä monipuolisemmalle ja jatkuvalle arvioinnille. Toimitusten taloudellisia vaikutuksia on tutkittu ja ne ovat luonnollisesti tärkeitä, mutta toiminnan laaja-alaisemmat seuraukset, niin yksilötasolla, paikallistasolla kuin valtakunnantasolla ansaitsisivat tulla huomioiduiksi. Toiminnan kytkeminen yhteiskuntakehitykseen ja ajankohtaisiin ilmiöihin antaa paremmat mahdollisuudet ymmärtää asianosaisten kannanottoja ja tarpeita sekä kohdistaa resursseja sellaisiin toimituksiin, joista saatava kokonaishyöty on suurin.

Maanomistajien kannalta uusjakojen pitkät kestoajat ovat muodostuneet ongelmallisiksi varsinkin, kun kyseessä on ollut toimitusten taloudellisten vaikutusten arviointi. Arviointia on vaikeuttanut se, että toimenpiteiden kustannukset syntyvät toimituksen alkuvaiheessa, mutta hyödyistä saatavat tulot syntyvät paljon myöhemmin. Mitä pidempi aikaero näiden välillä on sen vaikeampaa asianosaisten on arvioida niiden taloudellista merkitystä. Mielenkiintoista olisikin selvittää, miten paljon tilusjärjestelyn odotettavissa oleva kestoaika vaikuttaa maanomistajan suhtautumiseen ja halukkuuteen osallistua tilusjärjestelyyn.

8 YHTEENVETO

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, minkälainen maanomistajan asema ja vaikutusmahdollisuudet ovat olleet tilusjärjestelytoiminnassa. Tutkimuksen aikajänne alkaa isojaosta ja päättyy nykyisiin uusjakoihin ja hankeuusjakoihin. Pääpaino on kuitenkin kehityksessä, joka tapahtui 1900-luvun aikana. Tutkimus eteni kahdella tarkastelutasolla, yleisellä ja yksityisellä, joiden avulla olen pyrkinyt hahmottamaan kokonaiskuvan maanomistajien asemasta ja heidän vaikutusmahdollisuuksiensa kehityksestä tilusjärjestelyissä. Yhteiskunnallinen kehitys ja valtiovallan toimenpiteet muodostavat kehyksen tarkastelulle. Lähtökohtana on yhteiskunnallisen, väestön, maatalouden ja maanomistuksen kehityksen vaikutus tilusjärjestelytoimintaan ja maanomistajan asemaan. Vaikutusmahdollisuuksien osalta huomio kiinnitettiin yksilön päätöksentekoon ja vaikuttamiseen liittyviin seikkoihin ja niiden kehitykseen eri aikoina toteutetuissa tilusjärjestelyissä.

Tutkimuksen yleisen tarkastelutason osalta etsin vastausta siihen, onko Suomessa toteutettu pitkäaikainen yhtäjaksoinen maareformi vai ovatko tilusjärjestelyt olleet toisistaan riippumattomia teknisiä toimenpiteitä. Tähän liittyen olen myös pyrkinyt selvittämään, mitkä ovat olleet tilusjärjestelyjen keskeiset tavoitteet ja miten ne mahdollisesti ovat muuttuneet aikaa myöten. Maanomistajan aseman ja vaikutusmahdollisuuksien osalta olen pyrkinyt selvittämään, minkälaisia vaikutuskeinoja maanomistajilla on ollut käytössään ja miten tilusjärjestelyjen kannattajat ja vastustajat ovat eri aikoina perustelleet näkökantojaan.

Tutkimuksen teoreettinen viitekehys rakentuu ensisijaisesti maanomistajien päätöksen-tekoa ja vaikutusmahdollisuuksia kuvaavien Ostromin mallin ja Mattssonin vaikuttamisportaikon varaan. Tarkastelun näkökulma on taloustieteellisen property rights –teorian mukainen. Sen keskeinen sisältö on, että omistus- ja päätöksentekooikeuksia tarkastellaan taloudellisten vaihtoehtojen muuttujina. Omistus- ja päätöksenteko-oikeuksien muutoksiin ei pakoteta ulkoapäin, vaan muutokset kehittyvät taloudellisen järjestelmän sisällä ja niiden tarkoituksena on toteuttaa tiettyjä taloudellisia toimintoja. (ks. Dahlman 1980).

Ostrom on esittänyt mallin (ks. kuva 8/1) yksilön päätöksentekoon vaikuttavista muuttujista yhteisten etuuksien hallintaan ja muuttamiseen liittyvissä tilanteissa. Neljä sisäistä muuttujaa - odotettavissa olevat hyödyt ja kustannukset, sisäiset normit ja korkotaso - vaikuttavat yksilön valintoihin yleisellä tasolla edellyttäen, että yksilö toimii rationaalisesti. Yhteisön tai etuuden muiden käyttäjien erilaisissa tilanteissa soveltamat normit vaikuttavat myös yksilötasolla. Korkotasolla on merkitystä hyötyjen ja kustannusten vertailussa. Yhteisten etuuksien käytön sääntelyyn liittyvien ongelmien ratkaisussa Ostrom pitää päätöksentekijöiden lukumäärää keskeisenä. (vrt. Ostrom 1990, s. 188-193).

Myös Libecap (1989) on tutkimuksessaan käyttöoikeuksien määrittelystä ja muuttamisesta päätynyt samansuuntaisiin tuloksiin kuin Ostrom. Kokonaishyödyn määrä ja etuuksien jakautuminen ovat keskeisessä asemassa päätettäessä muutoksista käyttöoikeuksissa, mutta Libecap kytkee tulevat muutokset myös jo toteutuneeseen kehitykseen. Aikaisemman lainsäädännön ja sääntöjen kehityksen pohjalle ja perinteelle rakentuvat uudistukset ovat hänen mukaansa helpommin hyväksyttävissä. (Libecap 1989, s. 6-24).

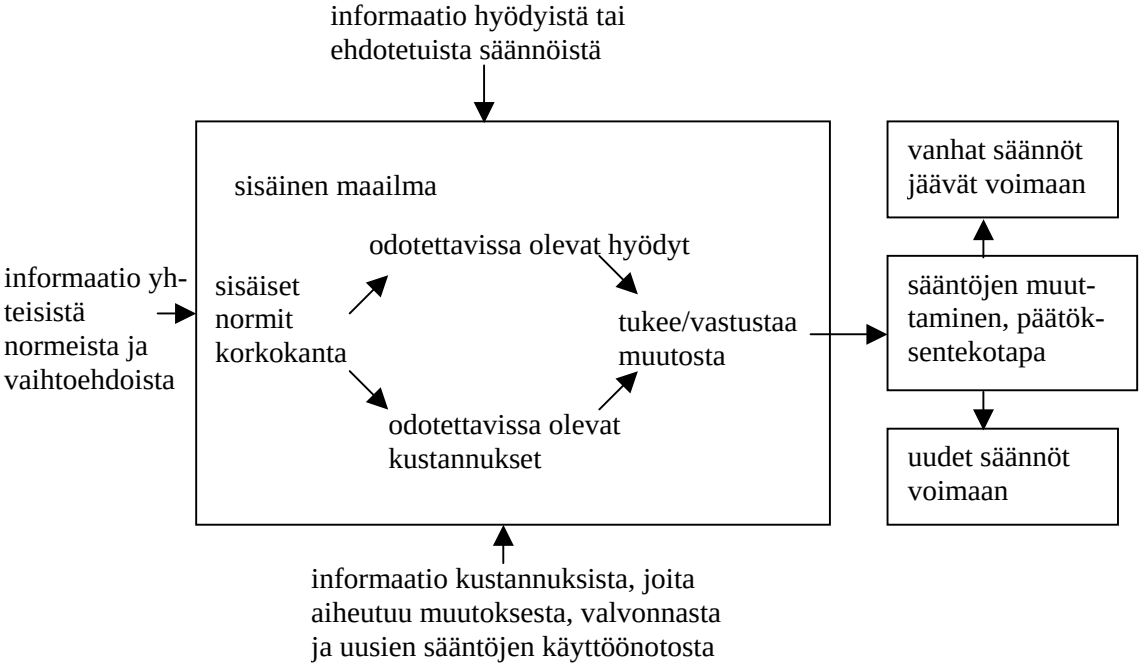

Kuva 8/1. (sama kuin kuva 2/5) Yhdistelmä päätöksentekoon vaikuttavista muuttujista. (Ostrom 1990, s. 193).

Mattsson on tutkinut asianosaisten vaikutusmahdollisuuksia kaavoituksen yhteydessä ja esittänyt tulokset vaikuttamisportaikkona, ks. kuva 8/2.

Ei vaikutusvaltaa	Ei kuulemista Kuuleminen päätöksen jälkeen Kuuleminen ennen päätöstä	Osallis- tuminen	Vaikut- taminen
Osallistumisoikeus	Neuvotteluoikeus Neuvotteluoikeus maanomistajien kesken Neuvotteluoikeus kunnan kanssa Rajoitettu päätösvalta		
Päätäntävalta	Oikeus jättäytyä kaavoituksen ulkopuolelle Oikeus pysäyttää kaavoitus Täysi päätäntäoikeus		

Kuva 8/2. (sama kuin kuva 2/6) Mattssonin vaikuttamisportaikko (Mattsson 1985, s. 15).

Tutkimuksen empiirinen aineisto käsittää Pedersören kunnassa ja Pietarsaaren kaupungissa toteutettujen isojaonjärjestelyjen, täydennysten ja uusjakojen toimituspöytäkirjat sekä näihin toimituksiin liittyneet paikallislehdessä (Jakobstads Tidning) julkaistut uutiset ja artikkelit. Aineistoon kuului 8 loppuunsaatetun tilusjärjestelyn ja yhden keskeneräisen uusjaon pöytäkirjat ja 46 lehtiartikkelia. Artikkelit oli julkaistu vuosien

1906 – 1997 välisenä aikana. Paikallislehti on ilmestynyt 1800-luvun lopulta saakka, joten isojaon osalta ei ollut mahdollista tehdä toimituspöytäkirjojen ja lehtiartikkeleiden välistä vertailua. Isojaon osalta käytettiin hyväksi aiempia paikallishistoriallisia tutkimuksia Pedersöressä.

Maanomistajien aseman ja vaikutusmahdollisuuksien kehitystä toimituksissa tutkittiin toimituspöytäkirjojen ja paikallislehden ko. toimituksia käsitelleiden artikkeleiden sisällönanalyysin avulla. Aineistoja vertailemalla selvitettiin mahdollisia eroja sekä vaikutusmahdollisuuksien että painotusten osalta eri aikakausina. Tekstien analysointi nojautui teoreettisessa viitekehyksessä esitettyihin kehitysteorioihin ja päätöksentekoon liittyviin malleihin. Analyysin laajempana viitekehyksenä toimi kirjallisuusselvityksen antama yleiskuva maanjakojen merkityksestä.

Lehtiartikkeleiden sisällön luokittelun lähtökohtana oli toimitusmenettelyn kolmivaiheinen rakenne, tutkimusongelman mukainen maanomistajien vaikutusmahdollisuus sekä teoreettisen viitekehyksen näkökulma. Artikkeleiden sisältö luokiteltiin seitsemään teemaan, joiden pääsisältönä ovat intressiriidat, maanomistajien ja yhteiskunnan/toimitusinsinöörin tavoitteet ja toimenpiteet, tilusjärjestelyjen tarkoituksenmukaisuus, tilusjärjestelyjen tasapuolisuus, jakotuloksen oikeudenmukaisuus, tilusjärjestelyihin liittyvät oikeuskäsittelyt ja yleisinformaatio tilusjärjestelyistä. Teemojen tilusjärjestelyjen tarkoituksenmukaisuus, tasapuolisuus ja jakotuloksen oikeudenmukaisuus sisältöjen välinen raja ei ollut tarkka, sillä näihin teemoihin liittyi yhteisiä piirteitä. Niitä ei kuitenkaan yhdistetty yhdeksi teemaksi, koska niiden välillä oli havaittavissa tiettyjä eroja. Teemat nimettiin niiden pääasiallisen sisällön mukaan.

Artikkeleissa esiintyvistä teemoista nousi esille kolme keskeistä tekijää; tarve, hyöty ja vaikutusmahdollisuus. Kaksi ensimmäistä liittyi toimitusprosessin alkuvaiheeseen ja viimeinen koko prosessiin. Maanomistajan kannalta katsoen näitä kolmea pääteemaa yhdisti toimitusten pitkään kestoaikaan liittyvä riski, joka ohjasi merkittävällä tavalla maanomistajien toimia ja toimintatapoja. Useimmiten kannanotot toimitusten eri vaiheissa perustuivat riskinhallintaan, olivat sitten kyseessä kustannukset, tuleva hyöty, sen tasapuolinen jakautuminen jne.

Tutkimustulokset osoittivat, että maanomistajan päätöksentekoon uusjaossa vaikuttivat korkotaso, muutoksen kustannukset ja odotettavissa olevat hyödyt. Pitkän kestoajan aiheuttama epävarmuus korostui tutkimusaineistossa ja se vaikutti oleellisesti maanomistajien kannanottoihin, koska luotettavien taloudellisten arvioiden tekeminen oli vaikeaa.

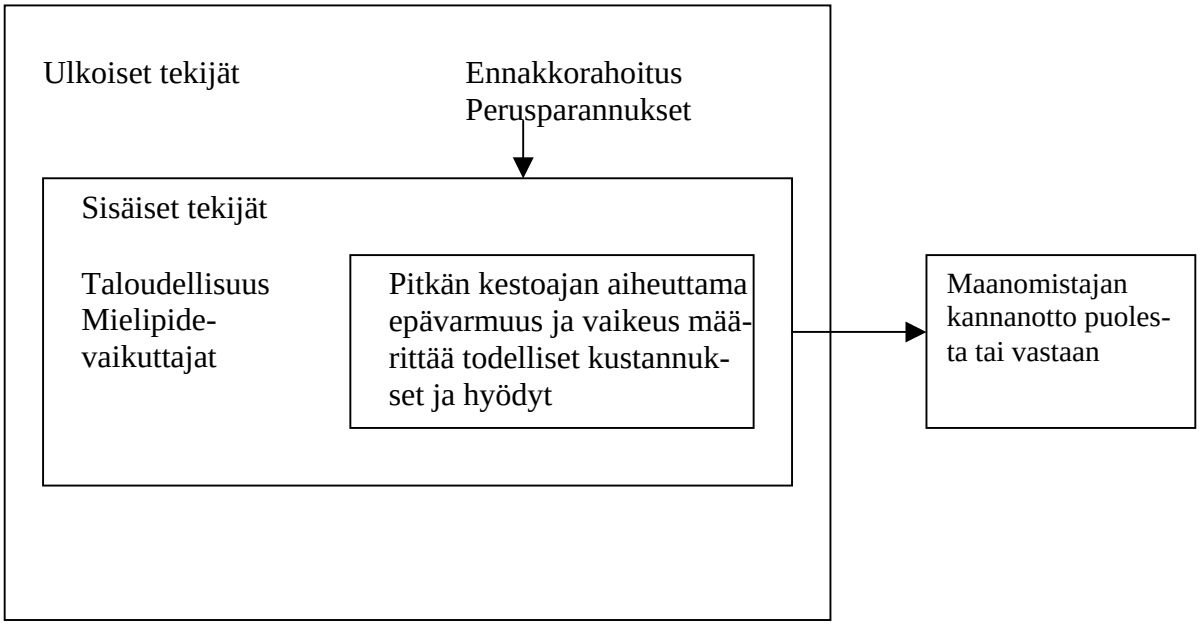

Kuva 8/3. (sama kuin kuva 6/4) Maanomistajan päätöksentekoon uusjaossa vaikuttavia seikkoja.

Lainsäädäntö ja toimitusmenettely rajaa maanomistajien vaikutusmahdollisuuksia tilusjärjestelyissä. Toimitusta haluavien asianosaisten vaikutusmahdollisuudet olivat vireilletulovaiheessa paremmat kuin vastustajien. Toimitusten toteuttamisessa asianosaisia kuultiin varsinkin jakoehdotusvaiheessa moneen otteeseen ja tältä osin vaikutusmahdollisuudet olivat todellisia. Maanomistajien vaikutusmahdollisuuksien suuruus näyttää olleen verrannollinen heidän aktiivisuuteensa. Asianosaisten väliset sopimukset johtivat lähes poikkeuksetta muutoksiin toimituksissa ja yleensäkin muutosten taustalla oli asianosaisten sopimus. Yritykset saada aikaan muutoksia vastoin toisten asianosaisten mielipidettä johti harvoin tuloksiin. Parhaimmissa tapauksissa toimitusmiesten ja maanomistajien vuorovaikutus oli joustavaa ja nopeaa, jolloin toimitus ei sanottavammin viivästynyt, vaikka esimerkiksi jakoehdotukseen tehtiin muutoksia useassa eri vaiheessa.

Mattssonin vaikuttamisportaikkoa soveltaen maanomistajan aseman tilusjärjestelyssä voi määrittää siten, että hänellä on osallistumisoikeus ja rajattu vaikuttamisoikeus. Päätäntäoikeus on kuitenkin pääosin toimitusmiehillä.

Valtion rahoituksella ja erityisesti perusparannusten ennakkorahoituksella on ollut ratkaiseva merkitys toimitusten toteutumiselle. Maanomistajien osuus toimitusten kokonaiskustannuksista on suhteellisesti ottaen vähentynyt merkittävästi 1900-luvun puolivälin jälkeen. Vuosien 1960-80 aikana toteutetuissa uusjaoissa valtion maanhankinnalla oli tärkeä rooli toimitusalueiden maatilojen suuruusrationalisoinnissa.
Tutkimusaineiston perusteella voi todeta, että tutkimusalueella on ollut käynnissä pitkäaikainen ja lähes yhtäjaksoinen maareformi. Sen pääasiallisena tarkoituksena on ollut isojaon puutteiden korjaaminen ja maatilojen tuotantokustannusten alentaminen paremman tilussijoituksen ja perusparannusten avulla. Isojaon puutteet ovat olleet yhtenä pääasiallisena syynä alueella yleiseen sovintojakoon, jonka purkaminen ja laillisen kiinteistöjaotuksen luominen on ollut yksi toimitusten tärkeimmistä tuloksis-

ta. Tutkimus ei kuitenkaan anna selkeää vastausta siihen, miksi sovintojako-olot säilyivät toisissa kylissä yli 50 vuotta kauemmin kuin toisissa, vaikka ulkoiset olosuhteet ja tilussijoitus ovat olleet kuta kuinkin samanlaisia eri kylissä.

Monissa suomalaisissa tutkimuksissa ja artikkeleissa on tuotu yleistäen esille tilusjärjestelyjen huono julkisuuskuva. Tutkimustulokseni eivät tue tällaista näkemystä, vaikka myös tutkimusalueella on ollut riitaisia toimituksia. Merkittävää kuitenkin on, että puolet toimituksista on käynnistynyt yksimielisillä päätöksillä ja myös lopputulokset ovat olleet niin hyviä, että ne on hyväksytty ilman valituksia. Huomion arvoista on myös, että kaikkien riitaisesti aloitettujen toimitusten jakoehdotukset on hyväksytty yksimielisesti. Sinänsä on varsin luonnollista, että toimituksissa esiintyy ristiriitoja, sillä kyseessä on edunvalvonta, joka kohdistuu maanomistajan omaisuuteen. Maanomistajien toiveet ja tarpeet maankäytön suhteen ovat luonnollisesti erilaisia, jolloin tilusjärjestelyissä korostuu tarve aikaansaada tasapuolinen ja oikeudenmukainen lopputulos. Riidat ovatkin koskeneet vain tiettyjä osia toimituksista ja kokonaisuuden kannalta voi tutkimuksesta tehdä johtopäätöksen, että toimitusten lopputuloksiin on oltu verrattain tyytyväisiä.

LÄHDELUETTELO

Ahllund, O. (1995). Tilusjärjestely kunnan maapolitiikan toteuttamisessa yleiskaava-alueella. TKK. Kiinteistöopin ja talousoikeuden julkaisuja A 13. Espoo. ISBN 951-22-2838-6. 120 s.

Alasuutari, P. (1994). Laadullinen tutkimus. Tampere. ISBN 951-9066-75-6. 281 s.

Angelli, A. (1999). Edistääkö maan yksityistäminen taloudellista tehokkuutta ja oikeudenmukaisuutta afrikkalaisissa oloissa? Maanmittaus 1-2/1999. s. 100-112.

Antikainen, H. (1996). Tilusjärjestely maisemanhoidon välineenä. Kiinteistöopin ja talousoikeuden julkaisuja B 72. Espoo. ISBN 951-22-3013-5. 118 s.

Anttila, P. (2000). Tutkimisen taito ja tiedon hankinta. Jyväskylä. ISBN 952-5978-00-1. 488 s.

Asmundela, M. (1998). Tilusjärjestelyt maankäyttöhankkeissa. Maanmittauslaitoksen julkaisuja Nro 87. Helsinki. ISBN 951-48-0156-3. 45 s.

Aspelund, A.R.R. (1983). Vuokra-alueiden itsenäistäminen ja asutustoiminta ennen toista maailmansotaa. Kirjasta ”Maanmittaus Suomessa 1633-1983”. Maanmittaushallitus. Helsinki. ISBN 951-46-662-3. s. 218-243.

Backman, M. (2001). Luento Metsäalueiden tilussijoitus –seminaarissa 7.11.2001 Helsingissä.

Blomqvist, A. (1994). Jämförelse av ägoregleringsförrättningar och – verksamhet i Finland och Sverige. Kiinteistöopin ja talousoikeuden julkaisuja C 58. Espoo. ISBN 951-22-2281-7. 62 s.

Blomqvist, A. (1994 b). Markägarnas inställning till nyskiften i olika skeden av förrättningen. Tekniska högskolan, Diplomarbete vid avdelningen för byggnadsteknik och lantmäteri. Helsingfors. 112 s.

Boserup, E. (1977). Jordbruksutveckling och befolkningstillväxt. Lund. ISBN 91-40-04408-4. 141 s.

Bäck, K. (1984). Bondeopposition och bondeinflytande under frihetstiden. Väitöskirja. Stockholm. ISBN 91-36-02263-2. 326 s.

Bäck, K. (1992). Början till slutet: laga skiftet och torpbebyggelsen i Östergötland 1827-65. Klockrike. ISBN 91-85694-61-4. 155 s.

Cameron, R. (1995). Maailman taloushistoria. Juva. ISBN 951-0-19102-7. 544 s.

Coase, R. (1960). The Distinction Between Private and Social Benefits and Costs. Artikkeli Journal of Law and Economics –lehdessä, lokakuu 1960. s. 1-44.

Cohen, J. ja Weitzman, M. (1975). Enclosures and Depopulation: A Marxian Analysis. Teoksessa European Peasants and Their Markets. Toim. Parker, W. ja Jones, E. Princeton. s. 161-176.

Dahlman, C.J. (1980). The Open Field System and Beyond – a Property Rights Analysis of an Economic Institution. Cambridge. 227 s.

Dahlqvist, B. (1966). Något om verksamheten med fastighetsrationalisering i Uppsala och Västmanlands län. Artikkeli Svensk Lantmäteritidskrift –lehdessä vuonna 1966. s. 403-414.

Dodgshon, R. (1980). The Origin of British Field Systems. London.
ISBN 0-12-219260-5. 165 s.

Eklund, M. (1997). Omarrondering – en undersökning av dess konsekvenser i tre byar i Dalarna. Artikkeli Svensk Lantmäteritidskift –lehdessä 1/1997. s. 24-29.

Emanuelsson, M. (1986). Beräkning av båtnad vid omarrondering av skogsmark. Artikkeli Svensk Lantmäteritidskrift –lehdessä 1/1986. s. 31-39.

Emanuelsson, U. (1997). Samspelet mellan landskapets utveckling och människans produktionsmetoder. Teoksessa Agrarhistoria, toim. Larsson, B, Morell, M ja Myrdal, J. Stockholm. ISBN 91-36-03339-1. s. 47-55.

Eskola, J. ja Suoranta, J. (1998). Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere.
ISBN 951-768-035-X. 268 s.

Fredrikson, F. (1966). Något om verksamheten med fastighetsrationalisering i Örebro län. Artikkeli Svensk Lantmäteritidskrift –lehdessä vuonna 1966. s. 386-395.

Frostensson, B. (1976 a). Enskiftet i Skåne – del I. Artikkeli Svensk Lantmäteritidskrift –lehdessä no 5/1976. s. 296-301.

Frostensson, B. (1976 b). Enskiftet i Skåne – del II. Artikkeli Svensk Lantmäteritidskrift –lehdessä no 6/1976. s. 317-326).

Frostensson, B. (1977). Enskiftet i Skåne – del III. Artikkeli Svensk Lantmäteritidskrift –lehdessä no 1/1977. s. 52-57.

Gadd, C-J. (2000). Den agrara revolutionen 1700-1870. Borås. ISBN 91-27-35222-6. 415 s.

Haataja, K. (1917). Jakolainsäädäntö. Porvoo. 320 s.

Haataja, K. (1949). Maanjaot ja talojärjestelmä. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja 37. Helsinki. 864 s.

Hallituksen esitys (1938) no 30 laiksi maanmittaustoimitusten avustamisesta valtion varoin.

Hallituksen esitys (1950) no 2 jakolaiksi.

Hallituksen esitys (1959) no 52 laiksi maanmittaustoimitusten tukemisesta valtion varoilla.

Hallituksen esitys (1974) no 79 jakolain muuttamiseksi.

Hallituksen esitys (1980) no 42 laiksi uusjakojen tukemisesta.

Hallituksen esitys (1994) no 227 kiinteistönmuodostamista koskevan lainsäädännön uudistamisesta.

Heckscher, E.F. (1970). Industrialismen. Den ekonomiska utvecklingen sedan 1750. Stockholm. 394 s.

Heijer, S. (1966). Något om verksamheten med fastighetsrationalisering i Norrbottens län. Artikkeli Svensk Lantmäteritidskrift –lehdessä vuonna 1966, s. 350-362.

Heinonen, T. (1999). Vastikemaatmaankäyttöhankkeissa – esimerkkkinä Vt3-moottoritiehanke. Teknillinen korkeakoulu. Kiinteistöopin ja talousoikeuden julkaisu- ja C 67. Espoo ISBN 951-22-4598-1. 48 s.

Heinonen, T. (2000). Landgesellschaft – maapankkitoimintaa Saksassa. Artikkeli Maanmittaus –lehdessä 1-2/2000. Helsinki. s. 6-59.

Heiskanen, H. (1968). Vuoden 1953 jälkeen päättyneiden uusjakojen kestoajat ja näihin vaikuttaneet syyt kiinteistöopilliselta kannalta. Teknillinen korkeakoulu. Maanmittausosaston diplomityö. 74 s.

Heiskanen, O. ja Tapanainen, V. (1970). Uusjakotoimitusten rationalisoinnista. Valtion teknillinen tutkimuslaitos, Tiedotus. Sarja III – Rakennus 156. Helsinki. 94 s.

Helmfrid, S. (1961). The Storskifte, Enskifte and Laga Skifte in Sweden – General Features. Geografiska Annaler XLVII 1-2. s. 114-129.

Helsingin Sanomat (2002). Lehtiartikkeli 30.9.2002. “Osakeyhtiö yhä useammin matilan laajenemisen apuna”.

Hiillos, L. (1948). Uusjakolainsäädännön kehittämisestä. Teoksessa Uusjakolainsäädännön kehittäminen. Suomen Maanmittariyhdistyksen julkaisu. Pori. 204 s.

Hoffrén, J. (1994). Ympäristötaloustieteen perusteet. Tampere. ISBN 951-662-587-8. 125 s.

Hoppe, G. (1997). Jordskiftena och den agrara utvecklingen. Teoksessa Agrarhistoria. Toim. Larsson, B, Morell, M ja Myrdal, J. Stockholm. ISBN 91-36-03339-1. s. 254-270.

Hyvönen, V.O. (1982). Kiinteistöjärjestelmä ja kiinteistönmuodostamisoikeus. Jyväskylä. ISBN 951-95355-2-7. 732 s.

Hyvönen, V.O. (1998). Kiinteistönmuodostamisoikeus I. Yleiset opit. Jyväskylä. ISBN 951-95355-9-4. 569 s.

Hyvönen, V.O. (2001). Kiinteistönmuodostamisoikeus II. Kiinteistötoimitukset. Jyväskylä. ISBN 951-98394-1-0. 712 s.

Jungar Projektet (1997). Slutrapport över landsbygdsutvecklingsprojektet: Livskraft för landsbygden genom strukturreform. Mellersta Österbottens lantmäteribyrå. Karleby. 9 s.

Jutikkala, E. (1958). Suomen talonpojan historia. Helsinki. 480 s.

Jutikkala, E. (1983). Tilusjaot ja tilusmittaukset ennen isojakoa. Kirjassa ”Maanmittaus Suomessa 1633-1983. Maanmittaushallitus. Helsinki. ISBN 951-46-662-3. s. 7-19.

Kantee, L ja Suomaa, V. (1983). Karjalan kannaksen tilusjärjestelyt. Kirjassa ”Maanmittaus Suomessa 1633-1983. Maanmittaushallitus. Helsinki. ISBN 951-46-662-3. s. 194-204.

Karlsson, F. (1976). Mark och människor. Befolkning och försörjningsresurser i västra Småland 1800-1850. Väitöskirja. Göteborg. 686 s.

Kerkelä, H. (1996). Vanhan maailman peilissä. Modernin yhteiskunnan synty ja pohjoinen aineisto. Väitöskirja. Tampere. ISBN 951-662-660-2.

Kettunen, L. (1992). Suomen maatalouspolitiikka. Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos. Tiedonantoja 185. Helsinki. ISBN 952-9538-27-8. 149 s.

Kettunen, L. (1998). Suomen maatalous 1997. Maatalouden taloudellisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 86. Helsinki. ISBN 951-687-011-2. 64 s.

Kivipelto, T. (1988). Peltoaluetta koskevan uusjaon jakoehdotuksen laatimisesta ATK:n avulla. Teknillinen korkeakoulu. Rakennus- ja maanmittaustekniikan osasto. Diplomityö. 114 s.

Koefoed, C.A. (1985). My Share in the Stolypin Agrarian Reforms. Toim. Bent Jensen. Odense. ISBN 87-7492-514-8. 184 s.

Kokkonen, A. (2001). Luentomateriaali Metsäalueiden tilussijoitus –seminaarissa 7.11.2001. Helsinki.

Kokkonen, P. (1931). Edullisin tilamuoto. Artikkeli Maanmittaus-lehdessä. Helsinki. s. 195-211.

Kokkonen, P. (1940). Maatilan muodon osoittajista eli muotoluvuista. Suomen maanmittariyhdistyksen aikakausikirja. Helsinki. s. 183-196.

Korhonen, V. (1994). Uusjaon hyöty- ja kustannuslaskelmien 0-vaihtoehto. Teknillinen korkeakoulu. Rakennus- ja maanmittausosasto. Diplomityö. 87 s.

Koverola, H. (1978). Tilusjärjestely maatalouskylän perusongelmien ratkaisu. Artikkeli Maankäyttö lehdessä 1/1978. s. 4-9.

Kuusi, S. (1914). Isojaon vaiheet Pohjanmaalla. Väitöskirja. Helsinki. 176 s.

Kyrö, P. (1997). Yrittäjyyden muodot ja tehtävä ajan murroksessa. Väitöskirja. Jyväskylä. ISBN 951-39-0007-X. 269 s.

Kånåhols-Pettersson, B. ja Pettersson, H-Å. (1982). Omarronderingen av Bonäs-Våmhus. Kungliga Tekniska Högskolan. Examensarbete. Stockholm. 31 s.

Lehtonen, H., Linjakumpu, H., Knuuttila, M. ja Marttila, J. (1999). Maatalouden rakennekehitys vuoteen 2008. Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos, tutkimuksia 232. Helsinki. ISBN 951-687-036-8. 137 s.

Libecap, G. (1989). Contracting for Property Rights. Cambridge. ISBN 0-521-36620-8. 132 s.

Lindskog, S. (1966). Något om verksamheten med fastighetsrationalisering i Kopparbergs län. Artikkeli Svensk Lantmäteritidskrift –lehdessä vuonna 1966. s. 379-385.

Luhtio, A. (1983). Uusjaon selostuksen malli. Teknillinen korkeakoulu. Maanmittausosasto diplomityö. 137 s.

MMM (1993). Maa- ja metsätalousministeriö. Uusjakojen kehittäminen. Työryhmän loppuraportti 1993:19. 36 s.

MMM (1996). Maa- ja metsätalousministeriö. Asianosaisten kannatusta uusjaossa selvittäneen työryhmän loppuraportti 1996:20. 47 s.

Maanmittauslaitos. (1997). Tilusjärjestelyjen strategia 20.8.1997. 12 s.

Maanmittauslaitos. (2002). Maanmittauslaitoksen tilusjärjestelystrategia 2002-2006. 19 s.

Maanmittauslaitoksen vuositilastot 1988-2000.

Maataloustilastollinen vuosikirja 1994. Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus.

Maaseudun Tulevaisuus (2000). Lehden pääkirjoitus 18.4.2000.

Mattsson, H. (1985). Inflytande i planering. Kungliga Tekniska Högskolan. Meddelande 4:48. Stockholm. 52 s.

McCloskey, D. (1975 a). The Persistence of English Common Fields. Teoksessa (toim.) Parker, W. ja Jones, E. “European Peasants and Their Markets.” Princeton. s. 73-119.

McCloskey, D. (1975 b). The Economics of Enclosure: A Market Analysis. Teoksessa (toim.) Parker, W. ja Jones, E. “European Peasants and Their Markets.” Princeton. s. 123-160.

Mikkola, S. (2003). Täyden korvauksen periaatteen toteutuminen lunastustilanteissa. Lisensiaatintyön käsikirjoitus. Teknillinen korkeakoulu. Maanmittausosasto. 100 s.

MTTL, (2001). Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 2001. Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos julkaisuja 97. Vammala. ISBN 951-687-096-1. 95 s.

Mustonen, P. (1976). Kiinteistöjärjestelyt ja maatilatalouden rationalisointi. Artikkeli Maankäyttö lehdessä 3/1976. s. 84-87.

Myyrä, S. (2000). Maatilojen tilusrakenne. Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos. Selvityksiä 3/2000. Helsinki. ISBN 951-687-072-4. 47 s.

Myyrä, S. (2001). Tilusrakenteen taloudelliset vaikutukset. Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos. Selvityksiä 1/2001. Helsinki. ISBN 951-687-089-9. 30 s.

Myyrä, S. (2002). Tilusrakenteen vaikutus tuotannon järjestämiseen ja kannattavuuteen. Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos. Tutkimuksia 253/2002. Helsinki. ISBN 951-687-122-4. 35 s.

Määttä, T. (1999). Maanomistusoikeus. Väitöskirja. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja no 220. Jyväskylä. ISBN 951-855-173-1. 531 s.

Nilsson, G. ja Salomonsson, B. (1966), Något om verksamheten med fastighetsrationalisering i Västernorrlands län. Artikkeli Svensk Lantmäteritidskrift –lehdessä vuonna 1966. s. 363-378.

Oja, H (1997). Uusjaon laadun mittaaminen. Diplomityö. TKK Rakennus- ja maanmittausosasto. 105 s.

Olai, B. (1983). Storskiftet i Ekebyborna. Svensk jordbruksutveckling avspeglad i en östgötasocken. Uppsala. ISBN 91-554-1373-0. 289 s.

Olai, B. (1987). ”…till vinnandet af ett redigt storskifte…” En komparativ studie av storskiftet i fem härader. Väitöskirja. Uppsala. ISBN 91-554-2083-4. 128 s.

Ostrom, E. (1990). Governing the commons. Cambridge. ISBN 0-521-37101-5. 280 s.

Pennanen, V. (1996). Lievealueen maankäytön ohjaus yhteistoiminnassa maanomistajan kanssa. Diplomityö TKK Rakennus- ja maanmittaustekniikan osasto. Espoo. 66 s.

Pentti, L. (1931). Uusjakojen aloittamisesta. Suomen maanmittariyhdistyksen aikakausikirja. Helsinki. s. 3-10.

Pettersson, R. (1983). Laga skifte i Hallands län 1827-1876; Förändring mellan regeltvång och handlingsfrihet. Väitöskirja. Stockholm. ISBN 91-22-00611-7. 386 s.

Pietilä, J. (1974). Kiinteistönmuodostamisoikeus. Helsinki. ISBN 951-640-033-7. 346 s.

Pihlajamäki, V. (1950). Uusjaon kannattavuus eräässä jakokunnassa. Artikkeli Maanmittausinsinöörien liiton aikakausikirjassa. s. 265-273.

Piponius, E.A. (1906). Maanjaosta johtuvan tilanarvon korotuksen laskemisesta ja erilleenmuuttokustannusten osittelusta. Suomen maanmittariyhdistyksen aikakausikirja. Helsinki. s. 1-12.

Pohjola, A. (1983). Kuusamon isojako. Kirjassa ”Maanmittaus Suomessa 1633-1983”, Maanmittaushallitus, Helsinki. ISBN 951-46-662-3. s. 82-91.

Poutanen, J. (1983). Maankäyttölain mukainen asutustoiminta. Kirjassa ”Maanmittaus Suomessa 1633-1983”. Maanmittaushallitus. Helsinki. ISBN 951-46-66-3. s. 321-335.

Priha, E. (1983). Rajakuntien tilusjärjestelyt. Kirjassa ”Maanmittaus Suomessa 1633-1983”, Maanmittaushallitus, Helsinki. ISBN 951-46-662-3. s. 205-217.

Påhlman, L. (1966). Något om verksamheten med fastighetsrationalisering i Kronobergs län. Artikkeli Svensk Lantmäteritidskrift –lehdessä vuonna 1966. s. 423-429.

Ramberg, C.A. (1966). Skiftesverksamheten i Kopparbergs län – några resultat och erfarenheter. Artikkeli Svensk Lantmäteritidskrift –lehdessä vuonna 1966. s. 438-454.

Rantama, E. (1995). Maankäyttökysymykset kyläuudistuksessa. Diplomityö. TKK Rakennus- ja maanmittaustekniikan osasto. 99 s.

Rantama, E. (2002). Uudet instituutiot omaehtoisen kehittämisen tukena. Tampereen yliopisto. Aluetieteen ja ympäristöpolitiikan laitos. Väitöskirja. ISBN 951-44-5399-9. Tampere. 250 s.

Rautavaara, A. (1998). Kiinteistötoimitukset Tanskassa. Kiinteistöopin ja talousoikeuden julkaisuja C 63. Espoo. ISBN 951-22-4291-5. 44 s.

Repstad, P. (1993). Närhet och distans. Kvalitativa metoder i samhällsvetenskap. Studentlitteratur, Lund. ISBN 91-44-27902-7. 131 s.

Riihelä, R. (1991). Uusjaon kannattavuuden arviointi hankkeen alkuvaiheissa. TKK Rakennus- ja maanmittaustekniikan osasto. Diplomityö. 95 s.

Robertsson, A. (1984). Om lönsamheten för ett skärgårdsnyskifte på Åland. Tekniska Högskolan, lantmäteriavdelningen. Diplomarbete. 83 s.

Rosén, U. (1991). Privategendom och jordfördelning. Om agrarkapitalismens framväxt i England, Danmark och Sverige. Scandia, band 57:2. s. 257-281.

Rosenqvist, O. (toim.) (1999). Maanjaot ja maaseudun kehitys. Chydenius instituutti. Selosteita ja katsauksia nro 34. Kokkola. 85 s.

Ruuskanen, P. (1995). Maaseutuyrittäjyys puheina ja käytäntöinä. Chydenius-instituutti. Kokkola. 139 s.

Ruuskanen, P. (1999). Verkostot, luottamus ja riskiyhteiskunnan maatalouspolitiikka. Chydenius-Instituutin tutkimuksia 2/1999. Kokkola. ISBN 951-39-0614-0. 88 s.

Rydström, E. (1966). Något om verksamheten med fastighetsrationalisering i Kalmar län. Artikkeli Svensk Lantmäteritidskrift –lehdessä vuonna 1966. s. 430-437.

Rådmark, G. (1966). Något om verksamheten med fastighetsrationalisering i Älvsborgs län. Artikkeli Svensk Lantmäteritidskrift –lehdessä vuonna 1966. s. 396-402.

Saarenheimo, J. (1983). Isojaot ja isojaonjärjestelyt. Kirjassa ”Maanmittaus Suomessa 1633-1983”, Maanmittaushallitus, Helsinki. ISBN 951-46-662-3. s. 20-60.

Salomaa, O. (1957). Havaintoja uusjakojen kestoajoista ja niihin vaikuttaneista tekijöistä. Teknillinen korkeakoulu. Maanmittausosasto diplomityö. 55 s.

Sandström, E. (1934). Uusjaon edellytyksistä. Suomen maanmittariyhdistyksen aikakausikirja. Helsinki. s. 357-363.

Sarvi, O. (1915). Isojaonjärjestely Laihialla ja Jurvassa vuosina 1890-1909. Selonteko ja tutkimus virallisten asiakirjain ja karttain nojalla. Kansantaloudellinen yhdistys. Taloustieteellisiä tutkimuksia XVII. 219 s.

Smedegård, S.O. (1966). Något om verksamheten med fastighetsrationalisering i Skaraborgs län. Artikkeli Svensk Lantmäteritidskrift –lehdessä vuonna 1966. s. 415-422.

SMYA (1934). Suomen maanmittariyhdistyksen aikakausikirja 1934.

Suomaa, V. (1974). Jakolaki selityksineen. Kolmas, uusittu painos. Porvoo. ISBN 951-0-06117-4. 570 s.

Suomaa, V. (1983). Uusjakolainsäädännön kehittyminen ja uusjaot Etelä-Suomessa. Kirjassa ”Maanmittaus Suomessa 1633-1983”, Maanmittaushallitus, Helsinki. ISBN 951-46-662-3 s.101-123.

Suomela, S. (1950). Peltojen sijainnin vaikutuksesta maatilan talouteen. Väitöskirja. Hämeenlinna. 173 s.

Söderman, J. (2001). Vestersundby – Byn i stadens skugga. Jakobstad. Omakustanne. 116 s.

Tenkanen, A. (1979). Viljelmien tilussijoituksesta Suomessa. Maanmittaushallituksen julkaisu n:o 47. Helsinki. ISBN 951-46-4476-X. 186 s.

Tenkanen, A. (1980). Tilusjärjestelytarpeesta Turun maanmittauspiirissä. Tutkielma YJK:ssa. Helsinki. 71 s.

Tenkanen, A. (1986). Kiinteistösuunnittelu maanmittaustoimituksissa. Maanmittaushallituksen julkaisu n:o 54. Helsinki. ISBN 951-469256-X. 101 s.

Tilastokeskus (2002). Suomen tilastollinen vuosikirja 2002. Hämeenlinna.

Tonteri, T. (1994). Tilusjärjestelyjen käyttö luonnonsuojelun, rantojen maankäytön ja kunnan maapolitiikan edistämisessä. Diplomityö. TKK Rakennus- ja maanmittaustekniikan osasto. 106 s.

Uljas, J. (1983). Pohjanmaan uusjaot. Kirjassa ”Maanmittaus Suomessa 1633-1983”. Maanmittaushallitus, Helsinki. ISBN 951-46-662-3. s. 124-154.

Vajavaara, R ja Vitikainen, A. (1988). Euroopan tilusjärjestelyasiantuntijat kokoontuivat Saksassa. Artikkeli Maankäyttö lehdessä 3/1988. S. 22-24

Vajavaara, R. (2001). Luentokalvot Tilusjärjestelypäiviltä 16-17.8.2001 Seinäjoella.

Viitanen, K. (1996). Inflytande i planering och omläggning av byggnadsmark. Kungliga Tekniska Högskolan. Meddelande 4:76. Stockholm. 44 s.

Viitanen, K. (2000). Finsk omreglering av byggnadsmark i ett internationellt perspektiv. Väitöskirja. Kungliga Tekniska Högskolan. Avd. för fastighetsvetenskap. Stockholm. ISSN 0348-9469. 397 s.

Vikström, A. (1996). Slutrapport och uppföljning av nyskifte. Vasa Tekniska Yrkeshögskola. Examensarbete.

Vilander, M. (1996). Maatalousoikeus. Kiinteistöopin ja talousoikeuden julkaisuja A 14. Espoo. ISBN 951-22-3382-7. 338 s.

Virtanen, P.V. (1982). Keskuskylä-periaate maaseudun suunnittelussa. Artikkeli Maanmittaus –lehdessä 1-2/1982. s. 1-49.

Virtanen, P.V. (2003). Maareformit itsenäisessä Suomessa. Artikkeli Maankäyttölehdessä 3/2003. s. 9-14.

Virtanen, P.V. ja Halme, P. (1983). Suomen maareformit itsenäisyyden aikana. Ympäristöministeriö. Kaavoitus- ja rakennusosasto. Tutkimuksia 4/1983. Helsinki. 48 s.

Vitikainen, A. (1986). Merijärven kunnan uusjako. Artikkeli Maankäyttö lehdessä 3/1986. s. 176-178.

Vitikainen, A. (1991). Uusjaon hyödyistä. Kiinteistöopin ja talousoikeuden julkaisuja A10. Espoo. ISBN 951-22-0759-1. 71 s.

Vitikainen, A. (2003). Uusjakojen toimitusmenettelyn uudistamisesta. Väitöskirja. Kiinteistöopin ja talousoikeuden julkaisuja A 32. Espoo. ISBN 951-22-6530-3. 199 s.

Wahl, O. (1986). Effekter av en omarrondering – Säljesta 15 år efter förrättningen. Artikkeli Svensk Lantmäteritidskrift –lehdessä 1/1986. s. 28-30.

Westholm, E. (1992). Mark, människor och moderna skiftesmetoder i Dalarna. Väitöskirja. Geografiska regionstudier Nr 25. Kulturgeografiska institutionen vid Uppsala universitet. Uppsala. ISBN 91-506-0897-5. 226 s.

Wiiala, A. (1948). Uusjaon vaikutuksesta jakokunnan maatalouteen. Väitöskirja. Helsinki. 122 s.

Wiiala, A. (1948 b). Uusjaon maatilataloudellinen merkitys. Teoksessa Uusjakolainsäädännön kehittäminen. Suomen Maanmittariyhdistyksen julkaisu. Pori. 204 s.

Wiiala, A. (1952). Maatila ja sen muodostaminen. Hämeenlinna. 569 s.

Wiiala, A. (1969). Maankäyttö ja yhteiskunta. Vammala. 421 s.

Yelling, J.A. (1977). Common Field and Enclosure in England 1450 – 1850. London. ISBN 0 333 15703 6. 255 s.

Ylikangas, H. (1986). Käännekohdat Suomen historiassa. Porvoo. ISBN 951-0-13745-6.

Ylikangas, V. (1993). Jylhän uusjako. Raportti toimituksen vireilletulosta, etenemisestä ja tuloksista. Kaarlelan maanmittaustoimisto. 47 s.

Ylikangas, V. (1999). Keski-Pohjanmaasta maankäytön mallimaakunta. Aluekehityshankkeen loppuraportti. Maanmittauslaitos. Kokkola. 25 s.

Ylikangas, V. (1999 b). Uusjaosta maankäytön kehittämiseen. Artikkeli Maanmittaus –lehdessä 1-2/1999. Helsinki. s. 5-17.

Ylikangas, V. (2000). Tilussijoituksesta kilpailuetu. Aluekehityshankkeen loppuraportti. Maanmittauslaitos. Kokkola. 21 s.

Ylikangas, V. (2000 b). Maaseudulla on Maanmittauslaitokselle paljon ”oikeaakin” työtä. Artikkeli Maankäyttö –lehdessä 5/2000. s. 11-14.

Åberg, V. (1983). Maanhankintalain toimeenpano. Kirjassa ”Maanmittaus Suomessa 1633-1983”. Maanmittaushallitus. Helsinki. ISBN 951-46-662-3. s. 286-307.

Åkerblom, B. (1971). Pedersöre Historia 1865 – 1965. Jakobstad. 545 s.

Åkerblom, K.V. (1950). Pedersöre storsockens historia intill 1865, del I och II. Jakobstad. 794 s.

Öhman, S. (1983). Maatilojen järjestelyjen kehittämisestä. Maatilahallituksen julkaisuja No 9. Helsinki. 140 s.

Puhelinkeskustelut:

Uimonen, M. (2001) maanmittausinsinööri (DI), maanmittauslaitoksen kehittämiskeskus

LIITE 1. Luettelo tutkimusaineistoon kuuluneiden lehtiartikkeleiden julkaisupäivämääristä ja otsikoista.

Viitenumero	julkaisupäivä	Otsikko
1/1906	15.12.1906	Storskiftesregleringen i Lappfors
2/1910	24.12.1910	Esse storskiftesreglering
3/1911	20.09.1911	Storskifteskomplettering
4/1915	08.12.1915	Storskiftesregleringen i Lappforsby
5/1932	17.03.1932	Anhållan om laga nyskifte uti Socklot
6/1932	07.04.1932	Frågan om storskifte i Socklot
7/1932	01.12.1932	Brev från Socklot
8/1935	25.05.1935	Det ifrågasatta nyskiftet i Norrby och Lepplax
9/1935	21.12.1935	Forsby
10/1936	01.08.1936	Förslaget till nyskifte i Forsby har förkastats
11/1938	28.10.1938	Nyskifte förordas i Norrby-Lepplax skifteslag
12/1941	27.05.1941	Nyskiftet i Forsby – utflyttningskostnaderna stiga till 1,6 milj.mk.
13/1947	11.12.1947	Täckdikning i samband med nyskifte
14/1949	08.09.1949	Märkligt nyskiftesresultat i Lepplax
15/1956	06.06.1956	Nyskifte i Bennäs och Lövö byar – Eniga sakägare visade unik beslutsamhet
16/1962	11.11.1962	I grävskopans tid går allt för snabbt – Kurs i hembygds- vård kritiserade nyskiftena
17/1962	20.12.1962	Nyskifte i Ytteresse berör ca. 1500 hektar
18/1965	13.03.1965	Nyskifte i en eller två turer
19/1965	27.03.1965	Nyskiftesstart i Ytteresse
20/1965	02.04.1965	Skifte i Ytteresse lägger framtidsgrund
21/1965	02.04.1965	Stora hemman i Bäckby, 5988 ha skall skiftas
22/1974	08.01.1974	Fyrtio spridda tegar blir två rejäla odlingsskiften
23/1974	04.12.1974	Omdaning av Ytteresse studieobjekt för fackmän
24/1975	26.07.1975	Här bryts ny mark
25/1975	05.09.1975	Nyskiftat för trehundra. Arbetet slutförs i år ?
26/1980	03.06.1980	Esse-noterat: Skifte på slutrakan – Aina förskönar !
27/1981	20.05.1981	Ytteresse-skiftet in på slutrakan
28/1982	29.04.1982	Bennäs-Lövö nyskifte går in på slutrakan
29/1982	05.06.1982	Bennäs-Lövöskiftet förklaras färdigt
30/1982	25.08.1982	Ytteresse-Bäckby: Sexton markägare anmärker mot nyskiftet
31/1982	24.11.1982	Nyskifte startar i Sundby: Hävd från tvåhundra år sorteras om i nya bitar
32/1987	13.11.1987	Stadsägor regleras i nyskifte
33/1988	29.09.1988	Lantmätarna behöver växelverkan med andra yrkesgrupper
34/1989	30.09.1989	Nyskifte i Kållby
35/1990	04.04.1990	Staden vill ha nyskifte: Kompakt motstånd i Vestersundsby
36/1992	03.04.1992	Domstolen avgör Fäboda-nyskifte
37/1992	23.09.1992	J:stad går till HD om Vestersundsby: Jorddomstolen avvisar nyskifte

38/1992	20.10.1992	Lantmätaren: Hur trygga framtiden för landsbygdens folk
39/1993	20.01.1993	Åsikter om storskiftet
40/1994	22.02.1994	Markägarna hördes inte: HD för nyskiftet i Vestersundsby
41/1994	22.02.1994	Vestersundsby blir fall för Europadomstolen
42/1994	23.06.1994	Markägarna i Vestersundsby i klagan till HD: Domstolen blev vilseledd
43/1996	27.08.1996	Oenig HD avslog klagan från markägarna i Vestersundsby
44/1996	27.08.1996	Europadomstolen granskar Vestersundsbyskiftet ?
45/1997	20.02.1997	Markägare får säga sitt om Vestersundsby-skiftet
46/1997	20.02.1997	Markägare mot Vestersundsbyskifte